

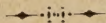

CATHOLIC BOOK AGENCY

PIAZZA PONTE S. ANGELO, 28

ROME (ITALY)

BIBLIOTHECA FRANCISCANA SCHOLASTICA
MEDII AEVI

Tom. VI.

BIBLIOTHECA FRANCISCANA SCHOLASTICA

MEDII AEVI

CURA

PATRUM COLLEGII S. BONAVENTURAE

Tom. VI.

BERNARDUS JANSEN S. I.: FR. PETRUS IOHANNIS OLIVI
O. F. M., QUAESTIONES IN SECUNDUM LIBRUM
SENTENTIARUM.

VOLUMEN III.

Quaestiones 72-118.

AD CLARAS AQUAS (QUARACCHI)

PROPE FLORENTIAM

EX TYPOGRAPHIA COLLEGII S. BONAVENTURAE

1926.

FR. PETRUS IOHANNIS OLIVI O. F. M.

QUAESTIONES
IN SECUNDUM LIBRUM SENTENTIARUM

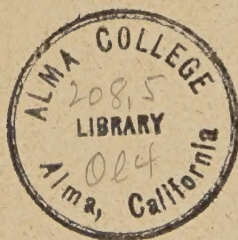
QUAS PRIMUM AD FIDEM CODD. MSS.

EDIDIT

BERNARDUS JANSEN S. I.

VOLUMEN III.

Quaestiones 72-118.

AD CLARAS AQUAS (QUARACCHI)

PROPE FLORENTIAM

EX TYPOGRAPHIA COLLEGII S. BONAVENTURAE

1926.

26752

PROPRIETAS LITTERARIA

SERAPHICO PATRIARCHAE

SANCTO FRANCISCO ASSISIENSI

AB EIUS GLORIOSO EXITU

SEPTIMO CONSUMMATO SAECULO

PRO CUIUS DILECTA SPONSA

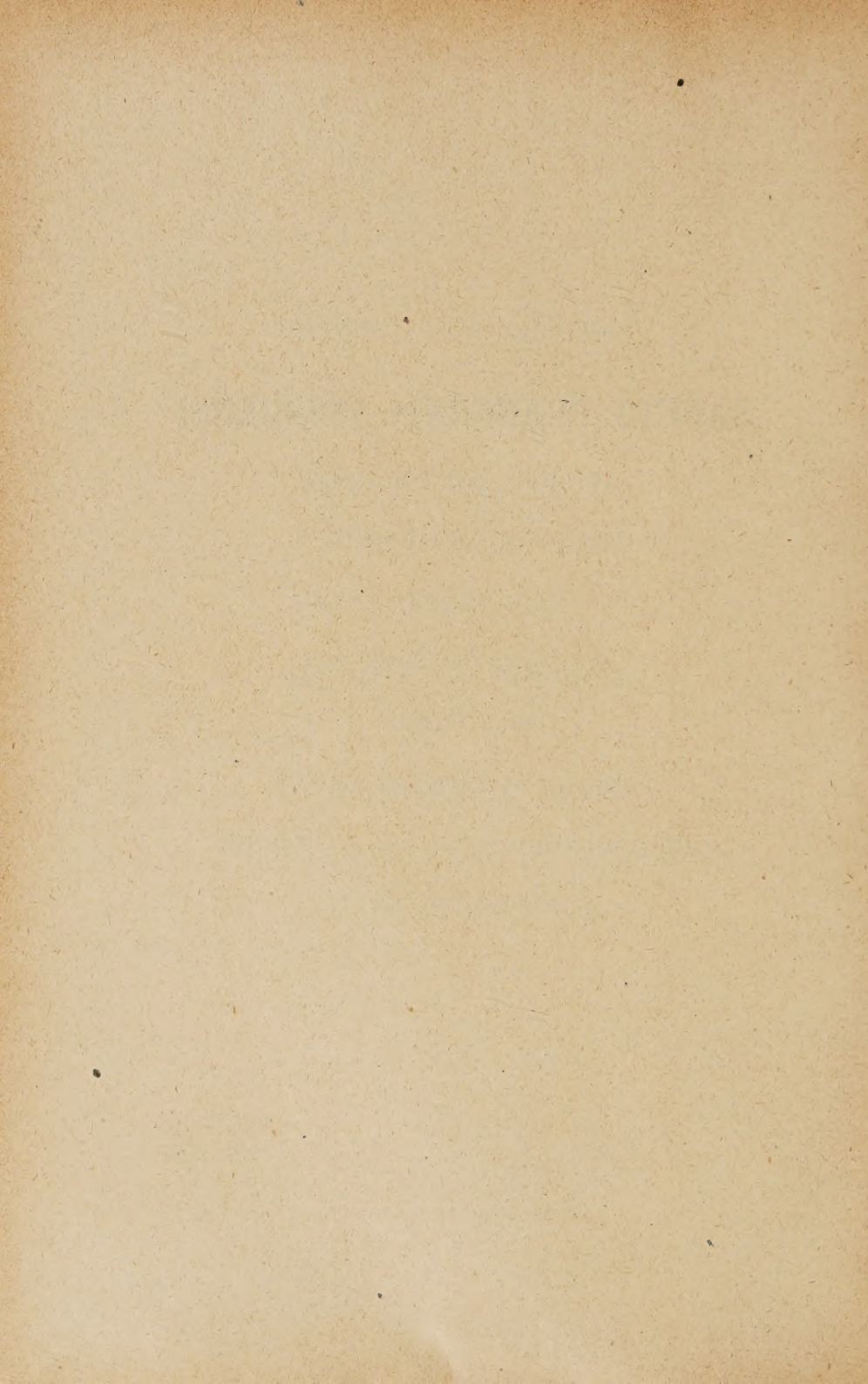
ALTISSIMA PAUPERTATE

EIUS FILIUS

PETRUS IOHANNIS OLIVI

AEQUE RELIGIOSUS INGENIOSUS DOCTUS

VIRILITER PUGNAVIT

PRAEFATIO.

Huic tertio et ultimo tomo descriptio manuscriptorum et ratio editionis praemittitur. Licet enim leges et logicae et historico-criticae exigant ut hae in primo tomo ante ipsum textum ponantur, quia tamen continue, uti ex ipsa dissertatione videre licet, ad omnes tres tomos idque exactissime remittendum est, hae practicae seu technicae rationes, proh dolor, theoreticas seu ideales vincant necesse est.

Cur Commentario in Secundum librum Sententiarum, prout in codice Vaticano Latino 1116 per modum unitatis litteralis consignatus est, tres longiores quaestiones « De Deo cognoscendo », ex codicibus Borghesianis 358 et 322 bibliothecae Vaticanae desumptas, adiungendas duxi, quamvis nullam necessitudinem, sive systematicam sive architectonicam, cum dicto Commentario vel codice Vaticano ineant, rationem in dissertatione reddidi.

Summi momenti et maximae utilitatis esse putavi textui varias tabulas adicerè. Quod abundat, non vitiat, ita illud vulgare adagium hoc in casu invertendum esse duxi, idque duplici ex causa. Primo quidem, per transennam vel ad instar digressionis vel in contextu apparenter omnino disparato Olivi saepe ac saepissime mentem suam aperit, speculationem pandit, probationem affert, locum allegat, factum supponit. Iamvero nisi quis per longam occupationem et summam cum eius mentalitate familiaritatem, immo cum pleno dominio summae idearum eius ad haec effata accedit, quae quidem propter succinctam brevitatem ipsam attentam mentem facile effugiunt: vix ac ne vix quidem,

quo haec spectent, quem locum in toto systemate habeant, sintne capita subordinata an principalia, perspiciet ponderabitque. Summe vero dolendum foret, si tot thesauri absconditi et hucusque plane ignoti viros scientiae scholasticae studiosos etiam futuris temporibus laterent. Num post labores per quindecim annos in edendo auctore exantlatos aptus sim qui hoc servitium eis praestem, aliorum iudicio derelinquo, conscientia teste sudori improbo non pepercì. Accedit quod non obstante dicta brevitate auctor e contra saepe diffusa oratione argumentum evolvit. Quare optandum est ut facile et celeriter quis sit nervus rerum indagari et inveniri possit. Et haec quidem ratio stateram ponderum omnino premit, si ipsum unum Olivi eiusque doctrinam solum prae oculis habeas nullique alii fini vaces nisi studio doctrinae eius.

At nullo saepius accidit idque omnino non raro ut magister scholasticus, praesertim si non ad instar S. Anselmi, S. Thomae, S. Bonaventurae, Scoti, Suaresii inter primarias stellas fulget, non ut individualis doctor, sed ut membrum longioris catenae consideretur et indagetur. Aliis verbis, saepissime non persona, sed problema argumentum inquisitionis, sive systematicae sive historicae, est. Iamvero hic casus secum fert ut vir doctus non parum gaudeat quod facile singulos auctores absolvat et labores quos vocant praeparatorios iam in tuto collocatos videat. Hic vero finis fere unice per tales tabulas, donec monographicae inquisitiones munere suo functae sint, commode obtineri potest.

Patet quidem tales tabulas, pressius loquendo, tales divisiones et subdivisiones, periculo cuiusdam subiectivismi obnoxias esse. Et difficile quis eis non succumbit. Cum vero dicta emolumenta his defectibus longe praevaleant, minus malum cum maiore bono permittendum est.

Ex altera vero parte syntheticam dissertationem quae magnas quasi lineas summae totius doctrinae ducat minime ipsi editioni adiungendam putavi. Licet enim uno quasi conspectu totam figuram seu ideam scientificam auctoris iucundissime et utilissime ob oculos ponat, multo efficacius quam variae tabulae hoc praestant: nihilominus tota inquisitio illorum temporum ita parum absoluta, immo

tantopere in continuo fluxu est ut post paucos forte annos imago adiacentiae circumferentiaeque intellectualis illius aetatis et variarum relationum Olivi ad alios scholasticos non parum mutata appareat. Hoc validissime uberes fructus inquisitionum ultimorum decenniorum ostendunt. Speciatim ex secundo dimidio saeculi decimi tertii multa problemata conditionis Augustinismi, Aristotelismi, Thomismi, veteris scholae Franciscanae, praedecessorum Scoti velamine tecta sunt. Accedit quod haec qualiscunque editio modestum admodum initium indagandi ingenii explorandaeque doctrinae Olivi est. Praeter plurimos tractatus philosophicos integra opera dogmatica, exegetica, ascetica, mystica alto tecta pulvere in manuscriptis latent.

Quodsi temere audeo hos exiles laboris fructus S. Francisco Assisiensi offerre, cor intellectum vicit. Magnae suavissimaeque mihi consolationi est quod mihi concessum est hoc ipso iubilaei anno, quo totus orbis catholicus iamiam ad mirum illum Sanctum honorandum sese accingit, illi has elucubrationes Petri Ioannis Olivi, filii amore paupertatis fervido, zelo catholicae fidei strenuo, assiduitate contemplationis indefessa tanto Parente digni, dedicare posse.

Nec minus mihi gratulor quod ita gratum animum in Patres Collegii S. Bonaventurae Ad Claras Aquas eorumque hospitalitatem mihi promere licet, praesertim in amicos meos Albanum Heysse, Praefectum Collegii, Ferdinandum Delorme, Ephrem Longpré.

Monaci Bavariae, mense februaryi 1926.

BERNARDUS JANSEN S. I.

DESCRIPTIO CODICUM. - RATIO EDITIONIS.

A. CODEX VATICANUS.

Editio primario et longe maxima ex parte superstruitur textui codicis Vaticani Latini 1116, quem littera V signavimus.

1. FORMA EIUS GENERALIS.

In folio super pergameno litteris claris diligenter conscriptus est. Initia quaestionum saepe artificiose depicta sunt, licet identidem illuminationes desint. Continet autem integer codex 118 quaestiones in 297 foliis ex utraque parte descriptis idque binis columnis. Praemittitur index generalis, perdiligenter compositus, in quo etiam appendices gravioribus quaestionibus (III, L, LI) adiunctae annotantur, tractatus insuper per modum digressionis interiecti (in qq. XXVI, XXXII, LVII, LVIII, CXVIII) efferuntur. Complures quaestiones ad unitatem quandam combinatae sunt, ita ut universae 118 ad 19 capita revocatae sint. Quae capita seu inscriptiones et in ipso textu prominentibus litteris et in indice annotata sunt. Enumeratio singularum quaestionum non interlineariter, sed per appositionem correspondentis numeri in summa margine paginae fit. Numerus obiectionum qui aliquando appositus in margine laterali signis effertur regulariter ex enumeratione expressa solutionum earundem eruendus est, licet raro accadat ut solutio ad praecedentem obiectionem non detur, quo in casu nec editor eam numero adiecto distinxit. Alias notas, si correctiones ipsius textus demas, raro invenies. Corpus quaestionis specie seu apparentia tenus, licet saepe per « *Respondeo* » vel simile quid introducatur, nec ab obiectionibus nec ab earum solutionibus distinguitur; hanc distinctionem editor claritatis et commoditatis gratia fecit. Post

q. LXXXVI tota q. XLIII per errorem repetitur (ff. 254rb-257vb). Alia manu in ipso eius exordio additum est: *Ista quaestio quae incipit in isto paragrapho non debuisset hic poni, quia secundum ordinem quaestionum alibi est collocata in isto eodem libro*. Unde et consueta enumeratio in summa margine deest. Totus codex eadem manu consignatus est idque versus 1300, uti ex tota ratione abbreviationum palaeographica facile apparet. Ad instar omnium foliorum unum (3r) reproductum huic tomo insertum est.

2. UNITAS LITTERARIA TOTIUS CODICIS.

Et primo quidem auctor omnium quaestionum unus idemque est. Passim enim in una ad aliam remittitur. Quod iam aliquibus exemplis monstrandum est. Q. III (I 66) remittitur ad q. XXXIII (I 591sq.); q. XVI (I 315) ad q. LIV (II 230sq.); q. XVI (I 353) ad q. LI (II 101sq.); q. XXVI (I 461) ad q. III (I 30sq.); q. XXVII (I 472) ad q. XXXI (I 508sq.); q. XXVIII (I 490) ad q. LVIII (II 394sq.); q. XXXII (I 613) ad qq. XXXVI, XXXVII (I 629sq.); q. XXXVI (I 647) ad q. LVIII (II 394sq.); q. XLI (I 702) ad q. CXII (III 286sq.); q. L App. (II 101) ad qq. LII, LIV (II 198sq. 230sq.); q. LII (II 206) ad q. LIX (II 518sq.) et ad q. LI (II 101sq.); q. LVII (II 376) ad q. LXXVII (III 150sq.); q. LVII (II 386) ad q. LXXVIII (III 157sq.); q. LIX (II 560) ad q. LXXIII (III 52sq.); q. LXXIV (III 112) ad q. LVIII (II 394sq.); q. LXXVI (III 157) ad q. LIV (II 230sq.); q. CXV (III 328) ad q. CXVIII (III 375).

Unitas vero argumenti tractati tanta luce effulget ut eius claritas multarum rationum congerie allatarum potius obfuscetur. Ut taceam unitatem totius directionis speculativae et criticae, structuram architectonicam singularum quarumque quaestionum homogeneam, prout haec ex adiectis post textum tabulis conferre licet, constantem et cohaerentem methodum afferendi obiectiones easque numero haud parco, praemittendi corpori conspectus historicos, evolvendi in ipso acute rationes pro et contra thesim, dandi diffuse solutiones obiectorum idque compluries interiectis digressionibus, modum dicendi diffusum proprietatemque stili sat intricati,

habitudinem uniformem ad eosdem auctores, v. g. Augustinum et Aristotelem: ipsa ars componendi quaestiones unitatem egregie evincit. Generalia enim illa 19 capita de quibus modo dictum est, sive ea in ipso contextu laboriose volvas sive ea commode uno intuitu in indice primo tomo (p. 1*-10*) praemisso comprehendas, illam gradationem et concatenationem in ipso argumento evoluto fundatam pulcherrime et validissime pandunt. In prima parte tractatus ontologiae generalis absolvuntur, in secunda angelorum, in tertia psychologiae, in quarta ethicae. Quodsi seriem harum materiarum non adaequate ex principiis logicis explicare valeas, animadvertes hic, quod iamiam subsequitur, aliud principium dispositionis principio pure logico paululum adversari, historicum dico seu sequelam Magistri Sententiarum. Accedit quod illa ars architectonica non solum capita combinat, sed etiam inter ipsa eorum membra viget. Ad instar aliarum allegentur quaestiones de angelis (XXXII-XLVIII) et de peccato originali (CX-CXV). Ut gravissimum demum unitatis momentum habetur illud formale, quod omnia 19 capita, si 2^m demas, per combinatoriam formulam «*Deinde*» concatenantur et singulae quaestiones intra tales categorias combinatae officiose numeris apposis (primo, secundo... duodecimo) conglutinantur.

3. COMMENTARIUS IN SECUNDUM SENTENTIARUM EST.

Stabilita modo unitate operis generaliter spectata iam transeundum est ad monstrandum quodnam sit exactius genus eius litterarium. Respondemus: Est commentarius in Secundum librum Sententiarum Lombardi. Ut vero exactissime respondeamus itaque subsequentem notam iam praeoccupemus, addendum est: Commentarius est per modum quaestionum, quae quidem ex primaeva auctoris intentione minime ut membra huius collectionis exaratae sunt, ita ut liberiore solum modo commentarius sit.

Et primo quidem certo constat Olivi — illud esse nomen auctoris iam ex subsequentibus praeoccupare licet — commentarios in Sententias confecisse.

Primus testis huius rei celeberrimus ille ex historia Spiritualium Ubertinus de Casale est, ille, inquam, ipse qui

optime Olivi cognoscebat, sicut hae res cuivis viro in his rebus paululum versato notae sunt. Refert autem Ubertinus in apologia quod Olivi « *prima pars summae* » scripsit⁽¹⁾. Annotat vero Card. Ehrle hanc Summam forte Commentarium in Sententias Lombardi significare.

Secundo, quod maioris ponderis est, Sbaralea refert⁽²⁾: « Bartholomaeus Pisanus, *Conform.* VIII, par. 2, *de Scriptor. Ordinis Min.*, de eo scribit⁽³⁾: Fr. Petrus Ioannis Bachalarius formatus Parisiis qui opera praeclara super Sententias... faciendo... ». Hic Bartholomaeus incepit librum dictum conformitatis 1385. Ipse Sbaralea refert deinde: « Scripsit itaque Comment. in 4 Senten. libros teste cit. Pisano »... Pergit autem Sbaralea: « Franciscus de Platea, qui 1450 scribebat, in tract. *de Restitutionibus*, cap. 1 n. 21, citat 3 librum Petri Io. dist. 39 Florentiae ».

Iam tertio loco longe validissimum testimonium afferamus. Florentiae in bibliotheca Laurentiana, Plut. 10 A. cod. 4, servatur manuscriptum Fratris Thedaldi de Casa ex Conventu Scarperiae in Mugello prope Florentiam inter annos 1357 et 1406 confectum. Ipse F. Thedaldus alia etiam manuscripta, inter quae non pauca ad Olivi spectantia, confecit. In ultimo folio dicti manuscripti animadvertit: « Nota quod postilla Petri Iohannis super Isaiam incipit... Opera Petri supradicti super Sententias, primus per quaestiones et aliud opus per modum Summae; super secundum, super tertium; super quartum incipit: An ius regiae dignitatis... » Inde efficitur Olivi duplicem explicationem in Sententias dedisse, per modum quaestionum et per modum Summae⁽⁴⁾.

Haec testimonia externa luculenter probant Olivi de facto commentarios in Sententias Magistri elaborasse. Ex ultimo vero efficitur eum non consueto, sed omnino liberiore modo

(1) Cfr. Fr. Ehrle, *Olivi's Leben und Schriften* (*Archiv für Litteratur- und Kirchengeschichte des Mittelalters*, Berlin 1887, Bd III, 474 464).

(2) *Supplementum et castigatio ad scriptores trium Ordinum S. Francisci*, ed. nova, 2 vol., Romae 1806-1808, p. 595.

(3) Cfr. *Analecta Franciscana*, Ad Claras Aquas 1906, IV, p. 339 540sq.

(4) Iam Card. Ehrle notavit quanti ponderis hoc testimonium sit (*Archiv*, III, 464).

eos composuisse « per quaestiones », « per modum summae ». Hic vero modus eius mentalitati, quae suas incedit vias, egregie correspondet.

Quod validissime confirmatur, si iam secundo loco nos convertimus ad discutienda momenta quae ex ipso codice Vaticano petuntur.

Et primo quidem, in ipso codicis limine totum opus subsequens sic introducitur: « In isto Secundo Libro continentur quaestiones subscriptae » (tom. I 1*).

Secundo, indice absoluto ante inscriptionem primi capituli « primo quantum ad actum creationis vel creabilitatis quaeruntur sex » praemittitur: « Quantum ad Secundum Librum » (I 1).

Tertio, absolutis omnibus quaestionibus, in extremo fine codicis alia manu notatum est: « Quaestiones theologicae super Secundum Librum Sententiarum » (III 452).

Quarto denique, in Appendice ad q. 117 (f. 286r, col. 1, linea 5 infra) in fine solutionis obiectionis quintae (III 370) dicitur: « Clarius autem recitavi hos duos modos praedestinandae electos in I parte *Summae*, ubi agitur de Dei voluntate, quaestione XXVI, ubi et respondetur ad rationes quibus probatur contradictionem in his duobus modis includi ».

Nonne haec distinctio ipsius auctoris in « Quaestiones » et « Summa » in Sententias Magistri adamussim relationi dicti Fr. Thedaldi correspondet? Nonne et evidens est nostrum Vaticanum Latinum 1116 Commentarium per modum quaestionum exhibere?

Haec testimonia tum aliorum testium tum ipsius Olivi ter vel quater in codice mentem suam aperientis, si quid immodeste criticus lector adiungi velit, internis potius confidens criteriis, validissime ipso argumento tractato roborantur. Inspiciat vel mente recogitet lector Magistrum secundum librum a creatione incipere, creaturam tam pure spiritualementem quam corporalem et mixtam ex anima et corpore, hominem dico, tractare, totum demum rebus moralibus absolvere. Unde efficitur quod quaestiones philosophicae, cum metaphysicae tum psychologicae ethicaeque, omnino praevaleant. Nonne omnino idem in Vaticano obtinet? Quodsi Olivi ordine consueto neglecto liberiores incedit vias, nonne ei iustum

erat proprium sequi ingenium, insuper quasi venia a lectore petita « per modum quaestionum » ?

4. HIC COMMENTARIUS EX VARIIS QUAESTIONIBUS COMPOSITUR.

Numerosi sunt campi philosophiae et theologiae quos Olivi excoluit. Card. Ehrle conicit⁽¹⁾ eius scripta circa septemdecim volumina in folio explere. Variis in studiis generalibus, ut Florentiae et Montepessulani, munere lectoris functus est.

His praemissis quadam probabili ratione ortum collectionis Vaticanae suspicari licet. Uti modo a testibus fide dignis audivimus, Olivi commentarios in Sententias per modum quaestionum confecit. Ipse ergo elucubrationes quas pro praeparandis lectionibus exaraverat, uti mos est professorum, per successionem annorum expolivit, correxit, ampliavit. Tandem expositionem architectonicam in totum librum Sententiarum factururus eas quaestiones selegit quae huic fini aptae videbantur.

Quod de facto res ita processerit suadet, ut a titulo « *In Secundum librum per modum quaestionum* » abstrahamus, ex comparatione codicum Borghesianorum cum Vaticano. Uti mox ostendetur, isti hoc antiquiores et saepe breviores sunt. Allegationes auctorum, obiectiones earumque solutiones, argumenta corporis in hoc plura sunt. Longae appendices, v. g. quaestionis III, L, LI, in omnibus vel in compluribus Borghesianis desunt. Praeterea, ut ex elencho omnium quaestionum in codicibus Borghesianis contentarum elucet, in codicibus Borghesianis sparsim inveniuntur et sine concatenatione illae eadem quaestiones quae in Vaticano secundum ideam aliquam dominantem artificiose ordinatae sunt. Ex altera parte multae habentur quaestiones in Borghesianis quae in Vaticanum receptae non sunt.

Quod singulae quacque quaestiones non prima intentione ad unum opus constituendum exaratae sint evidens fit ex inconcinnitate et falsitate qua in compluribus quaestionibus ad priores ut nondum tractatas, sed postea tractandas,

⁽¹⁾ *Archiv*, III, 459.

remittitur, e contra aliae ut postea tractandae citantur, licet iam tractatae sint. Aliqua exempla afferre iuvat. Q. XVI (I 315) ad q. LIV (II 230sqg.) ut ad iam tractatam remittitur, item q. XVI (I 353) ad q. LI (II 101sqg.); q. XVIII (I 364) ad q. I (I 1sqg.) ut ad sequentem remittitur; q. XXVII (I 472) ad q. XXXI (I 508sqg.) ut ad iam tractatam remittitur, item q. XXVIII (I 490) ad q. LVIII (II 394sqg.), item q. XXXVI (I 647) ad eandem, q. XLI (I 702) ad q. CXII (III 286sqg.); q. LVII (II 349 351) ad q. XLII (I 702sqg.) ut ad sequentem bis remittitur, item q. LVIII (II 489) ad q. XXXVI (I 629sqg.); q. LXXIV (III 128sqg.) ad q. LXXVII (III 150sqg.) ut ad tractatam remittitur; q. CXV (III 328 332) bis ad q. CXVIII (III 375sqg.) ut ad tractatam remittitur; q. CXVIII (III 428 433), quae ultima omnium est, bis ad sequentem remittitur.

Ex hac compilatione, cui ultima manus correctrix admota minime est, etiam alia inconcinnitas explicatur. In prolegomenis (II p. XIIIsqg.) observatum est Olivi non raro in evolvendis problematibus tunc temporis fervere in varias partes agitat, ne adversariis quibus abundabat ansum incriminationis daret, decisionem definitivam prudenter declinare et specie tenus ancipitem haerere, postea vero in alio contextu quasi oblitum prioris haesitationis sine omni vacillatione uni parti firmiter adhaerere. Exemplo sint q. VII (I 133sqg.) de distinctione formali, q. VIII (I 146sqg.) de distinctione essentiae et existentiae, q. XXIX (I 499sqg.) an motus immediate a motore fiat, q. LVIII (II 437sqg.) de impressione in potentiis intellectivis facta per corpora, (II 462sqg.) de efficientia actuum per vim tantum animae seu potentiarum. Quod vero in omnibus his doctrinis fixam tulerit decisionem ex tabulis apposis videre licet.

Certe, si auctor quaestiones prima iam intentione ut membra commentarii stricte dicti suis locis apte disponenda exarasset, hae inconcinnitates vix ac ne vix quidem acre eius ingenium et sollertem circumspectionem alias toties se manifestantem effugissent. Facile vero explicantur, si prae oculis habeatur magistrum eas primo intuitu pro lectionibus habendis vel simili fine elaborasse et forte etiam, ut usus scholaris secum fert, resumpsisse et demum, non iam admota lima correctoria, aptas ex multis aliis tractatibus secundum

scopum et ideam litterariam commentarii selegisse adeoque ordinasse ⁽¹⁾.

Hac demum genesi vividus scribendi vel potius dicendi modus facilius explicatur, qui saepius potius oratorem quam scriptorem sapit.

5. PETRUS IOHANNIS OLIVI AUCTOR COMMENTARII EST.

Cum Vaticanus anonymus sit, imprimis nomen auctoris certo eruendum est. Hoc quidem gradatim a generalioribus notis incipiendo ad magis determinatas progrediendo et demum ad omnino individuales perveniendo efficiendum est.

a. *Brevis conspectus vitae Olivi.*

Cum auctor codicis Olivi sit, gratum lectori fecerimus, si ei pauca de conditionibus vitae eius in mentem revocaverimus ⁽²⁾. Natus est 1248 aut 1249 Sérignan (Languedoc) Galliae meridionalis. Duodecim annos habens in vicino conventu Bézier habitum filiorum S. Francisci Assisiensis sumpsit; gradum bacalaureatus adeptus est, ex humilitate vero altiores declinavit. Variis in locis, uti Montepessulani et Florentiae, lector fuit. Paucis iam annis post absoluta studia variis suspicionibus apud praelatos Ordinis ob difficultates vel errores doctrinales obnoxius per totam vitam his suspicionibus passus est. Anno 1283 a septem censoribus Ordinis thesis eius,

⁽¹⁾ Quod in Prolegomenis (t. II, p. XIII sqq.) dixi philosophum non raro diplomatico modo agere per se nullum in eum vituperium est, cum haec vox indifferenter, et bono et malo sensu, adhibeatur. Quod adiuncta vitae et conditio temporum talem procedendi rationem saepe suadebant negari non potest, uti ex historia eius elucet. Non solum in doctrina statuenda seu in theoreticis dogmatibus proferendis ita agebat, sed etiam in praxi prudenter rationem variarum circumstantiarum habebat. Hoc iam notavit Card. Ehrle (*Olivi's Leben und Schriften*, in *Archiv*, III 241 sqq., praesertim 439). Idem optime monstrat Livarius Oligier O. F. M. Quod Olivi, in oppositione ad priorem agendi modum et ad asseclas suos, renuntiationem Coelestini V ut legitimam declaravit adeoque Bonifatium VIII ut legitimum pontificem agnovit, valde prudenter egit, uti eventus probavit. Cfr. *Petri Iohannis Olivi de renuntiatione papae Coelestini V quaestio et epistola*, (*Archivum Franciscanum Historicum*, XI (1918), 309 sqq.).

⁽²⁾ De qua re cfr. Fr. Ehrle, *Olivi's Leben* (*Archiv*, III, 410 sqq.).

quod intellectiva hominis non per se, sed solum mediate per sensitivam corpus humanum informaret, proscripta est.

Uberrimus fuit scriptor, non solum de variis rebus philosophicis et theologicis egit, sed etiam de quaestionibus asceticis, mysticis et ad vitam monasticam, praesertim paupertatem, spectantibus. Famosa et finaliter funesta fuit doctrina eius de usu paupere. Sincere, sed imprudenter spiritum S. Francisci, fundatoris Ordinis, aemulatus et theoretice et practice rigidam illam et extremam sententiam defendit voto paupertatis omnino essentiale esse, ut et singuli religiosi et totus Ordo more quasi mendicorum nulla re uterentur nisi absolute necessaria. Quo imprudenti idealismo magnas communitati Ordinis difficultates facessivit, quae post eius mortem magis magisque invaluerunt. De cetero ipse Olivi optimo repletus spiritu tam religiose 1298 e vivis decessit ut passim voce populi ut sanctus designaretur et ut talis in honore haberetur.

His praemissis iam nos ad determinandam personam anonymi auctoris conferamus.

b. *Doctrina in codice contenta*
secundo dimidio saeculi decimi tertii exculta est.

Hoc fere ex unaquaque quaestione luculentur apparet. Auctor in mediis illis controversiis Augustinismum inter et Aristotelismum non ut passivus spectator, sed ut fervidus actor scribit. Ad instar omnium iuvat percurrere illos «*Generales conspectus historici*» studiose selectos et inter tabulas varias in fine tertii voluminis appositos. Eadem ratione efficitur eum studiosum Augustinismi fuisse, sicut ex tabula «*Indoles speculativo-historica*» certo deduci potest.

Accedit quod, ut iam dictum est, ratio abbreviationum palaeographica arguit Vaticanum circa annum 1300 conscriptum esse.

c. *Auctor Gallus est.*

Quod auctor ex Gallia eaque meridionali oriundus est innuit iam aliquo, licet tenuissimo, modo fervidum temperamentum, quod hodie ipsi Galli ut «*nerveux*» significant. Ad quod conferenda est tabula «*De auctoritate Aristotelis*».

Porro, dictio vivida, individualis, quae longe a consueto scholasticorum stilo pacato et impersonali distat, facile ex ingenio Gallorum efflorescit. Accedit quod conceptis verbis dicit se in Gallia meridionali scribere: « qui sum Narbone » (I 633). Quae urbs non longe et a loco natali et a loco ingressus in religionem distat. Quod vero multo maioris ponderis est, occurrunt verba quaedam quae derivari nequeunt nisi ex lingua Francorum. Huc spectat quod in q. LXXIII (III 67) occurrit: « Post haec attende de reflexione aspectus a speculis, quod est praemissis admirabilius, unde specula in nostro vulgari vocamus miracula et speculari vocamus mirari ». Qui vel paululum linguam Gallicam callet vertit specula per « *miroir* » — unde et specula in nostro vulgari vocamus miracula — et speculari per « *mirez, se mirer* » — speculari vocamus mirari. Secundum hanc phrasim lingua eius nativa seu « vulgaris » est Gallica. Porro non raro verba « manutenutio, manutenere » sensu hodierni « *maintenir* » occurrunt, ita bis in q. XI, p. 205, lin. 17 supra, et p. 208, lin. 19 supra, in q. CXVI, p. 346, lin. 2 post alineam.

d. *Auctor sodalis Ordinis Minorum est.*

Et primo quidem quod doctrinam attinet, eam fundamento quod Alexander Halensis et S. Bonaventura iacuerant superstruit. Ex altera tamen parte, ut a quaestionibus ei omnino propriis abstrahamus, cum Richardo de Mediavilla, Guilelmo Varrone aliisque Scoto seu iuniori scholae Franciscanae viam pandit. Haec omnia ex tabula « *Indoles speculativo-historica* » elucent.

Huc accedit aliud gravissimum momentum. Generatim quidem auctor morem illius aetatis quae coevos nonnisi nomine tacito allegat religiose sequitur introducendo coetaneos per « magistri moderni, theologi sollemnes et magni, quidam valde magni ». At sese ab hac generali regula dispensans Alexandrum Halensem et Bonaventuram expresso nomine idque nomine « Frater » allegat. Frater Bonaventura q. LXXIV (III 134) introducitur dicere in II libro *Super Sententias* quandam lucem soli substantialem, quandam ei accidentalem esse. Frater vero Alexander ut primus patronus eorum qui peccatum veniale contra praeceptum divinum esse volunt

advocatur, idque in III libro *Summae* suae, in quaestione « utrum mendacium sit prohibitum » allegato longiore textu (III 381 sq.).

Porro aegre se dissidere dicit ab opinionibus scholae Franciscanae. Hoc effert in quaestione de rationibus seminabilibus: « Licet autem huic viae in nullo praedjudicare intendam, cum non solum sit magnorum, sed etiam potissimorum magistrorum meorum, quia tamen aliam melius meo iudicio intelligo, idcirco quid ad ipsam tenendam me moveat sine alterius contumelia subiungam » (I 516 q.). Similiter in quaestione qua specie Deus et res in Deo a beatis videantur: « Quamvis autem haec positio sit quorundam doctorum nostrorum, quia tamen quoad multa quae in ea includuntur vehementer videtur favere errori praemisso de universalitate specierum, idcirco quaedam dubia et forte periculosa quae in ipsa includi videntur paululum explicabo » (I 619). In quaestione de potentiis animae generatim sententiam S. Bonaventurae sequitur; attamen quod a substantia eius oriantur et eam sequantur, ita tamen quod in aliud genus non trans-eant, id est, accidentia non sint, non cohaerenter ei dictum videtur esse, « licet sit sollemnis valde et valde magnorum » (II 253 sq.).

Inter theses doctoribus Franciscanis omnino et, quantum hodie inquisitio historica fert, eis solis proprias eminet distinctio formalis ex natura rei. Recentior quidem historia philosophiae et theologiae scholasticae passim Iohannem Duns Scotum ut primum eius patronum considerabat, licet antiquiores alumni S. Francisci, ut Bartholomaeus Barberis⁽¹⁾ et Fridericus Stümmel⁽²⁾, eam iam apud Bonaventuram inveniri demonstrent. Nostris temporibus Ephrem Longpré⁽³⁾ peremptorie ostendit distinctionem formalem thesim doctoribus Franciscanis inde a Bonaventura communem esse, quod editis et ineditis nixus textibus brevi distinctius et fusius probabo. Iamvero auctor noster in prima quaestione,

(¹) *Flores et fructus philosophici ex seraphico paradiso excerpti*, Lugduni 1677.

(²) *Controversiae inter Divum Thomam et Scotum de simplicitate Dei*, Coloniae 1670.

(³) *La philosophie du B. Duns Scot*, Paris 1924, p. 239 sqq.

qua de generalibus rationibus entis agit, eam dilucide tractat. Non solum dat pulcherrimum conspectum historicum, sed etiam varias eius applicationes affert et, licet in re tam subtili et disputata decisionem more solito declinet, indubitanter tamen eam tenet et saepius ad varias materias applicat, ut in tabulis videre licet.

Cum in Ordine Minorum Augustinismus vigeret et saeculo decimo tertio Augustinismus in Ecclesia et a Summis Pontificibus eorumque Legatis et ab Episcopis et Moderatoribus familiarum religiosarum et a multis Magistris cleri tam saecularis quam religiosi Aristotelismo, qui magnam subiit invidiam multisque valde suspectus erat, longe praeferretur: mirum non est, si Magistri Franciscani Aristotelismum, eumque imprimis in forma Thomismi, impeterent, licet aequitatem non omnes semper servaverint⁽¹⁾. Ad instar omnium adversariorum nominetur Guilelmus de la Mare qui circa annum 1278 *Correctorium Fr. Thomae* scripsit. Quod hoc minus honesta intentione, v. g. ex sola oppositione ad S. Thomam, et non sincero veritatis indagandae studio ducti fecerint, sicut non raro legitur, facile temerarium evadit iudicium.

Haec conditio temporum bene prae oculis habeatur, ut impugnationes auctoris nostri in Aristotelem, Arabes, Thomam Aquinatem eorumque « sequaces » rite intelligantur. Quodsi negligitur, omnino iniustum vel inaequum iudicium feretur. Certe, lingua, stilus, verba saepe omni moderatione destituuntur. Vide in tabula philosophorum *De auctoritate Aristotelis, Averrois et aliorum*. Saepe etiam omnino

(1) Quod saeculo decimo tertio haec fuerit conditio Augustinismi et Aristotelismi, ultinis demum annis vel decenniis exploratum est. Facile intelligitur nostra aetate, in qua doctrina S. Thomae essentialissime et intime cum Aristotele connexa gloriosissime in Ecclesia regnat, persuasionem fieri potuisse communem quod etiam praeteritis saeculis Aristotelismus Augustinismo dominabatur eique ut doctrina magis cum veritatibus revelatis cohaerens praeferebatur. Plane contrarium saeculo decimo tertio obtinuit. De tota hac re historica confer Cardinalis Fr. Ehrle, *L'Agostinismo e l'Aristotelismo nella scolastica del secolo XIII* (*Xenia Thomistica*, Roma 1925, III, p. 517-588), ubi tota litteratura allegata est. Vide etiam André Callebaut, *Jean Pecham O. F. M. et l'Augustinisme* (*Archivum Franciscanum Historicum*, XVIII (1925), p. 441-472).

critice monet, ne auctoritas Aristotelis, Arabum et generatim philosophorum nimis exaggeretur, ne posthabitis Patribus Ecclesiae nimium arti dialecticae tribuatur. Quibus periculis scholastici illius aetatis certe aliquando cesserunt. Saepius etiam paganum illum Aristotelismum iustissime impetit, prout per philosophos ad instar Sigeri Brabantini Parisiis et alibi vulgabatur et funesta fidei catholicae pericula facessebat. Partim denique ex impuris Aristotelismi fontibus, v. g. Neoplatonismo, hauriebat et quadam illusus impetuositate damna exaggerabat.

Ex omnibus indiciis allatis iam magna accrescit probabilitas auctorem Ordini Minorum nomen dedisse. Quae probabilitas verae certitudini cedit, si modo eius relationem ad S. Fundatorem paululum perpendimus. In q. XLVII quaeritur num integritas hierarchiae caelestis per casum angelorum imminuta per homines restaurari eguerit. In fine addit: « Amplius, ad hoc faciunt multae revelationes viris sanctis divinitus factae in quibus est aperte monstratum quod sancti migrantes ad caelos assumuntur ad loca angelorum qui inde sunt lapsi; sicut et de Patre nostro Francisco sollemnis visio fertur quod pro suae humilitatis excessu obtinere debebat sedem primi ac supremi capitis angelorum qui pro sua superbia ad infima ruit » (I 753). En S. Franciscum affectu reverentiae et amoris filialis pleno patrem vocat⁽¹⁾. In q. CXVIII de peccato veniali exacte allegat Regulam beati Francisci, « ubi praecipit quod ministris oboediamus in omnibus quae non sunt contra animam et regulam nostram » (III. 394sq.). Auctor regulam S. Francisci suam vocat cui oboedire debeat. Fere idem in eadem quaestione repetit (III 412).

Quod denique auctor Vaticani strictiorem directionem tueatur quae historia teste post S. Bonaventuram († 1274) primaevum spiritum S. Francisci, imprimis vero eius absolutam paupertatem, redintegrare satagebat, at indiscretionibus et exaggerationibus tristes et turbulentas in inclyta

(¹) Quam fideliter illam visionem cum adiunctis narret, in *Legendis vitae S. Francisci* videre licet, cfr. v. g. Thomas de Celano, *Legenda II B. Francisci*, ed. Ed. d'Alençon, Roma 1906, p. 263, n. 123, et S. Bonaventura, *Legenda S. Francisci*, c. 6, n. 6, *Opp. omnia*, Ad Claras Aquas, VIII, 521.

familia dissensiones seminabat, ex multis indiciis non obscure eruitur. Ut in variis opinionibus stricte theoreticis quae sententiam magis communem et viam magis securam vel piam tueri videntur minus insistamus: haec conscientiosa, si ita dicere fas est, habitudo quam maxime elucet in quaestionibus res ethicæ spectantibus, licet ex altera parte auctor in his (qq. XC-CXVII) persanum et omnino aequilibratum iudicium morale prae se ferat. Intimam pietatem reverentiamque in Deum, subiectionem oboedientiamque internam erga obiecta fidei redolent elucubrationes sane profundae de impossibilitate creationis per creaturas in q. I (I 7 sqq.), de casu daemonum secundum doctrinam fidei in q. XLIII (I 716 sqq.), de pluralitate formarum in homine in q. L (II 32 sq.) eiusque appendice (II 76 sqq.), de contemplatione in q. LIV (II 279), de libertate humana in q. LVII (II 335 sqq.), de causa obdurationis damnatorum in fine eiusdem q. LVII (II 387 sqq.), de distinctione septem vitiorum capitalium in q. XCVIII (III 223 sqq.), de inordinato amore ut primo peccato in q. CIII (III 232 sqq.), de vindicatione iustitiae divinae in permittendo peccato originali in qq. CXII, CXIII (III 286 sqq.), CXVII App. (III 359 sqq.). Speciatim pulcherrimum et profundissimum prooemium ad discutiendam iustitiam Dei magna cum laude efferendum est ex initio q. CXII (III 286 sq.). At in his speculationibus minus insistamus, ut dictum est.

Quod vero auctor tam severe in motus primo primos seu involuntarios concupiscentiae et in ipsos actus honestos coniugales animadvertat, quod tam rigide absolutam et ferventissimam in Deum caritatem non solum per modum consilii, sed etiam per modum stricti mandati exigat, quod tam exaggerate de interna malitia peccati venialis pronuntiet adeoque velit peccata venialia posse in mortale coalescere: hoc quidem magna ex parte influxui S. Augustini tribuendum est, qui, ut videtur, magis et aetate et sanctitate et scientia proficiens, etiam in dies gravioribus, ne dicam, severioribus theoriis favebat, et variorum magistrorum Augustinismo de-ditorum adeoque adiacentiis intellectualibus eum circumdantibus ⁽¹⁾. Nihilominus quod haec conceptio auctori nostro

(¹) Quoad peccatum veniale Artur Landgraf, *Das Wesen der lässlichen Sünde in der Scholastik bis Thomas von Aquin*, Bamberg 1923,

tam congenialis fuit, immo quasi usque ad extremas consequentias ab eo exculpta est, ima et abscondita directionis eius mentalis patefacit.

Postquam variis gravibusque indiciis monstravimus auctorem verisimiliter ex Gallia oriundum esse, certo secundo dimidio saeculi decimi tertii vixisse, sine dubio professum Ordinis Minorum ex vetere schola Franciscana fuisse, forte Spiritualibus quos vocant annumerandum esse, quae omnia in Petrum Iohannis Olivi quadrant: iam proprius ad determinandam personam Anonymi accedere fas est.

Certo historiae ecclesiasticae traditum est errorem Olivi de informatione corporis humani a Concilio Viennensi sub Clemente V (1311/12) damnatum esse ⁽¹⁾. Iamvero, postquam per longa tempora de pleno sensu et limitibus huius definitionis dogmaticae disceptatum est ⁽²⁾, cum quid auctor damnatus docuerit deficientibus fontibus seu manuscriptis statui non potuerit: Vaticanus passim hunc errorem defendit et ex officio idque fuse et acutissime pandit (qq. LI et LIX). Qui error adamussim in definitionem Concilii quadrat ⁽³⁾.

Paris ponderis est quod auctor Vaticani complures commentarios vel libros repetitis vicibus ut suos allegat quos aliunde ab Olivi conscriptos esse critice abunde constat ⁽⁴⁾.

ostendit qualiter hi Augustiniani rem conceperint. Sententia Olivi essentialiter ab eorum non differt.

⁽¹⁾ Cfr. Denziger-Bannwart, *Enchiridion Symbolorum*, Friburgi, n. 480, 481.

⁽²⁾ Cfr. Thomas Maria Zigliara, *De mente Concilii Viennensis*, Roma 1878, pars II, 86-106; Dominicus Palmieri, *Animadversiones in recens opus de mente concilii Viennensis*, Roma 1878.

⁽³⁾ Cfr. B. Jansen, *Die Lehre Olivis über das Verhältnis von Leib u. Seele (Franziskanische Studien, V (1918), Münster W.)*; *Quonam spectet definitio Concilii Viennensis de anima?* (*Gregorianum*, I (1920), Roma).

⁽⁴⁾ De tota re litteraria Olivi post Wadding (*Scriptores Ordinis Minorum*, Romae 1650) et Sbaralea (*Supplementum et castigatio ad scriptores trium Ordinum S. Francisci*, Romae 1806-1808), vide nunc elucubrationes criticas Francisci Ehrle, *Petrus Iohannis Olivi, sein Leben und seine Schriften* (*Archiv f. Litteratur-u. Kirchengeschichte des Mittelalters*, III Bd, S. 409-533, Berlin 1887). Speciale meritum huius commentarii est quod exacte ubi nunc temporis manuscripta horum tractatum conserventur indicatur.

Ita in q. XLVII bis (I 752 754) commentarius *Super librum Angelicae Hierarchiae* Pseudo-Dionysii allegatur. Eadem Expositio in q. LXXIII (III 102) citatur ⁽¹⁾. Q. LXXIV (III 121) remittit lectorem ad *Lectura super Iohannem* ⁽²⁾. In App. q. L (II 59) tangitur quaestio « *an omnis virtus huius vitae evacuetur per adventum gloriae* », praeterea tanguntur *quaestiones de fide* ⁽³⁾. In eadem appendice allegatur *Lectura vel Postilla super Genesim* (II 78) ⁽⁴⁾. Haec Lectura in q. XLVIII (I 760) iam citata erat. Q. CXVII (III 370), ut iam dictum est, citatur prima pars *Summae*, q. XXVI, ubi de Dei voluntate agitur ⁽⁵⁾. Q. CXVIII (III 430) citatur quaestio « *an rovens regulam teneatur ad omnia aequaliter* » ⁽⁶⁾.

Si iam omnia haec momenta in unum collecta iusta trutina ponderamus, moraliter seu historice tam evidens est Petrum Iohannis Olivi totius doctrinae in codice Vaticano Latino 1116 contentae auctorem esse ut aliquid eis addere multum eis demere sit.

Unum forte miretur lector qui in hac materia versatus est quique imprimis brevem commentarium Olivi « *De perlegendis philosophorum libris* » ⁽⁷⁾ volvit. Quomodo potest codex tantae molis doctrinae in eo contenta, in qua toties Aristoteles, Averroes, Avicenna, alii mundani philosophi cum consensu allegantur, in qua rationibus pure philosophicis et quaestionibus quae nihil ad explicationem vel foundationem

⁽¹⁾ Quod in manuscriptis talis expositio expresse Olivi ascribitur vide apud Ehrle (*Archiv*, III, 496 482).

⁽²⁾ Ubertainus de Casale in sua Apologia pro Olivi fuse de tali lectura refert; Card. Ehrle manuscriptum eius invenit (*Archiv*, III, 489).

⁽³⁾ Sbaralea, *Supplementum*, p. 937, de tali tractatu refert. Card. Ehrle in cod. Borgh. 173 f. 65v-84r quaestiones « *de virtutibus in genere* » et « *de fide* » invenit (*Archiv*, III, 476).

⁽⁴⁾ Card. Ehrle duo manuscripta nominat in quibus haec Postilla et continetur et expresse Olivi ascribitur (*Archiv*, III, 481 sq.).

⁽⁵⁾ Ubertainus de Casale praecise refert Olivi « prima pars Summae » scripsisse (Ehrle, *Archiv*, III, 464).

⁽⁶⁾ Verbo quidem, tenus talis quaestio a Card. Ehrle non videtur inventa esse, attamen spiritui quaestionum ab Olivi de perfectione et observantia religiosa scriptarum omnino correspondet (*Archiv*, III, 497 sq.).

⁽⁷⁾ Cfr. Ehrle (*Archiv*, III, 480 sq.). qui eum in cod. Borgh. 358 f. 87r-89r et in cod. Borgh. 106 f. 1r-2v invenit.

fidei contribuere videntur, eum virum pro auctore habere qui in dicto commentario tam parvi sapientiam mundi facit? Nonne est tempus perdere et otiari, praesertim secundum conceptionem religiosi semper summam ideam perfectionis profitentis et anhelantis, tantopere vacare « falsitati erroris, vanitati traditionis, particularitati seu modicitati perscrutationis »? Si non per quindecim annos in perscrutando ingenio, animo ac temperamento Olivi occupatus essem, mirarer et forte turbarer. Nunc vero non iam miror. Certe, Olivi est ingenium tam individuale et tam personale et tot varios et apparenter oppositos aspectus in se combinans ut haec inconcinnitas psychologicae facile explicetur.

Iam haec omnia argumenta laboriose congesta et caute ponderata si demas, nihilominus cum plena certitudine Vaticanus Petro Iohannis Olivi ut auctori vindicari potest et debet, idque eo efficacius, quo facilius. Si iamiam in secunda parte huius dissertationis manuscripta secundi ordinis Borghesiana describemus, videbimus illa aut ex integro aut maxima maioreve ex parte quaestiones continere quae apposis saepius litteris signanter Olivi ascribuntur. Iamvero hae eadem quaestiones in Vaticano continentur. Probata vero supra unitate stricte dicta totius operis non solum pronum, sed etiam necessarium est inferre totam in laudato codice expositam doctrinam cum singulis quibusque thesibus ab eodem Petro Iohannis Olivi oriundam esse.

6. VATICANUS NON EST AUTOGRAPHUM AUCTORIS, BONUM VERO TEXTUM EXHIBET.

Licet prima manu descriptus generatim bonum textum prae se ferat, nihilominus sat multi eius defectus diligenter, sive eadem sive alia manu, emendati sunt, ita ut in definitiva forma non obstantibus variis mendis non vulgari puritate et castigatione emineat.

Quam thesim si probaverimus idque omnino inductive seu sufficientibus casibus allatis, rationem modumque huius editionis magna ex parte reddiderimus. Si enim Vaticanus autographum non est: licet, immo oportet aperta menda corrigere, etiamsi in nullo alio manuscripto emendatior lectio

habetur — quod in apparatu mendum ponatur patet — secundum per se notam et vulgo receptam regulam quod auctor castigatum et undequaque purum textum posuerit aut saltem ponere voluerit. Quare aliquando ipsum autographum corrigi licet aut debet, uti in optimis editionibus gravissimorum auctorum factum est. Secundo, quod multo maioris ponderis est, si Vaticanus in definitiva forma qua ad nos pervenit omnino, licet non absolute, purum textum habet, alia vero manuscripta longe deteriorem et corruptiorem: Vaticanus toti editioni simpliciter supponatur necesse est, abstrahendo etiam ab eo quod Vaticanus totam collectionem 118 quaectionum, singula vero quaeque alia manuscripta nonnisi modestum earum numerum continent. Tertio, menda, quae exstant, secundum alia manuscripta, etiamsi ceteroquin codice principe longe peiora sunt, castiganda sunt, idque eo magis, si a communi cum eo stirpe oriunda esse certo probari potest.

His praemissis iam ostendendum est Vaticanum autographum non esse. Quod efficacissime inde probatur, si copiam sufficientem mendorum contulerimus quos auctori subrepsisse psychologice omnino impossibile est. Licet enim viro docto facile contingere possit ut quasdam litteras vel verba, praesertim similia vel contraria, permutet, immo forte etiam accidere possit ut unam alteramve phrasim seu sententiam omittat vel adiungat quo contextus omni sensu destituitur: psychologice tamen omnino repugnat ut quasi per modum habitus ea omittat, addat, permutet quae proprie dictas ineptias omni cohaerentia et sensu vacuas redolent. Inter tales defectus seu omissiones primum locum illa homoioteleuta numerantur quae transcribenti aliquod manuscriptum facile et saepe subrepere non minus ex propria quam ex aliena experientia unicuique constat.

Tales defectus lector cuius interest connumeret volvendo apparatus et seligendo ea quae alia manu in margine vel interlineariter addita sunt, modo tales omissiones longiores et maioris momenti sint. Commoditatis vero gratia hic aliqua tabula addatur in qua nonnisi aliqui casus prominentiores ponuntur, licet plurimi alii, praesertim minus prominentes, addi possint.

Ex primo tomo:

- 18 a Add. interl. al. m. *ipsius... passivo.*
 56 d V om. *quantum enim... et;*
 58 a Al. m. mg. *continui... totius;*
 59 c Al. m. mg. *et sic... sunt;*
 65 i Al. m. mg. *tum quia ponitur;*
 66 d V om. *distincte autem... se;*
 67 b Al. m. mg. *distincte... videri;*
 71 d Al. m. mg. *potentia... est;*
 87 d Al. m. mg. *ipse... creatura;*
 88 b Al. m. mg. *facit... quae;*
 89 d Al. m. mg. *sed si praeteriit;*
 93 a Al. m. mg. *si igitur... aeterno;*
 102 b Al. m. mg. *et nihilominus... illa;*
 119 a Al. m. mg. *non esse praeteritum;*
 123 a Al. m. mg. *et corporis succedentis;*
 124 a Al. m. mg. *nihilominus... causa;*
 124 d Al. m. mg. *in quantum hesternum;*
 133 m Al. m. mg. *sed... diversae;*
 142 a Al. m. mg. *si... essentias;*
 163 a Al. m. mg. *Ad hoc... addat;*
 178 d Al. m. mg. *verum est... accepti;*
 193 f Al. m. mg. *possit esse primum;*
 215 a Al. m. mg. *ut actuale... intelligatur;*
 225 e Al. m. mg. *individuationem erit ibi ipsa;*
 227 g Al. m. mg. *necessario... concludunt;*
 228 b Al. m. mg. *individuum... sequatur;*
 230 a Al. m. mg. *per... commune;*
 260 a Al. m. mg. *ad... comparationem;*
 271 f Al. m. mg. *quod oportet... privationem;*
 279 a Al. m. mg. *positivum... vere;*
 280 c Al. m. mg. *actualitatis est complementum;*
 281 b Al. m. mg. *non... suppositum;*
 287 d Al. m. mg. *et pro... dicuntur;*
 290 e Al. m. mg. *falsitatis... permixtione;*
 308 b Al. m. mg. *et ideo... eas;*
 311 e Al. m. mg. *earum... cognitionem;*
 319 c Al. m. mg. *fuerant... quod;*

- 321 *e* Al. m. mg. *sic... semetipso*;
325 *d* Al. m. mg. *ad... limitata*;
332 *a* Al. m. mg. *quae... capacitatis*;
336 *b* Al. m. mg. *refertur ad formam*.

Ex secundo tomo:

- 5 *a* Al. m. mg. *sed... assistendo*;
14 *d* Al. m. mg. *organizationis... modum*;
18 *u* Al. m. mg. *eius... existentia*;
26 *o* Al. m. mg. *et... specie*;
41 *b* Al. m. mg. *ad... extendere*;
41 *f* Al. m. mg. *tanto perfectiores*;
60 *c* Al. m. mg. *fiunt... naturaliter*;
75 *a* Al. m. mg. *per... est*;
106 *h* Al. m. mg. *distrahi... intellectualis*;
123 *a* Al. m. mg. *sint... non*;
123 *b* Al. m. mg. *et apprehendere... magis*;
133 *b* Al. m. mg. *alterius... forma*;
141 *m* Al. m. mg. *ipsi... substantialis*;
148 *q* Al. m. mg. *radium... susciperet*;
151 *g* Al. m. mg. *et non communicat*;
173 *a* Al. m. mg. *multo... corruptibilis*;
298 *d* Al. m. mg. *sic... humanum*;
306 *e* Al. m. mg. *quare... causa*;
315 *d* Al. m. mg. *et posito... opposita*;
317 *c* Al. m. mg. *hoc... proprie*;
321 *e* Al. m. mg. *quam... sentiunt*;
326 *a* Al. m. mg. *et actuum... obiectorum*;
335 *f* Al. m. mg. *et... oppositarum*;
364 *f* Al. m. mg. *et quasi... sit*;
394 *h* Al. m. mg. *ergo... obiectis*;
420 *b* Al. m. mg. *a quo... termini*;
437 *b* Al. m. mg. *circumstantiis... habentibus*;
441 *c* Al. m. mg. *et plenum... impossibile*;
443 *f* Al. m. mg. *et tamen... sensibilis*;
447 *a* Al. m. mg. *et... intellectualium*;
456 *c* Al. m. mg. *quantitatis... genus*;
506 *h* Al. m. mg. *intellectum... conversiones*;
511 *g* Al. m. mg. *et tunc... speciem*;

- 528 *b* Al. m. mg. *necessario... inclinationem*;
 566 *e* Al. m. mg. *quando... dependeat*;
 575 *k* Al. m. mg. *etiamsi... ori*.

Ex tertio tomo:

Pauca exempla seligamus, ne eisdem homoioteleutis repetendis lectoris patientiam nimis tentemus, cum iam suspicatio Vaticanum autographum esse nimis gravis simul et ridiculosa calumnia in auctorem sensatum et cordatum foret.

- 25 *r* Al. m. mg. *sic... actum*;
 29 *a* Al. m. mg. *Sed... cognitio*;
 34 *f* Al. m. mg. *Quando... inferioris*;
 72 *i* Al. m. mg. *conaretur... resistunt*;
 84 *a* Al. m. mg. *radiis... visibilibus*;
 112 *a* Al. m. mg. *in... Trinitate*;
 166 *e* Al. m. mg. *Deum... amo*;
 166 *f* Al. m. mg. *aliquod... scio*;
 173 *a* Al. m. mg. *a... terminus*;
 184 *f* Al. m. mg. *qui... medicinam*;
 190 *b* Al. m. mg. *et... committimus*;
 196 *b* Al. m. mg. *quam... effectus*.

His defectibus quibus plurimi alii accedunt, uti ex toto apparatu videre licet, et his additionibus aliisque plurimis castigationibus utrumque luculentur efficitur: quod et primaeva textus redactio mediotris fuerit et quod ultimatim post correctiones variarum manuum generatim valde limatula appareat. Quae puritas eo magis laudanda est, quo intricatior, oblongior, obscurior constructio singularum sententiarum persaepe est.

Fatendum est aliquoties mutationes primaevi textus non ameliorationes, sed deteriorationes esse.

Quibus omnibus ostensis iustum et aequum, immo plane necessarium videtur Vaticano editionem superstruere. Idque eo magis iustum et aequum videtur, si iam secundo loco subsidiaria manuscripta penitus perscrutamur.

B. CODICES BORGHESIANI.

1. FORMA EORUM GENERALIS.

Praeter Vaticanum septem codices bibliothecae olim Borghesiana quae Leone XIII regnante Vaticanae incorporata est quaestiones Olivi continent. Signa eorum nunc sunt sequentia:

Borgh. 358 = B ⁷	Borgh. 88 = B ³
» 322 = B ⁶	» 54 = B ²
» 173 = B ⁵	» 46 = B ¹ .
» 106 = B ⁴	

Omnes saeculo XIII exeunte vel XIV ineunte conscripti sunt, uti ex tota eorum palaeographia elucet. B⁴ et B³ super charta vel papyro, reliqui super pergameno conscripti sunt. B⁷ B⁴ B³ B² fere in octavo, reliqui tres fere in parvo folio sunt vel exactius in millimetris:

B ⁷ 267×206	B ³ 230×160
B ⁶ 308×225	B ² 228×170
B ⁵ 282×220	B ¹ 278×210.
B ⁴ 189×160	

B⁷ 227 folia, B⁶ 209, B⁵ 83, B⁴ 59, B³ 74, B² 148, B¹ 54 continet.

Iam in Borghesianis saepius complures quaestiones affines ad unitatem quandam seu categorias redactae sunt, ita in B⁷ B⁶ qq. VIIsq., XVIsq., in B⁵ qq. LXXIIsq., in B³ qq. XXIIIsq., in B² LXsq.

Valor eorum, quantum ad finem nostrum spectat, fere scalae propositae B⁷... B¹ correspondet. Quod Borghesiani generatim autographum non repraesentant, iam inde elucet quod maxima ex parte post mortem auctoris († 1298) confecti videntur esse. Quod vero nullus autographum repraesentat, certissime ex copia defectuum quibus textus saepissime omni prorsus sensu destituitur luculenter apparet.

B⁷ 26, B⁶ 35, B⁵ 7, B⁴ 10 ⁽¹⁾, B³ 9, B² 14, B¹ 3 quaestiones Vaticani continet, quantum vidi.

(¹) Per errorem in prolegomenis (I, p. VIII) 11 indicatae sunt.

Longe prae omnibus codicibus B⁷ praecellit, cum, excepto B⁶, maximum numerum quaestionum Vaticani contineat, in comparatione vero cum B⁶ multo puriorem textum habeat. B⁷ non est codex miscellaneus, sed solum tractatus Olivi continet. Fol. 1-27 habentur quaestiones philosophicae, fol. 27-45 quaestiones de perfectione evangelica, fol. 56-77 quaestiones philosophicae et theologicae de Deo, fol. 78-185 quaestiones philosophicae, fol. 166-227 quaestiones de paupertate. Inter alias quaestiones Vaticani illas duas gravissimas de informatione LI, sine appendice tamen, et LIX, praeterea L de pluralitate formarum in homine, sine appendice tamen, LVII et LVIII de libertate, denique longissimam CXVIII de peccato veniali continet.

Quod insuper huic codici specialem praerogativam dat, sunt complures annotationes quae Olivi sine omni dubio ut auctorem exhibent. Ita iam in exteriori parte involucri antiqua manu habetur: *Volumen de doctrina Fratris Petri Iohannis contra Fratrem Guilelmum de Giniaco*. Fol. 1r: *Istud volumen de doctrina Fratris Petri Iohannis productum est coram reverendo patre domino P. de Reblaio⁽¹⁾ in causa quae movetur contra fratrem Guilelmum de Giniaco quoad tractatus compositos per fratrem Petrum Iohannis de altissima paupertate qui in hoc volumine continentur, in quibus pro parte Ordinis Minorum dicuntur haeretica dogmatizari*. Fol. 166r: *Tractatus Petri Iohannis de altissima paupertate, quem tractatum Frater Ubertinus in libello, quem composuit, qui incipit « Apostolicae sanctitatis », sectatur et dicit catholicam per omnia continere doctrinam, et contra pro parte Ordinis dicitur quod continet haeretica et improbata*. Sequitur mox alia notitia similis fol. 1: *Praeterea, Magister Guilelmus de Anglia habet duas sententias in instrumentis duobus datas contra doctrinam Petri Iohannis. Magister Franciscus habet unam sententiam datam contra dictam doctrinam. Dominus Hannibaldus⁽²⁾, nepos Domini Iacobi, habet sententiam unam de praedictis*. Iterum fol. 227v Fr. Petrus Iohannis expresse auctor

(¹) Petrus de Arreblaio 1316 cardinalis creatus, 1329 mortuus est.

(²) Hannibaldus de Ceccano 1327 cardinalis creatus, 1350 mortuus est.

tractatum nominatur. Saepe in margine inveniuntur animadversiones: *Nota errorem de anima rationali* (fol. 24v sqq.), *Nota haeresim manifestam de sacramento matrimonii* (fol. 43r sqq.), *Nota errorem de divina essentia* (fol. 72v). Continet autem B⁷ in fol. 56r-67r tres quaestiones, in III tomo, pag. 455-554, ad instar appendicis Vaticano adiectas. Ex hoc codice, quem primo P. Fidelis a Fanna O. F. M. invenit, Cardinalis Zigliara O. P. (*De mente Concilii Viennensis*, Roma 1878) ipso P. Fideli interveniente aliquas partes quae ad informationem corporis per animae partem intellectivam spectant ex qq. LI et LIX publici iuris fecit.

B⁶ eatenus codex miscellaneus est, quatenus fol. 12v quaestionem continet ad quam notatur: *Quaestio quae non est Fratris Iohannis, sed sua est inferius*. Reliquae fere omnes vel omnes ab Olivi exaratae sunt. Longe plurimae stricte philosophicae sunt. Continet autem 35 quaestiones Vaticani, longe maximum numerum omnium Borghesianorum. Fol. 146v tractatus *De angelica hierarchia* habetur qui ter in Vaticano allegatur, fol. 209v in fine index additus est. Omnes istas gravissimas quaestiones quae modo ex B⁷ enumeratae sunt etiam B⁶ habet, praeterea tres famosas appendicis (III 455-554). Generatim B⁷ et B⁶ magnam affinitatem inter se demonstrant, licet etiam saepe inter se discrepent. Ut iam dictum est, B⁷ longe prae B⁶ puritate textus excellit. Etiam in B⁶ saepius censurae in margine appositae sunt.

B⁵ nonnisi septem quaestiones Vaticani continet fol. 1-23 et fol. 37-38, primae quinque sunt LXXII-LXXVI Vaticani eodemque iam ordine dispositae sicut ibi. Reliqua pars videtur solum tractatus Olivi continere, agunt autem de perfectione evangelica, de voto paupertatis, de Christo Deo-homine, de sacramentis, de virtutibus.

B⁴ a commentario Olivi *De perlegendis philosophorum libris* incipit, sequuntur 11 quaestiones huc spectantes cum aliis philosophicis commixtae, compluries folia vacua interiecta sunt. Hic solus codex Borghesianus est qui appendicem quaestionis LI de informatione intellectivae habet, attamen non totam (cfr. tom. II, p. 160). Q. LXXIII bis (fol. 45r-53v et fol. 55v-58r) habetur.

B³ solum quaestiones philosophicas continet easque, ut videtur, Petri Iohannis. Novem huc spectantes partim in initio, partim in fine inveniuntur. Fol. 14r-55r huc non pertinent. Quaestiones Vaticani XXVII-XXIX iam in B³ eodem ordine sequuntur una post aliam. Fol. 73r manu antiqua notatur: *Iste cartabelus est ad usum fratris Iohannis Guigonis (?) de custodia Sestarici in quo sunt istae quaestiones Fratris Petri Iohannis, scilicet, utrum sensitiva sit a generante, de universalibus, utrum materia possit fieri a Deo sine forma, utrum motus et forma quae per eum educitur sint idem, de unitate formarum, de quantitate, de praedicationis quidam tractatus, utrum agens sit semper praesens suo patienti, utrum diversae rationes reales possint esse in eadem re.* Hic est alter codex a Fideli a Fanna inventus et a Cardinali Zigliara extractus.

B² primum (fol. 1-10) fragmenta sermonum, deinde (fol. 11 et 12) post duo folia vacua fragmentum canonisticum exhibet, fol. 19-49 quaestiones 14 de potentiis animae continet quae in Vaticano quaestiones LX-LXXIII sunt. Post aliud fragmentum sermonum commentarius Olivi in epistolas canonicas sequitur. Deinde (fol. 109-124) impugnationes quorundam articulorum (Arnaldi de Roccafolio) habentur quae iam impressae sunt, idque fol. 42-49, in: *Quodlibeta Petri Iohannis Provençalensis doctoris sollemnissimi ordinis Minorum, in quibus pulcherrima novae subtilissime ac periucunde disseruntur, Venetiis apud Lazarum Soardum 1509.* Continet autem hoc volumen 63 folia, ita tamen ut post fol. 54 iterum numeratio a fol. 43 incipiat, unde de facto 73 folia habentur⁽¹⁾. Sequuntur in B² duo appendices harum impugnationum (fol. 120-132) quarum prior in dictis Quodlibetis fol. 49-53, altera fol. 53 impressa est. Post varias alias quaestiones, sive philosophicas sive theologicas, in fine (fol. 145-148) duae epistolae Olivi ad tres principes Siciliae⁽²⁾ et ad Fr. Conradum

⁽¹⁾ De hac editione cfr. Ehrle, *Archiv*, III, 466 sqq. Hucusque duo exemplaria inventa sunt quorum unum a se inventum Eminentissimus mihi benigne commodavit.

⁽²⁾ Card. Ehrle eas publici iuris fecit, *Archiv*, III, 534sqq.

de Offida⁽¹⁾ sequuntur. Fol. 144v notatur: *Datum Narbone in festo exaltationis magnificae crucis Christi anno Domini 1295.*

In B¹ post Officium S. Ludovici Tolosani, episcopi O. F. M. (fol. 1-10) quaestiones philosophicae habentur quarum 3 huc spectant. Deinde quaestiones de perfectione evangelica et oratione Dominica sequuntur. In fine (fol. 43-54) eadem impugnationes Fr. Arnaldi de Roccafolio sunt quae in B² modo commemoratae sunt.

Haec omnia manuscripta primitus a Spiritualibus, qui Olivi ut ducem suum tantopere venerabantur, confecta videntur esse, prout non minus ipsa argumenta tractata quam permodesta eorum conditio innunt. Ut secundum B² opinari licet, in Gallia meridionali ortum habent, quod historiae Spiritualium omnino correspondet. Suspiscatur autem Eminētissimus Cardinalis Ehrle ea temporibus Iohannis XXII (1316-1334), quando res apud Curiam contra Spirituales et Fraticellos agebatur, in palatium pontificium pervenisse. Cum 1411 Catalani inde proficiscerentur, manuscripta in palatio pontificio remanserunt. Usque ad annum 1594 Avenione in bibliotheca pontificia fuerunt, quae quidem saeculo XIV colligi coepta est⁽²⁾. Postea in palatium Borghesianum Romam pervenerunt, unde Leone XIII regnante Bibliothecae Vaticanae incorporata sunt.

In dicto articulo (*Olivis Leben und Schriften, Archiv, III, 470*) Card. Ehrle narrat quanto studio et quanto tempore indiguerit, donec tam Borghesiana quam Vaticanum invenerit. Postquam per quindecim annos studio doctrinae et ingenii Olivi vacavi, ex una parte miror quod tam ingeniosus scholasticus tanta vi et penetratione speculativa praeditus tamdiu immeritae oblivioni obnoxius fuerit et quod tam raro manuscripta tractatum eius in bibliothecis inveniantur. Ex altera vero parte hoc factum facillime explicatur, si acerbissimae illae per decennia controversiae et lites Communitatem inter et turbulentos Spirituales et Fraticellos prae oculis

(1) Ignatius Jeiler O. F. M. eam publici iuris fecit. (*Historisches Jahrbuch der Görresgesellschaft, III* (1882), 648-659).

(2) Cfr. *Archiv, III, 471.*

habentur, si praeterea consideratur omnia Olivi scripta sub poenis gravissimis vetita aut etiam combusta esse, si imprimis damnatio Concilii Viennensis tacito nomine contra eum pronuntiata in memoriam revocatur.

2. RELATIO CODICUM BORGHESIANORUM INTER SE ET AD VATICANUM.

Quod tam Vaticanus quam Borghesiani communem stirpem habeant, ex communibus mendis elucet. Ex alia vero parte Borghesiani et inter se et a Vaticano differunt, quod luculenter varietas et discrepantia verborum, praesertim mendorum, ostendit. Tertio, prima redactio Borghesianorum antiquior quam prima redactio Vaticani est, quod multae additiones eius probant. Cum vero autographum Borghesianorum prae manibus non habeamus et in variis codicibus maxime varia menda et additiones et omissiones inveniantur, exactius quid de tota filiatione et affinitate decidi nequit. Ratio vero editionis hoc defectu nullo modo tangitur, uti ex iamiam dicendis elucet. Unde id demum efficitur Vaticanum compositum esse ex quaestionibus disparatis, prout secundum eundem typum, sive mediate sive immediate, descriptae in Borghesianis inveniuntur.

Quia prima Vaticani redactio, ut vidimus, exacte correcta est, Borghesianorum vero non vel admodum parce: iste simpliciter paradigma textus edendi fuit. Quia autem Vaticanus saepius corrigendus est, ideo semper ad minimum cum uno codice Borghesiano eoque eorum optimo religiosissime conferendus erat. Regulariter variantes Borghesianorum exacte in apparatu indicatae sunt, aliquando vero, si textus nimis corruptus est, ab hac regula in generalitate sua sumpta exemptio facta est. Ubi primum vel minimum dubium subortum est, alii etiam codices Borghesiani praeter meliorem, si feliciter accidit ut eadem quaestio in variis codicibus tractetur, consulti sunt. Unde factum est ut saepissime vel potius regulariter praeter Vaticanum duo vel etiam tres Borghesiani allegati sint, modo complures Borghesiani eandem quaestionem contineant.

Iam aliquas quaestiones percurramus et exempla prominentiora apponamus ex quibus character singulorum codicum relatioque eorum ad alios facile apparet, prout modo dictum est.

Q. I. 15 *h* V B⁴ eundem defectum habent quem B⁵ corrigit;

19 *e* B⁵ B⁴ contra V stant;

20 *a* V correctum est, verisimiliter eundem defectum habuit quem modo B⁵ B⁴ habent;

22 *a* B⁵ B⁴ *scientia* pro *essentia* habent quod V primitus habuit.

Clare apparet communis stirps, simul vero apparet V B⁵ B⁴ non eodem modo ab archetypo dependere, a fortiori V B⁵ B⁴ eum non repraesentare.

Q. II. 23 *a* V add. mg. recte *non* quod B⁵ B⁴ om.;

25 *d* B⁵ B⁴ om. falso *erit* quod V habet;

25 *e* B⁵ B⁴ falso *determinatam* pro *determinata* quod V habet;

25 *h* V B⁴ *cui* quod B⁵ recte in *cum* corrigit;

25 *i* B⁵ recte *detur*, VB⁴ *datur*;

26 *e* V *naturaliter*, contra B⁵ B⁴ *naturaliter est* idque falso;

26 *f* B⁴ recte *etiam*, VB⁵ *est*;

27 *a* V recte *creantem*, B⁵ B⁴ *terminantem*;

28 *e* V recte *aliam*, B⁵ B⁴ *alias*;

29 *b* V recte *ideo*, B⁵ B⁴ *non*;

29 *d* B⁵ B⁴ recte *fit*, V *fuit*;

29 *e* B⁵ B⁴ recte *desipiet*, V *decipiet*.

Clarius etiam quam in q. I stirps communis apparet, maior affinitas inter B⁵ et B⁴ est quam utriusque ad V, varietas inter omnes tres codices est, discrimen inter primam et definitivam Vaticani redactionem obtinet, maior puritas textus deteriorum codicum in quibusdam casibus habetur.

Q. X. 188 *b* V recte *loco*, B⁷ B¹ *loca*;

188 *c* B⁷ B¹ add. *in* quod V melius om.;

188 *d* V *correlativorum*, B⁷ B¹ *relativorum*;

189 *a* B⁷ B¹ falso om. *numero* quod V habet;

190 *e* B⁷ B¹ recte *primo*, V *prima*;

191 *b* B⁷ B¹ recte *nulli*, V *illi*;

193 *c* B⁷ eundem defectum habet quem V primitus habuit;

194 *p* V recte *ipsus*, B⁷ *illi*, B¹ *ipsi*;

195 *a* V *videtur* quod B⁷ B¹ falso om.;

195 *d* idem casus;

196 *b* B⁷ B¹ longum citatum ex Augustino om. quod V habet.

Apparet B⁷ et B¹ longe inter se affiniores esse quam ad V, at B⁷ et B¹ etiam inter se differunt, V B⁷ eandem stirpem habent, B⁷ B¹ antiquiores quam V sunt.

Adiciamus hic statim aliam quaestionem (LI) ex qua proprietas B¹ elucet. B¹ brevior, inde antiquior quam V est, ita 113 *c*, 114 *h*, 115 *b c*, 116 *d*, 117 *c h l*, 118 *b*, 119 *n*, licet fatendum sit aliquando has omissiones ex mendo provenire. Non obstantibus multis mendis B¹ corrigit V, ita 117 *e f k*, 119 *f*. B⁷ et B¹ valde affinia sunt, ita 117 *a e f*, 118 *c h*, 119 *a d f k*, semel tamen 117 *k* B¹ contra B⁷ et V stat. Hi omnes casus intra angustos limites (II 113-119) inveniuntur. Unde patet egregie confirmari quod modo ex collatione q. X de B¹ statutum est.

In q. XI facile monstratur longis omissionibus in B⁷ 202 *f* et 208 *a* Vaticanum omnino iuniorem quam B⁷ esse, licet B⁷ 205 *c* citatum ex Augustino habeat quod in V deest. Porro B⁷ varios defectus habet 197 *b*, 198 *e*, 199 *e*, 200 *a c*, 203 *h*, 205 *a*, 206 *a*, 207 *a c d*, 208 *c*, 209 *e*, 210 *b c*, qui in V desunt. Ex altera vero parte non raro B⁷ textum V corrigit, ita 198 *c*, 199 *d*, 203 *g*, 207 *b*, 209 *c*, 210 *a*. Denique communis defectus 204 *d* evidenter communem originem demonstrat.

Q. XII Communes defectus 224 *d*, 226 *a* testificantur V B⁷ B⁶ affines esse. B⁷ B⁶ discrepant a V bis 229 *b c* et 231 *a*. B⁷ B⁶ longe deteriores quam V sunt, licet eum saepius corrigant. Magna affinitas inter B⁷ et B⁶ apparet, longe maior quam utriusque ad V.

Q. XIII. Multae variantes luculentur probant quantopere B³ et a V et a B⁷ discrepet. Quantopere B³ a V discrepet, apparatus in unaquaque pagina saepius monstrat; quod B³ a B⁷ discrepet, variantes pag. 243 *b* 247 *b* monstrant. Ex altera parte B⁷ B³ complures variantes habent communes contra V 234 *f* 238 *l m n*, adeoque et communem originem, et viciniore inter se sunt quam cum V. Quod 243 *b* B³ eundem defectum

in V et B⁷ corrigit, probat impossibile esse omnia membra inter codices nostros et archetypum eorum indicare. Licet B³ longe deterior quam V sit, saepe tamen eum corrigit, 234 *f*, 238 *b d f i l m n*, 240 *d g*, 243 *b* 247 *b*. Simile quid de B⁷ valet. Defectus eius saepissime in apparatu notantur; puriorem tamen textum exhibet quam V in 238 *i m*, 240 *x*, 244 *a*, 245 *b*, 246 *a d*, 247 *a*, 248 *a*, 250 *a b*, 252 *c*, 255 *a*. Bis B³ 243 *b* 247 *b* eandem lectionem V et B⁷ corrigit.

Idem quod ex q. XIII de relatione inter V et B⁷ et B³ efficitur, clare evincitur ex q. XVII. Afferamus solum aliquos casus prominentes. Affinitas inter B⁷ et B³ ex 356 *o*, 358 *p* probatur, eorum distantia ex 356 *h*, 359 *i*, 361 *b*. Ex altera parte V et B³ aliqua affinia habent, ita 356 *h*, 358 *u*. 358 *k* V in prima redactione idem habuit quod B³ habet. Quae omnia communem stirpem probant. Non raro B³, ceteroquin longe inferior quam V, ipsum V corrigit, ita 356 *o*, 358 *q*, 360 *a*, 361 *b*.

Q. XV. Magna affinitas inter B⁷ et B⁶ et satis magna distantia et deterioritas relate ad V iterum optime multis exemplis monstratur, ita 275 *c d*, 277 *e*, 278 *h*, 285 *a g h*. Nihilominus non raro B⁷ et B⁶ corrigunt V, ita 273 *c*, 278 *c*, 279 *c*, 286 *e*, 287 *d*, 288 *a*. Eorum antiquior ortus inde elucet quod ambo 288 *b* desinunt.

Conditio Borghesiani B² ex qq. LX-LXXIII elucet, alias quaestiones non habet. Quod generatim longe impuriorem redactionem quam V habet, totus apparatus (II 570-644, III 1-106) ad oculos monstrat. Nihilominus non raro V corrigit, ita 576 *r*, 579 *e f*, 580 *g k*, 585 *e*, 588 *b f*, 589 *d*, 590 *e*, 592 *g*, 594 *f*, 595 *c m*, 596 *b p*, 597 *g i*, ita porro.

Multo maioris momenti est omissiones, quae quidem saepius homoioteleuta sunt, inspicere ex quibus V non immediate a B² dependere efficitur, licet B² antiquior esse videatur, ita 577 *i*, 582 *d*, 585 *m*, 586 *k*, 588 *m*, 604 *d*, 605 *e*, 606 *m*, 608 *c*, 616 *q*, 620 *b*, 631 *a h*, 637 *h*, 640 *o*.

Nihilominus clare communis origo utriusque ex 571 *l*, 583 *c*, 584 *k* elucet. Quae forte magis etiam ex eo apparet quod primaevus textus V eadem menda habuit quae B² habet, quae menda postea alia manu correctae sunt, ita 593 *e*, 617 *d*, 625 *a*, 636 *f*, 639 *o*. Haec ultima conditio simul evincit

V et B² non ab autographo immediate originem sumpsisse, cum eorum prototypus eadem cum eis menda habuerit necesse sit, quae archetypum non habuisse rationabiliter supponere licet.

Affinitas B² ad alios Borghesianos solum ex qq. LXXII et LXXIII videre licet, cum in praecedentibus quaestionibus solus cum V stet. Iamvero ex q. LXXII magna eius affinitas ad B⁵ apparet, cum hi duo saepe in peiorem vel etiam in meliorem partem contra V stent, ita 1 *c*, 2 *o*, 4 *b*, 7 *g u*, 8 *a*, 10 *o*, 13 *e*, 17 *a y*, 19 *a n*, 20 *c y z*, 24 *e x*, 25 *q*, 31 *s*, 34 *g s y*, 36 *t*, 37 *a m*, 40 *b*, 41 *q*, ita porro.

Nihilominus etiam inter B⁵ et B² aliquae divergentiae sunt, ita 7 *b*, 8 *c*, 43 *v*. Haec affinitas etiam ex q. LXXIII confirmari potest, licet etiam hic discrepantiae eaeque plures inveniuntur, ita 55 *g*, 61 *o*, 65 *b*, 68 *a*, 70 *b*, 71 *g*, 75 *g*, 93 *a k*, 96 *a*, 100 *d*, 104 *o*. Ex hac copia variantium inter B⁵ et B² evidenter efficitur eos non immediate ab eodem prototypo dependere, quod ex q. LXXII nondum, vel non ita certo, effici potuit. Lucundum etiam est ex aliquibus casibus q. LXXIII certo concludere posse ad communem stirpem V et B⁵ et B², licet huius ultimi non ex tot casibus, ita 81 *h*, 93 *h i k*, 95 *a*.

Ex aliquibus prominentibus casibus in quibus B⁴ collatus est licet, sicut iam in qq. I et II observatum est, magnam affinitatem B⁵ et B⁴ observare, ita 87 *f g*, 88 *i k*, 89 *b c*, 90 *b c*, 97 *a*, licet aliquando dissentiant, 90 *a*, 91 *f*. 88 *k* optime ostendit quod V in prima redactione communem cum B⁵ et B⁴ stirpem habet. 90 *a* vicinitatem V et B⁵ in oppositione ad B⁴ probat.

En, quo plures quaestiones conferuntur, eo firmiter per inductionem propositio generalis in initio praemissa de relatione et affinitate variorum manuscriptorum roboratur.

Sat magnus numerus variantium iam collatus videtur esse, ut a posteriori seu per inductionem thesis proposita plena luce clarescat. Quod vero abundat, hic non vitiat. Quare propter praerogativam B⁷ B⁶ prae aliis Borghesianis aliqua exempla de eis adiungamus.

Primo, ex longissima et gravissima q. XVI de rationibus seminalibus. B⁷ B⁶ inter se affinia sunt contra V, 292 *b*, 293 *a c*, 295 *d*, 297 *f*; ex altera parte B⁷ B⁶ discrepant, ita

296 *c*, 310 *f*, 311 *a*, 312 *c*. Quod B⁷ corrigat V, saepissime occurrit, raro quod B⁷ B⁶ corrigant V, ita 292 *b*, 293 *a c*, 292 *d*, 297 *f*. V et B⁷ non raro communiter contra B⁶ stant, ita 310 *f*, 311 *a*, 315 *i*, 338 *d*, 340 *g*, 342 *a*, 346 *h*, ita ut B⁷ affinium cum V appareat quam cum B⁶. Demum duo prominentes defectus monstrant V B⁷ B⁶ communem stirpem habere, ita 318 *i*, 328 *e*. Quae omnia si combines, habes quod tam inter V et B⁷ quam inter V et B⁶ et iterum inter B⁷ et B⁶ et affinitas et discrepantia sit.

Q. XIV essentialiter eandem imaginem affert. Semel 259 *d* V B⁷ B⁶ eundem defectum habent; saepius B⁷ B⁶ communiter contra V stant, 262 *f*, 265 *e f*, 269 *c*, 270 *c*, at toties etiam VB⁷ contra B⁶, 260 *b*, 261 *b*, 264 *e*, 265 *a*. In comparatione cum q. XVI relatio, licet essentialiter eadem appareat, tamen accidentaliter modificatur, quia B⁷ et B⁶ hic affiniore inter se quam ibi apparent.

In q. porro XV haec imago longe alia est. B⁷ B⁶ semper communiter contra V stant idque saepissime: 273 *c*, 275 *d g*, 277 *e*, 278 *c h*, 279 *c*, 283 *a*, 285 *a g h*, 286 *c h*, 287 *d*, 288 *a*; simul etiam desinunt 288 *b*.

In qq. porro XVIII-XX imago habetur quae longe a q. XV differt et magis ad XVI accedit. Uno enim casu excepto 378 *c*, in quo B⁷ B⁶ contra V stant, V et B⁷ semper idque saepe contra B⁶ sunt, ita 364 *g*, 371 *a e*, 376 *b*, 377 *d*, 378 *a*.

Iterum q. XXI multum ad q. XV appropinquat, cum B⁷ et B⁶, uno casu excepto 388 *a*, in quo V et B⁷ contra B⁶ sunt, constanter contra V sint, ita 379 *f m*, 380 *a b m*, 381 *i l*, 382 *d g*, 384 *g*.

Haec varietas optime probat quod antea dictum est. Vaticanum ultimatum ex quaestionibus Borghesianis sive eorum prototypis compositum esse quae secundum primaevam intentionem auctoris unitatem architectonicam minime efficerent. Unde genesis Borghesianorum minime una eademque est, usque dum Vaticano incorporarentur. Et haec quidem sufficiant.

Varii casus iam pluries allati sunt in quibus Borghesiani breviores erant quam Vaticanus seu quam redactio quaestionum, prout definitivae compositioni eius subserviebant.

Cum haec solum per transennam tacta sint, iam ex officio hic plures eosque omnino graves casus afferamus, ut ita de novo generalis propositio de eorum prioritate validissime firmetur. Et primo quidem, ut prominentissima exempla longas illas appendices allegemus quae ad instar novi tractatus vel certe novi argumenti ipsis thesibus adiunctae sunt. Appendix ad III quaestionem de compositione continui ex semper divisibilibus solum in Vaticano habetur (I 76-86). Idem valet de longissima appendice ad gravissimam quaestionem L de pluralitate vel unitate formarum in homine (II 47-101). Similiter longe maior pars appendicis de informatione vel potius non-informatione corporis per partem intellectivam ad q. LI (II 160-198) solum in Vaticano habetur.

Huc aliae omissiones seu abbreviationes maioris extensionis accedunt. In q. IX B⁷ B¹ longam partem (I 161-163) omittunt, B⁷ desinit p. 181 ubi argumentum quaestionis sub alio aspectu resumitur; in q. X B⁷ B¹ duos locos Augustini omittunt (I 195sq.); in q. XI B⁷ duas longiores probationes (I 207sq.) omittit; in q. XV B⁷ B⁶ longam partem in fine, ubi thema quaestionis alio modo resumitur, omittunt (I 288sq.); in q. XXII B⁶ quatuor interiectas obiectiones earumque solutiones (I 396sq.) omittit; in q. XXIX B⁷ longe ante finem desinit ubi de novo instatur (I 582); in q. XXXVI B⁶ longam discussionem cum modernis (I 636sq.) et cum moderno magistro (I 647sq.) omittit; in LI app. B⁴ longissime ante finem desinit (II 160); in q. LVIII B⁷ longiorem variationem argumenti et obiectionem cum responso (II 491sq.) omittit.

Ex altera parte aliquoties Borghesiani aliqua habent quae in Vaticano desunt, ita in q. XI (I 205), in q. XXVI (I 454sq.), in q. LVII (II 384sq.), in q. LXXIII (III 58).

Pulcherrime autem et luculentissime hae additiones — forte etiam ipsae omissiones — hypothesim, quae iam variis argumentis ad valorem certae theoriae crevit, de novo corroborant quod Olivi primaeavam conceptionem quaestionum magis magisque elaboraverit, compleverit, poliverit, sicut graves, studiosi, critici magistri pro lectionibus habendis et scriptores pro elucubrationibus edendis facere solent. Natura autem harum additionum quasi vivum contactum cum auditoribus et adversariis insinuat. Expressis verbis hoc modo

appendix ad q. LXI introducitur: « Quia contra quandam positionem quam in quaestione 'an sensitiva hominis sit a generante' recitavi, scilicet, quod pars animae intellectiva non sit forma corporis, quamvis sit forma hominis quantum ad formale quod in se essentialiter habet, pervenerunt ad me impugnationes cuiusdam⁽¹⁾ zelo veritatis, ut aestimo, factae: placet eodem veritatis zelo pacifice respondere ad illas... Sub eodem autem ordinē quo ad me in quodam quaternulo pervenerunt, intendo respondere eisdem » (II 136).

Si demum conferas quae sint quaestiones, quae saepe, quae rarius, quae parum aut omnino non in Borghesianis parallelo modo habentur, non iniucunda invenies. Inter omnes quaestiones quae longe saepissime in eis inveniuntur q. LI eminet ubi ex professo periculosa illa doctrina de informatione defenditur, quinquies enim habetur. Secundo loco venit thesis multum tunc temporis agitata de pluralitate formarum in homine, quater habetur, immo in B³ initium bis continetur. Ter habentur q. VII an in aliquo ente sint diversae rationes reales nullam habentes inter se differentiam realem, q. IX an esse rerum creatarum simul sit, q. X an plures durationes rerum sint, q. XIII de universalibus, q. XVII an potentia materiae aliquid ad eius essentiam addat, q. XXVII an motus et forma per eum educta idem sint, q. XXVIII ubi tabula decem praedicamentorum acri crisi subicitur, q. XXIX an motus immediate a motore fiat. Praeter qq. IX, X, XVII, XXVII quae non tanti ponderis systematici vel historici videntur esse, hae omnes attentione speciali dignae sunt. Ut a q. XIII gravissima de universalibus abstrahamus, q. VII de distinctione formali agit, q. XXVIII cum magna libertate et acumine tabulam decem categoriarum crisi subicit, q. XXIX contra consuetum Aristotelicum conceptum motus modernum defendit. Bis in Borghesianis habentur variae quaestiones de creatione, de generalibus rationibus entis, de substantia

(¹) P. Ferdinandus Delorme, O. F. M., invenit in cod. 95 bibliothecae Tudertinae quaestiones disputatas et quodlibeta Fr. Vitalis de Furno, O. F. M., ex quibus cum certitudine eruitur dictum Magistrum, anno 1296 lectorem in Montepessulano, postea S. R. E. Cardinalem († 16 aug. 1327), istum opponentem esse. De qua re mox in periodico *La France Franciscaine* disseret, ipsum codicem describendo.

eiusque principiis, de generalibus rationibus actionum, de potentiis animae in communi, de libertate humana, de actione corporis in spiritum, de mutatione potentiarum ab obiecto distante sine reali eius influxu, de peccato veniali. Aliae quaestiones in uno tantum codice Borghesiano inveniuntur. Praeter quinque de angelis et unam de informatione corporis omnes sunt psychologicae. E contra quaestiones specificè theologicae, ut, de merito et casu angelorum, de visione beatifica, de peccato originali, et quaestiones ethicae ibi omnino non inveniuntur. Vix attentionem coaetaneorum excitasse videntur, de facto nihil speciale continent, cum e contra quaestiones communes de angelis (qq. XXXII, XXXIII, XXXIV, XXXVI, XXXVII) quae semel saltem in Borghesianis inveniuntur controversias cum Aristotelicis, praesertim S. Thoma, vivide depingant.

3. TRES QUAESTIONES APPENDICIS BORGHESIANAE.

In fine huius dissertationis per modum scholii ratio specialis de authenticitate trium quaestionum in tertio tomo (p. 455-554) per modum appendicis adiunctarum reddenda videtur. Licet hae in Vaticano non contineantur, eas tamen addere perutile visum est. Speciali enim modo ingenium auctoris eiusque rationem philosophandi illustrent, insuper argumentum ibi evolutum gravissimum est. Obiectiones primae quaestionis miram eruditionem et familiaritatem auctoris cum Augustino, eius praedilecto et congeniali duce, patefaciunt, cum earum solutiones profundissimas et ingeniosas speculationes de fundatione totius ordinis metaphysicae, speciatim de valore veritatum aeternarum, contineant. Q. II primo quidem tam vividis et veris coloribus controversiam inter varias scholas de genuina interpretatione theoriae cognitionis S. Doctoris depingit sicut, quantum scio, hucusque apud nullum scholasticum invenitur. Secundo, haec theoria, licet verbo tenus sustineatur, acerrimae crisi subicitur, ita ut omne tulisse punctum videatur. Tertia demum quaestio non minus profunde quam acute varia argumenta de probanda existentia Dei et critice discutit et thetice pandit, ita v. g. argumentum ontologicum arguendi gratia

ingeniose omni vi destitutum esse ostenditur, quamvis postea sustineatur, porro profunde et clare ostenditur idem et cognosci et fide credi posse.

Hae quaestiones habentur in codicibus Borghesianis 358 B⁷ ff. 56r-67r et 322 B⁶ ff. 179r-195r. In B⁷ hae tres cum quarta « an in divinis sit personalis productio », ff. 67r-77v, unitatem constituunt: « De Deo volentes aliquid quaerere ». Satiус duxi hanc omittere, cum ad ordinem supernaturalem spectet, in Vaticano autem theologicae quaestiones philosophicis omnino subordinatae sint.

Licet autem secundum praemissas inquisitiones authenticitas seu provenientia earum ab Olivi extra omne prudens dubium posita esse videatur⁽¹⁾, cum B⁷ miscellaneus non sit, sed solum tractatus auctoris contineat et expressis verbis quinquies Fratri Petro Iohannis attribuat, B⁶ vero longe maxima ex parte elucubrationes eiusdem Olivi complectatur et nominis eius specialis mentio fiat: aliqua tamen alia peremptoria indicia authenticitatis addere iuvat. Eaque eo magis addenda putavi, quod me scrupuli ex quadam inconcinnitate doctrinae in solvendis obiectionibus primae quaestionis (III 480-499) cum affinis materiis Vaticani provenientes diu presenserunt et assensum suspenderunt. Ingenue fateor theoriam ibi propositam de cognitione primorum principiorum, de abstractione conceptuum universalium ex inductione seu experientia sensibili formatorum, de valore veritatum aeternarum seu necessariarum etiam fervidum defensorem Aristotelismi scribere potuisse, licet auctor in Vaticano tanto impetu in theoriam Stagiriti eiusque sequacium de genesi cognitionis intellectualis invehatur, uti ex variis tabulis adiectis videre licet.

Quod non obstante hac difficultate, quae de cetero profundius evoluta et diutius considerata plane evanescit, hae quaestiones certo certius Olivi adscribendi sint iam ex congerie variorum criteriorum efficitur.

(¹) Quare docti et sollertes editores operum S. Bonaventurae eas sine omni scrupulo Olivi ascripserunt, uti ex *Anecdota quaedam de humanae cognitionis ratione Sancti Bonaventurae et nonnullorum ipsius discipulorum* (edita Ad Claras Aquas 1883) elucet. In fine operis (pp. 245 sqq.) partes quaestionis primae et secundae (III, 455 sqq., 500 sqq.) publici iuris fecerunt.

Et primo quidem, in Vaticano q. LII (II. 204) habetur: « Veritas scientiarum et artium non est simpliciter necessaria et aeterna, sed solum conditionaliter, scilicet, cum praeexistentia antecedentis, prout ostensum est in magna quaestione « an aliquid positivum a nobis in hac vita immediate apprehensum sit Deus ». Iamvero, hic titulus fere verbo tenus idem est cum inscriptione quaestionis primae (I 445). Secundo, secundum verba allegata scripta est ante Vaticanum, sicut generatim Borghesiana. Quod sit « magna » quaestio, optime confirmatur (III 455-499). Tertio, quod categorice in Vaticano negatur veritates aeternas quasi realem veritatem habere et e contra effertur eas conditionaliter tantum veras esse, scilicet, posito antecedente, id est, subiecto earum in reali ordine, est adamussim id ipsum quod toties in solutione ad triginta fere instantias Augustini in B⁷ et B⁶ declaratur. Quod iterum mire cum Vaticano conspirat, ubi hoc loco in quaestione « de probando per rationes immortalitatem animae » argumentum ideologicum Augustini ex inhabitatione veritatis in mente humana petittum acute et, quantum capio, victoriose refellitur.

Secundo, stilus idem est. Hoc generatim ita esse, v. g. quoad longas et intricatas phrases, diligens lector ipse facile videbit. Speciatim vero occurrit saepius in q. III *tum quia* (III 519 b, 531 a, 535 h, 537 b), quod passim in Vaticano habetur. Iamvero illud additum « *tum* » tam obsoletum et absonum est ut illud constanter in textu mutare et in apparatu ponere ausus sim. Praeterea, occurrit verbum « *manutenentia* », quod in Vaticano Gallum redolere dictum est.

Tertio, ad auctoris explicationem Dionysii (III 490), remittitur in quem commentarios ipsum scripsisse supra vidimus.

Quarto, aliquod caput doctrinale insinuatur quod, quantum constat, Olivi omnino singulare est, quod scilicet obiecta non influunt in potentias, sive cognoscitivas sive appetitivas, sed solum ratione « termini » vel « occasionis » necessaria sunt. De qua doctrina tabulas varias videre licet. Iamvero haec plane singularis conceptio clare innuitur, quando III 487 dicitur: « Potest autem intellectus speciem iustitiae ex rebus accipere, sive hoc fiat « occasionaliter » sive effective »; idem II 486.

Etiam varia exempla, v. g. omne duplum tantum distat a suo dimidio quantum dimidium a suo principio (III 482), in Vaticano occurrunt.

Quinto, doctrina de veritatibus aeternis, prout hic habetur, eodem omnino modo compluries in Vaticano profertur, utrobique autem in oppositione ad Augustinum. Ut a q. LII (II 204) modo allegata abstrahamus, tota q. XIII omnino eundem tenorem sonat, praesertim in solutione obiectionum, conferantur v. g. III 480sq. 487sq. cum II 254sq.; idem tenor doctrinalis in q. V (I 121 sq.) habetur.

Sexto, quod primo aspectu Aristotelismum sapere videtur, theoria abstractionis ex experientia, latiore sensu intelligendum est, quod scilicet intellectus cognitiones altiores ope cognitionis sensitivae haurit, quin modus ulterius determinetur. Hanc vero abstractionem per viam colligantiae Olivi non modo in Vaticano non negat, sed ex professo docet, praesertim in qq. XIII (I 248 sq.), LXXII (III I sq.), LXXVI (III 145 sq.). Speciatim hanc ultimam thesim de immediata cognitione animae complures phrases in q. I (III 487, 492) in mentem revocant, v. g.: «Potest autem intellectus... extrahere rationem sui subiecti ex experimento voluntatis suae».

Septimo, illa egregia diplomatia in q. II (III 502-513) eadem est quam in Vaticano saepenumero notavimus.

Octavo, illud penetrans ingenium speculativum Olivi, cuius in tabulis non pauca specimina data sunt, eadem claritate elucet tam in prima quam in secunda quaestione, sagax vero et critica habitudo eius intellectus, cuius in eisdem tabulis varia exempla habentur, illa cavenda in secunda quaestione pervadit, pius vero et religiosus in res divinas animus ad mentem Doctoris Seraphici, magistri Petri Iohannis Olivi, de quo supra in hac ipsa dissertatione egregia documenta allata sunt, in tertia quaestione non minus intellectum illuminat quam affectum inflammat.

Quantū ad scdm librū pmo q̄ ad actū
creatōis ul' creatū sitatū querunt sex.

Primo querit an deus alie cōto
ul' creabli possit deare pōm ē
andū. r̄ v̄: q̄ sic ē p̄ ex pte f̄
mū ad q̄. Sōis effūs hūitūe
p̄t f̄ ab aliq̄ cū sitatū q̄ tal' effū
hūitūe non credit iū hūitū effūs cū sitatū
q̄ cū q̄te sic p̄ iū sitatū q̄ nō p̄ m̄ m̄ ē nō cō sita.
f̄ nō solūmo iūmo r̄ m̄ q̄sq̄ effūs creatū ē sit.
ḡ m̄ q̄sq̄ cor p̄t creatū acī sita. **D**icēbat q̄ hic
effūs sit sita modū tū facī ē iū sita. **S**c̄ aut ul
le modū ē ad scdm seu ad pōnes iū pō effūs. aut
ū. **S**i sic ḡ ad m̄ sita ē cōtūm. r̄ sic oīs creatū cōt
iū sita. si nō. ḡ ad l' sita acī q̄ q̄q̄ ē m̄ effūs ē
f̄ hūm. **S**i q̄ iū sitū credit apō alie agēt f̄
h̄ m̄ q̄ cū ē si sita ab illo saltem p̄ sp̄ale m̄ do
mū dī. f̄ q̄q̄ est m̄ cō libo tūm seu p̄ se effūs
cōtōis ē iū sitū m̄mo q̄q̄q̄ sita r̄ pō iū cōtūa
li. ḡ r̄ c. **S**c̄ ex pte tūm ad. f̄. de m̄ dulo. **S**c̄
cū ulla ē distatū iū resistētū. ulla ē real' magnitū
aut iū sita distatū r̄ resistētū si m̄ m̄ dulo p̄
tētū rem creatam r̄ ē cū cūtatē: ul' ēē ulla
ē real' distatū iū cōtū. si p̄tāt m̄ dulo p̄ real'
resistētū cū actū illi ēē ḡ ur̄ q̄ longe m̄ōis pō
sit facē rem de nō q̄ facē d̄ de d̄rio. seu de nō ē
d̄rio iū se hūte. **T**ercio ex pte sū passū actōu
um cūtatē p̄paciētū ei iū q̄ p̄aciētū. itaḡ. ḡ iū q̄
tale m̄ullo cōadūnat actōi p̄ actūe iū q̄ est
agēt. ḡ absq̄ oī passū r̄ ab f̄ oī ordie ad p̄aciēt
p̄ actū cūtatē pōnt sūa actōi agēt. r̄ m̄ cū sit
ūli dōno ul' m̄ dulo dī. f̄ h̄ n̄ ē. **S**c̄ q̄ de m̄ dulo
creare d̄ r̄ c. **Q**uarto ex pte sū f̄oī ad m̄

PROLEGOMENA.

Summi valoris systematici seu speculativi, ut ab hoc capite prolegomena huius tertii voluminis exordiamur, theoria colligantiae est⁽¹⁾. Qua colligantia variarum virium physicarum et potentiarum vitalium explicatur quomodo actio unius in aliam redundet, quin ratio stricte dictae causalitatis efficientis inter eas intercedat. Ita exempli gratia cognitio sensitiva alicuius obiecti cognitionem intellectualem eiusdem obiecti excitat, stante vero cognitione istius obiecti affectus illius in potentiis appetitivis excitatur. Idem valet de ordine materiali. Licet autem auctor passim hanc theoriam ad varia problemata applicet, prout ex tabulis annexis apparet, licet etiam varii philosophi, iique primi ordinis, ut Suaresius, eum in hac explicatione sequantur: nullibi tamen et forte nullus alius scholasticus eam tam profunde ex intimis visceribus metaphysico-psychologicis, id est, quoad actiones vitales ex unione formali inter corpus et animam repetit sicut Olivi in q. LXXII (30-35). Nemo etiam tam amplam applicationem eius facit.

Immediate cum hac fundamentali thesi alia gravissima connexa est, quae magis noetica vel critica est (35-39): configuratio seu assimilatio intentionalis potentiae cognoscitivae et actus cognoscitivi cum obiecto suo⁽²⁾. Quamquam ei aliquae tenebrae et errores commixta sunt, validissime tamen theoriam cognitionis scholasticam tuetur, praesertim si cum idealismo vel phaenomenalismo modernorum confertur.

Tertio loco venit q. LXXVI (145-149) quomodo anima se ipsam cognoscat. Certe, complura ibi inveniuntur cui plurimi neoscholastici non subscribunt. Ex altera vero parte

⁽¹⁾ Cfr. B. Jansen, *Die Erkenntnislehre Olivis*, pag. 76-90.

⁽²⁾ Cfr. l. c., p. 49-63.

nonnulla tam apte et vere, ut videtur, de cognitione animae sui ipsius explicantur ut ingeniosam Augustini psychologiam in mentem revocent.

Ex tractatu de vitiis in communi, in quo Olivi ponderatum iudicium morale prae se fert, efferenda est psychologia introspectiva qua genesim variorum vitiorum unius ex alio in q. XCVIII (223-226) describit et qua inordinatum sui amorem tanquam ultimam omnis peccati radicem in q. CIII (232-244) analysi subicit.

Valor theoriae peccati originalis, quae spiritum Augustini et Augustinismi redolet, primario quidem historicus est. Nihilominus foecunda germina profundae speculationis ea-que plurima in ea latent, ita in q. CX de corruptione appetitus inferioris (262-266), in q. CXI de causa peccati originalis, ut ita dicam, negativa (268-272), de corruptione vis generativae (281-283).

Primi ordinis speculativi forte quis putaverit duas vel tres quaestiones CXII, CXIII ((286-308), CXVII appendicem (359-374) de vindicanda iustitia divina in permittendo et transfundendo peccato originali. Totum ingenium speculativum auctoris tam penetrans, acutum, profundum quasi armatum videtur esse summa in maiestatem divinam, sanctitatem, sapientiam reverentia, subiectione, ardore, pietate, ut contra pervicaciam creaturae ius divinum tueatur. Eadem theocentrica positione naturam peccati venialis perscrutatur in q. CXVIII (praesertim 401-423), licet dolendum sit his altis veritatibus aliquas exaggerationes admixtas esse.

Si iam ex Commentario in Secundum librum Sententiarum, prout in Vaticano continetur, praesertim ex modo allegatis quaestionibus theologicis, suspicari licuit, vi, acumini, foecunditati ingenii speculativi auctoris quam maxime adaptatas esse non materias ontologiae generalis vel psychologiae, prout in eo longe maxima ex parte pro subiecto argumento exarandae erant, sed theologicas: huic expectationi abundanter satisfit in quaestionibus «*De Deo cognoscendo*» quae per modum appendicis huic tomo insertae sunt. Nec mirum quod in filio S. Francisco apprime devoto, in discipulo Doctori Seraphico, S. Bonaventurae, fidei, in duce Spiritualium humili fervidoque hic spiritus vigeat.

Quod vero non minus magni faciendum est viro critico et sobrio, est moderatio, aequitas, circumspectio in scientificè discutiendis rebus divinis, prout eam hae tres quaestiones prae se ferunt. Si forte ab uno aliove argumento abstrahas, nihil est cui vir cordatus etiam nostris temporibus non subscribat, vel quod, si ab aliquibus thesibus scholasticis forte discedat, non saltem maxime aestimet.

Et primo quidem, auctor in copiosis gravibusque solutionibus primae quaestionis (480-499) fundamenta omnis realisticae metaphysicae solide iacit. Genesim psychologiam in efformandis primis principiis ad mentem Aristotelis, prout eam ingeniose in fine secundi libri *Analyticorum posteriorum* evolvit, patefacit eorumque criticum seu ontologicum valorem discutit. Praeprimis vero in veritatem veritatum aeternarum seu necessariarum inquirat. Critice omnino et acute ostendit eas fundari quidem in essentia divina, formalem vero veritatem solum in intellectu eas concipiente, sive divino sive humano, habere. Hae speculationes ingenio Doctoris Angelici plane dignae sunt, immo forte pauci scholastici tam extense et officiose de hac materia disputaverunt. Quantae vero actualitatis noeticae et metaphysicae hae elucubrationes nostra aetate sint, nemo non videt qui vel paululum in modernis problematibus versatus est.

De utilitate historica secundae quaestionis postea disse-retur. Hic ingeniosa illa attendenda seu cavenda commemoranda sunt quibus apriorismum theologicum cognitionis Augustini et Augustinismi ad examen revocat. Haec vero securitas intellectualis eo magis attentione digna est, quo magis auctor in reliquis quaestionibus Augustino deditus est et quo firmitus illa theoria cognitionis a « magnis et sollemnibus » magistris et condiscipulis eius sustinebatur.

In tertia demum quaestione de cognoscenda naturaliter existentia et unitate Dei (517-554) combinatio harmonica ingenii speculativo-critici cum speculativo-constructivo elucet. Quam combinationem — signum certum ingenui philosophi et theologi — passim in praecedentibus quaestionibus admirari licuit. Ingenium quidem speculativo-criticum in proponendis solvendisque objectionibus locum habet, constructivum vero et syntheticum copiam irrefragabilium argumentorum

disposite congerit et acute discutit. Aliqua iam specimina videamus. Arguendi gratia dilucide defectus argumenti ontologici denodantur, quod scilicet immediate nulla interposita ratione reali ab ordine ideali seu logico ad actualem seu metaphysicum transitur (523sq.). Similiter lacunae in argumento ideologico, prout a S. Augustino proponitur vel ei ascribitur, deteguntur (524sq. 554). Variis deinde viis probatur nullum ens finitum esse a se, adeoque omnia finita ab ente a se facta esse. Quod quidem absolutum, summe simplex, extra omne genus, infinitum, summe intelligens liberumque est (528-547). Luculenter porro et evidenter probatur existentiam Dei et ratione cognosci et fide credi posse (549 sq.).

Haec specimina sufficiant, ut valor systematicus complurium quaestionum in hoc tomo contentarum in tuto positus esse videatur.

Sequitur ut paucis quae virorum historiae studiosorum interesse possint efferamus.

Et primo quidem, ex reiectione specierum cognitivarum in q. LXXII (18-30) et in q. LXXIV (119-124) conclusiones in theorias tunc temporis de earum natura et activitate motas cum quadam probabilitate deducere licet, idque eo magis, cum aliae aliunde informationes historicae de hoc argumento suppetant. Q. LXXV et q. LXXVI (135-149) confirmatur quod de controversiis, quomodo Deus a beatis conspiciatur, quomodo anima se ipsam cognoscat, iam memoriae traditum est. Tractatus psychologici et ethici novam lucem disputationibus inter Augustinismum et Aristotelismum agitatae afferunt. In q. enim LXXXIII et q. LXXXIV (179-185) de habitudine inter electionem et finem disputatur, in q. LXXXV et q. LXXXVI (185-197) de relatione iudicii ultimo practici et passionum ad libertatem disseritur. Q. CX et q. CXI (261-285) quomodo veteres Augustiniani, magnum Doctorem sequentes, naturam peccati originalis conceperint quasi typice ob oculos ponitur. Nec minus attentionem lectoris movet descriptio historica variarum sententiarum de concursu Dei cum actu peccaminoso in q. CXVI (333-347). Quae attentio forte etiam crescit, si audias in q. CXVII app. (365-370) quid tunc temporis varii magistri de praedestinatione docuerint.

In primis vero quaestio longissima CXVIII (373-452) «an peccatum veniale sit contra Dei praeceptum» uberrimus fons historicus est⁽¹⁾. Variæ opiniones exponuntur, influxus Augustini, Anselmi, aliorum doctorum fuse declaratur, controversiae, num peccata venialia ad grave coalescere possint, num uni homini grave esse possit quod alteri leve est, discutuntur.

Eiusdem vel etiam forte maioris valoris historici sunt ea quae in tribus quaestionibus ex codicibus Borghesianis descriptis disputantur de cognitione veritatum aeternarum seu necessariarum, de interpretanda famosa illa theoria cognitionis S. Augustini, secundum quam homo omnem veritatem in luce incommutabili vel regulis aeternis videt, de cognoscenda adeoque probanda existentia Dei et concilianda hac naturali cognitione cum credulitate eiusdem existentiae divinae.

In prima quaestione densa silva testimoniorum S. Augustini huc spectantium arguendi gratia colligitur (455-477). In ipso vero corpore quaestionis (477 sq.) de ontologistis effata S. Doctoris in sensum suum explicantibus dicitur. In solutione obiectorum clare proponitur quomodo Aristotelici — in oppositione ad Augustinianos — valorem veritatum aeternarum conceperint et explicaverint.

In secunda quaestione (501-505) non minus diffuse quam fideliter quomodo varii magistri varie textus S. Augustini interpretati sint refertur. Quam fideliter inter cetera expositio S. Thomae describatur, luculenter ex comparatione dictorum in pagina 504 sq. cum quaestione 84, articulo 5, *Summae theologiae* apparet. Refert etiam auctor quod aliqui intellectum agentem cum Deo identificaverunt. Quod cum aliis aliquos alumnos scholae Franciscanae fecisse, contra

⁽¹⁾ Cfr. Artur Landgraf, *Das Wesen der lüsslichen Sünde in der Scholastik bis Thomas von Aquin*, Bamberg 1923. Auctor p. 348-362 quaestionem Petri de Trabibus, discipuli Petri Ioh. Olivi, de peccato veniali ex Commentario in II librum Sententiarum, dist. 41, art. 4, prima vice publici iuris fecit. Ex comparatione huius quaestionis cum Vaticano facile apparet affinitas utriusque. Quaestio vero prioris auctoris longe diffusior est, sicut generatim Petrum de Trabibus succinctius et brevius quam Olivi scribere alibi ostendi (*Petrus de Trabibus. Seine spekulative Eigenart oder sein Verhältnis zu Olivi*, in *Baeumker-Festschrift*, Münster W. 1923, S. 243-254).

falsam interpretationem Renan⁽¹⁾, ultimis decenniis demonstratum est.

Tertia demum quaestione (517-554) tota conditio illius aetatis in proponendis variis argumentis existentiae Dei, in derivando eorum ortu, in diiudicanda eorum firmitate, in concilianda cognitione Dei naturali cum credulitate existentiae eius dilucide describitur.

Restat ut omni veritati plene satisfacturi etiam minus bene et vere dicta auctoris annotemus.

Huc primo loco spectat q. LXXIII (52-106) in qua ex professo doctrinam illam, quam teste historia hucusque, ut videtur, solus ipse cum Petro de Trabibus, discipulo suo fideli, profitetur, evolvit: Obiectum, licet necessario in ratione termini vel causae terminativae vel occasionis requiratur, nullum tamen influxum causalem in potentias animae, sive cognoscitivas sive appetitivas, sive sensitivas sive intellectivas, exercet. Immo etiam aliae virtutes et facultates activae distant medio et obiecto sine reali ipsorum influxu per ea mutari possunt, quasi actio in distans possibilis sit. Nihilominus hae eadem potentiae seu virtutes obiectum virtualiter tangere dicuntur⁽²⁾. Intime cum hac quaestione sequens LXXIV (106-135) connexa est in qua nullas species, ut principia actui cognitivo, sive sensitivo sive cognitivo, praevia eiusque coefficientia, necessarias esse affirmatur⁽³⁾.

Quod vero Olivi minus clare essentiam peccati venialis definiat et quaedam in statuenda natura eius et dimetienda malitia eius rigide exaggeret magna ex partetribuendum est theoriis saeculis anteactis et ea aetate, si S. Thomam eiusque asseclas excipias, simili modo statutis⁽⁴⁾.

Et haec quidem capita speciatim annotanda visa sunt.

⁽¹⁾ *Averroès et l'Averroïsme*, Paris 1861.

⁽²⁾ Cfr. B. Jansen, *Die Erkenntnislehre Olivis*, pag. 72-75.

⁽³⁾ L. c., pag. 64-71.

⁽⁴⁾ Cfr. Landgraf, l. c.

SIGLA CODICUM ADHIBITORUM.

[illegible]

re: eriozby i altu' expfione eay ut eo
tr. mo' exp^{da} auctoritas q' dñi.

Entem aiūtes aug⁹ in pmissa
tene p^{as} indistinctas p^{as}u ut ple
nūc videat quōa magis modūc uay
exp^{ut}. iō ad h^u euidenā quēda sūt dⁱ
uy⁹ hⁱ sⁱ anⁱ sint rōnes sūt eīne nōp⁹ iāu
iō melligi oīa. i an hⁱ mēta mādier m
mān. mūn q^udam p^{as}u mādⁱ m actū mli
gēi. seu q^uos ad melligit actū. Que a
rōnes seu rōde eīne sint iō nob melligi
oīa. Vt au⁹ hⁱ 2. de hⁱ ap⁹ hūana mⁱ aīa
iūi⁹ dīuys ex q^u bⁱ p^{as} dⁱ conneya. rōmbi ē
dⁱ mēhⁱ hⁱ fieri q^u iō sūū dⁱ i uider q^u dⁱ
m iūa q^u bⁱ coneym ē rōmbi mādⁱ i p^{as}ulo p⁹
Rō. n. q^u rōne uider fuisse fūa⁹ n m hⁱ bⁱ
rōmbi hⁱ bⁱ fūa sūt oīa m pmissa i aucto
ritatibⁱ mēta sūt oīa aīa. **E**t au⁹
mūlt⁹ q^u eadⁱ p^{as}u sint oīe uices p^{as}
entes i p^{as}ap⁹ne auct⁹ p^{as}ie. Vū mⁱ nⁱ aⁱ
de. fū. c. p. q^uos aīa p^{as}ap⁹ne p^{as}ie fūa
p^{as}es. sūt rō⁹ deap⁹at moner cū m p^{as} p^{as}
p^{as}ia neq^u an cū p^{as} aīa mstulata q^u m
mēta illa mūtā. nō. n. m ē m eo q^u ex
ea. fū p^{as}ies q^uadⁱ ē amdoz m cor q^u ex
illo ē amdoz. cū. n. cor m colozē aīa. fū
comutatu nō manebit candoz ille. S;
hⁱ nō p^{as} ēē hⁱ mēta p^{as}ia sūt nō melligi
loz p^{as} i rōm⁹ sⁱ iē. **C**ont⁹ deus nū
p^{as} ēē fūa. S;
iō melligi ē fūa melligi ē fūa
sⁱ iē. q^u deus melligi mādier q^uos m
aligit. mādⁱ aug⁹ i. coluo. quō mⁱ m hⁱ
sole iā q^udam; alad iūe q^u ē q^u fūa q^u illu
mēt ita m p^{as}almo deo q^u melligi ē
q^uadⁱ sūt q^u ē q^u melligi. i q^u cōm fūa melligi
Con omnis mādⁱ mōmāz a deo ē q^u
amū. S;
hⁱ mādⁱ p^{as} hⁱ sol⁹ tōmē ac nā ad ac

De actionibus quae fiunt in spiritu humano
vel in angelico et in ^(a) eorum potentiis
aliqua quaesituri.

QUAESTIO LXXII.

Quaeritur ^(b) primo an corpora possint ^(c) agere in
spiritum et in eius potentias apprehensivas et
appetitivas.

Et probatur primo ^(d) quod sic.

1. Omne activum, in quantum activum, est superius
passivo, in quantum tali, et si illud passivum est assimi-
labile formae ipsius activi, tunc ^(e) potest assimilari ab illo
activo; sed potentiae spirituum apprehensivae sunt assimi-
labiles suis obiectis corporalibus, nam omnis apprehensio in-
cludit assimilationem cognoscentis ad cognitum; constat au-
tem quod omne ^(f) assimilabile, in quantum tale, est passivum,
et quod forma corporalis, in quantum forma, dicit quid ^(g)
activum; ergo potentiae spirituum ^(h), in quantum sunt formis
corporalibus per cognitionem assimilabiles, possunt ab eis pati.

2. Item, nihil cooperatur actioni nisi per modum agentis
aut ⁽ⁱ⁾ patientis; sed obiecta corporalia cooperantur actioni-
bus cognitivis eorum factis in spiritu; non autem cooperan-
tur per modum patientis, quia huiusmodi actiones non reci-
piuntur in corporalibus obiectis; ergo cooperantur eis per
modum agentis; sed hoc est impossibile, nisi aliquid agant

^(a) B⁵ om. ^(b) B² om. ^(c) Ita B⁵ B², V *possunt*. ^(d) B² om.
E. p. p. ^(e) B² *et tunc*. ^(f) B² om. ^(g) Al. m. mg. ^(h) B² om.
p. s. ⁽ⁱ⁾ B² vel.

in subiecto huiusmodi actionum, id est, in potentiis animae^(a); ergo et cetera. Quod^(b) autem obiecta corporalia^(c) coope-
rentur actionibus visivis^(d) eorum probatur: non solum quia
nequeunt fieri absque praesentia talium obiectorum, immo
etiam quia^(e) praedicti actus trahunt speciem ab obiectis et
essentialiter diversificantur secundum diversas species et
genera obiectorum, et etiam quia ab efficiente unius simpli-
cis speciei non possunt elici plures effectus totales^(f), et im-
mediati inter se contrarii aut^(g) diversi genere et specie;
constat autem quod una potentia cognitiva^(h) est unius sim-
plicis speciei et tamen habet in se actus cognitivos⁽ⁱ⁾ inter
se contrarios et plures genere et specie diversos^(k).

3. Item, inquietari et affligi non^(l) est actio subiecti af-
flicti et inquietati^(m), quia actio, in quantum actio, non est
laesiva agentis, in quantum agentis⁽ⁿ⁾, quia omnis vis activa,
in quantum agens, est essentialiter inclinata^(o) ad suam actio-
nem tanquam ad effectum sibi consimilem et convenientem
et sibi naturaliter complacibilem^(p) tanquam in propriam
prolem a se visceraliter emanantem; sed spiritus ex plurium
obiectorum corporalium apprehensionibus^(q) affliguntur et
inquietantur; ergo talis afflictio non est actio facta ab ipso
spiritu, sed potius ab obiectis corporalibus^(r).

4. Item, omnis^(s) actus potentiarum apprehensivarum fit
sensibiliter seu experimentaliter^(t) cum quadam immutatione
veniente ab extra ad intra^(u), id est, ab obiecto ad intimum
ipsius potentiae apprehensivae^(v); sed irrationale est^(w)
dicere quod tam intima et tam^(x) assidua experientia sit falsa
et fallax^(z); ergo huiusmodi immutatio vere fit ab obiecto
exteriori tanquam a suo exteriori agente^(a).

5. Item, maius obiectum facilius videtur vel auditur
quam minus, ut, magnum tonitruum facilius auditur quam

(a) B² sed talis actionibus obiecta corporalia non cooperantur per
modum patientis, quia in eis actio non recipitur; ergo per modum
agentis; sed hoc est impossibile, nisi agent in potentias animae pro
sed obiecta corporalia... animae.

(b) Sequitur ras. (c) B² om.

(d) B² om.; B² earum pro eorum. (e) B² quod. (f) B² pon. ante plu-
res; B² pon. et post immediati. (g) B² vel. (h) B² continua. (i) B²
habet actus continuos pro h. i. s. a. c. (k) B² om. Item... diversos.

(l) B² om. (m) B² inquietati et afflicti pro a. e. i. (n) B² om. i. q. a.

(o) B² rela'a. (p) B² naturaliter sibi complacentem pro s. n. c.

(q) B² om. (r) B² ipsis obiectis pro o. c. (s) Ita B² B², V communis.

(t) B² om. s. e. (u) B² om. a. i. (v) B² intimum potentiae pro i. i. p. a.

(w) Al. m. mg. (x) B² om. (z) B² om. e. f. (a) B² ergo et cetera
pro ergo... agente.

modica vox et mons vel bos facilius videtur quam atomus pulvereus^(a); sed contrarium esset, si potentiae non patiuntur ab obiectis, sed potius exerunt actus suos in obiecta, quia maior vel aequalis virtus motiva facilius movet minus mobile quam maius et idem mobile facilius movetur a maiori vi^(b) maioris agentis quam a minori minoris agentis^(c).

6. Item, quantum extensum et dimensionale differt a simplici et spirituali, tantum hoc secundum differt a primo; ergo qua ratione spiritus potest agere in corpus species et impressiones^(d) extensas secundum extensionem partium^(e) corporis, eadem ratione corpus poterit facere in spiritum species et impressiones simplices et simplicitati^(f) spiritus conformes^(g); sed spiritus facit ipsas in corpus, quando ipsum et eius partes impellit et movet, quia ille impulsus et motus^(h) est secundum unam sui partem in una parte corporis et secundum aliam in alia.

7. Item, terra et aqua sunt longe⁽ⁱ⁾ inferiores igne vel gemmis vel^(k) plantis aut animalibus; sed hoc non obstante illa agunt et agere possunt etiam^(l) in ista; ergo quamquam corpus sit inferius et ignobilius spiritu, non propter hoc sequitur quin possit agere in spiritum^(m).

8. Item, Augustinus, in⁽ⁿ⁾ libro *Contra Iulianum*, dicit⁽¹⁾ quod originale^(o) transit a corpore^(p) in animam, non migrando, sed afficiendo; ergo tunc corpus afficit animam, id est^(q), generat affectionem in ea similem suae. In epistola etiam *Ad Nebridium*^(r) dicit⁽²⁾: « Arbitror omnem motum animi aliquid facere in corpore idque usque ad nostros sensus exire, id est, usque ad sensibilem notitiam nostrorum sensuum, quando motus animi sunt valde magni, velut cum irascimur aut tristamur aut gaudemus. Igitur ea vestigia sui motus quae animus figit in corpore possunt remanere^(s) et

(a) B² om: *ut... pulvereus.* (b) Al. m. mg., del. in. (c) B² *vi motiva maioris agentis quam minoris pro vi... agentis.* (d) B⁵ om. *e. i.* (e) Al. m. mg.; B² om. *secundum... corporis.* (f) Al. m. *ex simplici.* (g) B² *spiritui conformes et simplices pro species... conformes.* (h) B² *primus, quando ipsum corpus impellit, quia ipse impulsus pro ipsas... motus;* B² pon. *est post partem.* (i) B³ om. (k) B² om. (l) Add. interj. al. m., B⁵ om.; B² *in istis pro etiam in ista.* (m) B³ *ergo nec pari ratione videtur hoc pro ergo... spiritum.* (n) B² om. (o) Sequitur ras. (p) B² om. *a. c.* (q) B² *et pro i. e.* (r) Ita B², V al. m. mg. *Neveridium, del. Nebradum.* (s) B⁵ *et manere.*

(1) Cfr. lib. V, 14 (PL 44, 812). (2) *Epist.*, class. I, ep. 9, n. 3 (PL 33, 72).

quasi quendam habitum facere, quae latenter, cum agitata fuerint, ingerunt nobis cogitationes et somnia ». Et infra dicit ^(1 a): « Assiduitate irascendi fel crescere et ^(b) medici affirmant. Cremento autem fellis rursus et facile ac prope nullis causis existentibus irascimur, ita ut id ^(c) quod suo motu animus fecit ^(d) in corpore, ad eum rursus commovendum valeat ».

9. Item, videmus quod ad certam motionem factam in cerebro sequitur somnus vel ^(e) vigilia, et cholerici etiam citius irascuntur et sanguinei facilius ^(f) laetantur; ergo varia complexio et dispositio corporis causat aliquid in anima.

10. Item, quod potest in totam substantiam potest et in eius potentiam, quia maius est posse ^(g) in substantiam quam in eius ^(h) potentiam; sed essentia ⁽ⁱ⁾ animae sensitivae fit a virtute corporis, scilicet, a virtute seminali vel corporum caelestium ^(k), ergo possunt eius potentias variare, saltem accidentaliter; sed quod potest a corpore fieri in potentiis sensitivis animalium potest et in nostris sensitivis ^(l), quia in accidentalibus variationibus eis conformamur; ergo et cetera.

11. Item, nobilius est posse suam materiam subicere actioni agentis inferioris et posse se inde extrahere quam posse alterum solum, unde secundum Gregorium ^(m 2) beati sua corpora gloriosa possunt ex spirituali ⁽ⁿ⁾ potestate reddere nobis palpabilia ^(o), sicut Christus post resurrectionem exhibuit discipulis suis, quando ait ^(p): *palpate* et cetera; ergo maioris potestatis est in spiritibus quod dominative possint se subicere actioni ^(p) corporum.

12. Item, corpus potest simplicem et indivisibilem ^(q) speciem generare in corpore; ergo multo magis potest hoc ^(r) in spiritu. Prima probatur: quia sicut lux parietem in sola superficie irradians generat in ea lucem superficialelem nihil habentem de dimensione ^(s) profunditatis, sic, quando sphaera tangit alteram sphaeram in solo puncto, potest suo tactu af-

(^a) Al. m. mg. (^b) B⁵ B² etiam. (^c) B² illud. (^d) B² facit.
 (^e) B² et. (^f) B² om. (^g) Ita B², V posse est. (^h) B² om. i. e.
 (ⁱ) B² pon. post sensitivae. (^k) B² virtute supracaelestium pro c. c.
 (^l) B² om. (^m) B² Augustinum. (ⁿ) B² speciali; B² potentia pro potestate.
 (^o) Ex palpalia. (^p) Ex actioni, B² actionibus. (^q) B² om. e. i.
 (^r) B² hoc potest generare pro p. h. (^s) Al. m. mg., del. diminutione.

(¹) L. c., n. 4 (PL 33, 73). (²) Cfr. Gregorius M., *Hom. in Evang.*, lib. II, hom. 26, n. 1, 8 (PL 76, 1197 sq.). (³) Luc. 24, 39.

ficere vel irradiare eam in solo illo puncto eadem ratione qua et potest eam tangere in solo illo ^(a). Praeterea, tangi est quaedam passio a tangente illata, propter quod omne agens physicum, id est, omne agens ^(b) per contactum, dum agit, patitur. Praeterea, quando totum corpus illuminatur vel calefit, tunc in omni puncto eius tam medio quam extremo ^(c) est calor; sed ille qui ^(d) est in puncto est necessario punctalis et indivisibilis; ergo et cetera.

13. Item, unumquodque potest magis agere simile eius ^(e) quod per se sibi convenit quam eius quod per accidens sibi convenit ^(f); sed simplicitas et intellectualitas per se competent omni formae, extensio autem convenit ei ^(g) per accidens; ergo omnis forma plus potest generare speciem simplicem et intellectualem quam extensam et sensibilem. Minor probatur dupliciter: Primo quidem ^(h), quia omne quod ex se et absolute est non quantum et inextensum, est ex se et absolute simplex et intellectuale; sed omne quod non est per se ⁽ⁱ⁾ de praedicamento quantitatis est huiusmodi, quia soli quantitati per se et ex se convenit extensio et divisibilitas ^(k); ergo et cetera. Secundo, quia quidditas omnis formae est per se obiectum solius intellectus, nam solius intellectus est nosse definitiones rerum seu quid est hoc vel id ^(l).

14. Item, omne habens partes in infinitum divisibiles et minuibiles ^(m), sicut continuum et iuxta proportionem et adaequationem ipsius continui, est quantum et continuum, et si id est actio trahens a suo obiecto huiusmodi quantitatem et divisibilitatem, oportet quod essentiam suarum ⁽ⁿ⁾ partium trahat ab eo; sed visio corporis est divisibilis et minuibilis sicut ipsum corpus, nam subtracta una parte illius ^(o) corporis subtrahitur visio illius partis et remanet visio aliarum, quia visio ^(p) unius partis ^(q) tantum differt a visione alterius quantum una pars rei visae ^(r) differt ab alia, visio etiam unius partis respicit solum situm illius partis, ita quod partes visionis secundum diversos situs partium rei visae ^(s) distinguuntur et connectuntur sicut et ipsae partes rei visae; ergo visio corporis est quanta et continua sicut et ^(t) corpus, vi-

^(a) B² om. *i. s. i.* ^(b) B² om. *o. a.* ^(c) B² *tam extremo quam medio* pro *t. m. q. e.* ^(d) B² *quae* pro *i. q.* ^(e) B² *illud* pro *a. s. e.*
^(f) B² om. *s. e.* ^(g) V *eis*, B² *sibi.* ^(h) B² om. ⁽ⁱ⁾ B² om. *p. s.*
^(k) Al. m. mg., del. *dimensitas*; B² *soli convenit extensio per se* pro *soli... divisibilitas.* ^(l) B² om. *seu... id.* ^(m) B² om. *e. m.*; V add. *post sicut et quod* B² om. ⁽ⁿ⁾ B² om. ^(o) B² *ipsius.* ^(p) V add. *etiam quod* B² om. ^(q) B² om. ^(r) B² *in se.* ^(s) B² *in se.* ^(t) B² *quanta sicut et ipsum* pro *q. e. c. s. e.*

deturque quod trahat quantitatem suam ab illo ac per consequens et essentiam partium suae quantitatis.

[Respondeo]

Ad huius^(a) quaestionis evidentiam tria sunt praenotanda.

Primum est de vario modo agendi et patiendi. Est enim^(b) quadruplex, quantum spectat ad praesens.

Primus est ex hoc quod patiens est ex se simpliciter subiectum vel subicibile^(c) activae virtuti^(d) agentis et eius actioni, et e contra virtus agentis est ex se potenter et efficaciter conversa vel^(e) convertibilis super intima passivae potentiae^(f) ipsius patientis quod ex vi talis conversionis influitur et imprimitur^(g) actio ab agente in patiens. Et hoc modo lux solis agit in aerem sibi praesentialiter subiectum et ignis in^(h) ligna et ea quae igniuntur ab eo⁽ⁱ⁾ et motor in lapidem quem suo impulsu proicit in longinquum^(k).

Secundus modus est, quando patiens^(l) sic est per formam altam et^(m) nobilem sublevatum quod non est simpliciter subiectum tali agenti; potest tamen per vim propriae formae sibi praedominantis voluntarie subici tali agenti. Et hoc modo corpus gloriosum potest subici tactui et comprehensivae palpatio⁽ⁿ⁾ per spiritualem vim gloriosae animae ipsius beati quam habet super corpus suum gloriosum. Et sic Christus post resurrectionem suam exhibuit corpus suum^(o), ut posset palpari a discipulis suis; in qua quidem palpatio poterant hinc et inde seu huc et illuc impellere et trahere carnem eius et manum, quod tamen non possent, nisi Christus eorum tractui potestative subiceret carnem suam^(p).

Tertius modus est, quando patiens non subicitur activae virtuti agentis directe et immediate, sed solum^(q) oblique et mediate, nec subicitur ex se solo absolute sumpto,

^(a) Ex huiusmodi. ^(b) B² Qui est pro E. e. ^(c) B³ simpliciter subicitur pro est ex se... subicibile; subicibile ex subicibilem. ^(d) B⁵ virtutis. ^(e) B² et. ^(f) B² potentiae passivae pro passivae potentiae; B⁵ passibilis pro patientis. ^(g) B² imprimitur et influitur pro influitur et imprimitur. ^(h) Ex et. ⁽ⁱ⁾ B² om. et ea... eo. ^(k) B² quem proicit pro quem... longinquum. ^(l) In ras.; B² et sic pro sic est. ^(m) B² om. a. e. ⁽ⁿ⁾ B² om. e. c. p. ^(o) B² suum corpus exhibuit pro e. c. s. ^(p) B² om. in qua quidem... suam. ^(q) B² om.

sed solum ex hoc quod est ^(a) alteri patienti firmiter et fortiter colligatum ^(b). Et hoc modo contra propriam et ^(c) absolutam naturam gravium et levium fiunt quaedam motiones et retentiones eorum propter impossibilitatem vacui, ut, cum aqua stans in vase subterius ^(d) perforato et aperto non exit per illa foramina nec descendit ^(e), quia aer non potest per aliquem aditum subintrare in locum quem aqua relinqueret, si descenderet et ^(f) exiret, aut cum ^(g) lapis planus et politus super alterum planum et politum stans trahitur violenter a manu sic in sursum quod ex nulla sui parte obliquatur. Hoc enim modo est impossibile ^(h) eum evelli ⁽ⁱ⁾ a lapide alio super quem ^(k) stat; quia tunc in centro medio iuncturae lapidum fieret vacuum, pro eo quod aer exterior non potest ad illud medium subintrare nisi successive, oportet enim quod primo subintret primam partem spatii seu ^(l) intermediae iuncturae lapidum, antequam pertingat ad eius medium. In tractu ^(m) autem lapidis in sursum omnino et undique recto ita cito trahitur medium in fine superficiei lapidis sicut et circumferentia ⁽ⁿ⁾ eius; et si una pars illius superficiei trahitur prius quam alia, tunc trahitur oblique, quia pars prius tracta ^(o) est tunc altius quam non tracta ^(p). Igitur in his et consimilibus ^(q) colligantia corporum naturaliter refugiens et prohibens vacuum retinet vel secum trahit corpora contra suam absolutam naturam. Item, ignis naturaliter tendens sursum, quando est imbibitus ponderosae naturae ferri vel carbonis, tendit cum eis deorsum tanquam motus a gravitate eorum ^(r) propter inseparabilem colligantiam sui ad illa.

Iste autem modus agendi et patiendi ^(s) quoad quid assimilatur ^(t) eductioni formarum de materia factae ab impressione prius naturaliter influxa eidem ^(u) materiae ab aliquo agente. Illa enim impressio, cum sit quaedam actio vel passio, non se habet ad subsequentem eductionem ^(v) formae de materia sicut se habebat influxiva vis agentis ad influxum ipsius impressionis. Illa enim erat directe conversa super

^(a) B² om. ^(b) Ita B⁵, V *colligatus*, B² *alligatum*. ^(c) Add. interl. al. m. ^(d) B² *subtus*. ^(e) B² om. n. d. ^(f) B² om. d. e. ^(g) Ita B⁵, VB² om. ^(h) B² *impossibile est pro e. i.* ⁽ⁱ⁾ Al. m. mg., del. eulsi; B² om. alio. ^(k) B² *in quo pro s. q.* ^(l) B² *lapidis vel pro s. s.* ^(m) Al. m. *ex tactu*. ⁽ⁿ⁾ Ita B⁵, V *circumferri*. ^(o) Ex *tractata*; idem subinde. ^(p) B² om. *In tractu autem... tracta*. ^(q) B² *similibus*. ^(r) B² *in corpore gravi contra suam naturam tendit deorsum pro naturaliter... eorum*. ^(s) B² om. a. e. p. ^(t) B² pon. ante *quoad*. ^(u) Ita B⁵ B², V *eiusdem*. ^(v) Ex *edictionem*.

subiectum recipiens eius influxum, et ille ^(a) influxus directe manat et fluit ab illa vi ^(b) agentis; eductio autem formae de materia non fluit sic ab ipsa ^(c) impressione, nec impressio dirigit se ad subiectum eductionis, ut influat talem educationem in ipsum, immo potius ipsa impressio est quaedam directio et impulsio seu ^(d) inclinatio eiusdem subiecti seu materiae ad finalem terminum ipsius ^(e) eductionis, iuxta quod sagitta a sagittante impulsus est ipso impulsu formaliter et virtualiter inclinatus ad illum locum ad quem localis motus ipsam subsequens finaliter currit tanquam ad terminum suum.

Sciendum autem quod sicut in rebus ad invicem colligatis est aliquando differentia superioritatis ^(f) qua unum est superius altero, sic ^(g) et in motibus seu ^(h) passionibus ex tali colligantia causatis est differentia; quia a motu facto in superiori causatur motus in inferiori quasi descendendo, ab inferiori vero in superius quasi ⁽ⁱ⁾ ascendendo. Et ideo motus superioris non sic subiacet motui inferioris, quando causatur ab eo, sicut motus inferioris ^(k) subiacet superiori, quando causatur ab eo. — Sciendum etiam quod mobilitas materiae ad motum ex ea educendum plus accedit ^(l) ad rationem activi ^(m) quam sola susceptibilitas materiae ad suscipiendum influxum aliquius influentis in eam ⁽ⁿ⁾. Illa etiam mobilitas ^(o) quae est ad formam et motum connaturalem materiae mobilis ^(p) plus accedit ad rationem activi quam mobilitas ad motum violentum ^(q) et ad formam artificialem. Et ideo mobile plus ^(r) dicitur cooperari in suo motu sibi connaturali quam in violento et ^(s) sibi naturali, quia naturalis ordo mobilis ad talem motum non modicum iuvat ad factionem eius; sicut ^(t) etiam mobile plus cooperatur in quocunque motu, etiam violento, quam in suscipiendo influxum ab exteriori agente fluentem, quia plus est habere in se naturam talem ^(u) ex qua talis actio possit in ipsa et ex ipsa educi quam quod solum possit in ipsa suscipi, non autem ex ipsa educi. Unde et formae de materia eductae conservantur in ea absque auxilio extrinseci educantis, formae autem non ex ea eductae ^(v), sed solum

^(a) Al. m. mg., del. *iste*, B⁵ B² *ipse*. ^(b) Al. m. ex *in*; B² *influit pro fluit*. ^(c) Al. m. mg., del. *illa* quod B⁵ habet, B² om. ^(d) B² om. *i. s.* ^(e) B² *ipsis*. ^(f) B² *superioris*. ^(g) B² *et sic*. ^(h) B² *et in*. ⁽ⁱ⁾ B² pon. ante *in*. ^(k) B² *inferior*; B² om. *subiacet*.
^(l) Ex *ascendit* quod B⁵ habet. ^(m) Ras. ⁽ⁿ⁾ B² *ea*. ^(o) B² add. *materiae*. ^(p) Ex *mobili* quod B⁵ B² habent. ^(q) Al. m. ex *violent*.
^(r) B² *primo*. ^(s) B² om. ^(t) B⁵ B² *sic*. ^(u) B² *talem naturae pro n. t.* ^(v) B² *inductae*.

in ea susceptae non conservantur in ea nisi per praesentem ^(a) continuum influentis actum. Propter quod ^(b) Avicenna dicit ⁽¹⁾ quod educens formas de materia non est simpliciter ^(c) causa esse et essentiae ^(d) earum, sed solum sui ^(e) fieri, id est, solius educationis earum de materia, influens vero est causa esse et essentiae ^(f) formarum quas influit. Hac etiam ratione ego in quaestione de rationibus seminalibus dixi quod eo ipso quod ^(g) creator dedit materiae talem mobilitatem ^(h) ad formas, ut per solum impulsu motoris extrinseci possent ex ea educi, eo, inquam, ipso quasi creavit huiusmodi formas in ea, quia ex hoc potentialiter et quasi causaliter sunt in ea.

Quartus modus est, quando agens agit intra se, dirigendo vim suam ⁽ⁱ⁾ activam in obiectum extrinsecum et etiam eo ipso ^(k) aperiendo et applicando suam potentiam passivam ad ipsum obiectum, acsi deberet illud obiectum intra se capere. Et hoc modo immediatum principium actionis apprehensivae ^(l) vel volitivae agit intra potentiam animae; quamvis hoc non ^(m) sit ita secundum illos qui ponunt quod actio cognoscendi et intelligendi fiat immediate ab obiecto, ita quod potentia cognitiva nec per se nec per habitum nec per speciem prius ab obiecto genitam efficit illum actum, sed solum recipit illum ab obiecto ⁽ⁿ⁾ a quo in ipsam influitur, sicut lumen aeris influitur in aere a luce solis ^(o). Huius ^(p) autem positionis impossibilitas infra plenius ostendetur, nunc autem sufficiat dicere quod quantumcunque potentia cognitiva per habitum et species ab actione ^(q) cognitiva differentes sit informata, non potest in actionem cognitivam exire, nisi prius intendat actualiter in obiectum, ita quod aspectus suae intentionis sit actualiter conversus et directus in illud. Et ideo dato ^(r) quod species praecurrens actionem cognitivam sit influxa ab obiecto, adhuc praeter hoc oportet quod potentia actualiter intendat et intellective aspiciat in ^(s)

^(a) B⁵ B² *praesentialem*; B² *continui* pro *continuum*. ^(b) B² *Unde* pro *P. q.* ^(c) B² *om.* ^(d) In *ras.* ^(e) B² *suum*. ^(f) In *ras.*
^(g) B² *quo*. ^(h) Ex *immobilitatem*. ⁽ⁱ⁾ B² *suam vim* pro *v. s.*
^(k) B² *add. modo*. ^(l) B² *om.* ^(m) In *ras.* ⁽ⁿ⁾ B² *add. genitum*
efficit illum actum, sed solum recipit illum ab obiecto. ^(o) B² *influit*
a solis luce in ipso aere pro influitur... solis. ^(p) Ex *Huiusmodi*.
^(q) B² *eadem*. ^(r) B² *dico*. ^(s) B² *om.*

⁽¹⁾ Cfr. *Metaph.*, tract. VI, cap. 2 (f. 91 v bsqq.); *Sufficientia*, lib. I, cap. 10 (f. 19 rasqq.).

obiectum; nam impossibile est quod absque hoc producat ^(a) in se actum cognitivum ^(b).

Secundo est praenotandum quod licet ^(c) obiectum, pro quanto solum terminat aspectum virtutis cognitivae et suae actualis cognitionis, non habeat simpliciter et proprie ^(d) rationem efficientis, quia formalis terminatio praedicti aspectus non est aliqua essentia realiter differens ab ipso aspectu et saltem non est influxa vel educta ab ^(e) obiecto, in quantum est solum terminus ipsius aspectus et actus cognitivi: nihilominus potest large connumerari inter causas efficientes; tum quia obiectum ^(f), in quantum est talis terminus vel terminans, non habet rationem patientis aut ^(g) entis possibilis seu potentialis ^(h), immo potius rationem actus et entis ⁽ⁱ⁾ actualis; tum quia virtus activa potentiae cognitivae sic necessario eget tali termino et eius terminatione ^(k) ad hoc quod producat actum cognitivum ^(l), acsi praedictus terminus influeret ^(m) aliquid in ipsam vim cognitivam et in ⁽ⁿ⁾ eius actum. Tale autem efficere non est ibi secundum rem aliud ^(o) quam vim activam absque tali termino et ^(p) terminatione non posse agere suum actum et posse hoc cum ipso, ita quod intrinseca et formalis terminatio ^(q) virtutis activae est vere coëfficiens actionem ^(r) ipsius virtutis; quia virtus absolute sumpta non est sufficiens activum, nisi cum est sufficienter terminata ^(s) per obiectum seu ^(t) in obiectum.

Quod autem obiectum non habeat proprie in hoc rationem efficientis probatur adhuc ^(u) praeter rationem superscriptam ^(v) triplici ratione. Prima est: quia Deus non est naturale et necessarium agens alicuius effectus creati, nec esset ^(w) tutum hoc de Deo affirmare, immo respectu omnis effectus creati est Deus agens mere liberum et voluntarium. Constat autem

^(a) B² *absque hoc impossibile est quod educat pro impossibile... producat.* ^(b) B² *continuum.* ^(c) B² *quomodo pro q. l.* ^(d) B² *proprie et simpliciter pro s. e. p.* ^(e) B² *add. ipso.* ^(f) B² *om. in quantum... obiectum.* ^(g) B² *vel.* ^(h) B² *om. s. p.* ⁽ⁱ⁾ B² *entis et actus pro a. e. e.* ^(k) B² *terminatione et termino pro t. e. e. t.* ^(l) B² *add. continuum.* ^(m) B⁵ *flueret.* ⁽ⁿ⁾ B² *om.* ^(o) Ita B⁵ B². V *ad.* ^(p) B² *om. t. e.* ^(q) B² *ratio.* ^(r) B² *actum.* ^(s) B² *determinata.* ^(t) B² *vel.* ^(u) B² *om.* ^(v) B² *praedictam.* ^(w) Al. m. ex esse.

quod quando intellectus beatorum ^(a) omnino perfecte et ultimate ^(b) dispositus et informatus ^(c) ad actum visionis Dei in se producendum habet aspectum actualiter conversum et defixum et fixe ^(d) terminatum in Deum tanquam in obiectum: tunc ita naturaliter et necessario habet sequi et effici actio visionis sicut ad lucem solis conversam super aerem sufficienter dispositum ad illuminari sequitur naturaliter et ^(e) necessario actio et effectus illuminationis. Quamvis enim Deus posset ^(f) adhuc impedire effectum, imperando quod non sequeretur ad talem causam sic sufficientem: nihilominus, Deo hoc non imperante, naturaliter et necessario ^(g) sequitur talis effectus ad talem causam. -- Secunda est ^(h): quia persona Christi, in quantum ⁽ⁱ⁾ est suppositum seu substantificatus terminus ^(k) naturae humanae in eo ^(l) substantificatae et suae formalis unionis et cohaerentiae qua sibi tanquam propriae personae cohaeret existendo in ea ^(m) tanquam in propria persona, ipsa, inquam, Christi persona ⁽ⁿ⁾ ex hoc nihil efficit in sua natura humana; quia, si ex hoc in ea aliquid faceret ^(o), tunc aliquid efficeret in ea quod non efficeretur a persona Patris et Spiritus Sancti, quia ipsae non sunt personalis et substantificatus terminus humanitatis Christi. Absit autem dicere quod persona Filii Dei aliquid faciat quod non omnino eodem modo et omnino aequaliter fiat a persona Patris et Spiritus Sancti ^(p). — Tertia ^(q) est: quia nullum ^(r) patiens potest aliquam actionem vel passionem ^(s) recipere a virtute creata in ipsum influente, nisi actualis aspectus praedictae virtutis sit prius conversus et directus ad patiens et terminatus in ipsum. Et tamen nemo dicet quod patiens ex hoc solo ^(t) debeat proprie ^(u) dici efficiens actionis vel passionis quam recipit a tali virtute. Et tamen secundum quod varie terminat aspectum virtutis influxivae ^(v),

^(a) B² beatus. ^(b) B² om. e. u. ^(c) B² disponitur et informatur pro d. e. i. ^(d) Al. m. mg. e. f. ^(e) Ita B⁵, V repetit; B² necessario et naturaliter pro naturaliter et necessario. ^(f) B² posset Deus pro D. p. ^(g) B² necessario et naturaliter pro naturaliter et necessario. ^(h) B² om. ⁽ⁱ⁾ B² ut pro i. q. ^(k) B² om. s. s. t. ^(l) B² om. i. e. ^(m) Ex eam. ⁽ⁿ⁾ Al. m. mg. i. i. Ch. p. ^(o) Add. interl. al. m., del. efficeret. ^(p) B² quae sibi cohaeret ut propriae personae, ipsa persona nihil coefficet in ea sua natura humana, quia si aliquid efficeret ex hoc, tunc aliquid ea efficeret quod non esset a persona Patris vel Spiritus Sancti, quia ipsae non sunt supposita humanitatis. Hoc autem absit dicere pro qua sibi... Spiritus Sancti. ^(q) B² add. ratio. ^(r) B² ipsum. ^(s) B² repetit v. p. ^(t) Ita B², V solo hoc. ^(u) B² pon. post efficiens. ^(v) B² influentis pro v. i.

sic varie fit influxus in ipsum, ita quod diversus modus terminandi cooperatur ad diversum modum agendi et ^(a) patiendi.

Tertio est praenotandum ^(b) quod sicut quaedam actiones et passiones praeexigunt certas formas et formales dispositiones in suo susceptibili, ita quod absque eis non possunt in eo fieri nec ^(c) suscipi: sic materia aliquando habet ex sua essentia, aliquando vero ^(d) ex suis formis quod non possit subiacere actioni aliorum agentium. Ex sua essentia quidem hoc habet ^(e): quia materia spiritualis non est capax formarum extensarum et corporaliū nec materia corporalis formarum ^(f) spiritualium. Ex formis vero hoc habet: quia materia potentiae volitivae, prout subest formae ^(g) talis potentiae, non est capax habituum et actuum ^(h) potentiae cognitivae ⁽ⁱ⁾ nec e contrario, quia nec habitus et ^(k) actus volitivi possunt recipi in materia potentiae volitivae, nisi prout est informata sua forma spirituali per quam est volitiva. Et idem est de habitibus et actibus potentialium cognitivarum ^(l). Sicut enim ^(m) anima non potest recipi in materia sui corporis, nisi prius sit debite complexionata et organizata: sic nec actus videndi ⁽ⁿ⁾ potest recipi in oculo corporali absque potentia visiva et absque ^(o) debito aspectu eius ^(p) ad obiectum, et idem est de auditu respectu potentiae auditivae et sic de aliis ^(q). Sicut enim ^(r) est ordo prioritatis et posterioritatis inter materiam et formam: sic est et ^(s) inter formas. Unde illae quae naturaliter sunt ^(t) postremae immediatius cohaerent formis mediis quam remotis et quam materiae primae seu remotae, in quantum remotae ^(u); quia non cohaerent materiae nisi in quantum per formas primas et intermedias praedispositae. Et haec est causa ^(v) quare formae intermediae dicuntur esse materiales et quasi ^(w) materiae formarum postremarum. Propter hoc etiam formae postremae ^(x) dicuntur recipi in ^(z) intermediis

^(a) Add. interl. al. m., del. *vel.*

^(b) B² *notandum* pro *e. p.*

^(c) B² *vel.*

^(d) B² *om.*

^(e) Ita B², V¹ *habet hoc.*

^(f) B² *om.*

^(g) B² *formis.*

^(h) B² *actuum et habituum* pro *h. e. a.*

⁽ⁱ⁾ B² *continuae.*

^(k) B² *nec.*

^(l) B² *cogitativarum.*

^(m) Al. m. *mg.*; B⁵ *Unde sicut,* B² *Unde* pro *Sicut enim.*

⁽ⁿ⁾ Al. m. *ras.*

^(o) B² *om.*

^(p) Add. interl. al. m.

^(q) B² *om. Et idem... aliis.*

^(r) B² *etiam.*

^(s) B² *om.*

^(t) Add. interl. al. m.

^(u) Al. m. *mg. i. q. r.* quae B² *om.*

^(v) B² *huius causa est causa* pro *h. e. c.*

^(w) Add. interl. al. m.

^(x) Ita B², V¹ *om.*

^(z) Add. interl.

quasi in suis subiectis, quamvis proprie non recipiantur nisi in materia, prout est ^(a) per formas intermedias informata. Si tamen recipi et recipere non significet aliud quam ordinatam coniunctionem et cohaerentiam ^(b) formarum per quam prior cohaeret postremae ut prior et postrema cohaeret priori ut posterior ^(c) et ut naturaliter praeexigens priorem: sic prior proprie dicitur recipere postremam et postrema proprie ^(d) dicitur recipi a ^(e) priori.

His igitur praenotatis ad quaestionem ^(f) dicendum quod circa eam sunt tres vel etiam ^(g) quatuor opiniones.

Prima est Aristotelis et sequacium eius ^(h) dicentium quod in spiritum corpori formaliter coniunctum agunt ⁽ⁱ⁾ corpora et corporalia obiecta non solum per modum colligantiae nec solum ^(k) per modum ^(l) termini obiectivi, immo etiam per simplicem et impressivum influxum. Et hoc ponunt dupliciter: primo quidem ^(m), quod influant per solam vim propriam, et sic secundum eos ⁽¹⁾ influit lux suam speciem in ⁽ⁿ⁾ potentiam visivam et calor vel ^(o) frigus in tactum et sonus in auditivam et sic de aliis sensibus obiectorum propriorum ^(p). Secundo modo secundum eos ⁽²⁾ influunt per irradiationem lucis intellectualis ^(q) intellectus agentis. Dicunt enim quod sicut color luce ^(r) non irradiatus non potest suam speciem influere in visum et ideo non potest ab eo videri, cum autem est luce irradiatus ^(s), influit in visum et per speciem sic influxam videtur ab eo: sic formae corporales vel formae ^(t) imaginariae, quas vocant phantasmata, a luce intellectus agentis irradiatae influunt suas similitudines ^(u) in intellectum possibilem, et per hoc intellectus possibilis intelligit res corporales. Sicut enim in oculo cati vel noctuae est praeter potentiam visivam quaedam lux corporalis per quam colores rerum in tenebris illumi-

^(a) Add. interl. al. m. ^(b) B² cohaerentiam et coniunctionem pro coniunctionem et cohaerentiam. ^(c) Ex posteriori; B² posteriori pro priori. ^(d) B² om. ^(e) In ras., B⁵ B² in. ^(f) B² Ad quaestionem igitur pro His... quaestionem. ^(g) B² om. ^(h) B² eius sequacium pro s. e. ⁽ⁱ⁾ B² agere. ^(k) B² repetit n. s. ^(l) Al. m. mg. colligantiae... modum, B⁵ om. ^(m) B² om. ⁽ⁿ⁾ Al. m. mg., del. et. ^(o) Add. interl. al. m., del. in. ^(p) B² om. et sonus... propriorum. ^(q) B² add. et. ^(r) B² pon. post irradiatus. ^(s) B² irradiatus luce pro l. i. ^(t) B² om. ^(u) V add. etiam quod B² om.

⁽¹⁾ Cfr. Aristoteles, *De anima*, II, 12, 424a 17sqq. ⁽²⁾ Cfr. Aristoteles, *De anima*, III, 4, 5, 7 429a 10sqq.

nantur ^(a), ut possint in eorum ^(b) oculos suas species influere et ab eorum potentia visiva videri: sic secundum eos est in anima rationali duplex potentia ad actum intelligendi necessaria. Quarum una est sicut lux in oculo noctuae ^(c), et hanc vocant intellectum agentem, alia vero est ^(d) sicut potentia visiva oculi ^(e), et hanc vocant intellectum possibilem ^(f), quia primo est in potentia ad species obiectorum recipiendas ac deinde per eas informatus producit in se actum intelligendi, quamvis in ^(g) hoc contraria sibi dicere videantur, prout infra dicitur.

Causa autem propter quam nolunt formas corporales posse influere suas species in intellectum, nisi prius sint irradiatae ab intellectu agente, est: quia species rerum, prout sunt in ^(h) intellectu possibili receptae, sunt secundum eos ⁽ⁱ⁾ universales et ab omnibus particularibus et dimensionalibus conditionibus ^(k) abstractae, unde nec per se repraesentant aliquid particulare vel ^(l) dimensionale ac ^(m) situale. Cum ergo formae corporum sint materiales et dimensionales et particulares ⁽ⁿ⁾: oportet quod per aliquid immateriale ^(o), abstractum et universale ^(p) abstrahantur species immateriales et simplices et universales ab eis. Et ideo praeter intellectum possibilem harum specierum receptivum ^(q) oportet dare intellectum agentem, id est, has species de formis dimensionalibus et particularibus ^(r) abstrahentem. In potentiis vero sensitivis non ponunt fieri species ab obiectis nisi dimensionales et particulares et in organis sensuum situationaliter existentes ^(s). Unde nec ponunt quod primo et per se informant ^(t) sensitivas potentias animae, sed potius totum coniunctum ex potentia et suo organo. Et ideo ad has ^(u) species generandas sufficiunt obiecta corporalia absque aliqua luce intellectuali per quam abstrahantur ab eis.

Secunda ^(v) opinio differt a priori in ^(w) hoc quod ponit corpora tam in ^(x) intellectum quam in sensum ^(y) posse per

^(a) Ita B², V *illuminat*. ^(b) B² *earum*; idem subinde. ^(c) B² *cati*.
^(d) B² om. ^(e) B² om. ^(f) B² *possibile* pro *i. p.* ^(g) B² *de*.
^(h) Add. interl. al. m. ⁽ⁱ⁾ B² om. s. e. ^(k) B² *ab omnibus conditionibus particularibus* pro *ab... conditionibus*. ^(l) B² *aut*. ^(m) B⁵ *aut*, B² *vel*. ⁽ⁿ⁾ B² *tales* pro *materiales... particulares*. ^(o) B⁵ B² add. *et*.
^(p) B² om. e. u. ^(q) B² *repraesentativum specierum* pro *h. s. r.*
^(r) B² *particularibus et dimensionalibus* pro *d. e. p.* ^(s) B² *particulariter existentes et situationaliter* pro *s. e.* ^(t) B² *informet*. ^(u) Al. m. mg., B⁵ om. ^(v) B² *Secundo*. ^(w) B² *per*. ^(x) Add. interl. al. m. ^(y) B² *intellectu quam in sensu* pro *i. q. i. s.*

se influere species simplices et spirituales, sic tamen quod intellectualis ^(a) simplicitas subiecti in quo fiunt confert ad earum simplicitatem; quia ^(b) unumquodque subiectum recipit, secundum quod aptum natum est recipere et non aliter. Omnesque species intellectus ponit ^(c) esse particulares, quamvis aliquae earum non repraesentent particulares conditiones obiectorum, sed solum quidditatem eorum ^(d) abstractam ab eis et ut pro tanto universaliter sumptam.

Tertia ^(e) a duabus primis differt in hoc quod ponit non solum intellectum, sed etiam sensus irradiative ^(f) agere in obiecta et ab eis abstrahere species per quas sentiunt ipsa obiecta. Quod ^(g) quidem Aristoteles non dicit, quamvis dicat ^(h) quod oculus agit aliquando in exteriora, quemadmodum et cetera lucida; quasi dicat quod oculus habet in se aliquam lucem corporalem per quam potest illuminare, sicut et cetera lucida. Aliud est autem dicere quod corporalis lux oculi irradiet aliqua et aliud quod sua spiritalis potentia visiva, quae est formalis potentia animae, irradiet sua ⁽ⁱ⁾ sensibilia obiecta et sic quod ab eis abstrahat species spirituales vel dimensionales.

Quarta ^(j) est beati Augustini dicentis in nullum spiritum posse fieri aliquid a corpore per rectum influxum ^(k), sed solum per modum colligantiae et per modum termini obiectivi. Quod enim non per rectum influxum aliquid in spiritu seu anima ^(l) faciat, dicit aperte in ^(m) libro VI ⁽ⁿ⁾ *Musicae*, ubi postquam quaesivit an audire sit idem quod aliquid a corpore in anima ^(o) fieri, subdit ^(p): « Semper absurdum est fabricatori corpori materiam quoquomodo animam subdere; esset autem corpori ^(q) sic subiecta, si corpus in ea aliquos numeros operaretur ^(r); non ergo, cum audimus ^(s), fiunt in anima numeri ab his quos in sonis ^(t) cognoscimus ». Item, paulo post ^(u): « Corporalia igitur, quaecumque huic corpori ingeruntur aut obiciuntur extrinsecus, non in

(^a) B² *spiritalis*. (^b) B² *et*. (^c) Ita B², V *ponunt*. (^d) Ita B², V *earum*. (^e) B² *add. opinio*. (^f) Al. m. *ex irradiative*; B² *om. agere*. (^g) *Add. interl. al. m., del. Horum*. (^h) Al. m. *mg.*, B⁵ *om.* (ⁱ) B² *add. vero opinio*. (^j) B² *influxum rectum* pro *r. i.* (^k) B² *spiritum vel animam* pro *s. s. a.* (^l) B⁵ *om.* (^m) B² III pro *in libro VI* (ⁿ) B² *animam*. (^o) *Sequitur ras.* (^p) Al. m. *ex operetur*. (^q) Ex *audivimus*. (^r) B² *somnis*.

(¹) Auctor Aristotelem falso interpretatur; cfr. *Top.*, I, 14, 105 b 6 sqq.; *De sensu et sensibili*, cap. 2, 439 a 19 sqq. (²) Cap. 5, n. 8 (PL 32, 1167 sq.). (³) L. c., n. 9 (PL 32, 1168).

anima, sed in ipso corpore aliquid faciunt ^(a) ». Item ^(b), paulo post ⁽¹⁾: « Videtur mihi anima, cum sentit in corpore, non ab illo aliquid pati, sed in eius passionibus attentius agere » . Item, paulo post ⁽²⁾: « Cum adhibentur ea ^(c) quae nonnulla ^(d), ut ita dicam, alteritate corpus afficiunt, et exerit anima attentiores actiones suas ^(e) quibusque locis atque ^(f) instrumentis accommodatas, tunc videre vel audire vel olfacere vel gustare vel tangendo sentire dicitur ^(g); has operationes passionibus corporis puto animam exhibere, cum sentit, non easdem passiones recipere ». Item, paulo post ⁽³⁾: « Cum ab iisdem operationibus suis aliquid patitur, non a corpore, sed a se ipsa patitur ^(h) ». — Item, XII libro *Supra* ⁽ⁱ⁾ *Genesim ad litteram*, capitulo 16, dicit ⁽⁴⁾: « Quia ^(k) omnis spiritus est omni corpore sine dubitatione praestantior, sequitur ut non loci positione, sed naturae dignitate praestantior sit natura spiritualis isto ^(l) corporeo caelo, etiam illa ubi rerum corporalium exprimuntur imagines. Hinc est quod praestantior est imago corporis in spiritu quam ipsum corpus in substantia sua. Nec sane putandum est corpus facere aliquid in spiritu ^(m), tanquam spiritus corpori facienti vice materiae subiciatur ⁽ⁿ⁾. Quamvis ergo prius videamus aliquod corpus quod antea non videramus, atque incipiat ^(o) imago eius esse ^(p) in spiritu nostro, qua id ^(q), cum absens fuerit, recordemur: tamen eam eius imaginem non corpus in spiritu, sed ipse spiritus in se ipso facit celeritate mirabili, quae ineffabiliter longe ^(r) est a corporis tarditate ». Item, paulo post repetit ⁽⁵⁾ eandem sententiam bis. Item, capitulo 30 ^(s), dicit ⁽⁶⁾: « Cum a ^(t) corpore causa est ut talia visa, scilicet, somniorum vel ^(u) consimilium cernantur ^(v), non ea corpus exhibet nec habet eam vim ut formet aliquid spirituale, sed anima ipsa spiritu ^(w) similitudines corporalium agit aut intuetur obiectas. Et si

(a) B² om. *Item... faciunt.* (b) B² *Et.* (c) B² *illa.* (d) B² *vel nulla.* (e) B² *suis.* (f) B² *absque.* (g) B² om. (h) B² om. *sed... patitur.* (i) B² *II Super* pro *XII libro Supra.* (k) B² *Quod.* (l) B² *illo.* (m) B² *spiritum.* (n) B⁵ B² *subdatur.* (o) Ita B⁵, *V insipiat ex insipiat.* (p) B² *esse imaginatio eius* pro *i. e. e.* (q) B² *quam illud* pro *q. i.* (r) B² *longior.* (s) B² *24.* (t) Add. interl. al. m. (u) B² *et.* (v) B² *ostendantur.* (w) B² *spiritus enim pro sed... spiritu.*

(1) L. c., n. 10 (PL 32, 1169).

(2) L. c.

(3) L. c., n. 12 (PL 32, 1169 sq.).

(4) N. 32, 33 (PL 34, 466 sq.).

(5) Cfr. n. 33 (PL 34, 467).

(6) Cap. 20 (PL 34, 470).

quidem eas ipsa agit, phantasiae sunt tantum, si autem obiectas intuetur, ostensiones sunt, id est ^(a), a spiritibus bonis vel malis factae », prout dixerat paulo ante ⁽¹⁾. — Item, libro ^(b) X *De Trinitate*, capitulo 5 ^(c), dicit ⁽²⁾ quod, « quia anima non potest inferre introrsus ^(d) » ipsa corpora tanquam in regionem incorporeae naturae, imagines eorum convellit et ^(e) « rapit factas in semetipsa de semetipsa ».

Nota autem ^(f) quod Augustinus censuit animam non posse subici actioni corporis non solum ratione suae formae intellectualis qua incomparabiliter praecellit omne corpus, sed etiam ratione suae spiritualis materiae, quia illam vult esse ^(g) praestantiorē omni forma corporali ^(h). Unde XIII libro ⁽ⁱ⁾ *Confessionum*, circa principium, agens de materia seu de informi spiritali et ^(k) corporali dicit ⁽³⁾: « Spirituale informe praestantius est ^(l) quam si formatum corpus esset ^(m), corporale autem informe praestantius est quam si omnino nihil esset ».

Sustinendo igitur hanc opinionem Augustini quam et ⁽ⁿ⁾ magni doctores secuti sunt quatuor per ordinem sunt probanda et ^(o) declaranda. Primum est quod corpus ex se et per se non possit aliquid directe in spiritum ^(p). Secundum est quod nec hoc possit ^(q) per irradiationem ^(r) factam ab aliqua potentia apprehensiva animae et iterum ^(s) quod nec ^(t) hoc possit ratione simplicitatis et intellectualitatis subiecti patientis. Tertium est quomodo ^(u) per viam naturalis colligantiae aliquid possit ^(v) fieri a corpore in animam. Quartum est quomodo obiectum, in quantum terminat ^(w) aspectus et actus potentiae ^(y) animae, cooperatur productioni eorum et quomodo ex hoc actus trahant speciem ab obiectis et diversificentur genere et specie

(a) B⁵ B² *scilicet*. pro *i. e.* (b) B² om. (c) B² om. c. 5. (d) B² *introrsum*. (e) B² add. *de*. (f) B² *Sciendum* pro *N. a.* (g) B² *esse* vult pro *v. e.* (h) B² *corporali forma* pro *f. c.* (i) B² om. (k) B² *seu*. (l) B² *esse*. (m) B² *esset corpus* pro *c. e.* (n) B² *etiam*; B² *magis* pro *magni*. (o) B⁵ *seu*, B² *vel*. (p) B² add. *directe*. (q) B² *non possit hoc* pro *n. h. p.* (r) B² *immediationem*. (s) Al. m. mg. (t) B² *non*. (u) B² *quod non*. (v) B² *possit aliquid* pro *a. p.* (w) B⁵ B² *terminans*. (y) B⁵ B² *aspectum et actum potentiarum* pro *a. e. a. p.*

(1) Cfr. cap. 19 (PL. 34, 470). (2) PL 42, 977. (3) Cap. 2 (PL 32, 845).

secundum diversa genera et species obiectorum ^(a).

Primum igitur, quod scilicet ^(b) corpus non possit ex se ^(c) influere suam ^(d) speciem in spiritum, sic probatur. Propter praecellentiam qua intellectus transcendit potentiam imaginativam et potentia imaginativa sensum ^(e) non potest potentia imaginativa defigere ^(f) aspectum suum in intellectum, prout dicit ⁽¹⁾ Dionysius libro ^(g) *De divinis nominibus*, capitulo 1. Sed maior est transcendentia spiritus, saltem angelici et ^(h) rationalis, super omnem potentiam extensam et corporalem ⁽ⁱ⁾. Ergo haec multo minus potest suum aspectum defigere in spiritum, et praecipue in partem intellectivam. Sed non potest in illum influere, nisi defigat aspectum suum in illum. Ergo non potest in illum influere. — Item, ceteris paribus altior aspectus exigitur ad influendum quam ad recipiendum ^(k) influxum. Sed sensus particularis non potest, etiam praerecipiendo, elevare et defigere aspectum suum ^(l) in intellectum nec etiam in imaginativam; quando enim ab illis aliquid recipit, non fit hoc per elevationem et defixionem sui in illa. Ergo multo minus potest forma vel potentia corporalis ^(m) elevare et defigere suum aspectum in illa ⁽ⁿ⁾, ut aliquid influxive agat in eis. — Item, quando forma corporalis, puta, lux vel calor dirigit suum virtuales ^(o) aspectum in locum et situm corporalem ^(p) in quo est aliquis spiritus ^(q): aut eodem aspectu aspicit et influit in spiritum aut alio, et iterum aut ^(r) alio eiusdem generis et speciei ^(s) aut alterius. Si eodem modo ^(t), ergo aequae situalter et dimensive et aequae intime aspicit et influit in spiritum sicut et ^(u) in corporalem locum et ita non influet in spiritum speciem simplicem et spiritualem, immo, ut videtur, nec aliam numero; quia eodem aspectu non potest super eundem situm influere duas ^(v) vel plures species, saltem integras et perfectas. Si vero alio eiusdem speciei, adhuc idem inconveniens sequitur, et ultra hoc aliud,

(a) B² pon. post *genera*. (b) B² *Primum scilicet quod* pro *P. i. q. s.*
 (c) B² om. *e. s.* (d) B² om. (e) B² add. *nam.* (f) B² *dirigere*.
 (g) B² om. (h) B⁵ B² *vel.* (i) B² om. *e. c.* (k) Ita B², V *respiciendum*, B⁵ *rescipiendum*. (l) B² *suum aspectum* pro *a. s.* (m) B² om. *elevare... corporalis*; B² add. *se.* (n) Ita B⁵, VB² *illas*. (o) B² om.
 (p) B² pon. post *locum*. (q) B² *scilicet*. (r) B² om. (s) B² om. *e. s.*
 (t) Al. m. mg., del. *numero*. (u) Add. interl. al m. (v) B² *diversas*.

(1) Cfr. § 1 (PG 3, 587).

scilicet, quod respectu ^(a) eiusdem situs et per eandem lineam et sub eisdem angulis habeat plures aspectus et actus. Si autem alio alterius generis, scilicet, aspectu simplici et spiritali ^(b), adhuc maius inconueniens sequitur, scilicet, quod forma et virtus corporalis et extensa versus ^(c) eundem locum et per easdem lineas et angulos habeat unum aspectum spiritualem et simplicem et alium extensum et corporalem ^(d).

Item, aut species influxa a corpore in spiritum erit secundum se totam et secundum omnia sua ab unaquaque partium corporalis formae ipsam influentis, aut ab omnibus in simul sumptis, aut secundum aliquid sui erit ab una parte et secundum aliud ^(e) ab alia et sic de singulis. Sed nullo istorum trium modorum est hoc possibile, ut probabo. Ergo et cetera.

Quod enim primus modus sit impossibilis faciliter patet ^(f): quia tunc tota ^(g) species esset totaliter ab unaquaque partium, ita quod tota et totaliter fieret plures et ^(h) a pluribus causis totalibus et secundum eandem speciem factionis.

Secundus autem modus probatur esse impossibilis. Primo, quia experimento probamus quod una parte formae extensae et influentis amota tollitur una pars ipsius influxus, etiam dato quod fiat in eadem parte vel in eodem puncto aeris. Tollitur enim ille radius seu influxus ⁽ⁱ⁾ qui per ^(k) rectam lineam a parte amota fluebat in illum punctum aeris, ceteri vero influxus a ceteris partibus venientes remanent sicut prius. Hoc autem esset impossibile, si unus et idem influxus quoad omnia sua esset ab omnibus partibus simul sumptis; quia tunc subtracta una parte formae influentis ^(l) deficeret ^(m) totus influxus aut remaneret totus, attamen si remaneret totus, tunc nihil ⁽ⁿ⁾ fluebat a parte amota. — Secundo, quia unitas seu ^(o) unio partium formae et virtutis extensae ^(p) est idem quod earum situalis continuatio. Ergo per hanc unitatem seu ^(q) continuitatem non assurgunt ^(r) ad agendum aliquid unum unitate spiritalis simplicitatis, sed solum unitate situalis concursus et nexus. — Tertio ^(s), quia quaelibet pars formae influentis habens proprium situm ab aliis

(a) Ita B⁵ B², V *idem*. (b) B² add. *tunc*. (c) V add. *per quod* B⁵ B² om. (d) B² *corporalem et extensum* pro *e. e. c.* (e) B² *aliam*. (f) B² *videtur* pro *f. p.* (g) B² *unaquaque*. (h) B² om. (i) B² om. s. i. (k) B² *secundum*. (l) B² *inluentis formae* pro *f. i.* (m) B² *desisteret*. (n) B⁵ B² add. *eius*; B² pon. *fluebat* post *amota*. (o) B² *vel*. (p) B² *formae extensae* pro *partium... extensae*. (q) B² *vel*. (r) B² *assurgit*. (s) B² *Ergo*.

distinctum seu ^(a) exterioratum habet aliquem immediatum influxum, iuxta quod et ^(b) habet proprium aspectum per aliam lineam directum in patiens et alium ^(c) per aliam et sic de singulis ^(d). Unde et unaquaeque influit proprium radium per lineas proprias ab ipsa sola tanquam a base ipsarum protractas. Quae, si cum aliis ad idem ^(e) punctum subiecti ^(f) patientis concurrant, procedunt et radiant ^(g) in ultra per varias lineas et radios ^(h), ita quod ⁽ⁱ⁾, qui erat ^(h) in dextro latere primi trianguli ^(l) seu primae pyramidis ^(m) in illud ⁽ⁿ⁾ punctum concurrentis, est postea in sinistro latere secundae pyramidis ab illo puncto inchoatae. Ex quo patet quod proprius influxus seu radius cuiuslibet partis est sic per suam partialem ^(o) essentiam diversus ^(o) a radiis aliarum partium sicut una pars influentis est per suam partialem essentiam diversa a ceteris partibus eius. — Quarto, quia species influxa trahit directe et ^(p) immediate totam suam essentiam a suo proprio et immediato ^(p) influente, ita quod suum influens est radicalis et originalis basis speciei influxae. Si ergo omnes partes influentis ut in simul sumptae influunt directe et immediate totam illam speciem: quaelibet ut cum aliis sumpta erit directa et immediata basis totius speciei, et nihil erit in specie quod fontaliter ^(q) et directe et immediate non fluat et derivetur ⁽ⁱ⁾ a qualibet ut cum aliis sumpta. Quod est impossibile et forte realiter idem quod dicere quod tota et totaliter fluat a qualibet ^(r). — Quinto, quia species influxa repraesentat suum influens per id ^(r) quod trahit ab eo. Sed species cognitiva ^(s) partium corporis non secundum aliquid ^(u) sui totaliter ^(v) repraesentat quamlibet partem corporis visi ^(c) vel soni auditi, immo si subtrahatur ^(b) una pars rei visae, subtrahitur una pars visionis et speciei visivae; sicut etiam ^(c) una pars videtur vel auditur ^(d) ut est partialiter distincta ab aliis et in alio situ posita et ut est minor suo toto, sic oportet quod species per aliquid sui repraesentet partem illam, prout est visibiliter et situalter distincta ab aliis et

(a) B² *vel.* (b) B² *om.*; B² *add. proprie post habet.* (c) B⁵ B² *alia.*
 (d) B² *aliis.* (e) B² *om.* (f) B² *om.* (g) B² *radiantur.* (h) B² *om. e. r.* (i) B² *id quod.* (k) B² *erit.* (l) Al. m. (m) B² *primae pyramidis seu primi trianguli pro p. t. s. p. p.* (n) Al. m. *ras.*
 (o) B² *om.* (p) B² *pon. post partium.* (q) B² *om. d. e.*; B² *suam totam pro totam suam.* (r) B² *immediate.* (s) B² *totaliter.* (t) B² *om. e. d.* (u) B² *quolibet.* (v) B² *hoc.* (w) B² *continua.* (x) Al. m. *mg.*, B⁵ B² *om.* (z) B⁵ B² *totalitatem.* (a) B² *nostri.* (b) B⁵ *subtrahitur.* (c) B² *om.* (d) B² *om. v. a.*

sic de singulis. Sed impossibile est singula horum fieri ab ipsa per omnino id ipsum aut per totam suam ^(a) vim repraesentativam totaliter sumptam. Praeterea, sicut fluet ab omnibus ut solum indistincte sumptis, sic nullam poterit repraesentare ut ^(b) ab alia diversam.

Tertius autem modus, quod scilicet secundum aliquid sui sit ab una parte et secundum aliud ^(c) ab alia ^(d), probatur esse impossibilis. Primo, quia tunc species existens ^(e) in spiritu haberet partes quasi sic continuatas ad partes formae ^(f) extensae a quibus immediate influuntur ^(g), sicut partes speciei extensivae influxae ^(h) in corpus continuantur ad eas ⁽ⁱ⁾. Ex quo sequitur quod illae sic sint situales et ^(k) extensae sicut et istae aut saltem sicut et ^(l) illae quae a pluribus partibus fluunt in quolibet puncto aeris. Et si quaelibet pars influentis per aspectum perpendicularem perpendiculariter influat in spiritum, tunc species in ipsum influxa sub eodem dimensivo aspectu continuabitur suae basi originali. — Secundo, quia partes speciei sic in spiritum influxae non possunt habere extensivam continuitatem ^(m) aut aliquam situalem ad invicem unionem, nec forma extensa ⁽ⁿ⁾ eas influens potest eis influendo dare continuitatem spiritualis et inextensae et insitualis ^(o) unionis. Ergo nulla pars speciei ^(p) erit alteri unita vel aliqua unione continuata ^(q). Ex quo sequitur quod sunt ibi ^(r) infinitae simplices ^(s) et indivisibiles actu distinctae, immo etiam sequitur quod nec sint simplices nec extensae nec indivisibiles nec ex ^(t) semper divisibilibus per modum continui compositae.

Item, ad principale: Omnis influxus se habet sic ^(u) per analogiam ad suum influens quod sua essentia influxa incomparabiliter deficit ab essentia influente; propter quod nulla forma substantialis potest influere formam substantialem, nec aliqua forma habitualiter seu fixe et radicaliter in suo subiecto fundata potest influere aliam ^(v) consimiliter et coaequaliter in subiecto fundatam ^(w), quamvis per suos ^(x) influxus possit ^(z) de subiecto educere formas substantiales et habi-

(^a) B² om. (^b) Al. m. ras. (^c) B² add. *sui*. (^d) B² *altera*.
 (^e) In ras. (^f) B² *substantiae*. (^g) B² *influunt*. (^h) B² om.
 (ⁱ) B² *in eis* pro *a. e.* (^k) B² om. *s. e.* (^l) B⁵ om. (^m) B² *existentiam continuam* pro *e. c.*
 (ⁿ) B² om. (^o) B² om. *e. i.*
 (^p) B⁵ om. (^q) B² *continuitate coniuncta* pro *u. c.* (^r) Al. m. mg., B⁵ om.
 (^s) B² *species*. (^t) B² om. (^u) B² pon. post *influxus*.
 (^v) B² *aliquam*. (^w) B² om. *potest... fundatam*. (^x) B² om.
 (^z) B² *possint*.

tuales sibi coaequales. Hoc autem in tantum est verum quod etiam divina essentia non potest aliam ^(a) essentiam a se diversam influere, quin in infinitum deficiat ab entitate ipsius ^(b). Ergo omnis species influxa a corpore vel a forma corporali ^(c) deficit infinite ab entitate et nobilitate formae corporalis ^(d) a qua influitur. Ergo omnis species a corpore in spiritum influxa ^(e) esset in infinitum vilioris et defectibilioris essentiae quam sit ipsa forma corporalis ^(f). Cuius oppositum oportet dare, quia species spiritus est viva et cognitiva ^(g), et ^(h) affectiva aut saltem simplex et spiritualis et est actus informativus materiae et subiecti incomparabiliter transcendentis omne corpus. — Item, materia aut quaecunque potentia passiva ex sua essentia appropriata soli formae in infinitum transcendentis omne corpus et omnem ⁽ⁱ⁾ formam corporalem est omnino insubiecta et insubcibilis omni actioni et virtuti corporeae, et hoc non solum ratione suae ^(k) formae nobilioris, sed etiam ratione suae essentiae. Sed omnis materialis potentia passiva simplex et spiritualis est huiusmodi. Ergo et cetera. — Item, simplicitas et spiritualitas ex sua ratione excedunt ^(l) incomparabiliter extensionem et quantitatem ^(m) corporalem. Ergo essentialis simplicitas et spiritualitas ⁽ⁿ⁾ potentiae passivae spirituum excedit incomparabiliter omnem extensionem et quantitatem ^(o) cuiuscunque corporei. Ergo impossibile est quod alicui ^(p) virtuti extensae aut eius actioni sit subcibilis vel subiecta. — Item, influxus trahens immediate totam suam essentiam ^(q) a suo influente non est minus nobilis aut ^(r) vigorosus secundum illum aspectum quo immediatius et indistantius aspicit suum influens quam secundum illum secundum quem non sic immediate ^(s) et indistanter se habet ad ipsum. Sed nullum immediate influxum ^(t) a corpore trahit ^(u) spirituales simplicitatem et vitalitatem ^(v) secundum illum aspectum quo immediatissime iungitur corpori influenti seu ^(w) quo immediatissime aspicit ipsum ut suam ra-

(a) B⁵ *aliquam*. (b) B² *eius*. (c) B² *species a subiecto vel corpore influxa pro species... corporali*. (d) B² *in infinitum a forma corporali et entitate et nobilitate eius pro infinite... corporalis*. (e) B² *fluxa*. (f) B² *corporalis forma pro f. e.* (g) B² *continua*. (h) B² *vel*. (i) B² *om*. (k) B² *om*. (l) B² *spiritualitas excedit pro simplicitas... excedunt*. (m) B² *om. e. q.* (n) B² *om. e. s.* (o) B² *om. e. q.* (p) Ita B⁵ B², V al. m. mg. *actuali*, del. *alicui*. (q) B² *suam essentiam immediate totam pro t. s. e.* (r) B² *vel; vigorosus ex. vigorosus*. (s) B² *om. et indistantius... immediate*. (t) B² *influxum immediate pro immediate influxum*. (u) Ita B², V *contrahit*. (v) Al. m. mg., del. *intellectivitatem*. (w) B² *vel*.

dicem et suum radicale influens^(a). Ergo multo minus habet spiritualement et vitalem simplicitatem secundum illum aspectum quo quasi^(b) ab influente recedens terminatur et recipitur^(c) in suo subiecto.

Item, simplicitas et vitalitas et spiritualitas seu incorporeitas^(d) speciei influxae in spiritum est sic^(e) ipsi speciei essentialis quod non videtur dicere diversas essentias, ita quod simplicitas et incorporeitas et vitalitas sint quaedam essentiae^(f) superadditae essentiae ipsius speciei. Ergo ab eodem a quo influitur essentia illius^(g) speciei influitur eius simplicitas et incorporeitas et vitalitas. Absurdum est autem dicere quod vita sit quidam immediatus influxus non vivi et simplicitas extensi et incorporeitas corporei et cognitivum non cognitivum^(h) et sic de aliis. — Item, qua ratione sonus vel calor⁽ⁱ⁾ influit suam speciem in spiritum, eadem ratione motus localis et suus impulsus impriment suas species in spiritum^(k). Qua etiam ratione influent in cognitivas^(l) potentias spiritus, eadem ratione influent^(m) in eius substantiam, prout est mobilis ad varia⁽ⁿ⁾ loca; et etiam pro tanto amplius, pro quanto mobilitas^(o) spiritus ad varia loca est inferior mobilitate suarum potentiarum ad actus cognitivos^(p) et affectivos. Ergo spiritus separatus existens in vase vel in^(q) alio loco corporali^(r) poterit^(s) per impulsum^(t) alicuius corporis violenter impelli et expelli^(u) de illo loco ad alium locum^(v). Quod apud sapientes est valde absurdum^(x). — Item, quando subiectum alicuius influxus est de se mobile ad aliquem terminum ad quem inclinatur^(y) influxus, tunc terminus ille est aptus natus de subiecto educi per talem influxum, nisi ille influxus sit in sua specie nimis remissus. Sed potentiae cognitivae et volitivae sunt mobiles ad aliquos habitus^(z) ad quos inclinant; et quantum est de se, impellunt actus et influxus cognitivum et affectivum. Ergo huiusmodi habitus poterunt de potentiis subiectis^(a) per eos educi. Si ergo huiusmodi

(a) B² om. et... influens. (b) B² ita. (c) B² terminetur et recipiatur pro t. e. r. (d) B² om. e. s. s. i.; in ras. incorporeitas. (e) B² sic est pro e. s.; B² illi pro ipsi. (f) B² om. ita... essentiae; B² superadditus pro superadditae. (g) B² ipsius. (h) B² continuum non continui pro c. n. c. (i) B² color. (k) B² om. impriment... spiritum. (l) B² influet in continuas pro i. i. c. (m) B² influet. (n) B² om. (o) Ex nobilitas. (p) B² cognitivos actus pro a. c. (q) Al. m. mg., B² om. (r) B² om. vel... corporali. (s) B² patitur. (t) B² influxum. (u) B² om. e. e. (v) B² om. (x) B² stultum pro v. a. (y) B² inclinatur. (z) Al. m. mg., del. actus. (a) B² subiectis potentiis pro p. s.

influxus sunt influxi a corpore, sequitur quod corpus per suos influxus possit in spiritu et de spiritu educere habitus cognitivos et volitivos et opinativos et creditivos tam veros quam erroneos ^(a), sequitur etiam quod per influxus contrarios corrumpant priores habitus et educant habitus contrarios. Quod nemo sanæ mentis concedet ^(b). — Item, species per quam formaliter fit ^(c) cognitio repræsentat sic obiectum quod, in quantum sic repræsentat ipsum, potius se habet ut exprimens quam ut expressa. E contra autem omnis similitudo influxa, in quantum talis, est quaedam expressio ^(d) ab influente fluens, per quam non omnino se exprimit sicut est, immo valde defectiva, eo scilicet modo quo principale ^(e) repræsentatur in suo analogo. Unde videre radium solis in terra vel aere influxum multum distat a videre solem defigendo visum in ipso sole ^(f). Ergo species cognitiva per quam obiectum exprimitur et cognoscitur non est influxa ab obiecto, in quantum obiectum ^(g).

Item, aut influxus factus a corpore in spiritu ^(h) est actio cognitiva aut principium ⁽ⁱ⁾ effectivum ipsius aut est actio excitativa potentiae ad actum cognitivum. Primum autem, quod scilicet sit ipsa ^(k) actio cognitiva, non potest dari. Primo, quia ^(l) videns dicitur active videre potius quam passive ^(m) videri. — Secundo, quia nos expresse sentimus nostros actus videndi ⁽ⁿ⁾ vel cognoscendi exire seu produci a nostris intimis ^(o) et hoc intine. — Tertio, quia ad talem actionem ab obiecto in nobis fiendam et suscipiendam non oporteret ^(p) dirigi virtualement aspectum nostræ virtutis activæ et nostræ actualis ^(q) intentionis in obiectum actualiter intendentis, sed sufficeret eius solam ^(r) potentiam passivam ^(s), in ^(t) quantum passivam et materialem ^(u), assistere obiecto in eam influenti. Cuius contrarium in nobis ^(v) continue experimur. — Quarto, quia nihil sic ultimata et ^(w) actuali ratione habet rationem cognitivi ^(x) et actus vitalis sicut habet

(^a) B² falsos. (^b) B² concedit. (^c) B² fit formaliter pro formaliter fit. (^d) B⁵ impressio. (^e) Ita B⁵ B², V prænaturalis. (^f) B² om. Unde... sole. (^g) B² om. i. q. o. (^h) B² spiritum. (ⁱ) Ras. (^k) B² quod sit pro Primum... ipsa. (^l) Ras. (^m) B² om. (ⁿ) In ras. (^o) B² actus exire a nostris sensibus intimis pro actus... intimis. (^p) B² oportet. (^q) B² virtualis pro n. a. (^r) B⁵ solam eius pro e. s. (^s) B² solam eius passivam potentiam pro e. s. p. p. (^t) Al. m. mg. (^u) V al. m. mg. et naturalem pro et materialem quæ B² habet. (^v) Ita B², V omnibus. (^w) Ita B⁵ B², V om. (^x) B² continui.

actio cognitiva. Ergo eius effectivum principium debet esse praestantissimum in genere principiorum cognitivorum et vitalium. — Quinto, quia immediatus influxus et potentia passiva intra quam influitur intime et potenter ac praedominanter^(a) attingitur a suo immediato influxore^(b). Constat autem quod actus cognitivi et appetitivi sunt in intimo viscerum potentiae cognitivae et appetitivae^(c). Ergo si influuntur a virtute corporali, virtus illa corporalis potenter et praedominanter attinget intima potentiarum animae vel spiritus. Quod est valde absurdum. — Sexto, quia tunc corpus agens et influens actus cognitivos^(d) potius cognosceret per eos subiecta seu subiectos terminos^(e) ipsorum actuum suorum quam cognosceretur^(f) a subiecto^(g) eorum^(h) per ipsos. — Septimo, quia secundum hoc actio superioris potentiae, puta, intellectivae, influeretur ab actu potentiae inferioris; quia exteriora obiecta non intrant ad potentias superiores et ad earum actus nisi per intermedios actus potentiarum inferiorum. Absurdum autem est dicere quod actus tangendi vel sentiendi⁽ⁱ⁾ influat in intellectu actum intelligendi aut^(k) quod actus intelligendi influat in voluntate^(l) actum volendi.

Secundum etiam, quod scilicet influxus a corpore in spiritum immissus, sit principium effectivum actus cognoscendi, non potest stare non solum propter omnes^(m) rationes superiores praemissas, sed etiam quia spirituale et internum ac immediatum principium actus cognoscendi oportet⁽ⁿ⁾ quoad radicalem et principiativam existentiam cognitivorum et vitalium esse altius et vitalius^(o) et radicalius^(p) et spiritui intimius quam sit ipse actus cognoscendi. Sicut enim ipse actus excedit suum internum^(q) principium in ultimata ratione notitiae actualis: sic eius principium excedit suum actum^(r) in radicali ratione essendi et in causali potestate principiandi. Ergo non minus impossibile est^(s) internum et immediatum principium actus cognoscendi influi a corpore aut^(t) ab aliqua virtute corporali quam quod ipse actus cognoscendi influatur immediate a virtute corporali.

(a) B² *intime ac praedominanter ac patenter pro intime... praedominanter.* (b) B² *immediate influxivo pro immediato influxore.* (c) B² *om. e. a.* (d) B² *om. et... cognitivos.* (e) B² *om. s. s. t.* (f) B² *cognoscerentur.* (g) Ita B², V *obiecto.* (h) B² *earum.* (i) B² *aliarum potentiarum particularium.* (k) B² *vel.* (l) B² *voluntatem.* (m) B² *om.* (n) B² *om.* (o) Sequitur *ras.* (p) B² *om. esse... radicalius.* (q) Ita B² B², V *intimum.* (r) Al. m. mg. *sic... actum.* (s) B² *est impossibile pro i. e.* (t) B² *vel.*

Tertium etiam ^(a), quod scilicet influxus a corpore in spiritum immissus non sit actio excitativa potentiae cognitivae ad actum cognitivum vel ^(b) ad hoc ut ^(c) convertat se in obiectum et intendat in ipsum, non potest stare. Primo, quia aut ^(d) anima advertit istam excitationem seu ^(e) actionem excitativam aut non. Si non, tunc non ^(f) videtur quod per eam excitetur seu evigilet ^(g) ad actum cognoscendi aut ad se convertendum ad agendum. Si sic, ergo potentia iam erat conversa et attenta ad ipsam excitationem sentiendam. Secundum hoc etiam ^(h) ipsa excitatio esset quoddam obiectum potentiae cognitivae nec excitaret eam nisi per hoc quod cognoscitur ab ea. — Secundo, quia potentia cognitiva non potest se ipsam movere et convertere ad sua obiecta nec ad suos actus cognitivos, quia solius potentiae voluntatis est movere se ipsam et alias potentias. Si vero actio influxa a corpore converteret et moveret ⁽ⁱ⁾ potentias ad sua obiecta, tunc non solum nimis ^(k) magnum dominium haberet super potentias spirituum, immo etiam ultra hoc sequeretur quod obiecta corporalia agerent in potentias, priusquam potentiae ^(l) essent conversae ad illa. Cuius contrarium communiter tenetur. — Tertio, quia huiusmodi influxus excitativus non poterit esse aliud quam quaedam similitudo ^(m) ipsius influentis. Similitudines autem rerum existentes in potentiis cognitivis aut sunt actus cognitivi aut principia huiusmodi actuum aut ⁽ⁿ⁾ sunt species memoriales, quae tenent vicem obiecti, quae non cooperantur actui cognitionis, nisi cum potentia cognitiva est actu conversa ad eas et aspicit et intendit in eas.

Sed forte obicies quod dormiens excitatur a sommo per fortem impulsum vel ^(o) sonum; ergo consopitionem potentiae et aversionem ^(p) sui aspectus abstulit ille ^(q) impulsus ^(r) vel sonus et potentiam sensitivam pervigilem fecit et ad se ^(s) eius aspectum convertit. — Ad quod dicendum quod ^(t) aspectus potentialium sensitivarum non sunt sic totaliter consopiti nec per somnum ad interiora retracti ^(u) quin aliquod obiectum vehementer se ingerens et offerens sensui ^(v) habeant ^(x) ne-

^(a) B². *Sextum scilicet pro T. e.* ^(b) B² *nihil.* ^(c) B² *quod.*
^(d) B² *vel*; idem subinde. ^(e) B² om. *e. s.* ^(f) Add. interl. al. m.
^(g) B² om. *s. e.* ^(h) B² *et.* ⁽ⁱ⁾ B² om. *e. m.* ^(k) Al. m. mg., del. *minus.* ^(l) B² *potentiis.* ^(m) B² *plenitudo.* ⁽ⁿ⁾ B² *vel.*
^(o) B² *et.* ^(p) B² *adversionem.* ^(q) B² om. ^(r) Al. m. mg., del. *aspectus* quod B⁵ B³ habent. ^(s) B² pon. *ad se post aspectum.* ^(t) B² om. *d. q.* ^(u) Al m. mg., del. *recati.* ^(v) B² om. *e. o. s.* ^(x) Ex habeat quod B² habet.

cessario advertere et sentire et ex vi terminativa obiecti sic sensum passivum in se formare quod per ^(a) eius vehementiam tota consopitio potentiae expellatur et ad statum ^(b) et aspectum pervigilem revocetur. Ne autem credas quod hoc plus difficultatis inferat huic positioni quam suae contrariae ^(c): attende quod passio per impulsum vel sonum ^(d) facta in sensu ita parum posset ^(e) sentiri et sentiendo adverti, nisi aspectus potentiae prius naturaliter esset ^(f) conversus ad ipsam ^(g). In potentiam etiam animae non potest passio influere, nisi potentia per aspectum ^(h) praevisum facta sit patula agenti et influxui ⁽ⁱ⁾ eius ^(k).

Post haec igitur probandum est secundum principale, scilicet ^(l), quod corpus non possit influere ^(m) in spiritum per irradiationem intellectus agentis vel alterius potentiae cognitivae: Quia aut illa irradiatio existit formaliter in sola ⁽ⁿ⁾ potentia intellectiva aut in ipsis corporalibus formis eo modo, quo lumen a sole ^(o) influxum in aerem ^(p) existit formaliter ^(q) in aere potius quam in sole. Si autem existit in sola potentia irradiante, tunc formae corporales non reddentur per hoc actualiores et potentiores ad influendum in potentiam speciem intellectualem vel cognitivam ipsis formis corporalibus altiore ^(r); sicut nec ^(s) color qui non est a luce formaliter irradiatus non redditur ex hoc ^(t) actualior ad influendum speciem ^(u) suam in oculum vel in aerem ^(v). Si vero haec irradiatio ^(x) existit formaliter in formis irradiatis et in ^(y) earum materiis, tunc erit extensa, sicut et ipsae formae, aut esset tota in qualibet parte earum, sicut est ^(z) anima in qualibet parte corporis. Quod non est dare. Quomocunque etiam ibi esset, oporteret ^(a) eam esse proportionatam susceptibilitati sui subiecti ac per consequens et tanto ibi ^(b) esse inferiorem formis existentibus in potentia intellectiva, quanto sua materia esset inferior materia vel materiali susceptibilitate potentiae intellectivae. — Item, species influxae a for-

(^a) B² *per quod* pro *q. p.* (^b) Ita B⁵, V al. m. *statutum ex statum.*
 (^c) B² *alteri* pro *s. c.* (^d) B² om. *v. s.* (^e) B² om. (^f) B² om.
 (^g) B² *ad ipsam conversus sit* pro *e. c. a. i.* (^h) B² add. *primum.*
 (ⁱ) *Ex influxi.* (^k) B² om. *agenti... eius.* (^l) B² *Secundo probo* pro *Post... scilicet.* (^m) B² *influat* pro *p. i.* (ⁿ) Al. m. mg., del. *sua*
 quod B² habet. (^o) B² om. (^p) B² om. *i. a.* (^q) *Ex forma.*
 (^r) B² om. *in potentiam... altiore.* (^s) B² om. (^t) B² om. *e. h.*
 (^u) B² *species.* (^v) B² om. *suam... aerem.* (^x) B² om. *h. i.*
 (^y) B² om. (^z) B² *et.* (^a) Ras. (^b) B² om.

mis sic irradiatis aut influuntur immediatius a formis irradiatis aut ^(a) ab irradiatione eis adiuncta. Si autem ab ipsis formis, ergo non transcendent naturam ^(b) formarum influentium, immo potius analogice deficient ab entitate ipsarum ^(c). Si vero ^(d) fluunt ab ipsa irradiatione, ergo ^(e) potius erunt species repraesentativae ipsius irradiationis quam ipsarum formarum ^(f). — Item, sicut differunt lux et color, sic species seu similitudo lucis differt ^(g) a specie coloris. Ergo ipsa lux irradiata ^(h) influit unam speciem et alia forma ⁽ⁱ⁾ huic irradiationi subiecta influit aliam, et tantum different influxae quantum et influentes ^(k).

Item, aut species generabuntur ex formis sic irradiatis sicut ex ^(l) materia de qua fient aut solum sicut ex causa efficiente. Si sicut ex materia, cum omnis materia de qua aliquid generatur maneat in re genita et sit pars materialis et constitutiva rei genitae ^(m) et res genita educatur ex ea per quandam transmutationem ⁽ⁿ⁾ et motum et non aliter, ita quod oportet quod talis materia amittat suam formam priorem et acquirat aliam novam, et quod res genita sit composita ex illa materia et ex ^(o) hac forma nova: tunc oporteret quod formae ex ^(p) quibus species gignerentur essent pars materialis et integrativa specierum genitarum, et sic de aliis conditionibus praemissis. Quae omnia nimium sunt absurda. Si vero solum gignuntur ^(q) ex eis sicut ex causa efficiente, tunc saltem species ab eis genitae non erunt altiores nec intellectuales nec ^(r) universales quam sint formae ipsae ^(s) irradiatae ^(t), in quantum irradiatae et in quantum effectivae et influxivae huiusmodi specierum. Sed formae corporales ut ^(u) sic irradiatae ^(v) non amiserunt suam extensionem et corporeitatem ^(w) nec suam priorem ^(x) naturam ^(z) specificam nec suam corporalem materiam in qua prius existebant. Ergo et cetera. — Item, omnis actio potentiae ^(a) cognitivae quae non est cognitio est incomparabiliter inferior omni actione quae

^(a) Ex autem, B² *vel.* ^(b) In ras. ^(c) B² *ipsorum.* ^(d) B² *autem.* ^(e) B² *tunc.* ^(f) B² *repraesentare irradiationis quam formarum pro species... formarum.* ^(g) Al. m. mg., del. *differt*; B² *species lucis vel similitudo ab illa coloris pro species... coloris.* ^(h) B² *lux pro i. l. i.* ⁽ⁱ⁾ B² *species pro a. f.* ^(k) B² *influxae quam influxae quantum influente pro influxae... influentes.* ^(l) Al. m. ras. ^(m) B² *genitae rei. pro r. g.* ⁽ⁿ⁾ Al. m. mg., del. *transimilitudinem.* ^(o) B² *om.* ^(p) VB⁵ B² *de.* ^(q) In ras. ^(r) Sequitur ras. ^(s) B² *om.* ^(t) B² *add. et.* ^(u) Add. interl. al. m., del. *nec.* ^(v) Ex *irradiatae.* ^(w) Al. m. in ras. e. c. ^(x) B² *om. c. n. s. p.* ^(z) B² *add. suam.* ^(a) In ras.

est ipsa cognitio. Sed irradiatio actum cognitionis praecedens non est ipsa cognitio ^(a). Ergo est incomparabiliter inferior illa. Ex quo sequitur quod intellectus hanc irradiationem agens, in quantum talis est ^(b), sit inferior intellectu ^(c) possibili, in quantum actu cognocente. Sequitur etiam quod actio cognitiva et eius causa immediata sint longe altiores omni tali irradiatione.

Nota etiam ^(d) quod istae quinque rationes immediate praemissae consimiliter et aequivalenter probant quod species imaginariae ut per intellectum agentem irradiatae non influant in intellectum species intellectuales et ^(e) intellectivas et particulares et ^(f) multo magis quod non influant ^(g) universales; quamvis ^(h) et praeter hoc alibi sit abunde probatum ⁽ⁱ⁾ quod impossibile est aliquas species universales ^(k) esse ^(l), et quod ^(m), dato quod essent, oporteret earum ⁽ⁿ⁾ subiectum esse ^(o) non minus universale ^(p) quam ipsas. Fides autem catholica et eius sana ac recta intelligentia ^(q) abhorret realem universalitatem in quocunque creato ^(r). Quomodo autem propter actum intelligendi universalis vel particularis non oporteat ponere intellectum irradiantem in formas imaginarias vel corporales infra demonstrabitur ^(s).

Quod autem corpus non possit in spiritum influere speciem simplicem et intellectualem et vivam et spiritualem et cognitivam ^(t) propter simplicitatem et spiritualitatem ^(u) subiecti earum facile est probare. Constat enim quod subiectum, in quantum subiectum seu in quantum recipiens ^(v), non est agens, et praecipue, in quantum recipiens, non agit illud quod recipit ^(w). — Item, constat quod agens, in quantum agens, nihil formale aut activum recipit a suo patiente, in quantum tali ^(x). Ergo corpus, in quantum fluens speciem in spiritum, nullam vim activam simplicitatis et spiritualitatis accipit vel acquirit a spiritu, in quantum solum patiente et

(^a) Al. m. mg. *Sed irradiatio... cognitio.* (^b) B⁵ B² om. (^c) In ras.
 (^d) B² *autem.* (^e) B² om. i. e. (^f) Ex *etiam.* (^g) B² *nec* pro *q. n. i.*
 (^h) Al. m. ras. *vis*; al. m. mg. *praeter*, del. *propter*; B² om. *et.* (ⁱ) Al. m.
 (^k) Corr. (^l) B² pon. ante *aliquas.* (^m) B² om. (ⁿ) Al. m. corr.,
 B⁵ *eorum.* (^o) B² *quod earum subiectum esset* pro *e. s. e.* (^p) Corr.;
 idem subinde. (^q) Al. m. ras. (^r) B² om. *quam ipsas... creato.*
 (^s) B⁵ *monstrabitur.* (^t) B² *intellectualem et vivam aut simplicem* pro
simplicem... cognitivam. (^u) B² om. *e. s.* (^v) B² *in quantum reci-*
piens et subiectum pro *in quantum subiectum... recipiens.* (^w) B² *alius*
quod recipit pro *in quantum... recipit.* (^x) B² *tale.*

recipiente speciem influxam a corpore ^(a). — Item, simplicitas et spiritualitas speciei sunt factae ab aliquo agente. Aut igitur spiritus egit eas aut corpus; et quicumque horum eas egit, aut egit eas influendo aut de aliqua materia educendo ^(b). Quocunque autem horum ^(c) dato impossibile est quod a simplicitate subiecti ^(d) earum, in quantum subiecti, sint effectae ^(e). — Item, aut simplicitas et intellectualitas speciei ^(f) nihil realiter diversum ^(g) addit ad essentiam speciei ^(h) aut addit. Si non addit, ergo qui influit essentiam speciei eo ipso, quo influit eam, influit eius simplicitatem et intellectualitatem, et e contrario qui influit eius simplicitatem, eo ipso influit eius essentiam ⁽ⁱ⁾. Si autem addit, tunc multa inconvenientia sequuntur, quia simplicitas erit quaedam essentia simplex eritque quaedam similitudo sui influentis, ipsa etiam essentia speciei, si non habet partes extensas vel situales ^(k), est de se simplex absque alio sibi addito. Si autem habet, erit insusceptibilis simplicitatis spiritualis ^(l). Cum etiam ^(m) spirituale sit generale et ⁽ⁿ⁾ ratio generalis ad omnia spiritualia, sicut est ^(o) corporale ad omnia corporalia, et idem sit de simplici respectu omnium simplicium et de composito respectu omnium compositorum: patet quod sic absurdum est dicere quod spiritualitas et simplicitas sint accidentalia aut essentiae superadiectae ipsis spiritualibus et simplicibus, sicut absurdum est dicere quod corporalitas sit accidentalis seu superadiecta ipsis corporalibus aut compositio ipsi toti composito ^(p). Cum etiam formae essentialiter vivae sint formaliter et essentialiter quaedam vita, absurdum est dicere quod ratio vivi seu vitae ^(q) sit eis accidentalis vel quod sit alia essentia eis superadiecta ^(r).

Post hoc igitur declarandum est tertium principale, quomodo scilicet per viam naturalis colligantiae possit aliquid fieri a corpore in

(^a) B² *Ergo et cetera pro Ergo... corpore.* (^b) B² *aut sunt a spiritu aut a corpore et aut per influxum vel per educationem pro sunt... educendo.*
 (^c) B² *Et quocunque illorum pro Q. a. h.* (^d) *Ex sub.* (^e) B² *sequitur quod effective sint ab eis pro est... effectae.* (^f) B² om. (^g) B² om. r. d. (^h) B² om. (ⁱ) B² *ergo influit essentiam speciei et eius simplicitatem et intellectualitatem pro ergo... essentiam.* (^k) B² *et situatas pro v. s.* (^l) Al. m. mg. (^m) B² *autem.* (ⁿ) B² om. *g. e.* (^o) B² om. (^p) B² *quae absurditas in utrisque patet pro patet... composito.* (^q) B² om. *s. v.* (^r) B² *sit essentia superaddita pro quod... superadiecta.*

animam^(a). Fit enim hoc proprie quoad^(b) quatuor: primo scilicet^(c), quoad modum existendi, secundo, quoad^(d) habitum seu quoad modum^(e) se habendi^(f), tertio, quoad actualem aspectum potentiarum in obiecta^(g), quarto, quoad localem mutationem seu^(h) motum. — Est autem⁽ⁱ⁾ ultra hoc quintus modus respectu animarum de corporali materia^(k) educibilium vel eductarum^(l). Nam eo ipso quod materia corporalis est ab aliqua vi corporea mobilis ad formam animae ex se educendam^(m): eo ipsoeductio ipsius animae est causabilis⁽ⁿ⁾ a praedicta vi motiva suae^(o) materiae. Hoc autem non est dare in habente in se materiam et subsistentiam spiritualem et quae a nulla causa creata^(p) potest corrumpi vel generari. Iste autem quintus modus non spectat ad quaestionem hanc; quia hic quaeritur de actionibus et^(q) passionibus in anima tanquam in subiecto receptis et effectis^(r), generatio autem et corruptio animae non est in anima sicut in subiecto, sed solum sicut in termino, in eius vero corporali materia est sicut in subiecto.

Fit ergo primo quoad modum existendi, ut, cum ad corruptionem debitae harmoniae humani corporis solvitur unio animae cum corpore et ex hoc ipsa habet modum existendi separatum. Fit etiam, quando in corpore melius vel peius disposito melius vel peius seu firmitus vel^(s) infirmitus existit. Fit etiam hoc, quando in corpore infantili habet modum existendi magis coarctatum et in corpore virili et perfecto habet modum existendi^(t) magis dilatatum.

Secundo autem modo^(u) fit quoad habitum, ut, cum originalis et habitualis vitiositas concupiscentiae causatur ex originali et vitiosa dispositione corporis. Praedicta enim habitualis^(v) vitiositas non est actio vel actus concupiscendi, quia illa non est, nisi dum actu apprehendimus^(x) aliquod obiec-

(a) B³ Quod autem per viam naturalis colligantiae possit fieri a corpore in anima aliquid, quod est tertium principale declarandum, probo pro Post... animam. (b) B³ ad. (c) B² om. (d) Al. m. mg.

(e) Sequitur ras. (f) B² om. seu... habendi. (g) Ita B², V obiecto.

(h) B² om. m. s. (i) B⁵ B² etiam. (k) B² materia corporali pro c. m.

(l) B² eductarum vel educibilium pro educibilium vel eductarum. (m) Al. m. mg., del. ductam. (n) B² quodam modo. (o) B² ipsius.

(p) Al. m. mg.; B² creatura pro causa creata. (q) Add. interl., B⁵ om.

(r) Al. m. mg., del. factis quod B⁵ B² habent. (s) B² et; B² om. melius... seu; V firmus pro firmitus quod B⁵ B² habent. (t) B² om.

h. m. e. (u) B² om. (v) B² originalis; B² om. actio vel. (x) B²

pon. post concupiscibile.

tum concupiscibile (^a). Nec aliquis actus vitiosus habet necessario et connaturaliter elici a potentia animae nullo habitu vitioso distorta; quia alias vitiositas ipsius actus retorqueretur (^b) in conditorem naturae (^c) ipsius animae et (^d) posset dici quod natura suae essentiae esset essentialiter vitiosa et ad producendum actum vitiosum essentialiter (^e) determinata et necessitata (^f). Praedictus etiam habitus vitiosus non est factus ab anima; quia ipsa non causat in se habitus innaturales nisi per aliquam actionem intermediam et ab habitu per eam facto differentem (^g) nec causat in se habitum vitiosum nisi per actionem vitiosam. Quae, si non est libera seu (^h) libere facta, exiit ab alio habitu vitioso, sicut dictum est paulo ante. Item, fit hoc modo habitualis affectio nostri (ⁱ) gustus ad hunc vel illum saporem vel cibum ex varia complexione vel corporis dispositione causata. Unde et saepe ad variam dispositionem corporis mutatur et (^k) variatur, unde quod secundum unam dispositionem sapit, secundum aliam desipit; aliquando enim sumus sic dispositi et affecti ut nobis desipiant dulcia et sapiant amara vel acetosa (^l). Quibusdam etiam (^m) secundum variam dispositionem cerebri et auditus habitualiter (ⁿ) sapiunt quidam modi cantandi qui aliis propter contrariam dispositionem habitualiter desipiunt, et idem est de odoribus et visibilibus et tangibilibus (^o).

Tertio modo fit (^p) quoad actuales aspectus potentiarum, et hoc dupliciter (^q), prout in quaestione de impedimento usus liberi arbitrii est diffusius explicatum (^r). Fit enim uno modo quoad aspectum determinatum et particularem huius vel illius obiecti, ut, cum aliquis manu sua girat suum vel meum oculum (^s) ad hunc librum. Eo ipso enim (^t) convertitur potentia visiva ad librum et eo ipso (^u) datur sibi aspectus (^v) ad librum. Generalis vero et indeterminatus aspectus datur evigilantibus, cum excitantur a sommo, qui et (^w) per somnum eis auferitur.

(^a) In ras. (^b) Al. m. ex retorquetur. (^c) Al. m. ex nec;
B² om. animae. (^d) Ex sed. (^e) Al. m. mg., del. naturaliter.
(^f) In ras. (^g) Sequitur ras. (^h) B² vel. (ⁱ) B² quando. (^k) B²
om. m. e. (^l) B² om. v. a. (^m) B² vero. (ⁿ) B² pon. post
cantandi. (^o) B² et aliis aliter dispositis habitualiter desipiunt et
idem est de aliis pro qui... tangibilibus. (^p) B² om. (^q) Al. m.
mg., del. dicuntur. (^r) B² diffuse tractatum est pro e. d. e.
(^s) B² girat oculum pro manu... oculum. (^t) B² pon. ante ipso.
(^u) B² om. e. i. (^v) B² pon. post librum. (^w) B² om.; B²
pon. hic eis.

Quartus modus est ^(a) quoad localem motum. Nam eo ipso quod ^(b) aliquis movet corpus meum de uno loco ad alium, eo ipso movetur anima cum suo corpore de loco ad locum ^(c). Non enim potest dici ^(d) quod anima tunc ^(e) moveatur sic per accidens sicut cantus ^(f) per accidens videtur ^(g), quando persona ^(h) cantans, prout est colorata, videtur. Visio enim nullo modo attingit ⁽ⁱ⁾ ipsum cantum ^(k), sed tantum eius subiectum. Quando autem anima cum corpore mutat locum, illa mutatio vere est in anima, et per solam naturalem colligantiam ^(l) animae cum corpore ex locali motu corporis ^(m) fit in anima ⁽ⁿ⁾. Et ^(o) consimiliter fit, cum ad extensionem et dilationem vel ^(p) rarefactionem materiae corporalis ^(q), dilatatur et extenditur ^(r) eius forma, puta, calor vel lux vel odor ^(s) et sapor ^(t) et consimilia.

Quidam autem addunt alium modum, scilicet, cum actio unius potentiae sequitur ad actionem alterius, ut, cum ad actum videndi sequitur in sensu communi actus iudicandi ^(u), et in intellectu ^(v) actus intelligendi seu ^(x) advertendi, aut ^(y) cum ad delectationem appetitus inferioris sequitur delectatio in superiori. Sed secundum alios ^(z) actio unius potentiae nunquam immediate causatur ^(a) ab alia; quia tunc non esset actio, sed tantum passio vel motio illius potentiae in qua ^(b) ab altera potentia et ab eius actione fieret, iuxta quod conversio visus ^(c) vel intellectus ad sua obiecta fit a voluntate ^(d) et ab eius velle, nam ^(e) conversio visus ^(f) non est eius actio, sed solum passio vel ^(g) passiva motio. Potius ergo debet dici quod actus potentiae superioris sequitur ad actum inferioris tanquam ad suum obiectum, ita quod superior actus causatur ab inferiori sicut ab obiecto terminante actum superiorem et ^(h) primum aspectum potentiae superioris. Attamen naturalis colligantia potentiarum ⁽ⁱ⁾ est causa ^(k) quare actus inferioris potentiae est in terminum ^(l) et connaturale obie-

(a) B² om. (b) Ita B⁵, V quo; B² om. aliquis. (c) B² movetur et anima in corpore pro de uno loco... locum. (d) B² dici potest pro p. d. (e) B² om. (f) Ex cantans. (g) B² movetur. (h) B² om. (i) V attingit nullo modo pro n. m. a. quae B² habet. (k) B² nullo modo cantum attingit pro n. m. a. i. c. (l) B² colligantiam naturalem pro n. c. (m) B² om. animae... corporis. (n) B² ea. (o) In ras. (p) B² om. d. v. (q) In ras. (r) B² om. e. e. (s) Al. m. ex ordo; B² calor lux et odor pro c. v. l. v. o. (t) Al. m. mg. (u) B² videndi. (v) Al. m. in intellectu ex intellectu. (x) B² et. (y) B² vel. (z) B⁵ aliquos. (a) Al. m. ras. (b) B² om. i. q. (c) Al. m. mg. (d) Al. m. mg. (e) B² add. et. (f) Add. interl. al. m. (g) B² et. (h) B² add. eius. (i) B² potentiarum colligantia pro c. p. (k) B² om. (l) Al. m. in terminum ex internum, B⁵ intimum.

tum superioris. Poterit^(a) etiam ultra hoc dici quod^(b) actionem superioris potentiae praecedat quaedam attractiva^(c) passio causata^(d) ab actu potentiae inferioris^(e). Quando autem inferior movetur a superiori, tunc actionem inferioris^(f) naturaliter praecit quaedam impulsiva passio et impressio facta ab actu potentiae superioris. Et quidem hoc secundum oportet^(g) poni in potentia inferiori, quia ipsa non habet actum superioris pro objecto. In potentia autem superiori non sic semper hoc oportet dari^(h), quia hoc poterit⁽ⁱ⁾ fieri per viam aliam prius datam. Vel pro priori modo potest dici quod, sicut acies gladii incidit per motum vibrationis suae materiae datum, sic, quia materia potentiarum animae est eadem, ideo^(k) actio unius est sicut quaedam motio suae materiae communis utrique potentiae, per quam altera potentia quasi applicatur ad actum suum. Nam huiusmodi mutuae motiones potentiarum contingunt in actionibus^(l) et objectis ad invicem connexis. Et secundum hoc primi forsitan dicunt verum.

Rursus^(m) sciendum quod agenti⁽ⁿ⁾ per colligantiam cooperatur ipsum patiens non solum per modum susceptivi, nec solum per modum mobilis^(o), immo etiam per formalem inclinationem et unionem ipsius ad illud^(p) cui est colligatum. Quae quidem inclinatio aequivalet^(q) impulsui vel influxui facto in mobili^(r) a motore; propter hoc enim ad solum impulsu et motum rei sibi colligatae fit motus in ipsa parte alia absque impulsu et^(s) influxu alio sibi dato.

Uterius sciendum quod colligatio spiritus ad corpus propter quam^(t) motus vel dispositio unius redundat in alterum consistit principaliter in formali^(u) unionem spiritus ad corpus tanquam ad suam materiam et corporis ad ipsum tanquam ad suam formam. Quae quidem unio non potest dari spiritui rationali nisi a creatore^(v). Secundario vero consistit in concursu plurium potentiarum animae^(w) in eadem materia spirituali ipsius animae. Utroque^(x) autem est identitas

(a) B² *Potest.* (b) B² add. *ad.* (c) B² *activa.* (d) Al. m. *ex canta.* (e) B² *inferioris potentiae* pro *p. i.* (f) Al. m. mg. *Quando... inferioris.* (g) Ita B⁵ B², V add. interl. al. m. *oporteret.* (h) B² *sic oportet semper hoc dari* pro *s. s. h. o. d.* (i) B² *potest hoc* pro *h. p.* (k) B² *ideo.* (l) B² *contingere in accidentibus* pro *c. i. a.* (m) B⁵ *Rursum.* (n) B² *agere.* (o) B² *vel etiam mobilis* pro *nec... mobilis.* (p) B² *illum.* (q) B² *aequalis est.* (r) B² *pon. in mobili post motore.* (s) B⁵ B² *vel.* (t) B² *quod.* (u) B² *om.* (v) B² *in sua creatione* pro *n. a. c.* (w) B² *om.* (x) Ita B⁵ B², V *Et utroque.*

materiae causa quare ad impressionem directe factam in corpore sequatur ^(a) aliquis effectus in anima, acsi prima impressio facta in corpus esset quaedam motio ipsius animae. Est enim pro tanto motio eius, pro quanto est motio suae materiae corporalis.

Si autem obicias, sicut supra contra influxus obieiebatur, quod aut tota motio animae est causata ^(b) a qualibet parte motionis corporis aut a nulla aut una pars eius est causata ab una et alia ab alia: dicendum quod iste modus arguendi ^(c) habet proprie locum in influxibus, quia illi directe fluunt ^(d) ab essentia formae influentis; et ideo oportet quod illud quod immediate fluit ab una parte influentis non fluat immediate ab alia ^(e). In iis autem quae educuntur de mobilitate subiecti per impulsum primum non oportet quod ex una parte impulsus fiat una pars eductionis ^(f) et ex alia alia. Immo aliquando ad plures impulsus ^(g) a pluribus hominibus navi ^(h) impressos fit unus et idem motus totius navis, ita quod quilibet cooperatur ad totum motum navis, et sic quod ⁽ⁱ⁾ nullus est totalis causa illius ^(k) motus, sed solum omnes in simul sumpti; quia motus illum impulsum sequens non sequitur ad illum vel quemcunque alium, nisi prout ille quem ^(l) sequitur est sub certo gradu intensus et magnus ^(m).

Circa quartum vero principale ⁽ⁿ⁾, quomodo scilicet obiectum, in quantum terminat aspectus et actus ^(o) potentiatarum, cooperetur ^(p) specificeae productioni eorum ^(q), sciendum quod ^(r) obiectum, in quantum est talis terminus, habet rationem termini fixivi et illapsivi et praesentativi et sigillativi seu ^(s) configurativi et repraesentativi seu cognitivi ^(t). Nam actus et aspectus cognitivus figitur in obiecto et intentionaliter habet ipsum intra se imbibitum; propter quod actus cognitivus vocatur apprehensio et ^(u) apprehensiva tentio obiecti. In qua quidem tentione et imbibitione actus intime ^(v) conformatur et configuratur obiecto: ipsum etiam ^(w) obiectum se ipsum praesentat seu praesentialiter exhibet aspectui co-

(a) B² sequitur. (b) B² om. (c) B² agendi. (d) Ita B⁵, V *in-
fluunt* al. m. *ex fluunt*. (e) B² altera. (f) Al. m. mg., del. *eductionis*. (?)
(g) B² impulsos. (h) B² om. (i) Ita B⁵, V *quia*. (k) B² ipsius.
(l) B² illum qui pro i. q. (m) B² magnus et intensus pro i. e. m.
(n) B² om. (o) B² actus et aspectus pro aspectus et actus. (p) B²
cooperatur. (q) B² earum. (r) B² add. habet. (s) B² et. (t) B⁵
cogniti. (u) B² om. a. e. (v) Al. m. mg. (w) B² autem.

gnitivo^(a) et per actum sibi configuratum est quaedam repraesentatio eius. Sicut enim actualis irradiatio vasis sphaerici vel quadrati fit sphaerica vel quadrata ex hoc solo quod lux generat illam cum conformitate ad figuram sui suscipientis^(b) et continentis: sic, quia vis cognitiva generat actum cognitivum cum quadam informativa imbibitione actus ad obiectum et cum quadam sigillari^(c) et viscerali tentione obiecti, idcirco^(d) eo ipso quod^(e) sic gignitur, fit ipsa similitudo et sigillaris expressio obiecti.

Et ex hoc est quod simplex essentia actus cognitivi habet in se duas nobiles rationes. Quarum prima est quasi fundamentalis ad secundam et secunda est quasi differentialis determinatio^(f) primae. Ex hoc enim quod actio cognitiva exit a spirituali luce principii cognitivi habet quod sit quaedam lux et quasi quidam radius analogice similis suo principio a quo fluit. Ex hoc vero^(g) quod est talis obiecti seu^(h) in tali obiecto terminatus et fixus⁽ⁱ⁾ habet quod sit eius expressiva visio seu^(k) cognitio et simillima imago; et haec ratio se habet ad primam^(l) sicut articulatio vocis se habet ad suam rationem generalem qua^(m) est sonus. Si autem obiectum influeret⁽ⁿ⁾ hanc secundam rationem et vis cognitiva, quaecunque illa sit, influeret primam: tunc essent necessario duae essentiae diversae et diversorum generum et specierum, essent etiam duae actiones a duobus principiis diversorum generum factae. Quando etiam vis cognitiva videret se ipsam, tunc haec duplex influentia et actio esset ab ipsa; nam prima esset ab ipsa^(o), in quantum vidente^(p), et secunda esset ab ipsa, in quantum visa^(q). Supposito igitur quod hae duae rationes non sint duae essentiae realiter diversae, sed solum una, tunc ambae^(r) fiunt a vi cognitiva sicut ab agente, et iterum ambae fiunt ab obiecto sicut a terminante; nam prima ratio actus praedicti ita parum potest fieri sine^(s) obiecto sicut secunda. Potest autem causa obiectiva proprie poni in genere causae^(t) finalis aut, si propriori^(u) nomine vis eam vocare, vocetur causa terminativa. Sicut enim causa materialis habet

(a) B² *aspectui cognitivo seu praesentialiter se eidem exhibet pro seu... cognitivo.* (b) B⁵ *susceptibilis.* (c) B² *singulari.* (d) B² *ideo.* (e) B² *quo.* (f) B² *determinatio differentialis pro differentialis determinatio.* (g) B² *autem.* (h) B² *vel.* (i) B² *om. e. f.* (k) B² *vel.* (l) B⁵ *primum.* (m) B² *quae.* (n) B² *influens habeat.* (o) B² *om. a. i.* (p) B² *videret.* (q) B² *secunda, in quantum visa pro et... visa.* (r) B² *aliae.* (s) B² *in.* (t) Ita B⁵ B², V *causa.* (u) B² *propriorum.*

vere rationem causae respectu ^(a) educti ^(b) ex ea vel recepti in ea, quamvis non sit proprie causa efficiens eius: sic causa terminativa habet vere rationem causae, quamvis non sit proprie ^(c) causa efficiens actionis terminatae in ipsa.

Rursus sciendum quod quia actus cognitivus obiecti individualis est terminatus in ^(d) ipsum, in quantum est hoc individuum et non aliud: ideo ^(e) de essentia talis actus est quod sit propria similitudo huius ^(f) individui, in quantum huius, et quod non sit similitudo aliorum individuorum ^(g) eiusdem speciei, pro quanto individualiter differunt ab isto. Quod igitur actus iste repraesentet individualem rationem et proprietatem ^(h) sui obiecti, non habet ex hoc quod sit in materia corporali aut ex hoc ⁽ⁱ⁾ quod fluat a forma corporali ad hic et nunc limitata, sicut Aristotelici dicunt ⁽¹⁾, immo potius ex ^(k) hoc quod terminatur ad obiectum individuale, in quantum individuale, et hoc sub modo praedicto. Species vero memorialis ex tali actu relicta ^(l) habet hoc ex ipso actu a quo est causata et quem exprimit, prout ^(m) ipse actus est vel fuit in tale obiectum terminatus. Nam quaero a praedictis an species ab hoc vel illo corpore vel lapide ⁽ⁿ⁾ in oculum influxa posset per divinam potentiam in oculo conservari ^(o), illo ^(p) lapide destructo vel absentato ^(q). Et certe dicent ^(r) quod sic, si sunt catholici et ^(s) fideles in ^(t) Deum ^(u). Hoc igitur concesso quaero an species illa repraesentabit solum illum lapidem et individuales proprietates ^(v) illius, ubicunque oculus feratur. Si dicunt quod sic: ergo species illa habet adhuc in se aliquam ^(x) rationem et appropriationem per quam repraesentat illud ^(y) individuum et non aliud. Et non potest dari alia ratio, nisi quia sua repraesentatio essentialiter se habet ad illud ut ad proprium obiectum praesens vel absens, quamquam ^(z) illa qua se habet ut prae-

(a) Ita B⁵ B², V *idem*. (b) B² *editi*. (c) B³ *proprie sit pro s. p.* (d) B² *hoc*. (e) B² *et ideo*. (f) Al. m. ras. (g) B² om. (h) In ras. (i) B² om. e. h. (k) B² *ad*. (l) Al. m. mg., *relica*. (2) (m) Ita B⁵ B³, V *add. et*. (n) B² *ab hoc lapide vel illo pro hoc., lapide; al. m. mg. vel lapide*, B⁵ om. (o) Al. m. ras. (p) B² *add. influente*. (q) B² om. v. a. (r) Al. m. ras. (s) *Add. interl. al. m., del. vel*. (t) *Add. interl.* (u) B² om. i. D. (v) B² *conditiones*. (w) B² om. (x) B² om. (z) *Ex quam quod*.

(1) De materia ut principio individuationis vide Aristotelem, *Metaph.*, XI, 8, 1074a 34sq.; VII, 6, 1045a 36sq.; IX, 9, 1058b 6; *De caelo*, I, 9, 278a 19; et saepius alibi. De cognitione rerum singularium vide *De anima*, III, 4, 6, 7, 429a 10sq.

sens multum differat ab illa qua se habet ut absens, sicut in sequentibus quaestionibus tangetur.

Uterius sciendum quod quia ad actum cognitivum concurrunt duplex causa praedicta: idcirco ^(a) experimentaliter sentimus in ipso duas rationes quasi oppositas. Nam pro quanto exit ab interno principio cognitivo, sentimus quod est actio nostra et quoddam agere nostrum a nobis exiens et quasi in obiectum tendens et in illud ^(b) intendens. Pro quanto vero fit ab obiecto tanquam ^(c) a terminante, videtur nobis esse quasi ^(d) quaedam passio ab obiecto et cum ipso obiecto intra nos illapsa, acsi ipsum obiectum esset in intimo nostrae potentiae impressum et illapsum. Et propter hanc secundam experientiam moti sunt fere omnes illi qui dixerunt actus cognitivos ^(e) et etiam ^(f) affectivos influi et imprimi a suis obiectis immediatis, non attendentes primam experientiam cum suis fundamentalibus ^(g) rationibus superius tactis et in quaestionibus sequentibus ^(h) amplius tangendis, nec attendentes quomodo utraque experientia potest salvari et verificari ⁽ⁱ⁾ per concursum duplicis causae et ^(k) causalitatis iam ^(l) praemissae.

Ex hoc autem patet falsitas cuiusdam rationis quam facit Aristoteles, II libro *De anima*, dicens ⁽¹⁾ quod quando agens sufficienter actualis ad agendum et patiens sufficienter dispositus ad patiendum sunt sibi praesentes, semper et necessario sequitur actio, ut, quando combustivum et combustibile sunt sibi praesentia, semper fit combustio. Sed si actio cognitiva non est ab obiecto nec ab aliquo per ipsum influxo, sed est a solo cognoscente: tunc agens actum cognoscendi et recipiens sunt semper sibi praesentes ^(m), quia illa actio ⁽ⁿ⁾ fit et recipitur in ^(o) ipso cognoscente, ergo omnis cognitio quorumcunque obiectorum semper ^(p) erit actu in ipso. Maior enim et minor huius rationis est falsa aut duplex et ideo eius duplicitas est distinguenda ^(q). Si enim sub nomine agentis non ^(r) includatur aspectus ipsius in obiectum

(a) B² *ideo*. (b) B² *om. i. i.* (c) B² *ut*. (d) B² *videtur quasi esse pro v. n. e. q.* (e) Al. m.; B⁵ *om. et*. (f) Add. interl. al. m., B² *om.* (g) B² *om.* (h) B² *sequentibus quaestionibus pro q. s.* (i) Ex *verificari*. (k) B² *om. c. e.* (l) B² *om.* (m) B² *om. sunt...* (n) B² *actio illa pro i. a.* (o) B² *ab.* (p) Al. m. mg. (q) B² *sunt falsae aut duplices et ideo sunt distinguendae pro huius... distinguenda.* (r) Al. m. mg., B² *om.*

(1) Cfr. cap. 5, 417a 7sq.; *Metaph.*, IX, 5, 1047b 31sq.; *De long. et brev. vitae*, cap. 3, 465b 15sq.

et terminati ^(a) ab obiecto seu in obiecto ^(b): tunc maior et minor sunt falsa ^(c). Quamvis enim cognitio non sit ab obiecto sicut ab agente proprie sumpto ^(d), est tamen ab ipso ^(e) ut terminativo ^(f) aspectus activi et sui actus; et pro tanto est ab obiecto tanquam ab agente large sumpto, et ideo exigitur ibi praesentia obiecti et ultra hoc ^(g) defixio aspectus in ipsum. Et ultra hoc respectu ^(h) actuum liberorum sunt falsae, sicut in quaestione de libero arbitrio est sufficienter ostensum. Nec est simile de combustivo et combustibili; tum quia ibi non exigitur obiectum aliud a combustibili; tum quia aspectus combustivi super combustibile non sic variatur aut deficit ipsis compraesentibus, sicut potentia et obiecto ⁽ⁱ⁾ sibi compraesentibus potest potentia cognitiva non habere aspectum defixum in obiectum; tum quia combustivum non est agens liberum nec combustio est actio libera, sicut est libera ⁽ⁿ⁾ actio liberae voluntatis.

[Solutio Obiectorum]

Ex praedictis autem ^(l) patet dissolutio ^(m) obiectorum.

Ad primum igitur ⁽ⁿ⁾ dicendum quod licet omne passivum ex ratione sui primi generis sit inferius omni activo ^(o), non tamen ex ^(p) ratione suae speciei. Unde licet materia spiritualis ^(q) quantum ad communem ^(r) rationem materiae seu possibilis sit inferior ^(s) omni forma et omni activo ^(t), non tamen quantum ad rationem suam specificam qua est spiritualis et simplex. Iterum ^(u), materia ut forma praepotenti informata et sublimata est altior multis formis. Potentia etiam cognitiva non est assimilabilis formae corporali per aliquam similitudinem corporalem ^(v) ab ea influxam, sed ^(x) solum per actus proprios vel per ^(y) species ex huiusmodi actibus causatas ^(z) vel a Deo datas.

^(a) V add. *ipsius* quod B² om. ^(b) B² om. s. i. o. ^(c) B² *tunc sunt ambae falsae* pro *tunc... falsae*. ^(d) B² *sumpto proprie* pro *p. s.*
^(e) B² *eo*. ^(f) Ex *terminatio*. ^(g) B² om. *u. h.* ^(h) Add. *interl.*
⁽ⁱ⁾ al. m., del. *idem*. ^(j) B² *obiecta*. ^(k) B² om. *e. l.* ^(l) B² om.
^(m) B² *solutio*. ⁽ⁿ⁾ B² om. ^(o) Al. m. ras. ^(p) Ita B², V a *ex quod*:
B² *specificae essentiae* pro *speciei*. ^(q) B² om. ^(r) Ex *omnem*.
^(s) B² *inferius*. ^(t) Al. m. ras. ^(u) B² *Item*; B² *potenti* pro *prae-*
potenti. ^(v) B² *eius similitudinem vel* pro *s. c.*; B² add. *vel*. ^(x) Al.
m. mg., del. *seu*. ^(y) B² om. ^(z) B² *innatas*.

Ad secundum dicendum quod prima est falsa, nisi agens sumatur large pro cooperante per modum ^(a) terminantis ^(b) sicut et pro ^(c) proprie agentibus quorum praesentia non minus exigitur ad productionem actus cognitivum quam praesentia sui proprii efficientis.

Ad illud vero quod subditur de specifica ^(d) diversitate actuum sequente specificam diversitatem obiectorum ^(e) patet responsio ^(f) ex praemissis. Nam sicut causantur ab obiecto tanquam a suo termino eos terminante, sic trahunt ab eo ^(g) speciem obiecto conformem, et hoc modo a diversis obiectis ^(h) diversas trahunt species. Quia vero formalis et intrinseca ratio ipsius actus qua formaliter terminatur ⁽ⁱ⁾ in tali obiecto est effective et influxive ab ipso cognoscente, sicut est terminative ^(k) in ipso obiecto et ab ipso obiecto: ideo ^(l) id ipsum quod actus trahit terminative ab obiecto, trahit ^(m) effective et influxive ab ipso cognoscente. — Quando vero dicitur quod ab influente unius solius speciei non possunt influxus diversarum specierum fieri: non est verum, quando illi influenti cooperantur diversi termini obiectivi per diversos modos terminativos; nec praeter hoc est simpliciter verum, quando ille influens potest influere in diversa subiecta diversos modos patiendi et eius influxus suscipiendi habentia. Propter hoc enim impulsus quo angelus se impellit ad locum differt specie ab illo quo impellit corpus. Et forte propter hoc colores iridis sunt diversarum specierum; nam radius solis ut diversimode fractus et susceptus in variis partibus nubis vel suae pluviosae irrorationis est causa quare radius in diversis subiectis est diversae speciei realiter aut apparen-ter, id est, vel secundum se vel respectu convisus nostri. Aliquando enim non est in luce a nobis visa realis diversitas specierum vel colorum, sed solum respectu visus nostri. Illa enim varietas realiter fit in nostro ⁽ⁿ⁾ actu videndi, sicut patet, cum eadem lux lampadis aliquando videtur nobis esse quasi fumus fuscus vel subobscurus, aliquando vero quasi viridis et aliquando quasi rubeus et aliquando quasi flavus vel aureus et aliquando sicut est tanquam flamma lucida ^(o).

^(a) Ex modo. ^(b) Ita B⁵ B², V *determinantis*. ^(c) Add. interl. al. m., B² in. ^(d) Ex *specificata*. ^(e) Al. m. mg., B⁵ om. ^(f) B² om. ^(g) B² om. a. e. ^(h) B² ab *habitus diversis* pro a. d. o. ⁽ⁱ⁾ B² *terminantur*. ^(k) Al. m. ex *terminatio*; idem subinde. ^(l) B² et ideo. ^(m) B² *terminative trahit ab ipso obiecto* pro t. a. o. t. ⁽ⁿ⁾ B² ipso. ^(o) B² vel *rubeus aut flammeus aut aureus aliquando sicut flamma lucida* pro et aliquando quasi rubeus... lucida.

Ad illud etiam quod ibi de contrarietate actuum interse-
ritur ^(a) dicendum quod cognitiones quae feruntur super con-
traria obiecta non sunt semper contrariae ^(b), licet sint spe-
ciei diversae ^(c), immo notitia unius contrarii quasi includit
in se notitiam alterius. Quando tamen feruntur super con-
traria obiecta aut super idem modis ^(d) contrariis: tunc sunt
contrarii, ut, cum idem secundum idem et pro ^(e) eodem tem-
pore creditur esse album et ^(f) nigrum vel creditur ^(g) esse
et non esse. Hoc autem modo alter actuum ^(h) contrariorum
est falsus et erroneus ⁽ⁱ⁾ et sola ratione suae falsitatis con-
trariatur actui vero ^(k). Falsitas autem eius aliquando pro-
venit ex pravo affectu ^(l) intellectum et eius iudicium distor-
quente seu ^(m) tortuose deducente, aliquando vero ex defectu
intellectus nequeuntis veritatem obiecti discernere. Non au-
tem est impossibile vel ⁽ⁿ⁾ inconueniens potentiam liberam
aut a potentia libera libere mobilem posse ad ^(o) idem ob-
iectum moveri diversis et contrariis modis aut aliquando ex
naturalis defectu suo vel aliquorum concurrentium et coope-
rantium ad eius actum defective agere et sic defectivum ^(p)
actum perfecto actui ^(q) oppositum facere.

Ad tertium dicendum quod actio intra agentem facta
potest ^(r) quadruplici ex causa ipsum affligere. Prima est ^(s):
quia est ab ^(t) ipso agente per modum defectivum ^(u) et agenti
innaturalem et disconuenientem facta ^(v), et hoc, sive defecti-
vus modus agendi proveniat ex defectu agentis sive ^(w) ex
aliquo alio saepe ^(x) ad productionem sui actus concurrente.
Potentia enim activa saepe ^(y) ex parte sua eget debito ^(z)
habitu et debito aspectu et, si est organica, eget debita dis-
positione organi. Eget etiam ^(aa) pluribus aliis auxiliis ex
quorum defectu vel perturbatione ^(ab) facit actum defectivum
et perturbatum ^(ac) et per consequens et eius in quo recipitur
perturbativum. — Secunda est ^(ad) ex impropotionalitate ^(ae)
obiecti terminantis et modo superius tacto quasi illabentis

^(a) B² subditur de contrarietate actuum pro de... interse-
ritur. ^(b) B² contrariae semper pro s. c. ^(c) B² diversae speciei pro s. d. ^(d) Ex
modis; VB⁵ eodem, B² eorundem. ^(e) B² in. ^(f) Add. interl. al.
m., del. vel. ^(g) B² om. ^(h) B⁵ actus. ⁽ⁱ⁾ B² om. e. e. ^(k) B²
nostro. ^(l) B² add. et. ^(m) B² vel. ⁽ⁿ⁾ B² aut. ^(o) Ita B², V
B⁵ om. ^(p) Ex defectuum. ^(q) Ita B⁵ B², V affectui. ^(r) B²
add. ex. ^(s) B² Primo pro P. e. ^(t) B² ex pro e. a. ^(u) B²
destructivum; al. m. ras. et. ^(v) Add. interl. al. m. ^(w) B² vel.
^(x) B² om. ^(y) B² om. ^(z) B² om. ^(aa) B² om. si est... etiam.
^(ab) B² turbatione. ^(ac) B² om. e. p.; B² ac pro et. ^(ad) B² Secundo
pro S. e. ^(ae) B² proportionabilitate.

ipsi agenti seu cognoscenti. Ex hoc enim ^(a) sequitur quaedam impropportionalitas in ipso ^(b) actu per quam est aliquando sic impropportionalis ^(c) ipsi agenti quod perturbat et ^(d) dissipat tranquillum et proportionalem ^(e) statum eius. Statum autem hic voco quendam accidentalem modum ^(f) existendi et aspiciendi et se habendi, qui aliquando est perfectus et quietus et ^(g) aliquando imperfectus et inquietus. — Tertia ^(h) est ex hoc quod actio sua nimietate ⁽ⁱ⁾ vel perturbatione laedit materiale et corruptibile ^(k) organum ipsius potentiae agentis; ex quo resultat in potentia ^(l) indebitus modus existendi et se habendi in illo organo ac per consequens et indebitus modus ulterius agendi. — Quarta est repugnantia obiecti ad aliquam naturalem vel innaturalem ^(m) affectionem agentis, propter quam affectio illa non potest illi obiecto concorditer et pacifice adhaerere, immo horribiliter refugit et ⁽ⁿ⁾ resilit ^(o) ab ipso et, quia pro libitu nequit ipsum ^(p) a se repellere, per fortem displicentiam tristatur vel ^(q) dolet. De hoc autem modo plenius tetigi ^(r) in quaestione de poenali cruciату spirituum damnatorum ab igne infernali ^(s). Absque hoc enim tres primi modi fortasse ^(t) non sufficiunt ad causandum ^(u) tristitiam vel dolorem, sicut ibi diffusius est ostensum ^(v); si tamen absque hoc ^(w) sufficiunt, placet mihi, quia non est contra opinionem quam hic sustinemus. In praedictis autem ^(x) modis actio, in quantum actio, non affligit agentem, sed in quantum est passio vel ^(z) passionem inferens vel in quantum est ^(aa) defectiva et deordinata ^(b) vel impropportionalis ^(c) vel ^(d) in quantum obiectum, inimplacibile ^(e) naturali vel innaturali affectioni exhibet et repraesentat et terminative ^(f) imprimit et inviscerat. Licet autem agens, in quantum agens ^(g), inclinetur ad propriam actionem tanquam ad sibi convenientem, non tamen, in quan-

(a) B² om. *agenti... enim.* (b) B² om. (c) B² *impropportionalis;* B² om. *ipsi.* (d) B² om. *p. e.* (e) B² om. *e. p.* (f) V add. *hic quod B² om.* (g) B² om. (h) B² *Tertium.* (i) Ita B⁵ B², V al. m. *mg. immititate, del. idem.* (k) B² om. *m. e. c.; corruptibile in ras., B⁵ corporale.* (l) V *impotentia* pro *i. p.* quae B² habet. (m) Al. m. *mg. v. i., B⁵ materialem.* (n) B² om. *r. e.* (o) B⁵ *resistit.* (p) B² *eum.* (q) B² *et.* (r) Al. m. *ex tegi;* B² add. *plenius.* (s) B² *spirituum damnatorum poena* pro *de... infernali.* (t) B² *Et absque hoc forte tres primi* pro *Absque... fortasse.* (u) B² *causandum.* (v) B² *ostendi* pro *d. e. o.* (w) B² *sine illo* pro *a. h.* (x) B⁵ *etiam.* (y) B² om. *p. v.* (z) B² om. *i. q. e.* (aa) Ex *deinordinata.* (b) B² om. *v. i.* (c) B² *et* (d) B² om. (e) Al. m. *ex terminat.* (f) B² om. *i. q. a.*

tum agit defective et impropotionaliter ^(a) et actionem impropotionalem ^(b).

Ad quartum patet ex supradictis, quia sensus illius experientiae non provenit ex hoc quod obiectum influxive efficiat ^(c) actum cognitivum, sed ex hoc quod terminatur ad ipsum per modum terminantis et quasi illabentis.

Ad quintum dicendum quod maius obiectum facilius auditur vel videtur aut sentitur ^(d), quia habet maiorem vim terminativam cognitivi aspectus et actus et quia vehementius et actualius se offert ei tanquam in se actualius et vigentius. Quia etiam super modicum obiectum habent nostri sensus modicum aspectum et super maius et ^(e) aequè propinquum habent latiore ^(f): ideo ^(g) actus sentiendi ex tali latiori aspectu elicited est virtualiter maior et ^(h) latior et per consequens et ipsi sentienti ⁽ⁱ⁾ evidentior; unde et ^(k) aliquando quasi replet totam capacitatem potentiae sensitivae et ^(l) aliquando fere excedit eam. Non etiam semper verum est quod maius obiectum facilius videatur quam minus, nisi solum quando maius secundum omnes suas circumstantias se habet proportionalius vel ^(m) actualius respectu ⁽ⁿ⁾ talis potentiae cognitivae et ^(o) sui aspectus et ^(p) actus quam minus obiectum ^(q) se habeat. Alias noster ^(r) intellectus facilius videret Deum vel ^(s) angelos quam haec inferiora, noster etiam oculus facilius posset videre corpus gloriosum vel caelum supremum aut totam terram quam unum ignem vel pomum sibi propinquum.

Rursus, probatio minoris ibi subscripta dupliciter peccat. Primo quidem, quia obiectum non se habet ut mobile ad vim activam cognoscentis aut ad eius actum ^(t), et ideo frustra et ^(u) falso ^(v) sumitur ibi ^(x) maius obiectum pro maiori mobili et minus pro minori ^(y). Unde potius debet ^(z) dici quod sicut iaciens sagittam ad modicum signum

^(a) B⁵ *improportionabiliter*. ^(b) B³ om. e. a. i. ^(c) B² *faciat*.

^(d) B² *deprehenditur pro auditur... sentitur*. ^(e) B² om. m. e.; VB⁵ *maior* pro *maius*. ^(f) B² *super aequè propinquum habent maiorem et latiore* pro *super... latiore*. ^(g) B⁵ *et ideo*. ^(h) B² om. m. e.

⁽ⁱ⁾ Al. m. mg., del. *setin*, B⁵ *sentiendo*, B² *sensui*. ^(j) B² om.

^(k) B² om. ^(l) B² *proportionabiliter et pro p. v.* ^(m) Ita B⁵ B², V al. m. mg. *ratione*, del. *idem*. ⁽ⁿ⁾ Al. m. mg., B⁵ om. ^(o) B² om.

^(p) B² om. ^(q) B² *quare*. ^(r) B² *et*. ^(s) B² om. a. a. e. a.

^(t) B² om. f. e. ^(u) V B⁵ add. *maius obiectum quod B² om.* ^(v) B² om.

^(w) B² *ut maius mobile et minus et pro minori pro maiori... minori*.

^(x) B² *deberet*.

et ^(a) terminum non sic faciliter tangit illum sicut iaciens eam ad signum ^(b) et terminum ^(c) maximum et altissimum ^(d): sic iaciens suum visualem et ^(e) auditualem ^(f) aspectum in obiectum altissimum ^(g) et visibilissimum facilius et indeclinabilius videt illud vel audit ^(h) quam minus latum minusque visibile ⁽ⁱ⁾. Secundo peccat, quia non est simpliciter et absolute semper ^(k) verum quod maior vel aequalis potentia semper facilius moveat quodcunque minus mobile, quia insensibilem ^(l) et inpalpabilem atomum difficilius capimus et manu trahimus quam unum pomum ^(m). Intelligendum est ergo hoc, quando potentia motiva est maior seu ⁽ⁿ⁾ potentior ^(o) ad minus mobile facilius movendum, ita quod maioritas potentiae motivae semper dicat maius praedominium super mobile et super eius motum.

Ad sextum patet ex supradictis ^(p). Nam aliud est aspectum virtutis activae inclinari ^(q) ad illud ^(r) quod est sub se et sub sua facultate et modo non repugnanti suae naturae et aliud quod elevetur supra suam facultatem et modo repugnanti suae naturae. Quando autem spiritus impellit corpus, tunc spiritus inclinatur ad sibi inferius ^(s) inclinaturque aspectu simplici et spirituali ac per consequens et conformi naturae ipsius spiritus. Si autem corpus influeret in spiritum, tunc elevaretur supra vires suas ^(t) et hoc per aspectum visualem suae naturae corporali repugnantem. Item, sicut superius dictum fuit ^(u), non est contra ^(v) naturam influxus quod analogice deficiat a suo influxore ^(x), contra vero naturam ^(y) eius est quod transcendat suum influxorem ^(z).

Ad septimum dicendum quod omne corpus convenit ^(a) cum omni corpore in extensione ^(b) et situati positione ^(c) partium, quantum est ex se, divisibili et iterum in dimensionali ^(d) et situati aspectu; omnia enim agunt ^(e) sub tali aspectu et aliter agere non possunt. Conveniunt etiam ^(f) in specifica quidditate materiae et ideo, quantum est ex parte

^(u) B² vel. ^(b) Al. m. mg. a. s. ^(c) B² om. e. t. ^(d) B⁵ latissimum. ^(e) B⁵ vel. ^(f) B² om. e. a. ^(g) B² latissimum.

^(h) B² om. v. a.; V B² illum pro illud. ⁽ⁱ⁾ VB⁵ visibilem, B² om. m. v.

^(k) B² semper simpliciter pro simpliciter... semper. ^(l) Ita B², V unum sensibilem. ^(m) Al. m. mg. ⁽ⁿ⁾ B² vel. ^(o) B² potior.

^(p) B² om. supra. ^(q) Ita B², V inclinare. ^(r) B⁵ id. ^(s) Ex inferri. ^(t) B² suas vires pro v. s. ^(u) B² est. ^(v) B⁵ pon. n.

e. c. ante sicut. ^(x) B² influente. ^(y) B² naturam vero pro v. n.

^(z) B² eum transcendat pro t. s. i. ^(a) B² pon. post corpore. ^(b) B⁵ intentione pro i. e.

^(c) Add. interl. al. m. ^(d) B² divisibili.

^(e) B² pon. post aspectu. ^(f) Add. interl. al. m.

materiae, sunt ad invicem transmutabilia^(a). Unde Augustinus, libro VII *Super Genesim ad litteram*, dicit^(1 b): Omne quippe corpus^(c) in omne corpus mutari posse^(d) non incredibile^(e) est, quodlibet vero^(f) corpus mutari posse in animam absurdum est dicere^(g). Et^(h) ideo non valet quod si corpus vilioris⁽ⁱ⁾ formae potest agere in corpus nobilioris formae^(b), quod consimiliter^(l) possit agere et in spiritum. Praeterea, arguere sic « quaedam^(m) superioritas non tollit possibilitatem patiendi ab inferiori, ergo nulla⁽ⁿ⁾ superioritas hoc tollit » est arguere per fallaciam consequentis.

Ad octavum dicendum quod originale transit afficiendo, non quidem per influxum, sed per viam naturalis colligantiae, prout^(o) superius est ostensum.

Et per^(p) hoc ipsum patet ad nonum.

Ad decimum dicendum quod eo modo quo generans animam sensitivam brutorum^(q) potest in eius substantiam potest et in eius potentiam, utramque^(r) scilicet de materia^(s) educendo. Sed ex hoc non sequitur quod sicut potest utramque de materia corporali educere, quod sic in utramque iam eductam^(t) possit directe influere. Cuius ratio est: quia utramque educit influendo solum in materiam corporalem et hoc per aspectum et influxum corporalem, in potentiam vero animae iam eductam non posset^(u) directe influere nisi per aspectum et influxum spiritualem; qui non esset immediate directus et inclinatus in materiam corporalem, immo prius^(v) et potius in simplicem potentiam et substantiam animae. Et ex hoc ipso patet ratio^(w) quare maius et altius esset generare actum cognitivum in anima^(y) brutorum quam sit ipsam educere de materia corporali, nisi forte^(z) sit vera opinio quorundam dicentium animas^(a) brutorum non posse fieri nisi a solo Deo.

Sed forte obicietur quod actio potentiae cognitivae brutorum et eius habitus sunt tantum in corporali materia eius,

(a) Al. m. mg., del. *transimilia* quod B⁵ habet. (b) B² om.
(c) B² corpus quippe pro q. c. (d) B² posse mutari pro m. p. (e) B⁵
B² credibile pro n. i. (f) B⁵ B² autem. (g) B⁵ B² om. (h) B² om.
(i) Al. m. ras. (k) B² nobilior pro n. f. (l) B² similiter; B² om. et.
(m) B² om.; B² om. non. (n) B² omnis. (o) B² ut. (p) B⁵ propter.
(q) B² om. (r) B² utrumque. (s) B² potentia materiae. (t) B²
utrumque iam eductum pro u. i. e. (u) B² om. directe... posset. (v) B²
primo. (w) B² om. (y) B² animam. (z) B² vera. (a) Al. m. ex
animam.

(1) Cfr. *De Gen. ad lit.*, VII, 12 (PL 34, 362).

quia anima brutorum non habet materiam aliam nisi corporealem; ex quo videtur quod possunt^(a) influere a virtute corporali. — Sed ad hoc dicendum quod actio cognitiva et eius habitus prius naturaliter cohaerent formae substantiali animae et potentiae cognitivae quam suae materiae; nam non possunt recipi in materia^(b) et^(c) praecipue in corporali^(d) nisi per praeviam^(e) et intermediam^(f) formam animae et suae potentiae, nec materia, et praecipue corporalis, est aliter capax eorum. Et ideo virtus influens huiusmodi actus et habitus oportet quod habeat aspectum directe conversum et elevatum super substantialem^(g) formam animae et potentiae cognitivae tanquam super primum et^(h) immediatum subiectum sui influxus. Et sumo hic subiectum large pro omni eo quod subiacet alicui formae, quamvis non subiaceat ei ut materia ex se omnino⁽ⁱ⁾ informis. Ex hoc autem patet quod non est omnino simile de actibus et habitibus sensitivae brutorum et nostrae; quia sicut nostra fundatur principalius^(k) in materia spirituali quam in materia^(l) corporali, sic et eius habitus et actus, saltem illi quos post separationem suam a corpore potest agere vel^(m) habere.

Ad undecimum dicendum quod quando materia est⁽ⁿ⁾ ex se subicibilis actioni talis agentis, eiusque actualis subiectio et susceptio^(o) non derogat formae et personae^(p) illius materiae nec est impossibilis^(q) stare simul cum forma eius: tunc nobilius est illi personae posse suam materiam subicere^(r) illi actioni quam hoc^(s) non posse. Et sic est de gloriosis corporibus beatorum. Quando autem omnium^(t) horum contraria est dare, tunc non solum ignobilius esset hoc posse, immo et omnino impossibile est. Et sic est in proposito.

Ad duodecimum dicendum quod prima est falsa, saltem loquendo de specie simplici simplicitate spirituali quae valde est differens a simplicitate punctali et situati^(u) et longe^(v) altior illa. Haec enim non potest primo et immediate fieri aut^(w) existere nisi in potentia seu natura simplici

(a) B² *possint*. (b) Ex *materiam* quod B habet. (c) B² om.
 (d) B² *corporealem* pro *i. c.* (e) B⁵ *primam*. (f) Al. m. corr.
 (g) B² *spiritualem*. (h) Add. interl. al. m., B⁵ om. (i) Al. m. mg.,
 del. omni, B² pon. ante *ex*. (k) Sequitur *ras*. (l) B² om. *i. m.*
 (m) Add. interl. al. m., del. *et*. (n) B⁵ om. (o) B² *substractio*.
 (p) In *ras*., B² *potentiae*. (q) Al. m. *ras*., B² *impossibile*. (r) B²
 pon. post *actioni*. (s) B² om. (t) In *ras*. (u) Al. m. mg. e. s.
 (v) B² om. (w) B² *vel*.

et spirituali nec potest influi ab agente nisi per aspectum simplicem et ^(a) spirituaalem; punctalis autem species — si est eam dare — est posita et situata ^(b) in certo et situ ^(c) situ ultra quem ^(d) non se extendit et influitur a corpore per aspectum punctalem vel ^(e) linearem. Quod autem species spirituali simplicitate simplex non possit immediate informare ^(f) corpus aut influi in ipso a corpore vel a ^(g) spiritu in sequentibus quaestionibus plenius ostendetur, quamvis ex praedictis satis ^(h) patere possit ⁽ⁱ⁾. — Rursus, potest dici quod nulla species vel forma potest esse punctalis. Et ^(k) primo ^(l), ea ratione qua omne ^(m) continuum et omnis pars eius est semper divisibilis in infinitum nec est ex punctis vel ⁽ⁿ⁾ punctalibus composita. Secundo, quia punctalis pars formae non posset esse nisi in punctali parte materiae corporalis ^(o). Moles autem materiae corporalis non componitur ex partibus punctalibus aut ex atomis indivisibilibus ^(p), etiam ^(q) secundum Aristotelem ⁽¹⁾, et si componeretur ex eis, tunc necessario essent actu in ea infinitae partes punctales ^(r). Tertio; quia sicut alibi est ^(s) probatum, punctus non dicit aliquid extra partes lineae cuius est, sed solum est intrinseca terminatio ^(t) seu finitio earum ^(u); et ideo punctus formae ^(v) extensae non est aliud quam finitio ^(w) ipsius et partium eius. Qui autem ponunt speciem punctalem a toto uno corpore genitam et totum repraesentantem non intendunt dicere quod sit tantum finitio speciei extensae, immo quod sit quaedam species totius corporis in se completa.

Ad illud ergo ^(y) de punctali contactu sphaerarum dicendum quod nomine contactus proprie intelligitur ^(z) sola cohaerentia vel ^(a) coassistencia duorum corporum qua sibi exterius cohaerent vel coassistunt, ita quod formalis cohaerentia unius non inhaeret formaliter alteri. Illa ergo ^(b) cohaerentia potest considerari aut per respectum ad subiectum

(a) B² om. s. e. (b) B² *situatilis* pro p. e. s. (c) B² om. e. s.
 (d) B² *quam*. (e) Add. interl. al. m., del. et. (f) Al. m. ex formare.
 (g) Ex ad. (h) Al. m. mg., B⁵ om. (i) B² *pateat* pro s. p. p.
 (k) Al. m. mg. (l) B² om. E. p. (m) V *quae est* pro *qua omne*
 quae B⁵ B² habent. (n) B² ex. (o) B² *corporalis materiae* pro m. c.
 (p) B² *punctalibus pro partibus... indivisibilibus*. (q) Al. m. mg., B⁵ om.
 (r) Al. m. corr. (s) B² *lineam* pro *partes... est*. (t) Ex *determinatio*
 quod B⁵ habet. (u) B² *extrinseca situatio vel terminatio eius* pro *in-*
trinseca... earum. (v) B² *punctum fieri* pro p. f. (w) B² *positio*.
 (y) B² om. (z) B² *intelligitur proprie* pro p. i. (a) B² et. (b) B² *igitur*.

(1) Cfr. *Phys.*, VI, 1, 231 a 24 sqq.

in quo est aut per respectum ad terminum extrinsecum ad quem est vel iterum potest considerari per respectum ad suam totalem^(a) cohaerentiam et existentiam aut per respectum ad aliquem suum finem vel medium. Primis autem duobus modis praedictarum distinctionum^(b) est idem quod extensa et totalis^(c) situatio seu ubi vel collocatio^(d) sui subiecti; nam per idem ubi vel per^(e) eandem situationem per quam corpus est in hoc loco cohaeret et potest cohaerere omnibus immediate circumstantibus illum^(f) locum. Duobus autem modis secundis est idem^(g) quod aliquis punctalis terminus vel punctalis^(h) unio vel punctalis terminatio⁽ⁱ⁾ illius situationis vel partium sphaerarum^(k) per ipsum situatarum et in solo ipso cohaerentium consimili puncto alterius sphaerae. Sicut enim multae partes sphaerae undique^(l) circumambiunt^(m) idem punctale medium et continuantur in ipso et per ipsum: sic omnes illae in eodem iunguntur alteri consimili puncto alterius sphaerae. Nec est hic plus quam quando duae tabulae longae sibi superficialiter iunguntur, ita quod medium unius iungitur⁽ⁿ⁾ medio alterius et termini^(o) terminis; iunctura enim huiusmodi punctalium^(p) mediorum et terminorum est idem quod punctalia media et punctales termini situationum^(q) utriusque superficiei.

Ad illud autem quod dicitur quod tangi est quaedam passio illata a tangente et quod sicut sphaera potest tangere sphaeram in puncto, sic potest eam^(r) irradiare in puncto: dicendum quod tangi praedicto modo sumptum^(s) non dicit aliquam passionem rei tactae, sed solum extrinsecum terminum tactivae cohaerentiae alterius corporis. Verum est tamen^(t) quod in corporibus, quae mox cum illo contactu suas actiones sibi inutuo^(u) imprimunt, est praedicto tactui adiuncta aliqua passio; sed illa non potest esse punctalis, quia non potest sic^(v) esse una in qualibet partium^(w) materiae continuatarum ad illud punctum sicut illa punctalis^(x) continuatio potest omnium illarum partium esse una. Oportet ergo^(z) quod illa^(a)

(a) B² *totalem suam* pro *s. t.* (b) B⁵ *distinctionem.* (c) B² *situatis.* (d) Al. m. (e) B² om. (f) B² *eum.* (g) B² om. (h) B⁵ om. (i) B² *aut terminatio punctalis* pro *v. p. t.* (k) Al. m. mg., del. *sphaerae* quod B⁵ B² habent; V *spatium* pro *partium* quod B⁵ B² habent. (l) Add. interl. al. m., del. *ubique.* (m) B² *arcuambiunt.* (n) B² *tangitur.* (o) Al. m. mg. (p) Ex *punctualium*; idem subinde. (q) B² *punctalis termini situatio p. t. s.* (r) B² om. (s) B² *modo praedicto* pro *p. m. s.* (t) V om. *tamen* quod B² habet. (u) B² om. *s. m.* (v) B² pon. ante *non.* (w) Al. m. mg. (x) B² om. (z) B² *igitur.* (a) B² om.

irradiatio facta a partibus sphaerae concurrentibus ad idem punctum et facta in partibus alterius ^(a) sphaerae concurrentibus ^(b) ad simile ^(c) punctum sit extensa, sicut sunt illae partes corporis informatae ab ea. — Si vero contra hoc instetur ^(d) de superficiali irradiatione parietis per quam nulla pars secundum sui profundum vel densum videtur irradiari, sed solum in sua superficie, ex quo a simili videtur quod partes sphaerae in solo suo punctali termino possint punctaliter irradiari ab altera sphaera: datur ad hoc duplex responsio. Quidam enim dicunt quod irradiatio ^(e) quae videtur esse in superficie parietis non est in ea tanquam in subiecto, sed solum in aere ^(f) sibi cohaerente. Sed contra hoc est: quia secundum hoc color parietis non fieret per talem irradiationem actualior ad generandum speciem sui coloris in aere ^(g) nec per talem irradiationem fieret visibilis aut ^(h) visibilior. Est ergo alia responsio ⁽ⁱ⁾ quod irradiatio parietis ^(k) attingit aliquid de densitate seu ^(l) profunditate ipsius ^(m), saltem aliquid minimum invisibile nobis, et consimiliter attingit colorem parietis. Alias nulla pars coloris fieret per eam lucida et visibilis, quia omnis pars coloris habet ⁽ⁿ⁾ aliquam densitatem seu profunditatem ^(o), sicut et pars materiae quam informat.

Ad illud vero quod subditur, quod scilicet ^(p) in omni puncto lucidi et calidi ^(q) est lux et calor, potest uno modo dici quod simpliciter est ^(r) falsum, et alio modo quod secundum quid est verum, eo scilicet modo quo res est secundum quid in suo termino aut pro tanto potest hoc dici, pro quanto punctalis terminus lucis vel caloris seu lucidi et calidi ^(s) non dicit aliquid extra ipsa situatum ^(t), sed potius intra ^(u) ipsa.

Ad decimum tertium ^(v) dicendum quod minor est falsa, sive quantitas sit accidens formarum corporalium sive non. Quaedam enim sunt accidentia ad quorum genus ^(w) sic subiectum ^(x) eorum ^(z) se habet quod impossibile est ipsum esse, etiam miraculose, absque alio accidente illius generis.

(a) Al. m. mg. (b) B⁵ repetit *ad idem... concurrentibus*. (c) B³ *consimilem*. (d) B⁵ *instet*. (e) B² add. *haec*. (f) B² add. *ut*. (g) B⁵ *aerem*. (h) B² *vel*. (i) B² *Alia responsio est pro E. e. a. r.* (k) B² *illa*. (l) B² *om. d. s.* (m) B² *parietis*. (n) B² *omnes partes coloris habent pro o. p. c. h.* (o) B² *om. s. p.* (p) B² *om.* (q) Al. m. mg. *e. c.* (r) B² *est simpliciter pro s. e.* (s) B² *aut lucidi pro s. l. e. c.* (t) Ras. (u) Sequitur ras. (v) B² *undecimum pro d. t.* (w) B² *esse*. (x) B² *spiritum*. (z) B² *earum*.

Et hoc aperte patet in situ vel ubi; nullum enim corpus potest fieri absque omni situ locali, quamvis possit esse ^(a) absque hoc loco vel illo ^(b). Et idem est de quibusdam intrinsecis et accidentalibus unionibus et transpositionibus partium corporum homogeneorum, puta, aquae vel aeris vel terrae vel cerae ^(c). Impossibile est enim quod sint absque ^(d) aliqua talium unionum accidentalium ^(e), quamvis possint esse ^(f) absque hac vel illa. Igitur ^(g) genus oppositum ^(h) generi talium accidentium nullo modo potest per se competere talibus subiectis. Et sic est in proposito: dato quod quantitas secundum totum illud ⁽ⁱ⁾ quod dicit sit accidens, multo magis autem est hoc, si quantitas ^(k) secundum aliquid sui est aliquando ^(l) aliquid essenziale formis vel ^(m) materiis extensis vel numeratis ⁽ⁿ⁾. Utroque autem modo est falsa maior praedictae supprobationis. Dato enim quod corpora non sint sic ex se et absolute quanta quod quantitas sit ipsa essentia eorum: adhuc nihilominus sunt sic ^(o) ex se quanta quod ipsorum essentiae nullatenus possunt fieri vel esse nisi cum aliqua quantitate ^(p); nam limitatio qua ^(q) limitantur ad genus quantitatis seu ad ^(r) quantitatem in generali est essentialissima omni corpori ^(s).

Ad secundam autem supprobationem ^(t) dicendum est ^(u) quod non omne intelligibile est intellectuale. Alias nulla quantitativa extensio ^(v) esset intelligibilis vel intellecta a nobis. Cum etiam constet quod omne intellectuale ^(x) est incorporeum et ^(y) differens genere ab omni corporeo, etiam si illud esset punctale: patet quod impossibile est quod aliqua species vel ^(z) quidditas corporum vel ^(a) corporeorum sit quid intellectuale. Et loquor de ipsis, prout manent in genere corporum; quia omne corpus posset Deus ^(b) convertere in spiritum, sed non sic quod simul cum hoc esset ^(c) in genere seu ^(d) specie corporum. Quomodo autem quantitas seu extensio corporum dicat aliquid accidentale et

(a) B² esse possit pro p. e. (b) B² hac illa illa pro h. l. v. i.
 (c) Al. m. corr. (d) B² immunia ab. (e) Al. m. ras. (f) B² esse
 possint pro p. e. (g) B² Si ergo, (h) Sequitur ras.; B² generi
 compositum pro oppositum generi. (i) B² illud totum pro t. i.
 (k) B² om. (l) B² om. (m) Add. interl. al. m., del. et, B² aut.
 (n) Al. m. mg. e. v. n. (o) Ex sicut. (p) B² om. Utrouque... quantitate.
 (q) Ex quasi. (r) B² om. (s) B² add. posito etiam quod ipsa quan-
 titas sit accidens. (t) B² Ad decimam tertiam suppositionem pro A. s.
 a. s. (u) B² om. (v) B² extensio quantitativa pro q. e. (x) In ras.
 (y) B² om. i. e. (z) B² om. s. v. (a) B² om. c. v. (b) B² Deus
 posset pro p. D. (c) V B² essent. (d) B² om.

aliquid essenziale essentiis formarum et materialium extensarum, alibi est diffuse ^(a) satis tactum ^(b). Rursus, quidditas rerum sensibilium aliquo modo cognoscitur a sensu, nam videre lucem est idem quod videre entitatem lucis. Pro tanto tamen dicitur cognosci a solo intellectu, pro quanto nomine quidditatis solemus significare essentiam rei, ut est absolute sumpta et prout est communis ad omnia individua sua aut prout sumitur per modum definitionis ^(c) seu definitivum ^(d) intelligibiliter dicentem ^(e) quid est hoc vel illud.

Ad decimum quartum ^(f) dicendum quod prima est falsa loquendo de corporali quanto et continuo, quamvis sit ^(g) vera loquendo communiter tam de quantitate corporali quam de quantitate seu magnitudine spiritali ^(h). In qua quidem est dare quandam ordinatam unionem partium corporalium ⁽ⁱ⁾, et in actibus et in ^(k) habitibus animae reperitur huiusmodi quantitas tam intensive quam extensive. Extensionem autem voco dilatationem ^(l) seu diffusionem ^(m) actus cognitivi super multas partes obiecti; nam quanto plures simul videt, tanto est dilatator. — Quod autem subditur hanc extensionem trahere ab obiecto: verum est, sicut a terminativo, sed non tanquam ab efficiente proprie sumpto. Unde et eodem modo trahit suam essentiam ab obiecto tanquam ⁽ⁿ⁾ a terminativo ^(o), sed non tanquam ab influxivo vel eius per influxum prae-
vium ^(p) eductivo.

^(a) B⁵ om. ^(b) B² om. *Quomodo... tactum.* ^(c) Al. m. mg., del. *diff-*
ferens. ^(d) Al. m. ex *definiti*, B⁵ *definitivi*, B² *prout definitive.* ^(e) B²
intelligitur directe pro *i. d.* ^(f) B² *quartum* pro *d. q.* ^(g) B⁵ *essentiali.*
^(h) B² om. *de... spiritali.* ⁽ⁱ⁾ Al. m. mg., del. *formatium* quod B⁵
habet. ^(k) B² om. ^(l) Ex *dilationem.* ^(m) B² om. *s. d.* ⁽ⁿ⁾ B²
om. *sicut... tanquam.* ^(o) Al. m. corr. ^(p) Ras., B² *primum.*

QUAESTIO LXXIII.

Secundo quaeritur an aliqua ^(a) virtus cognitiva vel alia secundum suam essentiam exterius non emissa possit ab extrinseco et distante ^(b) medio vel obiecto absque eorum ^(c) influxu mutari ^(d).

Per mutationem autem vel passionem intelligo protensionem sui ad extra et protensionem pertransitivam percussivam medii ^(e) et fractionem incessus vel virtualis radii aut reflexionem a speculo vel ^(f) specularibus vel diverberationem aut resistantiam vel prohibitionem vel fixationem aut terminationem eius in obiecto et consimilia.

Et quod non videtur.

1. Nulla mutatio potest in aliquo fieri ^(g), nisi illud sit indistanter praesens immediato efficienti illius mutationis, nam ipsa mutatio ^(h) non potest distare a sua causa immediata.

2. Item, omne agens prius naturaliter agit ⁽ⁱ⁾ in extrinsecum patiens quam eius actio vel modus agendi possit ab ipso ^(k) patiente mutari vel aliquid pati ^(l), sed prius naturaliter aspicit in patiens vel in obiectum ^(m) quam agat; ergo suus virtualis aspectus per quem agit multo minus potest immutari a suo patiente vel a suo ⁽ⁿ⁾ obiecto.

3. Item, omnis protensio alicuius ^(o) ab interiori ad extra est motus localis, nam ad locum ^(p) extrinsecum non potest aliquid protendi, nisi aliquam partem sui emittat versus illum locum et sic quod vadat versus illum; in quo etiam oportet quod habeat partes, quarum una possit a situ alterius exire et hoc cum quadam continuatione earum; hoc

^(a) B² *Quod nulla pro Secundo... aliqua.* ^(b) B² om. ^(c) Ex earum. ^(d) B² *immutari.* ^(e) B² *Et intelligo per mutationem vel passionem protensionem sui ad extra et pertransitionem percursivi medii pro Per... medii.* ^(f) B² om. s. v. ^(g) B² pon. ante *in.* ^(h) B² pon. i. m. post *distare.* ⁽ⁱ⁾ B² *agit naturaliter* pro n. a. ^(k) B² om. ^(l) B² om. v. a. p. ^(m) B² om. v. i. o. ⁽ⁿ⁾ B² om. *patiente... suo.* ^(o) B² om. ^(p) B² *motum.*

autem videtur esse idem quod corporalis extensio; videtur etiam esse ibi ^(a) rarefactio et prioris condensationis transmutatio quae in virtualibus aspectibus agentium et praecipue spiritualium non videtur ^(b) posse dari.

4. Item, pertransire totum intermedium spatium usque ad obiectum est unam partem spatii post aliam peragrarere; hoc autem est idem quod primo esse in una ^(c) et postmodum esse in alia ^(d), nam esse in omnibus simul non est pertransitio, sed potius simultanea in omnibus mansio; neutrum autem horum potest esse, si essentia eius quod est in eis non est ibi, quia nulla res potest esse alicubi absque sua essentia.

5. Item, impossibile est quod aliqua virtus per id ipsum attingat simul omnes partes spatii usque ad obiectum quod videt vel in quod agit ^(e); ergo oporteret ^(f) eam habere tot partes quot habet illud spatium, et quod una sic ^(g) se haberet ad aliam sicut una pars spatii se habet ^(h) ad aliam, et quod sicut ultima pars spatii plus distat a prima quam a media, sic pars virtutis attingens ⁽ⁱ⁾ ultimam spatii ^(k) plus distaret ^(l) ab illa quae attingit primam quam ab illa quae attingit mediam; haec autem sunt impossibilia in virtutibus incorporeis.

6. Item, si fractio aspectus et sui incessus est in virtute cognitiva, ergo ipsa est res ^(m) frangibilis in plures partes aut obliquabilis, ita quod una pars aliquando iungetur alteri secundum rectam lineam et sine angulo, aliquando secundum curvam et cum angulo, et idem est de reflexione.

7. Item, si virtus agentis frangitur ⁽ⁿ⁾ aut violenter repellitur, oportet eam ab aliquo incidente et reperlente ^(o) esse fractam et percussam seu ^(p) impulsam ac repulsam ^(q); ergo specula vel corporalia obstacula vel grossa media seu perspicua ^(r) realiter inciderent et reperlenterent ^(s) et repellerent ac reflecterent seu recurverent ^(t) partes virtualis aspectus potentiae cognitivae aut aliorum agentium.

(^a) Al. m. mg.; B² *ibi esse* pro *e. i.* (^b) B² *videntur*; B² add. *semper*. (^c) B² *uno*. (^d) B² *alio*. (^e) B² om. *v. i. q. a.*; V *quo* pro *quod* quod B⁵ habet. (^f) B² *oportet*. (^g) B² om. (^h) Al. m. mg. *s. h.*, B² om. (ⁱ) Ita B², V *attingentis*. (^k) B² *ultimum spatium* pro *u. s.* (^l) Al. m. *ex distare*. (^m) Al. m. mg. (ⁿ) B⁵ *frangatur*. (^o) B² om. *e. r.* (^p) B² *vel*. (^q) Al. m. mg. *seu... repulsam*; B² om. *ac repulsam*. (^r) B² om. *vel... perspicua*. (^s) Al. m. *ex recuterent*. (^t) B² om. *reperlenterent... recurverent*.

8. Item, nulla virtus tollit sibi suam naturalem et rectam inclinationem nec facit in se oppositam et innaturalem; sed si virtus animae realiter^(a) reflectitur a speculo^(b) aut frangitur aut^(c) mutat incessum^(d) per varia media: tunc aut ipsamet^(e) sibi tollit naturalem et rectam inclinationem quam habet ad rectum incessum seu aspectum, aut hoc^(f) facit ipsum speculum vel corporale medium^(g); quae, sicut et praedicta^(h), videntur esse impossibilia et⁽ⁱ⁾ absurda.

9. Item, quomodo figetur et^(k) terminabitur in obiecto et ab obiecto^(l) qui non immediate iungitur nec inhaeret^(m)?

10. Item, quando oculus apertus cum suo aspectu movetur intra se vel de loco ad locum, quomodo tunc⁽ⁿ⁾ consimili modo movebitur eius aspectus per totum spatium quod^(o) tunc successive aspicit, quomodo etiam super eodem se variabit, ut illud^(p), quod primo aspiciebat sub angulo recto, postmodum aspiciat sub angulo obtuso vel acuto?

11. Item^(q), quando sol movetur, tunc intrinsecus aspectus suae lucis quo in corpora mundi irradiat mutatur^(r) de uno obiecto in aliud, et idem fit, si^(s) sole stante aer sub ipso mutatur^(t); sed sol et eius lux non acquirit tunc^(u) in se vel perdit nisi solum aliquod ubi seu^(v) aliquem situm localem; iste autem situs non est essentia irradiativi aspectus lucis, immo est ei^(w) accidentalis; ergo nihil essentiale praedicti aspectus variatur^(x).

12. Item, si absque reali emissionem a nobis vel ab obiecto possumus^(z) obiecta aspicere et videre, tunc per intermedium vacuum possumus illa aspicere et videre; quod tamen secundum omnes est impossibile.

[Respondeo]

Circa quaestionem istam^(a) fuit ab antiquo multorum opinio quod^(b) praedictas passiones vel^(c) mutationes impossibile esset dare in vir-

(^a) B² om. (^b) B² om. a. s. (^d) B² vel. (^e) B² add. ab obiecto.
 (^c) Al. m. ex ipsam. (^f) B² om. sibi... hoc. (^g) B² vel obiectum aut medium pro ipsum... medium. (^h) B² om. s. e. p. (ⁱ) B² om. i. e.
 (^k) B² aut. (^l) B² om. e. a. o. (^m) Al. m. ex adhaeret quod B⁵ B² habent; B² om. iungitur nec. (ⁿ) V tunc quomodo pro quomodo tunc quod B² habet. (^o) B² quia. (^p) B² id. (^q) B² om. (^r) B⁵ mutetur, B² et mutatur. (^s) B² in. (^t) Ita B², V mutetur. (^u) B² om.
 (^v) B² vel; B² om. aliquem. (^w) B² eis. (^x) B⁵ B² add. per praedicta.
 (^z) B² posset. (^a) B² istam quaestionem pro q. i. (^b) B² et quod.
 (^c) B⁵ seu.

tute vel potentia alicuius agentis secundum suam essentiam exterius non emiss^a), et praecipue hoc dixerunt esse impossibile in potentiis animae vel spiritus separati. Unde et haec fuit una de causis praecipuis propter quam posuerunt res extrinsecas^b) cognosci per species ab obiecto genitas et immisas^c) per potentiam cognitivam. Propter hoc etiam dixerunt radios lucis solaris vel alterius non quoad omnes sui partes immediate gigni a luce existente in sole, sed solum illam partem radii quae^d) immediate cohaeret luci solis; illa vero gignit immediate sequentem et sic deinceps usque ad^e) finem, ita quod sunt ibi per ordinem infinitae generantes et genitae. Ne tamen per hoc videantur ponere^f) infinita in actu, dicunt quod iuxta modum partium continui non sunt infinita actu, sed solum in potentia.

Quidam vero Platonici seu Academici^g ¹) dixerunt potentiam visivam cum quibusdam radiis corporalibus realiter emitti usque ad res visas ibique recipere corporalem speciem ab obiecto. Hos etiam^h) radios dixerunt esse corpora subtilissima et lucida etⁱ) quasi spiritus vapores ab anima vegetatos et ab oculo usque ad res visas protendi^k) et exinde retrahi per virtutem animae ipsos agitantis et moventis se ipsam in eis.

Horum autem opinionem secutus est Augustinus, in libro *De quantitate animae* ²) et VI libro ³) *Musicae* ³), ita quod ipsos radios dicit esse quaedam corpora quasi quasdam virgulas^m) ab oculis emicantes. — Item, IV *Super Genesim* ad litteram, circa finem, dicit⁴) quod acies nostri visus vel radius oculorum nostrorum non posset pervenireⁿ) usque ad solem, nisi prius transiret totum spatium aeris et caeli quod est inter nos et solem, et tamen uno ictu simul omnia transit, sic tamen quod prius unam partem et posterius aliam. Quod autem omnia simul^o) transeat

(^a) B² *emissi*. (^b) B² *extrinsecas res pro r. e.* (^c) B² *immissas et genitas pro g. e. i.* (^d) B² *qui*. (^e) B² *in*. (^f) B² *add. media*.
(^g) Ita B², V *Acadonici* ex *Academicis*, B⁵ *Acedemici*. (^h) B² *autem*.
(ⁱ) *Add. interl. al. m.* (^k) B² *repetit*. (^l) B² *om.* (^m) B⁵ B² *virgas*.
(ⁿ) B² *pertransire*. (^o) Ita B⁵ B², V *om.*

¹) Hanc theoriam Plato, cui iam Empedocles praeierat, exponit in *Timaeo* 45 B sqq.; cfr. Aristoteles, *De sensu et sensibili*, cap. 2, 437 b 11 sqq.
²) Cfr. cap. 23, n. 43 (PL 32, 1060). ³) Cfr. lib. VI, 8, n. 21 (PL 32, 1174).
⁴) Cfr. *De Gen. ad lit.*, IV, 34, n. 54 (PL 34, 319).

probat ⁽¹⁾: « Quia si clausis oculis contra solem faciem ponamus, mox ut eos aperuerimus, ibi potius aciem nostram nos ^(a) invenisse quam illuc eam produxisse putabimus, ita ut nec ipsi oculi prius aperti fuisse videantur quam illa ad locum quo intenderat pervenisse ». Et subdit: « Certe ^(b), iste est corporeae lucis radius emicans ab oculis nostris et tam longe posita tanta celeritate contingens ut aestimari compararique non possit; nam haec et illa omnia tam ampla tam immensa spatia simul uno ictu transiri manifestum est, et quod prius posteriusque transeatur nihilominus manifestum ^(c) est ». Item, supra, libro I, bene ante finem, dicit ^(d 2): « Iactus ^(e) radorum ex oculis nostris cuiusdam lucis est iactus, et contrahi potest, cum aerem oculis nostris proximum intue-mur, et emitti, cum quae sunt longe posita attendimus. Nec sane, cum contrahitur, omnino desinit cernere quae longe sunt, sed certe obscurius quam cum in ea obtutum emittet ^(f) ». — III autem libro ^(g) *De libero arbitrio* dicit ⁽³⁾ quod in corporibus lux tenet primum locum, et vocat eam ibi corpus primum, id est, supremum. — Item, IX *De Trinitate*, capitulo 3 ^(h), dicit ⁽⁴⁾: « Per oculos corporis ⁽ⁱ⁾ corporea videmus, non autem ipsos oculos, quia radios qui per eos emicant ^(k) et quicquid cernimus tangunt ^(l), restringere atque retorquere in ipsos non possumus, cum specula intuentur ». Et subdit ⁽⁵⁾ quod ex his ^(m) quae in speculis videndo probamus Plato asserit radios oculorum restringi in speculis et ex eis postmodum retorqueri. Et post hoc subdit Augustinus ⁽⁶⁾ quod « hoc subtilissime et obscurissime ⁽ⁿ⁾ disseritur, donec demonstretur ita se rem ^(o) habere vel non ita ». Unde et subdit: « Sed quomodocunque se habeat vis qua per oculos cernimus, ipsam certe vim ^(p), sive sint ^(q) radii sive aliquid aliud, oculis cernere non valemus ». Haec Augustinus. Ex quo patet quod hoc definitive ^(r) non dicit, sed solum dubie et opinative.

(a) B² non. (b) B² Et certe. (c) B⁵ B² certum. (d) B² dicit sic. (e) B³ ictus; idem subinde. (f) B⁵ emittit. (g) B² Item III pro III. a. l. (h) Al. m. mg., del. 1. (i) Add. interl. al. m.; B² ipsa corpora pro corporea. (k) In ras. ex emicant. (l) B² tangere. (m) B² eis. (n) B² curiosissime; disseritur al. m. ex diseritur. (o) B² rem se pro s. r. (p) Al. m. mg., B² vi. (q) B² situm. (r) B² pon. post dicit.

(1) L. c. (2) Cap. 16, n. 31 (PL 34, 258). (3) Cfr. lib. III, 5, n. 16 (PL 32, 1279). (4) PL 42, 962. (5) Augustinus in toto hoc contextu neque hoc argumentum tractat neque ullam Platonis mentionem facit, cfr. PL 42, 962sq. (6) L. c. (PL 42, 963).

Item, in II epistola *Ad Volusianum* dicit ⁽¹⁾: « Quomodo anima quae sunt extra carnem sentit, quae non nisi in carne sua vivit? An non ab eius carne longissime absunt in caelo sidera? An in caelo non videt solem? An et in caelo vivit, quia et in caelo sentit? Et ^(a) sensus esse non potest ubi vita non est. An sentit et ubi non vivit, quia cum in sua carne ^(b) tantum vivat, sentit et ^(c) in his locis quae praeter eius carnem continent ea quae tangit aspectu? Attende et auditum, nam et ipse foras quodam modo se diffundit a carne. Unde enim dicimus « foras sonat », nisi ubi sonat ibi sentiamus? Ergo et illic extra carnem nostram vivimus. Aut ^(d) sentire possumus ubi non ^(e) vivimus, cum sensus sine vita esse non possit? Ceteri tres sensus apud se ipsos sentiunt, quamvis de olfactu possit utique ^(f) dubitari. Visus tamen et auditus afferunt ^(g) mirabilem quaestionem, scilicet, aut quomodo anima sentit ubi non vivit aut quomodo vivat ubi non est. Nec enim est nisi in carne sua ^(h), sentit autem etiam ⁽ⁱ⁾ praeter carnem suam, ibi enim sentit ^(k) ubi videt et ^(l) ubi audit. Aut ergo ibi ^(m) vivit et per hoc etiam ibi est, aut sentit ubi etiam ⁽ⁿ⁾ non vivit. Haec omnia mira sunt, nihil horum affirmari et ^(o) sine quadam absurditate potest ». Haec Augustinus. — Item, IV libro ^(p) *Contra Iulianum*, capitulo 23, dicit ⁽²⁾ hoc ipsum, scilicet, quod actus videndi et audiendi fit extra in loco in quo ^(q) est res visa vel audita. — Et idem dicit in ^(r) libro *De quantitate animae* ⁽³⁾, probans ^(s) per hanc rationem quod, si actus videndi ^(t) fieret ^(u) in oculo, res visa videretur esse in oculo ^(v), et non longe ab oculo. Cum ergo rem in suo loco videmus, oportet quod visus noster sit praesens ibi ubi res videtur. — Cum autem, in libro *De quantitate animae* ^(x4), Adeodatus contra hoc argueret quod si nos per radios extramissos videmus ubi res est, non autem ubi nos sumus,

^(a) B³ om. ^(b) B² carne sua pro s. c. ^(c) B⁵ etiam. ^(d) B² Ut. ^(e) B² cum. ^(f) Ita B², V ubique. ^(g) Ex auferunt. ^(h) B² Nec enim nisi in sua carne est pro Nec... sua; B⁵ add, est. ⁽ⁱ⁾ B⁵ B² et. ^(k) Al. m. mg. ^(l) B² om. ^(m) Ita B⁵, V ubi. ⁽ⁿ⁾ B² etiam ubi pro u. e. ^(o) B⁵ om. ^(p) B² libro IV pro IV libro. ^(q) B² add. non. ^(r) B⁵ om.; B² om. in libro. ^(s) Add. interl. al. m., B⁵ om. ^(t) Ita B⁵ B², V videri. ^(u) Ex ferret. ^(v) B² om. videretur... oculo. ^(x) B² De anima pro D. q. a.

⁽¹⁾ *Epist.*, class. III, ep. 137, cap. 2, n. 5, 6 (PL 33, 517 sq.).
⁽²⁾ Cfr. cap. 14, n. 66 (PL 44, 770). ⁽³⁾ Cfr. cap. 23, n. 43 (PL 32 1060). ⁽⁴⁾ Cfr. cap. 30, n. 60, 61 (PL 32, 1069).

videtur quod anima nostra sit extra corpus nostrum, quia oporteret ^(a) eam esse praesentem suae visioni ^(b): ad hoc Augustinus non respondet sibi aliquid certum, sed dicit quod « quamquam istud ^(c) videatur absurdum, non tamen deficiunt doctissimi homines quibus id placuerit nec nunc arbitror deesse ».

Hanc etiam opinionem videtur sequi Anselmus ^(d), libro *De veritate*, capitulo 6, ubi loquitur de veritate sensuum exteriorum, ubi reddens rationem quare visus, cum per medium vitrum coloris ^(e) viridis vel rubei videt ulteriora ^(f), videntur omnia esse sibi viridia vel rubea ^(g), dicit ⁽¹⁾ sic: « Quod etiam dicis ^(h) de vitro, ratio ⁽ⁱ⁾ est, quia cum visus transit per corpus aliquod aerei coloris, non aliter impeditur assumere similitudines ^(k) coloris quem ultra videt quam cum transit per aera, nisi in quantum illud corpus quod transit est spissius aut obscurius aere, ut, cum transit per vitrum sui coloris, id est, cui ^(l) nullus alius color est admixtus aut per purissimam aquam aut per cristallum. Cum vero idem visus transit per vitrum non sui coloris, sed cui alius color est ^(m) additus: ipsum colorem qui prius occurrit suscipit. Quapropter post unum acceptum ⁽ⁿ⁾ colorem, secundum quod ^(o) illo affectus est, alium ^(p), quicumque occurrat, aut nullatenus aut minus integre suscipit ^(q), et ideo illum, quem prius cepit, aut solum aut cum eo qui post occurrit ^(r) re-

(a) Al. m. mg., del. oportet quod B⁵ B² habent.

(b) B² actioni.

(c) B² illud.

(d) B² add. *De similitudinibus* (*), loquens de partibus beatitudinis, agilitatem beatorum probans per motum radii solaris qui fit in instanti ab oriente in occidens. Postque infert sic: « Hinc etiam radio solis similem velocitatem habemus in nobis, radius quippe oculorum nostrorum in sublevatione palpebrarum usque ad caelum pertingit et ictus earum totus in semet ac integer redit. Amplius, constat quidem animas sanctorum quae iam caelestia tenent necdum plena felicitate frui, donec incorruptibilitatem (!) suorum corporum potiantur, quam cum adeptae fuerint, non erit quod amplius velint. Haec itaque corpora, si ea (!) a sua voluntate aliquatenus tardiores vel graviores efficere deberent, nimium eorum potius consortium abhorrerent quam appeterent ». Item, idem Anselmus.

(e) B² repetit.

(f) B² ulteriorem;

V videtur pro videntur quae B⁵ B² habent.

(g) B² sibi omnia rubea vel viridia pro omnia...

rubea.

(h) Ita B⁵ B², V dicit.

(i) B² ideo.

(k) B⁵ B² similitudinem.

(l) Ita B⁵ B², V si.

(m) B² om. admixtus... est.

(n) Ita B⁵ B²,

V add. uni; al. m. unum uni; acceptum al. m. ex accipit.

(o) B² quem;

B² pon. illo post est.

(p) B⁵ aut.

(q) B⁵ suscipiet.

(r) Ex currit.

(1) Cap. 6 (PL 158, 474).

(*) Eadmerus, *De sancti Anselmi similitudinibus*, cap. 51 (PL 159, 629 sq.).

nuntiat. Si enim visus tantum afficitur priori colore quantum capax est coloris, non poterit simul sentire alium colorem. Si autem minus quam colorem sentire possit priori afficitur, potest alium sentire, ut, si transit per aliquod corpus, veluti per vitrum quod ita sit perfecte rubicundum ut omnino ipse visus afficiatur eius rubore, nequit diverso simul affici colore. Si autem^(a) non tam perfectum invenit ruborem quantum est capax coloris, quasi nondum plenus^(b) potest alium assumere^(c) colorem». Hucusque Anselmus.

Praedicta autem opinio Platonicorum^(d) est conflata ex impossibilibus et ex^(e) improbabilibus et ex inutilibus ad actum sentiendi vel cognoscendi.

Ex impossibilibus quidem, quia animam, dum est et vivit in carne, est impossibile esse extra corpus suum. Impossibile etiam est quod suus actus^(f) sentiendi sit secundum suam essentiam in loco in quo ipsa non est^(g). Impossibile est etiam^(h) quod aliquod corpus, quantumcunque subtile et agile et radiosum, possit in eodem instanti a nostris oculis exire et totum mundi spatium usque ad caelos pertransire, ita quod prius naturaliter sit⁽ⁱ⁾ in primis partibus^(k), non tamen^(l) prius tempore. Impossibile est etiam^(m) quod ad solam repentinam interpositionem⁽ⁿ⁾ manus vel nubis vel alterius obstaculi^(o) tota pars radiorum oculi ultra illud obstaculum diffusorum non sit divisa a ceteris partibus citra^(p) illud obstaculum existentibus, sed potius tota simul et subito sit ad eas retracta. Unde et Avicenna⁽¹⁾ probat ex hoc^(q) radios solis per mundum diffusos non posse esse corpora, sed potius accidentia a suis subiectis nunquam localiter recedentia, sed quod quando videntur localiter recedere, non est aliud quam priorum corruptio et novorum generatio.

Est etiam conflata^(r) ex improbabilibus. Quorum unum est quod a nostris oculis exeant talia corpora radiosa a nostra anima vegetata^(s) et per totum spatium se

(a) Al. m. mg., del. *aliud*. (b) B⁵ B² add. *adhuc*. (c) B² add. *et sentire*. (d) B² *physicorum*. (e) B² om. (f) B² *actus suus* pro *s. a.* (g) B² *ubi non est ipsa* pro *in... est*. (h) B² *etiam est* pro *est etiam*. (i) B² *sit naturaliter* pro *n. s.* (k) B² add. *quam in sequentibus*. (l) B² *et non* pro *n. t.* (m) B² *etiam est* pro *est etiam*. (n) B² *a sola repentina interpositione* pro *a. s. r. i.* (o) B² om. *vel nubis... obstaculi*. (p) Ita B², V *contra*. (q) B² *hos* pro *e. h.* (r) B² om. (s) B² *vegetativa*.

(1) Cfr. *De caelo et mundo*, cap. 14 (f. 41 v).

diffundentia et quae^(a) sic pro libitu et repente possint a nobis protendi et retrahi, et quod anima in eis et cum eis non habeat sensum tactus, ita quod quando a ventis et turbinibus procellosis in toto mundi spatio tanguntur^(b) et percutiuntur^(c) et hinc inde violentissime propelluntur^(d), quod anima in eis existens nullum dolorem ex eis^(e) sentiat aut frigus vel calorem. Quando etiam per magnos ignes trans-eunt et ibi diu immorantur, utpote, cum diu interiora ignis et etiam ultra aspicimus, quomodo tunc ab igne non incenduntur vel resolventur^(f)? Quomodo etiam ab eadem causa naturali erunt^(g) tot motus oppositi, puta, rectus motus et reflexus ac remissus et retractus^(h) et nunc sursum nunc deorsum nunc dextrorsum et sinistrorsum et antrorsum et nunc late et nunc restricte⁽ⁱ⁾? Non enim potest dici quod hoc fiat semper ab imperio nostrae voluntatis^(k), immo saepe fit hoc contra nostram voluntatem et saepe absque imperio^(l) eius. — Rursus, eadem ratione oportebit alia corpora subtilia ab auribus exire et per totum mundum diffundi^(m) usque ad loca ubi audiunt tonitrua et ceteros sonos. Oportebit etiam quod penetrent parietes et omnia obstacula ultra quae nos audire possumus et audimus. — Et idem erit forte de odoratu vulturum, quando, ut fertur, ultra trecenta milliaria sentiunt odorem cadaverum illic existentium⁽ⁿ⁾.

Est etiam conflata ex inutilibus ad actum videndi et audiendi res ut distantes^(o) a nobis. Primo quidem^(p), quia nos certissime sentimus quod nostrum videre fit et existit in nostro oculo et nostrum audire in nostris auribus^(q). Sentimus etiam quod ceteris paribus^(r) huiusmodi actus nostri non sic clare vident vel audiunt res longinquas sicut propinquas^(s), ita quod sentimus ipsa obiecta longinqua plus distare non solum a nobis, sed etiam ab ipsis nostris

(^a) B² quod. (^b) B² tanguntur. (^c) B² om. e. p. (^d) B² violententer propelluntur pro v. p. (^e) B² om. ex eis. (^f) B² Et quando aspicimus interiora ignis diu quomodo non resolvuntur pro Quando... resolventur. (^g) B² erunt naturali pro n. e. (^h) Al. m. mg. et reflexus... retractus, B² om. (ⁱ) B² rectus reflexus emissus retractus et sic de aliis pro rectus motus... restricte. (^k) B² quod fiat ab imperio voluntatis nostrae pro quod... voluntatis. (^l) B² absque omni imperio pro s. a. i. (^m) B² distendi. (ⁿ) B² ubi potest fieri auditus et sic de odoratu, quod esset mirum in vulture qui sentit per centum leucas odorem cadaverum pro ubi audiunt... existentium. (^o) B² actus sentiendi res distantes pro actum... distantes. (^p) B² om. (^q) B² om. et nostrum... auribus. (^r) Ex partibus. (^s) B² vident longinqua sicut propinqua pro vident... propinquas.

actibus quam propinqua^(a). — Secundo, quia aut visio et auditio^(b) et ceteri actus sentiendi fiunt per species ab obiectis^(c) influxas aut non. Si sic, frustra ponuntur praedicti radii ad eas deferendas usque ad nos, cum hoc sufficienter fiat et fieri possit per aerem et^(d) per alia media ad hoc apta. Praeterea, quando radius visualis prope solem existens susceperit^(e) ibi speciem a sole influxam, statim cum inde versus nos redibit, corrumpetur illa species; quia eadem numero aut eiusdem^(f) aequalis vigoris et claritatis non potest fieri^(g) in duobus locis quorum unus est propinquior soli quam alter. Praeterea, tantae quantitatis erit species ibi recepta quanta est superficies solis quam praedicti radii immediate et valde^(h) expanse contingent. Ergo sol non videbitur nobis quantitatis pedalis, sicut nunc videtur, nec aliqua res propter maiorem distantiam sui a vidente videbitur⁽ⁱ⁾ minor, nisi dicas quod radii coarctant speciem primam magis ac magis usque ad oculum nostrum, et cum illa sit successive coarctata^(k), redeunt ad oculum nostrum, ut ibi fiat visio. Quod de se est absurdum et nihilominus inutile visui nostro, quia per speciem a sole per aerem usque ad oculum nostrum pyramidaliter derivatam^(l) poterit hoc facilius et probabilius compleri. Si autem actus sentiendi non fiant per species ab obiectis^(m) influxas, tunc superfluit emissio corporalium radiorum ad eorum speciem suscipiendam, ad videndum vero vel audiendum res ubi sunt sufficiet⁽ⁿ⁾ interna directio nostri virtualis aspectus ad ipsas res visas absque aliqua reali emissionem suae essentiae, prout in sequentibus ostendetur.

Quia vero opinio Augustini tripartita fuisse videtur, quia partim opinatus est radios corporales emitti et partim quod anima, dum vivit et manet in corpore, absque^(o) ipso exiret usque ad loca suorum obiectorum, ita quod simul esset in corpore et extra corpus. Iuxta quod, libro XVIII^(p) *De Civitate Dei*, capitulo 18^(q 1), reddens

(^a) B² immo sentimus longinqua plus distare non solum a nobis, sed etiam a nostris actibus pro ita... propinqua. (^b) B² om. e. a. (^c) B² oculis; influxas ex influas. (^d) B² aut. (^e) B² om. (^f) B² add. et. (^g) Ita B⁵ B², V om. (^h) B² nondum. (ⁱ) B² videtur. (^k) Al. m. ex coarta. (^l) B² ramificaliter derivata pro usque... derivatam. (^m) B² oculis. (ⁿ) B² sufficit. (^o) Ita B⁵, V et absque, B² ab. (^p) B² pon. post Dei. (^q) In ras.

(¹) Cfr. PL 41, 575.

rationem quomodo quidam homines vivi potuerunt in forma bestiali aliis apparere absque hoc quod eorum corpora in formam bestialem^(a) essent conversa, dicit quod phantasticum^(b) hominis, id est, potentia eius imaginativa potuit^(c), ipso vivente et alicubi iacente, in corporea forma et in alicuius animalis effigie diversis^(d) sensibus apparere. Et in libro *De cura pro mortuis agenda*, circa finem, dicit^(e) de Iohanne sancto monacho qui in somnis^(f) apparuit uni feminae, sicut ante^(g) promiserat, quod quaesivisset ab eo, si eum vidisset, utrum spiritus eius in effigie corporis sui venisset ad illam in somnis aut hoc factum fuerit per angelum aut per somnium^(h) in anima mulieris factum⁽ⁱ⁾. Et idem quaerit ibi de martyribus qui aliquando adsunt et apparent suis devotis. Est etiam partim tertio^(j) opinatus quod potentiae animae per suos virtuales aspectus attingerent^(k) sua obiecta et quod ex hoc^(l) dicerentur quodammodo esse cum suis obiectis. — Et forte quoad hunc modum secutus est eum Anselmus, in libro *De veritate*, in verbis ex eodem libro superius allegatis^(m 2).

Quod autem secunda pars praetactae opinionis sit falsa et impossibilis sicut et prima facile est advertere et⁽ⁿ⁾ probare. Primo quidem^(o), quia secundum naturam impossibile est formam simul esse in sua materia et extra eam et hoc pro libitu, ita quod libere se ad exteriora diffundat materiam non relinquendo, et iterum ab illa diffusive redeat. Ex hoc enim sequeretur quod forma talis materiae, in quantum eius forma, esset quaedam substantia separata et non innitens materiae corporali aut saltem quod simul esset utrumque, scilicet, forma corporis et substantia a corpore^(p) separata. — Secundo, quia aut simul esset^(q) extra et intra tanquam in pluribus locis, quod est impossibile naturae finitae, aut tanquam in uno loco, et tunc sua existentia in corpore et sua existentia^(r) extra es-

(a) B² *forma bestiali* pro *f. b.* (b) In ras.; *hominis* al. m. ex *homines*.
(c) B² *etiam*. (d) B² *alienis*. (e) B² om. *i. s.* (f) B² *antea*. (g) Ex.
somnum; B² *vel somnum* pro *a. p. s.* (h) B² *factum mulieris* pro *m. f.*
(i) B² *tertio partim* pro *p. t.* (j) B² *augerent*. (l) B² *per hoc* pro
q. e. h. (m) B² *in verbis superius allegatis* pro *in... allegatis*. (n) B²
om. *a. e.* (o) B² om.; al. m. mg. *quia*. (p) B² *ab eo* pro *a. c.*
(q) B² *esset simul* pro *s. e.* (r) B² om. *s. e.*

(1) Cfr. cap. 17 (PL 40, 607 sq.).

(2) Cfr. cap. 6 (PL 158, 474).

sent unigeneae partes unius localis existentiae suae. Impossibile est autem quod esse animae in materia sit idem modus existendi cum suo esse extra materiam^(a). — Tertio^(b), quia quando se diffunderet extra suum corpus, tunc illud sui, quod diffunderet, a suo corpore et ab eius informatione et informativa unione separaret, et cum illud sic diffusum recolligeret ad corpus, tunc reuniret illud corpori ut formam materiae, et ita solo nutu posset suam unionem formalem dissolvere et reunire. — Quarto, quia anima sic extra existens et exteriora obiecta illic sentiens^(c) aut esset ibi cum omnibus suis potentiis aut cum sola illa cuius obiectum ibi^(d) sentiret. Et quodcunque^(e) horum detur, patet^(f) multa inconvenientia inde sequi. Quare etiam obiectum distans non sentiret ita clare et ut sic immediate praesens suo^(g) visui sicut quando suo oculo est propinquius?

Relictis ergo^(h) duabus partibus opinionis praemissae tertiam tanquam internae experientiae consonam et multiplici rationi innixam⁽ⁱ⁾ et catholicae fidei, prout aestimo, valde accommodam explicare et probationibus fulcire intendo.

Ad huius igitur^(k) declarationem est primo demonstrandum^(l) quod modus iste nullam impossibilitatem includit et^(m) per consequens quod est possibilis, secundo quod est necessarius tam in potentiis cognitivis distantium in longinquum quam in quibuscunque potentiis activis influentibus in longinquum.

Circa primum autem est primo attendendum⁽ⁿ⁾ quid sit ille aspectus quo virtus cognitiva aspicit suum obiectum remotum vel propinquum^(o) aut quo virtus influxiva aspicit in patiens propinquum vel remotum. Ut autem hoc^(p) a rudioribus facilius capi possit, utamur ad hoc sensibili et grosso exemplo^(q). Sicut enim ferrum aliquando recusum est^(r) velut massa informis et versus se involuta,

(a) B² idem quod modus essendi cum esse animae extra materiam suam pro idem... materiam. (b) B² Sexto. (c) B² sic sentiens illic pro i. s. (d) B² om. (e) B² quod oportet; B² om. horum. (f) B² patent. (g) B² sui. (h) B² igitur. (i) Ex innixiam. (k) B² autem. (l) B² B² monstrandum. (m) B² B² ac. (n) B² Circa primum attendendum est pro Circa... attendendum. (o) B² propinquum vel remotum pro r. v. p. (p) B² om. (q) B² exemplo grosso pro s. e. g. e. (r) B² B² add. et; B² est recusum pro recusum est.

aliquando vero per protensionem suarum partium acuitur in modum ensis: sic potentia cognitiva aliquando stat velut ^(a) recusa et in se involuta, ita quod sua vis intentiva in nullum obiectum intendit, aliquando vero sic ^(b) intra se ^(c) protenditur et protendendo acuitur quod est acute ad aliquod sibi ^(d) obiectum intenta. Hunc autem modum existendi et se habendi vocamus eius actualem aspectum. Motio tamen istum aspectum praecedens et causans vocatur conversio potentiae ad obiectum; non enim haec conversio est ipse aspectus, quia ipsa cessat esse perseverante aspectu super eodem obiecto. Quidam tamen volunt quod conversio potentiae ad obiectum sit idem quod ipse aspectus ut est in primo ^(e) nunc sui esse factus ^(f). Quodcunque autem horum sit, non refert ad propositum ^(g).

Secundo sciendum quod omnis virtus influxiva alicuius in patiens habet aspectum directum in patiens in quibusdam consimilem praedicto aspectui potentiae cognitivae, et ideo ex aspectu corporalium virtutum in suum patiens possumus manuduci ad aliqualem intelligentiam cognitivi aspectus. — Praedictus autem corporalis aspectus habet triplicem magnitudinem. Prima est secundum magnitudinem sui subiecti ^(h) vel formae ⁽ⁱ⁾ cuius est vel ^(k) in qua ^(l) fundatur. — Secunda est secundum multitudinem ^(m) linearum prodeuntium vel ducibilium a quolibet puncto sui subiecti vel suae formae. Sicut enim centralis punctus sphaerae habet maiorem ⁽ⁿ⁾ aspectum, prout per infinitas lineas ^(o) simul aspicit totam sphaeram quam ^(p) prout per unam solam lineam aspicit ^(q) solum unum punctum sphaerae: sic, si ibi ^(r) esset lux et punctalis aspectus lucis, maioris ambitus esset ^(s), prout respicit ^(t) et irradiat totam sphaeram per radios lineas ^(u) infinitas quam prout per solam unam lineam respicit et irradiat solum unum punctum sphaerae. Per hoc autem non intelligo quod lux habeat radios aut partes actu indivisibiles et infinitas ^(v). — Tertia est secundum quod per eandem lineam potest in longinquius agere, ita quod simul potest

(a) B⁵ B² *quasi*; B³ *retrusa* pro *recusa*. (b) Al. m. mg., del. *supra*.
 (c) Ita B², V om. (d) B³ *sui*. (e) Al. m. ex *ipso*. (f) B³ *perfectus*.
 (g) B² om. *Quodcunque... propositum*. (h) Al. m. mg., del. *obiecti*.
 (i) B³ om. *v. f.* (k) B⁵ *et*, B² om. (l) B² *quo*. (m) Al. m. *ras*.
 (n) B² *unigenum*. (o) Al. m. *ras*. (p) B² *et*. (q) B² *pon. post solum*.
 (r) Ita B⁵ B², V *sibi*. (s) B² *esset ambitus ibi* pro *a. e.*
 (t) B³ *aspicit*. (u) B³ om. (v) B⁵ *radios infinitos et partes actu indivisibiles infinitas* pro *radios... infinitas*.

in totam illam lineam, sive possit in eam mediate sive^(a) immediate, quamvis plus sonet in eius intrinsecam^(b) magnitudinem, si super totam potest immediate^(c).

Ad instar huius triplicis magnitudinis est consimiliter^(d) triplicem assignare in aspectu potentiae cognitivae. Prima est secundum totalem et radicalem magnitudinem suae formae, et etiam sui organi, si est organica. Unde aspectus potentiae tactivae in toto corpore est longe latior quam aspectus potentiae visivae in sola pupilla oculi, et ista est maior in tota pupilla quam in eius medietate aut quam in^(e) solo centro ipsius, et latior et^(f) multiplicior est in duobus oculis quam in solo uno. — Secunda est, prout ab eodem puncto pupillae ducitur aspectus per diversas lineas rectas in totum hemisphaerium orbis aut prout ab eodem puncto auditus vel auris ducuntur^(g) lineae rectae vel curvae in totum orbem. — Tertia est^(h), prout in omnes partes unius lineae simul vel successive dirigitur⁽ⁱ⁾ aspectus ab oculo vel ab aure^(k), scilicet, per totum medium usque ad rem visam vel auditam.

Post hoc igitur est tertio attendendum quomodo praefatus^(l) aspectus transeat vel figatur^(m) aut frangatur vel reflectatur⁽ⁿ⁾ ubi simpliciter et absolute non est. Ad hoc igitur sciendum quod esse in sumitur aequivoce^(o) multis modis, sicut alibi etiam^(p) in logicalibus est ostensum. Nam aliquando esse ad aliud vel^(q) esse directum vel coordinatum ad aliud vocamus esse in illo, et praecipue quando huiusmodi directio et^(r) coordinatio habet quandam efficaciam cuiusdam magnae intimitatis seu fortis et firmae adhaesionis. Et secundum hoc aspectus visivus dicitur^(s) esse in loco illo ad quem est directus et intentus. Sicut igitur ibi dicitur esse, sic dicitur et ab eo in ultra transire, quando dirigit se ab illo in ulteriorem locum aspiciendum. Quod quidem dupliciter facere potest et facit: primo scilicet, desinendo omnino aspicere primum locum^(t), secundo, non omnino desinendo. Sicut enim, quando super unam totam^(u) superficiem in latum dirigit suum aspectum, dicitur ipsum

(a) B² *vel.* (b) Ita B⁵, V B² add. *eorum.* (c) B² om. *quamvis... im-*
mediate. (d) B² *similiter.* (e) B² *vel* pro *a. q. i.* (f) B² *ac.*

(g) Ita B², V *conducuntur.* (h) B² om. (i) B² *distinguitur.* (k) B²
om. *v. a. a.* (l) B² *praedictus.* (m) Al. m. ex *figura*; B² *aut* pro *vel*;
B² *vel* pro *aut*; al. m. mg. *frangatur.* (n) B² *aut flectatur* pro *v. r.*

(o) B² *aequivoce sumitur* pro *s. a.* (p) B² *et.* (q) B² *et.* (r) B² *seu.*
(s) B² *habet esse.* (t) B² *aspicere illum locum primum* pro *omnino... locum.*
(u) B² *totam unam* pro *u. t.*

dilatare et ampliare^(a), et cum post hanc dilatationem totum se dirigit ad unam modicam partem illius superficiei^(b), dicitur restringi et coadunari: sic^(c), quando in profundum se dirigit successive procedendo^(d), scilicet, a proximiori in remotius, tunc dicitur illa successive transire. Si autem simul dirigat se in totum illud^(e) profundum, tunc dicitur simul^(f) esse in toto, id est, simul intendere in totum, dicitur etiam tunc simul pertransire totum, quia quodam ordine naturali nequit aspicere remotiorem partem profundi, quin prius naturaliter et simul tempore^(g) aspiciat primas usque ad oculum. Primas autem potest aliquando prius^(h) tempore aspicere antequam sequentes, et tunc a primis ad sequentes dicitur successive transire.

Si igitur quaeras in quo sit mutatio huius aspectus tanquam in subiecto: patet quod est in potentia et in eius organo. — Si autem⁽ⁱ⁾ quaeras in quo sit tanquam in termino formali et intrinseco: patet quod est in ipso aspectu, quia ille qui de novo acquiritur respectu talis acquisitionis se habet ut terminus ad quem, ille vero qui corrumpitur se habet ut terminus a quo^(k). — Si vero quaeras in quo sit tanquam in obiectivo^(l) termino^(m): patet quod in obiectis quae vario modo aspiciunt, id est, nunc uno modo, nunc alio, et nunc unum, nunc aliud. — Si autem quaeras a quo sit tanquam⁽ⁿ⁾ a causa efficiente: patet quod vel a voluntate potentias movente vel aliquando per naturalem colligantiam fit ab aliquo motu vel mutatione sui organi vel totius corporis. — Si vero quaeras a quo sit tanquam^(o) a terminativo et^(p) per modum terminativi cooperativo: patet quia^(q) sic est ab obiectis. — Videsne igitur quomodo in praedictis praedicto modo expositis totum est planum et possibile et nihil impossibile^(r).

Sic igitur attende et de defixione ipsius. Quando enim sic aspiciunt obiectum quod tota inclinatio et impendentia perfecte quiescit et stabilitur, et tota eius ca-

(a) B² om. e. a. (b) B² om. i. s. (c) B² sicut. (d) B² pro-
tendendo. (e) Al. m. ras. (f) B² pon. post toto. (g) B² om.
(h) Sequitur ras. (i) B² vero. (k) B² om. a quo. (l) B² ita B⁵, V
objecto. (m) om. patet... termino. (n) B² ut. (o) B² om. a causa...
tanquam. (p) Al. m. ras. t. e. (q) B² quod. (r) B² om. e. n. i.

pacitas ex cognitiva apprehensione obiecti^(a) repletur et occupatur, et hoc sic quod non praevalet aliquid aliud aspicere ultra^(b): tunc dicitur perfecte figi et terminari in illo obiecto, et tale obiectum dicitur habere plenam rationem obiecti fixivi et fixi seu fixivi et terminativi^(c). Quantum autem praedicta minorantur vel augentur, tantum eius fixio et terminatio dicitur minui vel augeri. Quando vero obiectum est tale quod aspectus intendendo in illud non quiescit nec stabilitur impetus suae inclinationis, sed^(d) ex vi sui impetus habet aspicere ultra: tunc illud obiectum dicitur habere rationem medii deductivi et rationem medii pertransibilis et tandem pertransiti. Sicut autem diversi sensus habent diversa obiecta, sic et alia sunt quae terminant visum, non autem auditum et e contrario. Unde auditus facilliter audit ultra parietem, et pro tanto eius aspectus dicitur esse ultra; et tamen noster visus, dum adhuc sumus animales et etiam mortales, non praevalet ultra parietem videre et pro tanto dicitur ultra non posse transire.

Post hoc attende de reflexione aspectus a speculis, quod est praemissis admirabilius, unde et specula in nostro vulgari vocamus miracula et speculari in eis vocamus mirari. Sciendum ergo quod sicut luci corporali et potentiae visivae est naturale quod aspiciant et transeant sua media^(e) per lineas rectas: sic est eis naturale quod suum aspectum a speculo dirigant in oppositam partem et hoc sub quadam conformitate, ut in hoc ipso quaedam naturalis et recta proportio observetur, ut scilicet angulus seu^(f) angularis conus reflexionis a speculo sit aequalis angulo seu cono sub quo prior aspectus terminatur in speculo. Quamvis enim, ut supra dictum est, aspectus visivus non transeat realiter per medium ad rem visam: nihilominus non est communiter aptus natus aspicere res nisi per lineam rectam, praeterquam cum aspicit per intermedia specula vel per media diversa. Quia enim in speculo non figitur nec quiescit impetus suae inclinationis nec potest aspicere ultra propter opacitatem speculari politurae subnexam aut propter quodcunque obstaculum sibi subnexus: ideo eadem virtuali efficacia et eodem impetu quo per speculum aspiceret directe in ultra, si per nullum obstaculum prohiberetur, habet natu-

(^a) B² om. (^b) B² *ulterius*. (^c) B² *fixivi et terminati*(?) pro *obiecti... terminativi*. (^d) Ita B⁵, V seu. (^e) B⁵ *suae materiae* pro *s. m.*
(^f) B⁵ *et*.

raliter dirigi et aspicere in reflexum seu in oppositam partem, servata tamen aequalitate anguli ad angulum, prout est praemisum.

Si ergo quaeras a quo tanquam ab efficiente fit ista mutatio in aspectu: dico quod duplex est hic efficiens, mediatum scilicet et immediatum. Sicut enim causa quae per naturalem generationem dedit igni levitatem dicitur eo ipso ipsum^(a) movere sursum, sic tamen quod ipsa levitas est causa immediata motus ignis in sursum, et idem est de motu lapidis, cuius quidem causa immediata est impulsus seu inclinatio impetuosa sibi data a proiectore, ipse vero projector est eius causa remota seu mediata: sic voluntas vel natura genitrix visualis aspectus et in ipsa generatione dando sibi talem naturam, per quam in speculis non omnino quiesceret, sed necessario intenderet in ulteriora, et hoc sub certa mensura et modo, est huius reflexionis causa mediata, sed ipsa naturalis inclinatio aspectus ad se sic reflectendum est huius reflexionis causa immediata. — Speculum vero est causa obiectiva, quia ex natura quam habet sic terminandi aspectum et sic non terminandi cooperatur^(b) praedictae reflexioni ipsius aspectus. Quae quidem cooperatio non est proprie actio vel efficientia, sicut saepe et saepius est iam dictum. — Omnium autem istorum causa prima et suprema est Deus qui causis efficientibus et passivis et causis terminativis^(c) tales naturas et naturales limites indidit ad sic agere et sic pati et ad sic terminare et sic terminari vel non terminari.

Si vero obicias quod idem non est causa sui, inclinatio autem aspectus ab oculo usque ad speculum et a speculo usque ad rem visam est realiter eadem, ergo prima non est causa secundae: dicendum quod non sunt sic idem quin sint partes unius totalis aspectus, quarum prima^(d) est prior naturaliter quam secunda. — Dicendum etiam quod potentiae habent duplicem aspectum. Unus est ex se indeterminatus ad haec vel illa obiecta, ut, cum oculus stat pervigil et clausis oculis vel in tenebris intendimus in exteriora, ita quod potentia visiva est a voluntate vel a natura applicata ad videndum, sed propter indispositionem^(e) medii vel propter impedimentum alicuius obstaculi non intendit determinate^(f) in aliquod obiectum. — Secundus est determinativus vel deter-

(^a) V B⁵ *ipsam*, B² om. (^b) Al. m. ras. (^c) B⁵ add. *et passivis*.
 (^d) Ita B⁵, V *propria*. (^e) Ex *dispositionem*. (^f) Ita B⁵, V *determinare*.

minatio primi, nam primus se habet ad secundum sicut radix ad ramum et ex primo cum praesentia obiecti causatur sensus; ut verbi gratia, detur quod solus homo apertis oculis esset ante omnia creatus et sic toto conatu niteretur per oculos intendere ad videndum acsi essent visibilia extra: constat quod tunc aspectus eius non terminaretur nec determinate ferretur in aliquod extrinsecum obiectum, et si paulo post omnia exteriora sicut nunc sunt crearentur, eo ipso primus aspectus oculi determinaretur ad obiecta exteriora. Ergo tunc primus aspectus esset immediata causa secundi, quamvis primus motor esset imperium voluntatis vel alius motor per naturalem colligantiam causans et conservans primum aspectum. — Si vero obicias quod nullus aspectus potest hic dari, quin sit ad obiectum determinatum determinatus, quia omnis aspectus aliquid aspicit, et si nihil aspicit, non est aspectus: dicendum quod aspectus sic indeterminatus ideo dicitur aspectus, quia quantum est ex se et ex parte sui motoris, est efficaciter directus et inclinatus ad extra seu ad aspiendum in extra, et quod determinate non feratur in aliquod obiectum est ex defectu obiecti vel ex obstaculo palpebrae aut alicuius consimilis.

Quod autem de aspectu visivo dixi, intellige per simile de aspectu auditivo. Nam et ipse reflectitur a concameraturis tectorum vel a superficialibus concavitatibus montium inter quas sunt convalles aut etiam a vi venti flantis in oppositam partem, quamquam et hoc possit fieri per viam diverberationis et fractionis de quo infra tangetur. Propter primum autem clamorosa vox eiusdem clamantis simul bis auditur et quasi in duobus locis, scilicet, per aspectum auditus irreflexe tendentem in obiectum et per alium aspectum a concavitate montium reflexum in illud. Non enim, sicut quidam aestimant, imago rei existens in speculo videtur a nobis, quando videmus rem in speculo, immo ipsa res videtur in suo loco per reflexionem aspectus in illam, nec alia vox genita a prima voce clamantis auditur per resonantiam montis, immo eadem vox per reflexionem aspectus auditivi in ipsam auditur in loco suo.

Primum autem, scilicet, quod imago non videatur in speculo, sed potius res in suo loco, quadruplici ratione probatur. Prima est: quia quantum res visa distat a speculo, tantum ut saepius videtur res esse in profundo speculi. Si autem imago rei ibi videretur, potius videretur in superficie speculi in qua existeret, et maxime cum non sit dare talem

ac tantam profunditatem in ipso speculo qualis et quanta ibi nobis esse videtur. — Secunda est: quia si imago rei videretur in speculo, tunc de omni loco, a quo potest videri totum speculum aut illa pars speculi in qua est imago rei, posset videri ipsa imago. Cuius contrarium experientia docet, quia nihil tale videtur in speculo, nisi oculus sit in tali situ et loco quod radii visuales possint reflecti de speculo usque ad rem. Quod non potest fieri, nisi angulus lineae directae ab oculo usque ad speculum sit aequalis angulo lineae directae a ^(a) speculo usque ad rem visam. Loquor ^(b) autem de angulo quem utraque linea facit in speculo. Quorum primus, qui scilicet fit a linea seu radio primo incidente in speculum, vocatur ^(c) a perspectivis angulus incidentiae, secundus vero, qui scilicet fit a radio inde reflexo, vocatur angulus reflexionis. — Tertia ratio est: quia tunc nullo modo posset videri res in speculo maior quam ipsum speculum; quia imago rei existens in speculo non posset excedere quantitatem speculi. Licet autem res non videatur tanta in speculo quod est minus re visa, quanta videtur in speculo aequali vel maiori ipsa re propter coarctationem visualis aspectus terminati in speculo minori: nihilominus, quando unus mons vel una magna domus videtur in speculo parvo, apparet homini satis maior quam sit ipsum speculum; quia aspectus visualis qui per modum triangularis coni terminatur et coarctatur in speculo procedit inde, se dilatando versus rem visam, quasi a cono cuiusdam secundi ^(d) trianguli ad suam basem. Ad apprehensionem vero quantitatis obiecti concurrunt mensurae magnitudinis vel parvitatatis partium aspectus primarum ^(e) et mediarum et postremarum; nam secundum variam proportionem parvitatatis et magnitudinis horum trium consurgit maior vel minor dilatatio ^(f) et certificatio visionis rerum, prout infra amplius ostendetur. — Quarta est: quia aut imago a re per totum aerem ^(g) alibi genita et influxa est de se visibilis ab oculo aut non. Si non, ergo nec illa quae est in speculo est visibilis ab eo. Si sic, ergo etiam ceterae videbuntur ab oculo ^(h) et praecipue illa quae magis est iuxta oculum.

Sed dicitur ad hoc quod illa quae est in speculo est visibilis et non aliae ⁽ⁱ⁾, quia est densior seu intensior et inten-

(^a) Ex *ad*. (^b) Ita B³, V B⁵ *Loquitur*. (^c) Sequitur *ras*.
 (^d) B⁵ om. (^e) Ita B⁵, V *personarum*. (^f) Al. m. ex *dilatatio*.
 (^g) B⁵ add. *et*. (^h) B⁵ om. *a. o.* (ⁱ) In. *ras*.

sus condensata^(a). — Sed contra hoc arguitur^(b). Primo, quia illa erit intensior quae est propinquior rei et in perspicuo^(c) aequè susceptibili radii lucis et coloris, sicut est vitrum speculi. — Secundo, quia in speculo non fit multiplicior generatio imaginum quam in aere sibi propinquo, nec illa quae est ibi genita generat aliam reflexive super se, sed solum extra speculum et in oppositam partem. Ergo illa quae est in speculo non est densior suis prioribus. — Tertio, quia videmus quod radius visibilis solis incidens super speculum non est ibi maior quam in vitro quod directe pertransit in ultra. — Quarto, quia intensior erit illa quae per reflexionem multiplicem generabit super se plures species rei. Et secundum hoc sol videbitur in superficie terrae super quam fit multa reflexio radiorum eius potius quam in speculo. — Quinto, quia secundum hoc visibilis et multum intensus ac densus radius solis erit perfectior imago solis quam sit illa quae videtur in speculo. Ergo videns illum radium potius videbitur sibi videre solem quam quando videt ipsum in speculo.

Si vero quaeras quomodo hoc^(d) potest fieri sic quod visus non percipiat^(e) talem reflexionem sui aspectus, sed potius videatur sibi nunquam aspicere nisi in rectum nec nisi in speculum: respondetur quod hoc est propter fortitudinem simul et primitatem et maiorem radicalitatem recti aspectus oculi in speculum et propter debilitatem et posteritatem aspectus^(f) a speculo ad rem visam. Primus enim et eius fixa determinatio ita fortiter se ingerit visui quod totus sequens aspectus videtur sibi esse in prima terminatione. — Est etiam huius alia causa: quia quando anima agit aliquid cum summa facilitate et cum maiori attentione ad aliud quam ad illud, tunc illud fit sibi insensibile; sicut patet, cum aspectus subitissime transit medium usque ad obiectum, totam attentionem suam ferens in ultimum obiectum, tunc enim transitum ipsius medii et ipsum medium vix sentit aut advertit^(g). Quia ergo declinatio aspectus a speculo ad rem fit cum summa facilitate, et anima est plus attenta adversus speculum quam adversus illam declinationem: idcirco non sentit eius obliquationem. Nec oportet hic obici quod visus non potest reflecti^(h) in suum aspectum vel actum

(^a) Al. m. ex *condensa*. (^b) Ita B⁵, V *arguitur* in ras. (^c) Ex *perspiculo*. (^d) B⁵ om. (^e) Ex *participat*. (^f) Al. m. mg.
(^g) Ita B², V B⁵ *avertit*. (^h) Al. m. ras., B⁵ *infecti*.

apprehendendum, quia per videre suum aspectum intelligo hic ^(a) videre viam spatii quod aspicit et quod aspective pertransit. — Praeterea, forte huiusmodi apprehensio fit per sensum communem, cuius actuale et sensuale iudicium particularibus sensibus attribuitur propter intimitatem et indistinctionem sui actus cum actu illorum. — Quibusdam etiam videtur quod quilibet sensus aliququaliter sentiat suum actum, licet non cum illa perfecta reflexione quae competit soli intellectui et voluntati.

Secundum etiam ^(b), quod scilicet vox clamantis vel campanae quasi a montibus resonans, quae dicitur echo, non sit alia vox a prima voce clamantis vel a primo sono campanae, probatur. Primo, quia si esset vox alia per continuam et successivam generationem a campana usque ad montem et a monte usque ad aurem genita ^(c), tunc potius audiretur illa vox quae est immediate in aure genita quam illa quae gignitur in monte. Et sic videretur homini quod vox quam audit esset ^(d) in aure potius quam quod esset in monte. — Secundo, quia cum proprium subiectum soni audibilis sit aliquis corporalis motus corporis resonantis, impossibile est sonum audibilem ^(e) esse, nisi ubi est ille motus. Non est autem verisimile quod vox clamantis moveat sic consimili motu totum aerem omnis spatii in quo illa vox auditur et audiri potest, et praecipue quod moveat eum ubique sub sic distincta articulatione litterarum et syllabarum sicut fit in ore clamantis. — Tertio, quia si quis subtiliter et diligenter attendat, advertet quod vox per huiusmodi reflexionem a monte vel a ^(f) tecto audita auditur ut aliququaliter distans a loco reflexionis, sicut et res videtur in speculo distans a superficie speculi. Huiusmodi tamen distantia non potest sic percipi per auditum sicut per visum, quia auditus non sic apprehendit spatium ^(g) intermedium quod est inter aurem et vocem auditam sicut facit visus. Spatium enim, id est, corpora replentia spatium de se sunt visibilia potius quam audibilia.

Ex praedictis autem patet quomodo praedictus aspectus patitur resistentiam a quibusdam obiectis. Non enim patitur eam ab eis sicut ab efficientibus ^(h), sed sicut a terminis sibi non perviis, cum tamen secundum suum activum impetum conaretur exire in ultra, et ideo pro tanto resistunt ⁽ⁱ⁾ co-

^(a) Ex hoc. ^(b) B⁵ *Etiam sciendum pro S. è.* ^(c) Ex *genitam*.
^(d) Al. m. mg., del. *est.* ^(e) Ita B⁵, V, *audibile*. ^(f) B⁵ om.
^(g) Al. m. mg. ^(h) Al. m. mg., del. *effectibus* quod B⁵ habet.
⁽ⁱ⁾ Al. m. mg. *conaretur... resistunt.*

natui eius. Huiusmodi autem resistentia seu resistiva ^(a) terminatio aliquando se exhibet ut duram et asperam, et a talibus resilit aspectus quasi aspere et dissute, id est, cum quadam dissuta et inaequali divisione suorum partialium aspectuum. Aliquando vero se exhibet ut nimium acutam nimiumque subtilem et in sua acuta vivacitate nimium transcendentem vires ipsius aspectus, et tunc resilit a tali obiecto cum quadam intolerabilitate et cum horrenda dissuitione ^(b) et quasi seccatione suorum partialium aspectuum. Aliquando vero exhibet se ut planam et suavem, et tunc eius resistentia est quasi insensibilis intuenti. Haec autem est resistentia speculorum, et ideo tunc resilit cum quadam suavi et insensibili reflexione.

Post hoc igitur attende qualiter praefatus aspectus frangitur et disgregatur per diversa media. Perspicuum enim grossum, sicut est aqua vel vitrum, non exhibet ei se sic penetrabile et pertransibile, id est, in suum profundum sic faciliter aspectabile, sicut facit perspicuum rarius, ut est ^(c) aer purus. Et ideo sicut a speculo totus resiliebat in oppositam partem, quia non poterat ultra transire: sic a densiori perspicuo semiresilit, quia non potest plene libere pertransire in rectum. Ista autem resilitio est quaedam disgregatio seu dilatatio virtualium partium ipsius aspectus, id est, quorundam partialium aspectuum qui sunt partes ipsius totalis aspectus. Et ex hoc est quod minimus visus in aqua apparet maior quam sit. Ex hoc etiam est quod remus cuius una pars est intra aquam et alia pars extra videtur fractus. Quando autem aspectus a medio densiori transit ad medium subtilius: tunc a sua priori disgregatione fortius adunatur versus axem, id est, versus medium totius aspectus.

Causa autem adunationis suorum lateralium aspectuum prius disgregatorum seu dilatatorum a sua axe est ex duabus causis conflata, scilicet, ex terminativa seu deductiva ^(d) et ex effectiva. Deductiva enim causa est ex eo quod subtilius et rarius perspicuum exhibet se ut facilius pertransibile ab aspectu, nec per resistentiam densitatis vel impurae grossitiei disgregat et dilatat ipsum versus latera sua. — Causa vero effectiva est radialis impetus et inclinatio ipsius totalis aspectus. Qui utique conatur unire et recte tendere versus obiec-

^(a) Al. m. mg. ^(b) B⁵ *disiunctione*. ^(c) B⁵ om. ^(d) Al. m. ex *deductiva*.

tum et semper pro posse sua latera colligere versus axem, et ideo, cum non invenit obicem medii densi, recolligit latera versus axem^(a). Eadem autem ratio est de dilatatione^(b) radiorum lucis in medio densiori^(c) et de subsequenti restrictione seu adunatione ipsorum in medio subtiliori. — Causa autem quam quidam perspectivi^(d) super hoc assignant est alias a me tacta in quaestione an voluntas sit potentia activa, in responsione ad aliam supprobationem decimi quarti articuli principalis. Ubi ostendi quod melius sumitur ratio huius per respectum ad axem virtualis aspectus agentis quam per respectum ad lineam perpendicularem ducendam a loco fractionis; quia illa non spectat ad virtutem activam radii nec ad eius lineas sive^(e) partes. Et ideo fortitudo vel debilitas suae actionis non procedit ab illa perpendiculari^(f) nec attenditur penes illam, sed potius per respectum ad suam axem, quae est quasi media linea ipsius aspectus intima et fortissima, quam et in quibusdam quaestionibus voco perpendicularem ipsius, quia firmitus et sub rectiori angulo aspicit obiectum et terminatur in ipso.

Post hoc igitur attende quomodo praedictus aspectus retrahitur ab obiecto ad oculum. Quod quidem fit duobus modis. Primo scilicet, per voluntatem moventem sic vel sic potentias inferiores et earum organa, id est, nunc ad hoc, nunc ad illud, et aliquando in remotiora, et aliquando in propinquiora, et secundum hoc dat sibi aspectum nunc longum, nunc curtum, id est, nunc remotiora aspicientem, nunc propinquiora. Et quando removet eum a remotioribus dirigendo ipsum ad propinquiora sic quod ibi figat aspectum: tunc dicitur ipsum retrahere, et multo plus hoc facit, quando totaliter usque ad interiora oculi retrahit eum, ne scilicet aliquid extra oculum aspiat. — Secundo, hoc fit per interpositionem obstaculi inter oculum et inter rem longinquam quam tunc aspiciebat; nam tunc eo ipso et in eodem instanti totus aspectus est citra obstaculum directus, ita quod nihil aspicit ultra illud. Ne quis autem in hoc nimium obstupescat, attendat quod in eodem instanti^(g) quo manus primo est abscissa desinit anima esse in manu, ita quod simul in eodem instanti ab omnibus partibus manus est absentata et quasi versus brachium a manu retracta. Et tamen est hoc impos-

(a) B⁵ om. *et ideo... axem.* (b) Ex *dilatatione.* (c) Al. m. ex *densiori.*
 (d) In ras. (e) Al. m. ex *seu.* (f) Sequitur ras. (g) Al. m. mg.

sibile fieri per motum localem animae ab extremis partibus digitorum quas utique informabat usque ad alteram extremitatem manus, id est, usque ad brachium. Si igitur anima potest absque motu locali vel successivo recedere a manu in qua eius substantia erat realiter et retrahi a manu versus brachium — si tamen hoc ^(a) retractio debet dici —: non mirum, si aspectus visivus vel auditivus potest absque motu locali ^(b) retrahi ab ^(c) obiecto in quo eius essentia non erat, sed solum de oculo ubi erat aspiciebat in illud obiectum.

Ut autem ^(d) videas quomodo hoc fit, adverte quod aspectus prius naturaliter intendebat in medium quam in remotum obiectum nec ab illo medio transiisset ad aliquid ultra aspicendum, si eius impetus in illo medio fuisset finaliter fixus. Quando ergo ibi ponitur aliquod ^(e) obiectum potens figere aspectum ibi iam directum: eo ipso totus ibi figitur et eo ipso quod se ibi figit totus eius impetus qui erat in ultra est ibi directus et eo ipso cessat aspicere ulteriora. Et hoc vocatur retrahi ab obiecto ulteriori usque citra obstaculum. Haec autem mutatio fit utique in potentia aspectiva sicut in subiecto; nam unus partialis ^(f) et quasi postremus aspectus tunc sibi tollitur et alius sibi datur. Huius autem immediatum efficiens est primus et radialis ^(g) et indeterminatus impetus sui generalis aspectus. Causa vero effectiva huius ^(h) radialis ⁽ⁱ⁾ impetus est causa prima et mediata praedictae mutationis, obstaculum vero, id est, obiectum fixum interpositum est praedictae mutationis causa per modum terminativum et prohibitivum, prout est superius explicatum.

Patet ergo ex praemissis quod modus iste nihil continet impossibile aut improbabile, quin potius sequitur ubique internum et assiduum experimentum.

Sequitur igitur videre quomodo est necessarius. Hoc autem monstratur triplici via. Primo quidem, probando quod hoc est necessarium ponere in omnibus potentiis activis ^(k) influentibus in longinquum seu in profundum cuiuscunque extrinseci patientis. Secundo, probando quod hoc est necessarium ponere in potentiis

^(a) B⁵ om. ^(b) Al. m. mg. ^(c) Add. interl. al. m. ras. ^(d) Ita B⁵, V aut. ^(e) Ex ad. ^(f) Ex paritialis. ^(g) Ita B², V B⁵ radialis. ^(h) Ex huiusmodi. ⁽ⁱ⁾ Ex radicalis quod B⁵ habet, B² radialis. ^(k) B⁵ add. necessariis.

sensitivis. Tertio, probando quod hoc^(a) est necessarium ponere in spiritibus separatis, quando praesentialiter vident quaecunque individua, prout sunt ab eis localiter distantia et in propriis locis posita.

Primo igitur probatur quod hoc sit necessarium ponere in omnibus potentiis influentibus in longinquum. Et ut sensibilius arguamus, sumatur loco omnium lux solis et eius radius ab ea usque ad nos derivatus^(b). Arguitur ergo primo sic: aut totus radius praedictus gignitur a sola luce informante solem aut saltem aliqua^(c) pars eius dimensionem profunditatem in profundum sui subiecti protensam habens. Sed tota non potest gigni a sola prima, nisi secundum se totam et secundum omnes sui partes attingatur^(d) immediate a prima; nam omnis effectus immediatus immediate attingitur a sua causa immediata. Sed hoc non potest fieri, nisi virtualis aspectus primae lucis attingat ubi non est, scilicet, in totum profundum subiecti ubi sunt partes radii a se totaliter et immediate geniti.

Maior autem huius rationis probatur tripliciter per tria impossibilia quae ex^(e) eius oppositione^(f) necessario sequuntur. Quorum primum est quod in radio praedicto erit dare partes vel species actu infinitas simul continuas et discontinuas ac divisibiles et indivisibiles^(g). Detur enim oppositum praedictae maioris, scilicet, quod nulla divisibilis pars radii in profundum protensa gignitur totaliter et immediate ab aliqua una, sed est ibi continua successio generantium et genitarum. Hoc enim dato arguo: omne creatum generans est actu distinctum a suo genito^(h) tam per relationes realiter oppositas quam per essentias actu diversas, alias eadem essentia generaret⁽ⁱ⁾ se ipsam. Ergo in tota continua successione partium radii erunt omnes generantes actu distinctae a suis genitis. Ergo tot erunt ibi actu distinctae quot per quancunque divisionem in infinitum^(k) possunt sibi dari generantes et genitae. Sed hoc modo possunt ibi^(l) dari infinitae, id est, non tot quin plures. Ergo ibi sunt infinitae actu distinctae. Ex quo ulterius sequitur quod infinita sint et in eodem nunc pertransita. Sequitur etiam^(m) quod quae-

(a) Ita B⁵, V om.

(b) Ex *diruatas*.

(c) Ita B⁵, V *alia*.

(d) B⁵ *attingantur*.

(e) Add. interl. al. m.

(f) Al. m. ex *oppositio*, B⁵ *opposita*.

(g) Al. m. mg. e. i.

(h) Al. m. mg., del. *gito*.

(i) Al. m. mg.

(k) Al. m. mg. i. i.; B⁵ om.

(l) Add. interl. al. m.

(m) Al. m. mg.

libet immediate genita fuerit punctalis et solum unum punctum subiecti attingens, quia nullam distensionem in profundum habebit. Ex hoc autem sequitur quod omnes sint discontinuae, quia continuum non est ex punctis vel indivisibilibus ^(a), et e contra propter continuitatem totius radii et sui subiecti oportebit omnes partes eius esse continuas et divisibiles. — Secundum impossibile est quod post primam luce solis immediate genitam nulla alia poterit gigni; nam prima genita ponitur esse indivisibilis respectu dimensionis in profundum protensae. Sed post situm illius sic indivisibilis nihil sequitur nisi divisibilis dimensio profunditatis. Ergo post primam genitam nulla immediate gignetur, quia nulla posset ibi gigni absque dimensione ^(b) profunditatis. — Tertium impossibile est quod erit dare lucem superficiei nihil penitus habentem de dimensione profunditatis, et ^(c) puta illam quae immediate gignetur a luce solis. Quod ^(d) autem sit impossibile esse aliquam talem probatur primo ex hoc quod oporteret eam informare aliquam partem materiae. Impossibile autem est dare aliquam partem materiae corporalis, quin habeat trinam dimensionem. Unde impossibile est dare aliquam quae sit superficialis, sicut et impossibile est dare aliquam quae sit linearis vel punctalis, et si esset eas dare, sequeretur quod essent ibi infinitae lineales et infinitae punctales, quia omni parti materiae potest dari alia sibi aequalis. In qualibet etiam essent plures superficiales, quia quaelibet per divisionem ab aliis potest habere plures superficies ^(e). Secundo, quia prout alibi est probatum, individuales termini dimensionum non possunt ponere aliquid situatiter extra divisibiles partes ipsius. Cuius oppositum oporteret dari, si modo praedicto poneretur lux primo genita esse superficialis. Tertio, quia simul esset pars et non pars totius radii. Non pars quidem, quia sicut omnis pars continui est continua et divisibilis, sic omnis pars continui trinam dimensionem habentis habet trinam dimensionem. Pars vero esset, quia totus radius ponitur unus continuus ex radios speciebus compositus ^(f), ita quod quaelibet radiosa species in ipso existens est pars eius.

Item, ad principale: nulla influentia est ^(g) univoca cum suo influente, prout in praecedenti quaestione fuit ostensum. Et praeter ibi tacta probatur hoc: quia essentiae aequales

(^a) Al. m. corr. ras. (^b) Corr. (^c) B⁵ om. (^d) Sequitur ras.
 (^e) Ex *superficiales*. (^f) Ita B⁵, V *composita*. (^g) Al. m. mg.

et univocae aequaliter et univoce se habent ad esse. Sed essentia influentiae in tantum se habet inaequaliter ad esse respectu essentiae influentis quod haec simpliciter et absolute et semper dependet ab illa et hoc tam quoad essentiam quam quoad esse. — Praeterea, qua ratione prima pars radii a luce solis influxa non est univoca cum luce solis: eadem ratione nec aliqua subsequentium^(a) erit univoca cum illa a qua immediate influitur. Concesso^(b) igitur quod non sunt univocae, sed analogae^(c), arguo: omnes partes radii solaris sunt univocae; ergo nulla earum influitur ab altera; ergo omnes immediate influuntur a sola luce solis, ac per consequens eius virtualis et activus aspectus omnes immediate attingit. Minor autem, quod scilicet omnes partes radii sint univocae, est ab omnibus communiter concessa, et praeter hoc satis docet hoc visibilis uniformitas earum^(d). — Praeterea, positores etiam opinionis^(e) contrariae tenent et tenere coguntur quod pyramis^(f) speciei radiosae per quam res videtur sit sic uniformis et univocae naturae in omnibus partibus suis quod per quamlibet earum res potest videri. Alias oculus ubique, in quocunque loco unius earum positus, non posset rem videre per speciem ibi influxam.

Item, tota virtus et essentia speciei influxae attingitur intime a virtute activa sui immediate influentis. Ergo influxa nihil attingit virtualiter, quin attingatur virtualiter ab influente, unde et communis propositio est quod omnis causa prima^(g) plus influit in suum causatum quam causa secunda. Ergo lux solaris attinget virtualiter secundo genitam et hoc ita intime sicut et primo genitam, et idem sequetur de tertio genita et sic per ordinem usque ad postremam. — Item, virtus primi agentis est maior et maioris efficaciae in agendo quam sit sua influentia ab ipso immediate genita. Si ergo illa potest immediate agere in profundum et in^(h) aliquam partem profundi a se corporaliter distantem: sequitur quod multo magis et in remotius possit immediate agere virtus primi influentis.

Item, species quae propter obstaculum prohibens eam in rectum influere reflectitur seu reflexive convertitur ad intuendum in oppositam partem non potest per se suum aspectum convertere ad oppositam partem nec aspectum

(a) B⁵ *sequentium*.

(b) Ex *Concessio*.

(c) Sequitur ras.

(d) B⁵ *eorum*.

(e) Ita B⁵, V *oppositionis*.

(f) Ita B⁵, V *pyramidis*.

(g) B⁵ om.

(h) Add. interl.

rectum sibi tollere, nec obstaculum potest hoc facere, nisi
 ageret in eius simplicem et formalem essentiam, et hoc
 sic quod eius virtualem aspectum impelleret in oppositam
 partem ac per consequens quod in essentiam ^(a) virtutis
 influeret et imprimeret illum impulsus tanquam in quod-
 dam patiens directe sibi ^(b) subiectum. Si ergo haec sunt
 absurda, oportet quod ab illo influente a quo habuerat in-
 clinationem procedendi in rectum convertatur in oppositum
 propter variam terminationem aspectus influxivi ab obsta-
 culo tanquam ^(c) terminativo aspectus acceptam. — Item,
 non sola prima superficies ^(d) lucis vel caloris ignis vel solis
 est causa influxus post illam superficiem existentis, immo
 tota virtus lucis et caloris in eius profundo existens. Unde
 et plus possunt omnes partes caloris et lucis in simul quam
 una sola, et multae partes plumbi vel terrae vel ferri in simul
 sumptae plus ponderant et fortius tendunt ad centrum quam
 si non essent in simul cunitae. Oportet ergo ^(e) quod virtus
 postremarum et mediarum, quae scilicet sunt in medio suae
 profunditatis, concurrant virtualiter ad agendum illam in-
 fluentiam quae fit et est post superficiem influentis. Ergo
 virtualiter attingunt ubi non sunt.

Forte dicetur quod illa sola ^(f) pars quae est in super-
 ficie, prout est per aliarum associationem confortata, facit
 totam praedictam influentiam et quod, in quantum sic confor-
 tata, potest maiorem facere quam non sic confortata. — Sed
 contra hoc obicitur quod ^(g) huiusmodi confortatio et eius maius
 et ^(h) maius augmentum secundum maiorem multitudinem par-
 tium factum erit aliqua forma vel formalis virtus informans
 partem confortatam ⁽ⁱ⁾ eritque in eam influxa vel educta ab
 aliis partibus. Ex hoc autem sequuntur tria inconvenientia.
 Primo scilicet, quod ^(k) pars sic confortata erit vigorosior
 quam illae quae sunt in profundo, nisi dicas quod omnes mu-
 tuo et aequaliter se confortant; et tunc ex hoc sequeretur
 quod ultra totam quantitatem partium esset ibi quantitas
 mutuarum confortationum omnibus superaddita, et ita in una
 statera longe plus ponderarent decem librae sibi invicem
 continuae quam discontinuae. Praeterea, quando massa plumbi
 cadit deorsum, tunc totum pondus superiorum partium eius

^(a) Ita B⁵, V *essentia*. ^(b) B⁵ *sibi directe* pro *d. s.* ^(c) Add. in-
 terl. ^(d) Ita B⁵, V *superficie*. ^(e) B⁵ *Ergo oportet* pro *O. e.*
^(f) B⁵ *sola illa* pro *i. s.* ^(g) B⁵ *quia*. ^(h) B⁵ *ac*. ⁽ⁱ⁾ B⁵ *confor-*
matam. ^(k) Ita B⁵, V *quia*.

opprimet partem inferiorem plus quam illae opprimantur ab ea; et tamen non propter hoc inferior ponderat plus quam supremæ sibi æquales. Secundo, sequitur quod virtualis aspectus omnium partium attingeret^(a) illam extremam partem superficiei quæ confortatur ab eis. Ex quo sequitur quod virtus partium remotarum ab illa extrema superficie attingat ubi non est. Tertio, sequitur quod nulla^(b) pars formæ aut suæ virtutis aliquid agat, quia nulla est superficialis, prout superius est probatum.

Probato igitur ex præmissis quod omnes virtutes in longinquum influentes attingunt efficaciter ubi non sunt: facile est probare quod super varia objecta mutant suos aspectus, nulum influxum ab objectis recipiendo. Constat enim quod quando sol movetur, tunc quilibet punctus suæ lucis accipit novum aspectum super objecta et amittit priorem aspectum. Propter quod et in aliqua de novo incipit influere et in priora influit aliter quam prius; nam illa quæ primo aspiciebat perpendiculariter seu sub angulo recto aspicit post sub angulo acuto vel obtuso. — Praeterea, quando terra est in punctali centro mundi, tunc suæ gravitatis inclinatio figuratur ibi tanquam in suo ultimo termino^(c); quando vero est in aliquo puncto superiori, non figitur ibi, sed tendit ad centrum. Et tamen constat quod huiusmodi puncta nihil influunt in eam et quod nec ex se dicunt naturam aliquam activam vel influxivam^(d). — Praeterea, quanto projector lapidis fortius ipsum impellit, tanto ille impulsus est^(e) in longinquiorem terminum directus; unde et ab ipso immediate causatur totus motus lapidis usque ad illum terminum. Ergo ille impulsus a sui initio vere aspicit et aspiciendo quasi attingit prædictum terminum. Et si lapis fortius vel remissius impelleretur, tunc aspectus præfati impulsus dirigeretur in terminum ulteriorem vel citeriorem, et si ante perventionem lapidis ad suum terminum interveniat aliquod obstaculum, tunc aspectus prædictus resilit a priori termino in^(f) alium. Si enim dicas quod immo tunc totaliter corrumpitur: contra hoc est, quia tunc ita parum moveretur in oppositam partem sicut si illud obstaculum invenisset in suo ultimo termino in quo tota efficacia prædicti impressus habet finiri et desinere esse. Cum ergo hoc non ita sit, patet quod ideo fit repercussio in op-

(a) B⁵ attinget.
m. ex fluxivam.

(b) Al. m. mg. q. n.
(c) Add. interl. al. m.

(e) Al. m. mg.
(f) B⁵ ad.

(d) Al.

positam partem, quia adhuc primi impulsus virtualis efficacia durat; unde et quanto adhuc fortior perdurat, tanto lapis fortius repercutitur et fortius resilit ab obstaculo in oppositam partem.

Praeterea, quando grave distat a centro, qualiter sua gravitate dicitur appetere centrum seu inclinari ad centrum, et quanto est gravius, tanto est fortius inclinatum^(a) ad ipsum? Nonne potius deberet dici quod tunc non inclinatur nisi solum ad superficiem quae sequitur immediate post ipsum? Utquid etiam, quando grave impellitur sursum, dicitur suae gravitati violentia inferri aut^(b) aspectus a centro distantior sibi dari, ita quod tunc inclinatur ad illam partem sibi tunc subiacentem, ad quam, cum sibi ante superemineret, nullatenus inclinabatur? Nunquid etiam ferrum indeterminate^(c) inclinatur ad adamantem, quando est ab eo nimis absens, mox vero cum sibi sub proportionem debita est propinquum, sic determinate inclinatur non ad omnem, sed ad hunc adamantem quod et statim movetur ad eum? Et perinde habeo, si^(d) dicas e contrario, scilicet, quod aspectus huius adamantis determinatur tunc ad hoc ferrum.

Si vero obiciatur quod virtualis aspectus lucis et ceterarum formarum corporalium est idem quod essentia ipsarum, et ideo non potest variari, nisi earum essentia varietur: contra hoc, quod scilicet praedictus aspectus non sit idem cum essentia formarum quarum dicitur aspectus, sunt multae rationes praedictae. — Praeterea, contra hoc est id quod secundum catholicam fidem de corporibus gloriosis beatorum^(e) tenemus, quod scilicet possunt se offerre nobis ut visibiles et palpabiles et ut invisibiles et impalpabiles^(f), possunt etiam facere quod lux corporalis eorum, quae est maior et clarior luce solis, non irradiabit nisi ubi et quantum ipsi voluerint^(g), sicut patet de Christo transfigurato in monte, aut quando post resurrectionem solis^(h) suis discipulis apparebat. Constat autem quod absoluta essentia lucis et coloris corporum gloriosorum manet semper eadem. Quod igitur aliquando irradiant exteriora et aliquando non, potius provenit ex retractione vel protensione⁽ⁱ⁾ sui aspectus quam ex absoluta essentia ipsorum^(k). Idem etiam videtur, quando angeli in cor-

(a) Al. m. mg., del. *inclinari* quod B⁵ habet. (b) Add. interl. al. m., del. *et*. (c) Corr. interl. ex *determinate*. (d) Ex *sic*. (e) B⁵ *bonorum*. (f) Melius: ut visibilia et palpabilia et ut invisibilia et impalpabilia pro *ut visibiles... impalpabiles*. (g) Ex *voluerunt*. (h) Al. m. mg. (i) Ex *protectione*. (k) V B⁵ B² *ipsarum*.

poribus assumptis exhibent se visibiles uni plus quam alteri aequae praesenti, aut quando per lucem illorum corporum irradiant pro libitu quaedam loca et non alia aequae vel plus propinqua. Unde videtur quod ipsi habeant potestatem retrahendi et protendendi aspectus corporalium formarum corporis ab eis assumpti. — Praeterea, quare aspectus potentiarum nostrae animae non essent aequae essentialia eis sicut aspectus lucis luci et sic de aliis? — Praeterea, gravitas et levitas non videntur aliud dicere quam habitualement et naturalem inclinationem gravium ad deorsum et levium ad sursum. Ex quo videtur quod non dicant aliud quam aspectus corporum ad certos terminos locorum, sicut et violenta inclinatio sagittae ab arcu emissae non videtur esse aliud quam fortis aspectus ad certum terminum sibi datus. Et tamen, inclinationes terreae gravitatis vel igneae levitatis sunt ablatae corporibus gloriosis salva absoluta essentia ceterarum formarum suarum. — Praeterea, quis audebit dicere quod Deus non posset sic retrahere virtuales aspectus lucis solaris quod eius lux nihil influeret extra?

Probato igitur quod omnes virtutes in longinquum influentes attingunt ubi non sunt per huiusmodi virtuales aspectus et quod variantur in eis ex varia terminatione ab exterioribus obiectis accepta absque influxu obiectorum in illas^(a): sequitur probare hoc ipsum esse necessario ponendum in potentiis sensitivis. Primo ergo probetur hoc de sensibus particularibus, secundo de sensu communi.

De sensibus autem particularibus probatur hoc duplici via. Prima est, probando quod per nullam speciem ab exterioribus obiectis receptam possunt ipsa et eorum situm et distantiam sentire. Hoc enim probato necessario sequitur quod cognitivi aspectus et actus ipsorum sensuum terminentur in suis obiectis et hoc diversimode absque influxu ab eis recepto. — Secunda via est, probando quod ultra quascunque species et post quascunque ab obiectis receptas est adhuc necessarium ponere in sensibus praedictos^(b) aspectus et eorum mutationes praedictas.

^(a) B⁵ *illa*.

^(b) Al. m. ex *praedicto*.

Primum autem, quod scilicet per nullam speciem ab obiectis receptam possint ea et eorum distantias sentire, probatur sic. Quemadmodum enim est in praecedenti quaestione probatum, impossibile est quod aliquid corporale directe influat in potentias animae, ita quod illa influentia primo et immediate recipiatur in ipsa^(a) potentia. Ergo si potentiae sensitivae apprehendunt per species ab obiectis corporalibus influxas: oportebit quod primo et immediate recipiantur in organo ipsius potentiae. — Quod autem per tales non possit hoc fieri probatur multipliciter. Primo quidem, quia principium immediate productivum actus cognitivum non est minus intrinsecum potentiae cognitivae quam ipse actus. Ergo actus cognitivus non poterit immediate gigni a specie corporali existente in organo, quia tunc actus esset magis intrinsecus potentiae cognitivae quam illae species. Nam actus cognitivus primo et immediatius est in potentia quam in eius organo, unde nec in organo potest aliquo modo esse, nisi sit informatum per ipsam potentiam cognitivam et hoc prius naturaliter. — Secundo, quia immediatum principium actus essentialiter vivi et cognitivi oportet essentialiter esse^(b) vivum et cognitivum; nam essentia talis actus trahitur et influitur a suo principio immediato. Sed species corporis primo et immediate informans corporale organum non potest esse essentialiter viva et cognitiva. Ergo et cetera. — Tertio, quia potentia cognitiva non informabitur nec poterit informari a praedicta specie. Ergo nec per eam formaliter fiet actualis et potens ad producendum in se actum cognoscendi. Praeterea patet; tum quia omnis forma informans potentiam animae est prius in ipsa quam in eius organo, nam et forma non dicitur a forma altera informari, nisi quia ipsa interiacet tanquam media inter materiam et illam ulteriorem formam et disponit materiam ad illius receptionem, et quia haec forma media quasi a subteriori seu per modum fundamenti sibi prius cohaeret, unde omnis corporalis forma humani corporis potius dicitur informari ab anima quam e contrario; tum quia nulla species extensa secundum extensionem organi potest esse forma subiecti simplicis et spiritualis. — Quarto, quia actus simplex et spiritualis non potest influxive gigni a specie extensa et corporali. Sed omnis actus cognitivus est simplex et spiritualis. Quod clamat non solum communis ratio cognitionis, quae in tantum est nobilis

^(a) Al. m. mg.

^(b) Al. m. mg.

ut Deo proprie ascribatur et per quam omne cognoscens, in quantum tale, in infinitum excedit omne quod caret cognitione et potentia cognoscendi. Immo etiam clamat hoc eius immediatum subiectum, quia sicut dictum est, non potest primo et immediate esse nisi in simplici et spiritali potentia animae.

Item ad primum, species influxa prius et fortius et magis proprie et conformius repraesentabit speciem a qua immediate gignitur quam aliam. Sed ab obiecto distante non potest fieri species in visu nostro nisi per aliquam genitam in medio. Ergo prius et fortius et conformius et magis proprie repraesentabit illam speciem quam illud obiectum. Sed illud videtur prius et immediatius et expressius quod visui sic primo repraesentatur. Ergo sola species immediate gignens speciem per quam fit visio videbitur primo et principalius et proprie.

Forte dicetur quod illa species non est apta repraesentari per modum principalis obiecti, sed solum per modum imaginis obiectum repraesentantis. — Contra hoc arguitur. Primo, quia contrarium huius patet ad sensum in visibilibus radiis a sole genitis et in visibilibus ^(a) speciebus colorum; nam species ex panno viridi vel rubeo in parietem ^(b) radians videtur aperte a nobis ita quod paries appareat viridis vel rubeus. — Secundo, quia oculus gloriosus aut saltem spiritus angelicus potest omnes species aeris videre et suo intellectu totam essentiam ipsarum intelligere. — Tertio, quia aut idem est posse repraesentari quod posse speciem sibi similem et sui repraesentativam gignere aut saltem hoc secundum semper includit primum. — Quarto, quia dato quod repraesentet eam ut imaginem principalis obiecti, nihilominus ipsa primo et per se videbitur et hoc aut ut imago differens a re cuius est ^(c) imago aut quasi ipsa sit ipsa res. Sive autem fiat sic sive sic, potius videbitur esse in loco suo quam in loco ubi res est. Non etiam videbitur maior quam sit, et ita per speciem visualem ab hac genitam non poterit videri proprius situs et propria quantitas rei. — Quinto, quia noster visus videt totum spatium intermedium inter se et obiectum. Quare ergo non videbit species existentes in illo spatio, et maxime cum ipsum ut per eas informatum debeat esse visibilium quam sit ex se solo?

^(a) Al. m. mg. *radiis... visibilibus.* ^(b) Ex *parientem.* ^(c) B⁴ om. *imago... est.*

Item ad primum, si nulla virtus potest aspective attingere nisi solum illud quod est sibi realiter et immediate cohaerens et contiguatum ^(a), tunc inter ^(b) primum influens ^(c) et speciem in loco distante influxam erunt infinitae species generantes et genitae etiam in minima distantia, prout superius est probatum. Ergo species visualis ab obiecto distante influxa repraesentabit primo et per ordinem infinitas species intermedias ad hoc quod repraesentet primum influens. Ergo aut visio erit ^(d) ex tot repraesentationibus confusissima aut distincte videbit ipsas species infinitas. Non enim potest dici quod species actu plures et infinitae et differentis situs et quantitatis et quarum una est intensior ^(e) et virtualior ^(f) alia habeant vim unius solius speciei, et saltem illa quae erat in oculo per quam et fiet visio non habebit vim eiusdem aut consimilis speciei cum illis quae erunt in aere intermedio. — Item, quantitas spatii intermedii non potest repraesentari per speciem rei existentis ultra illud spatium; tum quia species non repraesentat nisi id ^(g) a quo gignitur et cui assimilatur; tum quia nullius rei quantitas repraesentatur nisi per speciem lucis vel coloris per illam quantitatem formaliter extensi. Ergo per speciem obiecti praedicti non videbitur quantitas seu distantia spatii intermedii ac per consequens nec obiectum videbitur ut distans ab ipso vidente.

Sed ad hoc respondetur quod quantitas pyramidis ex omnibus speciebus intermediis constitutae repraesentatur per speciem in oculo genitam, et ideo per eam videtur quantitas praedictae pyramidis, et eo ipso videtur quantitas spatii in quo est pyramis praedicta. — Sed contra hoc arguitur. Primo, quia si ipsa pyramis per speciem in oculo genitam non videtur nec potest videri, ut ipsimet supponunt, multo minus per eam videbitur quantitas ipsius pyramidis; quia quantitas non est primo et per se repraesentabilis aut visibilis, sed solum per hoc quod est quantitas alicuius formae visibilis, et idem est de figura et situ et consimilibus. — Secundo, quia species genita in ^(h) oculo non potest per id ipsum repraesentare quantitatem obiecti et quantitatem praedictae pyramidis, cum istae quantitates sint valde diversae et in diversis subiectis et locis et diversas species figurarum habentes. Quae quidem figurae et earum diversitas a visu nostro videtur ⁽ⁱ⁾.

(a) B⁴ *contiguanter*. (b) B⁴ *ipsum*. (c) Al. m. *ex fluens*.
 (d) Al. m. *mg.*; del. *et*. (e) Ita B¹, V *intentior*. (f) B⁴ *virtuosior*.
 (g) B⁵ *illud*. (h) Add. *interl.* (i) Melius *videntur*.

Forte respondebitur ad primum aliter, scilicet, quod quaelibet pars perspicui^(a) spatium intermedium occupantis generat suam speciem in oculo, ita quod in oculo sunt plures species partium perspicui praedicti simul cum specie obiecti principalis, per primas autem ut^(b) simul sumptas repraesentatur quantitas spatii, per ultimam vero quantitas obiecti. — Sed contra hoc arguitur. Primo, quia ex quo istae species sunt in eodem situ oculi aut fere in eodem seu in valde modico et proximo, sequitur quod repraesentabunt omnes quantitates partium spatii ut quasi aequae distantes ab oculo. — Secundo, quia species obiecti potius habebit ipsum repraesentare ut intra se quam ut extra se, quia non repraesentat ipsum nisi per hoc quod est vel refulget in ea ut repraesentatum in repraesentante seu^(c) ut simile in suo simili. — Tertio, quia locus obiecti non cohaeret inseparabiliter formae obiecti a qua gignitur species, immo obiectum cum tota illa forma est saepe in aliquo loco propinquiore vel remotiori. Ergo ex hoc quod species visualis repraesentat formam obiecti non repraesentabit plus unum locum^(d) eius quam alium. — Quarto, quia quando multae species corporales existunt in eodem situ, sunt ibi ut aliquantulum commixtae^(e); unde radius existens in vitro colorato^(f) coloratur propter quandam commixtionem coloris cum ipso. Ergo praedictae species confusae et quasi commixtae^(g) repraesentarent obiectum et partes spatii.

Item ad primum, aut species visualis repraesentat quantitatem obiecti per propriam quantitatem aut per aliquid aliud. Si per propriam quantitatem, ergo nunquam repraesentabit quantitatem maiorem sua, et ita nulla res videbitur nobis maior oculo nostro, immo nec maior quam sit eius pupilla. Si vero per aliud, hoc non potest esse nisi sola^(h) sua ratio specifica per quam analogice est in specie coloris vel lucis et quae est per suam quantitatem propriam formaliter extensa. Constat autem quod per hoc non habet⁽ⁱ⁾ repraesentare nisi colorem vel lucem, prout sunt quaedam species qualitatis ad quam species^(k) ab eis influxae analogice reducuntur. Ergo ex hoc non repraesentabunt aliquid quod sit primo et per se in praedicamento quantitatis. —

^(a) B⁴ *spatii*. ^(b) Add. interl. al. m. ^(c) B⁴ om. ^(d) Ex loco.

^(e) Al. m. ex *mixtae*. ^(f) Al. m. mg., del. *commixto* quod B⁵ habet.

^(g) B⁴ *commixtae et quasi confusae* pro c. e. q. c. ^(h) B⁵ *solum*.

⁽ⁱ⁾ B⁴ *potest*. ^(k) Al. m. mg. *qualitatis... species*.

Item, cum obiecta tactus generent suas species in longinquum, tunc sensus tactus sentiet suum obiectum ut distans et distantiam intermediam, sicut visus sentit; nam eadem ratio erit hic et ibi, scilicet, species ut de longe per intermedias species influxa. Sed hoc est falsum, prout patet ad sensum. Ergo species, prout per intermedias ab obiecto distante genita, non est ratio quare visus et auditus apprehendunt obiectum ut distans ad distantiam seu quantitatem spatii intermedii.

Item, aut species hæc, per quam fiet visio vel auditio et sic de aliis sensibus, erit illa species aut de genere illius, quæ, cum multum intenditur, sentitur et potest sentiri a nobis, sicut sentitur radius lucis, aut erit alia et alterius generis. Iuxta quod et quidam dicunt quod a quolibet obiecto sensibili gignuntur duo genera specierum, una scilicet habens esse naturale et sensibile et alia habens solum esse ^(a) intentionale et spirituale et simplex, ita quod tota est in qualibet parte aeris. Quidam tamen hanc intentionalem dicunt esse extensam sicut et aliam, attamen nobis insensibilem.

Si autem solum est de genere primæ, patet quod per eam proprie non videtur res a qua exit; nam radius solis ^(b) non repræsentat solem, prout est in sua rota et in suo loco, scilicet, in caelo ^(c). Dato etiam quod res per hanc ^(d) videretur, tunc quanto plus intenderetur et augeretur, tanto plus res per eam videretur. Cuius contrarium patet, quia quando radius lucis vel coloris in tantum intenditur quod fit nobis visibilis, tunc ipsum potius videmus quam lucem vel colorem a quo exit.

Si vero est alterius generis a primâ, tunc plura impossibilia ponuntur. Primum est quod ab eadem naturali et corporali forma et unius solius speciei fluent super eodem subiecto ^(e) et per eundem aspectum et aspiciendi modum duo genera specierum. Quod perinde est acsi diceretur quod a colore ^(f) fluat species coloris ^(g) et lucis, vel quod a luce fluat actio irradiandi et actio levitatis tendentis in sursum. — Secundum impossibile est quod una harum specierum non habeat esse reale seu naturale, sed tantum intentionale, et tamen quod vere et naturaliter fluat a forma naturali et ^(h) corporali et vere ac realiter informet corpus naturale, puta,

^(a) Al. m. mg. ^(b) Al. m. mg., B⁵ om. ^(c) Al. m. mg. s. i. c.

^(d) Add. interl. al. m., del. *eam* quod B⁵ habet. ^(e) B⁴ *obiecto*.

^(f) B⁵ B⁴ *calore*. ^(g) B⁵ B⁴ *caloris*. ^(h) Sequitur *ras.*; B⁵ B⁴ add. *etiam*.

aerem et oculum. — Tertium impossibile est quod in quolibet puncto aeris sit una species simplex et spiritualis, et quod respectu eiusdem obiecti sint tot tales in aere quot sunt ibi situs sub quibus idem oculus vel diversi oculi possunt illud^(a) obiectum^(b) videre. Et quidem haec species simul ponitur esse punctalis et punctalem situationem habere et nihilominus habere spiritualem simplicitatem^(c) quae est longe alia a punctali. Quaero etiam an haec species spiritualis sit tota in pluribus partibus aeris, sicut est anima in pluribus partibus corporis aut^(d) non. Si sic, ergo quoad esse non dependet a partibus materiae quas informat, quia quacunque una partium^(e) sui subiecti sublata adhuc existet in ceteris, nisi dicas quod in aliqua principaliter existat sicut anima in corde, ceteris vero communicat praesentiam suam non dependendo ab eis. Et certe habere ex se tale esse et primo et per se dare illud materiae corporali non est formae accidentalis, immo substantialis, et hoc non qualiscunque, sed transcendentis omnem formam extensam. Quamvis enim quaedam spiritualia accidentia animae sint cum ea in pluribus partibus corporis sui, non sunt ibi immediate nec primo et per se nec dant ipsi corpori esse simplex et spirituale, id est, animatum seu vivum et^(f) sensitivum: quia dare tale esse est elevare materiam corporalem ad participationem esse unitissimi transcendentis omne esse corporale et extensum, et ideo hoc est dare materiae^(g) quoddam esse substantiale longe altius quam sit^(h) aliquod esse corporale. Si vero non est tota simul⁽ⁱ⁾ in pluribus partibus aeris, tunc aut est extensa aut punctalis, et neutro^(k) modo est spiritualis. — Quartum impossibile est quod forma spiritualis fluat a forma corporali et extensa et hoc dirigendo aspectum suum super aliud corpus et super corporalem locum eius. Huius autem impossibilitas est in praecedenti quaestione satis ostensa. — Quintum inconveniens est quia istimet probant nos videre per species ab obiectis influxas inter alia ex hoc, quia aliquando videmus ipsam speciem quae est in oculo, utpote, quando postquam vidimus fortem lucem et avertimus oculum, ita quod postquam avertimus, adhuc videmus aliquam lucem. Dicunt enim

(a) B⁵ *idem*; V B⁵ *potest* pro *possunt* quod B² habet. (b) B¹ *subiectum*. (c) Al. m. mg., del. *simplicem*. (d) Al. m. mg. *sicut... aut*. (e) B⁴ *parte* pro *u. p.* (f) Al. m. mg., del. *ac*. (g) Al. m. mg. (h) Al. m. mg. (i) Al. m. mg., del. *sint*, B⁵ B⁴ om. (k) Al. m. mg., del. *nullo* quod B⁵ B⁴ habent.

quod illa ^(a) lux quam tunc videmus est species lucis existens in oculo per quam primo videramus ^(b) ipsam extrinsecam lucem. In hoc enim supponunt isti quod species per quas videmus non solum sunt ex se ^(c) visibiles, immo et aliquando videntur a nobis; quamvis et hoc improbaverim in quaestione an voluntas sit potentia activa in responsione ad octavam supprobationem decimi tertii argumenti principalis, ubi et assigno tres modos alios quae sit illa lux quae tunc videtur et quare et qualiter videtur.

Expedita igitur prima via probandi principalem conclusionem ^(d), per hoc scilicet quod probavimus sensus non posse sentire exteriora per species influxas ab eis, procedendum est ad secundam, ut scilicet probetur quod quibuscunque speciebus vel habitualibus dispositionibus positis in sensibus, adhuc ultra eas oportet dare praedictos aspectus et praefatas mutationes eorum. Hoc enim probato, probatum erit praefatas mutationes praedictorum aspectuum non effici ab obiectis, quamvis sint ab eis sicut a terminativis vel occasionativis.

Quod ergo praeter omnes species vel habitus exigantur praedicti aspectus probo sic. Constat enim quod dormiens, auribus apertis et naribus et tactu praesente vestibis sibi iunctis, habebunt fluere species ^(e) a praesentibus obiectis in aperta organa sensuum; et tamen non sufficit ad videndum et audiendum ^(f) vel ad sensum odoratus et tactus, nisi actualis aspectus sensuum pervigiliter ibi intendat. Nec mirum, quia etiam noster intellectus, quibuscunque scientiis valde habituatus, non potest actu recordari ea quae habet in sua memoria nec suosmet habitus nec se ipsum etiam cogitare, nisi per actualem conversionem aspiciat et intendat in species memoriales aut in alia interiora sua, nec sensus nostri non consopiti sed vigilantes percipiunt sua obiecta praesentia, cum per vehementem attentionem ad alia est actualis intentio sensuum retracta ^(g) a suis obiectis. — Rursus, si quantum poterimus, totam intentionem nostram defigamus intra oculum non dirigendo aspectum intentionis ad extra, aut si ad extra, non tamen usque ad obiectum: constat experimentaliter nobis quod non

(a) Al. m. mg., del. *ipsa*. (b) Ita B⁵ B⁴, V *videamus*. (c) B⁵ B⁴ *ipse pro ex se*. (d) Al. m. mg., del. *communionem*. (e) Al. m. mg. (f) Al. m. mg. *e. a.* (g) Ita B⁵, V *retractata*.

videmus nec sic possumus videre obiectum. — Item, sensibilibiter experimur quod in transitu nostri aspectus de uno obiecto in aliud vel per intermedium spatium usque ad obiectum fit quaedam sensibilis mutatio vel protensio in nostro aspectu, nec tamen ^(a) potest dici quod haec mutatio sit species ab obiecto influxa. Quando etiam in ipso aspectu sentimus resistantiam obstaculorum probibentem aspectum conantem transire in ultra, id est, conantem aspicere et videre ulteriora, et non praevalet aut, si aliquando praevalet, facit hoc cum sensibili difficultate et cum forti acuitione et emissionem ^(b) seu protensione aspectus: fiuntne haec et omnia consimilia a speciebus influxis per quas videmus obiecta resistantia nobis?

Item, a luce visibili immediate super oculum posita generabitur species in oculo non minus perfecta nec minorem vim repraesentandi habens quam si per intermedias species gigneretur ab eadem luce distante. Ergo magis poterit videri, cum est super oculum quam cum est remota, aut saltem cum non distat ab oculo nisi per densitatem digiti vel unius denarii. Nam et quanto erit propinquior et immediatior oculo, tanto eius aspectus poterit in luce vel in colore illuminato fortius et realius figi. Cum ergo tunc minus rem talem videre possimus: patet quod ad videndum non solum exigitur aspectus, sed etiam quod sit sub certa mensura distantiae ad exteriora protensus. Sicut enim, quando sagitta vel lapis non iacitur ultra spatium palmi, tunc supra modum remisse movetur nec potest facere fortem ictum, unde eius iactus exigit impulsus ad terminum competentem distantem directum et virtualiter protensum ad hoc quod faciat nobilem cursum et ictum: sic est et in aspectu visus. Auditus autem exigit aliquas voces debiles quasi intra suam aurem a loquente formari ad hoc quod audiat eas, aliquando vero impeditur ^(c) ex nimia proximitate earum. Ex exigentia autem praefatae proportionis aspectus ad suum obiectum provenit quod res nimis modica non potest videri a nobis. Visus tamen corporis gloriosi, puta, Christi ad multa est incomparabiliter potens ad quae noster non potest. Et tamen ratio maioritatis suae potentiae non potest sic plene dari ex parte obiectorum suorum et specierum ex eis prodeuntium sicut potest dari ex parte glorificationis animae et suarum poten-

^(a) Ita B⁴, V B⁵ om.
add. *et*.

^(b) Ita B⁵ B⁴, V *commissione*.

^(c) B⁵ B⁴

tiarum cum organis suis. Unde ex beatifica virtuositate cognitivi aspectus eorum possunt videre res immediate iunctas oculo ^(a), etiam corpora, quae sic penetrant ut simul sint in eodem loco cum illis, possunt etiam videre minima visibilia et subtilissimos radios colorum et lucis.

Item, impossibile est reddere veram et sufficientem causam multorum quae nobis apparent in visu nisi propter varios modos aspiciendi, prout iam in redditione aliquarum causarum patebit et ex pluribus supra praemissis satis colligi potest. Utquid enim multa videmus longe esse maiora nostro oculo, et tamen, quanto sub acutiori angulo ea videmus, tanto minora nobis videntur? nisi quia ex hoc quod visualis aspectus in suis virtualibus partibus postremis dilatatur ad quantitatem rei, in sua vero radice restringitur et acuitur, quando rem de longe videt, et tanto magis, quanto magis de longe: idcirco actus videndi a praedicto aspectu causatus partim proportionatur extremae dilatationi aspectus et partim radicali restrictioni et acuitioni ipsius. Et quia, quanto extremitas aspectus tendit in longinquius, tanto eius extrema dilatatio ^(b) est insensibilior visui et sensui communi quam sit eius radicalis et fortis acuitio: idcirco tunc visio quantitatis rei plus conformatur radicali acuitioni aspectus quam eius extremae dilatationi ^(c). Quia etiam tunc extremi aspectus non sufficiunt ad plene discernendum et distinguendum omnes partes minutissimas rei visae: ideo non possunt tunc videri nisi sub quadam confusa implicatione, propter quod res videtur ei minor quam sit.

Quia etiam, quanto aspectus firmiter et profundius ^(d) figitur in obiectis, tanto firmiter ^(e) et clarius videt ea: idcirco stellae sub aequali serenitate aeris visae in oriente apparent nobis maiores quam visae directe super caput nostrum, pro eo quod versus orientem aspicientes prius dilatant suos ^(f) aspectus super magnum spatium terrae. Propter quod stella in oriente sita sub latiori aspectu videtur, inter nos vero et stellam super caput nostrum stantem non interiacent alia corpora sic fixe visibilia, quin potius nimia subtilitas et invisibilitas aeris visualet aspectum confundit, et idcirco oportet ipsum fortiter circa suam axem adunari ad hoc ut super se possit fixe inspicere stellam. Quia etiam aspiciendo totum

^(a) B⁴ *oculum*. ^(b) Al. m. ex *dilatatio*. ^(c) Al. m. ex *dilatationi*.
^(d) Ex *profusius*; B¹ *fortius et profusius* pro *f. e. p.* ^(e) Al. m.
mg. et profundius... firmiter. ^(f) B⁵ *firmos*, B¹ *primos*.

spatium interpositum inter duas res videmus mutuam distantiam earum: ideo, quanto partes illius spatii distinctius aspi- ciuntur^(a), tanto idem spatium videtur maius. Quia ergo totum spatium aeris quod est inter terram et partem caeli super nos directius stantem distinctius et certius aspicitur a nobis quam spatium aeris interpositum inter terram et partem caeli orien- talem vel occidentalem: idcirco pars caeli quae est recte su- per nos videtur nobis a terra distantior ac per consequens respectu eius altior quam reliquae partes. Hinc etiam est quod orientalis pars caeli videtur quasi cohaerere terrae, et tamen videtur plus distare a nobis quam illa quae est recte super nos; quia inter nos et orientem videmus longum spa- tium terrae quod non videmus inter nos et illam^(b) aliam.

Hinc etiam est quod corpora sphaerica longe distantia videntur nobis plana, quia prominentia vel concavitas suae sphaericitatis non potest plene distingui a nostro aspectu, sed quasi occurrit sibi ut totum aequale. Hinc etiam est quod quadrata longe distantia aliquando videntur rotunda, aliquando oblonga. Rotunda quidem, quando prominentia angulorum non potest a visu discerni et medium sui lateris videtur ut nobis propinquius ac per consequens et versus nos prominentius. Hoc autem fit, quando quadratum faciali- ter^(c) opponitur visui, quia tunc fortiori et breviori seu mi- nus protenso aspectu attingitur et videtur medium quadrati quam^(d) anguli eius. Cum vero quadratum non occurrit aspectui facialiter^(e), sed oblique: tunc latus quadrati directius se offerens aspectui videtur per lineam breviorē et fixiori aspectu quam latus oblique se offerens, et ideo non ita discer- nitur tota quantitas huius lateris sicut primi, et ideo primum videtur longius isto. Quia etiam visus fortius disgregatur a medio densiori^(f) quam a subtiliori et se^(g) disgregando ver- sus latera dilatatur^(h): ideo res visa per medium densius vi- detur maior. Quia⁽ⁱ⁾ sic etiam disgregatus non sic clare et fixe distinguit omnes partes medii densi: ideo tunc res videtur ei propinquior quam si esset visa per medium magis^(k) subtile. Ideo etiam remus partim existens in aqua partim in aere vide- tur fractus vel incurvatus; quia pars existens in aqua apparet propinquior quam sit, pars autem extra aquam apparet in

(^a) Ita B⁵, V *accipiuntur*. (^b) B⁵ om. (^c) Al. m. ex *faciliter*.
 (^d) B⁵ om. (^e) Al. m. ex *faciliter*. (^f) Ex *demori*. (^g) Add.
 interl. al. m., B⁵ om. (^h) Ex *dislatatur*. (ⁱ) B⁵ add. *etiam*. (^k) Al.
 m. mg., del. *minus* quod B⁵ habet.

loco suo, et ideo non videtur nobis per rectam lineam continuari. Quia etiam extremitas aspectus in longinquius ^(a) protensa non est ita fortis et certa, sicut est prior et radicalior eius in propinquiora intendens: ideo spatium remotius ^(b) quod est magis prope obiectum non ita plene et diffuse distinguitur sicut spatium propinquius, et ideo stellae minus videntur distare a nubibus quam nubes a nobis. Ideo etiam luna et ceteri planetae videntur quasi aequae esse altae sicut stellae fixae, quia varia distantia earum a terra non potest plene distingui a visu nostro. Quia vero aspectus reflexi aut in ^(c) suo recto incessu divaricati seu fracti sunt post huiusmodi divaricationem debiliores et ^(d) minus certificativi: idcirco distantia quae est inter initium divaricationis et inter rem visam adhuc magis confuse et implicite discernitur a nobis, et aliquando nihil eius potest per ^(e) visum discerni. Et ideo res tunc videtur esse in illo loco ubi est initium fractionis seu divaricationis; sicut patet, quando lampas videtur esse alibi quam sit, aut quando eius flamma videtur attingere usque ad superficiem lampadis vitreae. Quia tamen ille aspectus divaricatus, quo flamma illa videtur pertingere usque ad vitrum lampadis, non est ita fortis, quin visio lucis diurnae ipsum excedat ^(f): idcirco non sic apparet hoc de die sicut de nocte. Et idem est de scamma vel aqua marina seu viscosa quae de nocte potius videntur lucida quam de die, et maxime cum per motum aquae fit in ea quaedam spumatio alba.

Quia etiam, cum oculus est prope lampadem, tunc aspectus eius est fortior ^(g) ad pertranseundum vitrum et ad discernendum aerem qui est inter flammam et vitrum: ideo illud non sic videtur de prope sicut de longe. Quia etiam a nimia claritate ignis vel solis noster virtualis aspectus fortiter diverberatur et disgregatur: ideo ipsa lux ^(h) ignis vel solis, quae per illos aspectus disgregatos et reverberatos videtur, videtur ⁽ⁱ⁾ esse nobis radii solares vel ignei ab igne vel sole usque ad oculum protensi, aliquando vero videtur ^(h) esse scintillae tremulae hinc inde fortiter agitatae. Hinc etiam est quare distantia rei a speculo non semper apprehenditur, nec tota figura rei visae ibi discernitur, sed videtur ali-

(^a) Ita B², V B⁵ *longius*. (^b) Al. m. ex *rectius* quod B⁵ habet.
 (^c) Add. interl. al. m., del. a quod B⁵ habet. (^d) Add. interl. al. m.
 (^e) Add. interl. al. m. (^f) Ex *excedet* quod B⁵ habet. (^g) B⁵ add. *et*.
 (^h) V B⁵ B² *ipsam lucem* pro *i. l.* (ⁱ) V B⁵ B² *videntur*. (^k) V B⁵ B² *videntur*.

quando esse ^(a) quasi quaedam moles oblonga; quia aspectus a speculo reflexus est aliquando sic debilis quod nihil illius distantiae discernere potest. Ex hoc autem provenit quod aliquando ^(b) lux clara ibi repraesentata videtur sibi fusca vel viridis vel crocea et sic de aliis. Et ideo ensis vel gladius diversimode motus videtur esse diversorum colorum, quia lux ibi visa per aspectum reflexum aut per aspectum divaricatum videtur nunc unius coloris nunc alterius. Et maxime hoc contingit, quando tali confuso aspectui et visui ^(c) commiscetur confusus aspectus et visus proprii coloris rei a qua fit specularis reflexio aut confractiva divaricatio ^(d). Et sic saepe contingit in collo ^(e) columbae aut in ense partim polito partim rubiginoso.

Quia etiam uniformitas concursus gemelli aspectus duorum oculorum super idem obiectum occurrit sensui communi acsi realiter una, cum tamen secundum dualitatem oculorum sint vere ^(f) duo aspectus et duae visiones eiusdem rei: idcirco sensus communis sensibiliter iudicat esse unam, vel potius res per ambas visiones non offertur tunc sibi nisi ut una, sicut et est vere una. Sed tamen bene sentit alium actum videndi esse in uno oculo et alium in alio, unde et cum unus eorum clauditur, sentit unum actum videndi esse subtractum alio remanente. Quando vero aspectus unius oculi sic divaricatur quod obiectum tunc videtur ei esse in loco ubi incipit illa divaricatio seu fractio: tunc res videtur esse in duobus locis, per unum scilicet oculum in uno et per alium in alio, et ideo tunc una res videtur esse duae, et taliter possent frangi aspectus quod viderentur esse tres et in tribus locis.

Ex hoc autem est quod si ^(g) in speculo infra aquam vel subtus grossum vitrum posito ^(h) sit aliquantulum de longe lux candela accensae, videbis illam lucem in duobus locis, et aliquando immo videbitur tibi esse stella parvula, aliquando vero quasi flamma fusca. Unde quando sole apparente in speculo sic infra ⁽ⁱ⁾ aquam posito videtur iuxta eum assistere quaedam stella: non est aliud quam idem sol per variam fractionem aspectus quasi in alio loco visus. Quia etiam aspectus in aliquo primo obiecto fortius terminatus et

(a) Al. m. mg., B⁵ om. (b) Al. m. mg., B⁵ om. (c) Al. m. mg. e. v. (d) Al. m. mg., del. *divaricatio* quod B⁵ habet. (e) Al. m. mg., del. *loco non*. (f) Al. m. mg., del. *ibi*; B⁵ add. *ibi* ante *vere*. (g) Al. m. mg., B⁵ om. (h) B⁵ *positum*. (i) Al. m. mg., del. *ita*.

fixus et eius forti et clara visione reflexus non potest ulteriora plene aspicere nec eorum claram visionem simul cum prima suscipere: ideo ^(a) multa lux parieti ^(b) vel obiecto alteri superfusa et ab oculo prius inspecta et visa non sinit ipsum aliquando plene apprehendere proprium colorem parietis. Ex hoc etiam est quod visus per vitrum multum rubeum vel viride transiens non potest pure aspicere et videre proprios colores rerum ulteriorum, immo viriditas vitri aspicitur ab eo ut quasi superfusa ulterioribus rebus; quia obiectum ibi esse videtur, ubi aspectus per ipsum et cum ipso transiens intendit, quantum est ex se, fortius et finalius, unde et ex hoc res videtur esse in speculo, sicut superius est dictum.

Rursus sciendum quod quia praefatus aspectus habet quandam virtualement et spiritualem magnitudinem cum spiritali et vitali simplicitate et hoc sub quadam virtuali latitudine ac longitudine ac spiritali ^(c) profunditate et altitudine: idcirco visio multarum partium magnae rei ac ^(d) multorum obiectorum sibi coordinatorum possunt ordinate et distincte ^(e) capi in visceribus visivi aspectus seu potentiae visivae per suum aspectum expansae et dilatatae. Unde visio spatii intermedii et visio ulterioris obiecti stant ibi sub eodem ordine sub quo obiecta ipsa aspiuntur; nam visio spatii coordinatur aspectui ipsius spatii ^(f) tanquam suae causae a qua et intra quam capitur et gignitur. Et consimiliter visio ulterioris obiecti coordinatur aspectui ipsius obiecti. Et hinc est quod una visio non confundit alteram nec commiscetur ^(g) alteri, nisi quando aspectus inter se confunduntur et commiscuntur, sicut fit, cum transit per vitrum in ulteriora, prout ^(h) superius dixi. Et certe talis distinctio et ordo non posset sic congrue assignari inter species corporales ⁽ⁱ⁾ in parvissimo et strictissimo situ oculi in simul ^(k) existentes.

Ut autem scias totam compositionem oculi huic ^(l) opinioni favere ^(m) et proprietatibus visualis aspectus proportionari: attende quod, ut aspectus per totum hemisphaerium nostrae faciei obiectum posset se libere diffundere simul et successive seu

^(a) V B⁵ B² et *ideo*. ^(b) Al. m. ex *pariet.* ^(c) B² om. ^(d) B² *aut.*
^(e) B² *disposite*. ^(f) B² *causae*. ^(g) Ita B⁵, V *commisceretur*.
^(h) B² *medium rubeum ut pro vitrum... prout*. ⁽ⁱ⁾ B² om. i. s. c.
^(k) Ita B⁵, V *illis*. ^(l) Ita B⁵ B², V *huius*. ^(m) Al. m. ex *fovere*.

universaliter et collective ac singillatim ^(a) et discretive ^(b), ideo factus est oculus rotundus et cito girabilis. Si enim esset planus, tunc non posset sic circumspicere a dextris et a sinistris, sed solum in ante, non etiam posset sic faciliter circumgirari. Sphaericitas etiam oculi confert ad maiorem capacitatem et regulariorem ^(c) adunationem aspectus. Quia etiam aciem visivi aspectus ad acute penetrandum et fixe videndum oportet pyramidaliter acui et protendi: idcirco semicircularis superficies oculi, in cuius acumine est pupilla, ad hoc ^(d) sibi proportionaliter servit; nam ab intrinseca basi illius superficiei, id est, ab eius diametro eius cornua attingente est quodammodo basis ipsius ^(e) aspectus, et in pupilla est quasi punctale acumen aciei suae. Quia etiam aspectum oportet esse radicaliter fixum et relictum ac serenum et clarum seu perspicuum et varie ac celerime mobilem et multarum visionum facile susceptivum et generativum seu, ut emphatice loquar, suorum obiectorum ^(f) intra se inviscerativum: idcirco oportuit oculum habere quaedam fixa et solida ac serena et perspicua et facile mobilia et susceptioni praedictorum idonea. Et ^(g) hinc est quod in intimo ^(h) oculi est humor glacialis, id est, glaciei similis, qui sua serenitate ac mobilitate et passibili humiditate deserviat serenitati et mobilitati aspectus visivi et celeri susceptibilitati actualium visionum et quodammodo ipsorum obiectorum.

Ante istum vero est humor albugineus similis albugini ovi, ac deinde sunt tres tunicae. Quarum intimior dicitur uvea, quia est ad similitudinem uvae nigra et est fortis ad solidam custodiam priorum humorum. Extra vero hanc est tunica, quae dicitur cornea, quia est similis cornu. Tertia vero et extrema dicitur consolidativa et est communiter alba et fortis et pinguis. Omnes autem hae valent ad fixam solidationem et adunationem aspectus; nam aliter humor glacialis effunderetur aut exhalaret ⁽ⁱ⁾, nec aspectus in eo posset solide figi, nisi esset intra solidas tunicas fixe contentus. Unde et praeter hoc circumdatur quadam subtili tela ^(h) quasi tela araneae, ut tutius et purius conservetur et a maiori grossitie humoris albuginei ^(l) segregetur, qui etiam est aliquantulum

^(a) V B⁵ *singillatim*, B² *singulariter*. ^(b) B² *distinctione*. ^(c) B⁵ *regularem*. ^(d) B² om. *a. h.* ^(e) Al. m. mg., del. *illius* quod B⁵ habet. ^(f) Al. m. mg., del. *subiectorum*. ^(g) B⁵ om. ^(h) In ras. ⁽ⁱ⁾ Ex *exhalaretur*. ^(k) B¹ om. ^(l) B¹ om.; B⁴ *conservetur* pro *segregetur*; B⁴ *quia* pro *qui*.

spissus, ut aspectus in eo fixior esse possit. Quia etiam nimis patula pervietas ad exteriora confunderet et disgregaret aspectum et visum: idcirco quaedam obumbrantia sunt anteposita humori glaciali, scilicet, grossities humoris albuginei et nigredo tunicae uveae, quae in anteriori parte remanet aliquantum discooperta a duabus tunicis sibi superpositis, quia in illa discoopertura est visiva vis pupillae. Visus enim noster cito disgregatur et excaecatur a nimia claritate, umbrositas autem cum debita perspicuitate et serenitate conferunt adunationi et recollectioni et confortationi et proportionali serenationi aspectus.

Duae etiam ^(a) tunicae interiores, scilicet, uvea et cornea, sunt duplices et consimiliter ^(b) tela continens humorem crystallinum seu glaciale, tum ad firmiorem custodiam humoris interni et spirituum ibi ^(c) confluentium, tum ad fortio- rem stabilitionem et recollectionem visivi aspectus quae bonitati firmi iudicii multum confert. Item ^(d), frigiditas humoris glacialis et albuginei temperat fervorem spirituum in quibus defertur visivus aspectus. Qualiter autem omnia haec conferant statui gloriae est supra intelligentiam et experientiam nostram praeterquam de facili circumgiratione ac firmitate et serenitate aspectus. Quia etiam instrumentum concavum et cum debita soliditate facile compressibile ^(e) et dilatabile est aptius aspectibus et actibus sensitivis — nam concavitas aerea est capacior et nobilior quam suum oppositum —: idcirco organa sensuum sunt concava et in nervis concavis et solidis facile compressibilibus et dilatabilibus fundata. Quia vero unitas ^(f) cuiuslibet potentiae sensitivae et radicalis unitas sensus communis exigit aliquam radicalem unitatem in organo cuiuslibet sensus: ideo nervi sensitivi habent radicalem unitatem ^(g) in sua origine, puta, circa cerebrum et etiam in corde. Et hinc est quod potentia visiva initialiter figitur in una radice duorum nervorum ad duos oculos protensorum. Alias enim in duobus oculis non posset una et eadem visiva potentia esse, nisi scilicet totum eius organum reduceretur ad aliquam unitatem.

Ostenso igitur ^(h) quod necessarium est praedictos aspectus et eorum varias mutationes po-

^(a) Ita B⁵ B⁴, V enim. ^(b) Ita B⁵, V consimili. ^(c) Al. m. mg., del. sibi quod B⁵ habet. ^(d) B⁴ Iterum. ^(e) Ita B⁵, V comprehensibile ex compressibile. ^(f) Al. m. mg. Q. v. u. ^(g) Al. m. mg. in organo... unitatem, B⁵ om. ^(h) Ita B⁵, V om.

nere in sensibus particularibus^(a), sequitur hoc idem ostendere in sensu communi seu interiori. Arguo igitur sic. Species cuius generatio naturaliter procedit in rectum, nisi cum per media densiora aut per specularia eius incessus mutatur et hoc sub lege sibi naturaliter praefixa, impossibile est quod naturaliter et communiter teneat alium incessum. Sed species ab oculo ad cerebrum seu ad organum sensus communis non potest per rectam lineam ire, quia nervi visuales oblique tenduntur ab oculo ad ^(b) cerebrum. Ergo contra naturam erit iste processus. Et multo magis hoc patet de specie tangibilium genita in pede, quam oportebit per tortuosas ramificationes nervorum procedere usque ad cerebrum ubi est organum sensus communis.

Sed ad hoc dicitur quod ibi species potius procedunt secundum leges spirituum ^(c) quam secundum leges propriae naturae. — Contra hos autem obicitur. Primo, quia isti, ut salvent suam opinionem de sentiendo per species genitas ab obiectis, non verentur contradicere communi et naturali et ^(d) nimis experto cursui generationis ^(e) corporalium specierum. — Secundo, quia sicut speciei genitae essentiale est esse per generationem, sic et quod generetur sub certis modis et limitibus suae essentiae praefixis; sic etiam est essentiale speciei generanti quod generet in rectum, sicut et quod generet. Non ergo poterit hoc eis auferri per causam creatam et naturalem. — Tertio, quia secundum hoc oportet dare aliquod agens in has species quod sua actione corrumpat ^(f) in eis illam naturalem vim et proprietatem per quam generabantur solum in rectum et quod det eis oppositam, et hoc totiens, quotiens per varias tortuositates nervorum oportebit mutare incessum. — Quarto, quia cum tota virtus et essentia huiusmodi specierum sit a primo influente — unde et oportet eas semper continuari ad ipsum — : oportebit aut virtutem primi influentis consimiliter mutari aut eas discontinuari ab ipso et etiam repugnare. Quae omnia sunt absurda.

Item ad primum, sensus communis sic intime sentit omnes actus sensuum particularium acsi esset ^(g) in eorum organis ^(h) sicut et ipsi; unde statim cum pungitur pes, ipse in eodem instanti hoc intime sentit quasi ibi assistens ⁽ⁱ⁾. —

(a) Al. m. ex partibus. (b) B⁵ usque ad. (c) Ex spiritualium.
 (d) In mg. (e) B⁵ generationi; B² om. generationis corporalium.
 (f) B² corrumpatur. (g) Ex essent. (h) Ita B², V organum; B² om. sicut et ipsi. (i) B² unde in eodem instanti quo pes pungitur, sensus communis hoc sentit quasi assistens pro unde... assistens.

Ulterius, sic intime sentit eorum obiecta in suis locis quod multi proprii actus eius videntur esse proprii actus sensuum particularium; sicut patet, cum picturae diversarum vestium et membrorum alicuius imaginis videntur nobis varias densitates sibi invicem superpositas habere, acsi colores imaginis essent corpora spissa. Quod ideo nobis videtur, quia aestimatio sensus interioris sic probavit in hominibus quorum sunt imagines illae. Sic ^(a) etiam, cum titio ignitus sphaerice giratur, videmur nobis videre quendam circulum igneum; cum tamen visus in nullo uno ^(b) instanti videat illum circulum, nec cum fit, nec post factum, sed solum unam partem videt post aliam sic quod nunquam duas simul. Sed interior sensus illum circulum apprehendit per memoriam retinentem praeterita et offerentem recenter ^(c) acta et visa, quasi adhuc fiant et videantur. Innumera etiam alia sunt quae a ^(d) solo sensu interiori apprehenduntur vel aestimantur, quae tamen sensibus ascribuntur particularibus ^(e) propter intimitatem illius cum istis. Oportet ergo quod virtualis aspectus sensus communis intime attingat usque ad actus sensuum exteriorum et etiam usque ad loca obiectorum suorum. Et eadem ratione oportet hoc ipsum de intellectu nostro, quando intime videt et intellectualiter sentit actus omnium sensuum nostrorum cum suis obiectis.

Item, absque positione ^(f) huiusmodi aspectuum et suarum variabilitatum non potest reddi conveniens causa impediendi usus liberi arbitrii, salva veritate nostrae essentialis libertatis et etiam libertatis habitualis seu gratiae sibi adiunctae, prout in quaestione de impedimento usus liberi arbitrii diffuse probavi ^(g), et prout patet ex pluribus a me tactis ^(h) in duabus quaestionibus de libertate et activa virtute nostrae voluntatis.

Restat igitur ultimo probare ⁽ⁱ⁾ quod praedictos ^(k) aspectus oportet ponere in spiritibus separatis. Quod quidem triplici via probatur ^(l). Primo scilicet, quia nec per species innatas nec per species ^(m) a rebus localiter distantibus receptas possunt videre res, prout sunt in suis locis. Ergo oportet hoc fieri per aspectus in obiectis ⁽ⁿ⁾

(a) Ex Si. (b) Al. m. mg. (c) B² praesenter. (d) B² in.
 (e) Ex partibus. (f) B² ratione. (g) Ex probavi. (h) B² prout
 in eadem illa quaestione tractavi et pro prout... tactis. (i) B² om. et
 activa... probare. (k) Ex praedicto. (l) B² probatur tripliciter
 Quod... probatur. (m) B² ingenitas nec pro i. n. p. s. (n) Al. m.
 mg., del. omnibus.

virtualiter terminatos iuxta modum in prima quaestione praetactum. Quod autem non possint hoc per species innatas multipliciter probavi in quaestione de hoc specialiter facta ^(a). Quod etiam ^(b) nec per species ^(c) a rebus distantibus receptas probatur: quia non per receptas ^(d) a corporibus, prout probat tota ^(e) quaestio praecedens et etiam multae rationes ^(f) in hac secunda ^(g) factae. Non etiam a spiritibus ^(h) localiter distantibus, quia tunc oporteret quod prius gignerent suas species in intermedio spatio corporali. Illae autem non possent esse spirituales, ex quo essent accidentia corporis extensi, prout superius est probatum. Et praeterea, cum omne spirituale sit vivum, essent vivae et per consequens aerem et cetera corpora vivificantes. Non etiam possent esse corporales; tum quia tunc non possent expresse repraesentare intellectualem vitam et substantiam ⁽ⁱ⁾ spirituum nec specificas differentias potentiarum suarum; tum quia ex eis non possent gigni species spirituales in intellectu spiritus, prout in praecedenti quaestione est satis abunde probatum ^(k); tum quia valde absurdum est dicere quod spiritus generet in medio corporalem similitudinem suae intellectualis substantiae ad ^(l) hoc ut a spiritu ab eo ^(m) distante possit videri.

Sed dicitur a quibusdam quod substantia spirituum separatorum non est in loco, sed solum eius operatio quam in corpora facit, et quod saltem suus actus intelligendi non concernit distantias locales ⁽ⁿ⁾ nec impeditur per eas, immo si res per infinitum spatium distaret, aequè faciliter posset videri ab eo acsi non distaret ab eo.

Quamvis autem ^(o) hoc in praedicta ^(p) quaestione de speciebus innatis sit satis ^(q) improbatum, adhuc arguitur contra hoc primo per ^(r) auctoritates sanctorum. Gregorius enim, in IV ^(s) libro *Moralium*, super illud Iob, capitulo 3 ⁽¹⁾, *cum regibus et consulibus terrae*, dicit ⁽²⁾: «Dives, qui apud inferos torquetur, in sinu Abrahae Lazarum requiescere con-

^(a) B² in speciali quaestione de hoc pro in... facta. ^(b) B² om.
^(c) B² om. ^(d) V B⁵ om. p. r. quae B² habet. ^(e) B² om.; B³ conclusio pro quaestio. ^(f) B² aliae. ^(g) B² om. ^(h) Al. m. mg., del. speciebus. ⁽ⁱ⁾ B² substantias. ^(k) B² ostendi pro est... probatum.
^(l) B² a. ^(m) B² ponit ab eo ante videri. ⁽ⁿ⁾ Ex localis; B² distantiam localem pro d. l. ^(o) Al. m. mg. ^(p) B² om. ^(q) B² om.; B² add. nihilominus ante adhuc. ^(r) Add. interl. al. m. ^(s) Ita B⁵ B², V al. m. mg. X, del. VIII.

⁽¹⁾ Iob. 3, 14. ⁽²⁾ Gregorius M., *Moral.*, IV, 29, n. 56 (PL 75, 666).

templatur, qui profecto, si adhuc in imis non esset ^(a), hoc ille in tormentis positus non videret. Unde et idem Redemptor pro nobis moriens inferna penetrat, ut suos qui ei ^(b) inhaeserant ad caelestia reducat ^(c). — Item, Augustinus, libro *De cura pro mortuis agenda* ^(d), dicit ⁽¹⁾: « Ibi ergo sunt spiritus defunctorum ubi non vident quaecunque aguntur aut eveniunt in ista vita ^(e) hominibus ». Item, infra ⁽²⁾: « Proinde fatendum est nescire quidem mortuos quid ibi ^(f) agatur, sed postea audire ab eis qui hinc ad eos moriendo pergunt, non quidem omnia, sed quae indicare sinuntur, possunt et ^(g) ab angelis audire qui rebus quae aguntur hic praesto sunt. Nisi enim angeli possent interesse vivorum et mortuorum locis, non dixisset Dominus Iesus ⁽³⁾, *contigit autem mori inopem illum et ferri* ^(h) *ab angelis in sinum Abrahae*. Nunc igitur hic ⁽⁴⁾, nunc ibi esse potuerunt ^(k), qui hinc illuc quem Deus voluit abstulerunt ». — Item, Chrysostomus ⁽⁴⁾ et Ambrosius ⁽⁵⁾ et Damascenus ⁽⁶⁾ dicunt quod ideo mater Christi fuit desponsata Ioseph, ut Christi de Virgine conceptus et partus diabolo celaretur. Sed hoc non potest esse, nisi diabolus tunc impediretur videre incorruptam integritatem ^(l) claustrum virginalis et corpus Christi formatum et stantem in virginali utero eius ^(m). Sed unde hoc impedimentum poterat diabolo provenire, nisi quia prohibebatur aspectum interiorum Virginis penetrativum protendere versus Virginis virginalia claustra? Si etiam continue vidisset omnia loca et omnes locales tactus et actus Ioseph, sponsi Virginis: indubitabiliter scivisset quod Ioseph nunquam ⁽ⁿ⁾ tactu vel opere coniugali cognoverat eam, et sic per illud ^(o) coniugium non fuisset celatum diabolo quod Christus fuisset de Virgine conceptus et natus.

Secunda via est quod ^(p) absque locali distantia ^(q) sunt in eis intellectuales magnitudines et profunditates per quas

(a) Ex *essent* quod B⁵ habet. (b) B² eis; V *inhaerant* pro *inhaeserant* quae B⁵ B² habent. (c) B² *reducant*. (d) B² om. (e) V B⁵ *istam vitam* pro *i. v.* quae B² habet. (f) Al. m. mg., del. *hic* quod B⁵ habet. (g) B² *etiam*. (h) Al. m. mg., del. *feri*. (i) B² om. (k) B⁵ B² *poterunt*. (l) B² *virginitatem*. (m) Al. m. mg., B⁵ om. (n) B⁵ om. (o) B² om. (p) B⁵ *quia*. (q) B² om.

(1) Cap. 13 (PL 40, 605). (2) Cap. 15 (PL 40, 605 sq.). (3) Luc. 16, 22. (4) Cfr. Iohannes Chrysostomus, *Expositio in Psalmum XLIX* (PG 55, 242); *In Matthaeum, homilia III* (PG 57, 31 sq.). (5) Cfr. *Expositio Evangelii sec. Lucam*, lib. II, n. 3 (PL 15, 1553). (6) Cfr. Iohannes Damascenus, *De fide orthodoxa*, IV, 14 (PG 94, 1159).

intima unius sunt valde distantia non solum ab intimis alterius, sed etiam ab exterioribus eius. Propter quod unus nequit cordis aliorum secreta videre illo nolente aut non Deo revelante. Non potest autem congrua via vel ratio dari propter quam prohibeatur videre secreta cordis aliorum actu existentia in corde eorum ac per consequens iam per ^(a) se visibilia et scibilia tanquam iam actu determinata adesse, nisi quia aspectus eius non potest aspective penetrare intima cordium aliorum, quando illi intellectualiter obserant ^(b) et claudunt eis ^(c) penetralia cordium suorum. Quomodo autem hoc fiat tetigi super librum *Angelicae Hierarchiae* in quadam quaestione de hoc ibi facta. Ad hoc etiam facit quod daemon tentando Christum in deserto conatus est experiri ^(d) et indagare an Christus esset Filius Dei vel non ^(e 1). Ex hoc enim patet quod daemon non videbat nec sciebat naturam Christi humanam non subsistere in se ipsa nec habere in se rationem personae creatae. Videtur etiam ex praemisso quod ipse non videret originalem munditiam suae carnis, scilicet, Christi et matris ^(f), per quam erat ipse Dominus Christus ^(g) absque originali infectione conceptus et natus et in ea perdurans ac per consequens et a toto humano genere per legem corruptae concupiscentiae propagato singulariter segregatus. Ex his autem patet quod intellectualis aspectus daemonis non poterat aspective penetrare et penetrando aspicere interiores dispositiones carnis et animae Christi, etiam quoad eius sensualem naturam.

Tertia via sumitur ex impossibilitate nostra ad videndum substantias separatas et Deum. Si enim visio fit per species ab obiectis influxas potius ^(h) quam per aspectum in obiecta defixum ⁽ⁱ⁾: nunquid animae separatae et angeli boni et mali possunt influere in nos speciem totius ^(k) substantiae suae ac potentiarum et habituum et actuum multo magis quam corpora mundi? Ac per consequens poterimus eorum propriam substantiam et accidentia nude et clare videre multo magis quam lucem corporalem. — Praeterea, quare saltem nostram animam et omnes eius spirituales proprietates non videmus ita clare sicut lucem solis, et etiam clarius, cum

(^a) B⁵ B² ex. (^b) Ex observant quod B⁵ habet. (^c) B² om. e. c. e.
 (^d) B² om. e. e. (^e) B² om. v. n. (^f) V B⁵ mentis et pro s. C. e. m.
 quae B² habet. (^g) V B⁵ om. i. d. C. quae B² habet. (^h) Ex post.
 (ⁱ) B² om. potius... defixum. (^k) B² om.

(1) Cfr. Luc. 4, 1sqq.

sua forma seu natura intellectualis excedat incomparabiliter lucem solis? — Item, quare habitus et species nobis a Deo immediate influxi ad ipsum cognoscendum, credendum et^(a) amandum et contemplandum non faciunt nos Deum facialiter^(b) et nude videre, ita quod actus eorum sit saltem quaedam minima visio Dei facialis et nuda et immediata, saltem in animabus separatis in purgatorio existentibus? — Vide igitur quomodo praedictorum ratio faciliter trahitur ex parte cognitivi aspectus. Quanto enim Deus et intellectuales substantiae transcendunt corporalia et sensibilia: tanto altior et perspicacior et vigorosior aspectus exigitur ad illa clare et visibiliter conspicienda. Quia ergo noster intellectualis aspectus multum distat^(c) ab altitudine illa et ab illo vigore et claritate, et hoc sic quod non potest sibi illa altitudo dari nisi a creatore: ideo nec per se nec per alterius creaturae auxilium et influxum potest ad hoc elevari, interiora tamen propriae animae conspicit quasi in tenebris per modum palpativi tactus. Quia autem nulla cognitio rerum est aut esse potest visio facialis et immediata, nisi aspectus cognitivus defigatur in ipsas: idcirco nulla cognitio Dei quae non manat ab aspectu in Deum immediate defixo potest esse facialis visio Dei; nam aspectus tunc necessario defigatur in aliqua ratione creata quam assumit in speculum Dei, prout docet⁽¹⁾ Dionysius in libris suis et generaliter de omni re praeter facialem visionem cogitata probabitur in quaestione sequenti.

[Solutio Obiectionum]

Ad obiectiones autem in contrarium patet^(d) responsio ex praedictis.

Ad primum enim patet; tum quia mutatio aspectus non ponitur fieri ab obiecto sicut ab efficiente, sed solum sicut a terminante; tum quia immediatio localis et corporalis indistantiae^(e) non est semper necessaria inter ef-

(^a) B² om. c. e. (^b) Al. m. ex *faciliter*. (^c) B² *deficit*; V add. ante *distat* valde quod B² om. (^d) B² *Ad obiecta patet ex dictis* pro *Ad... patet*. (^e) B² *distantiae*.

(¹) Cfr. Pseudo-Dionysius, *De divin. nom.*, cap. I, § 3, 4, 8 (PG 3, 590 sqq.); cap. II, § 7, 8 (p. 646); cap. V, § 2 (p. 815); cap. VIII, § 3 (p. 870 sqq.).

fectum et suam causam immediatam, sed solum immediatio virtualis intimitatis et efficaciae.

Ad secundum etiam patet, quia mutatio aspectus quae fit ex varia terminatione obiecti naturaliter subsequitur radicalem aspectum, ipsa vero ^(a) terminatio passive sumpta est simul natura cum ipso particulari aspectu per eam formaliter terminato, quia realiter sunt id ipsum.

Ad tertium etiam patet, quia virtualis protensio ad extra non tanquam ad locum virtutis protensae, sed tanquam ad eius terminum obiectivum ^(b) non est motus localis, sed solum motus vel mutatio virtualis, proportionata tamen in quibusdam motui locali, sicut et contactus virtualis est quodammodo proportionatus contactui situali et superficiali. Non etiam oportet virtualem protensionem ^(c) habere partes situalliter extensas, sed solum virtualiter. Non etiam oportet quod ibi sit corporalis rarefactio, sed quaedam spiritualis mutatio illi analogice similis.

Ad quartum etiam patet quod ^(d) ibi non est transitus localis, sed solum ^(e) virtualis, qui aliquando potest esse successivus, aliquando subitaneus ^(f), prout superius est ostensum.

Ad quintum etiam patet, quia idem punctum lucis potest aspicere totam sphaeram mundi per varias lineas, aspicit etiam omnes partes unius lineae. Cum ergo dicitur quod hoc non potest per id ipsum: si sit intentio quod non per eandem essentiam puncti ^(g) lucis, falsum est, si vero sit intentio ^(h) quod non ⁽ⁱ⁾ per eundem respectum nec per eandem partem seu partialem ^(k) gradum sui aspectus, sic est verum. Sed huiusmodi partes non oportet esse univoce similes partibus spatii, sed solum eis proportionaliter coaptari ac per consequens quasdam virtuales distantias et propinquitates ^(l) maiores et minores inter se habere iuxta proportionem partium spatii.

Et per hoc patet ad sextum, quia ibi est tantum virtualis obliquatio ^(m) proportionata corporali obliquationi ⁽ⁿ⁾ ipsius spatii. Quae quidem non ideo dicitur fractio, quasi tollat omnimodam unionem partis obliquatae a parte priori ^(o), sed solum quia tollit sibi quandam rectiorem et simplicio-

^(a) B² *inquam*. ^(b) Al. m. mg., del. *obiectum*. ^(c) Al. m. ex *portionem*. ^(d) B⁵ *quia*. ^(e) B² om. ^(f) B² om. *a. s.* ^(g) Al. m. mg., del. *praedicti*. ^(h) B² om. *s. i.* ⁽ⁱ⁾ V add. *est* quod B⁵ B² om. ^(k) Ex *per talem*. ^(l) Ex *propinquitate*. ^(m) Al. m. corr. ⁽ⁿ⁾ Al. m. corr. ^(o) Ita B⁵, V *prioris*, B² *primi*.

rem unionem; quia et duae lineae trianguli sibi continuantur in cono sui anguli, non tamen recte, sed oblique.

Ad septimum etiam patet, quia aspectus virtutis ab obiecto non repellitur effective nec efficit in eo aliquam passionem violentam, immo fit naturaliter ab interno impetu radicalis aspectus. Dicitur tamen esse violenta, quia est contra communem et absolutam inclinationem sui impetus seu ^(a) impulsus. Et haec violentia dicitur fieri ab obiecto, quia non exhibet se ut pertransibilem, sed potius per modum contrarium.

Ad octavum etiam patet satis ex iis quae in principali ^(b) responsione sunt tacta; quia sicut ibi dictum est, idem secundum idem non agit ibi in se ipsum, sed per potentiam ^(c) et radicalem partem sui aspectus variat subsequentem. Nec hoc facit absque cooperatione obiecti, quamvis non coopereatur ei per modum efficientis, sed per modum terminantis bene vel male aut fixe vel transitive ^(d).

Ad nonum etiam patet, quia aspectus non dicitur figi in obiecto per suarum essentialium materialem contactum, sed solum per hoc quod huius ad illud inclinatio et impendentia ^(e) firmiter quietatur, acsi eius essentia esset in ipso obiecto fixa. Nec ista obiectio est minus contra actum visionis quam contra talem eius aspectum; quia constat quod actualis visio ipsius obiecti figitur et terminatur in ipso sicut in obiecto, et aliter figitur in speculo vel in transparenti medio et aliter in obiecto fixo.

Ad decimum dicendum quod potius facit pro quam contra, quia experientia teste aliter aspicimus et videmus res sub angulo recto et aliter sub obtuso; nam visio facta sub angulo recto est ceteris paribus ^(f) certior quam facta sub obliquo. Nec tamen dico quod quando oculus movetur de loco ad locum, quod tunc aspectus variet et moveat se ipsum, immo motor ^(g) oculi et suae potentiae hoc facit.

Ad undecimum dicendum quod sicut contactus materialis differt a contactu virtuali, sic localis situs lucis vel solis differt a suo virtuali aspectu, ac per consequens particularis determinatio et variatio situum differt ^(h) a particulari determinatione et variatione virtualium aspectuum. Et quod ita sit probat varietas effectuum; nam lux secundum

(a) B² *et.* (b) B² *prima.* (c) B² *primam.* (d) B² *transitorie.*
 (e) B² *dependentia.* (f) Ita B², V *partibus.* (g) Al. m. mg., del. *tor.*
 (h) Al. m. mg.

suam essentiam eadem et aequalis non influit^(a) ita fortem et perfectum radium per angulum obliquum^(b) sicut facit per angulum rectum. Si etiam lux non fieret per virtuales aspectum propinquior rei ad quam situaliter et localiter appropinquat, non influeret^(c) plus in eam quam ante.

Ad duodecesimum dicendum quod ea^(d) ratione qua omnis aspectus exigit aliquid pro obiecto, pro eo quod non potest aspective dirigi ad mere nihil, quia tunc se haberet ad nihil quasi ad quoddam ens terminativum vel deductivum^(e) ipsius aspectus, ea inquam, ratione non potest per vacuum aspective dirigi et transire in ulterius obiectum; quia tunc oporteret quod primo aspiceret ipsum vacuum ut prae- vium obiectum et ut pervium et pertransibile^(f) ipsi aspectui, et ita haberet se ad illud ut ad quoddam ens aspectibile et^(g) visibile et ut ad naturam perviam et pertransibilem. — Praeterea, eo ipso quo protensio aspectus in longe distantia exigit spatium intermediae distantiae cui virtualiter coaptetur, eo ipso exigit realem quantitatem spatii ibi esse ac per consequens et substantiam illi quantitati subsistentem. — Praeterea, sicut terminatio obiectiva iuvat aspectum et sustentat impendentiam eius: sic et aliqualis terminatio perspicui medii terminat et sustentat ipsum, ita quod absque hac non esset sufficienter vigorosus et potens ad aspiendum in ultra.

QUAESTIO LXXIV.

Tertio quaeritur an principium effectivum actus cognitivi sit species repraesentativa obiecti aut habitus aut potentia vel utrumque simul.

Quod autem fiat a specie videtur.

1. Primo, propter assimilationem cognoscentis ad cognitum; omnis enim cognitio fit per assimilationem.

2. Secundo, propter repraesentationem; oportet enim obiectum repraesentari ipsi cognoscenti ad hoc quod cognoscat ipsum.

(a) Al. m. ex *fluit*. (b) B³ *acutum*. (c) Ita B⁵, V *influet* in ras; al. m. mg. *plus*; V B⁵ B² *eum* pro *eam*. (d) Ex *eadem*. (e) Al. m. ex *eductivum*. (f) Ex *pertransimile*. (g) B² om. a. e.

3. Tertio, propter educationem potentiae in actum primum sciendi; nam primus actus, scilicet, forma praeit naturaliter et causaliter secundum, scilicet, operationem.

4. Quarto, propter determinationem potentiae de se communis et indeterminatae ad opposita obiecta et ad oppositos actus; propter quod indiget aliquo appropriante et determinante eam ad hoc obiectum et ad hunc actum.

5. Quinto, quia actuum diversorum specie sunt immediata principia specie diversa, et infinitae species actuum non possunt fieri a principio creato unius finitae speciei.

Quod autem sit ab habitu videtur.

1. Primo, quia actus assentiendi^(a) firmiter non potest fieri a potentia^(b) potente oppositum credere vel opinari vel de utroque dubitare aut neutri parti non assentire vel dissentire absque habitu potentiam^(c) firmante et immobilitante et certificante.

2. Secundo, quia potentia potens deficere in agendo et in modo agendi indiget regula et regulari habitu contra defectivos et casuales modos agendi, unde et aliter fit arca per eum qui facit^(d) eam ex habitu artis et per certas regulas artis et aliter per eum qui facit eam casualiter absque arte; ergo saltem actus regulatus et expedite ac faciliter et inerrabiliter factus non potest fieri nisi ab habitu.

3. Tertio, quia omnes actus eiusdem potentiae conveniunt in genere; ergo actus visionis Dei beatae et fidei iustificantis et prophetiae futura contingentia praevidentis et rationis naturaliter intelligentis conveniunt in genere; sed hoc est impossibile, si sunt a principiis non convenientibus in genere, sicut utique substantialis potentia et suus accidentalis habitus non conveniunt in genere; ergo sicut tres primi actus sunt necessario ab habitu gloriae vel fidei vel luminis prophetici, sic oportet esse et quartum aut quoscunque alios eiusdem potentiae.

4. Quarto, quia species actus sequitur speciem habitus, unde et habituum specie diversorum sunt actus specie diversi; sed illud est tota causa rei quod dat sibi totam speciem suam, saltem quando quidditas rei est simplex, ita quod ratio sui generis non dicit aliam essentiam ab essentia suae differentiae specificaе; ergo et cetera.

(a) B⁵ *sentiendi*. (b) Al. m. mg. (c) B⁵ *potentia*. (d) Ita B⁵,

Quod autem sit ^(a) a sola potentia videtur.

1. Primo, quia eadem actio non potest immediate fieri a duabus causis; ergo aut potentia cognitiva nihil efficit in actu cognitivo ac per consequens non est cognitiva nisi solum per accidens, aut actus cognitivus fit immediate ab ipsa sola; sed ab habitu vel specie non potest fieri, nisi fiat ab eis immediate; ergo et cetera.

2. Secundo, quia habitus generantur et augentur per actus; ergo habitus non sunt causae ipsorum actuum, quia effectus non est efficiens suae causae; ergo actus fiunt a sola potentia. Si dicas quod augere habitum non est esse causam totius habitus: adhuc arguitur, quia illud quod est per se immediatum efficiens homogeneae partis alicuius formae non potest per se ^(b) immediate fieri ab illa forma nec a parte ipsius, nec etiam aliquod aliud quod sit eiusdem speciei cum illo efficiente.

3. Tertio, quia ex duabus quaestionibus praemissis habetur quod anima nullum influxum directe recipit a corporibus vel ab obiectis, in quantum obiectis; ergo si per ^(c) habitus et species facit habitus cognitionis, aut illi habitus fient ab ipsa aut a Deo vel angelis; si ab ipsa, ergo prius habuit actum cognitivum, quia non potuit facere in se ^(d) habitus vel species nisi per aliquem actum; si autem a Deo vel angelis, ergo si non dant sibi tales habitus vel species, nihil poterit per se cognoscere; praeterea, absurdum est quod non possit audire vocem vel videre lucem aut scire se videre et audire, nisi recipiat habitus vel species a causa superiori.

Quod autem nunquam possit fieri a potentia et habitu simul sumptis probatur.

1. Primo, quia immediatus influxus unius eorum erit necessario diversus ab immediato influxu alterius; ergo actus ab utroque procedens esset compositus ex ^(e) duplici actione, iuxta quod videmus quod, quando radius per vitrum rubeum transiens generat in ultra radium coloratum, quod illud quod est ibi de specie lucis est a luce, et quod est ibi de specie

^(a) B⁵ *sint.* ^(b) B⁵ *add. et.* ^(c) *Ex partus.* ^(d) Al. m. mg.
in se. ^(e) B⁵ *a.*

coloris est a colore; sed non videtur talis compositio posse dari in actu cognitivo; ergo et cetera.

2. Secundo, quia quando duae causae concurrunt ad eundem actum efficiendum, oportet quod una sit principalis et altera instrumentalis, et tunc oportet quod causa instrumentalis moveatur seu applicetur a principali per aliquam praevidiam actionem, et quod actio facta a causa instrumentali non sit immediate a causa principali, sed solum mediate; oporteret ergo quod potentia haberet ex se sola unam actionem per quam applicaret habitum ad suam actionem vel e contrario; utrumque autem est inconveniens; ergo et cetera.

**Quod autem a nullo trium praedictorum divisim
vel simul sumptorum fiat probatur.**

1. Primo, quia actus est frequenter multo melior eis, sicut patet de actu visionis et fruitionis Dei, in quibus sic consistit beatitudo quod per nullos habitus vel species absque ipsis possumus esse simpliciter beati. Patet etiam, quia ^(a) aequae facilliter vellemus non esse sicut cum quacunque habitu perfectione absque his actibus in aeternum esse; constat autem quod effectus non est nobilior sua causa et maxime in tanto superexcessu.

2. Secundo, quia nulla species potest repraesentare Deum sicuti est nec ut simul trinum et unum praeter illam quae est Deus, beatifica etiam visio Dei potius videtur consistere in agi a Deo quam in agere ad Deum; ergo saltem actus videndi Deum non erit a tribus praedictis.

[Respondeo]

Circa istam quaestionem dixerunt quidam quosdam actus non exire ab habitu vel specie, ut, cum anima cogitat se ipsam; quosdam vero exire a specie non habente vim habitus permanentis post actum, sed solum durantis, quantum durat actus, quia semper est in fieri, sicut et actus. Hanc autem quidam eorum dixerunt esse ab obiecto, et hoc vel per irradiationem potentiae cognitivae vel absque ea, secundum quod in prima quaestione est tactum. Quosdam vero dixerunt exire ab habitu simul et specie, ut, cum quis ex habitu scientiae quem iam habet cogitat obiecta illius

(^a) Ita B⁵, V *quod*.

habitus. — Respectu vero angelici intellectus sunt adhuc opinioniones quas in quaestione de speciebus innatis et in quadam additione ibi adiuncta diffusius explicavi.

Aristoteles⁽¹⁾ vero videtur tenuisse quod actus sensuum particularium sint immediate ab obiecto, sicut illuminatio aeris est a sole et motio mobilis a motore. Unde vult⁽²⁾ quod sentire est^(a) quoddam pati et quod⁽³⁾ sensatum in actu est secundum rem idem quod sensus in actu, id est, quod obiectum sentiri a sensu est secundum rem idem quod sensum sentire obiectum, sicut movere et moveri sunt idem secundum rem et differunt ratione⁽⁴⁾. Unde dicit quod visio coloris est idem^(b) quod passiva coloratio visus et auditio est idem^(c) quod passiva sonatio in sensu facta.

De intellectu vero nostro videtur tenuisse⁽⁵⁾ quod suus actus ante acquisitionem habitus scientiae sit solum quaedam passio facta a phantasmate seu a specie imaginativa per abstractionem intellectus agentis, et ex huius actus frequentatione et etiam aliquando ex uno solo dicit generari habitualement notitiam principiorum. Quem habitum vocat intellectum aut^(d) habitualement notitiam conclusionum. Quam, prout est de aeternis, vocat habitum sapientiae, prout vero est^(e) de temporalibus per nos non agibilibus, vocat habitum scientiae, prout vero est de temporalibus et contingentibus^(f) per nos agibilibus et ad mores spectantibus, vocat habitum prudentiae, prout vero est de per nos agibilibus, sed non moralibus, vocat habitum artis, prout patet VI libro *Ethicorum suorum*⁽⁶⁾.

Modus autem, secundum quem ab istis habitibus iam acquisitis vel partim innatis dicit exire actus, videtur esse perplexus et contrariis permixtus. Nam ex una parte dicit actum considerandi semper esse a phantasmate tanquam a primo obiecto intellectus. Et hoc dicit⁽⁷⁾ esse causam quare nullus, quantumcunque scientiis habituatus, potest actu con-

(a) Add. interl. al. m.

(b) Add. interl. al. m. e. i.

(c) B⁵ om.

e. i. (d) Al. m. ras.

(e) V est vero pro v. e. quod B⁵ habet.

(f) Al. m. mg. e. c.

(1) In sequentibus explicationibus naturae et originis cognitionis secundum Aristotelem falsa veris ita miscentur, ut singula critice persequi opus esse non videatur; cfr. *De anima*, II, 5, 416 b 32 sqq.; II, 12, 424 a 17 sqq. (2) Cfr. l. c., II, 5, 416 b 32 sqq.; II, 12, 424 a 17 sqq. (3) Cfr. l. c., II, 5, 418 a 3 sqq. (4) Cfr. *Phys.*, II, 3, 202 a 13 sqq. (5) Cfr. *De anima*, III, 4, 5, 429 a 10 sqq. (6) Cfr. cap. 3, 1139 b 14 sqq.; *Anal. post.*, II, 9, 100 a b sqq. (7) Cfr. *De anima*, III, 7, 431 a 16 sqq.; III, 8, 432 a 4 sqq.

siderare etiam universalia ^(a) sensibilibus absque actuali conversione intellectus ad phantasmata. Propter hoc etiam ex perturbatione phantasiae dicit impediri actum et usum intellectus, etiam in summe peritis. Suum etiam commune principium est ⁽¹⁾ quod intelligere est quoddam pati, sicut et sentire est quoddam pati. Ex alia vero parte dicit quod intellectus ante hos habitus est in potentia essentiali ad scire, sicut lignum nondum ignitum est in potentia ad esse ignitum. Postquam vero est praedictis habitibus, informatus, est solum in potentia accidentali ad scire seu considerare, ita quod non indiget nisi removente prohibens, sicut lapis non indiget ad tendendum deorsum nisi removente prohibens. Habens enim habitum scientiae est iam in primo actu, qui dicitur forma, et ex tunc, quantum est ex se, semper esset in secundo, id est, in actione considerandi, solum non sit prohibens ⁽²⁾. Inter prohibentia autem ponit tria: primo scilicet, defectum phantasmatis per oblivionem, id est, per deletionem eius de memoria, secundo, perturbationem ipsius phantasmatis et sui organi, qualis est in somno et phreneticis ^(b) vel consimilibus, tertio, conversionem intellectus ad alia, quam ut plurimum facit voluntas eum ad alia applicans. Attamen per hoc quod, in II *De anima* ⁽³⁾, dicit quod prima immutatio et primus actus sensitivi fit a generante videtur velle quod sicut ex prima generatione se habet sensitivum ad actionem sentiendi et sanus oculus ad actum videndi, sic intellectus habituatus, id est, in primo actu sciendi existens se habeat ad actionem intelligendi seu considerandi. Ipse autem, ut supra dictum est, non ponit quod sensitivum ex suo primo actu habeat nisi solum esse in ultimata ^(c) dispositione ad pati ab objecto suo, id est, ad recipere sensitivam passionem ab eo, nisi prohibeatur per conversionem sensus in aliud ^(d) aut per eius consopitionem et similia.

An autem Aristoteles posuerit actum imaginationis seu phantasiae produci a phantasmate tanquam a primo et immediato objecto imaginationis ^(e) aut tanquam a specie habitualiter informante aciem potentiae imaginativae, non plene distinguitur ex suis dictis. Et ideo quidam confuse unum

^(a) Ex *universalia*. ^(b) Sequitur ras.; al. m. mg. *vel*. ^(c) Al. m. *ex ultima*. ^(d) Al. m. mg., del. *illud* quod B⁵ habet. ^(e) Ita B⁵, V *imaginis*.

⁽¹⁾ Cfr. l. c., III, 4, 429 a 13 sqq.; III, 5, 430 a 10 sqq. ⁽²⁾ Cfr. l. c., III, 5, 430 a 20 sqq. ⁽³⁾ Cfr. cap. 5, 417 b 16 sq.

cum altero commiscunt, acsi utroque modo esset imaginarius actus a praedicta specie imaginaria, quam vocat phantasma. Sequaces tamen eius expresse ponunt has species esse extensas et situales. Augustinus tamen expresse ponit quod sint simplices et spirituales, prout per plures eius auctoritates ostendi in quaestione an voluntas sit potentia activa ad duodecimam supprobationem noni argumenti principalis, ubi et subdo plures rationes hoc ipsum probantes. Igitur opinio Aristotelis et suorum currit, ut dictum est.

Opinio vero Augustini est quod actus cognitivus sit ipsa species obiecti praesentis. Et ideo respectu obiecti praesentis non ponit aliquam speciem nisi ipsum actum, respectu vero obiecti absentis ponit duas species, unam scilicet memorialem, quae tenet locum obiecti, non autem locum principii informantis aciem cogitantis, aliam vero ponit ipsam cogitationem. Quod autem ita ponat patet IX *De Trinitate*, in tribus ultimis capitulis, et XI *De Trinitate* ^(a), 2 3 4 5 capitulo et etiam per totum, et libro XII, capitulo ultimo, et libro IX, capitulo 6 7 8 10 et 17, et libro XV, capitulo 3 et 10 et 11 et 13 et 14 ^(b) et 15 et fere per totum ⁽¹⁾. De his autem plures auctoritates specificavi in quaestione « an voluntas sit potentia activa », in responsione ad nonum argumentum, ubi et addo auctoritates Anselmi Augustinum sequentis.

In sensibus tamen particularibus dicit actum sentiendi integrari seu constitui ex duobus, scilicet, ex corporali specie genita ab obiecto in sensum et ex attentione animae advertentis passionem seu speciem ab obiecto impressam. Unde, libro *De quantitate animae* ⁽²⁾ et VI *Musicae*, dicit ⁽³⁾ quod sensus est passio corporis per se ipsam non latens animam. VI etiam *Musicae* dicit ⁽⁴⁾ quod « cum anima sentit in corpore, non patitur aliquid ab illo, sed in eius passionibus attentius agit; cum enim corpus eius per speciem sibi ab obiecto impressam alteratur et anima exerit ^(c) attentiores actiones circa illas, tunc dicitur videre vel audire vel olfacere vel gustare vel tangendo sentire ». — Item, libro XI *De Trinitate*, capitulo 2, dicit ⁽⁵⁾: Quid ^(d) aliud est visio quam

^(a) Al. m. mg. in... *Trinitate*. ^(b) Ita B⁵, V 18. ^(c) Ex *erexit*.
^(d) V B⁵ *quod*.

⁽¹⁾ Cfr. lib. IX, 6, 7, 11, 12 (PL 42, 965 seqq.); XI, 1 sqq. (985 seqq.); XII, 15 (1011 sq.); XV, 3, 10, 11, 13, 14, 15 (1059 seqq.). ⁽²⁾ Cfr. cap. 24, n. 45 (PL 32, 1061). ⁽³⁾ Cfr. cap. 5, n. 9, 10 (PL 32, 1168 sq.). ⁽⁴⁾ L. c., n. 10 (PL 32, 1169). ⁽⁵⁾ Cfr. n. 1, 2 (PL 42, 985).

sensus ex ea re quae sentitur informatus? Corpus tamen quo formatur sensus oculorum non est eiusdem substantiae cum forma quae ab eodem imprimitur sensui, quae visio vocatur. Sensus enim, id est, sensus non formatus extrinsecus vel visio, id est, sensus formatus extrinsecus ad animantis naturam pertinent, omnino aliam quam sit illud^(a) corpus quod videndo sentimus. Item, infra eodem⁽¹⁾: « Ex corpore quod videtur gignitur visio, id est, sensus ipse formatur, ut iam non tantum sensus sit, sed etiam sensus informatus, qui visio vocatur. Gignitur ergo ex re visibili visio, sed non ex sola, nisi adsit et videns. Quocirca ex visibili et vidente gignitur visio, ita sane ut ex vidente sit sensus oculorum et aspicientis intentio. Illa tamen informatio sensus quae visio dicitur^(b) a solo imprimitur corpore quod videtur ». Item, infra eodem⁽²⁾: « Cum sint tria, scilicet, species corporis quae videtur et imago eius impressa sensui quae est visio sensusve formatus et voluntas animi quae sensum coniungit rei sensibili: horum primum non pertinet ad naturam animantis, nisi cum corpus nostrum cernimus, secundum autem ita pertinet ut et in corpore fiat et per corpus in anima — fit enim in sensu qui nec sine corpore est nec sine anima —, tertium vero solius animae est ».

Quia vero Augustinus circa actum particularem sensuum more dubitantis et hinc inde fluctuantis aliqua dixit, prout supra in secunda quaestione ostendi: idcirco id in quo certius est locutus pro meo modulo prosequens, absque melioris prosecutionis et explicationis praeiudicio dico quod actus cognitivus efficiuntur a potentia, non tamen per solam nudam essentiam eius, immo in omnibus exigitur actualis aspectus super obiectum actualiter terminatus. De quo satis in praemissis quaestionibus est tractatum. Et ideo, quando res exterior per se non obicitur aspectui, oportet quod loco rei obiciatur aspectui aliqua species memorialis, quae non est principium actus cognitivi nisi solum per modum obiecti terminativi et repraesentativi, prout infra tangetur. In potentiis etiam organicis exigitur ultra hoc debita dispositio organi non solum substantialis, sed etiam aliqua

^(a) Al. m. mg.

^(b) B⁵ add. *et*.

⁽¹⁾ L. c., n. 3 (PL 42, 986).

⁽²⁾ L. c., n. 5 (PL 42, 987 sq.).

accidentalis. Exigitur etiam quod potentia debito modo existat in organo. Et forte in omnibus exigitur aliqua accidentalitas claritas seu vivacitas. Quae non solum in diversis personis est maior et minor, sed etiam pro diversis temporibus in eadem. Hanc autem claritatem in intellectu vocamus ingeniositatem docibilem^(a) et acutam seu perspicaciam promptam ad multa et alta faciliter addiscenda^(b) vel investiganda. Et hoc est unum genus habitus potentiarum cognitivarum. Respectu etiam quorundam actuum vel modorum agendi exigunt potentiae interiores, et specialiter superiores, aliquos alios habitus determinantes potentiam ad habituales assensus vel dissensus, qui aliquando sunt scitivi, aliquando vero creditivi seu opinativi.

Ut autem omnia quae pro hac opinione et contra oppositas sunt tangenda distinctius et ordinatius prosequamur: sciendum septem hic esse monstranda. Primo scilicet, quod vice obiectorum absentium est species memorialis necessaria, et quod haec respectu actus intellectivi est intellectualis et in memoria intellectuali; quamvis aliqua species memoriae sensualis sit praeter hoc ibi necessaria respectu sensibilium. — Secundo, quod aliqua habitualis claritas seu vivacitas est potentiae necessaria ad agendum. — Tertio, quod aliquando exigitur ibi alius habitus determinans potentiam ad speciale obiectum, aliquando vero non necessario exigitur, sed tamen cooperatur ad faciliorem modum agendi, et aliquando ad meliorem, aliquando ad deteriorem, et quod omnes hi habitus differunt a speciebus memorialibus nec habent proprie rationem repraesentativam^(c) suorum obiectorum. — Quarto, quod in acie potentiae non formatur species ab anima per quam producat actum cognitivum. — Quinto, quod nulla species aciei informativa est ad actum producendum necessaria, et multo minus est ibi necessaria species corporalis. — Sexto, quod omnis actus cognitivus vel creditivus efficitur ab ipsa potentia tanquam a vi activa. — Septi-

^(a) B⁵ *docilem*. ^(b) Al. m. mg., del. *addiscenda*. ^(c) Al. m. mg. *memorialibus... repraesentativam*.

mo, quod ipsa et suus aspectus sui que habitus sic concurrunt in unum principium effectivum ipsius actus quod non habent rationem plurium agentium, sed solum unius.

Primum autem, quod scilicet ad cognitionem vel cogitationem^(a) absentium sit necessaria aliqua species pro obiecto, probatur. Primo, quia omnis aspectus ad obiectum directus terminatur necessario in aliquo, non enim potest aspicere nihil nec terminari in nihilo. Oportet etiam quod illud in quo terminatur sibi sit^(b) praesens, ita quod virtualiter attingatur ab ipso aspectu. Sed cum cogitamus aliquam rem quae non est actu, aut si est, non est nostro aspectui praesens: tunc aspectus non potest figi et terminari in illa. Ergo oportet quod aliqua rei imago obiciatur tunc aspectui et terminet ipsum. — Secundo, quia si nullius obiecti praesentia est ad actum cognitivum necessaria, tunc non indigemus convertere potentiam et eius aspectum ad aliquid, immo absque omni conversione et absque omni aspectu cogitamus hoc. Constat autem assiduo experimento hoc nos non posse. Nec mirum, quia in quaestione «an potentia creandi possit communicari creaturae» est multipliciter probatum quod nulla creatura potest agere nisi per aspectum virtualiter directum et terminatum in aliquod ens actualiter sibi praesens. — Tertio, quia sicut ex praecedentibus quaestionibus patet, obiectum, in quantum terminans aspectum potentiae et eius actum, vere cooperatur ad productionem ipsius actus, ita quod impossibile est ipsum fieri absque tali cooperatione. Ergo cogitatio rei absentis non potest fieri sine cooperatione alicuius praesentialis obiecti. — Quarto, quia potentia non habet ex se sola exprimere et repraesentare sua obiecta, quia tunc sua essentia absolute sumpta esset propria et expressa similitudo omnium obiectorum ab ea possibilium cognosci vel cogitari. Quod est impossibile. Ergo oportet quod aut obiectum se praesentet ei aut quod in aliqua imaginatione ei repraesentetur, ita quod actus cognoscendi ipsi obiecto vel eius imagini innitens configuretur seu assimiletur ei. Quae quidem configuratio est specifica ratio ipsius actus, prout est supra in prima quaestione ostensum. Ex hoc autem patet quod ad hoc, quod per talem speciem cogitet obiectum absens, oportet quod in

^(a) B⁵ *cogitationem vel cognitionem pro cognitionem vel cogitationem.*

^(b) B⁵ *sit sibi pro sibi sit.*

eam intendat, prout est repraesentativa obiecti absentis potius quam prout est in se quaedam essentia multum differens ab obiecto absente. Ex praedictis etiam rationibus patet quod species memorialis non informat aciem potentiae, ut sic per talem formam influat et producat actum cognitivum; quia talis forma seu species non est extrinsecus terminus sui aspectus et actus, species autem memorialis exigitur pro extrinseco termino aspectus et actus.

Quod autem respectu actus intellectivae potentiae oporteat eam esse intellectualem probatur. Primo, respectu obiectorum absentium et intellectualium, ut, cum quis recordatur se habuisse aliquos actus vel habitus in intellectu vel in sua libera voluntate. — Secundo, respectu universalium ^(a) obiectorum, ut, cum quis cogitat generales vel specificas quidditates rerum sensibilibus et absentium universaliter sumptas. Hae enim ut sic ^(b) universaliter sumptae non possunt repraesentari per aliquam speciem imaginariam. — Tertio, quia omnis species memorialis generatur per aliquam actualem cognitionem ^(c) obiecti, sicut sigillaris figura cerae fuit genita per actualem impressionem cerae in sigillo vel sigilli in cera. Quae quidem impressio fuit quaedam motio et mutatio ipsius cerae. Per talem autem impressivam motionem non educitur forma similis sigillo nisi in eodem subiecto ipsius motionis.

Unde per actum sensus interioris generatur species in sua memoria sensuali, hoc est, in capaci et materiali sinu eiusdemmet potentiae cuius fuit ipse actus; et consimiliter per actum intelligendi generatur species memorialis in materiali utero ipsius intellectus. Quod autem praedictae species generentur per huiusmodi actus patet non solum ex hoc quod post actus huiusmodi relinquuntur nec absque huiusmodi actibus fiunt, sed etiam ex hoc quod primo repraesentant huiusmodi actus ac deinde quod per ipsos eorum obiecta, sicut patet, cum recordamur nos vidisse vel audisse ^(d) hoc vel illud. Sicut enim in his actibus includitur actus sensus communis, sine quo esse non possunt secundum Augustinum ^(e), libro XII *Super Genesim ad litteram*, circa finem ⁽¹⁾: sic in memoria istorum actuum includitur memoria actus sensus

^(a) V al. m. mg. *universaliorum*, del. *aliorum*. quod B⁵ habet.
^(b) Sequitur ras. ^(c) Ex *cognitionem*. ^(d) Ex *audivisse*. ^(e) Sequitur ras.; al. m. mg. XII.

⁽¹⁾ Cfr. *De Gen. ad lit.*, XII, 25 (PL 34, 475sq.).

communis. Unde per eius actum praedictorum actuum apprehensivum et diiudicativum generatur species memorialis ipsius et illorum. Igitur illa memoria quae retinet speciem actus intellectivi retinet speciem cuiuscunque sui obiecti, in quantum fuit eius obiectum; nec species illius obiecti, in quantum ad talem actum relati, potest per aliam memorativam potentiam retineri. Quia tamen nullum sensibile, et praecipue quantitas et figura et situs, non potest a nostro intellectu intelligi aut cogitari, nisi per actum imaginationis^(a) vel sensus communis sibi praesentetur^(b): idcirco memorialis species ipsius intellectus non potest aliquod sensibile sufficienter intellectui repraesentare, nisi subnectatur et coassistat ei actus imaginationis vel sensus communis. Unde etiam universales^(c) species sensibilibus non potest cogitare nisi cogitando aliquod particulare vagum vel signatum per actum imaginationis vel sensus communis sibi praesentatum^(d). Nec mirum, quia nec aliquod universale rerum intellectualium potest intelligere, nisi simul cogitet aliquod particulare vagum vel signatum illius universalis; pro eo quod universale nihil reale dicit aut ponit nisi in^(e) particularibus suis, unde potius abstrahitur distinguendo rationem eius a rationibus individualibus sibi adiunctis quam separando ipsum ab illis.

Secundum autem, quod scilicet aliqua habitualis claritas seu aliquod habituale acumen exigatur ad actum cognitivum, probatur. Primo, ex hoc quod non solum quidam habent visum vel auditum vel intellectum acutiorem et promptiorem ad sua obiecta citius et clarius de novo percipienda quam alii, immo idem homo pro temporibus diversis hoc habet, et hoc non tantum respectu conclusionum, sed etiam respectu primorum principiorum. — Secundo, quia per congrua exercitia actuum augetur praedictum acumen et per indebita exercitia vel nimiam cessationem a congruis exercitiis obtunditur et hebetatur, et tamen per hoc substantia potentiarum non minuitur nec augetur. — Tertio, quia ideo noster intellectus non potest videre Deum aut spiritus separatos, nec etiam suam animam sic clare sicut oculus visibilem lucem mundi, quia non habet sufficientem lucem et acumen ad tantum actum. — Quarto, quia eius acumen et claritas per pravos

(^a) Al. m. mg., del. *imaginis*. (^b) V B⁵ *praesententur*. (^c) Al. m. mg., del. *plures*. (^d) Ex *repraesentatum*. (^e) Add. interl.

affectus et per nimis materialem adhaesionem ad imaginationem ^(a) et sensus potest valde obfuscari et distorqueri absque minutione substantiae suae et e contra per sanctos affectus ^(b) et gustus habitualiter clarificari et acui et dilatari. — Quinto, quia per actus et habitus erroneos vel dubitativos potest magis distorqueri et obtenebrari, claritas autem et rectitudo huic obtenebrationi et distorsioni contraria est accidentalis ^(c), sicut sunt sua contraria.

Tertium etiam, quod scilicet aliquando exigatur alter habitus a praedicto, patet ex habitu fidei, sine quo nullus potest virtuose et salutifere credere illa quae sunt nobis secundum Deum credenda. Habitus vero scientiae vel opinionis aut aestimationis per nostros actus aggeneratus non necessario praeexigitur ad actum sciendi vel opinandi, immo actus sciendi vel opinandi est ei necessario praeuius tanquam ipsius causa ^(d). Perfectus tamen modus agendi praeexigit habitum perfectum, ac per consequens et illa perfectio actus quam trahit ex perfectione habitus et ex suo perfecto modo agendi praeexigit necessario talem habitum.

Quod autem isti habitus et consimiles differant a primo genere habituum patet. Primo, ex hoc, quia isti habitus dicunt habitualement assensum vel dissensum habitualiter affirmantem vel negantem sua obiecta, praedicta vero claritas vel acumen nihil tale dicit. — Secundo, quia istis directe contrariantur contrarii habituales assensus vel dissensus vel habituales dubitationes et vacillationes; quamvis hi, in quantum sunt falsi vel defectivi, privent aliquam claritatem primi generis habituum. — Tertio, quia isti determinant potentiam ad specialia obiecta, immo sunt ipsae formales determinationes. Primus autem non dicit talem determinationem potentiae ad specialia obiecta, nisi solum pro quanto est per ipsum aliquando promptior ad quaedam generalia scientialium investiganda et scrutanda quam ad alia, utpote, quidam ad mathematica et alii ad physica et alii ad metaphysica ^(e) vel divina et alii ad politica, alii vero ad mechanica et quidam ad hoc genus mechanica ^(f) et alii ad aliud.

Quod etiam hi habitus differant ^(g) a speciebus memorialibus suorum obiectorum probatur. Primo, quia huiusmodi

^(a) Al. m. mg., del. *imaginem*. ^(b) Ex *effectus*. ^(c) B⁵ *accidentaliter*. ^(d) B⁵ *causa ipsius* pro *i. c.* ^(e) Al. m. ex *metaphysica*.

^(f) Ita B⁵, V *mechanica*. ^(g) Sequitur *ras*.

species saepe habentur et haberi possunt cum contrario habitu et absque utroque ^(a); nam Iudaeus credens Iesum non esse Deum nec de Virgine natum ita habet memoriales species horum terminorum sicut habet Christianus hoc credens. Multi etiam sciunt terminos quarundam propositionum contrariarum qui neutram partem sciunt vel credunt. — Secundo, quia per eundem habitum scientiae scimus eadem principia vel conclusiones in obiectis praesentibus et absentibus, per species autem memoriales non potest praesentari obiectum nisi ut absens, etiam dum per alium actum praesentialiter videtur. — Tertio, quia praedicti habitus non repraesentant proprie sua obiecta, quia ^(b) super obiecta disparata vel contraria simul feruntur, ut, cum quis credit vel scit Deum non esse corpus vel asinum aut album non esse nigrum aut hominem esse album. Ambo enim termini istarum propositionum non possunt per eandem speciem proprie exprimi et repraesentari. — Quarto, quia species memoriales non dicunt mentis assensum vel dissensum, etiam respectu proprii obiecti quod proprie repraesentant, praedicti autem habitus semper dicunt assensum vel dissensum. Unde etiam scire simplicem rationem et quidditatem unius termini differt a specie memoriali per quam repraesentatur, prout scire includit assensum; quia si quis per verbum sciendi intendat significare scire sine assensu, sic species memorialis potest dici quaedam habitualis scientia vel notitia obiecti. — Quinto, quia habitus sunt quaedam principia effectiva suorum actuum, id est, sunt formales dispositiones potentiae per quas ^(c) fit potens vel potentior ad talem actum efficiendum. Species vero memoriales serviunt tantum de obiecto terminante actum et aspectum potentiae et repraesentante eis obiectum absens, prout superius est probatum. Quia tamen praedicti habitus exigunt coassistentiam specierum memorialium tanquam sibi obiective connexam: idcirco aliquando sub nomine praedictorum habituum includuntur.

Quantum autem, quod scilicet in acie potentiae cognitivae non formet anima speciem per quam tanquam per formam activam efficiat actum cognitivum, probatur. Primo, quia superflue ponitur eam generare, quia qua ratione per suam nudam essentiam poterit generare ^(d) hanc speciem, eadem ratione

^(a) Al. m. mg. e. a. u.

^(b) V B⁵ tum quia.

^(c) B⁵ quam.

^(d) B⁵ om.

poterit per solam se ipsam generare actum. — Secundo, quia aut poterit in se generare species obiectorum absque conversione et defixione aspectus in obiecta et absque terminativa cooperatione obiectorum aut non. Si sic, ergo una essentia ex se sola absolute sumpta erit sufficiens principium infinitarum specierum ad tot genera et species et individua^(a) se extendentium quot possunt esse genera et individua obiectorum; nec solum poterit tot generare successive, immo naturaliter et necessario generabit omnes simul. Si vero non potest absque duobus praedictis eas^(b) generare, sequitur quod eam generare non est aliud quam generare actum cognitivum terminatum in obiectum; quia post aspectum obiecti agnoscere speciem terminatam est idem quod virtualiter apprehendere obiectum et per virtutem assimilativam assimilari obiecto. Unde Augustinus, I *Soliloquiorum*, circa medium, dicit⁽¹⁾ quod tria sunt animae necessaria ad videndum, scilicet, « ut oculos sanos habeat, ut aspiciat et ut videat ». Et post loquens de visione qua Deus videtur dicit⁽²⁾ quod ipsum aspectum sequitur visio, quae est finis aspectus. Ipsa autem visio est ille intellectus qui in anima est et quae fit ex intelligente et eo quod intelligitur, ut, in oculis videre. Quod, sicut dicitur, ex ipso sensu constat atque sensibili, quorum quolibet detracto nihil videri potest. — Tercio, quia aut ista species est quaedam actio simillima obiecto et expressiva eius aut generabitur per aliam actionem a se. Non potest autem convenienter dari ibi alia actio per quam generetur, quia illa actio haberet essentiam influxam ab agente et per consequens et sibi similem, nec illa actio posset generare speciem influendo eam, sed solum educendo de potentia materiae seu materiali ipsius potentiae. Ex quo ulterius sequeretur quod posset conservari in absentia obiecti, sicut conservatur species memorialis. — Quarto, quia secundum hoc intellectus per habitum gloriae Deo unitus generaret primo in se quandam speciem Dei, ut postmodum per eam produceret actum videndi. Quod est valde absurdum.

Sciendum tamen quod quidam ponunt quendam conceptum seu verbum per considerationem abstractivam aut investigativam seu adinventivam formari, in quo tanquam in speculo intelliguntur realia obiecta. Hoc enim vocant pri-

(^a) Al. m. ex *dividua*.

(^b) Ita B⁵, V *ea*.

(¹) Cap. 6, n. 12 (PL 32, 875).

(²) Cfr. l. c., n. 13 (PL 32, 876).

num intellectum et immediatum obiectum, et est quaedam intentio et conceptio et ratio rerum. Quod autem hoc non debeat dici verbum nec possit esse aliud quam ipse actus considerationis aut quam species memorialis per ipsum formata, probavi in principio *Lecturae super Iohannem* ubi agitur de Verbo Dei aeterno.

Sciendum etiam quod quia anima per suos actus cognitivos format seu educit in se et de se species memoriales: idcirco quidam crediderunt animam formare in sua acie species per quas formaliter seu effective intelligeret, et maxime quia non solum format in se species rerum a se visarum vel expertarum, immo etiam novas compositiones priorum. Non enim potest novas fingere seu formare nisi ex primis quas traxit a rebus expertis per earum actualem visionem seu experientiam, prout dicit Augustinus, XI *De Trinitate*, capitulo 10 ⁽¹⁾, et in I epistola *Ad Nebridium* ⁽²⁾. Ubi quaerens unde venit, ut quae non vidimus cogitemus ^(a), respondet quod anima habet vim addendi et minuendi speciebus memorialibus quas per sensus accepit. Caeci vero nati nihil de luce vel coloribus possunt proprie intelligere vel imaginari, quia nullam primam speciem lucis et coloris per actus sensuum acceperunt. Vocat autem « addere » quod ^(b) unum sensibile sine altero sentitum iungimus simul, ut, cum imaginamur montem aureum vel corpus humanum cum capite bovino et sic de aliis, aut cum minori quantitati addimus aliam, ut, cum granum tritici cogitamus tantum sicut pomum vel hominem attingentem a terra usque ad caelum, vel cum lucem lunae cogitamus ita claram et intensam sicut lucem solis. « Minuere » autem sumitur per modos contrarios, scilicet, iuncta separando aut maiori quantitati partes aliquas subtrahendo aut unum in plura dividendo vel idem in pluribus locis imaginando, quamvis hoc sit potius additio, sicut et multiplicatio numerorum quam facimus cogitando.

Huiusmodi autem compositiones vel divisiones primo sunt et fiunt in actu cogitantis et varias species memoriae simul aspicientis et conferentis, ac deinde ex tali actu gignitur species per quam de ipsa recordamur. Vel forte, sicut voluntas movet aciem cogitantis ad varias species memoriae

^(a) B⁵ *cogitamus*. ^(b) In ras., B⁵ *quando*.

⁽¹⁾ Cfr. lib. XII, 10 (PL 42, 997 sq.). ⁽²⁾ Cfr. *Epist.*, class. I, ep. VII, cap. 3, n. 6 (PL 33, 70).

contuendas: sic simul cum hoc movet sinum memoriae cum suis speciebus; et secundum quod diversimode movet, fiunt novae compositiones aut divisiones specierum in memoria, nam et in somnis prius naturaliter videntur moveri species et offerri, antequam a somniantе videantur. Sed de hac difficultate non curo, quia ad propositam quaestionem non refert an fiant huiusmodi compositiones et divisiones per variam motionem aspectus super species contuendas, aut per motum ^(a) virtualium partium memoriae cum speciebus quibus informantur, aut per utrumque motum simul factum.

Quintum autem, quod scilicet nulla species aciem informans sit necessaria ad actum cognitivum, patet aliquo modo ex iam praemissis. Et praeter hoc probatur. Primo, quia aut ista in absentia obiectorum et actuum cognitivorum permaneret in acie, informans ipsam sicut prius, aut non. Si sic, ergo haberet potius rationem speciei memorialis quam visualis. Quare etiam cessaret unquam ^(b) ab actu, ex quo esset naturale et proprium principium ipsius actus, nec indigeret ulterius acquirere sibi vel suo actui speciem ex obiecto? Quare etiam ageret aspectu alio a se ad hoc quod actu exprimeret obiectum intra potentiam sibi subiectam? Quare etiam in absentia obiectorum exigeretur alia species memorialis? Ridiculosum enim est duas species obiecti ponere in anima ad producendum eundem simplicem actum. Si vero non potest perdurare nisi in praesentia obiecti et sui actus, tunc est in continuo fluxu et fieri ac per consequens et quaedam actio; nam et actio eius erit similitudo eius influxa ab ipsa. Et secundum hoc videtur quod erunt duae species eiusdem speciei, et sic altera earum ^(c) superfluet aut erunt actiones diversorum generum, et tunc una non influet alteram, sicut actio lucis non influet actionem caloris. — Secundo, quia omnes species corporaliū obiectorum non sunt innatae animae, immo nec aliqua talis, nec possunt in ipsam influi a corporibus, ut probatum est in prima quaestione. Ergo anima gignet eas in se, et sic redit quartum membrum paulo ante improbatum. — Tertio, quia non exigitur ad repraesentandum obiectum, et tamen hoc est illud pro quo magis videbatur exigi. Quod autem ad hoc non exigitur probatur. Primo, quia obiectum praesens aspectui in ipsum converso et intento sufficienter se prae-

(a) In ras., B⁵ *modum*.
m. ex eorum.

(b) Ex *nunquam* quod B⁵ habet.

(c) Al.

sentat ei per semetipsum, immo et melius, quam per aliquam speciem creatam ab eius solida entitate et propria veritate deficientem, obiectum vero absens sufficienter repraesentatur aspectui per speciem memorialem. Secundo, quia frustra ponitur species repraesentans obiectum aspectui, nisi aspectus intendat in ipsam, intendere autem in ipsam est idem quod aspicere eam tanquam obiectum primum. Quod respectu actus cognitivum potius habet rationem termini seu terminativi quam principii effectivi. Tertio, quia aut aspectus sic intendet in speciem ^(a) quod non transeat ultra ad aspiciendum obiectum aut sic quod transeat ultra. Si primo modo, ergo res non videbitur in se, sed solum videbitur eius imago acsi esset ipsa res. Quod est officium speciei memorialis potius quam visualis. Si secundo modo, scilicet, quod transeat ultra, ergo post inspectionem speciei inspiciet obiectum adhuc in se ipso, et sic cognoscet ipsum duobus modis, primo scilicet per speciem, secundo in se ipso. Et hoc secundum erit magis visio obiecti quam primum, immo quasi se habebit, velut cum quis videt intermedium spatium ac deinde ultra illud videt obiectum fixum. Quarto, quia ex quo haec species ponitur in acie tanquam ipsam informans et tanquam radicale principium actus cognitivum, ergo quando acies convertet suum aspectum ad eam, reflectet se potius ad se et ad sua interiora quam protendat se versus extrinsecum obiectum. Ergo per hoc potius avertetur a videndo obiectum quam ducatur ad videndum obiectum.

Multo magis autem patet quod huiusmodi species non est species corporalis; tum quia illa non posset informare simplicem et spirituales aciem potentiae; tum quia non potest esse principium intrinsecum actus cognitivum, ut in prioribus quaestionibus est probatum; tum quia nulla species corporalis in sensu existens potest repraesentare rem, prout est in se cum proprietatibus suis, prout est in secunda quaestione probatum; tum quia potentia spiritualis et species corporalis non possunt concurrere, ut sint simul unum immediatum principium unius simplicis actionis.

Satis autem miror quomodo Augustinus, VI *Musicae* ⁽¹⁾ et libro *De quantitate animae* ⁽²⁾, dixit quod sentire

^(a) B⁵ repetit *Tertio... speciem*.

⁽¹⁾ Cfr. cap. 5, n. 9, 10 (PL 32, 1168sq.). ⁽²⁾ Cfr. cap. 24 (PL 32, 1061).

res extrinsecas est idem quod non latere seu advertere et percipere passionem, id est, speciem corporalem ab obiecto impressam non in animam, sed in suum corpus. Nam hoc non esset sentire ipsum obiectum, immo solum esset sentire eius effectum, et hoc, prout iam existit in corpore sentientis. — Amplius vero miror quomodo, XI *De Trinitate*, dixit⁽¹⁾ quod species corporalis est ipsa visio, et quod actus visionis integratur ex duobus, scilicet, ex hac specie corporali et ex actuali intentione animae. Sed ut in prioribus quaestionibus per ipsius Augustinimet verba monstravi, ipse in hac difficultate processit ut fluctuans et investigans, sicut et in definitione de extramissione radiorum visualium.

Sextum autem, quod scilicet actus cognitivus efficiatur ab ipsa potentia tanquam a vi activa, probatur. Primo, eisdem rationibus quibus probatur quod voluntas est potentia activa. Nam et principales rationes, quibus philosophantes conantur probare potentias cognitivas non esse activas sed passivas, non minus probant hoc de voluntate. Et tamen ex hoc sequitur destructio libertatis ac per consequens et omnis boni moralis, sicut satis in sua materia est probatum. — Secundo, probat hoc intima et^(a) continua experientia. Nam ab intimo nostrarum^(b) potentiarum sentimus fieri et exire nostros actus cogitationis et per ipsos active quodammodo capere et tenere ipsa obiecta. Estque hic inter multa mirabilia unum mirabile, quod licet ipsa potentia sibi sit^(c) per viam identitatis intimior, id est, sibi ipsi magis eadem quam sit sua actio cognitiva vel volitiva: nihilominus altero duplici respectu sunt ipsi actus intimiores ei, saltem^(d) illi quibus se et Deum novit et amat. Nam sicut cognoscere est melius et amabilius quam solum esse absque omni cognitione^(e): sic esse in cognoscente sicut cognitum est altior modus essendi in aliquo quam sit quodcunque esse in se ipso aliud ab isto. Unde omnis res, quae non est in nostra cognitione nec in aeternum speratur^(f) esse, sic se habet respectu nostri acsi omnino non ens; unde et unusquisque perinde habet esse semper non ens sibi, sicut esse semper incognitus. Ergo cognitiva comprehensio sui est quidam altior et intimior modus essendi se

(^a) Add. interl. al. m. (^b) Al. m. mg., del. *nostra*. (^c) B⁵ *sit sibi pro sibi sit*. (^d) Sequitur ras. (^e) B⁵ *cognoscere*. (^f) Ita B⁵, V *separatur*.

(¹) Cfr. cap. 2 (PL 42, 985sqq.).

ipsum in se ipso et uniendi ac inviscerandi se ipsum^(a) sibi quam esset per solum simplex esse. Huiusmodi autem unio et intimatio consummatur in actu amoris. Ulterius, quando forma ordine naturali posterior et in perfectione longe consummatior advenit subiecto vel materiae, profundius prae ceteris ipsam attingit ac profundiores et altiores gradum suae capacitatis perficit, sicut patet de anima respectu priorum formarum corporalium corporis sui. Sed actus sciendi et amandi sunt naturali ordine posteriores substantia et potentia ipsius animae, suntque ex suo genere tantae perfectionis quod in ipsis praecipue consistit ultimata beatitudo. In solis etiam ipsis consummatissime sumptis consistit totum esse et tota essentia et tota virtus et bonitas et felicitas Dei. Ergo isti actus ex suo genere attingunt profundiores et altiores gradum capacitatis et perfectibilitatis sui subiecti.

Nec est contra hoc quod isti actus non dant suo subiecto per se existentiam aut substantiale esse, sicut facit substantialis forma ipsius animae; quia, sicut formae substantiales et earum materia praeabundant in fundamentali constitutione sui suppositi, sic isti actus praeabundant in ultimata et felicitativa perfectione ipsius. Ad quod clarius intelligendum nota quod tanta est divina perfectio quod non potest communicari creaturae nisi partialiter et partite; unde dicimus creaturam participare divinas perfectiones, id est, partialiter et quasi per partes capere. In Deo autem sunt id ipsum sua fundamentalis per se existentia et sua consummatio beatifica, et ideo utraque harum perfectionum consistit in actibus^(b) sui scire et amare. In^(c) nobis autem est impossibile utramque harum concurrere in una simplici essentia. Fundatio enim nostrae naturae non potest esse nostra^(d) beatifica consummatio nec e contrario, quia eo ipso sequeretur quod nos essemus summum bonum et Deus; sicut patet ex rationibus quibus in suo loco probavi quod actus intelligendi et volendi non possunt esse substantia alicuius entis creati. Divisit ergo Deus perfectionem suorum actuum sic in nobis quod eorum^(e) vis activa et receptiva esset fundatio nostrae spiritualis naturae et substantialis vitae, ipsi vero actus essent consummatio eius. Et quia obiecta^(f), et maxime divina, et debitus ordo nostrarum potentiarum ad ea habent^(g) necessario cooperari ad perfectionem actuum

^(a) Al. m. mg. *et... ipsum.*

^(b) B⁵ add. *sicut.*

^(c) Ex *Inde.*

^(d) Al. m. mg., del. *natura.*

^(e) Al. m. ex *earum.*

^(f) Al. m. mg.,

del. *oboedientia.*

^(g) Ex *habeunt.*

praedictorum: ideo non potuit talis vis activa nostris potentiis essentialiter dari quod per se solas possent ipsos producere. Ex praefatae autem divisionis necessitate est miro modo sumpta ratio nostrae imaginis; nam natura nostrae mentis ut cum omnibus suis formalibus dispositionibus plene potens exire in actum notitiae et amoris tenet rationem Patris, notitia vero rationem Verbi geniti, amor vero rationem Spiritus Sancti.

Tertio, probatur hoc, quia si potentiae animae non sunt activae suorum actuum, tunc ipsa cum suis ^(a) potentiis est sicut truncus et quasi moles materialis, quia mens nullum actum facit nisi per suum scire et velle. Et includo hic in actu sciendi actum opinandi et credendi. Frustra ergo mens dicitur esse in Scripturis ⁽¹⁾ nobilissima Dei imago. Secundum etiam hoc per altitudinem huiusmodi actuum non potest probari formalis altitudo naturae ipsius mentis nisi solum materialis et receptiva, nisi pro quanto ex altitudine suae materiae seu potentiae receptivae postmodum probaretur quod oportet eam habere formam simplicem et spiritualem. — Quarto, quia cum quis sentit se scire et videre et amare, ipse sentit tunc identitatem et, ut sic loquar, suitatem sui ipsius, in quantum cognitum et in quantum suppositum activum ^(b), ad se ipsum hoc advertentem et sentientem. Sed si accidens est principium effectivum istorum actuum, potius debet sentiri oppositum, puta, quod illud accidens sentiat se esse differens a substantia mentis et ita quod sentiat quod illud quod est per se sciens non est ipsa mens nec ipsa substantia intellectus. — Quinto, quia absurdum est dicere quod accidens mentis reflectat se super se; nam si potentia non est activa, nulla activa reflexio spectat ad eam, sed solum ad aliquod accidens eius. — Sexto, quia nobilissimi et potentissimi actus exeunt a principio nobilissimo et potentissimo. Sed actus scitivi et volitivi sunt ex suo genere omnium nobilissimi et dominativi. Ergo activum principium eorum est nobilissimum et potentissimum et imperiosum. Cum ergo sibi in creatura non contradicat fundamentalis permanentia et per se existentia, immo potius ex ipsa sumatur propria ratio existentiae personalis: ergo principium huiusmodi actuum est substantialissimum enti cuius est. — Septimo, quia nul-

(a) Ita B⁵, V *eis*.

(b) Al. m. ex *actuum* quod B⁵ habet.

(1) Cfr. Gen., 1, 26.

lus habitus intellectus vel voluntatis dicit per se rationem principalis potentiae activae, sed solum aliquam dispositionem ipsius, determinantem ipsam ad speciale obiectum et ad specialem modum agendi. Quis enim dicet quod fides est illa potentia quae credit ^(a), et sic de aliis?

Septimum autem, scilicet, quod potentia et suus aspectus et suus habitus non habent rationem plurium agentium, sed solum unius completi, probatur. Primo, quia actio intelligendi est una simplex actio, non composita ex pluribus actionibus. Sed ubi sunt plura agentia, sunt plures rationes, sive ex eis componatur una totalis sive non. Nec in potentia potest dari alia actio nisi eius ad varia obiecta conversio et motio. Quae non est actio facta ab intellectu nec ab aliquo suo habitu, sed potius ab altero motore potentiae intellectivae. Oportet ergo quod potentia suusque aspectus et habitus cognitivus sint unum immediatum principium solius actus intelligendi et ^(b) opinandi seu credendi. — Secundo, quia si haberent rationem plurium agentium, tunc aut unum eorum esset principale et aliud instrumentale aut omnia essent aequae principalia. Hoc autem ultimum nemo dat nec dare debet. Si autem primum detur, tupe aut habitus est principale agens et potentia instrumentale aut e contrario. Et quodcunque horum detur, oportet quod principale habeat unam aliquam actionem ^(c), per quam moveat agens instrumentale, et quod istud ut sic motum agat aliam actionem sibi propriam, sicut patet, cum manus per ensem a manu vibratum vulnerat aliquid. Patet autem quod haec non possunt in potentia cognitiva et suis habitibus dari.

Ad videndum autem quomodo possunt in rationem unius agentis concurrere et esse unum principium effectivum eiusdem actionis: sciendum quod quamvis actio sciendi vel amandi non sit composita ex pluribus actionibus, est tamen ex pluribus proprietatibus. Sicut enim nulla actio potest esse solum actio, immo oportet quod ultra hoc sit in certa specie ^(d) actionis, sic nulla potest esse absque certa mensura et modo. Cum igitur, ut in prioribus quaestionibus est ostensum, actus cognitivi et volitivi trahant suas rationes specificas ex obiectis aut ex modo se habendi ad ea, et aliquando sub eadem specie possint esse maiores et ^(e) intensiores vel minores et remissiores vel per-

^(a) Al. m. mg., del. *dicat*. ^(b) B⁵ vel. ^(c) V add. in mg. *etiam*
quod B⁵ om. ^(d) Ex *species*. ^(e) Add. interl. al. m.

fecti aut imperfecti: non est mirum, si potentia exigat varios aspectus et dispositiones ad actus diversimode agendos. — Ad manuductionem autem simplicium ponatur sensibile exemplum. Ecce quod incisio facta ab ense est una actio, potentia autem activa huius est durities vel rigiditas ferrea, eius vero acuitio et politura se habet ad eam sicut acumen ingeniosum ^(a) ad intellectum, figura vero ensis et eius bona temperatura se habet quasi alter habitus, aspectus vero sui fortis et impetuosi impulsus est efficax applicatio trium praedictorum ad actum incidendi.

Si autem quaeras quare, si intellectus est potentia activa, non sufficit ei obiectum cum aspectu super id ^(b) defixo, aut saltem quare aliquando exigitur duplex genus habituum: dicendum quod sicut ad altitudinem divinae potentiae facit quod sit omnis perfectio et actualissima ad infinitas actiones et modos agendi, sic de altitudine potentiae creatae est quod per varias sui dispositiones possit ad infinitas species actionum et ad infinitos modos agendi successive pertingere, et etiam quod modis contrariis possit agere contrarias actiones et eandem intensius et remissius, et etiam quod possit mereri et demereri et praemia divinae visionis et gloriae ac tenebras et poenas aeternae obcaecationis ^(c) et damnationis ^(d) suscipere. Altissimus igitur ambitus potentiae intellectivae et volitivae impossibilis impleri per solas essentias suas — quia tunc essent infinitissimae et intellectui et voluntati Dei aequales — est in causa, quare sunt susceptibles diversorum aspectuum et habituum et privationum et contrarietatum virtutis et vitii ac scientiae et ignorantiae et credulitatis verae et erroneae ac certitudinis et dubitationis et ingenii subtilis et grossi ac velocis et tardi et obscuri et clari. Ex potentiarum ergo nostrarum altissimo et latissimo ambitu provenit quod speciales actiones et modi ^(e) agendi exigant speciales habitus et aspectus.

Sciendum tamen quod quidam habitus insunt potius eis ex redundantia essentialis efficaciae et ordinis ipsius potentiae ^(f) quam ex praeexigentia ipsorum ad actus peragendos. Et hoc modo insunt intellectui et voluntati habitus naturalis notitiae et amoris sui et suorum connaturalium, prout in quae-

^(a) Ex *ingeniosseum*. ^(b) V B⁵ *eum*. ^(c) Ita B⁵, V *obsecrationis*
ex *obsecrationis*. ^(d) Ita B⁵, V *danationis*. ^(e) V B⁵ *modos*.
^(f) Al. m. ras.

stione « an hi habitus sint accidentia » ostendi. Ubi et probavi quod sunt accidentia, quamvis in quaestione « an in homine sit liberum arbitrium » in responsione ad duodevicesimum ^(a) argumentum contrarium scripsissem. — Nec valent quatuor rationes ibi factae ad probandum quod non sint accidentia. Deficit enim prima, quia quamvis potentiae sint ex se causaliter determinatae et intimatae ^(b) ad se ipsas noscendas et amandas, non tamen sunt formaliter ipsae determinationes et intimationes ^(c) habituales. Intimatio enim seu intima adhaesio sui ad se non est idem quod identitas sui ad se; haec enim non dicit relationem et reflexionem realem, quam utique praedicta intimatio dicit. — Secunda etiam deficit; tum quia non probatur quod Deus non possit facere has potentias absque habituali notitia et amore sui et suae beatitudinis; tum quia, quamvis Deus non possit facere corpus absque situ, nihilominus situs est accidens corporis, nam potest esse absque hoc situ vel illo et sic de singulis. Et consimiliter voluntas potest varios sui amores habere, nam potest amare se propter se et ad vitam carnalem et potest se amare propter Deum et ad vitam divinam et supernaturalem. Et etiam ipsum sui naturalem amorem posset Deus in alium numero, tamen eiusdem speciei priorique omnino consimilem et coaequalem, mutare, salva tota individuali essentia voluntatis et mentis. — Tertia etiam deficit, quia quamvis cubitali quantitati corporis non possit dari locus minor cubito vel maior, non propter hoc sequitur quin locus seu localis situatio sit ei accidentalis. Non ergo sequitur quod si Deus non potest menti augere amorem sui vel minuire, quod amor sui non sit ei accidentalis. Et tamen potest dici augeri et meliorari, quando amor sui propter se et ad solam vitam terrenam ^(d) commutatur in amorem sui ad Deum et ad vitam Dei, aut quando de amore sui ad Deum crescit in maiorem. — Quarta etiam deficit dupliciter. Primo quidem, quia quamvis voluntas ex se sola possit exire in actum amandi se, ex hoc non sequitur quod habitus amor sui non sit accidens eius. Et quod hoc non sequatur patet ^(e) clarius in habitibus per actus praevios acquisitis et aggeneratis. Secundo deficit, quia cum dicitur, « haec potentia non potest per solam suam essentiam exire in ali-

(a) Ex *duodevicesimum* quod B⁵ habet. (b) Al. m. mg., del. *terminatae*. (c) Al. m. ex *intimationes*. (d) Al. m. mg., del. *aeternam*.

(e) Al. m. mg., del. *post*.

quem actum, ergo non est secundum essentiam suam potestas activa vel libera »: non est ibi bona consequentia, quia constat quod absque accidentali aspectu in obiectum aliquod actualiter terminato non potest nostra potentia volitiva vel cognitiva aliquem actum cognitivum vel volitivum producere, nec aliqua potentia creata potest aliquem actum producere absque praesentia patientis et absque virtuali aspectu in ipsum protenso ^(a) et terminato. Verumtamen bene sequitur quod si ex se sola non potest exire in actum, quod eius vis activa non est ex se sufficiens aut omnipotens, sicut est potentia Dei.

[Solutio Obiectorum]

Ad obiecta vero per quae superius primo probabatur quod actus cognitivus fiat semper a specie respondendum.

Ad primum igitur dicendum quod cum dicitur « omnis cognitio fit per assimilationem ad obiectum », perinde est acsi dicatur « omnis cognitio fit per ^(b) actualem cognitionem obiecto simillimam eiusque expressivam ».

Ad secundum dicendum quod quando obiectum ex se sufficienter se praesentat aspectui cognitivo, non est necesse quod sibi per aliud repraesentetur; bene tamen est necesse quod eius actualis ^(c) cognitio sit eius actualis et cognitiva repraesentatio, quia absque hoc non esset ^(d) cognitio.

Ad tertium dicendum quod primus actus per quem intellectus potest producere actus sciendi vel assentiendi ^(e) est essentialis et specifica forma ipsius potentiae. Quamvis autem habitualis scientia dicatur communiter primus actus sciendi, non tamen semper praeit operationem sciendi, immo aliquando per eam gignitur et augetur. Praeit tamen illum qui post ipsum fit illiusque dicitur causa, quia potentia per ipsum facit suum actum facilius et firmiter et perfectius quam faceret sine ipso. Attamen, quando habitus est erroneus aut dubitativus, sicut est habitualis credulitas falsa vel habitualis dubitatio, tunc cooperatur ^(f) ad hoc quod sit peior, et quod ad eius peioritatem potentia sit facilior et firmiter seu potius lubricior et pertinacior, habitus vero dubitativus facit quod

^(a) Al. m. ex *potenso*. ^(b) Al. m. mg. ^(c) Al. m. mg., del. *aspectualis*.
^(d) Al. m. ex *esse*, ^(e) Al. m. ^(f) V B^s *cooperantur*.

sit incertior et hinc inde fluctuantior et dissolutior et ^(a) infirmior. Quando vero dubitatio venit ex cautela prudentiae, tunc in sua causali radice est prudens et recta et firma.

Ad quartum patet ex dictis, quia absque dubio potentia saltem indiget actuali aspectu ipsam formaliter applicante ad hoc vel illud obiectum. Quomodo etiam aliis determinationibus eget et quomodo non tactum est supra. Rursus sciendum quod duplex est indeterminatio. Una est solius libertatis non arctatae ad aliquod oppositorum, sed communiter et dominative potentis in utrumque, attamen disiunctive. Alia vero est insufficientis dispositionis et actualitatis ad talem actum. Et de hac sola verum est quod potentia indeterminata eget determinante.

Ad quintum dicendum quod prima est aperte falsa in Deo, qui infinitas species rerum creare potest, cum tamen in se nullam habeat essentialem diversitatem. Loquendo etiam de solo principio effectivo, est aperte falsa in libera voluntate potente in actus contrarios et contrariarum specierum. Loquendo vero de principio terminativo aspectuum et actuum, est vera, nisi cum super eodem obiecto fiunt actus contrarii propter contrarium modum agendi et se habendi ad ipsum, ut sunt Deum amare et odire:

Ad argumenta etiam quibus probatur quod actus semper fit ab habitu respondendum.

Ad primum enim dicendum quod in multis possumus firmiter seu fortiter assentire absque praevio habitu illius credulitatis, quamvis habitus subsequens augeat firmitatem. Firmitas vero omnino immobilitans et necessitans potentiam ad talem actum eget habitu immobili et immobilitante.

Ad secundum dicendum quod pro quanto essentialis lux intellectus est recta et ad rectum et Dei recta imago, pro tanto habet vim rectae regulae; pro quanto autem est defectiva a perfectione habituum qui sibi possunt adici, pro tanto eget eis ad perfectos et habituos modos agendi.

Ad tertium dicendum quod primum genus actuum eiusdem potentiae trahitur ab ipsa potentia, differentiae vero quae sumuntur ex habituato modo agendi trahuntur ex habitibus sibi adiunctis; non ex hoc quod habitus sit aliud agens et per aliam actionem, sed quia potentia ut per talem habi-

(a) B⁵ seu.

tum disposita potest talem modum actioni dare et per alium potest alium. Si autem essent simpliciter diversa agentia, tunc bene argueretur quod actio propria habitus differret genere a propria actione potentiae.

Ad quartum dicendum quod aliquid potest dici dare totam speciem, quia dat ^(a) differentiam specificam, quamvis non det alias partes essentiae suae. Secundo potest hoc plenius dici, quia dat sibi omnia essentialia sua tam generalia quam specialia. Rursus, « dare » potest summi pro « cooperari dationi » aut pro « principaliter et totaliter operari absque alio cooperante ». Et sic species actus non datur ab aliquo habitu, immo potentia est semper principale agens; habitus vero cooperatur ei non proprie per modum agentis instrumentalis, sed per modum formalis dispositionis potentiae agentis. Et est huius sensibile exemplum in sigillo ferreo vel aereo. Cuius vis activa et impressiva est sua durities cui facile cedit mollities cerae, figura vero sigilli est quasi habitualis seu firma dispositio suae duritiei ad consimilem figuram cerae imprimendam.

Ad argumenta etiam probantia quod actus sint a sola potentia respondendum.

Ad primum enim dicendum quod licet eadem actio non possit immediate fieri a duabus causis habentibus vere rationem plurium agentium, potest tamen a pluribus integrantibus rationem unius causae perfectae ad agendum plenè sufficientis ^(b). Et sic est de potentia et suo aspectu et habitu.

Ad secundum dicendum quod licet actus non fiat ab habitu quem generat, non propter hoc sequitur quin fiat ab alio habitu ^(c). Non etiam propter hoc sequitur quod nullus actus fiat ab habitu. — Ad illud etiam quod subarguitur, scilicet, quod nullum immediatum efficiens homogeneae partis alicuius formae potest fieri ab illa forma vel ab aliqua partium eius: dicendum quod non est verum; quia ignis per calorem immissum in lignum generat ignem et sic auget se ipsum, qui iterum auctus ^(d) potest calorem priori similem generare, unde et agens per habitum imperfectum saepe auget eundem habitum. Nec est hic recirculatio per quam sequatur quod causa fiat a suo effectu, quia pars formae

^(a) B⁵ add. *totam*.
^(c) *Alio habitu ex h. a.*

^(b) Al. m. ex *sufficiens* quod B⁵ habet.
^(d) B⁵ *actus*.

quae causat actum est alia a parte causata ab actu, actus etiam ab hac secunda parte causatus differt numero a primo actu. Praeterea, non est hic idem modus efficiendi, quia habitus non influitur ab actu, sed solum educitur de potentia in qua fit, sicut forma ignis educitur de ligno per impressionem similitudinis igneae sibi influxam, actus vero influitur ab habitu seu potius a potentia habituata.

Ad tertium dicendum quod potentiis sunt inditi aliqui habitus seu aliquae habituales dispositiones a creatore vel a natura vel generante aut postmodum immutante. Non est autem absurdum quod visus vel auditus male vel insufficenter dispositus ad agendum non possit videre vel audire, nisi prius per aliquam causam sufficiens dispositio sibi detur.

Ad argumenta etiam probantia quod non possint fieri a potentia et habitu et hoc in ^(a) simul sumptis respondendum.

Ad primum enim dicendum quod a potentia ^(b) et habitu non sunt simpliciter diversi influxus; quia ambo simul sumpti non habent rationem nisi unius perfecti influentis, lux autem, prout influit lucem, est aliud ^(c) influens a colore ^(d) influente speciem coloris. Attamen et hic invenies simile, quia color vel radius influit suam speciem, ita quod in hoc influxu non habent ambo, scilicet, color et irradiatio, nisi rationem unius agentis et influentis. Et si ignis et cetera corpora mundi agunt sic per suas ^(e) qualitates activas quod eadem actio sit a forma substantiali et a sua qualitate: tunc potest dici quod formae substantiales corporum agunt suas actiones exteriores, non quidem per se solas, sed prout sunt per suas qualitates qualificatae et determinatae ad actum. Et tunc in Sacramento Eucharistiae remaneret tota actio substantialium formarum panis vel vini per idem vel per consimile miraculum, per quod remanent ibi species accidentium panis et vini absque substantia panis et vini. Secundum hoc autem non est mirum, si nunquam discernitur actio ignei caloris vel lucis ab actionibus substantialium formarum ignis; quia ab accidente et forma substantiali non sunt secundum hoc plures actiones, sed solum una actio, et etiam quia quaelibet qualitas activa erit forte sic analoga ad formam substantia-

(^a) B⁵ om. *e. h. i.* (^b) Al. m. mg. *a. p.*, del. *ab actu* quod B⁵ habet. (^c) Al. m. (^d) B⁵ *calore.* (^e) Al. m. *ex sua.*

lem sibi correspondentem sicut habitus analogatur cum sua potentia. Unde habitus potentiae volitivae dicuntur volitivi et cognitivae cognitivi. Et secundum hoc accidentalis calor ignis est analogice similis cuidam vigori substantiali ignis quem calificat calor; et consimiliter eius lux accidentalis est similis suae substantiali claritati nostris sensibus occultae, sed oculis ^(a) corporis gloriosi apertae. Hanc autem sententiam, quantum capio, intendit Frater Bonaventura, quando in II libro suo *Super Sententias* dicit ⁽¹⁾ quod quaedam lux est substantialis soli, quaedam vero accidentalis ^(b), et quod haec secunda est quidam fulgor primae. Quid autem horum sit verius nescio, quia experientia non probat nec ratio necessaria cogit. Haec tamen sententia satis probabilis apparet.

Ad secundum dicendum quod habitus non habet proprie rationem talis instrumenti ratione potentiae intellectivae. Potentia tamen volitiva per actum superioris virtutis vel habitus movet seu applicat suos inferiores habitus seu potius se ipsam ut inferioribus habitibus informatam, applicat, inquam, ad eorum proprios actus et consimiliter applicat alias potentias cum habitibus suis. Primum vero et supremum habitum suum non applicat aliter quam se ipsam, prout subest illi habitui ^(c). Applicatio autem illa est idem quod per se et per suum habitum libere velle eius obiectum.

Ad primum vero probans quod a nullo ^(d) trium praedictorum sit: dicendum quod si obiectum, in quantum terminativum actus et aspectus mentalis, non cooperaretur ^(e) actui, sed omnino absolute esset a potentia mentis, tunc impossibile esset actum praevalere suo principio effectivo. Ex terminatione vero actus in obiectum optimum trahit quasi ipsammet bonitatem obiecti, quia non solum est terminatio uniens et configurans obiecto, sed etiam ipsum comprehendens et possidens. E contra vero est, quando obiectum est falsum et pravum. Tunc enim malitia actus est pro tanto peior quam malitia habitus, pro quanto est actua-

^(a) B⁵ add. *et*; B⁵ seu pro *sed*; V *corporis ex corporeis*. ^(b) Al. m. mg., del. *actualis*. ^(c) B⁵ *actui*. ^(d) Al. m. mg. *a. n.*, del. *nulus*; B⁵ om. *a.* ^(e) B⁵ *cooperarentur*.

⁽¹⁾ Cfr. dist. XIII, quaest. 2, conclusio (tom. II (ed. Ad Claras Aquas), p. 321).

lior et incorporatio obiecto. Et rursus sciendum quod quia actus praesupponit et quodammodo includit suas causas et non e contrario: ideo non est mirum, si actus cum potentia et habitu et aspectu sumptus est melior quam sola potentia aut quam potentia cum habitu et aspectu ⁽¹⁾.

QUAESTIO LXXV.

Ad secundum dicendum quod quidam ex hoc argumento et consimilibus ^(a) moti tenent quod Dei essentia sit sic unica intellectui beatorum quod gerat eis vicem speciei repraesentantis ac formalis principii actus videndi Deum et res in Deo.

Dicunt enim quod aliter non esset ^(b) visio facie ad faciem, sed potius per speculum speciei creatae. — Cum etiam omnis creata species sit finita et plus Deo dissimilis quam similis nec in aliquo sibi univoca ^(c), sed solum analogae: impossibile est quod repraesentet Dei infinitatem aut secundum univocam ^(d) formam seu speciem suae naturae, id est, sicuti est. — Cum etiam species creata sit contracta et limitata ad certum genus et ad determinatam speciem, non potest in se comprehendere rationes multarum diversissimarum specierum et generum; species vero repraesentans multas ideas et res ideatas et multas rationes divinarum perfectionum quae in solo Deo sunt unum et id ipsum — quia ^(e) eius essentia est extra et supra omne genus — talis, inquam, species comprehendit in se rationes tot specierum quot sunt ideae et ^(f) res ideatae ^(g) per eam repraesentatae; ergo talis species transcendit omne genus, sicut et essentia Dei. — Dicunt etiam praedicti quod licet essentia Dei non possit esse forma aliquius entis creati ad dandum sibi esse, quia tunc esset forma inhaerens et impressa materiae: potest tamen esse forma intellectus creati, non respectu actus essendi, sed actus intelligendi.

^(a) B⁵ *similibus*. ^(b) *Ex esse*. ^(c) Corr., ras. ^(d) Ita B⁵, V *unicam*. ^(e) B⁵ *quod*. ^(f) Corr. ras. ^(g) Al. m. corr. ras.

⁽¹⁾ Ad secundam obiectionem iam tota quaestione sequente respondetur.

[Respondeo]

Haec autem positio multis catholicis et magnis theologis displicet tanquam in fide calumniabilis et periculosa. — Et quidem ad praefatum actum videndi nihil affert necessarium aut utile et praeter hoc includit multa inconvenientia et impossibilia.

Nihil quidem affert necessarium, quia omnes rationes, quibus ad hoc ponendum cogi se dicunt, probant potius quod ipse actus visionis Dei est impossibilis aut non est facie ad faciem nec videt Deum ut infinitum aut ^(a) ut trinum et unum aut ut multas ideas et rationes habentem. Si enim est verum quod nihil creatum potest repraesentare Deum sicuti est, et sic de aliis conditionibus supradictis: ergo actus divinae visionis creatus non potest Deum exprimere et expressive repraesentare sicuti est aut facie ad faciem aut ut trinum et unum aut ut infinitum aut ut extra et supra omne genus aut ut multas ideas et rationes in se simul habentem. Si igitur horrendissima haeresis est negare in beatis beatificum actum videndi Deum infinitum et trinum et unum et sicuti est et facie ad faciem: patet quod ratio qua auctores ^(b) praefatae positionis se necessario cogi dicunt non solum est non necessaria, immo et haeretica. — Praeterea, si consequentia rationis eorum est bona, tunc necessario sequitur quod omnis species repraesentans asinum sicuti est et facie ad faciem sit asinus, et quod omnis species repraesentans partes situatim distinctas et extensas habeat in se consimiles partes. Si ergo vident hoc esse falsum et absurdum, consimiliter videant quod non sequitur haec « species repraesentat Deum infinitum et sicuti est, ergo est infinita et Deo univoca ». Bene tamen sequitur quod infinitum repraesentat sub modo finito et creato, quia licet Deus videatur a beatis esse infinitus, non tamen visione infinita et suae infinitatis totaliter ^(c) comprehensiva. Hanc autem difficultatem satis explicavi in responsione argumentorum quaestionis « an absque visione Dei possit homo beatificari ».

Ne tamen solum contraarguendo videamur rationes eorum effugere: sciendum quod, sive sit ibi species creata

^(a) Al. m.^(b) Al. m.^(c) Al. m. ex *taliter*.

ab actu visionis diversa sive non diversa, non oportet maiorem simplicitatem aut nobilitatem ponere in specie quam in ipso actu, cum in actu visionis et fruitionis sit summa et ultima perfectio gloriae. Si igitur actus absque omni compositione potest attingere omnes rationes in Deo visas, bene quidem. Si autem non potest absque compositione, puta, quod visio omnium idearum quas mater Christi videt in Deo sit ex tot visionibus composita quot sunt in Deo rationes ideales visae^(a) ab ea: tunc non oportet speciem visionis esse extra et supra omne genus, quia in una simplicissima essentia non comprehendet plures rationes diversorum generum et specierum. Et hoc ultimum dixerunt magni doctores nostri quorum opiniones^(b) multipliciter probavi in fine quaestionis « an in angelis sint species universales », et ideo sufficiat quod ibi est dictum.

Quod autem dicitur species creata esse plus dissimilis Deo quam similis^(c): dato quod sic sit in essendo, non tamen in repraesentando, id est, Deus ut est ab ea repraesentatus non est Deo dissimilis nec alius. Sciendum etiam quod aliquid potest quadrupliciter dici dissimile alteri. Primo quidem, respectu similitudinis univocae in specie aut saltem in genere; et hoc modo analoga sunt inter se dissimilia. Secundo, quia inaequaliter participat^(d) eandem speciem vel rationem univocam^(e) aut sub diversis accidentibus. Tertio, quia non exprimit vel non repraesentat ipsum totaliter seu coaequaliter^(f). Quarto, quia repraesentat ipsum aliter quam sit, ut, si album repraesentaretur esse rubeum aut infinitum esse finitum aut rectum esse curvum. Primo modo et tertio est creatura dissimilis Deo, non autem secundo et quarto, saltem species creatae visionis qua videtur Deus.

Ad illud vero de visione unius deitatis in tribus personis et trium personarum in una essentia patet via faciliorem attendendo tam ad leges et vias aspectuum et respectuum quam ad alias vias. Quot enim termini dantur aspectui, tot sunt in ipso respectus et partiales aspectus. Pro quanto autem personae divinae sunt tres, pro tanto aspectus in eas terminatus habet in se trinum respectum et aspectum; pro quanto vero sunt una essentia, pro tanto aspectus in eas terminatus est unus. Secundum hoc ergo visio qua videntur est respectu trinitatis personarum ex trina visione conflata; nam visio

(a) Ras. (b) B⁶ opinionem. (c) Ex simul. (d) Ex participant.
 (e) Ita B⁵, V unicam. (f) Ex aequaliter.

personae Patris, in quantum est alia a ceteris et alium modum existendi habens, non est visio personae Filii, quamvis una visio non possit esse sine altera. Visio etiam paternitatis seu paternae relationis Patris ad Filium non est omnino idem quod visio filiationis, immo debent ^(a) quantum ad essentiam longe plus differre quam differant in Deo paternitas et filiatio. Quamvis enim relatio non possit videri sine visione suorum extremorum, non propter hoc sequitur quod visio eius sit visio extremorum, et praecipue de illo extremo in quo non fundatur, sed est extrinsecus terminus eius. Paternitas enim non fundatur nec existit in Filio, sed in Patre, Filius autem est extrinsecus terminus eius, quamvis extrinsecum ^(b) ponatur improprie in divinis, quia omnia sunt summe intrinseca. Unde per extrinsecum non intendo ibi significare nisi ^(c) personalem et relativam alietatem.

Rursus, differentia visionis Dei per speculum et facie ad faciem melius sumitur ex varia terminatione aspectus et actus. Nam illa ^(d) proprie dicitur facialis cuius aspectus et actus figitur et terminatur in ipsa facie essentiae Dei, illa vero est per speculum cuius aspectus figitur in aliqua specie creata ^(e), a qua quasi a speculo transit mens ad speculandum Deum ut aspectui absentem, fitque hoc eo modo quo per species memoriales absentia cogitamus. Et quia fides innititur praefato speculo tanquam immediato obiecto, visio vero et eius aspectus figitur immediate in ipsa forma seu specie Dei et quae est ipse Deus: ideo Apostolus, II <ad> Corinthios 5, dicit ⁽¹⁾ quod *dum sumus in corpore mortali, peregrinamur a Domino* ^(f), tanquam scilicet ab absente aspectui nostro, quia ⁽²⁾ *per fidem ambulamus et non per speciem*, id est, non per formam Dei nostro visui praesentem. Et quod hoc sic intelligat patet, quia mox subdit ⁽³⁾ quod *magis volumus peregrinari a corpore et praesentes esse ad Deum, et ideo contendimus, sive absentes sive praesentes, placere illi*.

Sub hoc etiam sensu accipit hoc Augustinus, I *De Trinitate*, capitulo 7: « Quid est », inquit ⁽⁴⁾, « *cum tradiderit regnum Deo et Patri* ⁽⁵⁾, quasi modo Deus Pater non ha-

^(a) B⁵ pon. post *plus*. ^(b) Ita B⁵, V *extrinsecus*. ^(c) Sequitur ras.
^(d) Al. m. ex *ille* quod B⁵ habet. ^(e) B⁵ om. ^(f) B² om. a. D.

⁽¹⁾ 2 Cor. 5, 6. ⁽²⁾ 2 Cor. 5, 7. ⁽³⁾ 2 Cor. 5, 8. 9. ⁽⁴⁾ Cap. 8, n. 16 (PL 42, 830 sq.). ⁽⁵⁾ 1 Cor. 15, 24.

beat regnum? » Et respondet: « Quia omnes iustos in quibus modo regnat ex fide Christus perducturus est ad speciem^(a) quam idem Apostolus dicit⁽¹⁾ *visionem facie ad faciem*: ita dictum est, *cum tradiderit regnum Deo et Patri*, acsi diceretur, cum perduxerit credentes ad contemplationem Dei et Patris. Tunc enim revelabitur Pater a Filio, cum evacua- verit omnem principatum, id est, ut necessaria non sit dispen- satio similitudinum per angelicos principatus. Ex quorum per- sona intelligitur dici in Cantico canticorum⁽²⁾ ad sponsam, *si- militudines auri faciemus tibi cum distinctionibus argenti, quoadusque rex est in accubitu suo*, id est^(b), in secreto suo, quia⁽³⁾ *vita mea abscondita est cum Christo in Deo*. Unde et Apostolus ait⁽⁴⁾: *Cum Christus apparuerit, vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria*. Quod antequam fiat, videmus nunc per speculum in aenigmate, hoc est, in simi- litudinibus, tunc autem facie ad faciem ». — Item, capi- tulo 10, pertractans idem verbum dicit⁽⁴⁾: « Hoc significans Christus ait⁽⁵⁾, *haec vobis locutus sum in similitudinibus, venit hora, quando iam non in similitudinibus loquar vo- bis, sed manifeste de Patre annuntiabo*^(c) *vobis*, id est, iam non erunt similitudines, cum visio fuerit facie ad faciem ». — Item, paulo post⁽⁶⁾: « Hi qui credunt digni habebuntur perducere a fide^(d) ad speciem, id est, ad ipsam visionem; quo perducens dictus est tradere regnum Deo et Patri ». — Item, capitulo 13⁽⁷⁾: « Eum mali videre non poterunt nisi secun- dum formam qua filius hominis est, illam vero Dei formam in qua aequalis est Patri impii non videbunt, quia non sunt mundi corde. *Beati enim mundo*^(e) *corde, quoniam ipsi Deum videbunt*⁽⁸⁾. Et ipsa^(f) est visio facie ad faciem et ipsa fiet, *cum tradet regnum Deo et Patri*. In quo suae formae vi- sionem vult intelligi ». — Augustinus etiam intelligit ali- quando per speciem ipsam visionem Dei, sicut patet in pen-ultima eius auctoritate. — Item, XIV *De Trinitate*, capi- tulo 16, ubi agit de renovatione mentis secundum imaginem Dei: « In hac », inquit⁽⁹⁾, « imagine tunc perfecta erit Dei

(a) B⁵ *aspectum*. (b) Add. interl. i. e. (c) B⁵ *annuntiando*.

(d) Ex *fidie*. (e) Ex *cordes*, B⁵ *cordis*; V *mundo enim* pro *enim mundo* quod B⁵ habet. (f) Al. m. mg.

(1) 1 Cor. 13, 12. (2) Cant. 1, 10, 11. (3) Coloss. 3, 3, 4.
(4) PL 42, 835. (5) Ioh. 16, 25. (6) L. c. (7) PL 42, 840.
(8) Matth. 5, 8. (9) Capp. 17, 18 (PL 42, 1055).

similitudo, quando erit Dei perfecta visio. De qua Apostolus dicit⁽¹⁾, *videmus nunc per speculum in aenigmate, tunc autem facie ad faciem*. Item, dicit⁽²⁾, *nos autem revelata⁽²⁾ facie gloriam Domini speculantes in eandem imaginem transformamur de gloria in gloriam*. Iohannes autem ait⁽³⁾, *nondum apparuit quid erimus, quoniam videbimus eum sicuti est* ». Ex quibus infert Augustinus⁽⁴⁾: « Hinc apparet tunc in ista imagine Dei fieri eius plenam similitudinem, quando eius plenam perceperit visionem ».

Item, libro XV, capitulo 11⁽⁵⁾: « Perveniendum est ad illud⁽⁶⁾ verbum hominis rationalis quod gignitur de scientia quae manet in animo. Simillima⁽⁷⁾ est enim cognitio visionis visioni scientiae, quando quod est in notitia hoc est in verbo, et quod non est in ista non est in⁽⁸⁾ illo. Hic enim agnoscitur: est, est, non, non. Sic accedit, quantum potest, ista similitudo imaginis factae ad illam similitudinem imaginis natae qua Deus Filius Patri per omnia substantialiter similis praedicatur ». — Et paulo post⁽⁹⁾: « Verum, haec huius imaginis est quandoque futura perfectio. Ad hanc consequendam nos erudit Apostolus, ut revelata facie a legis velamine, quod est umbra, ad futuram gloriam Domini speculantes⁽¹⁰⁾, id est, per speculum intuentes, in eandem imaginem⁽¹¹⁾ transformemur de gloria in gloriam. Cum ergo hac transformatione ad perfectum fuerit haec imago renovata, similes Deo erimus, quando⁽¹²⁾ videbimus eum non per speculum, sed sicuti est, quod dicit Apostolus⁽¹³⁾, *facie ad faciem* ». — Item, capitulo 19⁽¹⁴⁾: « Imago quae renovatur in spiritu mentis ipsa perficietur visione quae tunc erit facie ad faciem. Propter cuius perfectionem dictum est⁽¹⁵⁾, *similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est*. Hoc enim donum tunc nobis dabitur, cum dictum fuerit⁽¹⁶⁾, *venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum*, cum et tolletur impius, ut non videat claritatem Dei, quando sinistri ibunt in supplicium aeternum euntibus dextris⁽¹⁷⁾ in vitam aeternam. *Haec est autem vita aeterna, ut cognoscant te verum Deum* »

(^a) Al. m. ex releilata. (^b) Ex illu. (^c) Al. m. mg., del. *Sil-lama* (?). (^d) Add. interl. (^e) B⁵ *speculantem*. (^f) Al. m. mg., B⁵ *imaginationem*. (^g) B⁵ *quoniam*; sequitur ras. (^h) B⁵ om. (ⁱ) Ex dextris.

(¹) 1 Cor. 13, 12. (²) 2 Cor. 3, 18. (³) 1 Ioh. 3, 2. (⁴) Cap. 18 (PL 42, 1055). (⁵) PL 42, 1072sq. (⁶) PL 42, 1056. (⁷) 1 Ioh. 3, 2. (⁸) Matth. 25, 34.

et cetera ⁽¹⁾. — Item, libro IX, capitulo 10 ⁽²⁾: « Verbum quod nunc discernere et insinuare volumus est cum amore notitia. Sed omnis secundum speciem notitia est similis ei rei quam novit; est enim alia notitia secundum privationem, quam, cum improbamus, loquimur, et haec privationis ⁽³⁾ improbatio speciem laudat. Habet ergo animus speciei notae nonnullam similitudinem. Quocirca, in quantum Deum novimus, similes ei ^(b) sumus, sed non ad aequalitatem similes, quia nec tantum eum novimus quantum ipse est. Et quemadmodum ^(c), cum per sensum corporis discimus corpora, fit aliqua eorum similitudo in animo nostro, ita, dum Deum novimus, fit aliqua similitudo Dei. Illa notitia tamen ^(d) inferior Deo est, quia in inferiore natura est; quāvis meliores efficiamur quam eramus, antequam nosceremus ^(e), et maxime cum eadem notitia etiam placite digneque amata est verbum ».

Rursus, non est necessarium essentiam Dei tenere ibi vicem repraesentantis, quia aut sola praesentia et assistentia ^(f) obiecti de se evidentis et se evidenter aspectui ^(g) exhibentis sufficit ad repraesentandum praesens obiectum aut, si ultra hoc exigitur pro repraesentando ipsum aliqua species informans aciem intellectus, tunc praeter praesentiam divinae essentiae erit ibi aliqua species vere informans aciem intellectus.

Non est etiam haec positio utilis, quia intellectus noster non acquireret ex hoc aliquam perfectionem formalem et potestatem. Ergo ex hoc non erit actualior et potentior ad Deum videndum. — Praeterea, qua ratione habitus gloriosus poterit intellectum unire divinae essentiae, ut est repraesentativa ratio sui et aliorum: eadem ratione uniet ipsum ut proprio obiecto. Ad actum autem videndi producendum sufficit potentiam esse sufficienter ^(h) elevatam et unitam obiecto ut suo obiecto. — Praeterea, aut divina essentia ponitur ibi pro ratione repraesentativa, ut tanquam per divinam et infinitam videatur deitas et infinitas Dei, aut ⁽ⁱ⁾ ut tanquam per simplicem simul et multiformem attingantur uno actu simplici omnes res et rationes a beatis in Deo visae. Ad neu-

^(a) Al. m. mg., del. *privativis*. ^(b) Ita B⁵, V *Dei*. ^(c) Al. m. mg. *modum*, del. *modo*. ^(d) Al. m. mg., del. *cum*. ^(e) B⁵ *nossemus*. ^(f) Al. m. mg., del. *absentia* quod B⁵ habet. ^(g) B⁵ *aspectum*. ^(h) Ex *sufficientem*. ⁽ⁱ⁾ Add. interl. al. m., del. *et*.

⁽¹⁾ Ioh. 17, 3.

⁽²⁾ Capp. 10, 11 (PL 42, 969).

trum autem horum est per modum praedictum utilis; quia intellectus finitus non potest eius infinitatem et infinitam ^(a) vim repraesentativam accipere et aspicere vel concipere nisi iuxta finitatem suae capacitatis. Eius etiam simplicitatem multas rationes absque omni reali differentia includentem non potest in suo actu transcribere et exprimere ^(b) vel recipere nisi sub modo a praefata Dei simplicitate ^(c) in ^(d) infinitum deficiente. Si dicatur quod res creatae nequeunt a beatis in Deo videri, nisi per divinam essentiam eis repraesententur, ergo est eis ratio repraesentativa rerum: patet responsio, quia aliud est esse rationem vel speciem informantem nostrum intellectum et aliud esse obiectum primum alterius obiecti repraesentativum, iuxta quod species memorialis est obiectum repraesentans aliud obiectum, scilicet, res, aut sicut prima principia, in quantum praecognita, sunt obiecta in notitiam conclusionum deducunt. Videre enim divinam essentiam, in quantum est actualissima et praesentissima et immediatissima et propriissima visio rerum factarum vel fiendarum vel possibilium, est videre ipsas res, prout sunt obiecta in Dei visione expressa et contenta.

Est etiam haec positio impossibilis, includit enim quatuor vel quinque contradictiones. Prima est quod Dei essentia informat intellectum nostrum et non informat. Hoc enim ponitur, cum dicitur quod non informat intellectum quoad actum essendi, sed quoad actum intelligendi. Quaero enim quid est dictu quod informat ipsum quantum ad actum intelligendi. Non enim potest esse verus sensus quod sit forma ipsius actus; tum quia ipse actus est sibi ipsi pro forma, unde et est quoddam accidens intellectui formaliter inhaerens ^(e); tum quia, si essentia divina informat actum nostrum, sequitur quod actus noster sit materia eius, et quod ex utroque componatur et integretur unus actus perfecte formatus. Quae non solum sunt impossibilia et absurda, sed etiam haeretica. Oportebit ergo quod sit sensus quod Dei essentia informat intellectum nostrum ad hoc ut per eam tanquam per suam formam producat actum intelligendi. Sed hoc est impossibile et nihil dictu, nisi divina essentia det ^(f) nostro intellectui aliquod esse formale. Praeterea, idem est esse formam alicuius quod informare ipsum, informare autem

(a) Al. m. mg.

(b) In ras.

(c) In ras.

(d) Al. m. mg.

(e) Al. m. ex et haerens; B⁵ repetit tum quia... inhaerens.

(f) Add. interl. al. m., del. et.

idem est quod ipsi informato dare esse formale, sicut et informari est idem quod a forma habere formale esse ipsius formae.

Secunda contradictio est quod Dei essentia sit principium naturale actus nostri, et quod non sit naturale, sed mere voluntarium. Naturale quidem ponitur esse, quia ponitur ab ea exire tanquam a suo principio formali et tanquam a specie seu ratione repraesentativa^(a) et ipsius naturaliter expressiva. Nam sicut ratio intellectus et sapientiae differunt a ratione intellectus et amoris, sic primae rationis est naturaliter seu per modum naturae suum verbum gignere^(b) et exprimere, secundae vero est affectualiter suum actum spirare. Eo autem ipso quo creatrix essentia nihil creatum potest facere nisi per liberum et dominativum imperium sui velle: sequitur necessario quod ipsa non sit naturale, sed voluntarium et liberum principium nostri actus.

Ex hoc etiam sequitur tertia contradictio quod scilicet actus ille fiat ab ea per creationem voluntariam et per generationem naturalem.

Quarta est quod actus nostri intellectus nostrique habitus gloriosi fiet a nostro intellectu et habitu et non fiet. Ponitur enim ab eo fieri, cum dicitur videre Deum et per divinam essentiam elevari ad hoc quod possit producere et producat actum visionis Dei. Ponitur autem ab eo non fieri, eo ipso quo ponitur quod fiat immediate a divina essentia tanquam a suo principio formali; in hoc enim ponitur quod non fiat ab aliqua creata forma nostri intellectus et etiam quod ab eo non fiat immediate. Constat autem quod divina essentia non potest esse instrumentale ac secundarium agens actionis quae fit a nostro intellectu. Et ita sequitur quod non fit ab eo mediate, id est, mediante divina essentia, ac per consequens quod nullo modo fit ab eo, id est, nec mediate nec immediate.

Quinta est quod intellectus noster perfecto et ultimo habitu gloriae informatus erit agens voluntarium et non voluntarium^(c) seu necessarium et non necessarium^(d). Voluntarium quidem, quia aget per divinam essentiam quae non potest esse principium nostri actus nisi voluntarium et non necessarium, et ita intellectus noster unietur ei ut rationi affectuali et voluntariae, qui modus unionis plus spectat ad

^(a) Al. m. ex *praesentativa*.

^(b) Al. m. ex *gignire*.

^(c) Al. m. mg.

^(d) Al. m. mg. e. n. n.

voluntatem nostram quam ad intellectum. Erit etiam agens necessarium ac per se et ex se non voluntarium; tum quia actus visionis Dei praeit naturaliter actum beatifici amoris, quia ille non fertur in Deum nisi ut in visum et ut per visionem praecognitum; tum quia de absoluta proprietate intellectus et sui habitus visivi est in actum visivum et scitivum ^(a) per modum necessarium et per modum naturalis agentis exire.

Quod autem in fine ^(b) suprascripti argumenti obicitur quod intellectus beatorum plus agitur a Deo quam agat ad eum: dicendum quod Deus se habet in habitudine duplicis causae ad intellectum beatorum. Primo scilicet, sub ratione infundentis et conservantis habituale lumen gloriae et actualissimum ^(c) aspectum sibi annexum quo totus intellectus in Deum defigitur. Et forte praeter hoc est ibi aliqua motio passionalis qua intellectus eorum continue a Deo movetur in Deum. Sed forte haec motio est idem quod vivacissima applicatio aspectus eorum in Deum. In his ergo ^(d) se habet Deus sub directa ratione causae efficientis. — Secundo, habet se sub ratione causae obiectivae. Quae, ut saepe dictum est, quamvis non habeat proprie rationem efficientis, nihilominus habet verissimam causalitatem sub ratione terminantis aspectum ^(e) et actum in se defixum. Et quanto obiectum se offert ut actualius et praepotentius et praedominantius ipsi aspectui: tanto actus sequens aspectum fit plus cum modo passionali, id est, sub modo magis ad intima potentiae resiliante seu penetrante ipsam, quia fortius agitante, prout in praecedentibus quaestionibus fuit tactum. Et quia superineffabilis et superimmensa et superexcessiva lux Dei offert se beatis intellectibus ut infinitissime praedominans aspectui eorum: ideo ipse aspectus et eius visio sic se habent acsi summe agerentur seu agerentur ^(f) ab ea. Non intelligas autem quod haec agitatio sit inquietativa ac ^(g) divaricativa et repercussiva et confractiva ^(h) aspectus beatorum, immo est suavissima et summe confortativa et excitativa ⁽ⁱ⁾ ac sursum activa et acutiva et simplificativa seu coadunativa aspectus eorum.

Et qui dat hoc scribere det nobis sui gratia aliquando experiri.

^(a) Ita B⁵, V *sic tantum*.

add. est. ^(e) B⁵ *aspectus*.

^(h) Al. m. mg., del. *confutativa*.

^(b) Ex *ferre*.

^(f) Al. m. mg. s. a.

⁽ⁱ⁾ B⁵ add. *ac summe excitativa*.

^(c) Al. m.

^(d) B⁵

^(g) B⁵ *aut.*

QUAESTIO LXXVI.

Ex praedictis autem facile est videre quod a multis laboriose quaeritur et a quibusdam erronee pertractatur, quomodo scilicet anima sciat^(a) se ipsam, an scilicet per speciem seu per essentiam et an per immediatam reflexionem sui aspectus super se aut primo dirigendo aspectum ad phantasmata, id est, ad species imaginarias per actus sensuum exteriorum acceptas.

Hoc enim secundum tenent cultores Aristotelis. Qui videns animam infantis ac dementis et dormientis nescire actu se ipsam, aestimavit⁽¹⁾ hoc esse impossibile, si anima esset ex se obiectum sufficiens gignere suam speciem in suo intellectu, aut si ipse intellectus esset ex se sufficiens scire ipsam et se ipsum. Et ideo aestimavit nostram naturam intellectualem se habere ad intelligentias separatas, sicut umbra se habet ad lucem aut sicut aer de se obscurus ad solem et ad res visibiliter coloratas. Sicut enim perspicuitas aeris non est ex se sola visibilis nobis, est tamen ex se susceptiva luminis et specierum coloris: sic secundum istos noster intellectus possibilis^(b) non est ex se intelligibilis, etiam sibi ipsi, per lucem tamen sibi annexam, quam vocant intellectum agentem, abstrahuntur species intelligibiles a speciebus imaginariis. Et per illas sic abstractas intelligit primo res sensibiles ac deinde ratiocinando investigat naturam principii ac subiecti et suppositi huius actus, invenitque sic^(c) ratiocinando quod illud principium et subiectum est simplex et incorporeum et formale principium vitae. Et hoc modo anima pervenit in notitiam sui. — Confirmati etiam sunt in hac opinione, quia viderunt⁽²⁾ plures errare

(^a) B⁵ *scit*; V *aut* pro *an* quod B⁵ habet. (^b) Al. m. mg., del. potentialis quod B⁵ habet. (^c) Al. m. mg., del. *se*.

(¹) Cfr. *De anima*, III, 4, 5, 7, 8, 429 b 30 sqq. (²) Cfr. Aristoteles, *De anima*, per totum fere primum librum, imprimis capp. 2-4, 403 b 28 sqq.

circa notitiam mentis suae. Nam quidam crediderunt eam esse ignem vel aliud corpus, quidam vero esse formam corpoream et extensam et mortalem, quidam vero non esse formam corporis, sed tantum motorem corpori poenaliter alligatum^(a). Ex hoc igitur apparet quod^(b) secundum varietatem imaginationum et argumentationum ex eis deductarum ortae sunt variae opiniones in anima de suamet natura. Quod nequaquam contigisset, si anima per immediatam conversionem sui super se aspiceret et videret suam propriam essentiam vel naturam; tunc enim videret visibiliter^(c) se ab omni corpore differre plus quam differat album a nigro, tunc etiam videret quomodo est essentialiter unita corpori sicut forma.

Ut igitur ex praedictis faciliter videas veritatem, ipsam ab huiusmodi erroribus quasi lucem a nebulis segregando: sciendum quod anima scit se vel potest scire duplici modo.

Primus est per modum sensus experimentalis et quasi tactualis. Et hoc modo indubitabiliter sentit se esse et vivere et cogitare et velle et videre et audire et se movere corpus et sic de aliis actibus suis quorum scit et sentit se esse principium et subiectum. Et hoc in tantum quod nullum obiectum nullumque actum potest actualiter scire vel considerare, quin semper ibi sciat et sentiat se esse suppositum illius actus quo scit et considerat illa. Unde et semper in suo cogitatu format vim huius propositionis, scilicet, « ego scio vel opinor hoc vel ego dubito de hoc ». Hanc autem scientiam sui habet anima per immediatam conversionem sui intellectualis aspectus super se et super suos actus. Qui quidem, quamdiu est in pervigili usu liberi arbitrii, semper et continue stat super eam conversus. Quia tamen non est sufficienter clarus ad omnes essentielles rationes et proprietates animae contuendas^(d) et discernendas: ideo, licet mens per ipsum immediate sentiat se et palpet, non tamen scit suam naturam per genera et differentias discernere ab omnibus aliis generibus et differentiis aliarum rerum. Bene tamen scit se differre ab omni non vivo et ab omni natura quae nullo modo^(e) potest in se habere actus apprehensivos et appetitivos et motivos quos ipsa se sentit habere.

^(a) Ras. ^(b) Ita B⁵, V quia. ^(c) B⁵ visibiliter videret pro videret visibiliter; supra visibiliter ras. ^(d) Ex contuendas. ^(e) Ras.

Secundus modus se sciendi est per ratiocinationem per quam investigat genera et differentias quae per primum modum non novit. Ista autem ratiocinatio nequaquam incipit a speciebus imaginariis, nisi cum est falsa et bestialis, ita quod potius est imaginaria aestimatio quam intellectualis ratiocinatio. Incipit ergo primo ab iis quae per primum modum sciendi tanquam prima et infallibilia ac indubitabilia principia de se novit et tenet, puta, quod ipsa est res viva et principium et subiectum omnium actuum praedictorum. Ex hoc autem, si est perspicax, arguit se transcendere omne corporeum. Quia tamen ad hoc recte et perspicaciter arguendum oportet se scire defectivam naturam corporum et corporalium et sublimem naturam praedictorum actuum animae ac deinde comparare sublimes perfectiones praedictorum actuum ad ^(a) defectivam naturam corporalium: ideo oportet animam prius investigasse naturam corporum et praedictorum actuum. Et quia ad sciendas naturas corporum sunt nobis necessarij actus exteriorum sensuum et imagines, tanquam nuntij exteriora intellectui nuntiantes et praesentantes: ideo pro tanto sensus et imaginatio sunt necessarij ad hunc secundum modum sciendi quid est anima. Per primum enim modum scio de mea quod est et quod praedictorum actuum est principium et subiectum. De animabus vero aliorum hominum scio hoc partim per sensus hoc colligendo ^(b), partim per internam inspirationem animi mei. Per sensus enim adverto in aliorum corporibus esse opera vitae et motus et sensus, et ex hoc animus meus per quandam fortem conspirationem aestimat et quasi sentit illos habere animum similem sibi.

Prima autem ratio Aristotelis ex impedimento liberi usus rationis et voluntatis in infantibus et dementibus et dormientibus tracta satis est exsufflata ex iis quae dicta sunt in quaestione de impedimento usus liberi arbitrii et etiam ex iis quae de aspectibus potentiarum cognitivarum sunt in praemissis tribus quaestionibus dicta. — Secunda autem ratio Aristotelicorum ex erroribus hominum circa quidditatem animae sumpta respicit solum secundum modum sciendi. In quo a sensu libus imaginationes ^(c) suas sequentibus de facili aberratur, non ex hoc quod per abstractiones specierum a phantasmatibus scientia animae capiatur, sed potius propter causam a me paulo ante praemissam.

^(a) Ex ac. ^(b) B^s colligendos. ^(c) Al. m. mg., del. *imagines*.

In primo autem modo sciendi exiguntur tria. Primum est praesentia obiecti, quod est ipsa mens. Secundum est aspectus sui intellectus super se ipsam reflexus seu conversus. Tertium est ipse actus sciendi, qui secundum Augustinum est imago mentis. Ait enim, IX *De Trinitate*, capitulo 12⁽¹⁾: « Liquido tenendum est quod omnis res quamcunque cognoscimus generat in nobis notitiam sui; ab utroque enim notitia paritur, scilicet, a cognoscente et cognito. Itaque mens, cum se ipsam cognoscit, sola parens^(a) est notitiae suae, quia cognitum et cognitor ipsa est. Cum ergo cognoscit se, parem sibi notitiam sui gignit, quia non minus se noverit quam est notitia eius, non solum quia ipsa novit, sed etiam quia se ipsam, sicut supra diximus ». Et capitulo 11⁽²⁾: « Cum se mens novit, sic^(b) est eadem notitia verbum eius ut ei sit omnino par^(c) et aequale, quia non est notitia inferioris essentiae sicut corporis, nec superioris sicut Dei. Et cum notitia habeat similitudinem ad eam rem quam novit, hoc est, ad illud cuius notitia est: haec, quae mens ipsa quae^(d) novit est nota, habet perfectam similitudinem et aequalem. Et ideo imago et verbum est, quia de illa exprimitur, cum cognoscendo eidem coaequatur et est gignenti aequale quod genitum^(e) est ». — Item, Anselmus, *Monologion*, capitulo 33: « Nulla », inquit⁽³⁾, « ratione negari potest, cum mens rationalis se ipsam cogitando intelligit, imaginem ipsius nasci in cognitione sua, immo ipsam cogitationem sui esse suam imaginem ad eius similitudinem ex eius impressione formatam. Quamcunque enim rem mens seu per corporis imaginem seu per rationem cupit veraciter cogitare, eius utique similitudinem, quantum valet, in ipsa sua cogitatione conatur exprimere ». Et iterum infra⁽⁴⁾: « Habet igitur mens, cum cogitando se intelligit, secum imaginem suam ex se natam, id est, cognitionem^(f) sui ad similitudinem suam quasi sua impressione formatam. Quae imago eius verbum eius est ».

In secundo autem modo sciendi exigitur ut plurimum adhuc alia species, scilicet, memorialis memorialiter retinens definitionem animae per varias

(^a) B⁵ *apparens*. (^b) Ita B⁵, V *sicut*. (^c) Al. m. mg., del. *per*.
 (^d) Ita B⁵, V *qua*. (^e) Ita B⁵, V *gignitum*. (^f) B⁵ *cogitationem*.

(¹) Num. 18 (PL 42, 970 sq.). (²) PL 42, 970. (³) PL 158, 187 sq.
 (⁴) PL 158, 188.

consequentias rationum probatam ^(a) et per varias divisiones generum et differentiarum collectam. Haec autem species tenet vicem obiecti immediati, sicut probatum est supra, nec plus repraesentat quidditatem animae propriae ^(b) quam aliarum eiusdem speciei, quia communem definitionem totius speciei omnium repraesentat.

Cum ergo quaeritur an anima sciat se per essentiam, si per hoc intenditur an sua essentia teneat vicem speciei repraesentativae aciem informantis: sic est impossibile et etiam ridiculosum quaerere, quamvis ^(c) hoc quidam crediderint. Si vero intendatur quod sua essentia sit per se obiectum suae scientiae ^(d), ita quod non obiciatur sibi per intermediam speciem memorialem: sic in primo ^(e) modo sciendi scit se per essentiam, id est, per aspectum et actum in suam essentiam immediate defixum. Si vero le per significat ibi habitudinem causae efficientis, tunc verum est quod scit se per essentiam sui intellectus tanquam per causam efficientem sui actus sciendi. Et si potentia non potest in hoc absque aliquo lumine vel acumine accidentali, sicut utique non potest absque accidentali aspectu addito potentiae: tunc quidem scit se per essentiam suae potentiae, sed non per solam, sed cum superaddito aspectu et habitu. Licet autem habitualis notitia sui sit eius accidens inseparabile, ut alibi probavi, non tamen aestimo quod sit necessaria ^(f) ad producendum actum sciendi se, sed potius quod habitus praedictus causetur ex redundanti actualitate ^(g) intellectus ad se et sua sciendum.

(^a) Al. m. mg. (^b) B⁵ *propriae animae* pro *a. p.* (^c) B⁵ *et quamvis.*
 (^d) Ita B³, V *essentiae.* (^e) Ras. (^f) Ex *necessarius*
 quod B⁵ habet. (^g) Al. m. ras.

QUAESTIO LXXVII.

Sexto quaeritur an habitualis dilectio sui
et suae beatitudinis sit accidens.

Et videtur quod non.

1. Quia; si est accidens, tunc subiectum eius, scilicet, mens, erit capax sui contrarii, quod quidem est odium sui ipsius et suae beatitudinis, aut saltem poterit actu esse absque hoc quod se habitualiter amet; sed utrumque horum est impossibile; ergo et ^(a) primum.

2. Item, omnis potentia est ex sua essentia determinata ad suum convenientissimum obiectum seu ad convenientissimam rationem obiectorum suorum; sed ratio boni est communis ratio omnis obiecti a voluntate appetibilis, et haec ratio non potest non occurrere ^(b) voluntati, quandocunque occurrit sibi suum esse et sua beatitudo; haec enim non possunt menti occurrere nisi sub ratione boni nec eorum opposita nisi sub ratione mali; ergo et cetera.

3. Item, quod nullo modo potest minui vel augeri sine incremento vel diminutione substantiae vel alicuius substantialis videtur esse quid substantiale; sed nullus ^(c) potest amplius vel minus se diligere quam diligit, nisi substantia suae dilectivae potentiae substantialiter augeretur, quia semper diligit se toto posse; ergo et cetera.

4. Item, illud quod essentialiter essentiae mentis et suae voluntatis repugnat, videtur quod essentialiter sit sibi odibile et odio habitum; sed annullatio suae essentiae et sui esse repugnat essentialiter voluntati; ergo habituale odium suae annihilationis est sibi essentielle; sed hoc odium essentialiter in se includit habitualem amorem sui, qui amor est radicale fundamentum odii; ergo et cetera.

5. Item, habitualis dilectio est idem quod habitualis unio voluntatis ad obiectum; sed voluntas est essentialiter sibi ipsi unita, et hoc unione proportionali et convenienti et intima; ergo et cetera.

^(a) Al. m. mg.

^(b) Al. m. ex currere.

^(c) V nullae.

6. Item, Augustinus, libro IX *De Trinitate*, capitulo 3 et 4, dicit ⁽¹⁾ quod mens et amor eius et notitia eius sunt una substantia et una essentia, non commixtione, sicut vinum, aqua et mel commixta sunt una potio. Item, libro X dicit ⁽²⁾ quod mens semper se meminit et intelligit et amat, et quod « haec tria sunt una mens et una vita et una essentia ». Libro etiam XIV, capitulo 4, 5, 6, 7, repetit ⁽³⁾ hoc ipsum, ubi ostendit differentiam inter nosce et cogitare.

Respondeo

Quod meo iudicio ipsa est accidens.

Et hoc videtur sentire Anselmus. Unde libro *De casu diaboli*, capitulo 12 ⁽⁴⁾, dicit quod « posito angelum fieri et hactenus iam esse factum, ut iam aptus sit ad habendum voluntatem, sed nihil adhuc velit, non potest per se velle aliquid. Unde nullus cogitur timore incommodi aut attrahitur amore alicuius commodi ad volendum aliquid, nisi prius habeat naturalem voluntatem vitandi incommodum aut commodum assequendi, qua voluntate se movet aliquis ad alias voluntates ». Et idem dicit ⁽⁵⁾ postmodum de affectione iustitiae. Non potest autem hoc verè dicere de voluntate quae est actio. Ergo verbum eius non potest verificari nisi de voluntate habituali. — Item, libro *De concordia*, circa finem, distinguit voluntatem in tria, scilicet, in instrumentum potentiae et in affectionem huius instrumenti et in eius usum seu actum, dicens ⁽⁶⁾ quod « de his tribus dicitur aequivoce, quia aliud est instrumentum volendi, aliud affectio instrumenti, aliud usus ». Et post dicit ⁽⁷⁾ quod voluntas quae est instrumentum una sola est, voluntas vero affectio duplex est, una scilicet ad volendum commoditates, ut vitam, beatitudinem et salutem et consimilia, altera autem ad volendum rectitudinem. Deinde subdit ⁽⁸⁾ quod homo et angelus sic a principio accepit affectionem iustitiae ut illam posset deserere, affectionem autem beatitudinis accepit inseparabiliter seu inamissibiliter ^(a).

^(a) Add. interl. al. m. ex *inamissibiliter*.

⁽¹⁾ Cfr. capp. 4, 5 (PL 42, 963 sqq.). ⁽²⁾ Cfr. cap. 11 (PL 42, 983).
⁽³⁾ Cfr. PL 42, 1040 sqq. ⁽⁴⁾ PL 158, 343 sq. ⁽⁵⁾ Cfr. cap. 14 (PL 158, 346 sq.). ⁽⁶⁾ *De concordia praesc. cum lib. arb.*, cap. 11 (PL 158, 534).
⁽⁷⁾ Cfr. l. c. (PL 158, 535 sq.). ⁽⁸⁾ Cfr. l. c., cap. 12 (PL 158, 537).

Hoc autem quadruplici ratione probatur.

Primo scilicet, ex communi et univoco genere huius^(a) affectionis seu dilectionis ad alios amores habituales. Nam amor habitualis quo quis diligit se et ille quo diligit alterum sunt eiusdem generis, sicut et eorum^(b) obiecta. Sed constat illum amorem quo quis diligit alterum esse accidentalem. Ergo et primum oportet esse accidentalem^(c), quia substantiale et accidentale nullo modo possunt esse eiusdem generis aut sub eodem genere.

Secundo, ex communibus rationibus obiectorum in suo obiecto proprio inclusorum. Nam cum quis diligit se et suum esse et suam vitam et suam beatitudinem seu beatificationem et omnia conferentia istis: multa hic includuntur obiecta communia et propria; in quolibet enim obiecto proprio voluntatis intellectualis includitur ratio entis et veri et boni. Si igitur voluntas est per suam essentiam amor sui et suae beatitudinis et totius esse suae personae: tunc ipsa essentialiter est amor generalium obiectorum, scilicet, entis et veri et boni. Ergo essentialiter est primus actus sive habitus amoris illorum. Ergo in nullo habebit illa pro obiectis per aliquem amorem accidentalem. Ex quo sequitur quod omnis amor habitualis esset sibi essentialis, quia nullus est amor habitualis in cuius speciali obiecto non includatur generalis ratio entis et boni.

Tertio, ex respectu praefati amoris ad totam potentiam seu essentiam voluntatis. Constat enim quod amor praefatus, in quantum amor, est actus primus amandi, ita quod per ipsum affectualiter sive habitualiter habetur et tenetur obiectum amatum et non se habet ad illud in potentia sola. Constat etiam quod actualis seu habitualis tentio alicuius obiecti non est in potentia ad alia obiecta nec ad alias tentiones aliorum obiectorum. Sed potentia volitiva est ex se in potentia ad omnes habituales amores seu ad omnes habituales tentiones aliorum obiectorum. Ergo ipsa potentia non est idem^(d) quod habitualis amor quo se amat. — Sed forte ad hoc dicetur quod voluntas non est in potentia ad illos habitus per suam formam, sed solum per suam materiam, amor autem quo se diligit non dicit^(e) essentiam suae materiae, sed solum essentiam suae formae. Sed contra hoc est: quia, licet essentialis forma voluntatis non sit per

(^a) Ras. (^b) *Ve arum.* (^c) *Al. m. ex accidenalem.* (^d) *Al. m. mg., del. ratio.* (^e) *Sequitur ras.*

se in potentia ad illos habitus, pro tanto tamen est in potentia, quia suum potentiale seu materiale non est in potentia^(a) ad illos suscipiendos nisi mediante sua forma substantiali. Unde illi habitus connectuntur et subordinantur substantiali formae voluntatis quasi quaedam determinationes seu quidam determinati modi se habendi illius. Non potest autem dari quod amores habituales quibus res alias a nobis diligimus sint habituales determinationes quibus nos ipsos diligimus. — Sed forte adhuc dicetur quod eadem forma voluntatis habet in se ambitum plurium rationum et secundum unam est amor sui et secundum aliam est in^(b) potentia ad alios amores. Sed contra hoc est: quia si amor sui est substantialis forma ipsius voluntatis, tunc aut^(c) est tota forma eius aut solum pars formae. Si tota, ergo non potest in ea esse aliqua ratio opposita sibi; sed esse in potentia ad habituales amores aliorum opponitur sibi; ergo et cetera^(d). Praeterea, quantumcunque esse in potentia ad alios sit alia ratio, non tamen erit aliud realiter, sed omnino id ipsum, et ideo tota realitas illius amoris perficeretur per alios amores. Si vero non est tota forma, sed solum pars formae: tunc reliqua pars formalis per quam est in potentia^(e) ad habitus amorum se habebit ad praefatum amorem sicut se habet prior forma ad postremam seu prior differentia ad ultimam, et ita prior forma ad nullum accidentalem habitum poterit ordinari nisi mediante praedicto amore eius consubstantialiter perfectivo. Praeterea, tunc potentia voluntatis, in quantum potentia, differt ab amore sui, sicut differunt duae formae substantiales unius totalis naturae constitutivae. Et tunc falso diceretur quod praefatus amor esset essentia potentiae volitivae aut quod potentia volitiva per suam essentiam se amaret.

Quarto, probatur hoc ipsum ex reflexione seu reflexiva^(f) unione voluntatis^(g) ad se ipsam et ad omnes potentias et partes suae personae tanquam ad sua obiecta. Non enim potest dici quod reflexio et reflexiva seu conversiva et adhaesiva unio voluntatis ad se ipsam et ad omnes partes suae personae sit idem quod suum esse substantiale aut idem quod sua essentia. Sed huiusmodi reflexio a voluntate inseparabilis^(h) est idem quod praefatus amor habitualis. Ergo et cetera.

(^a) V *impotentia* pro *i. p.* (^b) Ex *im.* (^c) In *ras.* (^d) Al. m. mg. *e. e. c.* (^e) V *impotentia* pro *i. p.* (^f) Al. m. ex *reflexive*.
(^g) In *ras.* (^h) Al. m. corr.

Quod autem praedicta reflexio non possit esse substantiale esse voluntatis patet. Primo, quia tunc voluntas componeretur ex se ipsa tanquam ex duobus extremis seu partibus; quia ipsa, ut esset subiectum et primus terminus praefatae reflexionis et unionis, esset unum eius extremum, prout vero esset obiectum et finalis terminus praedictae reflexionis, esset aliud extremum. Et cum hoc adhuc ipsa unio seu reflexio intermedia differret a praedictis extremis, sicut unio differt ab unibilibus per eam unitis et compositio a componibilibus per eam compositis seu coniunctis. — Secundo, quia reflexio per quam voluntas esset super alias partes et potentias reflexa tanquam super sua obiecta non minus differret ab aliis partibus et potentiis quam ipsa essentia voluntatis. Ergo huiusmodi reflexio haberet simul plura specie diversa. Quarum unum esset id ipsum cum ea, scilicet, ipsa essentia voluntatis, et reliqua differrent ab ea. Sequitur etiam quod duplici compositione essentiali componeretur voluntas cum ceteris partibus et potentiis, una scilicet praecedente huiusmodi reflexionem et alia per hanc reflexionem. Sequeretur etiam quod unio voluntatis ad illa ut ad sua obiecta esset idem realiter quod unio eius ad illa tanquam ad partes cum quibus per huiusmodi unionem constituit unam totalem essentiam et unum esse totale. Sequitur etiam quod intellectus prius naturaliter et habitualiter praesentaret voluntati omnia praedicta obiecta, scilicet, tam ipsam voluntatem quam intellectum quam ceteras potentias sive partes. Sequitur etiam quod unio intentionalis, qualis est unio potentiae ad obiectum, esset idem quod unio partialis, quae est principium essendi ac per consequens et naturaliter praecedens omnem unionem habitua-lem seu intentionalem. Sequeretur etiam quod actio dilectionis sui aut esset omnino idem quod ipsa aut quod sine omni nova conversione sui super se exiret in actionem illam qua diligit se; quia qua ratione per suam essentiam potest esse suus amor habitualis, eadem ratione poterit esse suus amor actualis, sicut est Deus. Aut saltem ex quo essentialiter est super se ipsam tanquam ad suum obiectum reflexa, non videtur quod ibi sit necessaria nova et actualis reflexio ad hoc quod se actualiter amet.

Ex praedictis autem rationibus consimiliter potest argui quod omnis habitualis intelligentia vel ^(a) notitia sit accidens intellectus et non

(a) Al. m. mg. *i. v.*, del. *intellectualis*.

ipsa essentia eius, ac per consequens quod habitualis intelligentia primorum principiorum sit realiter differens ab essentia intellectus.

Praeter has autem potest quinto argui: quia sequeretur quod nullus posset se ipsum diligere propter Deum, sed solum propter se ipsum; quia sicut essentia voluntatis est secundum se invariabilis, sic esset et amor sui. Cuius oppositum experimur, quia aliquando vitiose diligit homo se ipsum propter se ipsum aut ad carnalem felicitatem, aliquando vero, exclusa omni vitiosa inclinatione a praedicto sui amore, sic per caritatem rectificatur et elevatur quod per illum non diligit homo se nisi ad Deum et propter Deum.

[Solutio Obiectorum]

Ad primum igitur in contrarium dicendum quod quando subiectum est ex sua essentia determinatum ad unum accidens tanquam ad proprie proprium ^(a), tunc non est capax sui contrarii, cum potentia subiecti non ponatur esse in potentia ad utrumque. Et sic est in proposito. Quamvis autem Deus miraculose possit facere voluntatem non dando sibi praedictum habitum amoris sui ipsius, non tamen potest hoc naturaliter fieri; tum quia natura naturaliter exigit illum; tum quia forte naturaliter innascitur ipsi voluntati propter substantialem identitatem subiecti et obiecti huius amoris, ita quod ad actualem existentiam ipsius substantiae, quae secundum rem habet esse subiectum et obiectum huius amoris, confestim et naturaliter habet causari et subsequi habitualis unio potentiae ad se ipsam ^(b) tanquam ad sui ipsius obiectum, sic tamen quod sicut potentia potest varios modos se habendi ad se et ad Deum recipere, sic poterit modus illius habitualis unionis variari, ut scilicet figatur in primo obiecto propter se vel propter Deum. Si enim ratione colligantiae naturalis inter carnem et animam ex corruptione carnis generatur affectio vitiosa in anima: non mirum, si ratione identitatis mentis, prout eadem est subiectum et obiectum amoris et principium actus amandi, causatur in ea habitus praefati amoris; sicut et ad motum appetitus sensualis causatur motus in appetitu superiori, non quidem per hoc quod inferius agat in superius per directam conversionem suae virtutis in illud

^(a) Sequitur ras.

^(b) Al. m. ex ipsum.

tanquam in patiens sibi subiectum, sed solum fit per modum colligantiae, prout est alibi declaratum. Et sic potest fieri in proposito, quamvis ultra hoc possit assignari modus causandi habitum talem quasi per viam ponderis seu naturalis inclinationis seu vigoris prompti ad talem unionem, ita quod necessario habeat sequi ad praesentiam potentiae et sui obiecti, quod in proposito est ipsamet.

Ad secundum dicendum quod duplex est determinatio potentiae ad obiecta. Una est quoad hoc quod non potest ultra limites illius obiecti nec in aliquid nisi sub ratione illius. Et hoc modo est voluntas essentialiter determinata ad aliquod suum obiectum. Alia est per hoc quod determinate est affecta seu applicata ad illud sive per hoc quod determinate habet illud intra se, eo scilicet modo quo obiectum scitum vel volitum habetur per habitum scientiae vel amoris. Et hoc modo non est voluntas ex sola sua essentia determinata ad aliquod obiectum, sic scilicet quod ipsa determinatio sit eius essentia aut pars essentiae suae.

Ad tertium dicendum quod quaedam sunt accidentia quae naturaliter nec augentur nec minuuntur nisi per augmentum vel diminutionem subiecti, pro quanto est causa eorum. Et hoc modo secundum aliquos est in calore ignis respectu formae substantialis ipsius ignis. Potest etiam ultra hoc dici quod ^(a) pro quanto diligens se ad Deum diligit se ad altiora et meliora et altiori et meliori amore quam diligens se ad carnalia et vitiosa: pro tanto diligit se amplius et pro tanto potest augeri et minui amor sui, pro quanto scilicet potest per virtutem vel vitium meliorari et deteriorari.

Ad quartum dicendum quod aliud est quod aliquod obiectum sit essentialiter odibile vel diligibile, aliud quod sit essentialiter odio habitum vel dilectum. Primum enim sonat solum in aptitudinem potentialem, secundum vero ultra hoc addit quandam unionem vel dissensionem actuaalem, sive illa sit actus primus qui dicitur habitus, sive sit actus secundus qui dicitur actio.

Ad quintum dicendum quod nomen unionis aliquando sumitur proprie, et sic dicit quiddam medium inter ea quae sibi invicem uniuntur. Et hoc modo non est voluntas sibi tanquam obiecto essentialiter unita. Secundo modo sumitur improprie, ut idem sit sibi esse unitum quod est sibi esse unum et idem. Et licet hoc modo unio voluntatis ad se

(^a) Al. m. mg.

ipsam ^(a) sit sibi essentialis, huiusmodi tamen unio non est idem quod amor habitualis vel actualis. Nec in ipsa est proportio vel intimitas quae dicat realem respectum inter duo extrema aut inter idem, prout habet realiter rationes duorum extremorum, sed solum talis quae est idem quod identitas.

Ad sextum dicendum quod Augustinus loquitur ibi valde emphatice ad expressius monstrandum aliquam imaginem beatissimae Trinitatis. Unde et in IX libro dicit hoc non solum de habituali notitia et amore, sed etiam de actuali, sicut ibi expresse patet. Qualiter autem verba eius possint aliququaliter verificari, quantum ad hoc scilicet quod dicit illa tria esse unam essentiam, tetigi in quaestione « an anima sit idem quod suae potentiae ».

QUAESTIO LXXVIII.

Septimo ^(b) quaeritur an unico simplici actu sciantur plures termini eiusdem propositionis aut plura extrema eiusdem correlationis aut plures ^(c) partes eiusdem totius.

Et videtur quod sic.

1. Quia unica ratio scibilis scitur unico simplici actu; sed unica relatio plurium extremorum et unica compositio plurium terminorum est unica ratio scibilis; ergo scitur unico simplici actu; sed relatio aut compositio non potest sciri, quin eo ipso ^(d) sciantur extrema ipsarum; ergo et cetera.

2. Item, actus iudicii non est minus nobilis nec minus simplex quam actus de quo fertur iudicium; ergo actus quo iudico me videre aut quo iudico album non esse nigrum non est minus simplex quam actus quo apprehendo album et quam actus quo apprehendo ^(e) nigrum; sed praedictus iudicii actus simul iudicat de pluribus, et si verus est, scit illa de quibus iudicat; ergo et cetera.

^(a) Al. m. ex *ipsum*. ^(b) B⁴ om. ^(c) B⁴ om. ^(d) Al. m. mg.
^(e) Al. m. mg. *album... apprehendo*.

3. Item, sub una ratione et significatione unius nominis numeralis simul apprehendo totum numerum, utpote, per nomen « mille » mox apprehendo totum numerum millenarium, id est, mille unitates; sed ipsum nomen seu eius significationem ^(a) apprehendo uno simplici actu; ergo mille partes praefati numeri scio tunc uno simplici actu.

4. Item, visus in uno nunc suae visionis videt aliquid; sed non potest videre aliquid nisi quantum ex pluribus partibus constans; ergo tunc uno simplici actu videt partes illius quanti.

Contra: Sicut albedo non potest esse nigredo, sic nec propria similitudo albi potest in creatis esse propria similitudo nigri, unde et actus qui est actualis repraesentatio albi non est ille actus qui est ^(b) propria repraesentatio nigri; sed scientia plurium terminorum eiusdem propositionis vel correlationis apprehendit et exprimit unumquemque terminorum sub sua propria ratione; ergo necessario includit in se plures actus sciendi.

QUAESTIO LXXIX.

Iuxta hoc quaeritur an actus scientiae vel amoris possit se ipsum ^(c) habere pro obiecto, utpote, cum scio me scire vel amo seu volo me amare, an idem numero actus sit ille actus qui designatur per infinitivum cum illo qui ^(d) designatur per indicativum.

Et videtur quod non.

1. Quia aspectus potentiae super obiectum naturaliter praebet actualem apprehensionem obiecti; sed aspectus potentiae non potest praesentialiter figi ^(e) super actu sciendi aut ^(f) amandi, antequam sint actu; ergo et cetera.

2. Item, alius est aspectus quo potentia aspicit rem quae est eius obiectum primum, et alius ille quo aspicit actum per

^(a) B⁴ *significatum*. ^(b) B⁴ om. ^(c) B⁴ *ipsos*. ^(d) B⁴ *quod*.
^(e) B⁴ *fieri*. ^(f) B⁴ *vel*.

quem scit vel amat praedictum obiectum; sed secundum diversitatem aspectuum est diversitas actuum sequentium aspectus; ergo et cetera.

3. Item, actus sciendi vel amandi protenditur ad suum obiectum et est totus inclinatus ad illum, ita quod eius inclinatio tota figitur et terminatur in obiecto; ergo si idem actus est obiectum sui ipsius, idem secundum idem protenditur et inclinatur ad se ipsum; quod non videtur esse possibile.

4. Item, sicut primus actus, qui dicitur forma, non potest dici forma vel actus sui ipsius, immo differt realiter a materia vel potentia quam informat: sic actus secundus, qui dicitur actio vel operatio, oportet quod differat ^(a) ab obiecto suo super quod fertur.

5. Item, si potest se ipsum pro obiecto habere, ergo poterit in me ^(b) esse actus sciendi absque hoc quod sciam ^(c) aliquod aliud obiectum, quia ipse sibi sufficiet pro obiecto; sed impossibile est quod ego sciam me scire aut velim me amare, nisi sit dare aliquid aliud scitum vel amatum praeter ipsum amare; ergo et cetera.

Contra: 1. Si actus quo scio me scire solem differt ^(d) ab ipso scire solem, et iterum actus quo scio illud scire per quod scio me scire solem differt ab illo scire reflexo super scire solem, et sic in infinitum: tunc impossibile est quod homo actu sciat aut scire possit omnes suos actus sciendi quos praesentialiter habet, nisi habeat actu infinitos; quia ultimus actus sciendi quo mens fertur super praecedentia scire non poterit esse actualiter scitus, nisi ipse sciret se ipsum, aut nisi esset post ipsum alius actus sciendi, et sic quod ipse non esset ultimus. Cuius probatio patet: quia impossibile est quod ego sciam me scire aliquid, nisi tunc sciam id ^(e), quia aliud est scire me scire, aliud ^(f) scire me scivisse. Unde qui dicit « scio ^(g) me videre solem » falsus est, si ^(h) tunc non videt solem, quantumcunque antea viderit illum. Et idem est de dicente « diligo amorem ⁽ⁱ⁾ quo te actu amo ». Ergo oportet quod sequens actus sciendi qui fertur super primum scire sit in eodem nunc, et consimiliter erit de tertio respectu secundi et de ^(k) quarto respectu tertii

^(a) Al. m. ex dicitur.

^(b) B⁴ immediate pro i. m.

^(c) B⁴ sciatur.

^(d) Al. m. ex dicitur.

^(e) B⁴ illud.

^(f) Al. m. mg. s. m. s. a.

^(g) B⁴ et. ^(h) B⁴ nisi.

⁽ⁱ⁾ Ita B⁴, V amore.

^(k) B⁴ om.

et sic deinceps. Aut igitur ibi non est dare ultimum actum sciendi vel amandi, aut si ibi est ultimus, tunc ille non potest esse actu ^(a) scitus vel amatus. Non est autem verisimile quod in me possit esset aliquis actus amandi quem ego non possim amare nec in illo mihi complacere, aut quod in me possit esse aliquis actus sciendi quem ego non possim scire; quia potentia reflexa ^(b) super se potest videre omne illud ^(c) quod tunc praesentialiter fit et existit in ipsa et ab ipsa potentia, et quia eo ipso quod ^(d) est conversa ad se, est conversa ad omnia illa, quae sunt vel fiunt in illa, sicut eo ipso quod aspectus oculi est conversus ad parietem et ad aerem circumstantem, eo ipso est conversus ad ea quae visibiliter fiunt vel transeunt per illa. — Praeterea, si nescio ultimum, tunc ego non possum computare numerum mearum reflexionum. Quod est contra experimentum et contra Augustinum dicentem ⁽¹⁾ quod possum dicere quod primum meum ^(e) scire possum scire per secundum scire et secundum per tertium et tertium per quartum et sic deinceps, et maxime quia, si nescio ipsum, dum praesens est, nunquam postmodum sciam me habuisse ipsum, nisi fieret per divinam revelationem.

2. Item, sicut propositio qua dico « ego scio ^(f) solem » continet in se tria, scilicet, suppositum actus et ipsum actum et eius obiectum: sic actus sciendi a quo haec dictio manat oportet quod feratur super haec tria, quia non possum scienter dicere « ego scio solem », nisi sciam quid significatur per ego et per scio et per solem; ergo videtur quod per eundem actum sciendi scio illa ^(g) tria.

3. Item, eodem actu quo scio me scire solem scio ipsum solem, aliter enim non possum scire quod sol sit a me scitus ^(h), sicut nec possum scire me videre Petrum, nisi sciam Petrum esse obiectum praesentialiter visum a meo visu ⁽ⁱ⁾; sed non videtur quod pluribus actibus sciendi sciam simul idem obiectum, et loquor de scire, prout est actus solius intellectus; ergo et cetera.

4. Item, sicut eodem habitu scientiae vel amoris possum scire vel amare extrinsecum obiectum et ipsum actum sciendi vel amandi et ipsum habitum: sic pari ratione possum hoc

^(a) B⁴ om. ^(b) B⁴ *reflexiva*. ^(c) B⁴ *id*. ^(d) B⁴ *quo*; idem subinde. ^(e) B⁴ om. ^(f) B⁴ om. ^(g) B⁴ *haec*. ^(h) Ita B⁴, V. *situs*.
⁽ⁱ⁾ B⁴ *visum*.

⁽¹⁾ Cfr. *Confess.*, X, 13 (PL 32, 787 sq.).

eodem actu; sed eodem habitu virtutis diligo habitum et actum et obiectum virtutis, nullus enim habet habitum virtutis, nisi habitualiter velit se habere illum, et cum hoc pro loco et tempore eius actum, nullus etiam est habitualiter amicus alicuius, quin eo ipso habitualiter velit se esse amicum illius.

5. Item, voluntas movet se ^(a) per se ipsam ad liberum actum volendi; non movet autem se ad actum volendi nisi per aliquod velle actuale; ergo aut per idem aut per aliud; sed ^(b) si per aliud, tunc ibitur in infinitum, quia iterum per alium movet se ad illum et sic deinceps; ergo videtur quod per eundem actum, per quem vult aliquid, vult se velle illud et movet se ad volendum illud.

Ad primam quaestionem dicendum

Quod sicut in substantialibus formis animae et in habitibus eius accidentalibus multiplex compositionis invenitur genus, unum scilicet ex pluribus formis diversarum rationum, ut sunt substantialis claritas intellectus et substantialis libertas affectus, aliud vero ex diversis gradibus intensionis, secundum quod eadem ratio magis intense participatur, aliud vero secundum dilatationem virtualis extensionis seu diffusionis, iuxta quem modum eadem potentia tactiva ^(c) extendit se ad omnes partes corporis quibus inest sensus tactus: sic et in actibus animae huiusmodi triplex compositionis genus invenitur. Invenitur enim ibi compositio virtualis extensionis, et hoc non solum per modum quantitatis permanentis eo modo quo visio ligni cubitalis latior est quam visio palmi et minor quam visio ligni tricubitalis, et praecipue, quando sub eadem distantia videntur. sed etiam per modum successionis, eo modo quo visio motus circularis completi diffusior est secundum successionem quam visio primae partis eiusdem motus. Nam sicut pars motus posterior succedit ^(d) parti priori, sic visio partis posterioris succedit visioni partis prioris. Et idem est de auditione syllabarum dictionis vel orationis sibi succedentium aut etiam de auditione unius syllabae, pro quanto in sua formatione habet aliquam successionem. Invenitur etiam ibi compositio intensionis, iuxta quem modum unus videt ^(e) solem clarius et intensius quam alter.

(a) B⁴ om. (b) B⁴ om. (c) Al. m. ex *activa*. (d) In ras.; idem subinde. (e) Al. m. ex *vides*, B⁴ *videns*.

Invenitur etiam tertio ibi compositio ex pluribus actibus diversarum rationum, ut, cum sensus communis ^(a) iudicat actum auditionis et sonum auditum differre a visione lucis. Actus enim iste ex tribus actibus est conflatus. Quorum duo sunt quasi materiales respectu tertii; nam oportet quod sensus communis apprehendat utraque obiecta, visus scilicet et auditus, et actus eorum. Apprehensio autem unius est alia et alterius speciei ab apprehensione alterius. Et praeter hoc est ibi apprehensio seu diiudicatio diversitatis quae est inter ea. Et sicut ^(b) unio vel compositio extremorum non potest esse sine eis, quamvis realiter differat ab eis: sic nec apprehensio diversitatis aut convenientiae plurium obiectorum potest esse sine praefata duplici apprehensione ipsorum. Et hinc est ^(c) quod illi duo actus, ut sunt sub tertio connexi, faciunt cum tertio unum totalem actum pleni iudicii.

Et secundum hoc ad quaestionem dicendum quod plures termini aut plures partes non sciuntur unico ^(d) simplici actu, nisi actus dicatur simplex, pro quanto non habet compositionem quantitatis corporalis.

[Solutio Obiectorum]

Ad primum dicendum quod, si relatio esset scibilis sine suis extremis, tunc posset sciri unico actu simplici. Quia vero eius ratio, ut differt ^(e) a ratione extremorum, est quidem ^(f) scibilis, sed non sine rationibus extremorum: ideo ipsa sic apprehenditur unico actu simplici quod tamen ille est connexus et compositus cum duobus actibus per quos proprie rationes extremorum sciuntur.

Ad secundum dicendum quod, sicut alibi est ostensum, multa in creatis nobiliora sunt compositiora ^(g), sicut patet in corpore humano, quod est nobilius quam ^(h) simplex terra vel aqua. Sciendum etiam quod loquendo de simplicitate maioris collectionis et cunionis ⁽ⁱ⁾, sic iudicium ^(h) ex pluribus actibus conflatum est simplicius, quia in ipso partiales apprehensiones obiectorum sunt sub tertio actu quasi in uno centro radicali fortius et altius recollectae.

Ad tertium dicendum quod aliud est apprehendere aliquid implicate et ut in alio, et aliud explicite et in se ipso.

^(a) B⁴ *aliquis*.

^(b) B⁴ *sic*.

^(c) Add. interl. al. m.

^(d) B⁴ *uno*.

^(e) Ex *dicitur*.

^(f) Al. m. mg.

^(g) Ex *compositio*, B⁴ *composita*.

^(h) B⁴ *om*.

⁽ⁱ⁾ B⁴ *coniunctionis*.

^(k) Al. m. corr., B⁴ in *Deum*.

Unde aliter apprehenduntur plures effectus, prout uniuntur et implicite continentur in una sua causa, et aliter, prout sunt explicite in se ipsis. Et secundum hoc aliter apprehenduntur mille unitates, prout sunt in se ipsis distinctae, et aliter, prout sub uno signo significantur implicite et indistincte. Et ut ^(a) breviter me expediam, si plura apprehendantur sub una simplici ratione et sic quodammodo potius apprehendantur ut unum quam ut plura: pro tanto nihil inconueniens ipsa apprehendi uno simplici actu. Unde hoc modo dicimus quod infinitae propositiones particulares simul ^(b) sciuntur in sua universali, ut, in hac « omnis binarius est par ^(c) » scitur hoc de infinitis binariis, cum tamen infiniti binarii non possint distincte et in ^(d) particulari simul cogitari a nobis.

Ad quartum dicendum quod aliud est videre aliquod quantum simul, et aliud ^(e) videre illud ^(f) uno simplici actu; nam constat quod visio illius quanti est ^(g) composita ex visionibus partium eius, nam visio unius partis eius non est visio alterius partis. Nec intendo per hoc quod partes illae videantur ut actu divisae aut quod omnes videantur ut actu distinctae et determinatae, sed sufficit mihi quod eo modo sunt in suo toto sicut apprehenduntur a visu.

Ad secundam quaestionem dicendum

Quod omisso illo ^(h) genere scientiae quo beati in Deo vident suum scire et suum videre sicut et cetera ⁽ⁱ⁾ creata: de aliis est sententia Augustini quod idem actus sciendi non habeat se ipsum pro obiecto. Unde, XV *De Trinitate*, capitulo 12, dicit ⁽¹⁾ quod huiusmodi actus « reperiuntur per infinitum numerum tendere. Qui enim dicit « scio me vivere » unum aliquid scire se dicit, proinde si dicat « scio me scire me vivere » duo sunt iam, hoc vero quod scit haec duo tertium scire est. Sic potest addere et ^(k) quartum et quintum et innumerabilia, si sufficiat. Sed quia innumerabilem numerum vel comprehendere singula addendo vel dicere innumerabiliter non potest, hoc ipsum certissime comprehendit ac dicit ». Vult ergo

^(a) Add. interl. al. m. ^(b) Al. m. mg., del *solum* quod B⁴ habet.
^(c) Ex *pars*. ^(d) Ita B⁴, V *im*. ^(e) B⁴ om. ^(f) B⁴ om. ^(g) B⁴ *ex*.
^(h) B⁴ om. ⁽ⁱ⁾ Al. m. mg., del. *sua* quod B⁴ habet. ^(k) B⁴ om.

⁽¹⁾ PL 42, 1074.

Augustinus quod differant et quod, quantum est ex natura reflexionis et consequentiae actuum aut ex natura scibilitatis uniuscuiusque eorum, possent in infinitum posteriora prioribus superaddi, sed ex limitatione nostrae intellectivae potentiae non possunt ultra aliquem finitum numerum ire.

Et ideo concedo rationes primae partis quae hoc satis efficaciter probant, quamvis ultima pro tanto non sit necessaria, quia quaedam sunt scibilia quae non possunt sciri sine suo extremo vel correlativo a quo dependent. Et hoc modo actus sciendi non potest sciri absque suo obiecto primo.

[Solutio Obiectorum]

Ad primum igitur in contrarium dicendum quod ultimus actus sciendi, qui est post tot reflexiones quot intellectus est capax, non potest per ^(a) ulteriorem reflexionem sciri. Quod non contingit ex defectu scibilitatis suae, sed ex defectu potentiae ad ulteriorem reflexionem simul ^(b) cum praecedentibus faciendam. Sed nihilominus de omni suo actu sciendi potest aliquis dici certus ^(c) et certitudinaliter ^(d) scire illum; tum quia habet in habitu certitudinalem scientiam eius; tum quia in certitudine de obiecto quodam modo continetur certitudo de actu, quia certitudo unius infert necessario et infallibiliter veritatem alterius; tum quia scitur in regula ^(e) seu in principio universali quo in ^(f) universali scimus omnem actum sciendi esse certum et quod scire est idem quod ^(g) esse certum; tum quia, pro quanto actus sciendi exit ab intellectu ut actualiter coordinato ad scire quod exit ab eo, pro tanto potest dici quod scit ipsum actum sciendi, id est, quod per modum scibilem et scitivum generat et continet ^(h) ipsum. — Non est autem verum quod subditur, scilicet, quod potentia super se reflexa possit videre quaecunque fiunt in illa ⁽ⁱ⁾, nisi illa reflexio sit talis quod actu aspiciat omnia tanquam ^(k) obiecta. Quamvis autem potentia sit conversa ad actum quem efficit tanquam causa ad suum effectum: ex hoc tamen non est conversa ad ipsum tanquam ad obiectum actualiter cogitabile et cogitatum. — Ad illud vero

^(a) B⁴ om. ^(b) B⁴ *similem*. ^(c) B⁴ habet lacunam. ^(d) Ex *incertitudinaliter*. ^(e) B⁴ *radice*. ^(f) Add. interl. ^(g) B⁴ om. *esse...* quod. ^(h) Ex *continet*. ⁽ⁱ⁾ B⁴ om. *i. i.* ^(k) B⁴ add. *sua*.

quod de computatione reflexionum subditur: dicendum est quod aliud est huiusmodi computare et scire per generalem^(a) regulam qua scimus nos hoc posse modo praedicto multiplicare, aliud facere hoc per praesentialem et visibilem reflexionem aspectus nostri super unumquemque actum. Primo autem modo possumus computando scire ultimum, non autem secundo modo, et loquor de ultimo respectu capacitatis nostrae. — Et per hoc patet ad id quod iterum subditur, quia eo modo, quo possum scire me nunc habere aliquem ultimum actum sciendi, possum postmodum scire hoc me pro illo nunc habuisse. Nec mirum, quia per generalem rationem universaliter scimus quod quandocunque aliquid actu cogitamus vel scimus nos scire, semper est in nobis aliqua ultima reflexio et ultimus actus.

Ad secundum dicendum quod sicut alius actus sciendi est scire solem esse et alius scire se hoc scire: sic alia dictio^(b) est dicere quod sol est, et alia dicere «ego scio solem esse^(c)». Et prima dictio formatur a primo actu sciendi, secunda a secundo cum primo. Secundus autem actus iuxta modum in praecedenti quaestione praemissum continet in se plures actus sciendi, scilicet, actum quo scio me, et actum quo scio scire solem, et actum quo scio me esse suppositum illius actus. Quamquam forte in proposito hic tertius non differat realiter a secundo, quia hoc vel illud scire sic^(d) est essentialiter relatum ad suum suppositum vel subiectum quod non potest sciri nisi in relatione ad ipsum.

Ad tertium est duplex responsio. Prima est, quod nihil inconueniens idem obiectum simul pluribus actibus sciendi sciri, sub diversis modis^(e) tamen et rationibus, sicut eadem conclusio potest per diversa media concludi et sciri. Secunda est, quod^(f) secundus actus sciendi non attingit obiectum primum, nisi solum pro quanto attingit primum actum^(g) sciendi, eo modo quo et actus per quem scitur compositio extremorum non apprehendit ipsa extrema nisi per actus sibi praevios^(h) et materialiter subnexos.

Ad quartum dicendum quod non est simile de actu et habitu, quia eo ipso quo potentia est sufficienter affecta⁽ⁱ⁾ et habituata ad aliquod obiectum, eo ipso est sufficienter habituata ad actum respectu^(k) illius obiecti, quia idem sunt se-

(a) B⁴ *naturalem*. (b) Al. m. ex *distinctio*. (c) Al. m. mg.
(d) B⁴ *sicut*. (e) *Diversis modis ex m. d.* (f) B⁴ *quia*; B⁴ om. *secundus*. (g) B⁴ om. (h) B⁴ *primo*. (i) *Ex affectuata*. (k) Al. m. mg.; idem subinde.

cundum rem et habituari ad obiectum et habituari ad actum respectu talis obiecti. Rursus, ad habitualementem amorem sui non requiritur actualis conversio sui super se, sed sufficit quod potentia sit ad hoc potentialiter et habitualiter potens. Vel secundum aliquos potest dici aliter quod plenus habitus virtutis est ex multis compositus, quia in ipsa caritate alia affectio est qua diligit Deum, alia qua diligit se, et alia qua diligit naturam sui^(a) subiecti, et alia qua diligit proximum, et alia qua diligit creaturas irracionales^(b), et alia qua diligit suos actus. Sed secundum istum modum nulla habitualis affectio potest se ipsam diligere, sed oportebit quod per^(c) unam partialem affectionem caritatis diligantur aliae partes eius et ista per aliam et sic in infinitum. Propter quod primus modus sanior esse videtur.

Ad quintum dicendum quod ad primum actum volendi non movet se voluntas effective per aliquem actum volendi, quia tunc oporteret quod primus actus volendi esset causa efficiens sui ipsius. Sed nihilominus voluntas movet se libere ad illum, quia per imperiosam^(d) et dominativam libertatem in se ipsa efficit illum. Voluntas tamen movetur formaliter per illum, quia suum moveri est suum actuale velle.

Haec dicta sunt proseguendo sententiam Augustini.

Quibusdam tamen aliter visum est quod, sicut eo ipso quo habitualiter amo Deum vel aliquod aliud, eo ipso habitualiter amo^(e) ipsum amorem et eius actum, et eo ipso quo habitualiter scio aliquod obiectum, eo ipso habitualiter scio^(f) habitualementem et actualem scientiam illius obiecti: sic eo ipso quo quis actualiter amat aliquid, eo ipso actualiter amat suum amare, et eo ipso quo quis delectatur in aliquo delectabili obiecto, eo ipso delectatur in ipsa delectatione, et quod consimiliter eo ipso quo^(g) intelligibiliter scit se vel alia, eo ipso scit suum scire, ita quod hoc scire non differat ab illo secundum rem, sed solum secundum rationem.

(^a) Al. m. mg. (^b) In mg. *et... irracionales.* (^c) Add. interl. al. m. (^d) Ex *imperiosem.* (^e) Al. m. mg. *Deum... amo.* (^f) Al. m. mg. *aliquod... scio.* (^g) Al. m. mg.

Dicunt enim quod sicut lux non fit per aliam lucem lucida nec albedo per aliam albedinem alba: quod sic non oportet quod actualis scientia per aliam scientiam fiat scita. — Dicunt etiam ^(a) quod si quis in sua delectatione per aliam delectationem delectatur, quod per solas continuas reflexiones sui super suos actus poterit in immensum augere suam totalem delectationem absque incremento obiecti delectabilis et delectationis immediate ex ipso acceptae. Cuius contrarium experimur. — Dicunt etiam quod cum certior sit de re scita ille, qui non solum scit rem, sed etiam scit se scire eam, quam ^(b) ille, qui sic ponitur scire eam quod tamen nescit se scire, quod secundum hoc, immediata scientia rei non aucta, posset homo per continuas reflexiones sui super suo scire augere in se scientiam et certitudinem rei. — Dicunt etiam quod poterit contingere quod qui actu scit rem nescit eam actu, quia nullus scit aliquid, nisi cum certus est se scire illud. — Item, dicunt quod idem est scire et dicere « hoc certitudinaliter est hoc » quod scire vel dicere « ego scio quod hoc certitudinaliter est hoc ». Unde et omnis dicens primum intendit realiter dicere secundum, et eo ipso quo dicit primum, apprehendimus quod ipse scit vel aestimat se scire illud, quia et constat quod scit se dicere illud.

[Solutio Obiectorum]

Et respondent ad primum in contrarium quod ad sciendum proprium actum sciendi non exigitur alius aspectus quam ille quo intellectus aspicit obiectum illius actus ut sciendum et tandem ut scitum per illum actum; quia et per eundem aspectum causat — et hoc non intra se, sed extra se — praedictum actum, causando autem illum intra se non minus experitur ipsum ^(c) quam suum obiectum.

Et per hoc patet ad secundum.

Ad tertium dicunt quod actus plene intellectivi aut plene liberi non possunt fieri nisi cum reflexione potentiae super se et super suum actum. Super se autem dico, prout est subiectum et principium actus. Et ideo actus tales essentialiter continent in se vim praedictae reflexionis. Nec mireris, si actus praedicti possunt hoc habere, quia etiam omnes actus apprehensivi et appetitivi continent in se plures reales respectus absque diversitate reali. Nam alius est respectus

(a) Add. interl.

(b) Ex *quampvis*.

(c) Al. m. mg.

quo referuntur ad suum subiectum, in quantum subiectum, et alius quo referuntur ad ipsum, in quantum est eorum principium effectivum, et alius quo referuntur ad suum principale obiectum. Dicunt autem quod non oportet quod actus sciendi vel amandi habeat se pro scito vel pro amato per quandam novam protensionem sui super se, quasi postquam est factus, ad se ipsum apprehendendum virtualiter convertatur et protendatur. Sed potius in sua essentia includit habitudinem sui ad se tanquam scitivi ad scitum, et haec ipsa habitudo finaliter defigitur in principali obiecto, quia ipse actus non est scibilis nisi ^(a) in relatione sui ad suum obiectum et ad suum intrinsecum principium et subiectum. --- Si vero instetur quod sicut alia est tam numero quam specie ratio et quidditas obiecti a ratione et quidditate actus sciendi, sic oportet quod alia sit in intelligendo similitudo et ratio utriusque — unde et homo bene scit actum suum sciendi differre a suo obiecto — : respondent quod sicut imago Caesaris per eandem essentiam est similis Caesari et sibi ipsi, sed aliter et aliter, quia sibi ut sibi, Caesari vero ut alteri a se, sic dicunt quod actus sciendi per eandem essentiam suam est actualis expressio et imago obiecti et sui ipsius, sed obiecti ut alterius a se, sui vero ut eiusdem sibi ipsi, et ideo se scit ut se, obiectum vero ut alterum a se. Et consimiliter dicunt quod amor est actualis unio ad rem amatam ut ad alteram a se, ad se vero ut ad se ipsam et ut existens ipsa unio.

Ad quartum dicunt quod non est simile de actu respectu obiecti et de forma respectu informati, quia obiectum non informatur realiter ab actu sciendi vel amandi ^(b). Unde et ^(c) Deus et suum scire est obiectum sui scire, nunquam autem potest esse informatus aut informabilis a suo scire.

Ad quintum dicendum quod scire est ita essentialiter impendens alicui principali obiecto alteri a se quod non est scibile nisi in relatione ad illud ^(d) nec potest fieri aut esse nisi in relatione ad illud. Et ideo non scit nec potest scire se nisi in relatione ad illud.

Si vero instetur quod secundum hoc sequitur quod eodem actu credendi, quo quis credit aliquod credibile, credat vel sciat suum credere, constat autem quod nemo opi-

^(a) Al. m. mg. n. e. s. n. ^(b) Al. m. ex aman. ^(c) Add. interl. al. m. ^(d) V *illum*; idem subinde ter.

native credit, sed potius scit se credere illa quae credit, cum autem credere non sit de genere actuum scitivorum, non poterit scire se ipsum: respondent ad hoc dupliciter. Primo, quod idem actus potest esse scitivus respectu sui, quamvis non sit scitivus, sed solum creditivus respectu exterioris obiecti; quia ad ^(a) obiectum illud se habet ut ad absens, ad se ipsum vero se habet ut ad praesens et ut ^(b) ad suam potentiam ut ad experimentaliter sibi notum. — Secundo dicunt quod quamvis credere sciatur per alium actum, pro eo quod credere non est actus scitivus: non ex hoc sequitur quod actus scitivus oporteat sciri per alium actum; sicut nec sequitur quod quamvis actus voluntatis sciatur per actus alterius potentiae, per actus scilicet intellectus, quod propter hoc actus intellectus sciatur per actus alterius potentiae quam intellectivae.

Quae autem istarum opinionum verior sit non est mihi facile iudicare, probabilior tamen videtur prior sententia Augustini. Aliter enim dicitur lux lucida vel candor candidus et aliter scire dicitur scitum. Nam in primo sensus est quod lux ^(c) habet in se formam lucis, hic vero sensus est quod scire est obiectum ab aliquo actu sciendi scitum et apprehensum. Aliud est autem idem sibi ipsi esse unum et idem, et aliud quod sit sibi ipsi per intermediam unionem unitum et quod sit ad se ipsum realiter inclinatum, in quo oportet quod unio et inclinatio realiter differant a termino ad quem inclinantur. Non etiam oportet quod delectari in delectatione praevia semper intensive augeat delectationem personae, quamvis semper augeat extensive seu numerose, aut si auget, est respectu priorum quasi insensibile. Et consimile est de certitudine scientiali. Quamvis enim primae et plenae reflexiones super suos primarios actus multum faciant ad completionem scientiae et amoris et delectationis, pro eo quod aliter non se habet homo ad eas ut plenus dominus et possessor et diiudicator: posteriores tamen reflexiones non multum conferunt, immo potius videntur distrahere a plena attentione et fruitione primi obiecti et primi actus, pro quanto scilicet mentis intentionem distrahunt magis ac magis ad actus et reflexiones posteriores. Quamvis etiam intellectus et voluntas non exeant in actus

(^a) Al. m. mg.; idem subinde. (^b) Al. m. mg. (^c) Al. m. mg.
g. l.

plene perfectos, nisi exeant cum reflexione sui super se et super suos primos actus: non ex hoc habetur quod eius plenus et perfectus actus sit simplex, sed sufficit quod sit compositus ex actu primo attingente obiectum et ex plena reflexione super utrumque. Solius enim Dei est habere plenitudinem perfectionis absque omni compositione, solius etiam eius est quod omne suum scire et amare plena et simplici reflexione attingat, creaturae autem non est sic super se et super omnes suos actus esse reflexam.

QUAESTIO LXXX.

Nono quaeritur an aspectus beatorum sic feratur super creatorem et creaturas in proprio genere visas quod uno aspectu et uno actu iudicet mutuas correlationes Dei et creaturae.

Et videtur quod non.

1. Primo, quia alterius (^a) habitus est videre Deum et creaturas in Deo et alterius videre creaturas in se ipsis.

2. Secundo, quia tunc Deus videretur per illum actum visionis quo res creatae in se ipsis videntur, quia praesentialitas creaturae ad Deum ut ad suum principium creans et conservans et continens et finiens non potest visibiliter videri, nisi videatur Deus tanquam extremum praedictae relationis, sicut non potest videri praesentialis contactus colli ad caput, quin eo ipso videatur ipsum caput.

3. Tertio, quia secundum hoc aliquis actus intellectus esset maior et superior actu visionis Dei, scilicet, ille actus qui de Deo et eius visione et de creatura ut in proprio genere visa diiudicaret.

Contra: 1. Beatus videt in proprio genere actum visionis quo videt Deum et actum fruitionis, et utique eodem actu iudicat de Deo viso et de visione qua ipsum videt, et tamen illa visio est quid creatum.

2. Item, creatio passio et consimiles relationes creaturae ad Deum sunt utique in se ipsis visibiles; sed visibiliter et

(^a) Al. m. mg.

praesentialiter ac plene videri non possunt, nisi videatur ordo Dei et potentiae creatricis ad ipsas et e contrario.

[Respondeo]

Ad quaestionem hanc est duplex respondendi modus.

Primus est quod licet absoluta essentia creaturae possit a beatis in se ipsa videri, non tamen immediatae relationes eius ad Deum seu ipsa ut immediate ad Deum relata. Sed huiusmodi relationes per rationis consequentiam intelliguntur et ultra hoc in Deo visibiliter videntur. Et ideo nullus aspectus vel actus creaturam in se ipsa attingens et ad ipsam, ut est in se ipsa, immediate conversus potest visibiliter discernere seu iudicare huiusmodi correlationes seu habitudines creaturarum ad Deum.

Sed contra hunc modum sunt duae rationes praemissae, quia immediata ^(a) unio et relatio divinae visionis et fruitionis ad Deum est utique in se ipsa visibilis et scibilis, sicut et ceterae rationes creatae. Et idem est de ceteris relationibus immediatis creaturarum ad Deum, immo tanto sunt visibiliores ceteris, quanto plus habent de veritate et nobilitate.

Secundus modus est quod hoc possit fieri uno aspectu et actu, oportet tamen quod plures actus ad actum huius iudicii constituendum concurrant, sicut et in ceteris actibus per quos de pluribus extremis ad invicem comparatis iudicium fertur. Nam ad hoc praeexiguntur duo actus, scilicet, visio Dei in se et visio creaturae in se ipsa, non quidem qualiscunque, sed talis quae sic immediate exeat et deriveatur ab illo habitu et lumine quo Deus a beato videtur, sicut actus caritatis ad proximum ut in se ipso dilectum, propter Deum tamen, exit a caritate Dei. Dicunt enim isti quod per id ipsum per quod intellectus fit potens videre Deum fit et potens videre creaturas in se ipsis, ut sunt praesentiales ad Deum, ita quod nullo alio modo posset eas sic videre. Res enim creatae secundum istos dupliciter vel tripliciter videntur ab intellectu beato per habituale lumen gloriae. Primo quidem videntur in Deo, prout scilicet sunt in eius intelligentia et in eius causali efficacia. Secundo vero modo, prout sunt in se ipsis immediatissime exeuntes et dependentes a

(a) Al. m. ex *mediata*.

Deo et prout sunt quasi quidam vapor et quaedam refulgentia et quoddam vestimentum seu imago immediatissime manans a Deo et participans divina. Tertium autem modum sub dubio ponunt, quia dicunt quod forte duplex est modus videndi eas in exemplari aeterno. Primus scilicet sic, quod creatura nullo modo ^(a) per hoc in se ipsa realiter attingatur. Et hoc modo videntur ibi futura vel praeterita quae non habent essentiam vel existentiam in se ipsis. Secundus vero sic, quod intellectus videns eas in Deo per intermediam intelligentiam Dei transeat et pertingat creaturam in se ipsa. Et hoc modo dicunt posse videri a beatis in Deo sola illa quae tunc sunt actu. Dicunt enim quod, quia nullus intellectus creatus potest esse realiter praesens praeteritis et futuris aut iis quae non sunt, sicut utique est Deus, cuius aeternitas et actualitas omnia intra se praesentialiter circumcludit: idcirco non potest, etiam mediante Deo, rem attingere realiter et praesentialiter in se ipsa, quamvis attingat aliquid quod est ei ^(b) praesens, scilicet, ideam seu idealem et causalem intelligentiam, quae est Deus. Rem tamen quae est actu praesens potest ibi attingere.

De hoc tamen modo duplici ex causa dubitant ^(c). Prima scilicet, ne forte deroget animae Christi quae ab initio suae creationis ita perfecte creditur omnia in Deo vidisse sicut unquam est visura, quamvis quidam valde docti dicant quod, cum Christi anima sit actu finita et non possit simul capere infinita, quod non potest omnia futura secundum suam particularitatem in simul capere, utpote, quod videat in singulari totam successionem durationis futurae aut omnes futuras cogitationes et affectiones et variationes damnatorum nec etiam simul videat ^(d) omnes potentiales respectus materiae ad infinitas figuras et formas et ad infinitos numeros ex se producibiles. Hoc enim secundum eos est proprium solius intelligentiae Dei. Dicuntque isti quod ubi visio creaturae non includit minorem visionem aut fruitionem exemplaris aeterni, eius subtractio in nullo derogat substantiali gloriae beatorum ^(e), et item ubi eius subtractio congruit ordini et capacitati creaturae et beatorum et universi, in nullo derogat cuicunque gloriae beatorum, immo potius congruit. — Secunda causa est, quia per auctoritatem Scripturae vel fidei nihil de hoc est expressum, et cum hoc est de

^(a) Al. m. mg.
^(e) Ras.

^(b) V eis.

^(c) Ras.

^(d) Al. m. ex videt.

se nimis transcendens omnem experientiam et intelligentiam nostram.

Prosequendo igitur supradictum modum, sciendum quod aliter videntur praefatae relationes, prout fundantur in Deo, et prout Deus se habet ad eas ut terminus a quo, creaturae vero ut terminus ^(a) ad quem, et aliter, prout fundantur in creatura, et prout creaturae se habent ad eas ut terminus a quo. Nam primo modo videre eas est videre principaliter aliquam causalem et exemplarem rationem et habitudinem Dei, cuius terminus seu obiectum est creatura. Secundo vero modo est proprie videre aliquam rationem et habitudinem creatam cuius principium vel terminus est Deus. — Pro quanto tamen in primo modo videndi includitur visio creaturae in proprio genere, pro tanto actui praedicti iudicii subservit quaedam visio quae non est immediate Dei nec in Deo. Pro quanto etiam in secundo modo includitur visio Dei, pro tanto actus huius iudicii praesupponit actum visionis Dei. Ex quo apparet quod tanta est eorum connexio quod non possunt esse nisi ab illo habituali lumine gloriae per quod intellectus fit potens videre Deum. Nec miretur quis de hoc, quia in nobis ipsis probamus quod per id ipsum, per quod noster oculus fit serenus et potens ad videndum lucem, fit potens ad videndum colorem luce illuminatum, et per id, ipsum, per quod noster intellectus fit potens ad plene videndum prima principia et habitudines eorum, fit potens ad deducendas conclusiones ex eo.

[Solutio Obiectorum]

Et per hoc patet ad primum in contrarium.

Ad secundum dicendum quod licet ex hoc sequatur quod in visione praedictarum relationum creaturarum includatur visio Dei: non tamen ex hoc sequitur quod visio ipsarum relationum, in quantum sunt creatae et in creatura fundatae, sit directe ipsa visio Dei. Aliud enim est dicere quod hoc includit illud et aliud quod hoc est illud.

Ad tertium dicendum quod nulla visio creaturae est in beatis superior visione Dei, immo semper inferior. Sed tamen ipsa visio Dei, ut est simul sumpta cum visione creaturae, est perfectior etiam in se ipsa et in sua specie quam sumpta sine illa, saltem quantum ad visionem illarum ratio-

(a) Al. m. mg. a... terminus; al. m. in ras. ad.

num Dei quae non possunt plene videri sine visione correlationum creatarum. Unde plenius videt Deum beatus qui est reflexus super suum videre, ita quod non solum videt Deum, sed etiam videt se videre Deum, quam si non esset reflexus super suum videre. Et consimiliter plenius delectatur in Deo ille qui est reflexus super suam delectationem et super suum amorem, ita quod amat se amare Deum et complacet sibi in gaudio quo gaudet de ^(a) Deo, quam si super hoc non esset reflexus. Ratio est: quia tanta est altitudo visionis et fruitionis Dei, et talis est natura earum quod nunquam possunt esse, saltem in sua plenitudine, sine perfecta reflexione mentis super actus praedictos.

QUAESTIO LXXXI.

Decimo quaeritur an conscientia dicat potentiam unam vel plures aut actum vel habitum.

QUAESTIO LXXXII.

Undecimo quaeritur etiam ^(b) an lex naturalis dicat aliquid concreatum intellectui ^(c) vel voluntati vel utrique.

Ad primum dicendum

Quod sicut per nomen intellectus vel per nomen voluntatis aliquando significatur potentia mentis, aliquando habitus, aliquando actus: sic et per nomen conscientiae. Actus quidem, ut, cum quis dicit «ego nunc habeo conscientiam non loquendi», habitus vero, ut, cum de dormiente dicitur quod habet conscientiam sentiendi vel sui oppositi aut consimilium, potentia vero, ut, cum quis dicit «hoc est vel non est in conscientia mea».

Sciendum tamen quod communiter non significat potentiam nisi sub respectu ad actum vel habitum sciendi seu

(a) Ras.

(b) Add. interl. al. m.

(c) Al. m. ex *intellectum*.

contestificandi de propriis actibus factis vel fiendis, quamvis in uno solo casu sumatur pro actu conscitivo et approbativo facti alieni, pro quanto aliquid dependet a conscientie, ut, cum dicitur quod subditus non faciat hoc vel illud nisi ^(a) de conscientia sui praelati vel sui confessoris, aut aliquando, licet rarius, pro actu reminiscencie vel scientie facti proprii vel alieni, ut, cum Genesis capitulo 43 dicitur ⁽¹⁾, *non est in conscientiis nostris quis hoc fecerit*, id est, nescimus nec scivimus quis hoc fecerit. Non etiam communiter sumitur per respectum ad quameunque actuale vel habituale contestificationem propriorum actuum, nisi cum fit cum quadam approbatione vel reprobatione illorum actuum et cum iudicio sive sententia vel opinione tentionis ad illos actus agendos vel vitandos, si tamen sunt futuri, vel tentionis quod debuerunt fieri vel vitari et tentionis ad poenam, si iam sunt facti vel respectu praeteriti temporis sumpti. Unde nullus communiter dicitur habere conscientiam de actibus mere naturalibus et mere necessariis qui nihil habent vitii vel virtutis.

Quia autem huiusmodi approbationes vel reprobationes seu sententiales contestificationes fiunt communiter cum quadam affectuali stimulo aut de praeteritis actis vel neglectis remordente aut ad agenda stimulante: hinc est quod conscientia sumpta sive pro actu sive ^(b) pro habitu sive pro potentia, ut subest illis, includit in se communiter intellectum et voluntatem et aliquos utriusque actus vel habitus seu habituales inclinationes et dispositiones. Quia etiam in huiusmodi sententiis et stimulationibus mens super se respectu actorum vel agendorum reflectitur: hinc est quod conscientia potius accipitur sub ratione contestis secundarii seu reflexi quam sub ratione primarii testis seu primi apprehendentis, et hinc est quod potius dicitur conscientia quam scientia. Quia etiam ad quaedam agendorum seu operum scimus certitudinaliter nos teneri absque demonstratione praevia, ad quaedam vero non nisi argumentatione praevia ex primis principiis moralium deducta, ad quaedam vero sola fide catholica, ad quaedam vero sola opinione probabili ex aliquo trium priorum probabiliter deducta, aliquando vero in simul tribus modis, scilicet, fide et intellectu vel scientia

^(a) Al. m. mg. ^(b) Al. m. mg. p. a. s.

⁽¹⁾ Cfr. Gen., 43, 22.

et probabili ratione: hinc est quod conscientia aliquando includit alterum istorum, aliquando omnia simul.

Quia etiam praedicti habitus intellectus et affectus per doctrinam et exercitium exerescere vel minui possunt et quantum ad habitus opinionis et affectionis possunt multipliciter obliquari et depravari: hinc est quod conscientia quorundam dicitur prava et polluta, quorundam vero bona et recta. Quorundam etiam dicitur fortis et acuta et multum discreta et docta, quorundam vero mollis, tepida et remissa et erronea vel indocta seu indiscreta, et quorundam dura et obstinata. Quorundum etiam dicitur nulla aut magna vel parva, nulla quidem, ut de quibusdam dicitur quod nullam habent conscientiam de fornicatione, scilicet, quod sit peccatum vel quod sit fugienda tanquam mortale vel quod de iis quas iam fecerunt se reputent reos vel obnoxios ^(a) poenae. In hac autem ultima acceptione potius stat pro habitu vel actu quam pro potentia; quia licet potentia ex habitibus suis possit dici exacuta vel indurata aut recta vel obliquata, improprie tamen propter ipsos dicitur magna vel parva vel nulla. Quoniam autem stimulus affectionis qui nos stimulat ad recte eligendum — unde et sinderesis, id est, coelectio dicitur — est secundum praedicta quaedam pars habitus conscientiae: idcirco bene a quibusdam dicitur sinderesis esse scintilla conscientiae, quae aliquando etiam in pessimis omnino non exstinguitur. Unde et per illam Iudas proditor poenitentia, quamvis desperata, ductus dixit ⁽¹⁾: *Peccari tradens sanguinem iustum*. Non autem per hoc excluditur a bona conscientia plena et recta electio, quia perfecta conscientia non solum in se includit stimulum praedictum, prout est imperfectus et virtutum seminarium, sed etiam prout est perfectus per ^(b) habitualem virtutum consensum, sicut e contrario prava conscientia includit in se habitualem peccati consensum.

Si autem quaeras in quo secundum praedicta differat recta conscientia a prudentia fidei seu a prudentia fide et caritate regulata: potest dici quod differunt ratione; quia prudentia dicitur, in quantum discrete dirigit ad agenda, conscientia vero dicitur, in quantum per credulitatem tentionis seu obligationis stimulat ad agenda aut de actis sive neglectis remordet.

^(a) Ex obnoscos. . ^(b) Al. m, mg.

⁽¹⁾ Matth. 27, 4.

Ad secundum vero dicendum

Quod lex per analogiam dicitur de pluribus, nam principaliter dicitur de lege increata quae est Deus. Et haec proprie est ipsum Dei velle, in quantum est praeceptivum operum virtuosorum et prohibitivum vitiosorum.

Secundo modo lex significat obiectum prae-fati velle Dei, ut in primo sensu stet pro lege imperante, in secundo vero pro imperata. Et si hoc secundo modo sumatur, prout tale imperatum est in voluntate imperante: sic a primo modo non differt secundum rem, sed solum secundum rationem. Si vero sumatur, prout est vel esse debet in effectum: sic significat opera mandatorum, prout sunt fienda et fieri iussa; nam prout de facto in effectum ponuntur, non dicuntur mandata, sed potius mandatorum vel legum impletiones. Et de hoc modo videtur loqui Anselmus, libro *De conceptu virginali*, capitulo 4, ostendens quomodo Apostolus accipit legem Dei, quando < ad > Romanos 7 ait ⁽¹⁾, *condelector legi Dei*: « Iustitiam », inquit ⁽²⁾, « quam lex iubet et legem Dei dicit Apostolus, quia a Domino est, et legem mentis, quia per ^(a) mentem intelligitur; sicut lex vetus lex Dei dicitur, quia a Deo est, et lex Moysi, quia per Moysen ministrata est ».

Tertio modo sumitur pro habitu nostrae mentis. Et hic modus plura in se includit. Nam primo stat pro naturali notitia seu lumine moralium praeceptorum per quam scilicet cognoscimus nos teneri ad illa. Secundo stat pro naturali rectitudine affectus stimulante et inclinante ad illa. Quae non solum dicitur lex, in quantum stimulando nos magis astringit, sed etiam, in quantum per illam intellectus practicus acuitur ad experimentaliter sapo-randam et agnoscendam aequitatem et rectitudinem praeceptorum agendorum. Tertio includit plenos habitus prudentiae et virtutum, in quantum per illos tanquam a lege interna plenius alligamur et regulamur ad praecepta agenda. Quartus modus est, quando stat pro lege scripta, sive hoc fiat per expressam revelationem et iussionem Dei sive per

(^a) Al. m. mg., del. *secundum*.

(¹) Rom. 7, 22. (²) Cap. 4 (PL 158, 437).

regum et praelatorum edicta et scripta. Quinto modo significat debitum seu ius obligationis quo tenemur Dei voluntatem facere et eius iussa implere. Quid autem hic modus realiter ponat notavi in quaestione « quid ponat ius vel ^(a) dominium ». Et forte ille quintus modus non differt secundum rem ab illa parte secundi modi in qua lex dicitur significare Dei iussa, prout sunt fienda, id est, fieri debita. Quod quidem debitum dicit quendam ordinem creaturae rationalis ad Dei volita et mandata.

Si ergo lex naturalis sumatur pro isto ordine seu obligatione: tunc non addit aliquam essentiam creatam diversam a natura rationali, sicut in praememorata quaestione plenius est tactum. Si vero lex naturalis stet pro naturali notitia mandatorum vel pro naturali inclinatione nostrae voluntatis ad illa: sic tantum addit ad substantiam mentis, quantum praedicti habitus. Si vero sumatur pro obiectis agendis, in quantum sunt naturaliter a nobis nota vel noscibilia vel amabilia, aut in quantum sunt a Deo volita, aut in quantum in sua ratione includunt rectitudinem iustitiae seu rationem recti et iusti: tunc non plus realiter addit quam addat reale fundamentum talium rationum obiectivarum, in quantum sunt menti noscibiles et amabiles, quamquam nihil reale nondum ponant in opere seu effectui. Quo quidem modo nihil reale addunt super actus et habitus mentis et super exemplaritate sapientiae et iustitiae increatae ^(b) et super recto et ^(c) debito ordine nostri ad agenda.

^(a) In mg.

^(b) Al. m. mg.

^(c) Add. interl. al. m.

QUAESTIO LXXXIII.

Duodecimo post hoc nota de actu electionis quod dictum Aristotelis in Ethicis, dicentis ⁽¹⁾ quod electio non est de fine, sed solum de his quae sunt ad finem, et quod semper sequitur actum consilii seu deliberationis, non est usquequaque verum, nisi ad sanum intellectum aliququaliter reducat.

Fuit autem una ratio sua: Quia nullus dicitur eligere felicitatem aut sanitatem, sed potius absolute et simpliciter velle. Quibus volitis tandem consiliamur et inquirimus vias et modos pertingendi ad illa, quia via inventa eligimus illam.

Secunda ratio fuit eius: Quia electio est circa opposita, quorum unum alteri aliquando praeferimus et praeeligimus et aliquando e contrario. Nostra autem voluntas est determinata respectu sui finis, ita quod non potest velle oppositum sui finis.

Tu autem dic, quod sunt quidam fines ad quos voluntas est sic immobiliter determinata quod nullo modo potest velle eorum opposita. Et talium proprie non dicitur esse electio, reliquorum vero potest esse electio. Unde Scriptura Sacra saepe proponit ^(a 2) nobis quod eligamus Deum verum in Deum nostrum et Dominum, et aliquando hoc ut iam per nos factum nobis commemorat, dicens ⁽³⁾: *Elegisti* ^(b) *hodie Dominum Deum tuum, ut sit Deus tuus*. Constat autem quod Deus est nostri et omnium summus et ultimus finis. Falsum est igitur quod quidam dicunt voluntatem nostram esse naturaliter et necessario determinatam ^(c) ad suum ultimum finem.

Quod autem quidam eorum dicunt quod qui eligit servire vel diligere Deum eligit hoc prop-

^(a) Al. m. mg. ex *ponit*. ^(b) Al. m. ex *Eligisti*. ^(c) V *determinata*.

⁽¹⁾ Cfr. lib. III, 5, 1112b 11sq. ⁽²⁾ Cfr. Deuter. 10, 20; 11, 12; 13, 4. 20; Ios. 22, 5; 23, 8. ⁽³⁾ Deuter., 26, 17.

ter generaliorem finem qui dicitur beatitudo: contra istos est triplex ratio nimis fortis. — Prima est quod secundum hoc nunquam possumus ferri in Deum serviendum et amandum tanquam in summe ultimum finem, sed semper referemus ipsum in alium finem magis ultimum. Quod est nimis absurdum et haereticum. — Secunda est quod omnes iusti et beati totam suam beatitudinem creatam vel creabilem ordinant in Deum et eius honorem tanquam in ^(a) ultimum finem. Unde in eis dilectio qua Deum diligunt est finis dilectionis sui qua se ipsos diligunt. — Tertia ratio est quia beatitudo, ad quam nostra natura, in quantum est recta, naturaliter nos inclinatur, est utique summum bonum. Summum autem bonum non potest esse aliud quam summus Deus.

Sed adverte quia ex hoc non sequitur quod ad Deum sub determinata et specifica deitatis ratione sumptum sic naturaliter inclinemur quod ipsum ut sic specificè sumptum necessario habeamus ^(b) diligere toto corde, sicut utique ipsum sub sola generali ratione summi boni vel beatitudinis sumptum necessario diligimus toto corde. Nullus autem sanæ mentis dicet quod idem generaliter et indeterminate sumptum sit finis sui ipsius determinate et specificè sumpti; sed potius debet dici quod est idem finis, et quod tanto sub perfectiori ratione finis sumitur, quanto magis specificè et complete sumitur. Propter quod caritas quæ in Deum determinate et specificè fertur est quaedam superadiecta determinatio ac specificatio et completio illius naturalis amoris quo sub ratione summi boni et summae beatitudinis generaliter et indeterminate ferimur in Deum. — Rursus adverte quod, licet voluntarius consensus quo quis in re iam primo electa persistit sit eiusdem speciei cum prima electione: nihilominus non sic consuevimus hoc appellare electionem, sed potius perseverantiam vel persistentiam. Et hinc est quod, postquam aliquis sibi praelegit et praestituit aliquem specialem finem, ut, nauta navigationem et medicus morborum curationem, non iam ex tunc dicitur eligere illum finem, sicut dicitur eligere vias quas de novo inquit et accipit propter illum finem. — Ulterius adverte quod, cum inquisitio et deliberatio consilii non sit actui electionis necessaria nisi solum ad hoc ut obiectum eligibile praesentetur voluntati ut eligibile: tunc, si absque tali inquisitione potest per intellectum praesentari voluntati ut

(^a) Al. m. mg.

(^b) Ex *habebamus*.

eligibile, patens est quod tunc poterit illud eligere sine praevia inquisitione consilii. Et certe, quando Apostolus dicit⁽¹⁾ quod *Deus elegit nos in Christo ante mundi constitutionem*, aut quando Christus ait⁽²⁾, *non vos me elegistis, sed ego elegi vos*: non fuit facta talis electio per praevidiam inquisitionem aut deliberationem. Ubi enim absque inquisitione habetur plena certitudo eligibilium vel eligendorum aut qualiscunque notitia vel opinio sufficiens ad eligendum: non est necessaria inquisitio. Unde solis dubitantibus aut ignorantibus est necessaria talis inquisitio. Constat autem quod Dei dono tam nos quam angeli possumus per habitus scientiales et prudentiales certificari de pluribus eligendis absque praevia inquisitione.

QUAESTIO LXXXIV.

Tertio decimo ulterius circa materiam istam adverte falsum esse dictum quorundam dicentium quod actus electionis factus propter aliquem finem est idem actus numero cum velle illius finis, quamvis iste cum primo sumptus sit perfectior.

Dicunt enim quod velle ipsius finis ut pro-
tensum et determinatum ad id quod ad finem
est idem quod electio eius quod ad finem. Unde
velle medicinam propter sanitatem est idem quod velle sa-
nitatem^(a) per medicinam.

Quod autem dictum istorum sit falsum pro-
batur.

Primo, quia nullus actus est causa efficiens vel finalis
sui ipsius. Constat autem quod velle sanitatem est causa ef-
ficiens eius velle quo volo medicinam propter sanitatem.
Quod patet: quia per primum velle moveor ad secundum
velle. Primum etiam velle est finis secundi velle, quamvis
non introducatur in esse per istud secundum, sed potius e
contrario; unde et dilectio Dei est finis dilectionis proximi.

^(a) Al. m. mg. e. i. q. v. s.

⁽¹⁾ Ephes. 1, 4. ⁽²⁾ Ioh. 15, 16.

Non enim omnis finis introducitur in esse per id quod ad finem.

Secundo, quia idem non est melius se ipso, nisi aliqua bonitas realis sit sibi superaddita. Si ergo velle ipsius finis fit completius, quando proficit, ut fiat electio, oportet quod aliqua essentia tunc sibi de novo addatur. Et tunc quaero an illud additum sit actio aut aliqua differentia actionis aut aliquis gradus intensionis primae actionis. Si est actio, ergo quaedam actio est addita primae actioni. Si est differentia, ergo constituit novam speciem. Et tunc in eligente non remanet aliquod velle finis quod sit eiusdem speciei cum primo quod habebatur ^(a) ante electionem eorum quae ad finem. Si autem est solum gradus intensionis, tunc per hoc additum nolo aliud nisi eundem finem, attamen intensius. Ex quo sequitur quod per huiusmodi additum non volo id quod ad finem.

Tertio, quia quod actus qui prius erat solius obiecti, scilicet, finis, protendatur postmodum ad aliud obiectum, scilicet, ad id quod ad finem, est impossibile, nisi ista protensio aliquam novam essentiam sibi addat et talem per quam merito sit actus secundi obiecti. Quodsi diligentius inspicias, non potest fieri, nisi addas sibi essentiam habentem in se rationem novae actionis seu novi actus.

Quarto, quia diversae species actionum non constituunt unam actionem nec unam speciem actionis. Sed actus quo quis vult id quod ad finem propter ipsum finem differt specie ab immediato velle ipsius finis. Quod patet ex specifica diversitate obiectorum et suorum essentialium respectuum sive habitudinum.

Si quis autem contra obiciat quod eo ipso quod volo medicinam propter sanitatem volo ipsam sanitatem ^(b), et ita oportet quod velle sanitatis per indifferentiam includatur in actu quo volo medicinam propter sanitatem: dicendum quod, si cum dicitur, « eo ipso quod volo hoc propter sanitatem volo sanitatem », sit sensus ^(c), « eo ipso convincor velle sanitatem », tunc verum est. Sed tunc per hoc non significatur identitas praedictorum actuum, sed solum inseparabilis concomitantia ^(d) eorum, et quod postremus includit primum, sicut effectus suam causam. Si autem sit sensus quod eo ipso, id est, eodem actu volo sanitatem, tunc simpliciter lo-

^(a) Al. m. ex *habeatur*.

^(b) Al. m. mg. v. i. s.

^(c) V add. i.

^(d) Ex *comitancia*.

quando locutio est falsa et solum secundum quid vera. Actus enim quo volo medicinam propter sanitatem non habet sanitatem pro obiecto immediato, et ideo non attingit illam nisi solum mediate, id est, solum sicut finem sui proprii obiecti, non autem sicut proprium obiectum. Velle autem aliquid solum mediate et nullo modo immediate est velle secundum quid respectu velle immediati. Aut si quis dicat quod hoc etiam sit velle simpliciter, non ago pugnaciter, sed saltem oportet quod actus qui solum mediate fertur in aliquod obiectum differat specie et numero ab eo qui immediate fertur in idem obiectum.

Si quis vero iterum obiciat quod, sicut actus quo scimus propositionem ex duobus terminis compositam, utpote, hominem esse risibilem, habet simul illos duos terminos pro obiectis immediatis, sic videtur quod actus quo volumus unum propter aliud habeat utrumque illorum pro immediatis obiectis: dicendum quod non est ita; quia si omnis actus quo volumus aliqua propter aliquem finem haberet ipsum finem pro immediato obiecto, tunc oporteret quod omnes actus virtutum per intermediam caritatem relati in Deum haberent Deum pro immediato obiecto. Oporteret etiam quod, quandocunque appetitus sensualis ab appetitu superiori moveatur propter aliquod obiectum intellectuale quod non potest apprehendi ab aliqua potentia sensitiva, esset immediatum obiectum appetitus sensualis. Quod expressam contradictionem in se includit. — Rursus sciendum quod non est simile, quia actus sciendi praefatus directe et immediate fertur super compositionem seu correlationem duorum terminorum propositionis. Quae quidem relatio in tantum cohaeret suis extremis quod non potest apprehendi sine illis. Actus vero quo volumus hoc propter aliud non fertur directe et principaliter super relationem duorum volitorum, immo principaliter fertur super primum volitum, quamvis per alium actum voluntatis superiorem totus moveatur et referatur in illud aliud obiectum. Unde potius se habet ad actum superiorem sicut scientia conclusionis se habet ad intellectum principii sui.

Si vero quaeras quomodo huiusmodi actus possit aliquid pro obiecto mediato habere, potest dici quod, sicut sensus communis per intermedios actus sensuum particularium fertur in propria obiecta propter maximam et radicalissimam intimitatem quam habet cum actibus illis, et consimiliter est de intellectu per intermedios actus imaginatio-

nis vel sensuum apprehendente universalia rerum sensibilibus, quae in quantum universalia, a nulla potentia sensitiva apprehenduntur: sic superior actus voluntatis quo immediate volumus finem fertur in eundem mediate per actus inferiores per quos vult ea quae sunt ad finem. Praefatus enim actus superior non solum est causa movens et efficiens huiusmodi actuum inferiorum ^(a), sed etiam est radicalissime intimus illis. Pro ^(b) quanto igitur actus superior, qui per se absolute ibat prius ^(c) in finem, per istos tanquam per intermedios intentionaliter transit ad proprium obiectum: pro tanto refert et coordinat istos ad suum proprium obiectum. Nec mireris quod praefatum actum superiorem dico duobus modis ferri in suum proprium obiectum, absolute scilicet et relate; quia sicut idem actus nullo sibi addito fit causa inferiorum actuum et ita nullo sibi addito assumit respectum causalitatis super illos, sic eo ipso assumit quandam novam correlationem ad suum obiectum. Quam quidem prius ^(d) habebat implicite et virtualiter, quia quicumque vult perfecte aliquem finem eo ipso implicite et radicaliter vult ^(e) omnia sibi utilia ad illum finem. Praedictae autem identitati actus absoluti et relati consonat: quia idem actus esse dicitur diligere Deum in se et diligere Deum, prout est in ceteris rebus. Secundum hoc autem ipse finis non debet proprie dici obiectum inferiorum actuum, sed solum debet dici quod est finis eorum, non quidem ab eis ex se et per se intentus, sed solum a superiori. Unde actus volendi qui dicitur intentio ipsius finis non est ille actus quo volumus ea quae sunt ad finem, immo est actus superior. Unde et secundum Augustinum ⁽¹⁾ ad superiorem mentis aspectum spectat, et ipse est causa debiti ordinis inferiorum actuum, iuxta illud Christi ⁽²⁾, *si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit*.

Non est igitur verum quod superius dicebatur, scilicet, quod actus qui est velle sanitatem per medicinam — qui quidem est idem quod intentio obtinendi sanitatem per medicinam ^(f) — est idem quod velle medicinam propter sanitatem;

^(a) Al. m. ex feriorum. ^(b) In ras. ^(c) In ras. ^(d) Quidem prius ex p. q.; ante quidem ras. ^(e) Al. m. mg. ^(f) Al. m. mg. qui... medicinam.

⁽¹⁾ Cfr. *De Trin.*, XII, 3, 12, 14 (PL 42, 999sq.). ⁽²⁾ Matth. 6, 22; Luc. 11, 34.

quamvis pro tanto sit verum, pro quanto in utroque continentur duo actus, ordine tamen converso; quia in primo praemittitur actus finalis intentionis, et tandem in eo quod subditur « per medicinam » subintelligitur actus secundus qui est velle medicinam, in altero vero praemittitur actus secundus, scilicet, velle medicinam, et in hoc quod subditur « propter sanitatem » subintelligitur actus primus qui est finalis intentio sanitatis. — Non intendo autem quin ex essentiali coordinatione praedictorum actuum possit dici unus totalis actus integrari eo modo quo ex interiori actu voluntatis et exteriori actu corporis dicitur unus actus integrari; unde et in actibus malis dicimus quod utrique simul sumpti sunt unum peccatum, ut est voluntarium furtum vel homicidium. Et hoc modo communiter dicimus quod omnes actus qui necessario concurrunt ad motum navis sunt quodam modo unus actus.

QUAESTIO LXXXV.

Decimo quarto quaeritur de possibilitate practici defectus et erroris, an scilicet sciens actu et in particulari hoc vel illud esse agendum tanquam honestum necessario habeat illud agere et an nesciens actu et ^(a) in particulari illud esse agendum non possit illud agere, sed necessario habeat illud non agere.

Et quod sic videtur.

1. Nullus voluntarie movetur nisi ad illud ad quod aestimat bonum esse moveri, quia nihil potest appeti aut imperari vel fieri nisi sub ratione boni, nec agens ex intentione finis potest aliquid agere nisi ex intentione boni veri vel aestimati; sed ille qui scit oppositum esse agendum aut nescit hoc esse agendum non habet hanc aestimationem vel intentionem; ergo et cetera.

2. Item, nullus potest aliquid ceteris praeeligere, nisi sibi prae ceteris videatur esse eligendum, quia nihil potest praeeligi nisi sub ratione melioris aut praeeligibilioris.

(a) V om.

3. Item, finis movet agentem illum qui agit ex intentione finis; sed illud quod aestimatur esse bonum et finaliter esse agendum habet rationem finis; ergo sine tali aestimatione non potest tale agens moveri et illa stante habet omnino moveri.

4. Item, rationis est imperare potentiis a ratione persuasibilibus et rationi tanquam suae regulae suoque rectori subicibilibus; ergo quando ratio in universali et in particulari actu dicit et imperat hoc esse agendum, oportet voluntatem et appetitum sensualem necessario moveri ad illud agendum.

QUAESTIO LXXXVI.

Decimo quinto iuxta hoc quaeritur utrum habitus scientiae bonorum et honestorum agendorum ligetur per passiones pravae concupiscentiae vel irae, ne scilicet illis perdurantibus praedictus habitus exeat aut exire possit in actualem considerationem boni honesti in singulari sumpti et obiecto praefatae concupiscentiae contrarii.

Et videtur quod sic.

1. Maius est ligare voluntatem liberam quam intellectum; sed passio concupiscentiae sic aliquando ad se attrahit voluntatem quod ligat eam, ne consentiat nec consentire queat in bonum praefatae concupiscentiae contrarium; ergo et cetera.

2. Item, animalis passio et motio non est minus potens quam naturalis, cum sit nobilioris speciei et generis et viciniore intellectivae parti; sed somnus et ebrietas quae sunt corporales passiones cerebri tollunt usum rationis; ergo multo magis hoc faciunt animales passiones concupiscentiae et iracundiae.

3. Item, causa potior est suo effectui; sed huiusmodi passiones animales sunt aliquando causa corporalium mutationum usum rationis impredientium; ergo ipsae per se multo magis poterunt impedire rationis usum.

4. Item, maxima experientia delectabilitatis unius contrariorum tollit experientiam delectabilitatis sui contrarii, immo et facit ipsum sentiri et horreri tanquam amarum et malum; ergo illud quod ordine naturali immittit parti intellectivae sensum amaritudinis alicuius obiecti eo ipso ligat eam ad non sentiendum bonitatem et dulcedinem illius obiecti; sed hoc facit grandis passio concupiscentiae vel irae respectu obiecti sibi contrarii; ergo et cetera.

Ad primam quaestionem

Dicit⁽¹⁾ Aristoteles, VII *Ethicorum* suorum, quod sic. Dicit enim quod, quando opinio seu propositio universalis et singularis simul actu apprehenduntur, ita quod una syllogistica ratio fiat ex ipsis: tunc in speculativo intellectu necessario sequitur conclusio et in factivis seu practicis necessario et confestim sequitur opus. Et dat de hoc ibidem exemplum, utpote, si intellectus actualiter aestimet quod omne dulce est gustandum et cum hoc in singulari et actualiter credat hoc esse dulce: tunc necessario habet moveri ad illud gustandum et ad gustare, nisi homo ille per aliquod aliud prohibeatur. Deinde subdit quod, quando duae propositiones universales simul tenentur actu ab anima, utpote, una quod nullum dulce est inordinate gustandum et alia quod omne dulce est delectabile, et deinde propter actualem passionem concupiscentiae non fit in particulari assumptio sub prima propositione, sed sub secunda, dicendo scilicet quod hoc est dulce et delectabile: tunc hoc operatur, id est, tunc hoc dulce gustat seu movetur ad hoc dulce gustandum.

Quantum vero ad secundam quaestionem

De ligamento habitus scientiae practicae dicit⁽²⁾ ibidem quod sicut dormientes et vinolenti habent plerumque habitum scientiae, non autem usum eius, et ita quodammodo non habent illum habitum, quia scilicet non habent illum solutum seu expeditum ad actum: sic dicit disponi eos qui sunt in passionibus irae et concupiscentiae. Unde et aliquando istae passionem ita manifeste transmutant corpus hominis quod quosdam vertunt

(1) Cfr. cap. 5, 1147a 25sqq. (2) Cfr. l. c., 1147a 10sqq.

in insanias. Et hoc modo dicit esse in omnibus incontinentibus ^(a). Quod vero tales aliquando dicunt sermones scientiales praedictis passionibus contrarios non est, ut dicit ⁽¹⁾, sufficiens signum quod propter hoc habeant actualem scientiam seu considerationem eorum quae dicunt; quia videmus quod quidam ebrii vel dormientes dicunt plerumque aliquas demonstrationes et aliquas propositiones Empedoclis, et parvi, quando addiscunt syllabicare aut componere litteras alphabeti, dicunt ore tenus multas orationes quarum significata nesciunt. — Item, ibidem dicit quod ligamentum huius nescientiae sic solvitur in incontinente, ut scilicet fiat actu et in singulari sciens continentiae bonum, sicut solvitur in ebrio aut dormiente, quando fit actu sobrius aut vigilans. Propter quod, ut dicit, causa solutionis ligamenti praedicti habitus scientialis non est quaerenda a morali philosopho, sed a physico seu naturali.

Praedictis autem consentiunt quidam moderni theologi in tantum quod, ubi agunt de primo peccato daemonis et primi hominis, dicunt eos non potuisse peccare, nisi prius naturaliter habuerint actualem nescientiam seu actualem non attentionem quod illud in quo prave consenserunt erat pravum et non acceptandum nec agendum. Supponunt enim cum Aristotele quod, si tunc actu et in particulari attendissent et cogitassent illud esse pravum, nullo modo potuissent consensisse in illud.

Hoc autem a ceteris doctoribus in hac parte magis catholicis reputatur erroneum et in fide valde periculosum. Primo, quia ex hoc sequitur quidam quod est contra catholicam fidem, scilicet, quod primus angelus et primus homo necessario ceciderunt in suum primum peccatum; quia si iuxta praefatam Aristotelis positionem non poterant consentire ^(b) in bonum praedicto peccato contrarium, nisi actu et in particulari cogitarent illud esse bonum, hoc autem cogitando et credendo habuerunt necessario consentire in illud: sequitur quod necessario consenserunt in illud, et maxime quia secundum Augustinum, libro *De libero arbitrio* ⁽²⁾, non est in potestate nostra quibus visis tangamur. Quod simpliciter est verum de visis seu

^(a) Al. m. ex continentibus. ^(b) Al. m. mg.

⁽¹⁾ Cfr. l. c., 1147b.6sq. ⁽²⁾ Cfr. lib. III, 25 (PL 32, 1307).

praecognitis ante omnem ^(a) actum voluntatis. Visum autem illud quod fuit eis materialis seu obiectiva occasio peccati aut ^(b) praecessit in eis omnem actum voluntatis aut saltem omnem actum vitiosum.

Secundo, quia aut ex praedicta positione sequitur quod illa actualis nescientia fuerit in eis culpabilis, et sic quod ante suum primum peccatum peccaverint, aut sequitur quod absque omni culpa incurrerint necessitatem peccandi, eo ipso scilicet quod in talem nescientiam seu inconsiderationem absque sua culpa devenerunt.

Tertio, quia per hoc prima culpa eorum supra modum attenuatur et alleviatur, quia habitualis scientia agendorum et vitandorum non aggravat culpam nisi per hoc quod est actualis seu actuali considerationi coniuncta vel per hoc quod homo culpabiliter neglexit in talem actum considerandi exire. Talis autem attenuatio primae culpa eorum est summa vituperatio gravissimi iudicii Dei quo primum angelum in peccatum labentem mox irremediabiliter et aeternaliter damnavit et primum hominem cum tota sua posteritate tam morti temporali quam aeternae astrinxit, nisi per gratiam Redemptoris liberarentur. Quis enim dubitet quia tam graves poenae non debuerunt a Deo iustissimo sic subito dari nisi pro maxima et inexcusabili culpa?

Quarto, quia praedicta positio tollit pro eodem nunc libertatem ad opposita sub disiunctione sumpta et libertatem peccandi vel merendi pro eodem nunc. Constat enim quod non possint ^(c) actu simul sciri vel credi opposita, et tamen oportet tenere quod in eodem nunc in quo angelus vel Adam primo peccavit potuit mereri et ^(d) a peccato abstinere.

Quinto, quia praedicta positio ponit voluntatem liberam necessitari a ratione ^(e) et a scientia et ab opinione particulari. Ex quo sequitur ipsam non esse liberam etiam respectu eligendorum, quia constat electionem esse circa particularia, quae non possunt eligi, nisi in particulari actualiter cognoscantur.

Sexto, quia qua ratione particularis scientia vel opinio dicens hoc esse bonum edere, in quantum dulce, potest stare cum universali scientia vel opinione in universali dicente hoc non esse bonum secundum rationem honesti vel temperati: eadem ratione potest stare cum particulari scientia vel

(a) Al. m. mg. (b) Al. m. ras. (c) Sequitur ras. (d) Add. interl. (e) Al. m. mg. a. r., del. aroe.

opinionem dicentem hoc non esse bonum secundum rationem honesti, quia haec particularis ita parum sibi contrariatur sicut sua universalis; sicut et opinio particularis dicens hoc non esse bonum sub ratione honesti ita contrariatur universali opinioni dicenti hoc esse bonum sub ratione honesti, sicut et contrariatur suae particulari. Propter quod distinctio Aristotelis non dissolvit difficultatem praemissam, sed potius ipsam in maiorem contrarietatem involvit.

Septimo, quia secundum hoc nullus ageret aliquid nec agere posset cum actuali remorsu conscientiae contrarium eius quod agitur dictantis et ad contrarium stimulantis. Cuius contrarium assidue experimur (^a).

Ulterius, id quod de ligamento usus rationis dicunt patet esse falsum et nullo rationabili fundamento fulcitum. Et primo, convincit hoc actualis remorsus peccantium de quo est paulo ante praemissum; quia constat quod ille actualis remorsus non potest esse sine actuali et particulari notitia quod illud particulare quod peccando agitur est malum.

Secundo, convincit hoc multiplex experimentum quo omnes nimis experimur nos, dum peccamus, actualiter et in particulari advertere bona particularia agenda quae tunc omittimus et particulares aggravationes peccatorum quae tunc committimus (^b). Nunquid enim de novo a religione vel fide apostatans aut suam virginitatem corrumpens aut socium suum enormiter occidens vel prodens optime advertit bona a quibus cadit et mala quae committit? Immo indubitanter. Unde et optime novit sua opera esse contraria divinae legi et suae professioni et suae priori bonitati et proximorum pietati et utilitati.

Tertio, convincit hoc id ipsum quod Aristoteles concedit (¹), scilicet, quod peccans potest universalem propositionem boni peccato suo contrarii actualiter scire et cogitare. Ex hoc enim sequitur quod consimiliter potest particularem cogitare, non solum ex hoc quod, sicut supra tactum est, non plus sibi contrariatur haec quam illa, sed etiam ex hoc quod saltem actum et obiectum sui peccati potest comparare ad

(^a) Sequitur ras. (^b) Al. m. mg. *et... committimus*.

(¹) Cfr. *Eth.*, VII, 5, 1147 a 31 sqq.

illam universalem propositionem quam actu cogitat. Ut verbi gratia, ecce fornicator actu cogitat quod sua fornicatio est sibi delectabilis seu quoddam bonum delectabile et cum hoc actu et in universali cogitat quod omnis fornicatio est inhonesta et a Deo prohibita et poenae aeternae promeritiva. Si igitur actu comparat suam particularem fornicationem ad illam propositionem qua dicit quod omnis fornicatio est illicita: impossibile est quin eo ipso in particulari cognoscat et cogitet quod sua particularis fornicatio est illicita. Praeterea, ipse potest eam syllogistice ex prima necessario inferre, utpote, sic: Omnis fornicatio est illicita; sed haec actio mea est fornicatio, utramque enim istarum conceditur actu cogitare et scire; sed ex his necessario concluditur, ergo haec mea fornicatio est illicita.

Quarto, convincit hoc praedominium nostrae libertatis ad sensuales passiones irae et concupiscentiae et ordo nostrae rationis ad voluntatem superiorem et inferiorem; quia constat quod usus nostrae libertatis non tollitur per liberum et actua-lem consensum ipsius, immo potius exercetur. Constat etiam quod sensuales concupiscentiae non trahunt voluntatem superiorem, in quantum est libera, nisi per intermedium eius consensum. Ex quo sequitur quod, dum libere consentit in eas, non auferunt eius liberum usum, quamvis ipsa per suum proprium consensum sibi ipsi abstulerit habitum virtutis per quem prius poterat in virtuosa et sine quo non potest. — Ulterius, ratio non connectitur immediate appetitui inferiori, sed superiori. Ergo nunquam per inferiorem immediate ligatur. Nec potest dici quod per superiorem ligetur ad illum^(a), nisi prius consenserit in illum. Ergo saltem ante primum consensum in illum ratio non potest poni esse ligata. — Item, per consensum superioris voluntatis ratio non ligatur ab aliquo cogitando, nisi in illo consensu includatur noluntas^(b) cogitandi illa aut noluntas movendi se ad illa cogitanda. Constat autem quod talis noluntas non necessario includitur in praefato consensu, quin potius de facto videmus quod multi incontinentes voluntarie cogitant virtutes et rationes virtuales contrarias incontinentiae suae.

Forte dicetur quod concupiscentia inferior ligat usum rationis per hoc quod ligat sensua-lem cogitativam seu aestimativam sibi conne-

(^a) V *illam*; idem subinde bis. (^b) Al. m. mg., del. *voluntas*; idem subinde.

xam, quia ratio non potest particularia appetibilia et operabilia particulariter cogitare nisi cum auxilio sensualis phantasiae.

Sed quod per hanc viam non ligetur vel non impediatur a particularibus agibilibus particulariter cogitandis patet. Primo, quia phantasia sibi ad hoc sufficienter subservit praesentando sibi sensibilia obiecta in quibus rationes obiectivae moralis malitiae et virtutis possunt intelligi aut excogitari, sicut utique possunt in cibis et comestionibus quos sensibiliter videt et gustat et cogitat comessor (^a). Nam statim potest ibi a ratione intelligi et cogitari (^b) ratio superflui et diminuti (^c) et medii inter utrumque, statim etiam possunt referri (^d) ad alia quae consimiliter cogitantur.

Secundo, quia de quolibet actualiter cogitato habet dari affirmatio vel negatio vel suspensiva dubitatio. Ergo cum ab intemperato quaeritur an sua comestio sit sobria vel intemperata, habet vel saltem potest affirmare vel negare, et maxime si habet scientiam propositionis universalis sub qua illud particulare de quo requiritur continetur.

Tertio, quia multa peccata ponuntur ab istis sine talibus passionibus. Nam immensa cupiditas avarorum aut praesumptio vel ambitio spiritualium et intellectualium dignitatum principalius radican- tur et initiantur in mente quam in sensualitate. Et tamen non maiora ligamenta rationis inveniuntur in aliis quam in istis nisi solum pro tempore illo pro quo corpus nimium transmutatur, ut in ebriis et consimilibus, de quo post dicetur. Et saltem oportet dare causam quomodo in praedictis, in quibus usus rationis per passiones sensualitatis non videtur ligari, voluntas peccet et possit peccare cogitando in particulari quod illud est malum.

Quarto, quia saltem non potest negari quin imaginativa praesentet rationi terminos particularium propositionum de quibus agitur. Ergo non restat nisi quod terminos sibi praesentatos possit ad invicem componere, et hoc vel affirmative vel negative.

Quinto, quia absurdum et omnino irrationabile est dicere quod, quando peccans dicit aliis se tunc peccare et male facere, quod ipse tunc non cogitet id quod dicit, cum ipse

(^a) Ex comessato.
(^d) Corr.

(^b) Al. m. mg. e. c.

(^c) Ex diminuti.

voluntarie tunc loquatur et ex intentione significandi id quod propriè significant verba illa. Et saltem imaginatio in verborum illorum formatione subserviens rationi et voluntati non est tunc ligata respectu illorum nec respectu imaginandorum sensibilium quorum sunt signa.

Item, tam ad hoc quam ad principale: Quamdiu voluntas non est ligata, nec ratio; quia voluntas non potest moveri ad aliquid quod sibi per rationem non praesentatur. Sed voluntas non sic in peccatis ligatur, saltem semper et necessario, quin possit dissentire, saltem cum auxilio divinae gratiae sibi assistentis. Sed quando voluntas dissentit ab illo tanquam a malo, ratio cogitat illud esse malum. Ergo et cetera.

Ad evidentiam autem praedictorum notandum. Primo, quod duplex est modus sciendi vel cogitandi vel opinandi sive credendi. Unus est per solam simplicem notitiam vel speculationem, secundus est cum experimentalis gustu et cum affectuali approbatione vel reprobatione eius quod cogitatur. Primus modus non tollitur per peccatum, sicut nec per abstinentionem a delectationibus carnis tollitur speculativa notitia delectabilitatis illorum. Secundus autem modus tollitur per peccatum, verumtamen iuxta mensuram peccati; quia avaro bene potest sapere et dulcescere castitas et impudico largitas, et iterum ei qui non est secundum totam suam capacitatem intensive et extensive avarus bene potest aliqua avaritia sibi desipere, et etiam secundum aliquem affectum virtualis rectitudinis in ipso remanentis potest sibi tota avaritia sua ^(a) desipere, licet semipleno affectu et gustu, quia quantum habet de habitu et actu avaritiae ^(b), tantum habet de habituali et actuali approbatione ipsius.

Secundo sciendum quod quaedam est notitia naturaliter prior actu vel habitu voluntatis, quaedam vero naturaliter illum sequens, tempore tamen simul sibi coexistens. Et huius generis est secundus modus sciendi vel credendi praedictus.

Tertio sciendum quod licet primus modus per peccatum non tollatur, pro tanto tamen multum inficitur et obscuratur, pro quanto notitia approbativa peccati sibi contrariatur, et pro quanto per peccatum tollitur affectus rectus adiuvans et acuens et intensius applicans praedictam notitiam ad suum obiectum et actum.

(^a) Al. m. mg. - (^b) Sequitur ras.

Quarto sciendum quod secundum quod genere vel specie diversificantur rationes boni, secundum hoc et notitiae ac electiones eius. Et ideo, sicut ratio boni honesti est alia a ratione boni delectabilis vel utilis: sic etiam de eodem materiali obiecto aliud est scire illud esse bonum honestum et aliud scire illud esse bonum delectabile vel utile. Et idem est de electione seu amore illius, in quantum honestum vel in quantum delectabile aut in quantum utile; quia sicut alia est delectabilitas carnalis concupiscentiae et alia superbae dignitatis vel gloriae, sic eodem modo est alia notitia vel experientia seu electio huius vel illius, etiamsi concurrant in eodem materiali obiecto.

[Solutio Obiectorum]

His igitur visis ad obiecta in contrarium facile est respondere.

Ad primum igitur primae quaestionis dicendum quod nullus voluntarie movetur ad bonum delectabile, nisi prius naturaliter aestimatione speculativa aestimet illud esse bonum delectabile et nisi consequenter et secundum tempus concomitanter practica seu affectuali aestimatione aestimet « illud est delectabile ». Potest tamen moveri ad illud, quamvis aestimet illud esse malum malitia vitii seu inhonesti. Et ideo, licet primus angelus in ipso nunc quo peccavit speculative videret illud quod perverse appetiit non habere rationem boni honesti, sed potius summe inhonesti, quia tamen cum hoc vidit illud habere rationem delectabilis seu rationem gloriosi, idcirco potuit illud sub illa ratione appetere et velle, quamvis nollet illud sub ratione honesti.

Ad secundum consimiliter dicendum, quia illud quod praeeligitur sub ratione delectabilis sufficit quod secundum illam rationem aestimetur prae ceteris eligendum, non autem oportet quod secundum omnes rationes boni aestimetur praeeligendum. — Rursus, propositiones illae in quibusdam casibus sunt simpliciter falsae, loquendo de ratione praeeligibilitatis ^(a) sumpta ex parte obiecti; sicut patet in eo qui de duobus pomis vel denariis omnino consimilibus et aequivalentibus alterum solum habet eligere, tunc enim in praeeligendo unum alteri non attenditur nisi ratio libertatis.

(^a) In ras.

Ad tertium dicendum primo quod finis non movet proprie voluntatem libere agentem, sed solum metaphorice, in quantum scilicet se habet quasi ad modum moventis, pro eo quod voluntas sic se movet ad praesentiam eius acsi moveretur ab eo. Quocunque autem modo hoc fiat, non fit semper necessario. Licet enim finalem beatitudinem sub ratione generali sumptam necessario velit, non tamen sub ratione speciali, finalem etiam ^(a) perfectionem iustitiae seu eius obiectum, in quantum iustum, non vult necessario. Et multo minus ea quae sunt ad finem ^(b) vult necessario, quia diversa possunt de pari ad eundem finem esse accommodata, saltem apparenter et aestimative, et plura ex eis ante sui electionem exigunt praeconsiliatam deliberationem. — Secundo dicendum quod dato quod agens non posset moveri sine praeestimatione finis, potest tamen sine aestimatione talis vel talis rationis finalis; nam aliquid potest iudicari finaliter bonum sub ratione delectabilis, quamvis cum hoc iudicaretur finaliter malum sub ratione honesti et inhonesti.

Ad quartum dicendum quod sicut alibi satis est tactum, rationis non est imperare motive, sed solum dictative seu ostensive, nisi nomine rationis sumeretur tota mens, prout aggregat in se intellectum et voluntatem, sic enim frequenter ^(c) sumitur a sanctis. Si enim ratio haberet vim imperandi motivam et dominativam: tunc sibi principalius et substantialius competeret ratio libertatis et dominativi quam voluntati ^(d). Tunc etiam moveret ipsa ^(e) libere se ipsam nunc ad hoc, nunc ad illud cogitandum absque alio imperio voluntatis. Tunc etiam voluntas non esset libera nec se ipsam movens nec domina sui actus, immo esset necessario rationi subiecta et a rationis imperio ^(f) mota. — Rursus, si ratio se ipsam moveret et converteret et applicaret, tunc haec conversio ^(g) esset primus eius actus a se ipsa factus essetque omnium praecipuus, tanquam causa scilicet aliorum. Et tamen non potest dici quod ille actus esset intelligere. Quae omnia sunt multis absurditatibus plena. Quod vero quidam ad hoc dicendum sunt moti, quia videmus quod nos verbo exterius prolato imperamus, illud autem verbum est signum verbi interioris: dicendum quod verbum vocale ex significatione sibi voluntarie data primo et ^(h) directe significat res ad quas

(^a) Al. m. mg. (^b) In ras. (^c) *Enim frequenter ex f. e.*
 (^d) In ras. q. v. (^e) *Moveret ipsa ex i. m.* (^f) In ras. (^g) *Ex*
converso. (^h) Add. interl.

significandas est institutum. Et hoc modo verbum imperativum directe significat duo, scilicet, actum imperatum et imperandi modum seu ipsum imperium. Unde cum dicitur « lege » vel « fac hoc », sensus est, « volo vel mando quod legas vel facias hoc »; in imperativo enim et optativo semper includitur significatum huius verbi « volo ». Pro quanto vero verbum vocale significat suas causas effectivas et pro quanto significat res, prout sub intentione et conceptu loquentium cadunt: sic significat verbum seu cogitatum internum et etiam^(a) actum voluntatis per cuius imperium vox profertur. Et ex his patet quod non est simile hinc et inde, quamvis non negemus quin verbo interiori, prout est motum a voluntate, nos imperemus seu voluntatis imperium interius denuntiemus.

Ad primum vero secundae quaestionis dicendum quod passio concupiscentiae non ligat voluntatem liberam, in quantum liberam, sed potius ipsa per proprium consensum se ligat et invinculat concupiscentiae sensuali, et pro tanto vinculat practicum seu experimentale iudicium intellectus iuxta modum superius tactum. — Rursus, maior et immediator est connexio appetitus inferioris ad superiorem quam appetitus inferioris ad intellectum. Et pro tanto minus est ei attrahere voluntatem superiorem quam intellectum.

Ad secundum dicendum quod virtus vel potentia inferior est potentior ad suos proprios effectus, quam sit altera potentia, quamquam nobilior, ad proprios effectus^(b) potentiae inferioris. Ligatio vero seu ablatio^(c) usus liberi arbitrii non spectat ita directe ad affectiones irae vel concupiscentiae sicut ad quasdam corporales passiones cerebri in se includentes magnam retractionem seu prostrationem aut immoderatam et furibundam conversionem virium sensitivarum, ad quod per naturalem colligantiam^(d) sequitur aliquid consimile in parte superiori, sicut suo loco plenius est ostensum.

Ad tertium dicendum quod licet causa, in quantum causa, sit potior suo effectui, multi tamen sunt effectus in quos non potest nisi per effectus intermedios. Unde licet velle meum moveat potentias motivas membris meis affixas, et iterum illae sic motae moveant ensem vel baculum ad actum

(a) Al. m. mg. (b) Al. m. mg. *quam... effectus.* (c) Al. m. mg., del. *ablatio.* (d) V *colligativam.*

percussionis: non tamen meum velle potest sine illis in actum illius percussionis. Et sic est in proposito.

Ad quartum patet ex praedictis, quia non negamus quin experientia vitiosa tollat experientiam sanctam sibi contrariam, sed non ex hoc sequitur quod tollat notitiam speculativam ^(a). Et certe, causa impediendi iudicii experimentalis immediatius spectat ad moralem philosophum quam ad naturalem; quamvis, pro quanto hoc fit per naturam contrarietatis et per naturam potentiarum nostrae animae, spectet ad eum cuius est tractare de natura potentiarum et actuum animae.

^(a) Al. m. mg. *notitiam speculativam*, del. *noam spevam*.

Quoniam contra sublimem et utilem veritatem, qua dicimus quod voluntas libera movet se ipsam, quidam ex processivo motu animalium vel ex locali motu cordis et membrorum philosophari se putant: idcirco de praefato motu animalium tria quaerantur ad praesens.

QUAESTIO LXXXVII.

Primo scilicet, an motus eorum voluntati vel appetitui sensitivo subiectus causetur immediate ab intrinseco actu appetitus motivi, quo scilicet sufficienter vult et appetit se movere.

Et videtur quod non.

1. Quia, quantumcunque hoc appetat, si membra sint paralytica aut per alias vias ad motum indisposita, non movebuntur; ergo appetitus movendi non est tota causa motus corporis vel membrorum.

2. Item, si corpore mortuo eius anima localiter seu praesentialiter sit in ipso, non movebit ipsum solo appetitu movendi; ergo praeter appetitum requiritur alius immediatior motor.

3. Item, sicut est ordo in potentiis, sic in earum actibus; sed inter appetitum et corpus sunt potentiae vegetativae; ergo inter motum corporis et actum appetitus est intermedius vegetativae potentiae motus; ergo appetitus non potest movere corpus nisi per intermedium motum vel actum alicuius potentiae vegetativae.

4. Item, continuus motus localis dilatationis^(a) et constrictionis^(b) cordis non est ab appetitu, cum sit in nobis, etiam cum dormimus et cum nihil actu appetimus vel cogitamus; ergo oportet dare aliam vim motivam illius motus.

(a) Al. m. ex *dilationis*.

(b) Ex *constructionis*.

Contra: Appetitus sensitivus est potentia alicui organo corporali infixā; ergo per actum appetendi, quo sufficienter appetit moveri ad aliquem locum, sufficienter et immediate movet organum suum ad illum locum; sed ad motum illius organi sequitur motus aliorum membrorum; ergo et cetera.

Item, si alia potentia intermedia ad hoc exigitur, aut exigitur tanquam dispositio per quam membrum reddatur bene mobile ab appetitu, et tunc non exigitur ut virtus motiva membri, sed solum ut dispositio passiva seu materialis disponens ad recipiendum impulsū et motum ab appetitu, aut exigitur ut virtus efficiens motum membri; sed quod hoc esse non possit probatur. Primo, quia virtus activa et motiva, in quantum talis, non accipit immediate suum agere vel movere ab alia ^(a) potentia, quia tunc non efficeret illum motum, sed solum reciperet; ergo non potest illum recipere ab altera nisi per hoc quod ab altera convertitur et applicatur ad suum actum, sicut voluntas convertit intellectum vel oculum ad actum intelligendi vel videndi seu ad propria obiecta illorum actuum, ita quod conversio est alius actus ab actu videndi, et respectu primi se habet potentia visiva solum passive, respectu vero secundi se habet active, saltem ex quo est sufficienter habituata et disposita ad agendum; sed potentia quae non habet aliud obiectum nisi solum patiens in quo agit non indiget ad aliud converti vel applicari nisi solum ad suum patiens ad hoc quod agat in illud; ergo si illa sit sufficienter praesens suo patienti et e contrario, non est amplius applicanda ad illud, immo absque omni applicatione efficiet suum actum; sed si in membris est potentia motiva potentiae appetitivae subiecta, ipsa non habet aliud obiectum praeter suum patiens cui est praesens et infixā tanquam forma suae materiae; ergo talis semper moveret membrum nec indigeret ad motum applicari ab appetitu. Secundo, quia nulla forma impellit suam materiam ad motum nisi sola potentia appetitiva quae ipsum actum appetitus habet pro impulsu; ergo praeter impulsū membrorum ad quem sequitur localis motus eorum non est hic dare aliam potentiam motivā praeter appetitivā. Tertio, quia nulla alia videtur posse hic nominari nisi quidam vigor membrorum et ossium et nervorum quo sentimus nos agiles et fortes ad motum; sed impulsus et applicatio huius vigoris ad motum non est alius ab impulsu membri per ipsum vi-

(^a) In ras.

gentis; ergo immediatus ^(a) motor membrorum est ille a quo fit ille impulsus; si enim membra moverentur ab illo vigore, tunc praeter impulsus ipsius vigoris quo impellitur ab appetitu faceret ipse alium impulsus in membris quo membra impelleret et moveret, sicut videmus quod praeter impulsus quem manus mea facit in baculo fit alter impulsus in lapide per baculum moto.

[Respondeo]

Dicendum quod loquendo proprie de vi motiva membri, quae scilicet facit eius motum per intermedium impulsus quem primo dat membro, videntur cogere rationes secundae partis quod non sit ibi alia motiva intermedia inter appetitum et membrum primo motum. Si tamen totum primum membrum, ut est motor secundi membri, vocet quis potentiam motivam: sic inter appetitum et membrum secundario motum est potentia ^(b) intermedia, scilicet, membrum primo motum cum suo vigore. Sumendo vero vim motivam pro quacunque vi disponente membrum ad efficaciter suscipiendum impulsus appetitus et ad hoc ut motus debitus post illum impulsus sequatur: sic debitus vigor ac figura et complexio et connexio nervorum et ossium et membrorum potest hic poni pro vi motiva media inter appetitum et corpus.

[Solutio Obiectorum]

Ad primum igitur in contrarium patet ex dictis, quia quod membrum paralyticum vel alias indispositum non possit ab appetitu moveri non est ex defectu alicuius potentiae impulsivae, sed solum ex indispositione mobilis ad suscipiendum influxum motoris.

Ad secundum dicendum quod, quando anima non est in corpore sicut forma ipsum actualiter vivificans et informans: tunc actus sui appetitus non est in aliqua parte corporis sicut in organo suo, nec unum vel alterum habet tunc naturalem unionem vel colligantiam propter quam motus

(^a) In ras. (^b) Sequitur ras.

unius redundet in alterum et e contrario. Unde sicut lapis mihi absque omni colligantia praesens non trahit me deorsum sua gravitate et motu, colligatus tamen me suo pondere premit et trahit: sic est in proposito. Si vero quaeras, quomodo ergo spiritus separatus movet corpus, ex quo non habet naturalem colligantiam ad actum sui appetitus, nec spiritus habeat aliam vim motivam corporis, quam haberet, dum corpus suum informaret: potest dici quod sicut manus mea viva cum toto suo vitali vigore a meo ^(a) appetitu mota movet vel capit aliquod corpus extrinsecum, sic vigor ille manum vivificans et cum anima separata recedens potest ab interno appetitu moveri et applicari ad corpora extrinseca movenda vel capienda. Nec mireris de hoc, quia quando spiritus separatus per actum sui velle se in varia loca movet ^(b): tunc illud eius mobile quod locis corporalibus immediatius applicatur non videtur esse sua potentia volitiva vel intellectiva, sed potius aliquid inferius illis et magis forinsecum quam illa. Praeterea, cum solo imperio sui velle non moveat nec movere queat omnia corpora, etiamsi essent infinita, quae utique omnia potest simul velle movere: oportet quod inter ipsum et illa sit aliqua vis quae per imperium voluntatis mota possit usque ad aliquam certam mensuram movere corpora extrinseca; quamvis forsitan dici possit quod, licet voluntas unico actu possit velle movere infinita, non tamen habet efficaciam ad movendum secundum numerum vel magnitudinem rerum volitarum, sed solum secundum mensuram suae formalis et activae efficaciae, et quod secundum istam non agit nisi in patiens sibi praesens, ideo licet possit velle movere absentia et longinqua et etiam non entia, non propter hoc eius impulsus vel motus redundat in illa.

Licet autem haec responsio pro tanto bona sit, quia etiam voluntas non movet suppositum suum secundum mensuram sui voliti, utpote, si vellet quod moveretur in instanti per spatia infinita, sed solum movet ipsum secundum mensuram virtualis efficaciae suae ad suum suppositum impellendum et secundum mensuram secundum quam suppositum illud est impulsibile — non enim potest simul impelli ad plura et opposita loca —: nihilominus aestimo quod nullus spiritus creatus possit aliquam rem extrinsecam movere solo intrinseco actu suae voluntatis. Cuius una ratio est: quia totus, quantum est ex se, est directus in obiectum amandum

^(a) Al. m. ras. ^(b) Al. m. ex move.

et fruibiliter amplectendum, et ideo ex se nihil in alio passivo efficit ^(a), nisi pro quanto per naturalem colligantiam alterius ad illum et illius ad alterum aliquid redundat ex ipso in illud. Propter quod eo ipso quo ad aliquod obiectum movetur aut vult moveri convertit ad illud intellectum vel sensum sibi connexum. Nullum enim agens agit directe in aliquod patiens, nisi aspectus suae virtutis activae sit directe conversus et virtualiter infixus in illud patiens. Constat autem quod aspectus voluntatis et sui velle non est directe conversus nisi in obiectum volitum et ^(b) per aliquam notitiam sibi praesentatum et in suum intrinsecum patiens in quo recipitur suum velle, quo mediante est conversus ad potentias sibi naturaliter connexas et oboedientes. Secunda ratio est, quia tanta est altitudo et intimitas potentiae cognitivae et volitivae, actusque cognoscendi et volendi ita intime sunt in intimo illarum quod praeter propria obiecta ad quae essentialiter efferuntur nihil extrinsecum respiciunt immediate, sed solum mediante aliqua natura vel potentia sui suppositi quae non est tantae interioritatis et nobilitatis sicut sunt ipsi. Et ideo nisi illa prius moveatur vel agatur ab ^(c) ipsis, non possunt aliquem actum vel motum efficere in res exteriores eis naturaliter non connexas.

Ad tertium dicendum quod potentiae vegetativae respectu suarum propriarum actionum agunt ^(d) naturaliter et necessario, ex quo habent materiam sufficientem et dispositam in quam agant, et ideo quantum ad has non sunt appetitui directe subiectae nisi solum per accidens vel oblique seu mediate. In motu vero processivo sunt membra subiecta et oboedientia voluntati, et ideo respectu istius motus non se habent potentiae vegetativae nisi solum ut mobiles et ut partes mobilis et ut dispositivae membrorum ad motum, pro quanto scilicet membra vigent et constant et connectuntur et sunt agilia per informationem et operationem illarum. Semper tamen concedo quod sicut est ordo in potentiis, sic et in actibus earum. Sed non propter hoc oportet quod passio facta in potentia vegetativa et in organo eius sit effective ab ipsa potentia, immo potius oportet quod sit facta in ea ab altera potentia; quia passio, per quam ipsa non agit, sed agitur ^(e) et impellitur, non debet dici eius actio, sed solum eius passio.

^(a) Al. m. ex *effecit*. ^(b) Add. interl. al. m. ^(c) Al. m. mg., del. *in*.
^(d) Al. m. mg. ^(e) Sequitur *ras*.

Ad quartum dicendum quod illa dilatatio et constrictio cordis quae fit per gaudium et ^(a) tristitiam aut per spem et timorem fit ^(b) immediate ab appetitu, illa vero quae fit continue et naturaliter causatur ab anima, in quantum est forma et formalis vita cordis. Sicut enim ad formam ignis quae dicitur levitas sequitur naturalis et continuus motus eius in sursum: sic ad actualissimam formam vitae seu animae existentem in corde sequitur naturaliter motus cordis tanquam naturaliter redundans et resultans a formali et actualissima vivacitate ipsius animae, sicut a luce resultat splendor et radius lucis. An autem iste motus sit solum a vivacitate animae quam habet in suis potentiis vegetativis aut etiam ultra hoc a vivacitate, quam habet, in quantum est sensitiva, non spectat ad praesentem quaestionem; nihil tamen inconveniens, si sit a tota radicali vivacitate animae.

QUAESTIO LXXXVIII.

Secundo quaeritur an in motu corporis processivo seu voluntario moveatur aliqua una pars corporis ab appetitu primo et immediate et reliquae per primam ut motam ab eo.

Et quod non videtur.

1. Primo, quia omnis pars corporis in qua est illud appetere per quod membra moventur habet moveri immediate ab illo, solum omnino velit eam moveri; sed actus appetendi est in omni parte in qua est actus dolendi vel delectandi ^(c), et ubicunque adest actus sensus communis, adest ^(d) actus appetitus ipsum sequentis; hoc autem est in omnibus partibus sensitivis; ergo omnes illae primo et immediate ab appetitu moventur, quandocunque moventur.

2. Secundo, quia videmus quod saepe inchoat motus ab extrema parte digiti, ut, cum per eam impellimus vel reicimus lapidem aut quando summitatem digiti flectimus versus palmam, motus etiam ambulandi incipit a pede; si ergo ex-

^(a) Sequitur ras. ^(b) V *fiunt*. ^(c) V *appetendi* quod falsum esse non solum apparet ex tautologia, sed etiam ex solutione huius obiectionis p. 208. ^(d) Al. m. mg.

tremae partes corporis possunt a voluntate primo et immediate moveri, ergo et omnes aliae.

3. Tertio, quia cor, quod est prima sedes animae, extra primum locum suum totaliter non mutatur, nisi totus truncus corporis, pectus scilicet cum scapulis, mutet locum suum; ergo totum in simul et aequè primo movetur de loco ad locum.

Contra: 1. Impulsus quo corpus ad motum localem impellitur non fit in omnes partes simul nec fit versus omnem situm, sed dirigitur solum in aliquam sex positionum, scilicet, in ante vel retro aut in sursum vel deorsum aut dextrorsum vel sinistrorsum aut in aliquam commixtam ex duobus, ut, cum simul movetur in sursum et in ante; sed pars in qua primo fit impulsus primo movetur, et quando fit motus in ante, prius naturaliter movetur pars anterior quam posterior, et e contrario est, quando fit motus retrocessivus; ergo et cetera.

2. Item, sensibilibiter videmus quod quando ambulamus, corpus non movetur totum simul, immo dum unus pes movetur, alter quiescit, saepe etiam nostris manibus movemus nasum vel alia membra, et constat quod tunc manus primo moventur a nobis, quaedam etiam non possunt a nobis moveri nisi aliis motis, ut, pilos non movemus nisi movendo caput vel cutem frontis et capitis; ergo sensibilibiter patet naturam aliquem ordinem fixisse in motu partium; sed omnis talis ordo incipit ab aliquo uno primo; ergo in omni motu corporis est dare aliquam partem primo motam per quam ceterae moveantur mediate vel immediate.

QUAESTIO LXXXIX.

Tertio quaeritur an quandocunque anima movet unam partem corporis, aliqua alia stet tunc fixa a quo inchoetur motus alterius partis.

Et videtur quod sic.

1. Quia Augustinus, libro VIII *Super Genesim ad litteram*, bene ante finem, contra quosdam credentes ani-

nam, quando movet corpus, localiter seu dimensive moveri, acsi esset corporaliter distensa, dicit ⁽¹⁾: « Si possent diligenter aspicere cardines membrorum corporis sui, quomodo articulatim dispositi sunt quibus initia motionum innitantur, invenient ea quae per spatia locorum moventur nisi ab eis quae loco fixa, id est, immobilia sunt non moveri. Non enim movetur solus digitus, nisi manus fixa sit, a cuius articulo velut immoto cardine moveatur. Sic tota palma ab articulo cubiti, sic cubitus ab articulo humeri et humerus a scapula commovetur, stantibus utique cardinibus quibus motio nitatur per loci spatium quo movetur. Sic plantae in talo est articulus ^(a) quo stante movetur, sic cruris motus in genu, et totius pedis in coxa. Et nullus motus membri omnino est quem voluntas moveat nisi ab aliquo articuli cardine, quem ^(b) virtus eiusdem voluntatis primitus figit, ut ab eo quod per loci spatium non movetur agi valeat quod movetur. Denique nec in ambulando pes levatur, nisi alius fixus totum corpus ferat, donec ille qui motus est a loco unde fertur ad locum quo fertur immoto articulo sui cardinis imitatur ». Haec Augustinus.

2. Item, rectus et consubstantialis ordo naturae nunquam est frustra; sed ordo flexurarum corporis humani et animalium est rectus et eis consubstantialis, ut scilicet est flexura pedis in cavilla et tibiae in genu et coxae in coxalibus seu natis et ut sunt tres flexurae digitorum et sic de aliis; ergo talis ordo flexurarum non est frustra corpori humano insertus; sed constat quod non est ad aliud, nisi ut pars flexibilis possit moveri, altera super quam flectitur fixa stante; ergo ex naturali et consubstantiali ordine naturae est praefixus talis modus movendi.

3. Item, quando lumbrici seu vermes oblongi moventur contrahendo caudam versus aliquem medium punctum corporis et ab eodem puncto partem anteriorem protendendo in ante: tunc punctus iste stat fixus et anima in illo, et ab illo incipit motus caudae tractivus et impulsus partis anterioris in antea protensivus; et idem est in motu cordis quo unum cornu eius versus aliquem punctum medium contrahitur ^(c) et aliud cornu ab eodem puncto versus situm oppositum dilatatur; sed

^(a) Al. m. mg. *quibus... articulus.*
trathitur.

^(b) In ras.

^(c) Ex con-

⁽¹⁾ Cap. 21, n. 41 (PL 34, 388sq.).

punctus ille qui stat fixus non potest esse solum quid indivisibile, tum quia anima non posset stare fixa in solo indivisibili puncto corporis nec per illud impellere aut attrahere corporis partes, tum quia punctus est aliquid partium, ergo motis partibus in quibus consistit, esset et ipse necessario motus; ergo oportet quod cum illo puncto sit aliqua pars fixa et immota.

4. Item, omne quod movetur ex se dividitur in movens et motum, movens autem motu locali oportet quod sit vel totum suppositum alicuius substantiae diversum ab supposito mobilis aut in aliqua eius principali parte consistens et per illam movens reliquam partem; sed subsistentia suppositi non figitur in sola forma nec in sola materia; ergo oportet quod pars in qua principaliter figitur et per quam movet reliquam partem sit composita ex materia et forma; sed animae sensitivae brutorum non habent materiam nisi partem corporis; ergo et cetera.

5. Item, sicut movens se habet ad esse, sic se habet ad movere, quia si non est ens per se et in se ipso solum existens, non est solus ipse motor, sed potius totum compositum; ergo quando forma existens in materia dicitur movere, tunc totum compositum ex illa forma et materia est ipse motor: sed totus motor, in quantum motor, est immotus; ergo in omni movente se est dare unam partem ex materia et forma compositam pro motore et aliam pro mobili seu moto.

Contra: Quando angelus vel anima separata movet se per locum, movet simul se totam, quia non est ibi una pars mota et alia immota; ergo quando cum corpore glorioso se totam voluerit simul movere, hoc facere poterit, quia corpus illud non erit sibi ad aliquam gravitatem seu impedimentum; ergo tunc poterit movere simul omnes partes corporis gloriosi, iuxta quod Ezechielis 1 de sanctis animalibus dicitur ⁽¹⁾ quod *ibant et revertebantur instar fulgoris coruscantis*; ergo non est de absoluta necessitate localis motus corporis humani et vivi quod una pars eius stet fixa et immota, dum aliae moventur.

Ad secundam quaestionem dicendum

Quod aliqua pars corporis quadrupliciter potest dici moveri ab appetitu. Primo, per hoc quod actio appetendi fit et

⁽¹⁾ Ezech. 1, 14.

recipitur in ipsa, ut sic ipsa appetitio dicatur eius formalis motio, sumendo multum generaliter nomen motionis et motus. — Secundo, per hoc quod efficaciter dirigitur ad partem aliam impellendam et movendam, ita quod huiusmodi directio seu inclinatio dicatur eius formalis motio ab actu appetendi causata. — Tertio, ut impulsus quo pars aliqua impellitur ad alium locum ad quem transeat dicatur formalis motio illius partis. — Quarto, ut ipse transitus de loco ad locum dicatur motus. Et hic modus ultimus habet magis proprie rationem motus, quia primi duo et forte etiam tertius possunt fieri in instanti.

Quantum autem ad primos duos modos illa pars primo movetur in qua principaliter insidet sensus appetitus et eius appetitio. Et hoc communiter creditur esse cor aut in non habentibus cor aliquid quod gerit vicem cordis, id est, radicalis sedes animae sensitivae. — Quantum autem ad tertium modum illa pars semper prius naturaliter impellitur quae inter omnes impulsas est propinquior impellenti, quamvis aliqua remotior aliquando intensius et aggregatius recipiat influxum et impulsum primi impulsoris, sicut et radii solis et stellarum plus aggregantur in terra vel centro mundi quam in multis intermediis partibus aeris. — Quantum autem ad quartum modum illa inter simul motas prius naturaliter movetur ad alium locum quae propinquior est termino loci ad quem seu versus quem fit ille motus; quia quando impingitur in cornu suo posteriori, impossibile est quod illud cornu moveatur in antea, nisi pars anterior prius naturaliter transeat in antea, quia pars posterior oportet quod transeat ad primum locum anterioris. Quod non potest fieri, nisi anterior prius naturaliter inde recedat ubi pars ^(a), posterior potest subintrare post ^(b) anteriorem, ita quod fiat in eodem situ et loco cum illa, aut nisi per expulsionem aeris vel spiritus aerei de locis porosis pars posterior transeat ad loca illa porosa, quod quidem in motu animalium valde contingit. — Loquendo vero de prioritatem temporis patens est illas ^(c) prius moveri quae ceteris stantibus fixis prius mutant suum locum. Sed an hoc sit semper necessarium in responsione tertiae quaestionis tangetur.

[Solutio Obiectorum]

Ad primum igitur dicendum quod non est necesse partem in qua primo insidet motivus actus appetendi sem-

(a) V add. *nisi*.

(b) V om.

(c) Al. m. ex *illa*.

per impelli ad hoc ut mutet locum, sed sufficit quod dirigatur ad impellendam illam quam vult appetitus movere ad alium locum. Non enim est necesse quod, ubicunque est actus dolendi vel delectandi, ibi sit illa actio appetitus per quam corpus localiter movetur^(a). Illa enim actio sequitur actum imaginationis vel sensus communis, quamvis per quandam intimam coassistentiam et efficaciam adsit actibus sensuum particularium seu organorum exteriorum, sicut et eis coassistit actus sensus communis.

Ad secundum dicendum quod sicut ad locum cordae vel arcus, in quo immediate infigitur sagitta iacienda, concurrunt finalius et efficacius totus impulsus sagittae, nec tamen propter hoc oportet quod illum finalem impulsum non praebeat aliquis alius impulsus alicuius alterius partis: sic, quando extremam partem digiti fortius prae ceteris impellere volumus et impellimus, non propter hoc oportet quin aliquae aliae prius impellantur, saltem spiritus pulsátiles, nec etiam propter hoc oportet quin intermediae prius dirigantur ad illam impellendam.

Ad tertium patet ex dictis, quia quando cor cum pectore movetur in antea: tunc, licet cor primo impellatur ad motum, pars tamen anterior pectoris prius mutat locum, nisi pro quanto cor in ipso impulsu per dilatationem unius cornu sui et constrictionem alterius mutet aliquantulum locum.

Primum vero alterius partis potest concedi, nisi quod quando^(b) dicit quod pars in qua primo fit impulsus primo movetur, non est verum, nisi motum sumat pro ipso-met passivo impulsu.

Ad illud vero secundi quo dicitur quod omnis ordo motuum priorum et posteriorum incipit ab aliquo uno primitus moto: si unum primum sumatur hic pro divisibili multas partes habente, verum est, alias autem non, quia motus corporalis non est proprie nec simpliciter nisi in subiecto divisibili. — Quod etiam ibidem subdit quod oportet dare talem partem primo motam per quam ceterae moveantur: si de motu directionis vel impulsione loquatur, verum est, non tamen, si loquitur de motu transitu localis: quia illa quae primo transit non movet semper sequentes nisi solum per viam colligantiae, propter quam posterior necessario sequitur priorem, et e contrario, si posterior primo mutet locum.

(^a) Ex moveatur. (^b) V add. ubi.

Ad tertiam quaestionem dicendum

Quod hic est distinguendum de partibus animalis et de multiplici statu ipsius. De partibus quidem, quia est pars quae est mere forma et pars quae est mere materia et pars composita ex utraque, non tamen sic quod in se includat totalitatem totius materiae et formae sui totius, quia tunc non esset ^(a) pars, sed totum.

Loquendo igitur de prima, in quantum est principium motuum, et etiam de secunda, in quantum sibi solum subservit ad agere seu movere, non ad recipere eius actionem vel motum: sic oportet quod omnem motum naturaliter praeceat primus motor immotus, saltem immotus ab illo motu qui primordially manat ab ipso. Ideo autem dico « prius naturaliter » tum quia sumendo motum pro actione vel passione quae potest fieri in instanti — sicut est actio quae dicitur velle aut virtualis directio aspectus visualis aut ille impulsus lapidis qui fit in primo instanti quo primitus contingitur a manu vel baculo ipsum impellente —, tunc ipse motor potest in eodem instanti moveri a motu quem facit, pro quanto recipitur in materia vel in passiva potentia eius, ita quod ex consequenti agitur et movetur per actum a se factum; tum quia, licet motus localis quantum ad successionem suarum partium non sit in primo instanti sui initii, ipsa tamen initiatio eius fit vere in illo instanti, et hoc sic quod, sicut illud instans non omnino sic praecedat tempus cuius est initium, quasi sit extra ipsum, sicut est prior pars temporis extra sequentem, sic nec illud initium motus est extra ipsum motum quasi divisibile ab illo. Et ideo, quandocumque primum principium motus localis facit motum et eius initium in materia sua, et hoc sic quod redundat in ipsum, ita ^(b) ut ipsum per consequens vere dicatur illo eodem motu moveri aut saltem altero ab illo in eodem nunc resultante ^(c): tunc est prius naturaliter immotum et carens passivo initio motus quam sit illo initio motus agitatum vel motum seu mutatum. Et pro tanto est semper et necessario verum ^(d) quod in omni movente se est aliquod principium motivum quod in initio motus est prius naturaliter stans fixum et immotum.

Ad videndum autem quando oporteat aliquam partem animalis quiescere per tempus illud in quo alia pars mo-

^(a) Al. m. ras.

^(b) Add. interl. al. m.

^(c) Al. m. ex *resiliente*.

^(d) V *rerum*.

vetur oportet distinguere de multiplici statu animalis seu hominis; quia si sit in tali statu in quo nulla pars sui corporis resistit motori nec aliquod gravamen vel impedimentum dat ei in motu, sed est secundum omnes sui partes summe oboediens et summe dispositum ad suscipiendum motoris impulsus et motum, et cum hoc ipse motor est potentissimus ad illud pro voto movendum, sicut utique est nunc anima Christi: tunc, ut aestimo, potest totum corpus sic simul movere quod nulla eius pars quiescet in loco priori. Et sic credo Christum ascendisse in caelum et ad iudicium instar fulguris esse venturum. — Quando vero est in statu in quo vis motiva animae non est plene praepotens super suum mobile nec super eius motum, et in quo corpus multipliciter resistit motori et sua gravedine impedit motum, et hoc, sive illa resistantia sit poenalis et dolorosa sive non, sicut utique non fuit poenalis in homine ante primum lapsum: tunc oportet motum limitari et moderari secundum limites et mensuras mobilitatis corporis et virtutis motivae sui motoris. Et haec est causa quare in homine, quamdiu habet corpus animale, oportet ut plurimum unam partem figere, quando aliam movet; quamvis ad horam sic et possit aliter esse, ut in saltu post eius initium constat quod totum corpus cum omnibus suis partibus mutat locum, unde in medio spatio saltus nulla pars corporis est quae non transeat per spatium saltus.

[Solutio Obiectionum]

Ad primum igitur dicendum quod Augustinus loquitur de illo modo movendi qui nunc communiter competit ^(a) nobis nec dicit quod nullo modo possit aliter fieri. Sufficiebat ^(b) enim hoc sibi ad monstrandum per locum a minori quod anima, quando movet corpus, non necessario movetur quasi distensa in loco. — Quod vero dicit manum, dum movetur, inniti super nodo seu articulo brachii stante fixo et sic de aliis: non est contra nos duplici ex causa. Primo, quia totum corpus moveri absque inflexione manus super brachium vel tibiae super genu, eo scilicet modo quo una trabs movetur, non est de illo genere motus circumflexi de quo ibi loquitur Augustinus. Et ideo in tali motu non circumflexo non est necesse unam partem corporis quiescere ad hoc ut super eam alia circumflectatur. Secundo, quia dum

(a) *Ex petit.* (b) *Ex suffiebat.*

brachium et tibia et totum corpus movetur, potest manus super brachium et pes super tibiam^(a) circumflecti, sicut, dum navis^(b) portans quatuor rotas movetur, possunt simul rotae super partes navis quibus sunt infixae moveri. Iuxta quod et in caelis ponuntur orbes excentrici intra orbes concentricos moveri, ita quod nihilominus concentrici suo proprio motu moventur. Sufficit enim quod illud super quo aliud circumflexive movetur sit fixum et stabile respectu illius motus quo illud aliud super eum movetur, ut scilicet illo motu non moveatur.

Ad secundum dicendum quod ille ordo movendi non est sic insertus naturae ut semper et necessario oporteat ita fieri, sed est principaliter ad hoc ut corpus humanum possit pluribus modis moveri, ut in hoc ipso facultati et appetitui voluntatis plenius et multiformius subsit et famuletur et ut vario moderamini operum prudentiae ceterarumque virtutum decentius et significantius proportionetur; quia varia distinctio et subdistinctio membrorum cum suis nexibus et flexuris sub mira significantia correspondet variis distinctionibus et subdistinctionibus ac nexibus et flexuris virtutum et suarum partium.

Ad tertium dicendum quod, quando simul, dum una pars contrahitur, altera dilatatur^(c), sicut fieri videtur in motu cordis: tunc est duplex modus respondendi. Primus est quod non solum unus indivisibilis punctus stet fixus, sed etiam aliqua pars divisibilis, licet modica. Et tunc potest esse quod illa pars fixa sit cum soliditate sic subtilis et spiritualis quod aliae grossiores et porosiores possunt super eius situ seu loco moveri absque motu illius. Iuxta quod a quibusdam peritis creditur ventus per spatium aeris moveri, aliquibus partibus aeris eiusdem spatii stantibus immotis et quasi intra grossiores partes ipsius venti. Sicut enim spiritus a corde manantes suo motu subintrant nervos et carnem: sic, si spiritus starent fixi et carnes vel nervi moverentur in eos, eo ipso penetrarentur ab ipsis spiritibus. Et dato quod hoc esse non posset, sufficit quod quomodocunque aliqua pars stet tunc fixa. Secundus modus est quod vis animae motiva, id est, vis appetitiva cum sensu communi stet fixa in uno indivisibili puncto, non quidem sic quod sit in solo illo puncto, sed potius in partibus corporis, prout uniuntur in illo puncto quasi in suo intimo centro. Iuxta quod sphaera tangit planum

(a) Al. m. ras.

(b) Ex navi.

(c) In ras.

vel connexum alterius sphaerae in indivisibili puncto, non quidem sic quod partes unius sphaerae non tangant partes plani vel alterius sphaerae, sed sic quod non tangunt eas nisi in puncto illo. Nec per hoc intendo quin illa potentia animae sit infixae alicui parti organicae et toti magnitudini eius, sed quod eius radix simplicissima et quasi centralis fiat tunc fixa in illo puncto seu in partibus circumadiacentibus, prout terminantur et uniuntur in illo puncto. Iuxta quod dicimus quod vis visiva viget potissime in centro oculi vel pupillae, et quod ipse actus videndi viget potissime in terminali puncto axis sui lati aspectus vel axis speciei radiosae. Licet autem punctus ille, pro quanto est aliquid partium motarum, moveatur: non tamen movetur respectu intentionis sensus communis et potentiae appetitivae, sicut nec angelo stante fixo in uno loco dicitur locus respectu eius mutari, quantumcunque omnia corpora illius loci cum suis quantitativis inde recedant et alia adveniant.

Attamen contra hunc modum est: quia potentia appetitiva et sensus communis cui est inserta sive connexa exigunt aliquam materiam radicalem cui principaliter et immobiliter sint fixae^(a). Et consimiliter centralis radix earum exigit aliquam centram radicem aliquarum partium corporis vel organi cui immobiliter sit infixae. — Sed ad hoc forte dicitur quod, licet oporteat potentiam esse in aliqua radicali materia^(b) immobiliter fixam: non tamen oportet quod centralis radix suae virtutis sit semper infixae eidem reali puncto sui organi, sed secundum variam iactationem suae aciei et sui aspectus et intentionis figitur diversimode, nunc scilicet in hoc puncto et nunc in alio. Iuxta quod Augustinus, XII *Super Genesim ad litteram*, capitulo 15, dicit⁽¹⁾ quod « in dormientium cerebro consopitur via sentiendi quae intentionem ad oculos ducit, ideoque tunc in aliud aversa^(c) cernit visa somniorum ». Ubi aperte videtur velle quod intentio sensus interioris possit ab una parte organi sui in aliam duci et moveri, sive hoc fiat cum spiritibus corporalibus sive non. Quicquid tamen sit de hoc, primus modus est faciliior ad sustinendum, licet iste subtilior videatur. Quando autem pars anterior primo in ultra protenditur, antequam posterior contrahatur vel e contrario: tunc potest ultra hoc

(^a) Melius *infixae*. (^b) Al. m. mg.; *immobiliter* in ras. (^c) V *aversa*.

(¹) Cap. 20, n. 42 (PL 34, 471).

responderi quod vis motiva tunc figitur in tota parte tunc quiescente, et praecipue in illa quae propinquius circumiacet illi puncto a quo inchoat impulsus vel attractus alterius partis.

Ad quartum dicendum quod non est necesse quod omne movens se ipsum sic dividatur in movens et motum, quasi oporteat totam essentiam moti esse realiter diversam ab essentia moventis, eo modo quo manus differt a brachio; sed sufficit quod illud per quod est principaliter movens et illud secundum quod est principaliter motum differant sicut potentia activa et potentia passiva. Sufficit etiam cum hoc quod movens, in quantum movens, differat a se ipso moto, in quantum moto, diversis realibus rationibus et respectibus. Unde, in quantum forma potentiae cum sua materia subiaceret motui vel actioni, est utique subiectum patiens, in quantum vero eadem forma cum sua materia efficit illum motum, non habet rationem subiecti patientis, sed solum rationem agentis et ^(a) moventis. Qui autem huius contrarium contra nostrae voluntatis libertatem astruere nititur probet quod dicit, quia non dubito quod non poterit facere rationes nisi falsas et ridiculas. Praeterea, omissis multis alibi a me tactis unum grossum et sensibile quaero ab eis, an scilicet ignis lucens possit alterius ignis vel lucis radio perfundi et irradiari. Et utique habebunt dicere quod sic. Ergo tunc idem ignis qui irradiat irradiatur. Quaero igitur, quare dato quod irradiationem quam facit in alia reflectat super se, ut scilicet se ipsum irradiet, quare, inquam, non ^(b) ita absque omni contradictione potest in hoc casu idem ignis esse irradians et irradiatus, sicut erat, quando alia irradians ab alio irradiabatur. Et certe non poterunt dare.

Ad quintum patet ex dictis, quia licet motor, in quantum est movens, sit immotus: non propter hoc sequitur quod simpliciter et secundum omnem aliam rationem atque respectum sit immotus. — Quod vero materiam dixi esse partem principii motivi: non est sic intelligendum quasi ipsa ibi aliquid directe efficiat, cum secundum se non sit nisi passiva seu receptiva, sed intelligendum est hoc, pro quanto fundat et sustentat esse et existentiam formae activae et pro quanto facit unum ens actu cum illa. Ratio vero ibidem facta in contrarium potest concedi. — Quod tamen dicit quod, quando angelus movet se per locum, movet se totum: non oportet

(a) Add. interl. (b) Al. m. mg., non ante inquam del.

sic intelligi quin secundum aliquid sui possit stare fixus in aliqua parte prioris loci, quando secundum aliud sui movet se de alia parte prioris loci. Sed propter hoc non sequitur quod hoc fiat secundum tales partes quales habet corpus, sed potius iuxta illum modum quo anima secundum aliquid sui stat fixa in parte corporis quiescente, quando secundum aliquid sui mutat locum cum parte corporis quae movetur.

De vitiis in communi quaeruntur viginti.

QUAESTIO XC.

Primo enim quaeritur an species et genera vitiorum sumantur a positivo fundamento vitiorum vel a privatione ipsorum.

Videtur enim quod a sola privatione: Quia vitium, in quantum vitium seu in quantum malum, est tantum privatio boni.

Contra: Quia omnia vitia conveniunt in recessu a bono et aversione a Deo, differunt autem per positiva obiecta ad quae convertuntur et tendunt. Unde avaritia differt a luxuria et superbia, quia illa amat carnis delicias, haec vero divitias, superbia vero honores.

Dicendum quod quia vitium dicit negationem boni virtuosus in aliquo actu vel habitu fundatam vel ipsum actum vel habitum, in quantum in se habent talem negationem: ideo genera et species vitiorum non dicunt praecise et absolute solam negationem, sed ut relatum et annexam suo positivo in quo fundatur. Quia etiam talis negatio non potest specificiter intelligi aut definiri sine positivo in quo primo et per se fundatur: ideo in eorum definitionibus oportet poni huiusmodi positiva. — Iterum, quia peccatum commissionis differt a peccato omissionis, sicut nolle differt a velle, vel sicut odium boni differt a sola negatione amoris boni, vitium enim odii et commissionis se habet ad bonum per modum contrarii et ideo maiorem elongationem dicit a bono quam faciat sola omissio seu negatio boni, huiusmodi autem contrarietas non potest explicite intelligi per solam negationem sumptam absque positivo in quo fundatur: idcirco genera et species vitiorum contrariantium virtutibus oportet quod in se includant negationem vitiosam.

Ad primum igitur dicendum quod licet vitium, in quantum vitium, sit tantum negatio boni virtuosus: nihilominus genus et species illius negationis est sic ex se indeterminatum quod non potest a nobis determinate sumi et apprehendi sine suo positivo.

Ad secundum etiam dicendum quod licet vitia conveniant in aversione a Deo communiter sumpta: nihilominus differunt per diversos modos aversionis. Sicut enim caecitas differt a surditate, quia illa est privatio visus et alia auditus: sic malitia unius vitii differt ab alia per hoc quod una est privatio unius bonitatis et alia alterius, sic etiam unum vitium avertit ab una perfectione Dei et aliud ab alia.

QUAESTIO XCI.

Secundo quaeritur an genus vitii sumatur
a suo proximo objecto.

Et videtur quod sic: Nam homicidium dicitur malum ex suo genere, et malum ex genere dicitur actus transiens super objectum proximum secundum se et absolute indebitum, quamvis ex circumstantia possit fieri bonum.

Contra: Genus actuum^(a) et habituum^(b) mentis sumitur a potentia cuius sunt, species vero eorum sumitur a suis objectis; unde omnes actus videndi conveniunt in genere visivi; sed videre album differt specie a visione ruboris.

Dicendum quod licet supremum genus actuum animae sumatur a suis potentiis seu ex respectu ad ipsas: nihilominus genera proximiora sumuntur a generalibus rationibus suorum formalium objectorum, species vero a specificis rationibus ipsorum, ultimatae vero species sumuntur a circumstantiis actus vel habitus, id est, ex determinatis modis et causis agendi seu ex determinatis modis se habendi ad ob-

(^a) Ex actum. (^b) Ex habitum.

iecta proxima et formalia specificè sumpta. Et idem est de generibus et speciebus virtutum.

Et per hoc patet ad obiecta: Quia homicidium dicitur malum ex genere respectu specificationis ipsius actus per circumstantias seu determinatos modos et causas agendi. Et consimiliter dare eleemosynam dicitur bonum ex genere respectu specificationis ex suis circumstantiis sumptae.

QUAESTIO XCII.

Tertio quaeritur an idem actus numero possit esse in duabus speciebus vitiorum et an diversae vitiositates eiusdem actus se habeant sicut genus et differentia eiusdem vitii.

Dicendum quod quando diversae vitiositates eiusdem actus sic sunt ad invicem connexae et coordinatae quod una determinat alteram, sicut forma differentialis determinat formam generalem: tunc se habent sicut genus et differentia eiusdem speciei. Et tunc actus potius debet dici in sola una specie vitii quam in duabus. Et sic est, cum quis mendose iurat; nam vitiositas mendositatis se habet ad vitiositatem iurationis super mendacio confirmando assumptae sicut ad suam differentiam. Et ideo actus talis periurii non dicitur esse nisi in sola specie periurii. Et consimiliter occidere patrem est in sola specie patricidii, quia vitiositas quam addit ad homicidium se habet ad ipsum sicut pater se habet ad hominem.

Quando vero non sic se habent, sed quaelibet est tanquam ex se specificata: tunc idem actus est in duabus speciebus vitii. Non tamen ex hoc debet dici esse duo vitia, quia hoc esset idem quod dicere quod unus actus esset duo actus vitiosi. Et sic est, quando quis cum sacra cruce vel alia re consecrata occidit hominem; nam sacrilegium quod committitur tunc in crucem non videtur determinari per homicidium. Si vero dicatur quod hoc determinatur per primum, ut dicatur homicidium

sacrilegum: detur aliud exemplum, puta, cum quis uno ictu ensis occidit hominem et spargit sanguinem Christi in calice existentem, ita quod scienter et duplici malitia facit utrumque, tanquam non solum intendens occidere hominem, sed etiam conculcare Christi sacramentum. Sciendum tamen quod idem actus interior voluntatis non potest sic ferri ^(a) in duo talia sicut potest idem actus exterior. Unde praedictus actus exterior manat a duobus actibus internis malae voluntatis. Vel exemplum huius est, cum meretrix fornicatur propter lucrum cupiditatis; non enim ipsa fornicatio fit per hoc avara nec avaritia fit fornicaria, sed actus ex ratione sui generis et sui obiecti proximi est in specie fornicationis, ex ratione vero finis et finalis intentionis imperantis actum est in specie avaritiae.

QUAESTIO XCIII.

Quarto quaeritur an omnis circumstantia vitiosa addita actui vitioso variet speciem vitii.

Dicendum quod circumstantia quae solum dicit maiorem vel minoritatem eiusdem vitiositatis non variat speciem vitii, nisi illa maioritas vel minoritas includat in se aliquem specialem respectum spectantem ad aliam speciem vitii. Et hoc modo maioritas potest esse mortalis et minoritas venialis. — Si autem vitiositas circumstantiae sit simpliciter alterius speciei aut alterius differentiae specifica: tunc variat speciem, nisi forte sit ita modica quod non denominet actum pravum nisi solum secundum quid, iuxta quod scintilla nigredinis adiunctae rei albae non dicitur eam reddere nigram nisi solum secundum quid.

(^a) V *feri*.

QUAESTIO XCIV.

Quinto quaeritur an species unius vitii possit esse pars integralis alterius vitii seu an unus actus vitiosus possit integrari ex pluribus actibus vitiosis habentibus vitiositates specie differentes.

Dicendum quod aliquando totum unum negotium vel officium ex pluribus partialibus actibus conflatum vocamus unum opus seu unum actum, tum ex unitate finis, tum ex unitate principalis habitus seu virtutis omnes illos actus regentis et dirigentis ad suum finem. Iuxta quod totam navigationem navis et totam constructionem domus dicimus esse unum opus aedificationis vel navigationis. Sic etiam omnes actus concurrentes in negotio gulositatis vel luxuriae vel avaritiae, ita quod per se sibi et eius fini cooperentur, dicimus esse unum totale opus gulae vel luxuriae vel avaritiae. Et hoc modo plures actus vitiosi, etiam diversarum specierum, sunt partes integrales unius totalis operis seu negotii vitiosi. Et consimiliter multi actus virtuosus sunt partes integrales unius totius negotii virtuosus.

QUAESTIO CXV.

Sexto quaeritur an omne vitium sit extremitas opposita medio alicuius virtutis et hoc sic quod extremitas illa remisse sumpta sit pars medii ipsius virtutis, ut medium illud componatur ex pluribus extremis, sicut mixtum dicitur componi ex quatuor elementis vel rubeum ex albo et nigro.

Dicendum quod omne vitium aut dicitur nimium excessum aut nimium defectum, nam aut in eo est plus quam debet aut minus quam debet. Virtus vero ei opposita dicitur

modum seu mensuram habentem quantum debet et non plus nec minus. Non tamen dicit hoc in puncto indivisibili, sed in latitudine competentis. Quae tamen, pro quanto magis accedit ad centrale punctum eius, tanto est perfectior in specie illius virtutis. Iste igitur modus non habens plus quam debet nec minus dicitur medium inter plus et minus, et plus et minus dicuntur extrema vitia ei opposita. Hoc ergo modo omne vitium est extremitas secundum plus vel secundum minus opposita medio virtutis.

Quod quidem medium non componitur ex vitioso excessu vel defectu praedictorum extremorum, sed solum ex aliquo materiali utrorumque, prout sunt reducta ad moderatum et prout sunt remota ab immoderato excessu vel defectu. Iuxta quod largitas dat danda, in quo materialiter convenit cum prodigalitate, et retinet retinenda, in quo materialiter convenit cum tenacitate. Sed in his non convenit formaliter cum eis, quia largitas dat danda et retinet retinenda, prout debet et quantum et qualiter debet et propter finem propter quem hoc debet, vitia vero faciunt modis et causis oppositis. Non ergo componitur virtus ex vitiis extremis, sicut mixtum componitur ex elementis, sed solum eo modo quo ignis ex terra genitus componitur ex priori materia terrae et ex forma ignis, expulsa forma terrae ab ipso.

Sciendum autem quod non ^(a) omni virtuti opponitur extremitas vitiosi excessus, quia in quibusdam non est dare superfluum excessum, utpote, cum obiectum actus est sic per se bonum, quod quanto actus plus in ipsum tendit, tanto est melior. Et sic est de amore Dei, nisi forte dicatur amari improprie, puta, propter id propter quod non debet amari, ut, si ametur pro sola mercede temporali vel si ametur iis quibus non debet optari, puta, damnatis. — Sciendum etiam quod non omnis extremitas vitii est sequestrabilis a forma vitiositatis ac per consequens reducibilis ad medium virtutis. Unde Aristoteles, II *Ethicorum*, dicit ⁽¹⁾ quod non omnis operatio vel passio suscipit medium, quia quaedam ex ratione sui nominis sunt semper convoluta cum malitia, ut, in verecundia et invidia et adulterium et furtum. Ista enim, quantumcunque remittantur vel augeantur, non possunt bene fieri.

^(a) In mg.

⁽¹⁾ Cfr. cap. 6, 1107a 8sq.

QUAESTIO XCVI.

Septimo quaeritur an morale bonum sit genus omnium virtutum moralium et morale malum sit genus omnium vitiorum moralium.

Videtur enim quod non: Quia genus non praedicatur directe et in quid de suis differentiis abstractive sumptis. Propter quod ens non dicitur esse genus, quia directe praedicatur de omni positiva differentia et ratione entium. Sed bonum et bonitas directe et in quid praedicantur de omni positiva differentia et ratione virtutum, nam quaelibet est essentialiter bona et quaedam bonitas, et consimiliter malum et malitia directe praedicantur de omni vitiosa differentia et ratione vitiorum.

Dicendum quod sumendo morale bonum vel malum, prout modo praedicto praedicantur de omni differentia virtutum et vitiorum, sic non sunt genus ipsorum, sed commune analogum. Sumendo vero bonum et malum pro bono vel malo habitu, sic bonum est genus omnium specialium habituum bonorum, et malum est genus omnium specialium habituum malorum. Sumendo autem bonum pro actu bono et malum pro actu malo, sic bonum est genus actuum bonorum et malum actuum malorum. His autem modis bonum et malum non praedicantur de specialibus differentiis habituum et actuum bonorum et malorum, quia differentiae ipsorum non sunt habitus vel actus ac per consequens non sunt habitus boni vel mali nec actus boni vel mali.

QUAESTIO XCVII.

Octavo quaeritur an malus finis sit circumstantia vitii vel potius sit principale vitium.

Videtur enim quod sit principale. Quia ratio bonitatis vel malitiae omnium moralium sumitur ex ordine

ad finem, finis etiam est prima causa et primum motivum in moralibus.

Contra: Quia Aristoteles, II libro *Ethicorum*, connumerat ⁽¹⁾ finem inter circumstantias actus moralis.

Dicendum quod finis est circumstantia actus exterioris, non autem omnis actus interioris; quia quidam sunt actus interni habentes ipsum finem pro primo et immediato obiecto, et si tunc finis sit malus, ille actus est principale vitium, ut est intendere aut velle finem pravum. — Ut autem scias quid sunt circumstantiae et quid non: sciendum quod ipse actus cum suo obiecto proximo sine quo actus non potest esse nec intelligi non ponuntur inter circumstantias actus, sed pro fundamento circumstantiarum; quia nihil est circumstantia sui ipsius, circumstare enim est idem quod circa aliud stare. Locus autem et tempus in quo fit actus et particulares conditiones obiecti et finis propter quem actus intendit in suum obiectum et instrumenta cum quibus fit actus et modi agendi dicuntur circumstantiae actus; quia non sic directe dicunt absolutam quidditatem ipsius actus et sui obiecti, sed quasi circumstant ipsam. Particularis autem conditio obiecti est, puta: cuius conditionis est persona quam feris vel alloqueris, an ^(a) scilicet sit sanctus vel malus, an peritus vel imperitus, an levis vel maturus, et sic de aliis. Ex his enim sumitur aliqua aggravatio malitiae actus vel alleviatio vel aliqua ratio bonitatis eius. In modis autem agendi intelligitur: an actio, puta, percussio sit magna vel parva et an scienter vel ignoranter facta et an subita vel deliberata et an multum voluntaria vel modicum.

Ad primum in contrarium dicendum quod quamvis finis sit principale in moralibus, non propter hoc sequitur quod dicat primam et absolutam quidditatem actus moralis, et praecipue actus exterioris qui ex se et immediate non attingit ad ipsum.

^(a) Al. m. mg.

⁽¹⁾ Cfr. cap. 2, 1111 a 5, 19.

QUAESTIO XCVIII.

Nono^(a) quaeritur an distinctio septem capitalium seu principalium vitiorum data a Gregorio, XXXI libro *Moralium* ⁽¹⁾, super illud Iob, 39 capitulo ⁽²⁾, *procul odoratur bellum exhortationem ducum et ululatum exercitus*, an, inquam, sit solius congruentiae vel necessitatis nequeuntis dividi in plura capitalia vitia vel pauciora.

Dicendum quod eorum principalitas respectu multorum vitiorum illa sequentium quasi suas causas vel duces habet rationem necessariam, quod vero non ponantur plura vel pauciora quam septem potius habet rationem congruentiae quam realis necessitatis. Nam haeresis vel infidelitas habet magnum principatum ad multa vitia ipsam sequentia, et tamen non ponitur a Gregorio inter septem principalia.

Ad videndum autem mentem Gregorii sciendum primo quod ipse non vocat ea principalia, quasi omnia contineantur in speciebus illorum, sicut quidam erronee^(b) aestimant, sed solum ponit illa sicut duces multorum aliorum vitiorum quae se habent ad illa sicut exercitus ad suos duces, in eo scilicet quod sequuntur duces et secundum eorum imperium moventur et reguntur. Non enim ponit superbiam inter illa septem, sicut quidam falso credunt, sed potius ponit illam super ipsa sicut regem vel reginam super duces. Ait⁽³⁾ enim sic: « Tentantia vitia quae regnante super se superbia contra nos militant, alia more ducum praeceunt, alia more exercitus subsequuntur. Non enim omnes culpa simul cor occupant, sed primo maiores et paucae ac deinde minores et innumerae. Ipsa namque vitiorum regina, superbia, dum plene cor

^(a) Ex *Non.* ^(b) Al. m. ex *eironee*, ras.

⁽¹⁾ Cfr. Gregorius M., *Moral.*, XXXI, 45 (PL 76, 620sq.). ⁽²⁾ Iob 39, 25. ⁽³⁾ L. c., n. 87 (PL 76, 620sq.).

ceperit, mox illud septem principalibus ^(a) vitiis devastandum tradit. Quos duces exercitus sequitur, quia ex eis importunae vitiorum multitudines oriuntur, *initium enim* ⁽¹⁾ *omnis peccati est superbia*. Primae autem eius soboles, unde scilicet principalia vitia de hac virulenta radice proferuntur, scilicet, inanis gloria, invidia, ira, tristitia, avaritia, ventris ingluvies, luxuria ».

De inani autem gloria oritur inoboedientia qua scilicet quis spernit subesse superiori nolens apparere subditus vel despectus, et iactantia qua quis propter gloriam iactat se de magnis, et hypocrisis et contentiones ^(b) quae sunt propter gloriam victoriae et ne in disputando appareant victi vel minus periti, et pertinaciae quibus scilicet quis est in sua sententia pertinax nolens eam pro meliori mutare nec meliorum sententiam sequi. Oriuntur etiam inde discordiae et novitatum praesumptiones, quia scilicet propter amorem gloriae ^(c) praesumunt novos errores adinvenire et novas et varias singularitates vivendi.

De invidia autem ^(d) nascitur odium, susurratio, detractio, exultatio in adversis proximi et dolor de prosperis eius. Sed nunquid gaudium de adversis proximi et dolor de prosperis sunt idem quod invidia ^(e), ita quod haec simul sumpta sunt definitio eius? Nunquid etiam invidia est quoddam odium proximi? Dicendum quod invidia proprie est idem quod impatiens seu implacabilis ^(f) displicentia de superioritate proximi, non ut absolute sumpta, sed ut comparatur ad gloriam propriam cui invidus eam aestimat derogare, odium vero proximi est absolute velle sibi malum. Quia vero faciliter transit a praefata displicentia comparativa in absolutam: ideo absolutum odium et absolutum gaudium de eius malo et absolutus dolor de eius bono oriuntur a vana gloria. Et per hoc patet ad obiectum: quia gaudium de malo proximi et dolor de eius bono, prout tantum feruntur comparative in bonum et malum proximi, in quantum scilicet bonum eius accipitur ut derogans propriae gloriae et malum eius ut conferens propriae gloriae, sic sunt idem quod invidia vel proprii actus eius. Unde idem Gregorius, V *Moralium*, in fine, super illud Iob ⁽²⁾, *parrulum occidit invidia*, dicit ⁽³⁾: « Invidere

^(a) Al. m. ras. ^(b) Al. in. ras. e. c. ^(c) Al. m. mg. ^(d) In ras.
^(e) Ex invidua. ^(f) Ex impacabilis.

⁽¹⁾ Eccli. 10, 15. ⁽²⁾ Iob 5, 2. ⁽³⁾ Cap. 46, n. 84 (PL 75, 727).

enim non possumus nisi eis quos nobis meliores putamus. Parvulus ergo est qui livore occiditur, quia minorem se aestimat eo cuius invidia torquetur ». Et paulo post ⁽¹⁾: « Cum devictum cor livor corrumpit, ipsa quoque exteriora indicant. Color quippe pallore afficitur, oculi deprimuntur, mens accenditur et membra frigescent, fit in cogitatione rabies, in dentibus stridor, cumque in latebris cordis crescens absconditur odium, dolore caeco terrebat conscientiam vulnus inclusum. Unde bene per Salomonem dicitur ⁽²⁾, *putredo ossium invidia* ».

De ira autem oritur rixa et tumor mentis quo quis iracunde contra alium inflatur, et contumeliae et clamor, et indignatio et blasphemiae quibus scilicet blasphematur proximus vel Deus. Nota autem quod ira non sumitur hic pro simplici et absoluto odio, sed pro turbulento et relativo; refert enim iniuriam sibi factam ad vindictam quam turbulente expetit de eo a quo reputat se offensum. Blasphemiam autem proximi distinguit a contumelia, quia blasphemia est maior incriminatio, puta, de iis quae magis sunt contra Deum, iuxta illud Apostoli < ad > Romanos 3 ⁽³⁾: *Sicut blasphemamur et sicut aiunt nos quidam dicere, faciamus mala, ut veniant bona*.

De tristitia autem nascitur malitia, id est, maligna amaritudo animi contra bonum vel contra proximum, et rancor qui proprie oritur ex tristitia quae remanet post iram, et pusillanimitas, id est, formido consternans animum ad peragendum ardua vel ad consistendum in eis, et desperatio et torpor circa praecepta scilicet peragenda, et evagatio mentis circa illicita.

De avaritia autem oritur proditio, fraus, fallacia, periuria, inquietudo, violentiae quibus quis rapit bona aliorum vel occidit eos pro rapina, et obduratio cordis contra miseriam.

De ventris autem ingluvie seu de gula oritur inepta laetitia et scurrilitas, id est, verba trufatoria et ioculatoria, immunditia scilicet luxuriae vel turpiloquii, multiloquium, id est, nimia garrulatio et hebetudo sensus circa intelligentiam. Nimia enim incrassatio carnis et sensuum ingrossat ingenium et spiritualem sensum.

De luxuria autem generatur caecitas mentis, inconsideratio, inconstantia, praecipitatio, amor sui, odium Dei, affectus praesentis saeculi, horror vel desperatio futuri. Quod

(1) N. 85 (PL 75, 727).

(2) Prov. 14, 30.

(3) Rom. 3, 8.

dicat, quia totum cor absorbet et immergit in sensum et affectum carneum et ad omne bonum reddit inconsideratum et in omnibus instabilem et ad concupiscentias et iras impetuosum et praecipitem. Sed quomodo amor sui oritur ex luxuria, cum inordinatus amor sui sit radix omnium peccatorum? Dicendum quod amorem sui accipit hic pro nimia et carnali cura sui corporis.

Nota autem quod praedicta non sic oriuntur ex uno vicio quin possint oriri ex alio; nam et supradicta principalia aliquando oriuntur vel augentur ex iis quae dicuntur nasci ab eis, desperatio enim causat tristitiam. Gregorius etiam ibidem subdit⁽¹⁾ quod secundum principale oritur ex primo et tertium ex secundo et sic per ordinem; nam amor vani nominis generat invidiam, et haec generat iram seu immittitatem, ira vero generat tristitiam. Per tristitiam autem videtur Gregorius intelligere quandam malam et amaram et ponderosam et assiduam cordis molestiam qua sibi desipit omne bonum et per quam gravatur inchoare bonum vel persistere in ipso. Ex tristitia vero oritur avaritia, quia dum confusum cor bonum laetitiae in semetipso intus amiserit, quaerit foras unde debeat consolari. De ventris etiam ingluvie luxuria nascitur, iuxta quod et ventri genitalia subnecuntur, attamen per alios modos luxuria accendit gulam tanquam suum fomentum, et utraque accendit avaritiam per quam foveantur. Item, haec saepe inducunt circa spiritualia torporem et acediam. Et sic de aliis. Item, avaritia saepe parit invidiam. Unde Gregorius, *Moralium* V, in fine, dicit⁽²⁾: « Difficile est ut hoc alteri non invidet quod adipisci alter exoptat, quia quicquid temporale percipitur, tanto fit minus singulis, quanto plus dividitur in multis, et idcirco desiderantis mentem livor excruciat, quia hoc quod appetit, aut funditus alter accipiens adimit aut a quantitate restringit ».

⁽¹⁾ Cfr. *Moral.*, XXXI, 45, n. 89 (PL 76, 621 sq.).

⁽²⁾ Cap. 46,

n. 86 (PL 75, 729).

QUAESTIO XCIX.

Decimo quaeritur an omnia vitia sint spiritualia
vel omnia sint carnalia.

Quod enim omnia sint spiritualia videtur:
Quia omne vitium culpabile est primo et per se in spiritu et
contra spirituales gratias et virtutes.

Quod autem omnia sint carnalia videtur per
illud Apostoli < ad > Galatas 5: *Manifesta*, inquit ⁽¹⁾, *sunt
opera carnis, scilicet, fornicatio et cetera*, et inter illa sub-
dit *inimicitias, contentiones, aemulationes, iras, sectas et
invidias et homicidia*. Item, I Corinthiorum 3, dicit ⁽²⁾: *Cum
sit inter vos zelus et contentio, nonne carnales estis?* ergo
zelus secundum eum est vitium carnale.

Contra: Quia Gregorius, XXXI *Moralium*, ubi su-
pra dicit ⁽³⁾ quod « ex septem principalibus vitiis quinque
sunt spiritualia, duo vero carnalia », scilicet, gula et luxuria.

Dicendum quod proprie loquendo quaedam
sunt spiritualia, quaedam vero carnalia ^(a). Illa
enim proprie vocantur carnalia quorum obiecta sunt primo
et immediate obiecta sensualis appetitus, ita quod mens ad
illa non afficitur nisi solum per hoc quod a ^(b) carnali affectu
inclinatur vel per hoc quod secundum sensualem carnis sen-
sum et appetitum delectari quaerit. Illa enim quae non ha-
bent talem delectationem in sensu carnis vocantur proprie
spiritualia, quia eorum appetitus et complacentia fundantur
in solo spiritu. Attamen in his est magna differentia, quia
quaedam sunt quorum obiecta sunt sensibilia, ut sunt obiecta
avaritiae, quaedam vero non sunt proprie et per se sensi-
bilia, ut est honor vel dignitas vel inimicabilitas, quamvis
signa honoris et inimicitiae sint sensibilia, et ideo haec ma-

(a) In ras. (b) Add. interl. al. m.

(1) Gal. 5, 19, 20. (2) 1 Cor. 3, 3. (3) Gregorius M., *Moral.*,
XXXI, 45, n. 88 (PL 76, 621).

gis vocantur spiritualia, reliqua vero sunt quasi media inter haec carnalia. Rursus, quaedam sunt directius et altius opposita spiritualissimis actibus et virtutibus, ut sunt praesumptio et simulatio sanctitatis et ambitio primatus et gloriae spiritualis et haeresis ac zelus eius. Et haec iterum magis proprie vocantur spiritualia quam illa quae quaerunt carnalem gloriam vel vindictam vel quae praesumunt de carnali potentia potius quam de spirituali.

Ad primum igitur in contrarium dicendum quod licet omnia pro tanto sint spiritualia, pro quanto formaliter et primo et per se sunt in spiritu et pro quanto non sunt res corporales: nihilominus propter causas praedictas quaedam dicuntur carnalia, quaedam spiritualia.

Ad secundum dicendum quod caro aliquando stat pro toto homine, prout non sequitur Deum, sed semetipsum. Et secundum hoc ab Apostolo omne vitium dicitur carnale et omnis actus eius dicitur opus carnis. Unde, cum I Corinthiorum 3 dixisset, *nonne carnales estis*, adiecit ⁽¹⁾, *et secundum hominem ambulatis*, et iterum subdit, *cum enim quis dicat, ego sum Pauli, alius autem, ego sum Apollo, nonne homines estis?* Sic etiam supra 2 vocat ⁽²⁾ sapientiam humanam et sapientiam hominum illam quae non est plene spiritualis et immediate sequens spiritum Dei. Potest etiam dici quod, pro ^(a) quanto tota vita humani spiritus, dum hic vivit, fundatur in carne: pro tanto omnia vitia hominis in hac vita possunt dici ^(b) carnalia et opera carnis, id est, hominis carnalis.

QUAESTIO C.

Undecimo quaeritur an spiritualia sint peiora ^(c) quam carnalia vel e contrario.

Dicendum quod illa quae sunt de supremo gradu spiritualium sunt ex suo genere peiora omnibus aliis, ex variis tamen circumstantiis possunt alia esse peiora. Dicitur etiam

^(a) Sequitur ras. ^(b) In ras. ^(c) In ras.

⁽¹⁾ 1 Cor. 3, 3. 4. ⁽²⁾ Cfr. 1 Cor. 2, 1. 4.

communiter quod carnalia habent ex suo genere vitiositatem villiorem, spiritualia vero peiorem, et quantum est ex se, culpabiliorem, et iterum, quod carnalia habent fortiorem ⁽¹⁾ inviscerationem et ut saepe peiorem sequelam praecipitiorum et plurium vitiorum. — Praeterea, quaedam carnalia dicunt ex sua specie quendam excessum enormitatis et apostasiae, ut est corruptio castitatis per votum et statum regularem vel sacrum ordinem Deo dedicatae vel ut est incestatio sanctimonialis et virginis consecratae. Et ideo praeter villitatem carnalem important pessimum contemptum et horrendam conculcationem et contaminationem divinissimorum statuum et sacrorum ac Dei in eis, et pro tanto sunt de supremo gradu spiritualium.

QUAESTIO CL.

Duodecimo quaeritur an quaedam vitia sint virtutibus magis similia vel minus contraria.

Dicendum quod aliqua vitia sic sunt in suo cortice similia virtutibus quod vix possunt discerni ab ²⁾ eis. Unde Gregorius, *Moralium* IX, super illud Iob ¹⁾, *etiamsi simplex fuero, hoc ipsum ignorabit anima mea*, dicit ²⁾ quod huius una causa est quod multa vitia videntur esse virtutes et ideo sciri a nobis facile nequeunt, etiam cum fiunt. Nam saepe zelus contra culpas delinquentium excedit metas aequitatis, et tamen aestimamus hoc zelum iustum. Saepe etiam ex amore fraternae utilitatis officium praedicationis assumimus, et tamen, cum placere auditoribus mens utiliter studet, ad amorem laudis mens turpiter defluit et cum hoc aestimat se simplicem intentionem habere. — Item, Aristoteles, II *Ethicorum*, circa finem, dicit ³⁾, quod extremi prociunt medium alter ad alterum; nam ⁴⁾ timidus audacem vocat fortem, audax autem vocat timidum fortem, id est, in usu fortitudinis sobrium et discretum. Et infra subdit ⁵⁾ quod alterum extremorum est proxi-

⁽¹⁾ In ras.; V *inviscationem* pro inviscerationem. ⁽²⁾ Al. m. mg., in textu ras. ⁽³⁾ Al. m. mg., del. et.

¹⁾ Iob. 9. 21. ²⁾ Cfr. Gregorius M., *Moral.*, IX, 25, n. 37 (PL 75. 878sq.). ³⁾ Cfr. cap. 8. 1108b 19sqq. ⁽⁴⁾ Cfr. l. c., 1108b 30sqq.

mius et similis medio, ut audacia videtur similior fortitudini quam timiditas.

Sciendum ergo quod licet deformitas et obliquitas omnis vitii sit valde dissimilis rectitudini et decori virtutum: nihilominus propter convenientiam in obiecto proximo et in materia actuum et in aliquo modo agendi et iterum propter confusam mixturam intentionis pravae et bonae, ita quod prava intentio etiam nobis ipsis occultatur sub quadam apparentia vel aestimatione intentionis bonae, videntur vitia esse similia virtutibus, immo et esse virtutes.

Ad illud etiam de contrarietate dicendum quod quaedam vitia plene et directe contrariantur alicui virtuti, ut odium Dei plene contrariatur caritati Dei, quaedam vero contrariantur directe, sed semiplene. Et hoc fit dupliciter. Primo scilicet, quia non est sic intensum vel magnum quod virtutem sibi contrariam totaliter expellat a suo subiecto. Secundo, quia non contrariatur ei nisi secundum unam rationem partialem ipsius virtutis. Et hoc modo duo contraria extrema vitiorum contrariantur virtuti mediae; nam in quantum medium virtutis excludit superfluum, contrariatur ei extremum superabundantiae, iuxta quod prodigalitas contrariatur largitati, pro quanto vero excludit defectum, sic contrariatur ei aliud extremum^(a), et sic tenacitas contrariatur largitati. Quia vero medio aliquarum virtutum plus contrariatur defectus quam excessus et quibusdam e contrario: idcirco quaedam vitia extrema sunt minus contraria virtuti quam alia. Largitati enim plus contrariatur tenaciter deficere a dando quam nimium dare, quia principaliter currit eius intentio ad dare quam ad non dare. Temperantiae vero plus contrariatur excessus deliciarum vilium quam nimius defectus vel nimia districtio, quia intentio temperantiae plus tendit ad restringere et cohibere delectationes carnis quam ad eas recipere. Quedam autem vitia indirecte contrariantur alicui virtuti. Et hoc modo multa peccata contrariantur caritati Dei, pro quanto scilicet offendunt Deum et amicitiam eius et pro quanto laedunt aliquem caritatis aspectum et ramum, secundum quod in omnes virtutes ramificatur et dirigit suos aspectus.

Ex his igitur patet qualiter quaedam vitia plus vel minus virtuti contrariantur.

^(a) In ras. a. e.

Quidam tamen ponunt quod nullum vitium, etiam secundum id, quod ponit, contrariatur proprie alicui virtuti a Deo infusae. Quorum ratio est: quia non possunt convenire in aliquo genere, sed solum in aliquo communi analogo; nam nihil videtur posse univoce convenire virtuti et vitio.

Sed huius contrarium patet, quia utrumque est in genere qualitatis et habitus voluntarii vel actus. Quamvis etiam virtus infusa sit tantum a Deo et vitium sit a sola potentia creata: non propter hoc sequitur quin conveniant in genere, sicut Adam et Seth conveniunt in genere et etiam in specie. Nunquid etiam Deus posset creare radium in aere eiusdem generis cum radio solis?

QUAESTIO CII.

Tertio decimo quaeritur an ab uno extremo vitio sit recedendum ad aliud extremum ad hoc quod tandem perveniatur ad medium virtutis.

Dicendum quod hoc potest duplici ratione competenter fieri.

Primo quidem, sub illa ratione qua minora mala sunt infirmis assumenda, ut vitentur peiora. Unde Gregorius, *Moralium* XXXII, super illud Iob ⁽¹⁾, *nervi testiculorum eius perplexi sunt*, dicit ⁽²⁾: « Cum mens inter minora et maxima peccata constringitur, si omnino nullus patet aditus evadendi sine peccato, minora semper eligantur, quia Paulus, cum quosdam incontinentes aspiceret, concessit minima, ut maiora declinarent ^(a), dicens ⁽³⁾, *propter fornicationes autem unusquisque suam uxorem habeat*. Cum enim in dubiis constringimur, utiliter minimis subdimur, ne in magnis sine venia peccemus ». — Item, Aristoteles, in fine II *Ethicorum*, dicit ⁽⁴⁾ quod quia medium attingere summe difficile est, ideo secundum secundam navigationem minimum ^(b) malorum sumendum. Quia ergo unum vitium

(^a) V *declinaret*. (^b) V *minima*.

(¹) Iob 40, 12. (²) Gregorius M., *Moral.*, XXXII, 20, n. 39 (PL 76, 659). (³) 1 Cor. 7, 2. (⁴) Cfr. cap. 9, 1109 a 24 sqq.

extremum est minus malum quam aliud, ideo potest ex hac causa convenienter assumi, non tamen tali convenientia quae vitet omne inconueniens seu peccatum.

Non solum autem propter causam superius tactam est unum extremorum minus malum ^(a) quam aliud, sed etiam propter aliam quam Aristoteles ibidem tangit ⁽¹⁾, quia scilicet ad quaedam sumus proniores quam ad alia, ut ad excessum carnalium delectationum quam ad nimiam restrictionem. Quia vero nimia pronitas facilius immergit in vitium et auget illud, ideo pro tanto tale vitium est nobis periculosius et pro tanto magis cohibendum.

Secundo potest hoc fieri sub ratione disponente ad rectitudinem medii virtutis. Ut enim ibidem Aristoteles dicit ⁽²⁾, sicut dirigentes tortuosa ligna inflectunt illa in oppositam partem ad hoc ut veniatur ad medium rectitudinis: sic qui a vitiosa delectatione vult ad temperantiam venire debet in tristitia ^(b) ei opposita se fortiter ducere, ut sic facilius et plenius veniat ad medium. Et tunc utitur tali extremo quasi pro medicina curativa sui contrarii, iuxta quod calida frigidis curantur et e contrario. Quando autem hoc extremum non est ex se infectum seu illecebrosus, immo potius infectionis purgativum: tunc in tali casu et hac ratione illo uti, et hoc, quantum est utile medio virtutis acquirendo, nullum in se includit peccatum, immo potius meritum; nam ut sub hac ratione sumptum non habet formaliter rationem extremi, sed potius rationem viae disponentis et tendentis ad medium tanquam ad sanitatis terminum.

QUAESTIO CIII.

Quarto decimo quaeritur an inordinatus amor sui sit primum peccatum cuiuscunque qui primo incidit in peccatum.

Videtur enim quod non.

1. Quia Ecclesiastici 10 dicitur ⁽³⁾ quod *initium omnis peccati est superbia*.

^(a) Al. m. mg. ^(b) V *tristitia*.

⁽¹⁾ Cfr. cap. 9, 1109 b 7 sqq.; cap. 7, 1107 b 4 sqq.; cap. 8, 1109 a 14 sqq.
⁽²⁾ Cfr. cap. 9, 1109 b 4 sqq. ⁽³⁾ Cfr. Eccli. 10, 15.

2. Item, Gregorius, *Moralium* XXXI, super illud Iob 39⁽¹⁾, *exhortationem ducum* et cetera, dicit⁽²⁾ quod « superbia, dum plene cor ceperit, mox illud septem principalibus vitiis quasi suis ducibus devastandum tradit. Quos duces exercitus sequitur, quia ex eis vitiorum multitudines oriuntur. Radix quippe cuncti mali est superbia, primae autem eius soboles sunt septem principalia vitia ».

3. Item, multa sunt peccata quae non necessario includunt inordinatum amorem sui, utpote, nimius timor alicuius poenae vel desperatio qua quis de propriis meritis et viribus inordinate desperat.

4. Item, possum nimis aestimare bona etiam illius quem odio iuste; in hoc autem non videtur necessario includi inordinatus amor mei.

5. Item, quando Adam, ne contristaret Evam, peccavit ei consentiendo, peccatum eius fuit ipse consensus aut nimius amor Evae potius quam nimius amor sui, aut saltem primum peccatum eius fuit nimia spes veniae Dei, quae non necessario causatur ex nimio sui amore.

6. Item, cum quis primo tentatur de cibo vel de aliquo extrinseco appetibili et prave consentit in illud, videtur quod primum peccatum eius sit perversa concupiscentia illius obiecti extrinseci; ergo inordinatus amor sui non est tunc primum peccatum eius.

7. Item, secundum Aristotelem, in libro *Ethicorum*⁽³⁾, omne bonum amabile aut est bonum delectabile vel utile vel honestum; amor autem boni delectabilis vel utilis est potius amor concupiscentiae quam amicitiae, amor autem sui est potius amor amicitiae quam concupiscentiae; sed primum peccatum potest esse inordinatus amor rei delectabilis vel utilis; ergo et cetera.

8. Item, cum quis ex solo zelo Dei et iustitiae eius est nimis rigidus in se vel in alios aut cum ex intentione recta boni finis peccat in eo quod ad finem, ordinando scilicet in illum aliquid quod non est recte ordinabile in ipsum, peccat; et tamen non ex inordinato amore sui ipsius, immo potius ex ordinato amore recti finis cum erronea credulitate eius quod eligitur propter illum finem.

⁽¹⁾ Iob 39, 25. ⁽²⁾ Gregorius M., *Moral.*, XXXI, 45, n. 87 (PL 76, 620 sq.). ⁽³⁾ Cfr. lib. I, 1, 1094a 18sq.; I, 4, 1096a 23sq., b 13sq.; VII, 13, 1152b 25sq.; VII, 14, 1153b 1sq.; VIII, 7, 1158a 16sq.; X, 2, 1173a 1sq.; X. 6, 1176a 30sq.

9. Item, secundum Apostolum, I Ad Timotheum 7⁽¹⁾, *radix omnium malorum est cupiditas*, et loquitur ibi de cupiditate divitiarum temporalium; ergo ipsa est primum peccatum tanquam radix omnium.

10. Item, *Glossa* super illud Psalmi⁽²⁾, *incensa igni et suffossa*, dicit⁽³⁾ quod incensa sunt peccata illa quae facit ardens cupiditas, suffossa vero quae facit timor male iacens vel male humilians; fossa enim significat humilitatem bonam vel malam, et haec sunt omnia peccata, quia omnia peccata fiunt vel propter cupiditatem vel propter timorem, sicut e contra amor Dei et timor eius ducunt ad omne bonum; uterque enim amor incendit, uterque timor humiliat, sed bonus bene, malus male.

Contra: Augustinus, *De civitate Dei*, capitulo ultimo, dicit⁽⁴⁾ quod « duas civitates fecerunt duo amores, terrenam scilicet amor sui usque ad contemptum Dei, caelestem vero amor Dei usque ad contemptum sui. Propter quod illa in se ipsa, haec in Domino gloriatur; illa in suis potentibus diligit virtutem suam, haec dicit⁽⁵⁾ Domino suo, *diligam te, Domine, virtus mea* ».

Item, Augustinus, libro XI *Super Genesim ad litteram*, capitulo 8, ubi probat quod primum peccatum diaboli fuit superbia, non invidia, dicit⁽⁶⁾ quod « superbia est amor excellentiae propriae, invidia vero est odium felicitatis alienae. Ex hoc autem, quod quis amat excellentiam suam, vel paribus invidet quod ei coaequantur vel superioribus quod eis non coaequetur. Merito igitur *initium omnis peccati esse superbiam* definivit⁽⁷⁾ Scriptura. Cui testimonio convenienter aptatur quod Apostolus ait⁽⁸⁾, *radix omnium malorum est avaritia*, si avaritiam generalem intelligamus qua quisque appetit amplius quam oportet propter excellentiam suam. Specialis autem avaritia est amor pecuniae, cuius nomine Apostolus, per speciem significans genus, voluit universalem avaritiam intelligi dicendo, *radix omnium malorum est avaritia*. Hac enim et diabolus cecidit, qui utique non amavit pecuniam, sed propriam potestatem. Proinde per-versus sui amor turgidum spiritum privat sancta societate,

(¹) 1 Timoth. 6, 10. (²) Psalm. 79, 17. (³) *Glossa ordinaria* (Walafridus Strabo) hunc locum non habet (cfr. (PL 113, 979), invenitur tamen apud Petrum Lombardum, *Comment. in Psalm.*, ps. 79, vers. 17 (PL 191, 765). (⁴) Lib. XIV, 28 (PL 41, 436). (⁵) Psalm. 17, 2. (⁶) Capp. 14, 15 (PL 34, 436 sq.). (⁷) Eccli. 10, 15. (⁸) 1 Timoth. 6, 10.

et ideo Latine vocatur amor privatus, omnis enim privatio minuit. Unde itaque vult eminere superbia, inde in angustias et egestatem contruditur, cum a communi ad proprium damnoso sui amore redigitur. Hinc alio loco, cum dixisset ⁽¹⁾, *erunt homines se ipsos amantes*, continuo subiecit amatores pecuniae, ab illa generali avaritia, cuius superbia caput est, ad hanc specialem descendens quae est proprie hominum; non enim amarent pecuniam, nisi eo se putarent excellentiores, quo ditiores. Cui morbo contraria *caritas non quaerit quae sua sunt* ⁽²⁾, id est, non privata excellentia laetatur et ideo *non inflatur* ⁽³⁾. Hi duo amores, quorum alter sanctus est, alter immundus, praecesserunt in angelis, alter in bonis, alter in malis, et distinxerunt in genere humano civitates duas, alteram iustorum, alteram iniquorum». Haec Augustinus.

[Respondeo]

Ad huius quaestionis evidentiam tria sunt praenotanda.

Primo scilicet, quae includuntur in amore sui et in quibus ipse includitur. Licet enim amor sui dicat principaliter amorem amicitiae sui ad se, nihilominus includit in se amorem benevolentiae et concupiscentiae quo quis optat et amat sibi omne bonum et iterum odium quo quis refugit sibi omne nocivum et offensivum et iterum amorem complacentiae quo quis complacet sibi in se et in omni bono suo. — Rursus, quia omnis tendentia et inhiatio amoris in amatum vocatur aliquando desiderium et concupiscentia, et eius in amato quieta infixio et adhaesio vocatur complacentia et delectatio: idcirco amor amicitiae, in quantum inhiat in amicum, etiam in praesentem, potest vocari amor concupiscentiae, id est, concupiscens frui amico et praesentia eius, in quantum vero in eo quiescit, potest dici amor complacentiae. — Rursus sciendum quod sicut amor includitur in omni affectione, sic et amor sui, etiam in illa qua quis propter excessum poenae magis ^(a) vult non esse quam sic esse. Hoc enim vult ex amore quem habet ad se ipsum; nam amor sui facit eum in tantum odire illam poenam, quod, ut ipsa careat, vellet non esse, unde ipsam privationem poe-

^(a) Al. m. mg., del. *ma*.

⁽¹⁾ 2 Timoth. 3, 2. ⁽²⁾ 1 Cor. 13, 5. ⁽³⁾ 1 Cor. 13, 4.

nae amat quasi quoddam bonum et quandam quietem suae personae.

Quod autem amor sui includatur in omni affectione patet primo in omni quo quis amat aliquid sibi aut quia suum et in omni quo quis fugit et horret aliquid sibi tanquam nocivum vel damnosum. — Secundo patet hoc in omni affectione qua quis amat Deum vel alium amicum vel qua Deo aut alteri ut amico innititur et adhaeret; nam omnis amans et adhaerens vel innitens amico habet illum^(a) ut suum bonum et quasi ut alterum se. Omnis etiam amans nititur inviscerare sibi amatum, et quantum amat illum, tantum habet ipsum sibi unitum et invisceratum. Amando etiam nititur unire et unit se ipsum ipsi amato tanquam suo bono et tanquam illam unionem aestimans sibi iucundam et bonam.

Praeterea, sicut in omni actu sciendi includitur relatio eius ad suum suppositum non solum ut ad suppositum, sed etiam ut ad scitum, quia nullus scit aliquid, nisi sciat se scire illud, in hoc autem includitur scire se esse et scire se esse scientem: sic in omni libero actu volendi vel nolendi includitur relatio actus ad suppositum eius et etiam ad se ipsum tanquam ad amatum; nam ipse volens movet se ipsum seu suam voluntatem libere ad talem actum, quod non faceret, nisi vellet se velle aut nolle. Ex quo sequitur quod tunc amat illum actum et quod amat se ad talem actum et ut est sub tali actu. Consimiliter autem patet hoc in odio quo quis odit inimicum Dei aut suum vel sui vel alterius sui amici; nam tunc fertur in talem inimicum tanquam in rem contrariam sibi et suo amori et suo amato. Huiusmodi autem contrarietas fundatur in affectuali unitate et convenientia sui ad se et ad suos amicos a se tanquam se amatos.

Secundo notandum quid addit inordinatus amor sui ad merè naturalem amorem sui et an aliquando partialiter et non totaliter deordinetur. Sciendum ergo quod inordinatio sibi addit privationem debiti finis et debitaе regulae et horum opposita, scilicet, indebitum finem et regulam vitiosam; amor enim sui ad se non est rectus, nisi habeat Deum pro ultimo fine et nisi regatur aliquo habitu virtuoso sibi adiuncto. Cum ergo quis amat se principaliter et finaliter propter se et cum modo opposito virtuti sibi superaddendae: tunc est inordinatus et pravus, et quantumcunque parum ponat in se finem ultimum,

(^a) V *illud*.

pro tanto est vitiosus. — Rursus sciendum quod sicut nullus potest esse sine aliquo speciali modo essendi et se habendi, sic nullus potest amare se et suum esse, quin amet aliquem suum specialem modum essendi et se habendi ad sua obiecta. Et ideo, quando non amat se ad Deum et ad modum essendi sanctum et virtuosum et ad vitam aeternam promerendam et consequendam et ad opera bona, tunc amat modum essendi et se habendi oppositum praedicto modo essendi. Hic autem oppositus modus essendi potest subdistingui secundum diversos modos vivendi et se habendi vitiosos, iuxta quod quidam amant vitam carnalem et se ipsos ad illam et ad eius carnalia obiecta et fomenta, quidam vero ad vitam gloriosam et superbam in spiritualibus praecellentiis et ^(a) dominationibus vel in temporalibus seu corporalibus fundatam.

Rursus, quia nemo ex sola substantia sui esse potest esse beatus, beatitudo autem est illud quod super omnia nobis amamus et propter quod habendum ^(b) etiam nostrum esse amamus, ita quod, si nihil beatitudinis aut gloriae speraremus nos habituros ^(c), pro nihilo haberemus nostrum esse: hinc est quod amor quo nos amamus sumit principalem finem et ordinem bonum vel malum in specificatione obiecti beatitudinis veri vel falsi; ex falso enim acquirit deordinationem, cum se amat ad illud et illud amat sibi. Quando autem sic amat aliquid de falsis obiectis beatitudinis quod tamen principalius et plus amat verum et vere perducentia ad ipsum, tunc deordinatio adiuncta naturali amoris nostri est partialis et venialis, et vix in vita ista est sic totalis quod nihil de ordine virtutis relinquat.

Tertio notandum quo ordine causatur et introducit deordinatio eius, ut sic sciamus an inordinatus amor nostri sit primum peccatum vel non. Sciendum ergo quod cum ultimus ^(d) finis sit primum appetibile propter quod ^(e) appetimus reliqua in ipsum ordinata: oportet quod malus finis primo appetatur quam illa quae propter ipsum volumus. Constat autem quod cum aliqua optamus seu concupiscimus amico nostro, quod amor amicitiae causat praefatum amorem concupiscentiae, et ipse noster amicus est finis eorum quae sibi concupiscimus seu optamus. Videtur ergo quod amor amicitiae quo nos ipsos amamus sit causa amoris concupiscentiae quo beatitudinem

^(a) V repetit.

^(b) V *quam habendam* pro *q. h.*

^(c) Ex *habitu*o.

^(d) In ras.

^(e) V *quem*.

nobis concupiscimus. Quia tamen, ut supra tactum est, nostrum esse ut nude et absolute sumptum, absque scilicet omni relatione ad beatitudinem vel ad aliquam partem beatitudinis verae vel aestimatae, non est nobis amabile, sed solum ut est beatum vel beatificabile: hinc est quod completum obiectum amoris amicitiae quo nos amamus non est nostrum esse nudum et absolutum, sed cum beatitudine habita vel habenda sumptum. Et ideo formalis beatitudo nostra, in quantum nostra, est principalissima pars obiecti nostrae amicitiae qua nos amamus, obiecta vero extrinseca quae solum propter formalem beatitudinem habendam amamus habent pro fine ultimo nos et nostram formalem beatitudinem seu nos ut beatificandos vel in beatitudine habita persistendos.

Non intendo autem quod nostra formalis beatitudo ut per se sumpta vel considerata ametur a nobis amore amicitiae, cum non sit persona, sed solum intendo ^(a) quod aggregatum ex nostra persona et beatitudine nostra vel relatione ad ipsam amatur a nobis amore amicitiae. Aut si hoc non placet, oportet dici quod primum obiectum amoris concupiscentiae habet sic rationem ultimi finis sicut et primum obiectum amoris amicitiae. Nam sicut concupiscendo amamus nobis beatitudinem, sic ex amore amicitiae amamus nos ad beatitudinem. Et ideo non oportet quod primo amemus nos quam beatitudinem, sed potius quod uterque amor est simul natura, sunt ^(b) enim correlativa se mutuo includentia.

Dato etiam quod amor amicitiae quo nos amamus sit naturaliter prior amore concupiscentiae quo nobis beatitudinem amamus tanquam causa ipsius: nihilominus deordinatio primi amoris non est naturaliter prior deordinatione secundi. Diversis enim respectibus una videtur esse prior altera. Nam pro quanto appetibilitas obiecti concupiscibilis et quasi beatifici est prima ^(c) ratio motiva seu inductiva appetitus seu voluntatis ad ipsum appetendum, pro tanto est prior deordinatio amoris concupiscentiae; ex hoc enim sequitur quod ipse concupiscens amat se ad illud potius quam ad Deum. Pro quanto autem finis et prima ratio concupiscendi illud est amor sui propter se seu in Deum non relatus, pro tanto prior est deordinatio amoris amicitiae quo quis se amat. Et forte posset dici quod occasionalis ratio ex parte appetibilis sumpta est prior, sed causalis motio voluntatis seu volentis incipit a se

^(a) In ras.

^(b) In ras.

^(c) V *Prima est pro e. p.*

per deordinatum ^(a) amorem sui. Credo tamen magis quod voluntas in utrumque obiectum simul coniunctum seu ad invicem correlatum et complexum simul amatur uno actu composito seu complexo ex duobus, scilicet, ex amore sui ad tale appetibile et ex amando sibi illud appetibile.

Et hoc modo dico quod primum peccatum semper est compositum ex deordinato amore sui et ex deordinato amore alicuius appetibilis in quo quis simpliciter vel secundum quid quaerit beatificari.

[Solutio Obiectionum]

Ad primum igitur dicendum quod superbia dicit uno modo quandam generalem rationem omnis peccati. In omni enim peccato ipse peccans praefert suam voluntatem voluntati Dei et avertit se ab aliqua perfectione Dei, et hoc convertendo se ad aliquid quod sibi praefert. In his autem interpretative includitur quidam contemptus Dei et nimia extollentia sui ipsius et suae propriae potestatis et libertatis. Secundo modo superbia dicit quandam speciem peccati quo quis ex speciali intentione se nimis aestimat et de sua gloria inaniter ^(b) gloriatur et ampliorem gloriam vane appetit et aliis arroganter se praefert et eos arroganter contemnit. Primo autem modo videtur ibi loqui Ecclesiasticus, quia in eodem versu praemittit ⁽¹⁾ quod *initium superbiae hominis est apostatare a Deo, quoniam ab eo qui fecit illum recessit cor eius*, et tunc subdit quoniam *initium omnis peccati est superbia*. Ex quo patet quod loquitur de superbia, prout dicit recessum et aversionem a Deo inclusam in omni peccato. Et certe, species superbiae secundo modo sumpta non est initium omnis peccati, nisi solum pro quanto primum peccatum Luciferi, quod fuit causa omnis peccati, fuit proprie superbia et amor sui superbus. Multi enim incipiunt peccare peccatis carnalibus, puta, illi qui primo et principaliter quaerunt beatificari in voluptatibus carnis. Praeterea, dato quod superbia secundo modo sumpta esset primum peccatum, adhuc ^(c) inordinatus amor sui in ipsa inclusus esset primum peccatum.

(a) Al. m. ex ordinationem.

(b) In ras.

(c) Ex ad hoc.

(1) Eccli. 10, 14. 15.

Ad secundum dicendum quod Gregorius et ceteri sancti simul commiscunt utramque ^(a) significationem superbiae praedictam; nam quoad primum modum est radix, id est, radicalis et formalis ratio omnis peccati, secundo autem modo non est simpliciter radix omnium, sed solum omnium illorum quae per eius imperium causantur. Potest etiam dici quod generalis ratio superbiae generaliter sumptae potest dupliciter sumi. Primo scilicet, prout per indifferentiam est in omni peccato, sicut universale in suis individuis. Secundo, prout se habet ad illa sicut scientia principiorum generalium se habet ad scientiam conclusionum. Et hoc modo amor propriae libertatis et propriae excellentiae generaliter sumptae se habet ad amorem omnium specialium obiectorum in quibus aliqua excellentia alicuius propriae perfectionis quaeritur; nam excellentia aliquando sumitur pro magnitudine et altitudine cuiuscunque perfectionis et perfectivi, aliquando vero pro sola excellentia honoris et dominationis et honorabilium, in quantum talium. Primo autem modo includitur in omni peccato, sicut patet in verbo Augustini superius allegato et ex XI *Super Genesim ad litteram*, capitulo 8 ⁽¹⁾. Vel forte potest ulterius dici quod sicut mens non potest per caritatem Deo uniri nisi humiliter se subiciendo ei et eius voluntati et sic non absque humilitate: sic non potest ab eo per aliquod peccatum averti absque superba praeaeestimatione et praeextollentia suae voluntatis et sui obiecti supra Dei voluntatem et eius obiectum. Non potest etiam praeeligere aliquod obiectum, quin eo ipso eligat illud sub aliqua ratione ardui et pretiosi et non sub sola absoluta ratione delectabilis vel utilis absque ratione ardui et praecellentis, quod est formale obiectum speciei superbiae.

Ad tertium dicendum quod omnis pravus timor poenae includit ^(b) aliquem pravum amorem sui, quia si non nimis amaret se, non nimis refugeret poenam; nam ordinate se amans amat se ad omnem poenam sibi secundum Deum utilem. Desperatio etiam duplici ratione includit pravum amorem sui. Primo scilicet, pro quanto includit nimium timorem poenae. Secundo, quia qui se ipsum sic ordinate amat ad Deum et propter Deum quod totus innititur Deo et habet

(^a) Ras. (^b) Ras.; *aliquem* al. m. ex *aquam*.

(¹) Cfr. capp. 14, 15 (PL 34, 436sq.); *De civit. Dei*, XIV, 28 (PL 41, 436).

Deum sibi invisceratum, non potest simul cum hoc desperare de Deo, et ideo oportet quod desperatio includat recessum cordis a Deo ac per consequens quod innitatur sibi plus quam Deo. Licet etiam desperans diffidat de propriis viribus ac meritis, non propter hoc sequitur quod eis innitendo sentit eas sibi non sufficere ad salutem.

Ad quartum dicendum quod nimia et inordinata aestimatio cuiuscunque boni includit in se nimium amorem illius boni secundum se sumpti, quamvis eius subiectum odio habeatur, et quamvis sibi displiceat quia illud est in tali subiecto. Loquor autem de aestimatione affectuali qua quis affectuose appetiatur bona vera vel apparentia. Prout autem ex supradictis patet, nullus amat aliquid inordinate, nisi inordinate amet illud sibi et se ad illud.

Ad quintum dicendum quod quando Adam coepit nimium amare Evam, eo ipso nimium se amavit in ea et eam sibi; nam sicut superius est ostensum, in omni amore amici includitur amor sui. Prima igitur occasio primi peccati Adae videtur fuisse separatio amicitiae Evae^(a) ab Adam quae ex se occurrebat Adae ut horribilis. Nimia autem fuga huius includit nimium accessum ad suum oppositum, scilicet, ad concupiscibilitatem gratiae et amicitiae Evae. Adam autem non potuit ad hoc nimium accedere nec oppositum eius nimis refugere, nisi proprium amorem nimis avertendo a Deo et in se ipsum vitiose reflectendo ac se ad Evam et Evam sibi nimis amando.

Ad sextum patet ex praedictis, quia in omni consensu concupiscentiali cuiuscunque appetibilis includitur amor sui et in omni inordinato includitur inordinatus amor sui.

Ad septimum duplex est responsio. Prima est quod amor sui includit amorem concupiscentiae utilium et delectabilium et e contrario, et bonus amor sui est ad bona concupiscenda et malus ad mala. Secunda est quod delectabile et utile possunt dupliciter sumi. Primo scilicet, generaliter ad omne complacibile et perfectivum, et hoc modo includitur sub se tam bonum honestum quam quodcunque aliud de quo potest quis bene vel male gaudere. Secundo sumitur utile pro solis illis quae non sunt per se bona, sed solum sunt conferentia et coadiuvantia ad per se bona. Et quia de hoc genere sunt proprie temporales divitiae quae vocantur bona fortunae: ideo Aristoteles appropriat ibi utile ad

^(a) In mg.

huiusmodi temporalia et ad industriam lucrativam ipsorum. Delectabile autem sumitur pro omni ex quo trahitur delectatio alia ab illa quae primo et per se trahitur ex bono virtuoso, potissime autem ibi per Aristotelem appropriatur ad delectabilia sensibus carnis. — Rursus sciendum quod amor amicitiae sui vel alterius amici includit aut concupiscentiam fruendi amico aut eius quietam ^(a) fruitionem quae est idem quod amor complacentiae seu quietatio amoris. Omnis etiam amicus, in quantum amicus, est delectabilis et utilis amanti. Ex his autem patet solutio omnium quae in argumento tanguntur.

Ad octavum dicendum quod ^(b) quaedam non solum volumus propter se, ut medicinam de se delectabilem non solum volumus propter sanitatem, sed etiam propter suam delectabilitatem. Et in talibus potest causari excessus et deordinatio non ex amore recti finis, sed ex amore eius propter se, quamvis sic excedens aliquando falso aestimet se non ferri in illud nisi propter finem rectum. — Sciendum etiam quod primum peccatum non potuit esse in iis quae sunt ad finem, ita quod nullo modo quaeruntur nisi propter rectum finem. Quod quidem patet duplici ratione. Primo scilicet, quia solus error esset hic causa peccati electionis propter rectum finem eligentis illud quod non est propter rectum finem eligibile. Talis autem error non potuit praecedere omne peccatum, quia tunc Deus esset causa peccati ex tali errore causati potius quam homo vel angelus involuntarie et inculpabiliter errans. Cum etiam talis error sit gravis poena et etiam pro tanto contra legem Dei, pro quanto credit contrarium eius quod ipse praecipit esse bonum et Deo acceptum: patet quod innocenti qui nullum peccatum habuit nec habet non potuit Deus decenter infligere talem poenam. Secundo, quia qui per caritatem perfectam sic adhaeret Deo quod in omnibus habet ipsum perfecte pro fine ultimo non potest mortaliter peccare nisi mortaliter avertendo se a Deo, ita quod praefata caritas perdat. Ergo primum mortale peccatum talis personae includit aliquem pravum recessum a suo ultimo fine, scilicet, a Deo. Quantum autem avertit se a Deo, tantum nimis infigitur sibi ipsi. Praeterea, dato quod possit primo peccari in electione eius quod ad finem, adhuc sequitur quod, pro quanto illud prave amat sibi, pro tanto prave amet se.

(a) Ex *aequietam*, ras.

(b) In ras.

Ad nonum dicendum quod verbum Apostoli exponitur dupliciter. Ab Augustino enim, libro XI *Super Genesim* ⁽¹⁾, exponitur de cupiditate, prout est generalis ratio omnis peccati, quam quis appetit in omni peccato amplius quam oportet. Unde dicit quod Apostolus ibi transiit a specie ad genus. Et hoc modo dicitur esse radix, id est, radicalis ratio omnium malorum. Secundo modo exponitur de specie cupiditatis quae est divitiarum temporalium. Quae quidem dicitur esse radix omnium malorum nostrorum, pro quanto est nutrimentale fomentum et forte fulcimentum omnium peccatorum. Et secundum hoc non est sensus quod simpliciter sit causa omnium, sed solum quod est magna radix ad omnia peccatorum genera nutrienda et quod communiter est causa multorum. Impossibile est autem quod sic sumpta sit primum peccatum, quia nemo cupit temporales divitias nisi propter tria, scilicet, aut propter necessitatem corporalis sustentationis aut propter voluptatem carnalis delectationis aut propter ^(a) ampliationem vel exaltationem potestatis et dominationis et honoris. Et ideo prius ^(b) oportet amorem deordinari circa aliquod istorum quam circa huiusmodi divitias. Et quomocunque sit, non possunt inordinate amari sine inordinato amore sui.

Ad decimum dicendum quod cupiditas sumitur ibi generaliter pro omni pravo amore, sicut et in *Glossa* super illud Apostoli < ad > Romanos 7 ⁽²⁾, *concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, non concupisces*. Ubi *Glossa* dicit ⁽³⁾ quod « bona est lex, quae dum concupiscentiam prohibet, omnia mala prohibet ». Patet enim quod *Glossa* sumit ibi concupiscentiam pro omni malo amore divina lege prohibito, quamvis in ultimo praecepto decalogi inhibeat non concupiscere, prout proprie fertur in alterius uxorem et in res alterius. Attamen in illo speciali per quandam consequentiam includitur generale. — Sciendum etiam quod non sic dicuntur omnia peccata fieri ex malo amore vel ex malo timore, quasi malus timor non includat in se malum amorem sui et obiecti contrarii illi quod male timetur. — Ad auctoritates vero Augustini pro parte altera allegatas sciendum quod ipse non comparat amorem Dei pravo amoris sui nisi solum

(^a) Al. m. mg. (^b) Al. m. mg.

(¹) Cfr. *De Gen. ad lit.*, XI, 15, n. 19 (PL 34, 436 sq.). (²) Rom. 7, 7. (³) Walafridus Strabus, *Glossa ordinaria*, In Rom., 7, 7 (PL 114, 491).

respectu civitatis Dei et diaboli; nam licet aliquae virtutes possint absque Dei amore haberi et etiam aliquis Dei amor absque illo qui vivit omne mortale, nulla tamen virtus constituit hominem realiter in civitate Dei absque caritate Dei. Ipsa enim est per quam primo et principaliter sumus Dei amici, et secundum eundem Augustinum, XV *De Trinitate* ⁽¹⁾, ipsa sola est quae dividit inter filios regni et filios perditionis. Amor autem sui Deum contemnens eo ipso facit hominem de civitate reproborum, quo statuit eum in peccato mortali et in inimicitia Dei. Per peccata autem venialia participat aliquid de ipsa, quamvis sit simpliciter extra ipsam. — Quod etiam Augustinus dicit quod superbia est amor excellentiae propriae: intelligendum est quod cum amore includantur ceterae affectiones ad superbiam spectantes, puta, praesumptio et arrogans contemptus aliorum. Et prout amor fertur in excellentiam habitam, in quantum habitam, est amor gloriationis ^(a) seu vanae complacentiae; prout vero fertur in habendam vel in continuandam, est amor ambitiosus seu desiderativus ipsius. — Sciendum etiam quod quando superbia dicitur fuisse primum peccatum angeli, per nomen superbiae intelligitur amor perverse quiescens in tota gloria in se vel in aliis ^(b) obiectis habita et perverse desiderans omnem non habitam quam in aliis obiectis adeo tunc desideravit.

QUAESTIO CIV.

Quinto decimo quaeritur an in omni peccato sit privatio modi, speciei et ordinis.

Ad hoc dicitur communiter quod sic.

Ad huius autem intelligentiam sunt tria notanda: primo scilicet, quid per haec tria significetur, secundo, quomodo haec tria sint in omni essentia, quantumcunque simplici vel minima, tertio, qualiter per peccatum priventur.

Quantum ad primum sciendum quod modus est idem quod mensura, unde a modo sumitur moderari et mo-

^(a) Ex *glorificationis*. ^(b) Ex *alii*.

⁽¹⁾ Cfr. cap. 18 (PL 42, 1082).

deratio et modestia. Quicquid enim habet quantum debet vel decet et non plus nec minus, habet modum debitum. Unde Augustinus, libro *De beata vita*, circa finem, dicit ⁽¹⁾: « Modestia dicta est a modo et a temperie temperantia, ubi autem modus est atque temperies, nec plus est quicquam nec minus ». — Species vero est idem quod forma vel formalis decor. Cuius nomen extendit Augustinus ad omnem entitatem. Unde in libro *De vera religione* dicit ⁽²⁾ quod « quicquid est, necesse est quod sit quantulacunque species ». Et paulo post: « Quod nullam speciem habet nullamque formam, nihil est; nam illud quod in comparatione perfectorum informe dicitur, si habet aliquid formae, quamvis exiguum, quamvis inchoatum, nondum est nihil ac ^(a) per hoc, in quantum est, ex Deo. Quapropter, si de aliqua informi materia factus est mundus, haec ipsa facta est de nihilo; nam quod nondum informatum est, tamen aliquo modo ut formari possit inchoatum est, Dei beneficio formabile est, bonum est enim esse formatum. Nonnullum ergo bonum est et capacitas formae ». Unde et Dionysius, capitulo 4 *De divinis nominibus*, dicit ⁽³⁾ quod etiam non ens, id est, materia seu ens in potentia et non actu participat pulchro et bono. Et supra eodém dicit ⁽⁴⁾ quod ipsum non ens appetit bonum. Et infra, eodem capitulo, dicit ⁽⁵⁾ quod in materia, secundum quod materia ^(b), non est malum, immo ipsa participatio est ornatus et pulchritudinis et speciei; alias non esset ex se potens recipere aliquid ab agente nec haberet aliquid entitatis nec esset necessaria ad completionem omnis mundi. Quorum opposita ibi astruit. — Ordo autem dicit ordinatam collocationem entis respectu sui et ceterorum, id est, congruentem sibi et ceteris, dicit etiam ordinatam habitudinem sui ad se et ad cetera et specialiter ad Deum, dicit etiam congruum ordinem partium rei ad invicem.

Quantum autem ad secundum, an scilicet sint in omni essentia, quantumcunque minima, dicit ⁽⁶⁾ Augustinus, libro *De vera religione*, circa principium, quod omnis essentia habet haec

(a) Ex hac. (b) Al. in. mg. s. q. m.

(1) Cap. 4, n. 32 (PL 32, 975). (2) Cap. 18, n. 35 (PL 34, 137).
 (3) Cfr. Pseudo-Dionysius, *De divin. nomin.*, cap. IV, § 7 (PG 3, 703).
 (4) Cfr. § 3 (PG 3, 698). (5) Cfr. § 28 (PG 3, 730). (6) Cap. 7, n. 13 (PL 34, 129).

tria, scilicet, « ut unum aliquid sit et specie propria discernatur a ceteris et rerum ordinem^(a) non excedat ». Ibi enim appropriat modo rationem unius seu unitatis, et quia unitas dicit quandam rationem mensurae, qua unumquodque modificatur, ne sit plura et ne sit aliud a se. — Item, libro *LXXXIII Quaestionum*, quaestione 19, dicit⁽¹⁾: « Omne quod est, aliud est quo constat, aliud quo discernitur, aliud quo congruit, et ideo oportet causam eius esse trinam, scilicet, qua sit, qua hoc sit, qua sibi amica sit. Causam autem creaturae dicimus Deum. Ideoque etiam, cum veritas quaeritur, non possunt esse plus quam tria genera quaestionum, scilicet, utrum sit, et utrum sit hoc an aliud, et utrum sit approbandum vel improbandum ». Vult autem Augustinus dicere quod in omni ente sunt tres rationes, scilicet, suae essentiae integritas per quam constat, haec autem integritas est eius mensura seu modus; est etiam in eo ratio suae speciei per quam discernitur, id est, intelligitur; et est ibi ordo quo sibi et aliis congruit.

Item, libro IV *Super Genesim ad litteram*, circa principium, pertractans illud Sapientiae 11⁽²⁾, *omnia in mensura et numero et pondere disposuisti*, dicit⁽³⁾ quod « secundum quod mensura omni rei modum praefigit et numerus omni^(b) rei speciem praebet et pondus omnem rem ad quietem et stabilitatem trahit: sic Deus est singulariter ista tria, quia ipse terminat et format et ordinat omnia. Est autem ipse mensura et numerus sine numero et pondus sine pondere; non enim sunt solum in corporalibus, immo et in spiritualibus. Est enim mensura aliquid agendi, ne sit immoderata progressio; est enim numerus affectionum animi^(c) et virtutum quo a deformitate stultitiae ad formam et decus sapientiae colligitur; est etiam pondus voluntatis et amoris ex quo apparet quanti pendatur, id est, quantum appetiatur quicquid in appetendo et fugiendo praeponitur et postponitur ». Et subdit⁽⁴⁾: « An forte putabimus ita dictum esse, *omnia in mensura et numero et pondere disposuisti*, acsi diceretur, omnia disposuisti^(d), ut haberent mensuram, numerum et pondus »? Et subdit quod « sic est fatendum, quia omnia habent pro-

(a) Sequitur ras. (b) V *omnis*. (c) V *numeri*. (d) Al. m. mg. *acsi... disposuisti*.

(1) *De diversis quaest. LXXXIII*, quaest. 18 (PL 40, 15). (2) Sap. 11, 21. (3) Cap. 4, n. 8 (PL 34, 299 sq.). (4) L. c., cap. 5, n. 11, 12 (PL 34, 300).

prias mensuras et proprium numerum et proprium pondus ». Per numerum autem Augustinus more Platonico intelligit formam, quia res distinguuntur per suam formam seu per suam quidditatem ab aliis ^(a), partes etiam rei distinguuntur ab invicem per suas partiales species seu quidditates.

Item, libro *De natura boni*, loquens de modo, specie et ordine, dicit ⁽¹⁾: « Ubi haec tria sunt magna, magnum bonum est, ubi parva, parvum, ubi nulla, nullum bonum est, nulla natura est. Omne autem quod est, in quantum est, bonum est ». — Item, libro *LXXXIII Quaestionum*, quaestione 6, dicit ⁽²⁾: « Omne quod est, non est sine aliqua specie, ubi autem est aliqua species, est necessario aliquis modus, modus autem aliquid boni est ». Et ex hoc concludit quod « summum malum non est, quia nullum habet modum et nulla specie ^(b) continetur, totum autem nomen mali de speciei privatione repertum est ». Patet igitur quod Augustinus posuit haec tria esse in omni essentia, quantumcunque minima, et etiam quod realiter essent id ipsum, prout sic generaliter sumuntur. Unde supra dixit ⁽³⁾ quod ubi est aliqua species, est necessario aliquis modus, et libro *De vera religione* dicit ⁽⁴⁾ quod nihil est ordinatum quod non sit pulchrum.

Potest etiam hoc faciliter trahi ex rationibus ipsorum superius explicatis. Si enim species stat pro quacunque entitate, prout ex se se exhibet ut formosam: oportet quod sit in omni positiva ^(c) ratione entis. Constat etiam quod omnis commensuratio et ordinatio dicunt ex se quid speciosum ^(d), et omnis commensuratio est quaedam ordinatio commensuratorum, et ordinatio est quaedam commensuratio et regulatio ordinatorum. Et saltem, prout in omni essentia, quantumcunque simplici, includuntur, oportet quod sint idem per essentiam, licet dicant diversas rationes ipsius.

Quidam autem dicunt per ista significari tres respectus omnis essentiae creatae ad Deum tanquam ad principium effectivum omnia modificans et tanquam exemplar omnium species exprimens et tanquam ad finem ad quem omnia ordinantur. — Quamvis autem isti tres respectus sint

(^a) Al. m. ex *alii*. (^b) Sequitur ras. (^c) Al. m. mg., del. *potentia*. (^d) Al. m. mg., del. *sponsum*.

(1) Capp. 3, 4 (PL 42, 553). (²) *De diversis quaest. LXXXIII*, quaest. 6 (PL 40, 13). (³) Cfr. *De beata vita*, cap. 4, n. 32 (PL 32, 975). (⁴) Cfr. cap. 7, n. 13 (PL 34, 129).

in tribus praedictis, tamen primi duo respectus non significantur expresse per modum et speciem, nec omnis ordo est ille qui proprie est in ultimum finem, quamvis omnis ordo dependeat ab illo.

Sciendum etiam quod verbum praedictum de libro Sapientiae ⁽¹⁾ potest ibi alium sensum habere. Loquitur enim ibi de iudiciis Dei quibus punivit Aegyptios non per grandes bestias, sed per minutas, ut quia *per quae peccat quis per haec et torquetur*, et in huius rationem subdit quod *omnia disposuit in mensura et numero et pondere*. Et secundum hoc possunt haec tria significare idem, scilicet, debitam proportionem poenae ad culpam, ut culpae grandioris ponderis detur poena gravior et culpis pluribus plures poenae et magnis magnae. Significantur enim per haec tria genera mensurarum, scilicet, quantitatis extensae cui ibi appropriatur nomen mensurae, et quantitatis discretæ quae numero mensuratur, et quantitatis ponderum, id est, gravitatis et levitatis quae per certa pondera in stateris posita mensuratur. Secundum hoc autem non oportet intelligi quod in omni re sit numerus, sed quod Deus omnibus operibus suis praefigat certum numerum sicut et certum valorem qui potest ibi designari per pondus, praefigit etiam eis certam magnitudinem intelligibilem vel sensibilem.

Quantum autem ad tertium, an scilicet privatio trium supradictorum sit in quolibet peccato, patet ex praemissis quod sic. Deficit enim ibi mensura seu modus; tum quia est ibi minus boni quam debet et quia plus mali quam debet; tum quia non servat mensuram divina lege praefixam nec est subiectum voluntati Dei. Deficit etiam ibi species et decor virtutis et est ibi deformitas maculans mentem. Deficit etiam ibi ordo ad finem rectum et ultimum et ad divinae voluntatis et causalitatis imperium et etiam ad totum universum.

Non est autem intelligendum quod illud positivum in quo fundatur privatio significata per nomen peccati vel mali careat omnino tribus praedictis, quia tunc sequeretur quod omnino esset nihil. Unde quantum est ibi de essentia et essentiali bonitate, tantum est ibi de

(1) Sap. 11, 21. 16 sqq.

modo, specie et ordine. Sed de specie et modo et ordine morali seu virtuali non est in peccato, in quantum tale^(a).

Si vero obiciatur quod Augustinus, libro *De natura boni*, dicit⁽¹⁾ quod « est malus modus et mala species et malus ordo », ex quo videtur quod malum, in quantum malum, non privet haec tria, immo supponat: dicendum quod, prout Augustinus ibidem dicit, malus modus vel mala species vel malus ordo non significant aliud quam negationem boni modi et bonae speciei et boni ordinis, et praecipue, prout haec negatio est fundata in contrario praedictorum. Dicit enim quod « sic dicuntur, aut quia minora sunt quam esse debuerunt aut quia non iis rebus accommodantur quibus accommodanda sunt, ut ideo dicantur mala, quia sunt aliena et incongrua, ut, si aliquis dicatur non bono modo egisse, quia minus bene egit quam debuit vel quia ita egit sicut in re tali non debuit vel amplius quam oportebat vel non convenienter, ut non ob aliud iuste reprehendatur, nisi quia ibi non est servatus modus. Item, species mala dicitur vel in comparatione formosioris et pulchrioris, aut quia non congruit huic rei cui adhibita est, immo est ei inconveniens; sicut si nudus in foro deambulet, qui tamen non turpiter stat in balneo nudus. Similiter et ordo dicitur malus, cum minus quam debet ordo servatur. Unde non ibi ordo, sed potius inordinatio est mala, cum aut^(b) minus ordinatum est quam debuit aut non secundum quod debuit ».

— Dicendum ergo quod sicut cum dicitur « homo mortuus », per mortuum privatur homo seu negatur, non autem supponitur nisi secundum quid: sic cum dicitur « malus ordo vel malus modus », per malum negatur ordo et modus, non autem supponitur nisi secundum quid.

Si autem quaeratur, an omne peccatum sic privet tria praedicta quod sic semper auferant^(c) voluntati seu menti aliquam habilitatem ad bonum: dicunt aliqui quod sic. Quod probant per Augustinum, libro *De vera religione*, dicentem⁽²⁾ quod « si subiecta vitii non privarentur aliqua salute, non eis noceret vitium, sed si non noceret vitium, nullo modo esset vitium ».

— Attamen dicendum quod aliquando sufficit quod actus

(^a) Melius tali. (^b) Ex at. (^c) Ex auferantur.

(1) Cap. 23 (PL 42, 558). (2) Cap. 19 (PL 34, 137).

peccati privet actum virtuosum qui loco eius debuit fieri, non autem oportet quod semper de novo privet aliquem habitum virtutis vel aliquam partem eius aut aliquam habilitatem seu habitualement dispositionem ad bonum; sicut nec oportet quod claudicatio tollat semper claudum aliquam habitualement rectitudinem vel dispositionem suae habituali tortuositati oppositam, sed sufficit quod tollat ei rectitudinem quae debuit inesse illi ambulationi. Et ideo frustra quidam laboraverunt reddere rationem quomodo finitaabilitas voluntatis creatae potest per infinitam successionem ^(a) actuum vitiosorum semper in infinitum magis ac magis minui et nunquam per hoc totaliter tolli. — Ad illud ergo Augustini dicendum quod vitium semper nocet; tum quia privat perfectionem actualem actus contrarii seu illam quae actui vitioso inesse deberet; tum quia sola sua praesentia est nociva seu est ipsum nocumentum tanquam actualis seu actionalis deformitas, sicut et quaelibet forma sola sua praesentia et informatione proficit ei cuius est forma, quamvis nullum alium profectum daret ei.

QUAESTIO CV.

Sexto decimo quaeritur an omnis imperfectio moralis seu in moralibus sit peccatum.

Et videtur quod sic.

1. Nam Augustinus, libro *De vera religione*, dicit ⁽¹⁾: « Quicquid minus est quam erat, non in quantum est, sed in quantum minus est, malum est; eo enim quo minus est quam erat tendit ad mortem ».

2. Item, infra dicit ⁽²⁾: « Quicquid recte vituperatur in melioris comparatione respuitur ».

3. Item, defectus in moribus videtur esse idem quod vitium; sed omnis imperfectio morum est defectus in moribus; ergo est peccatum.

^(a) Al. m. ex *cessionem*.

⁽¹⁾ Cap. 13 (PL 34, 133). ⁽²⁾ Cap. 41, n. 78 (PL 34, 157).

4. Item, bonum non opponitur bono, opponi enim bono videtur esse malum; sed omne imperfectum opponitur perfecto, ita quod non possunt esse simul in eodem: ergo omne imperfectum, in quantum tale, est malum.

5. Item, qui diligit Deum minus quam toto corde et totis viribus habet pro tanto peccatum, pro quanto est ibi aliquid minus de toto corde; sed nullus habet imperfectionem in moribus nisi ex hoc quod minus diligit Deum quam toto corde et totis viribus; ergo et cetera.

[Respondeo]

Dicendum quod non omnis imperfectio in moribus est peccatum, quia imperfectio quae est peccatum est indebita, deordinata et reprehensibilis et digna poena, imperfectio autem inferiorum bonorum et donorum et statuum a Deo datorum et statutorum vel concessorum non est deordinata nec indebita nec reprehensibilis, sicut patet de statu coniugali quantum ad bona ipsius vel de statu habentium temporalia ordinate utentium illis. Unde Apostolus, I Corinthiorum 7, dicit⁽¹⁾ quod *non peccat, si nubat, et qui matrimonio iungit virginem suam, bene facit, quamvis qui non iungit facit melius*. Dicitque⁽²⁾ quod licet vellet omnes homines omnino esse continentes sicut se ipsum, nihilominus unusquisque proprium habet donum a Deo, alius quidem sic, alius vero sic, quidam ad statum coniugii et quidam ad caelibatum. — Sciendum autem quod quorundam talium imperfectio habet aliquando peccatum annexum, quamvis ipsa secundum se non sit peccatum; sicut patet in eo qui non ex solo amore spiritualium bonorum matrimonii, sed etiam ex aliquo amore carnali ducit uxorem vel vivit cum ea.

[Solutio Obiectorum]

Ad primum igitur dicendum quod Augustinus loquitur ibi de minoritate quae privat illud quod deberet inesse, ita quod includit defectum indebitum. Unde subdit⁽³⁾ quod « defectus iste qui peccatum vocatur, si tanquam febris invitum occuparet, iniusta poena videtur quae peccantem consequitur ». Potest etiam dici quod sicut sola absentia

⁽¹⁾ 1 Cor. 7, 28. 38. ⁽²⁾ Cfr. 1 Cor. 7, 7. ⁽³⁾ *De vera religione*, cap. 14, n. 27 (PL 34, 133).

seu negatio mali habet secundum quid rationem boni, scilicet, respectu ipsius mali, quamvis secundum se et absolute non dicat ens nec bonum, sed solum negationem: sic e contra minus bonum quod secundum se et absolute est simpliciter bonum habet respectu melioris boni rationem mali secundum quid. Unde et eum, qui ab illo maiori bono descendit ad minus bonum, dicimus damnificatum et incurrisse malum damni.

Ad secundum dicendum quod ipsemet Augustinus, libro *Retractationum*, capitulo 12, retractans illud verbum exponit ⁽¹⁾ hoc dictum esse de substantiis et naturis, non de bonis actionibus ac peccatis. Et vult per hoc dicere quod nulla substantia potest recte vituperari secundum se et absolute, sed solum respectu melioris, id est, solum quoad hoc quod non aequivalet meliori, iuxta quod stercus et cinis et vermis vituperantur respectu nobiliorum, quamvis de se sint bona, prout ibidem dicit, subdens quod « omnis natura, quamvis extrema et infima, in comparatione nihil iure laudatur ».

Ad tertium dicendum quod non omnis defectus in moribus est vitium, nisi sit indebitus vel inordinatus.

Ad quartum dicendum quod licet bonum, in quantum bonum, non opponatur bono: bonum tamen, in quantum imperfectum, opponitur bono, in quantum perfecto ^(a), non tamen oppositione tali qualis est inter bonum et malum. Nam malum opponitur bono vitiose et indebite, forma autem terrae vel plumbi naturaliter bona non opponitur formae auri vitiose et indebite, nec frigidum calido, quamquam unum sit perfectius altero, nec minus album vitiose opponitur magis albo, nec imperfecta caritas sanctorum in hac vita perfectae caritati gloriae, nec fides visioni Dei.

Ad quintum dicendum quod non omnis talis minoritas est peccatum regeneratis, quia illa quam a se expellere nequeunt propter vitium concupiscentiae eis ingenitae est eis per gratiam Christi remissa. Quamvis etiam ipsa huiusmodi minoritas sit peccatum, non propter hoc sequitur quod bona gratiae inferiora quibus est annexa sint peccata; ut verbi gratia ^(b), cum aliquis ex hoc quod sentit se imperfectum ad assumendum statum perfectiorem, assumit statum bonum in-

^(a) Ex imperfecto. ^(b) In ras.

⁽¹⁾ Cfr. lib. I, 13, n. 8 (PL 32, 605).

feriorem propter Deum et ut in eo salvetur, constat quod assumendo hoc bonum et in quantum sic ordinatum non peccat, immo bene facit, quamvis si ex aliquo vitioso^(a) defectu caritatis dimittit statum perfectiorem, peccet quoad hoc quod ex tali vitio dimittit illum.

QUAESTIO CVI.

Septimo decimo quaeritur an omne imperfectum ex genere sit imperfectum ex circumstantia et an omne perfectum ex circumstantia sit perfectum ex genere et e contrario.

Videtur enim quod sic: Quia perfectum genus non est susceptibile differentiae imperfectae, quia differentia non tollit nec minuit perfectionem sui generis, immo addit ad ipsam. Sicut etiam forma nobilior exigit materiam et dispositionem nobiliorem quam forma ignobilior, sic circumstantia perfectior videtur exigere perfectius genus quam exigit imperfectior.

Dicendum quod in proposito non sumitur genus et circumstantia omnino, sicut sumitur in praedicamentis genus et differentia; nam bonum ex genere potest esse malum ex circumstantia, et malum ex genere potest per circumstantiam fieri bonum, et consimiliter perfectum ex genere potest esse imperfectum ex circumstantia et imperfectum ex genere potest esse perfectum ex circumstantia. Absit autem quod genus virtutum et virtuosorum, puta, virtus possit esse malum, aut quod malum seu vitium, prout est genus vitiorum, possit esse bonum. Genus enim in proposito significat materialia obiecta et materiales actus virtutum vel vitiorum potius quam formalia ipsorum, circumstantia vero significat conditiones bonas vel malas eis in agendo adiunctas vel adiungibiles. Sicut autem in vase terreo vel ligneo potest poni optimum vinum et in vase aureo potest poni pessimum

^(a) Al. m. ex *vitio*.

vel minus bonum vel sola aqua: sic materiali obiecto et actui secundum se minus bono potest adiungi optimus finis et optimus modus formalis agendi, ut, cum Christus et Apostoli fugerunt adversarios ex perfecta intentione et caritate, ut se reservarent tempori aptiori et utiliori, aut cum communiter cum populis omnia comedebant, non ex aliquo amore carnalis voluptatis, sed solum ut eos magis attraherent ad bonum. Constat autem quod fugere et delicata comedere dicunt ex se quid imperfectum et obicere se adversario veritatis dicit ex se quid perfectum. Et tamen, si hoc fiat temerarie et praesumptuose vel ex vana gloria, erit ^(a) malum, et si fiat bene, tamen imperfecte, erit imperfectum; sicut et abstinere ab omni cibo delicato est ^(b) ex se quid arduum et perfectum, et tamen si fiat impatienter vel inaniter vel superstitiose aut praesumptuose vel indiscrete, erit ^(c) malum, et si fiat cum imperfecta caritate, erit imperfectum.

Ad obiectum igitur dicendum quod circumstantia mala vel imperfecta addita materiali actui secundum suum genus perfecto se habet ad illud sicut determinatio privans vel diminuens eius perfectionem, et ideo reddit ipsum imperfectum, sicut infirmitas de sano facit infirmum et mors de vivo mortuum. Circumstantia vero perfecta addita ei quod est ex se malum vel imperfectum, si excludit ab eo malitiam, facit ipsum bonum, et si ultra hoc excludit ab eo imperfectionem, facit ipsum perfectum. — Sciendum autem quod una sola circumstantia non sufficit ad ipsum perficiendum vel bonificandum, quia sola malitia vel imperfectio unius notabilis circumstantiae reddit ipsum malum vel imperfectum. Propter quod Dionysius, 4 capitulo *De divinis nominibus*, dicit ⁽¹⁾ quod bonum est ex una et tota causa, malum autem ex multis et particularibus defectibus.

(^a) Al. m. (^b) Add. interl. al. m. (^c) Al. m.

(¹) Cfr. Pseudo-Dionysius, *De divin. nomin.*, cap. IV, § 31 (PG 3, 731).

QUAESTIO CVII.

Decimo octavo quaeritur utrum peccatum, in quantum malum, possit ab aliquo intendi vel appeti.

Videtur enim quod sic: Quia alias non esset voluntarium nec voluntarie factum. — Item, Psalmista dicit ⁽¹⁾: *Filii hominum, utquid diligitis vanitatem et quaeritis mendacium?* sed mendacium, in quantum mendacium, et vanitas, in quantum vanitas, sunt mala.

Dicendum quod malum, in quantum malum, non potest appeti vel intendi, quia prima et formalis ac finalis ratio omnis appetibilis seu omnis obiecti appetitus est ratio boni. Ergo impossibile est quod appetitus aliquid appetat vel intendat nisi sub ratione boni. Unde Dionysius, 4 capitulo *De divinis nominibus*, dicit ⁽²⁾ quod bonum est finis et principium omnium, etiam malorum; nam omnia bona et mala fiunt boni gratia, etenim haec agimus bonum desiderantes. Nullus enim in malum respiciens facit quae facit; malum enim ⁽³⁾ non habet esse nisi secundum accidens et propter aliud, scilicet, ratione boni in quo fundatur et sub cuius ratione appetitur. Unde subdit ⁽⁴⁾ quod « malum videtur facienti esse rectum, quia fit boni gratia, sed secundum veritatem non est rectum, quia non-bonum bonum aestimamus; ex quo patet quod aliud appetitur et aliud fit ». Ex quo concludit: « Igitur malum est praeter viam et praeter intentionem et praeter naturam et praeter causam et praeter principium et praeter finem et praeter terminum et praeter voluntatem et praeter hypostasim, id est, praeter subsistentiam seu essentiam, quia ex sua ratione non est nisi negatio ». Unde subdit: « Malum ergo est privatio et defectio et infirmitas et incommensuratio et sine intentione et sine pul-

⁽¹⁾ Psalm. 4, 3. ⁽²⁾ Cfr. Pseudo-Dionysius, *De divin. nomin.*, cap. IV, §§ 4, 10 (PG 3, 698sq.). ⁽³⁾ Cfr. §§ 31, 32 (PG 3, 731).
⁽⁴⁾ § 32 (PG 3, 731).

chritudine et inordinatum et divisibile et infinitum et tenebrosus et insubstantialis et per se nullo modo nusquam vel ens, id est, ex sua ratione nihil ».

Ex his autem patet ad obiecta, quia malum et mendacium, in quantum malum, non quaeritur nec appetitur, in quantum tale, sed solum ratione boni in quo fundatur et propter bonum propter quod appetitur. Pro quanto autem subtili ratione et propter talem rationem voluntarie fit et appetitur, pro tanto est voluntarium per accidens et propter aliud et non per ^(a) se nec propter se.

QUAESTIO CVIII.

Nono decimo quaeritur an peccatum sit poena sui ipsius et ultra hoc aliquando alterius peccati et an, in quantum habet rationem poenae, sit a Deo plus quam in quantum habet rationem culpae.

Dicendum quod sic. Hoc enim dicunt communiter sancti et doctores. Unde Augustinus, libro I *Confessionum*, 10 capitulo, dicit ⁽¹⁾: « Iussisti, Domine, et sic est, ut poena sua sibi sit ^(b) omnis inordinatus animus ». Et alibi saepe dicit ⁽²⁾ quod iusto Dei iudicio unum peccatum praecipitat in aliud, et tunc primum est causa sequentis et sequens est poena prioris. Illa tamen peccata habent potissime rationem poenae quae plus habent de ratione involuntarii et iterum illa quae sensibilius turbant et offendant ipsum peccatorem. De primo genere sunt excaecatio et obduratio seu grandis difficultas ad bonum, de secundo

^(a) In ras. ^(b) In ras.

⁽¹⁾ Cap. 12 (PL 32, 670). ⁽²⁾ Cfr. *De libero arbitrio*, III, 18, n. 52; III, 19, n. 54; III, 22, n. 64 (PL 32, 1696sq.); *Retract.*, I, 13, n. 5; I, 15, n. 2, 4; I, 16, n. 2 (PL 32, 604sq.); *Contra Iulianum*, V, 3 per totum (PL 44, 786sq.); *Contra Iulianum (Opus imperf.)*, I, 47 (PL, 45, 1068).

autem sunt ira et invidia et famelica anxietas et aestus cupiditatum et libidinum ipsos peccantes quiescere non sinens.

Circa hoc autem sciendum quod sicut eadem actio per respectum ad agentem est actio, per respectum vero ad subiectum patiens est passio: sic eadem mala actio, in quantum sub ratione boni fit et appetitur, est volita et placita, et in quantum est actio indebite deficiens, habet rationem peccati seu culpa; in quantum vero est passio privans aliquam perfectionem actionalem vel habituaalem a suo subiecto et in quantum habet in se deordinationem et incommensurationem et deformitatem horribilem et displicibilem etiam ipsi peccanti, habet rationem poenae.

Ad id autem quod secundo quaeritur, an scilicet ratio suae poenalitatis fiat plus a Deo quam ratio suae culpabilitatis, dicendum quod sic, non tamen ex hoc quod sua poenalitas et sua culpabilitas sint diversae essentiae diversis actionibus factae, sed solum ex alia triplici ratione.

Quarum prima est, quia sicut entitas seu positiva ratio actus mali habet causam per se reducibilem in primam causam et eius causalitatem, non autem habet hoc eius ratio negativa et defectiva quam dicit ratio culpa; vel malitiae: sic ratio poenalitatis eius dicit aliquam rationem positivam et iustam seu iusti ordinis participativam quae magis est per se factibilis ac per consequens et magis in divinam causalitatem reducibilis quam sit ratio culpa. Attamen, sicut tota essentia actus fit a voluntate peccante, sic fit ab eadem tota poenalitas eius. Unde peccando punit se ipsum, quamvis hoc sit praeter intensionem ipsius et etiam contra appetitum eius; nam si fieri posset, vellet ibi non esse huiusmodi poenalitatem. Pro tanto tamen vult eam per accidens, pro quanto plus vult delectationem vel appetibilitatem sibi annexam quam refugiat eius poenalitatem. — Secunda ratio est, quia sensus et horror desipientiae qui trahitur ex culpa, in quantum est poenalis, est quaedam actio naturaliter consequens culpam. Quae quidem non habet in se rationem culpa; immo procedit a rectitudine naturalis appetitus naturaliter odientis suum damnum et naturaliter horrentis poenalem horribilitatem quae est ipsa culpa. Constat autem quod rectitudo naturalis appetitus et eius recta actio sunt a Deo, naturarum institutore et conservatore. — Tertia ratio est, quia Dei velle non potest directe ferri super malitiam culpa; nisi solum

permissive, directe autem fertur ^(a) super eius poenalitatem, vult enim ipsam esse poenalem suo agenti et suo subiecto. Non tamen vult hoc nisi praesupposito demerito eius poenam digne promerente, quam quidem sufficienter promeretur ex hoc solo quod indebite agit actionem talem.

QUAESTIO CIX.

Vicesimo quaeritur an reatus culpaе possit esse in aliquo in quo non est nec fuit aliquis actus vel habitus pravus.

Et videtur quod sic.

1. Quia peccatum omissionis est non facere quod Deus vult fieri; sed huiusmodi ommissio potest in nobis esse absque hoc quod aliquid faciamus aut male velimus actu vel habitu; ergo et cetera.

2. Item, secundum Anselmum ⁽¹⁾ culpa est carentia iustitiae debitae; sed huiusmodi carentia, in quantum talis, non necessario praesupponit aliquem habitum vel actum; ergo et cetera.

[Respondeo]

Dicendum quod reatus culpaе non potest esse in aliquo nisi ratione sui pravi actus vel habitus praesentis vel praeteriti nondum a Deo indulti.

Cuius ratio est in promptu: quia nullus est culpabilis vel reus nisi ratione alicuius propriae malitiae; nam aliena malitia, in quantum aliena, neminem reddit reum aut culpabilem apud Deum. Nulla autem malitia potest dici propria alicui, nisi quia est vel fuit in eo sive ab eo. Ab eo autem esse non potuit nisi per actum malum, in eo etiam esse non

^(a) Ex confertur.

⁽¹⁾ Cfr. *De conceptu virgin.*, capp. 2, 3 (PL 158, 434 sqq.); *Cur Deus homo*, cap. 11 (PL 158, 376).

potest ex absoluta ratione suae substantiae et naturae. Ergo oportet quod sit vel fuerit in eo ratione alicuius essentialiter seu inseparabiliter mali. Sed hoc non est nisi interior actus malus vel habitus. — Item, qui non habet nec habuit actum malum vel habitum est et fuit omnino innocens. Si dicatur quod sola privatio actus vel habitus iustitiae debita est mala et culpabilis: certum est quod hoc non habet ex hoc solo quod est privatio iustitiae, quia si Deus creasset angelum iustitia privatum seu nudum, in solis scilicet essentialibus et mere naturalibus, talis angelus non esset ex tali privatione reus vel culpabilis. Nec potest dici quod ad eam de praesenti habendam sit obligatus, nisi fuerit sibi data sufficiens facultas ad eam statim habendam. Haec autem facultas iam sibi data non potuit sibi tolli nisi per proprium actum vel habitum malum. Idem est autem aliquem debere habere iustitiam quod esse obligatum ad illam habendam. Ergo nullus caret iustitia debita, nisi sit obligatus ad illam habendam. Ex quo oportet quod aut habuerit sufficientem facultatem habendi illam aut quod per aliquem suum malum actum vel habitum sit hac facultate privatus, ita quod ex hoc solo Deus cessaverit dare eam sibi. — Praeterea, nihil quod est alicui sic debitum quod absque eo non potest carere vitio vel culpa non potuit sibi a Deo subtrahi nisi propter eius culpam qua fuit indignus tali dono. Ergo illa iustitia quae sic est debita quod absque ea non potest quis carere culpa non potuit a Deo subtrahi, nisi per suam culpam fieret indignus ea. Ergo praeter hanc subtractionem oportet dare in eo aliquam culpam propter quam Deus dare noluerit sibi iustitiam. Sed talis culpa non potest dari nisi ratione alicuius habitus malitiosi vel actus pravi.

Nota autem quod sicut aliquis est vere pater sui filii propter solum actum generationis praeteritum quo genuit eum et propter hoc est vere dignus a suo filio amari et honorari ut pater: sic aliquis est vere reus et dignus poena propter solum actum vel habitum malum hactenus habitum, nisi huiusmodi reatus sit sibi a Deo indultus. — Nota etiam quod malus habitus voluntatis, id est, habitualis voluntas mala est sic ex se odibilis Deo et sic simpliciter mala quod eum in quo est reddit malum et dignum ira Dei, quamquam non sit factus ab ipso habente nec per actionem eius, nisi Deus ex mere beneplacito suae misericordiae eius reatum remittat illi personae, prout in tractatu de peccato originali plenius est ostensum.

[Solutio Obiectorum]

Ad primum igitur in contrarium dicendum quod omnis culpabilis omissio fundatur in aliqua mala voluntate quæ negligit facere bonum ad quod tenebatur, ex eo quod plus voluit aliquid aliud propter quod omisit facere tale bonum, sicut patet in eo qui plus vult dormire vel otiari quam facere tunc illa ad quæ tenetur. — Item, omissio non potest esse mala, nisi sit per se vel per accidens voluntaria, quia quicquid est omnino involuntarium ^(a) est omnino inculpabile. Omnino autem involuntarium voco illud quod nullo actu vel habitu voluntatis est per se vel per accidens volitum.

Ad secundum patet ex dictis, quia absentia debitæ iustitiæ nulli potest inesse nisi propter infectionem actus vel habitus mali præsentis vel præteriti.

(^a) *Ex voluntarium.*

De originali.

De originali peccatō difficultates aliquas speculari volentes primo videāmus quidditatem ipsius; secundo, causas effectivas eius; tertio, qua iustitia vel ratione Deus permisit animas a corporibus infici, aut ex quo videbat talem infectionem necessario secuturam, quomodo potuit animas talibus corporibus infundere, aut si corpori ^(a), quamvis infecto, formato fuit anima danda, quare permisit corpus infectum propagari aut genitorem infectum propagare illud; quarto, qua iustitia vel ratione huiusmodi infectio imputetur ad culpam et ad reatum poenae aeternae animae vel personae infectae; quinto, an culpa originalis et actualis habeant rationem culpae univocam; sexto, quomodo originalis culpa probetur per Vetus et Novum Testamentum; septimo, ad praedictorum evidentiam videndum an Deus sit causa immediata totius entitatis quam realiter ponit peccatum vel culpa; octavo, an negatio seu deformitas culpae includatur essentialiter in actu vel habitu sibi substrato ^(b).

QUAESTIO CX.

Circa primum [sc. quidditatem peccati originalis]

Sciendum quod quidditas peccati originalis quantum ad illud quod dicit positive ^(c) et principaliter est amor sui propter se in appetitu superiori naturaliter ingenitus et in potentias rationali voluntati subiectas efficaci

^(a) Al. m. ex corpore.

^(b) V subtracto.

^(c) Ex positi.

redundantia diffusus et in Deum tanquam in finem ultimum non relatus, immo contrarians et rebellans ordini illi. — Quantum autem ad id quod dicit negative est aversio mentis a Deo, ita quod habitualiter non innititur ei sicut fini ultimo nec sicut principali amico sive dilecto nec sicut primae regulae agendorum et appetendorum nec sicut primo principio vel motori ac praeceptori omnium agendorum. Includit etiam in se privationem virtutis et rectitudinis sibi contrariae.

Quantum autem ad illud quod secundo dicit, id est, quantum ad illud quod ponit in potentiis rationali voluntati subiectis ponit haec quae subduntur. In appetitu enim inferiori ponit vitiosam concupiscentiam et necessitatem vitiosorum affectuum seu passionum non solum simplicis concupiscentiae, sed et irae, amoris, audaciae, delectationis et ineptae laetitiae ac tristitiae et sic de aliis. Sicut autem supradictus amor est essentialiter rebellis divinae legi seu voluntati: sic vitiosus amor appetitus sensualis est essentialiter rebellis rectae inclinationi et virtuoso imperio voluntatis superioris. Et ista rebellio est vitiosa tanquam contraria virtuti et tanquam fundata in vitioso amore sensualis partis. — In intellectu vero ponit pronitatem et dispositionem ad inhaerendum et iniacendum solis principiis sumptis ex experimentis sensuum et sensibilium et ad sequendam sensualem aestimativam seu phantasiam imaginativam sive imaginationem phantasticam. Ponit etiam in eo pronitatem et quandam habitualement inclinationem ad dicendum illud quod placet affectui vitioso. Ponit etiam in eo difficultatem ad ascendendum in puram speculationem contemplandorum et credendorum et agendorum ac vitandorum. Ex quibus habet in se multiplicem necessitatem rebellandi aeternae veritati et rectae rationi et rectae voluntati cui debet esse subiectus et ad eius imperium bene et prompte mobilis. Negative autem seu privative dicit ^(a) ignorantiam Dei et suae legis et eorum quorum notitia est necessaria ad salutem. Omnia autem praedicta constat esse vitiosa etiam ex solo agnominacione ipsorum. — In aestimativa autem sensuali ponit vitiosas aestimationes appetibilium seu vitiosum habitum inclinantem ad

^(a) In ras.

vitiosam aestimationem eorum. Et hoc dico quoad practica, quia consimiliter quoad speculativa ^(a) habet in se dispositionem vitiosam et erroneam per quam ^(b) utrumque subvertit et decipit, intellectum speculativum et practicum.

Ex his igitur patet quod peccatum originale dicit naturalem infectionem appetitus intellectivi et sensitivi et intellectus speculativi et practici et aestimativae sensualis subservientis utrique intellectui. Infectionem dico contrariam virtuti et rectae rationi ac divinae legi. Ex hoc autem sequitur quod in se quantum ad omnes partes praedictas includit pronitatem ad malum et difficultatem ad bonum et intestinum bellum contra seminaria virtutum.

Notandum autem quod quorundam dicta sonare videntur quod originale non dicat aliquid positivum in voluntate superiori, sed solum in inferiori. Cuius dicti fortasse ratio est: quia forte supponunt quod amor sui propter se necessario insit naturae rectae sola rectitudine naturali. — Videntur etiam velle quod rebellio inferioris partis ad superiorem, etiam in iis quae non sunt de se contraria virtuti, sit vitiosa et pars originalis peccati, quia videtur ibi esse ordo perversus, sicut est, quando servus rebellat suo domino et subditus suo praelato.

Primum autem stare non potest. Quod triplici via patet. Primo scilicet, ex eo quod amor voluntatis ^(c) in Deum tanquam in finem ultimum ordinabilis non potest aliud a Deo habere pro fine ultimo, quin sit perversus, sicut in quaestione « an omnis creatura rationalis ex iure naturali teneatur diligere Deum propter se et super omnia » fuit ostensum et satis ex se patet. Nam sicut ibi fuit ostensum, amor sui propter se est fundamentum civitatis diaboli et radix omnis mali. — Secundo, ex eo quod, sicut ibidem multis viis ostensum est, impossibile est naturam rationalem esse rectam rectitudine quam exigit totus ordo suae naturae, nisi diligat Deum propter se et super omnia. Illo autem carere non potuit ^(d) nisi per aggenerationem contrarii amoris qui est amor sui et aliorum propter se ipsum et amare se ad aliud

^(a) In ras. ^(b) V *quarum*. ^(c) Sequitur ras. ^(d) Al. m. mg., del. *ponit*.

quam ^(a) ad Deum et amare sibi aliud principaliter quam Deum. — Tertio, quia constat quod formalissima et principalissima ratio culpae est in parte superiori, qua sublata vel plene remissa nihil remanet in persona quod habeat rationem culpae. Culpa autem non potest esse in parte superiori, nisi sit in ea aliquid repugnans virtuti. Hoc autem aut erit sola negatio virtutis aut praeter hoc aliquis habitus perversi amoris. Negatio autem contraria virtuti ibi esse non potest, nisi per eam privetur aliquid virtutis quod ibi esse debebat ^(b). Virtus autem secundum Augustinum ⁽¹⁾ est ordo amoris seu amor ordinatus, reliqua vero non habent rationem virtutis nisi ^(c) ex ordine ad istum. Ergo oporteret quod ibi esset privatio alicuius amoris debiti, qui alius dari non potest nisi amor Dei propter se et super omnia. Iste autem non potuit ^(d) esse debitus, quin eo ipso mens teneretur non amare se propter se. Praeterea, si amor sui propter se non est in ea culpabilis, multo minus concupiscentia sensualis sua lege et impetu ^(e) currens in appetibilia sua est culpabilis; quia si superior pars naturaliter non tenetur esse subiecta ^(f) divino amoris, multo minus pars inferior tenetur esse subiecta rectitudini virtutis partis superioris. Praeterea, concupiscentia vitiosa sequitur leges amoris sui propter se nec sibi contrariatur. Ergo si ille non est vitiosus, nec ista erit ^(g). Ergo negare amorem sui propter se esse vitiosum est negare originale peccatum; quia nec tunc in intellectu ^(h) erit vitiosum, si in suis iudiciis omnino sequatur leges amoris sui propter se, immo potius erit rectus ordo, et ita nihil debet dictare nisi solum quod sapit amoris sui propter se. Ex quo sequitur quod nihil dictet quod sapiat legem Dei aut rectitudinem virtutis et caritatis.

Secundum etiam, scilicet, quod omnis rebellio partis inferioris ad superiorem habeat in se vitiositatem peccati, stare non potest, quia omne vitiosum, in quantum tale, est contrarium virtuti, et quod non est virtuti contrarium non est vitiosum, loquendo de vitio in genere moris ⁽ⁱ⁾. — Praeterea, tunc peccaremus in omnibus motibus quibus pars inferior non oboedit superiori, sicut peccamus in motibus concupiscentiae sensuum

^(a) Ex *tanquam*. ^(b) Ex *debeat*. ^(c) V om. ^(d) Al. m. mg., del. *ponit*. ^(e) Sequitur ras. ^(f) Al. m. mg., del. *substantia*; idem subinde. ^(g) In ras. ^(h) Al. m. i. i. ex *intellectu*. ⁽ⁱ⁾ Ex *mortis*.

(1) Cfr. *De civit. Dei*, XV, 22 (PL 41, 467).

vitiosae. Ergo omnis timor et dolor ^(a) partis inferioris esset in nobis vitium et peccatum, nisi esset causatus aut voluntarie permissus a parte superiori. Et idem est de quibuscunque aliis passionibus vel motibus. Quod constat esse falsum. Aliud est igitur fractura originalis integritatis mere poenalis, aliud rebellio partis inferioris ad superiorem vel superioris ad se ipsam in iis quae sunt contraria virtuti et naturali inclinationi tendenti in ipsam quae vocatur seminarium virtutis. Alias mors et quaecunque passibilitas vel corruptio corporalis essent in nobis peccatum; quia in statu innocentiae haec fuissent et esse deberent subiecta animae, ita quod nisi ipsa permittente nullatenus corpori inesse possent, cum caro naturali ordine se habeat ad animam sicut ancilla ad dominam suam, saltem in iis quae sunt contraria ordini naturali. — Quod autem dicitur ibi esse ordo perversus, sicut est, quando servus rebellat domino: dicendum quod ibi non est ordo perversus perversitate contraria ordini morali, sed solum contraria ordini naturali; sicut est, quando manus paralytica est inoboediens virtuti motivae, aut quando natura elementaris ^(b) est inoboediens virtuti caelesti.

Quidam autem pagani et quidam haeretici, utpote, Pelagiani, dixerunt quod concupiscentia nobis per viam propagationis inserta non est vitiosa ac per consequens nec peccatum.

Sed hoc patet esse falsum. Primo, quia secundum hoc eam nutrire et ei consentire et secundum eam operari non esset peccatum; nutrire enim bonum naturae et bonum opus Dei et illud in opere explere bonum est et non contrarium virtuti. — Secundo, quia si concupiscentia ista est bonum naturae et a Deo, tunc eam odire et persequi et radicitus exterminare erit malum. Cuius oppositum etiam caecis patet. Nec est contra hoc quod quaedam obiecta delectabilia oportet nos fugere, quamvis illa non sint de se mala, sed bona; quia non oportet nos fugere illa, in quantum sunt bona et in bonum ordinabilia, sed solum respectu nostri vitiosi modi tendendi in illa. Unde talem vitiosum modum potius fugimus quam illa. Non enim fugimus illa, in quantum sunt a Deo et ad Deum, sed solum in quantum sunt ad vitiosum modum nostrum relata vel referibilia seu per illum sumptibilia. — Tertio, quia ex eius sequela oriuntur fere omnia vitia et omnis subversio mentis et honestatis

^(a) In ras. e. d. ^(b) Ex *elementalis*.

ac sobrietatis et humanae societatis, et experimento vivo probamus quod semper inclinatur ad malum, scilicet, ad adulteria, furta, comessationes, ebrietates et sic de aliis. — Quarto, quia sicut turpitudine opponitur pulchritudini et aegritudo sanitati: sic ista et eius excessus opponitur virtuti illi quae apta nata est esse in appetitu sensuali, virtuti vero partis superioris opponitur tanquam illi rebellans et ad contrarium inclinans et trahens appetitum superiorem. Unde Iohannes, in I catholica sua, dicit ⁽¹⁾ quod concupiscentia haec non est a Patre, sed a diabolo. Et Paulus ad Romanos probat ⁽²⁾ esse eam contrariam legi Dei dicenti, *non concupisces*, et in aliis epistolis multa loquitur ⁽³⁾ contra eam; ubique enim docet eam mortificandam, quia, ut dicit ⁽⁴⁾, *caro concupiscit adversus spiritum et spiritus adversus carnem*. — Quinto, quia, si concupiscentia est bonum opus Dei et bonum naturae humanae, ergo est quid honorabile, et ita nulla est confusio aut erubescencia, immo potius gloria in eius omnimoda et publicissima manifestatione. Quod tamen naturalis sensus honestatis in tantum exhorret et refugit quod, sicut dicit ⁽⁵⁾ Augustinus, libro *De civitate Dei*, etiam philosophi ^(a) ciniciferi ^(b) qui dogmatizabant actum coniugalem coram omnibus inverecunde explendum potius potuerunt haec simulare quam de facto explere, quia sensus naturalis pudoris rebelabat imperio voluntatis eorum.

Quibusdam etiam consimiliter visum est quod praedicti defectus intellectus non sint vitia, nisi prout sunt causati a nostro sensu vel a negligentia expurgandi illa.

Contra quod est primo, quia constat quod qui simpliciter et absolute tenetur ad aliquid volendum vel faciendum ^(c), eo ipso tenetur illud scire esse faciendum et amandum. Non habere autem illud ad quod habendum homo ex praecepto tenetur est transgressio praecepti, nisi per Christi gratiam excusetur. — Secundo, quia saltem homo tenetur non credere contrarium esse faciendum vel amandum. Quis enim dubitet quod credere Deum non esse aut ipsum non

^(a) Al. m. mg.

^(b) Add. interl. al. m. ex *cinicis*, del. *philosophi*.

^(c) Al. m. mg. v. f.

⁽¹⁾ Cfr. 1 Ioh. 2, 16.
6 sqq.; Gal. 5, 24; Col. 3, 5.

⁽²⁾ Cfr. Rom. 7, 7.
⁽⁴⁾ Gal. 5, 17.

⁽³⁾ Cfr. 1 Cor. 10,
⁽⁵⁾ Cfr. lib. XIV, 20

(PL 41, 428).

esse amandum est vitiosissimum et pessimum? Ergo omnis dispositio ad hoc credendum necessitans vel inclinans est perversa. Et idem est de quacunque alia credulitate contraria divino cultui ac divinae legi. -- Tertio, quia quod est contrarium virtuti fidei et virtuti prudentiae seu dono consilii ^(a) est utique vitium. Sed praedicti defectus contrariantur istis.

Praedicti autem forte fuerunt moti, quia credebant quod intellectus non sit capax vitii vel virtutis. Quod quidem verum est de virtute principali, quae habet esse in sola voluntate superiori, participative ^(b) tamen est virtus et vitium in potentiis aptis natis oboedire imperio voluntatis quantum ad illos actus et habitus earum qui dependent a voluntate, et praecipue, quando ab eis dependet actus et habitus voluntatis, sicut caritas dependet a fide et virtutes morales a virtute prudentiae.

Si vero contra praedicta obiciatur quod Aristoteles, II *Ethicorum*, dicit ⁽¹⁾ quod passiones non sunt virtutes neque malitiae, quoniam secundum passiones non dicimur studiosi vel pravi neque secundum eas laudamur neque vituperamur; non enim laudatur ^(c) vel vituperatur qui timet neque qui simpliciter irascitur, sed qui qualiter. Secundum autem virtutes vel malitias laudamur vel vituperamur. Item, irascimur et timemus non sponte, id est, in electione, virtutes autem sunt electiones quaedam vel non sine electione ^(d). Quid autem vocet passiones praemisit paulo ante dicens ⁽²⁾: « Dico autem passiones concupiscentiam, iram, timorem, audaciam, invidiam, gaudium, amicitiam, odium, desiderium, zelum, misericordiam et universaliter ^(e) illa ad quae sequitur delectatio vel tristitia ». Item, paulo post subdit ⁽³⁾ quod « secundum passiones dicimur moveri, secundum autem virtutes et malitias non dicimur moveri, sed disponi qualiter », id est, sic vel sic vel tali modo vel tali.

Dicendum quod, prout huiusmodi ^(f) actus seu passiones sunt secundum suum genus communes ad bonas et malas, puta, irasci ad bene irasci et ad male irasci, sic non sunt virtuosae vel malae. Quia tamen genus earum non est actu nisi in aliqua sua specie et nisi sub aliquo modo speciali

^(a) Al. m. ras. ^(b) Al. m. ^(c) In ras. ^(d) In ras. ^(e) In ras.
^(f) In ras.

⁽¹⁾ Cfr. cap. 4, 1105 b 23 sqq. ⁽²⁾ L. c., 1105 b 21 sqq. ⁽³⁾ L. c., 1106 a 4 sqq.

et determinato, qui quidem modus aut est bonus vel malus: idcirco non sunt actu in nobis absque modo recto vel pravo seu obliquo. Et loquor de illis quae sunt determinabiles modo recto vel vitioso. Modus autem ille est idem quod morales circumstantiae nostri actus, puta, quod sit ^(a) propter finem rectum et super obiectum conveniens rationi et recto statui nostro et quod sit recte commensuratus, ut scilicet non habeat plus quam debet vel minus, et sit debite subiectus vel cohaerens superiori virtuti. Has autem circumstantias et consimiles designat Aristoteles dicendo « qui qualiter ». Quod autem dicit passiones non esse sponte seu ^(b) ex electione: non est intelligendum de omnibus; nam multae sunt ad quas noster consensus vel consuetudinalis habitus cooperatur. Quamvis etiam illae quae non fiunt sponte non habeant simpliciter vim culpae actualis vel meriti, habent nihilominus rationem virtuosi vel vitiosi. Unde et Aristoteles infra libro eodem dicit ⁽¹⁾ quod « quaedam sunt passiones quae confestim nominatae sunt cum malitia convolutae seu mixtae ^(c), puta, gaudium de malo, inverecundia et invidia ».

QUAESTIO CXI.

Secundo videndum quae sit causa eius effectiva.

Circa quod sciendum primo quod causa eius effectiva non potest esse aliquid quod sit mere bonum ^(d) naturae vel voluntatis, quia impossibile est aliquod vitium virtuti contrarium gigni necessario et naturaliter ab aliquo bono naturae vel voluntatis, et dato quod fieret, tunc generatio illius vitii esset potius attribuenda creatori et institutori naturae. Ex hoc autem patet quod non est nec esse potest ab essentia animae vel corporis nec ab aliquo quod spectet ad integritatem naturae eorum. Ex quo patet quod non potest causari a naturali appetitu animae qui est de integritate naturae suae. Non etiam potest causari ab anima per actualem eius consensum aut ^(e) appetitum,

^(a) Ex *sint.* ^(b) Al. m. mg., del. *sed.* ^(c) Ex *mista*. ^(d) Sequitur lacuna. ^(e) Sequitur ras.

⁽¹⁾ Cap. 6, 1107a 8sqq.

quia tunc esset peccatum actuale potius quam originale vel naturale. Praeterea, aut anima posset non exire in illum actum consensus vel appetitus aut non. Si non, ergo antequam haberet peccatum, esset prius naturaliter necessitata ad peccandum. Si sic, ergo non necessario, sed ex sola libertate propriae voluntatis contraheret originale, et tunc esset mirabile quomodo nulla earum in hora unionis nollet talem actum habere. Praeterea, si originale causatur ab actu animae, ergo differt ab illo actu sicut effectus a sua causa et est naturaliter posterius illo actu. Sed actus animae qui est tota causa alicuius peccati est necessario peccatum et magis quam suus effectus. Ergo anima prius haberet peccatum quam contraxisset originale.

Contra tamen aliqua ^(a) praedictorum fortasse dicet aliquis quod aliqua virtus activa animae ad praesentiam corporis infecti sibi naturaliter coniuncti habeat necessario in anima gignere infectionem originalis peccati, ita quod non faciet eam absolute, in quantum bona, sed occasione necessaria sibi data ex corporis infectione, eo modo quo radius solis transiens per nubem grossam et nigram aut per vitrum viride ad praesentiam talium colorum intingit se colore consimili aut eo modo quo a quibusdam dicitur potentias animae ad praesentiam obiectorum generare in se actus vel species obiectis consimiles vel conformes.

Sed contra hoc est primo, quia aut illa vis activa accipit occasionem ab infectione corporis sicut ab obiecto indelibe terminante eius aspectum aut sicut a subiecto recipiente eius actum aut sicut a medio disponente tale subiectum. Duo ultima non dantur nec dari possunt, quia peccatum primo et principaliter in anima gignitur et recipitur. Primum etiam esse non potest, quia tunc illud quod primo gigneretur a tali potentia in tali obiecto terminata esset actio apprehensiva vel appetitiva illius obiecti, et tunc originale peccatum esset actio, non habitus.

Secundo, quia virtus recta non accipit obliquitatem vitiose operandi ex obiecto vitioso, nisi loquendo de vitiositate non culpabili.

Tertio, quia cum peccatum originale principaliter sit in appetitu et sit amor corruptus, non posset gigni ab alia potentia quam a potentia appetitiva. Quae, si est recta, non amat, sed odit et detestatur obiectum pravum, ac per con-

(a) Ex aliquam.

sequens tanto magis ab eo offenditur, quanto est propinquius sibi.

Quarto, quia si talis ^(a) potentia ad praesentiam pravi obiecti necessario generat in se habitum pravum, ergo ad praesentiam contrarii ^(b) obiecti habebat in se necessario generare habitum virtutis praedicto habitui pravo contrarium. Quod est impossibile, sicut in quaestionibus de caritate seu gratia est probatum. Haec enim est radix haeresis Pelagianae, quamvis Pelagiani a virtute naturaliter operante non posuerint virtutes posse gigni, sed solum a libero arbitrio. Et credo quod potentia non possit illo modo gignere in se aliquem habitum. Nullum enim gignit ^(c) nisi per actum quem postea potentia aut elicit cum eodem habitu aut aliquem illi consimilem. Quod dico propter actum per quem gignitur species memoriae.

Quinto, quia dato quod per modum praedictum fiat originale peccatum, tunc potius debet imputari virtuti illi effectivae et creatori eius quam praefato obiecto et causis eius. Ex quo sequeretur quod plus esset imputandum Deo et bono naturae ab eo condito quam pravae voluntati Adae.

Sexto, quia nos saepe videmus dispositiones seu passionibus habituales appetitus sensitivi variari per solam mutationem complexionis vel organorum. Nec potest dici quod tunc potentia appetitiva destruat in se unam affectionem et generet aliam. Sed non videtur quod in hora generationis hoc fiat aliter quam fit tunc, nisi solum pro quanto illud est primum et radicalius et universalius quam sit istud.

Septimo, quia amor animae ad corpus suum sequitur unionem ^(d) animae ad ipsum. Quod enim anima amet vel appetat hoc corpus potius ^(e) quam aliud illi simile non habet nisi ex hoc quod est vel fuit huic unita. Non ergo debet intelligi quod unio animae ad suum corpus sit unio illa qua suus appetitus unitur corpori ut amato, immo oportet quod habitus et actus appetitus sensitivi et organici sit habitus et actus totius coniuncti ex potentia animae et organo. Nec videtur quod possit reflecti super se et super suum organum seu super coniunctum ex utroque, cum non sit potentia reflexiva, quamvis sensus interior bene possit ferri super sensus exteriores et in illis sibi complacere. Et dato quod hoc semiplene possit fieri, adhuc non poterit diligere in suo or-

^(a) Ex *totalis*.
^(e) Al. m. mg.

^(b) In ras.

^(c) V *gignunt*.

^(d) In ras.

gano aliquam dispositionem pravam et suae rectitudini naturali contrariam seu nocivam, nisi prius ponatur in eo aliqua obliquatio per quam inclinetur ad amandum talem dispositionem perversam. Non enim ex hoc quod naturaliter amat suum corpus sequitur quod amet omnes pravas dispositiones eius, quia ex hoc sequitur quod amaret eius aegritudines et dolores et debilitates, quod constat esse falsum, immo odit eas.

Secundo sciendum quod causa eius non potest esse aliquis defectus naturalis animae, datus sibi a creatore seu competens sibi ex essentia sua, quia tunc eo ipso causalitas illius vitii redundaret in ^(a) Deum. Praeterea, aut iste defectus esset ^(b) pura negatio aut aliquid positivum. Si pura negatio, tunc non posset esse causa effectiva habituum vitiosorum quos in se comprehendit originale peccatum ac per consequens nec deformitatum seu negationum quae essentialiter fundantur in habitibus illis. Si vero est aliquid positivum, aut est mere bonum naturae, et tunc ab eo esse non potest, aut est aliquid vitiosum, et tunc, antequam contraxisset originale, haberet in se aliquid vitiosum, quod nullo modo est dandum.

Tertio sciendum quod nullum agens extrinsecum, animae non naturaliter coniunctum potest esse causa eius immediata, quia nullum tale agens potest necessario immutare intima mentis. Constat autem originalem corruptionem innasci et esse in intimis totius mentis. — Praeterea, anima prius naturaliter existit in actu et in corpore suo, antequam aliquod extrinsecum possit agere in ipsam; actionem autem eius ^(c) corruptivam vel infectivam non posset facere nisi movendo eam de bono in malum. Effectus etiam corruptionis in ea remanens necessario differret ab immediata actione seu impressione agentis. Cum etiam, ut supra ostensum est, originale sit amor corruptus: oportet quod posset in ea generare amorem corruptum, ita quod ille amor pravus necessario haberet in ea gigni ad praesentiam talis actionis. Quae omnia sunt impossibilia, sicut ex iis quae tradita sunt de actionibus agentium et de natura praedictarum et habituum et actuum animae satis patet, et praecipue quod hoc totum fieret in primo instanti creationis eius. Quod utique oporteret dare, alias in primo nunc sui esse non esset infecta, ac per consequens nulla esset ratio

^(a) Add. interl. al. m. ^(b) Al. m. ex esse. ^(c) Non clarum est, utrum *V. eius* an *ipsius* habeat.

quare non fuisset sibi data iustitia originalis. — Praeterea, nulla ratio conveniens posset dari quare Deus permisisset eam infici et depravari ab extrinseco et naturali agente aut quare ante actionem illius non dedisset sibi originalem iustitiam. — Praeterea, aut istud agens esset naturale vel voluntarium. Si naturale, sicut sunt corpora caelestia, aut esset infectum vitio vel non. Si non, tunc non posset esse ^(a) causa immediata pravitatis. Si sic, hoc non potest dari nisi per viam propagationis per quam generatur corpus hominis. Si vero esset agens voluntarium, tunc non posset in eam transfundere malum nisi secundum mensuram virium sui mali velle. Malum autem velle personae extrinsecae non potest necessario immutare naturas mentium aliarum nec voluntates earum et praecipue de bono in malum.

Oportet igitur dicere quod originale peccatum animae causetur ab aliqua dispositione vitiosa corporis sui sibi naturaliter coniuncti; et quod praedicta dispositio causetur a vi formativa corporis seu potius ab aliqua vitiosa qualitate virtutis seminalis seu formativae; quae iterum causata sit ab aliqua vitiosa qualitate virtutis generativae ipsius patris.

Ad huius igitur evidentiam ista per ordinem sunt videnda. — Primo scilicet, quid sit huiusmodi prava dispositio corporis. — Secundo, quomodo per eam fiat in anima originale peccatum. — Tertio, quomodo ipsa efficiatur a virtute formativa vitiose qualificata. — Quarto, quomodo illa mala qualitas seminis sit a virtute paterna. — Quinto, unde et quomodo mala dispositio vis generativae venerit in omnibus patribus et praecipue in primis vel in primo. — Sexto, quomodo remanet in illis in quibus originalis culpa est per gratiam deleta.

Circa primum ergo sciendum quod sensitivae potentiae animae recipiuntur et existunt in partibus corporis sicut in propria materia et, ut ita dicam, sicut in proprio vase, ita quod in illis et cum illis inclinantur et diriguntur ad sua obiecta et ad suos actus quos utique habent intra ipsas. Et ideo habitus et aspectus et actus potentiarum sensitivarum sunt in certis partibus corporis sicut in propria

(a) Ex esset.

materia potentiarum quarum sunt. Hoc autem facile est videre in sensibus particularibus. Constat autem quod isti ^(a) non possunt recipi aut existere in corpore, nisi corpus sit debite dispositum ad eorum ^(b) receptionem. Alias ita possent recipi in una parte sicut in reliqua, et ita posset anima videre in oculo caeco vel lippo sicut in oculo sano. Ergo virtutes seu dispositiones virtuosae quae participative habent esse in potentiis sensitivis et earum virtuosus actus non possunt existere nisi in corpore convenienter disposito ad earum receptionem. Haec autem dispositio pro tanto poterit dici virtuosa, pro quanto proportionatur et famulatur ac cooperatur virtutibus et actibus earum virtuosis. Contraria autem dispositio pro tanto erit vitiosa et mala, pro quanto repugnat virtutibus illis et earum receptioni et existentiae et pro quanto proportionatur et famulatur et cooperatur habitui et actui vitioso potentiae sensitivae. Adverte igitur quod corpus humanum eo ipso, quo est capax animae aptae natae habere virtutes et vitia et eo ipso quo est capax potentiarum subiectarum imperio voluntatis, est capax dispositionis correspondentis rectitudini virtutum et tortuositati vitiorum et correspondentis promptae vel gravi et tardae oboedientiae vel mobilitati potentiarum inferiorum ad imperium superiorum virtuosae vel vitiosae motarum.

Circa secundum sciendum quod huiusmodi prava dispositio corporis humani habet duplicem modum causae respectu originalis peccati, in eadem tamen radice fundatum ^(c). Habet enim modum prohibitivum seu impeditivum virtutis et habet modum effectivum vitii.

Impeditivum quidem habet, quia quamvis Deus posset eam tollere, ipsa tamen manente non potest virtus cui ipsa repugnat in anima tali corpori unita recipi, nisi forte hoc fieret miraculose et miraculo indecenti; quia per hoc fieret quod in corpore vitiose disposito staret virtus, ita quod illa indispositio esset quasi medium quo mediante virtus staret in corpore. Quod an absolute contradictionem implicet non curo. Unum scio quod implicat contradictionem ordinis seu deordinationis Deo disconvenientis et pro tanto sibi impossibilis.

Effectivum autem modum habet non omni modo efficiente, sed speciali. Duplex est enim modus efficiendi ad praesens. Quorum unus est per conversionem et erectionem virtutis activae in patiens, ita quod aspectu dominativo

(^a) V *ista*. (^b) V *earum*. (^c) In *ras*.

fertur in illud. Et hoc modo sol agit in inferiora et cetera agentia quae imprimunt suas species in alia. Alius modus est per colligantiam seu per quandam naturalem consequentiam. Et hoc modo movens partem unam^(a) trabis movet omnes alias partes, non quod ipse aliquid immediate aut directe imprimat in alias, sed^(b) quia ad impressionem factam in illa, quam tangit aut directe aspicit, ratione continuationis seu colligantiae sequitur consimilis inclinatio in partibus sibi continuatis vel colligatis. Quod quidem fit aliquando solum quasi habitualiter, ut, si quis unum magnum pondus suspendat ad unam partem trabis ipsa non mota, eo ipso non solum ipsa, sed et partes ceterae sunt fortius inclinatae ad centrum. Aliquando vero fit actualiter seu motionaliter, ut, cum actu ad motum partis trabis omnes aliae partes moventur.

Per modum igitur colligantiae efficitur originalis corruptio a corpore prave disposito a generante, quia propter naturalem unionem animae ad corpus naturali ordine inclinatio et motio^(c) unius redundat in alterum. Quod quidem experimento probamus. Primo, in motu locali, quia eo ipso quo corpus localiter movetur constat quod anima sibi coniuncta consimiliter mutat locum. Secundo, in appetitu famis et sitis, quia ad certam repletionem corporis sequitur in anima satietas vel fastidium, et ad exinanitionem sequitur fames aut sitis. Tertio in aspectu dato organis sensuum. Videmus enim quod eo ipso quo oculo datur aspectus ad obiectum visibile eo ipso sequitur novus aspectus seu nova conversio in potentia visiva ad idem obiectum. Et generaliter — praeter hoc quod anima hominis substantialiter non corrumpitur nec corrumpi potest — sicut ad motionem materiae corporalis fit variatio in formis vel dispositionibus^(d) eius^(e): sic ad motionem corporis fit variatio in dispositionibus et inclinationibus animae correspondentibus motioni vel inclinationi factae in corpore. Et hinc est quod ad certam motionem factam in cerebro sequitur somnus vel vigilia et ad certam commotionem fumositatum seu spirituum animalium cerebri fit commotio specierum in memoria sensuali ex qua surgunt varia somnia. Sic etiam ad varias commotiones corporis sequitur varia commotio sensitivi appetitus sive ad motus irae aut audaciae aut timoris aut tristitiae aut laetitiae et sic de aliis. Videmus etiam quosdam ab initio esse amentes aut hebetes. Quod utique

(^a) V *unius*. (^b) In ras. (^c) Al. m. mg. e. m. (^d) Al. m. mg. v. d. (^e) V *earum*.

provenit ex mala dispositione corporis ad quam sequitur mala dispositio ^(a), imaginativae seu phantasiae. Sic etiam ex parvitate infantilis corporis causatur in anima impedimentum pleni unius ^(b) liberi arbitrii quod tollitur corpore augmentato.

Secundum hoc igitur ad pravam dispositionem corporis sequitur aggeneratio ^(c) pravorum habituum in parte animae sensitivae, ad quos per consimilem colligantiam sequitur aggeneratio perversorum habituum in parte animae superiori. Cuius simile experimento probamus, quandocunque sentinas ad motus et inclinationes partis sensitivae necessario sequi conformes ^(d) motus et inclinationes in superiori appetitu et in ^(e) intellectu.

Sed contra hoc sex obiectiones esse videntur. Prima est, quia secundum hoc anima est subiecta corpori ut materia fabricatori. Quod Augustinus, libro XII *Super Genesim*, et VI *Musicae* negat ⁽¹⁾.

Secunda est, quod libertas arbitrii et tota pars superior erit ^(f) subiecta impressionibus corporis et sensitivae ac per consequens et impressoribus illarum.

Tertia est, quia secundum hoc per aliam viam quam per generationem humanam potuit et poterit anima infici, quia poterit immutari corpus a bona dispositione in pravam. Sequitur etiam quod naturaliter poterit anima a sua infectione purgari, quia per actiones naturales aut medicinales poterit, ut videtur, corpus mutari a prava dispositione in bonam ac per consequens et anima, aut saltem homo per exercitium virtutis poterit eam a se radicitus extirpare, quia qua ratione potest purgare unam partem vitii, poterit et totum.

Quarta est, quia habitus vitiosi non poterunt generari a corpore nisi per motum aut per simplicem influxum. Si autem fit per motum, tunc non fient in primo instanti, et iterum oportebit quod educantur de materia animae. Si vero per simplicem influxum, tunc efficiet eos secundum primum modum efficiendi praetactum. Praeterea, cum omnis effectus immediatus sit similitudo suae causae et non sit altioris naturae quam sua causa: ergo habitus animae vitiosi

(^a) Al. m. mg. *corporis... dispositio*. (^b) Al. m. mg. (^c) Ex *ag-generationem*. (^d) In ras. (^e) Add. interl. (^f) Al. m. mg.

(¹) Cfr. *De Gen. ad lit.*, XII, 16, n. 33 (PL 34, 467); *De musica*, VI, 5, n. 8 (PL 32, 1167).

erunt eiusdem speciei cum prava dispositione corporis a qua causantur.

Quinta est, quia cessante causa immediata praedictorum habituum cessabunt et ipsi aut conservabuntur ab alia causa, quam oportebit esse vitiosam, cum conservare malum sit quid vitiosum. Ergo recedente corpore et prava eius dispositione desinet esse in anima originalis infectio.

Sexta est, quia eo ipso quod Deus non dat animae virtutes sequitur necessario quod anima diligat se propter se, et quod appetitus et dispositiones partis sensitivae nullam mensuram virtutis servant, sed currant impetu suo absque regula rationis. Non ergo oportebit dicere quod praedicta vitia fiant a prava dispositione corporis, nisi solum pro quanto huiusmodi dispositio impedit ne a Deo dentur virtutes animae.

Ad primum dicendum quod Augustinus ibi loquitur de primo modo agendi. Modum enim secundum ipse asserit, libro *Contra Iulianum*, ubi dicit ⁽¹⁾ quod originale transit a parente in prolem et a carne in animam non migrando, sed afficiendo, sicut color virgarum Iacob transierat in foetus ovium per animam matris quae affecta illo colore afficiebat corpus prolis. Asserit etiam ^(a) ipsum in epistola *Ad Nebri-
dium*, ubi dicit ⁽²⁾ quod sicut ex affectionibus animae resultant quaedam consimiles affectiones in corpore, sic e contrario ex affectionibus corporis resultant aliquae affectiones in anima, unde qui habent corpus multum dispositum et affectum ad iram de facili irascuntur. Et certe, solus primus modus agendi dicit superioritatem ex parte agentis, non autem secundus. Alias omnis materia esset superior sua forma, quia ad mutationem ^(b) factam in materia sequitur mutatio aut in substantia suae formae aut in aliqua formali dispositione ipsius. Secundum hoc etiam partes homogeneae essent se ipsis superiores, quia constat quod ad motum unius per solam colligantiam sequitur motus alterius. Secundum hoc etiam omnia superiora essent subiecta suis inferioribus, quia videmus quod ad tollendum vacuum sic sunt omnia sibi invicem connexa quod ad tractum inferioris oportet superius descendere ad locum inferioris. Et dato quod hoc dicat aliquam subiectionem, dicimus quod a tali subiectione nulla

(^a) Al. m. mg. (^b) Al. m. ex *mutationem*.

(¹) Cfr. lib. V, 14 (PL 44, 812).
n. 3, 4 (PL 33, 72sq.).

(²) Cfr. *Epist.*, class. I, ep. 9,

forma creata potest esse immunis, quia omnes aliquo modo dependent a materiis suis et ^(a) a partibus suppositorum suorum et naturaliter sunt limitatae ad sequendum leges et dispositiones materiae suae. De primo autem modo agendi non est mirum, si corpus illo modo non potest agere in animam, quia ^(b) in alias formas nulla materia earum illo modo agere potest. Quod patet, quia si illo modo ageret ^(c) in suas formas, tunc oporteret quod materia sic agens haberet vim activam potentem et dominantem conversam et erectam super suam formam. Oporteret etiam quod forma esset subiecta aspectui illius virtutis activae, sicut materia aeris est subiecta virtuti solari, ita quod aspectus ille figeretur ^(d) et terminaretur in ipsa forma sicut in patiente conculcato ab ipsa. Sequerentur etiam aliqua alia inconvenientia de quibus non curo ad praesens.

Ad secundum dicendum quod, sicut iam dictum est, illud non debet proprie vocari subiectio, sed naturalis ordo et connexio. Et dato quod aliquo modo possit dici subiectio, non est inconveniens supremam partem animae hoc modo esse subiectam parti inferiori, quia hoc in nullo contrariatur suae essentiali libertati, de cuius essentia non est quod nullam necessitatem naturalem patiatur. Sed hoc est de essentia eius quod ipsa, in quantum libera et ad liberos actus libere ordinata, cogi non possit et quod, pro quanto habet dominium super oppositos actus, necessitari non possit ad alteram partem nisi a solo Deo vel a se ipsa per casum ^(e) peccati auferendo sibi potentiam operis meritorii.

Ad tertium dicendum quod sicut radicalis formatio corporis humani non potest fieri nisi per humanam generationem — nisi fieret a Deo —: sic dispositio corporis secundum quam anima radicaliter unitur corpori non potest fieri radicaliter nisi a virtute formativa corporis humani. Et hinc est quod radix illius dispositionis est radicalissime inserta ipsi corpori et radicalissime connexa intimis radicibus ipsius animae. Quia ergo dispositio per quam originale contrahitur respicit radicalem formationem corporis et radicalem unionem animae ad ipsum et ipsius ad animam: ideo a nullo potest fieri nisi a generante per intermediam vim formativam. Bene tamen potest quoad quid augeri vel minui sive per propria exercitia animae sive per aliquam variationem corporalis

(a) Add. interl. al. m. (b) Al. m. mg. (c) V agerent. (d) Al. m. ras. (e) In ras.

complexionis. Et hoc modo diabolus plerumque incendit concupiscentias et etiam varii potus et cibi. Non autem sequitur quod si homo per aliquod exercitium virtutis potest partem originalis vitii purgare, quod ideo possit totum, tum quia maius est posse in totum quam in solam partem, tum quia una pars vitii est radicalius inserta quam alia. Cuius exemplum est in panno fortiter intincto, cuius tincturae aliquam partem possumus per diversas lotiones abstergere, non tamen totum. Sic etiam videmus quod aliquas intemperies aegritudinum nostrarum possumus sanare, sed illam intemperiem per quam habemus necessitatem moriendi non potest sanare nisi solus Deus. Est etiam alia ratio in proposito: quia dispositio illa mala non potest totaliter tolli nisi sublimando virtuales dispositiones mentis et corporis ad tantam puritatem et ad tam altam connexionem in Deum et in divinum amorem quod nec minima scintilla impuritatis vitiosae in radicibus corporis et animae remaneret. Ex quo patet quod hoc non potest fieri nisi a solo Deo, sicut factum fuit in Virgine, quando Filium Dei concepit.

Ad quartum dicendum quod nec fit per motum nec per influxum, nisi solum pro quanto prava dispositio corporis est terminus motus generationis suae. Non enim est verum quod omne quod non fit per simplicem influxum fiat per motum. Quod patet tam in spiritibus quam in corporibus. In spiritibus quidem, quia constat quod in primo actu peccati primus angelus et primus homo genuerunt in se habitus vitiosos per actus intermedios; actus enim peccati eorum naturaliter praecessit habitum sicut causa suum effectum. Illi ergo habitus non fuerunt primi influxus agentium, unde et remanserunt transeunte actu eorum. Quando etiam aliquis proponit se amodo sic victurum vel facturum, utique simul cum actuali proposito generat in se propositum habituale. Unde autem huiusmodi habitus generentur alibi est tacitum, nec (^o) est inconveniens dicere quod de potentia animae educantur. In corporibus etiam hoc est dare, ut verbi gratia, detur quod maximum pondus plumbi ponatur super aliquam trabem parietibus hinc inde affixam: constat quod terminus suae applicationis ad trabem fit in instanti, in illo scilicet in quo primo incipit tangere eam. Constat autem quod in eodem instanti, in quo tangit eam, trabs illa fortius inclinator ad centrum terrae quam prius. Ergo in instanti

(^o) Ex *ne*.

est aliqua inclinatio educta in trabe. Nec curo, si dicas quod plumbum illud non potest totum simul applicari super trabem, sicut nec totum simul potest inde elevari, sed pars post partem, ne circa medium contactus sit dare vacuum: quia dato quod Deus hoc faciat in instanti, sicut facit unio naturae corporis et animae, constat quod tunc illa inclinatio trabis causaretur in instanti a pondere plumbi. Si tamen dicatur quod inclinatio data trabi non est qualitas habitualis seu permanens, immo est passio fluens ^(a), sicut est irradiatio aeris: tunc saltem potest dari exemplum de affectionibus in corpore resultantibus ex affectionibus animae.

Unde propositio illa qua dicitur quod nullum agens creatum potest aliquid educere de potentia sui patientis in instanti, si sumatur omnino universaliter, est, prout credo, falsa; et si alicubi eam videor sic dixisse, corrigo dictum illud, quia nec potest ad illud dari ratio cogens. Sicut enim non est contra limites creaturae posse primos influxus suarum actionum agere in instanti, sic non est contra limites eius posse aliquid educere in instanti, nisi quando subiectum de quo illud educitur est in termino opposito, localiter aut virtualiter seu intelligibiliter distante a termino educendo, ita quod naturali ordine non potest simul fieri sub primis et postremis gradibus illius distantiae. Tunc enim oportet quod successive transeat illam distantiam, nisi miraculose fieret in altero termino in instanti.

Quod autem subditur, scilicet, quod omnis effectus immediatus est similitudo suae causae: falsum est loquendo de similitudine univoca aut etiam loquendo de tali similitudine, qualis est similitudo influxa ab agentibus, qualis est radius solis. In iis autem quae fiunt per colligantiam bene potest effectus esse altioris naturae quam sit suum efficiens, et praecipue, si illud educitur de subiecto suo. Et idem est in iis quae de materia per motum educuntur ^(b). Unde videmus quod animae brutorum sunt longe nobiliores quam sit vis seminalis seu formativa per quam educuntur. Licet autem habitus animae vitiosi sint quoad quid nobiliores quam prava dispositio corporis a qua causantur, quoad quid tamen sunt ignobiliores, pro quanto scilicet sunt peiores.

Ad quintum dicendum quod illud non est verum in iis quae educuntur de subiecto, sed solum in iis quae fiunt per solum simplicem influxum. Si tamen dicatur quod in anima

(a) Al. m. mg., del. *fiens*. (b) Al. m. mg. *in... educuntur*.

separata non videtur remanere fames vel sitis aut concupiscentia venereorum aut quorumcunque carnalium, et ita videtur quod ex vi separationis cessat in ea infectio originalis: dicendum primo quod dato quod ista non remaneant, nihilominus remanet in ea reatus infectionis contractae in corpore, remanet etiam in ea amor sui propter se et privatio originalis iustitiae. Secundo potest dici quod nos ignoramus quid vel quantum remaneat in ea de sensualibus passionibus quas habuit in corpore. Credendum est tamen quod aliqua prava dispositio remanet in eius parte sensitiva, licet per illam non omnino uniformiter exeat in actum, sicut faciebat in corpore; quia nec ipsae potentiae sensitivae habent omnino eundem modum agendi separatae quem habebant organis affixae.

Ad sextum dicendum quod, si Deus subtractis virtutibus non permetteret animam infici a corpore, oporteret necessario dicere quod anima nullam rem diligeret propter se. Deum quidem non, quia non haberet virtutem, alia vero non, quia non haberet aliquem perversum amorem. Et ita sequeretur quod non esset in statu secundum quem posset exire in aliquem actum amoris qui competit voluntati liberae et omnia propter finem aliquem vel aliquos facientis. Et consimiliter dico de appetitu sensitivo quod non haberet concupiscentiam virtuosam nec vitiosam. An autem Deus de potentia absoluta possit animam sic facere nescio. Quibusdam enim videtur quod sicut moles cerae non potest fieri sine certa figura, nec animal, quin sit sanum vel aegrum, quod sic nec anima rationalis, quin diligat Deum vel aliquid aliud tanquam finem ultimum, et hoc tam amore amicitiae quam concupiscentiae. Quicquid tamen sit de hoc, videtur quod, saltem de potentia ordinata non possit creari non ordinata in Deum, nisi per aliud agens fiat culpabiliter aversa a Deo in instanti creationis. Quibusdam autem videtur quod, si corpus in nullo inficeret animam, sed solum impediret ne in parte sensitiva reciperetur virtus sibi competens, quod nihilominus possent virtutes esse in parte superiori; quia non haberet in parte inferiori aliquid repugnans aut ad contrarium inclinans, quamvis saltem secundum naturam impossibile sit quod corpus impediatur animam a receptione virtutis nisi per hoc quod ex eius prava dispositione ipsa perverse afficitur et inclinatur ad contrarium virtutis.

Ex praedictis autem patet responsio ad tertium principale et ad quartum; quia vis formativa non habet in se illam sublimitatem et efficaciam quod possit

sublimare corpus prolis ad dispositionem puram et rectam quae exigitur ad purissimam receptionem virtutum seu partium animae virtutibus informatarum, et insuper est talis quod necessario habet corpus formare sub dispositione contraria. Quae autem sit illa proportio vel impropportio non est nostrum scire, cum ignoremus essentiam ipsius virtutis et miras alias profunditates eius.

Consimiliter autem est de vi generativa quae est in patre. Quae quidem prae ceteris potentiis notabiliter est in suo actu infecta. Et hoc quadruplici ex causa.

Primo scilicet, ex se; tum quia habet existentiam immediatius et materialius adhaerentem carni; tum quia eius aspectus est ad educendam virtutem seminalem de nihilitate seu potentialitate corporalis materiae, quod fieri non potest, nisi eius aspectus sit conversus et profundatus usque ad intima materiae seminalis; tum quia in suo actu est corporalis materiae resolutio seu dissolutio et ideo multam transmutationem sui corporis habet annexam.

Secundo, ex concursu omnium cooperantium suo actui. Quia enim proles toti generanti assimilata debet educi, ideo oportuit quod virtus et conatus omnium virium ad hoc intensissime concurrerent.

Tertio, ex ratione operis producendi. Quod est altissimum in ordine naturae, ad quod oportuit conatum summum praecedere.

Ex tribus autem praedictis aperte colligitur quod vis generativa indiguit regula et mensura fortissima, altissima et universalissima. Fortissima quidem ad tenendum et cohibendum excessum cuiuscunque impetus tantarum virium tantorumque conatum in simul concurrentium. — Altissima vero ad elevandum virtutem immersam^(a) materiae et ad elevandum aspectum eius in materia transmutanda^(b) profundatum ad opus et ad terminum operis consonum naturae intellectuali et universitati virtutum amorisque divini recipiendi in natura prolis. — Universalissima vero, ut sub sua harmonia omnes virtutes concurrentes universaliter servaret, ita quod nulla distemperantia aut impropportio esset in eis. Ex his autem omnibus sequitur quod deficiente tali regula quasi infinita confusio et impropportio et turbulentus impetus et viscosissima ac materialissima foedatio ac per consequens intensissima simul et vilissima deordinatio sit in actu generativae^(c).

(^a) *Ex immensam.*

(^b) *In ras.*

(^c) *Ex generativae.*

Accedit autem et quartum quod est quasi formale. Cum enim duplex sit genus amoris in quo principaliter habent consistere virtus et vitium, scilicet, amor amicitiae et amor concupiscentiae: utrumque istorum hic concurrit in tanto excessu quod, nisi adsit summa virtuosus seu casti amoris regula a supremo mentis usque ad infimum et intimum sensus tactus medullitus imbibita, impossibile est quin ibi sit maxima corruptio utriusque amoris. Concurrit enim hic amor concupiscentiae duplici ex causa intensissimus et radicalissimus. Prima est ex parte concursus virium animalium et naturalium. Unde hic est concursus maximus caloris et spirituum et humoris medullaris omniumque nervorum cum summa attentione imaginationis et sensibilis appetitus. Et quia hoc opus est propagationis naturae, oportet ^(a) causas eius naturalissime in homine esse radicatae. Secunda est ex parte obiecti delectabilis, quae, quanto est intensior et vilior et adhaerentior, tanto et concupiscentia eius. Concurrit etiam hic amor amicitiae intensissimus et unitissimus ^(b). Quia enim Deus in propagatione humani generis voluit exprimi unionem Dei ad mentem, ex qua surgit foecunditas actuum gratiae et gloriae: ideo ordinavit hoc opus sub copula personarum viri et feminae, quae propter ordinem mutuae habitudinis ad tale opus possent se aspicere quasi unum principium et una persona. Propter quod dictum est ⁽¹⁾ quod *erunt* ^(c) *duo in carne una*, et Paulus dicit ⁽²⁾ quod *qui adhaeret meretrici unum corpus efficitur*. Licet autem appetitus sensualis non sit plene capax amoris amicitiae, est tamen aliquantulum et participative. Unde videmus canes et leones magnam fidelitatem habere amicitiae ad nutritores et dominos suos. Huiusmodi autem genus amoris sensualis in hoc casu magnum tenet locum. Ex his autem sequitur quod, nisi per altum amorem Dei cum fortissimo conatu quis dirigat se et sensus suos in Deum, quod uterque amor totus propter se ferretur ad creaturam. Et quia hoc opus terminatur in copulam corporum, oportet quod quasi more brutali altitudo mentis per vilem amorem quasi transformetur in carnem, ita quod nihil sentiat aut sapiat nisi carnem et foeditates carnales.

Hoc igitur in genere est causa quadruplex tantae infectionis generativae virtutis quam Deus singulariter connexuit

(a) Ex *et*. (b) Ex *unitissimus*. (c) Al. *m*.

(1) Gen. 2, 24. (2) 1 Cor. 6, 16.

appetitui, tum ut hoc opus singulariter subesset voluntati et rationi ac per consequens et amoris Dei, tum ut tantum opus altis potentiarum superiorum viribus et regulis fulciretur.

Ex praedictis autem facile est videre quare Scriptura Sacra et sacri doctores singulariter infectionem peccati originalis ascribunt concupiscentiae carnis et praecipue illi quae regnat circa vim generativam. Quod quidem faciunt, tum ^(a) quia haec est intensior et vilior et vitiositati carnis per quam originale traducitur coniunctior, tum quia est in illo actu per quem propagatur proles infecta. Ex his etiam patet quod non est mirum, si vis formativa prolis sit excessive infecta et pessime qualificata.

Circa quintum sciendum quod cum tanta naturae humanae depravatio nullo modo potuerit esse a Deo, oportet quod provenerit in omnes homines ab aliquo primo patre totius humani generis qui naturam rectam sibi absque aliquo vitio datam in se ipso depravaverit. Ex quo apparet ^(b) mira veritas et fide dignitas historiae sacrae quae sola narrat ab uno primo homine primitus recto et potente non mori totum genus suum fuisse depravatum. Cuius quidem amplior clarificatio ex sequenti capitulo apparebit. Quomodo autem hoc factum fuerit, in parte iuvat nos historia Scripturae et in parte reliquit hoc perscrutationi fideli. Quod enim per aliquod voluntarium primi hominis peccatum hoc contigerit ratio cogit et Scriptura testatur ⁽¹⁾.

Quomodo autem per illud peccatum talis infectio naturae suae et virtutis generativae subsecuta fuerit, Scriptura non plene declarat. Dixerunt ergo quidam quod eo ipso, quo per peccatum illud expulsa est rectitudo virtutis seu casti amoris Dei, eo ipso defecit vis regitiva naturae, ipsa scilicet virtus praedicta. Natura autem sibi relicta secuta est impetum suum. — Alii dicunt, utpote, Hugo, *De Sacramentis* ⁽²⁾, quod ex necessitate moriendi quae propter peccatum inflictum est homini tanta est necessitas concupiscendi, quia ex hoc facta est anima immoderate sollicita de corpore suo servando et in eius regimine immoderate distracta. — Tertii dicunt quod ad debitum regimen corporis et virtutis generativae triplex

^(a) Ex tunc. ^(b) Al. m. mg., del. oportet.

⁽¹⁾ Cfr. Gen. 2, 17; 3, 1 sqq.; Rom. 5, 12 sqq. ⁽²⁾ Cfr. Hugo de S. Victore, *De Sacramentis*, lib. I, pars VII, capp. 19, 31 (PL 176, 295 sqq.).

virtus fuit necessaria. Prima erat virtus tenens mixtionem humorum et elementalium qualitatum in debita proportionem, ita quod nulla mors aut infirmitas vel debilitas sequeretur. Secunda erat virtus tenens potentias inferiores oboedibiles voluntati omnino subiectas et in nullo rebelles, ita quod etiam in passionibus non vituperabilibus sed mere poenalibus nullo modo voluntatis imperio aut beneplacito contrarent, et ideo ibi nunquam usus liberi arbitrii impediretur, etiam per somnum, immo ipse somnus iam actu existens subiaceret usui rationis et imperio voluntatis, mediante tamen virtute praedicta. Tertia erat virtus caritatis seu casti amoris Dei cum virtutibus moralibus sibi connexis, tenens omnia virtuti subicibilia, in nullo rebellia divinae legi neque virtuti.

Dicunt ergo quod ex defectu virtutis secundae et tertiae simul sumptae orta est vitiositas corporis et concupiscentia eius. Et loquor de secunda virtute, in quantum cooperabatur ad hoc quod potentiae inferiores essent subiectae virtuti morali. Hanc autem cessavit Deus dare et conservare propter peccatum. Quomocunque autem sit de distinctione praedictarum virtutum: hoc puto pro certo tenendum quod, sive Deus immediate per se ipsum sive per causas vel virtutes intermedias, teneret rectam dispositionem corporis secundum quam radicaliter connectitur virtutibus, quod Deus fecit ne illa dispositio conservaretur a suis causis. Ad cuius defectum necessario corpus habuit dissolvi et ruere in improporcionatitatem; sicut eo ipso, quo esse desineret durities seu soliditas urcei vel ollae terreae, eo ipso partes vasis irregulariter fluere hinc et inde. Non tamen ^(a) subtracta est ita funditus quod nihil proportionis corpori remaneret. Et hoc intelligo fuisse vestimentum honestatis exterius refulgens, quo homo fuit denudatus, quando erubuit se esse nudum.

Contra primum autem modum videntur esse tria. Primum est, quia secundum hoc statim in ipso actu peccati aut post immediate fuisset Eva facta mortalis et formae pudendae seu inhonestae, quod tamen non fuit factum, usquequo Adam de pomo gustavit. In ipso etiam Adam fuisset, mox post quam consensit in corde, antequam corporaliter comedisset de pomo. Ex quo apparet quod aliud fuit expulsio caritatis facta per actum peccati, aliud spoliatio dispositionis honestantis corpus. — Secundum est ^(b), quia in Virgine

^(a) Add. interl., del. *enim*. ^(b) Add. interl.

ante Christi conceptum credimus fuisse longe maiorem caritatem quam in Adam. Quae, licet tanta esset quod fomitem carnis ab omni actu vitioso tenebat ligatum et cohibitum, non tamen radicitus poterat per eam eradicari. Sed tamen ad hoc posset dici quod minor virtus posset tenere vas integrum ne frangeretur, quod fractum ^(a) virtus longe maior non posset reintegrare; plus est enim restituere visum perditum quam conservare iam habitum. — Tertium est, quia non ^(b) est verisimile quod Adam latuisset huiusmodi dependentia immortalitatis suae a sua recta voluntate. Ex quo sequitur, ut videtur, quod ita timuisset peccare, sicut se ipsum occidere vel gladium sibi infigere, quia ita vidisset mortem suam naturaliter causari a peccato suo sicut ab infixione gladii.

Contra secundum modum etiam arguitur: quia constat Christum et eius matrem post partum fuisse mortales et passibiles, et tamen nulla dispositio vitiosa erat in eis. Praeterea, appetitus naturalis quo vegetatur et regitur corpus non est aliud quam naturalis inclinatio animae ad corpus informandum et regendum, et in hac non cadit ratio peccati. Praeterea, culpa naturali ordine debet praecedere poenam. Ergo necessitas concupiscendi debet in nobis naturali ordine praecire necessitatem moriendi. Sed si ista esset causa illius, ista naturaliter praeiret illam. Ergo ista in nobis non est causa illius. Ergo, ut videtur, nec fuit in Adam.

Circa sextum iam patet ex praedictis, quia gratia iustificans hominem post lapsum non reparat radicitus bonam dispositionem naturae, immo ipsa stante remanet fomes concupiscentiae, quamvis debilitatus in suis ramis. Qualiter tamen eius quod adhuc remanet reatus sit deletum ^(c), in tractatu de gratia et sacramentis gratiae habet tangi. Ex hoc autem patet quare a regeneratis et ^(d) iustificatis per gratiam Christi transfunditur in prolem corruptio originalis, quia scilicet causa proxima generationis remanet infecta.

^(a) Al. m.

^(b) Non elucet sitne deletum.

^(c) V. *deletus*.

^(d) Add. interl. al. m.

QUAESTIO CXII.

Post hoc transeundum ad tertium quod spectat
ad iustitiam et providentiam Dei.

Circa quod primo sciendum quod, si omnia opera Dei sunt profunda nostrumque intellectum transcendentia, ita ut dicat Ecclesiastes ⁽¹⁾ quod *omnium operum Dei non potest homo invenire rationem*, scilicet, ad plenum: multo magis transcendunt illa opera quae spectant ad totam universitatem ipsius. Inter illa autem fere summum locum tenent iudicia iustitiae Dei, ita ut merito dicat Psalmista ⁽²⁾, *iudicia tua multa*, et Paulus ad Romanos ⁽³⁾, *o quam incomprehensibilia sunt iudicia eius et investigabiles viae* ^(a) *eius*. Unde et Deus per Isaiam dicit ⁽⁴⁾: *Sicut exaltati sunt caeli a terra, sic exaltatae sunt viae meae a viis vestris et cogitationes meae a cogitationibus vestris*. Et ideo Dei iudicia potius sunt reverenda et metuenda quam curiose et praesumptuose perscrutanda aut temere discutienda.

Cum igitur damnatio primi hominis et totius humani generis spectet ad universalissimum ^(b) et altissimum iudicium Dei, de quo quidem non solum per fidem, sed etiam per indubitabilem experientiam totius depravationis ac miseriae humani generis et per infallibilem rationem ex huiusmodi experimento collectam constet quia est: propter quid tamen ^(c) tale iudicium datum est non est nostrum comprehendere, sed firmiter credere quod a Deo summe bono non potuit aliquod iudicium manare ^(d), et praecipue tantum tanque universale, nisi cum summa iustitia et ratione. Licet igitur supra nos sit illam ineffabilem iustitiam divini iudicii limpide contueri, et temerarium ac periculosum sit de ipsa aliquid inde perscrutari et loqui nisi cum summa reverentia et timore, quia tamen multitudo infidelium hoc iudicium negat et derisui habet,

^(a) Add. interl.^(b) Ex vilissimum.^(c) Al. m. mg.^(d) Al. m.⁽¹⁾ Eccl. 8, 17.
55, 9.⁽²⁾ Psalm. 35, 7.⁽³⁾ Rom. 11, 33.⁽⁴⁾ Isaias

et in fine temporum fortasse fidelium animos acriter super hoc propulsabit: ideo compellimur aliquid inde dari in defensionem potius quam in discussionem tanti iudicii Dei.

Dicimus ergo primo quod Deus rationabiliter voluit ab homine sic damnato humanum genus debere propagari, secundo, quod a peccatore sic damnato non debuit fieri propagatio nisi prolis infectae et damnatae, tertio, quod Deus propter hoc non debuit cessare ab animarum creatione et infusione, quarto, quod rationabilissime permisit eas infici.

Primum autem septiformiter declaratur ex septem concurrentibus circa humanum genus. Primum est opus creationis, secundum est opus conservationis, tertium est opus gubernationis, quartum est opus suae praevaricationis, quintum est opus punitionis, sextum est opus reparationis, septimum est internus actus divinae praescientiae et praedestinationis.

Primo igitur manuducimur ad hoc ex opere creationis. Quod quidem respectu omnium sequentium operum debuit habere primitatem, fundamentalitatem et exemplaritatem, respectu vero Dei debuit habere expressam imaginem creatoris, secundum se vero debuit habere perfectam integritatem et connexivam coordinationem et unitatem.

Ex eo autem quod est primum, debuit naturaliter praeire cetera Dei opera et non sequi. Ex eo autem quod est fundamentale, de ipso aut in ipso debuerunt reliqua fieri. Quia autem est exemplare, debuerunt in eo quasi in materiali semine et quasi in prima dispositione sequentia opera relucere, ut sic opera Dei ad invicem se haberent sicut se habent via et terminus ac signum et signatum et sicut antecedens ad consequens et sicut ea quae sibi mutuis proportionibus correspondent.

Debit etiam in eo tam pro se quam pro sequentibus operibus eminenter relucere immensitas divinae potentiae et sapientiae ac bonitatis et iustitiae, ut sic in eo singulariter reluceret quantum Deus est timendus et amandus et in omni suo opere glorificandus. Ex eo vero quod esse debuit ad imaginem conditoris, deuit fieri duplicem naturam rationalem et sub duplici ordine. In quarum una expressius refulgeret Dei simplicitas et spiritualitas secundum quam est ab omni natura alia segregatus, in altera vero summa Dei unio et

condescensio ad inferiores naturas regendas et sua maiestate implendas, ita quod per hoc ex prima appareret in Deo summa potentia segregandi diversas naturas, sicut utique distat natura angelica a corporali, ex secunda autem appareret in ipso summa potentia uniendi diversas naturas, sicut utique sunt miro modo unitae in homine ^(a) spiritualis et corporalis.

Quia vero duplex est ordo rerum in Deum et rerum a Deo, primus videlicet per hoc quod res ab infimis per media ad suprema in Deum tendunt et a supremis per media in infima dona Dei descendunt, alius vero quo ab initio temporis per processum intermedium veniunt ad finalem terminum: ideo decuit unam principaliter in uno ordine fieri et aliam in alio, iuxta quod possibile fuit. Quia vero angelica natura non est ab altera generabilis, homo vero propter corpus sibi coniunctum potuit unus ab altero propagari: ideo merito primus ordo servandus fuit in natura angelica, secundus autem in natura humana. Et ex hoc contingit quod ratio unitatis et causalitatis primi principii potius refulsit in homine, ratio vero simultaneae immensitatis et invariabilitatis Dei potius refulsit in creatione naturae angelicae quae tota simul in suis suppositis fuit multiplicata et per hierarchias et ordines ^(b) in quadam universitate tota simul collecta.

Ex his autem patet quod tota humana natura fuit creanda in una persona, quae esset principium omnium personarum et singularium naturarum generis humani, sicut unus Deus est principium personarum divinarum et omnium creaturarum. Quia etiam coniunctio extremorum naturali ordine sequitur ipsa extrema: ideo decuit quod homo ultimo, post creationem scilicet naturae angelicae et corporeae, crearetur, et praecipue, quia oportuit quod eius consummata propagatio finem daret universo. Et ex hoc sequebatur pulchra commendatio principii et finis et mutua praehonoratio utriusque naturae praedictae; quia illa in qua singularius refulsit imago primi principii accepit ordinem creationis finalem, illa vero in qua tota creatio naturae et suppositorum fuit simul finita seu consummata accepit ordinem creationis primarium. Quia vero opus creationis naturarum seu universi debuit esse integrum, non dimidiatum aut semiplenum: ideo in principio debuit totum opus creationis aliquo modo consummari, sic tamen quod hoc fieret sub aliquo ordine exemplari sequen-

(^a) In ras. (^b) Al. m. ex ordiens.

tium operum. Et quia homo, sive servaret innocentiam sive non, sub certa distinctione temporum erat ad suum finem ducendus: ideo decuit sub aliquo numero parvo et perfecto et figurativo gubernationis humani generis, sive maneret in statu suo sive caderet, opus creationis aliquo modo integre consummari. Creatio vero animarum per successionem propagationis corporum fienda non potuit tunc temporis consummari, nisi Deus statuto immobili eam includeret in creatione primorum parentum.

Ex quo iterum sequebatur praeclarius refulgentia primi principii et maior honor hominis conditi, quia per hoc erat quodammodo principium animarum, sicut homo per doctrinam et sacramenta est principium gratiarum. Et certe, sine hoc connexio paternitatis et filiationis non dabatur humano generi quanta dari poterat. Creatio vero animarum ibi immobiliter includi non potuit nisi duobus praesuppositis, scilicet, quod apud Deum esset immobiliter fixa creatio animarum et propagatio humanorum corporum usque ad numerum congruum universo. Hoc igitur credo velle innuere Scripturam, quando ait ⁽¹⁾ quod sexto die perfecit Deus universum opus quod coeperat et quod septimo die quievit ab universo opere quod patrarat, et sic videtur debere intelligi verbum Ecclesiastici 18 ⁽²⁾, *qui vixit in aeternum creavit omnia simul*. Ex hoc autem sequebatur mirabilis nexus et unitas totius humani generis; nam ex hoc quodammodo omnes homines fuerunt in creatione primi hominis creati et omnes fuerunt quasi unus homo et ex hoc omnes habuerunt se mutuo aspicere et amare, quasi essent unus homo. Ex hoc etiam iure naturali filius fuit patri subiectus, quasi aliquid eius et tanquam non solum corpus, sed etiam quodammodo animam obtinens per ipsum. Ex hoc etiam unitas et causalitas primi principii et nexus et originalis habitudo personarum aeternarum plenius exprimebatur in opere isto. Ex quo patet quod Deum decuit humanum genus hoc modo creare. Sed si hoc modo creatum est, et ut sic crearetur immobiliter est praefixum: ergo propter peccatum subsequens impediri non debuit nec dimidiari, immo hoc statuto praesupposito impediri a Deo non potuit, nisi esset contrarius sibi ipsi.

Sed forte contra hoc dicetur quod Deus non debuit successivam propagationem humani generis absolute et in omnem eventum praeordinare, sed solum conditionali-

⁽¹⁾ Cfr. Gen. 1, 31; 2, 1. ⁽²⁾ Eccli. 18, 1.

ter, videlicet, si homo non peccaret aut si fieret absque infectione. — Dicetur etiam fortasse quod opus creationis congrue potuit ab initio fieri imperfectum, sicut et erat in primis diebus, antequam homo crearetur.

Sed ^(a) contra primum dictum est totum quod praemisum est. Secundum hoc enim opus creationis non fuit primum, etiam in causalitate divini velle, immo secundum hoc praesupponebat opus gubernationis et opus hominis. Praeterea, eadem ratione posset dici quod Deus non debuit ab initio immobiliter proponere angelum vel hominem creatum conservare in aeternum, nisi sub conditione, si non peccaret. Secundum hoc etiam in creatione hominis non refulsit imago primi principii et connexio ordinis supradicti nisi solum conditionaliter. Secundum hoc etiam ^(b) opus creationis hominis ^(c) non solum fuit factum semiplene, sed etiam sub miranda levitate et instabilitate operantis aut operis; quia secundum hoc, si homo peccaret, totum opus humani generis fuit annullatum ac per consequens et quoddam maximum universum, quod incomparabiliter est altius quam sit universitas corporum caelestium et elementalium. Tunc etiam sequitur quod opus creationis humani generis non erat opus fundamentale et exemplare sequentium, sed potius ad sui foundationem praesupponebat alia. Et sicut ex sequentibus magis apparebit, non solum hic confunditur refulgentia potentiae et sapientiae Dei, sed etiam perfectio sequentium opum Dei.

Contra secundum vero est, quia sicut pars universi non fuit recte ordinabilis ad creari et ad esse nisi sub respectu et ordine ad aliquod universum integrum et perfectum: sic nec divinum velle potuit ordinate ferri ad aliquid partiale creandum, nisi ferretur ad creandum aliquod universum integrum et perfectum. Constat autem quod quilibet singularis homo se habet ad humanum genus sicut pars ad universum et sicut membrum ad totum corpus. Ergo idem fuisset ferri ad creandum unum hominem solum sicut esset ferri ad creandum solum caput vel solum cor aut solum solem. Quare autem opus creationis per sex dies protelatum sit, causam aliquam superius innui. Et tamen, secundum eandem legem dici potest quod in prima creatione caeli et terrae seu in prima voluntate creandi illa fuit immobiliter praefixa creatio hominis et omnium principalium partium universi primo con-

^(a) Al. m. mg. ^(b) Al. m. mg. ^(c) *V homini.*

diti. Quod dico propter Christum qui non cadit in ordine primae conditionis, sed in ordine altiori.

Secundo declaratur idem breviter ex opere conservationis quae est idem quod continuatio operis facti. Si enim opus humani generis inchoatum propter peccatum non fuit conservandum: ergo aut simpliciter fuit annihilandum, nullum alium hominem pro principio alterius humani generis creando, aut alium primum hominem pro eo qui lapsus est statuendo. Primum autem videtur esse contra ordinem aeternitatis et immortalitatis ^(a) cuius est capax natura rationalis et secundum quem videtur fuisse condita et condenda, et multipliciter derogare videtur magnificentiae Dei secundum quam dicitur magnificare se in operibus suis. Secundum autem videtur inducere Deum ad semper mutandum opera sua nullum ipsorum consummando; quia dato quod homo secundo creatus peccet — quod utique est possibile contingere eadem ratione qua fuit possibile de primo — tunc eadem ratione erit tertius loco eius ponendus, et sic poterit hoc idem contingere de quarto, et sic in infinitum. Praeterea, aliud est peccatorem sub opere seu poena iustitiae ordinare, aliud propter peccatum eius compelli opus suum annullare; in hoc enim videtur potius ^(b) Deus vinci a peccato quam vincere.

Ex opere vero gubernationis declaratur idem sic. Gubernare enim non est rem gubernandam omnino destruere, sed potius secundum suam proportionem eam debite perducere ad terminum sibi decentem. — Item, non minoris potentiae et sapientiae est rem fractam aut destructam mirifice gubernare quam rem in sua integritate durantem. Unde plus laudaretur nauta navem vetustam et fractam optime ducens aut viellator de viella distemperata optimam melodiam eliciens aut rex populum perversum indefectibili regimine regens quam si in praedictis nullus esset defectus dissonans industriae rectoris. Ergo omnino decuit Deum ^(c) ostendere suae gubernationis artem et industriam atque potentiam in homine lapso.

Ex opere vero humanae praevaricationis declaratur idem sic. Aut enim peccatum primi hominis meruit humanam generationem in eius virtutē positam infici aut non. Si sic, ergo nulla iniustitia, si quod meruit permittatur, immo nisi per singularem gratiam Deus hoc

^(a) Corr. interl. ^(b) Al. m. mg. ^(c) In ras.

impediat, iustitia videtur exigere quod, sicut demeruit, permittatur. Si autem non demeruit eam infici, ergo non fuit tollenda propter peccatum eius. — Forte dices quod non meruit eam infici, sed sibi tolli. Licet autem huius contrarium in sequenti quinto articulo plenius ostendatur: nihilominus contra hoc arguitur, quia qua ratione daemon qui plus peccavit non meruit suae naturae et suarum naturalium potentiarum annihilationem, sed potius earum infectionem ac destitutionem et praecipitationem, sic nec homo. Quod non dicitur quin digni essent annihilari, sed quia eorum peccatum potius exigit eos permitti in malo, quod elegerunt, praecipitari.

Ex quinto vero, scilicet, ex opere iustae punitionis peccati commisi hoc idem declaratur sic. Dictat enim lex et ordo iustitiae quod rebellans suo superiori sit puniendus in simili, ut scilicet sibi rebellet suum inferius. Et maxime hoc est iustum, quando tota vis domnandi illi inferiori dependet a speciali gratia et virtute domini superioris ab eo offensi. Et potissime tunc hoc decet, quando servus ille movet suum inferiorem contra dominum suum, sicut utique fecit Adam, quando per voluntatem suam pravam movit suam partem inferiorem contra Deum. Ergo sicut Adam Deo rebellavit, sic in eius poenam debuit permitti quod sua pars inferior sibi rebellaret. Quod non est aliud quam permittere eam infici. — Item, qui cum ingratitudine et contumelia deserit suum conservatorem iuste ab eo deseri potest, et maxime in iis per quae connectebatur rectitudini et amicitiae ac familiaritati conservatoris. Huiusmodi autem erat in Adam plena concordia et obtemperantia carnis ad spiritum et sensitivae ad intellectivam. — Item, iustum est ut qui contra domini sui consilium et imperium temere ac praesumptuose suo sensui ac propriae voluntati et virtuti innititur, quod sibi relinquatur, et potissime quoad illa in quibus spreto domini sui consilio propriam est voluntatem secutus, sicut fecit Adam adhaerendo sensibili cibo et uxoris consilio et Eva suggestioni daemonis. Ex tribus igitur primis habetur quod homo meruit quod permetteretur eius vis generativa a rectitudine sibi data destitui et ipsi Adae rebellis effici.

Et licet eo ipso videatur sequi quod meruit suam generationem infici, nihilominus probatur hoc sic. Iustum enim est ut ille qui singulariter erat factus imago primi principii et qui naturali ordine factus erat primum principium et pater ac praelatus totius universitatis humani generis et postmodum tanti doni ingratus offendit Deum datorem et spe-

cialiter in ratione primi principii, utpote, faciens se primum principium iniquitatis et exemplar impiorum: iustum, inquam, est ut in eius poenam permittatur abunde fieri principium iniquorum et iniquitatis. — Item, culpa minor non est aequè puniendà ut maior. Ergo culpa primi hominis non fuit tantum puniendà sicut culpa primi angeli nec ita parum ceteris paribus sicut culpa hominis lapsi seu per lapsum infirmati. Ergo poena culpaè primi hominis debuit tenere medium inter poenas duorum praedictorum. Ergo non fuit subito desperabiliter dammandus, sicut fuit primus angelus cum suis sociis. Fuit ergo ponendus in aliquo statu in quo adhuc posset ad Deum redire et de culpa poenitere et per se vel per alterum satisfacere. Non autem decuit quod homo peccator qui respectu humanae naturae fecit se primum principium iniquitatis, et hoc in vituperium primi principii, fieret pater innocentium ^(a) et filiorum gratiae et hoc naturali ordine. Ex his autem sequitur quod fuit permittendus generare sibi conformes, scilicet, peccatores possibiles ad Deum reduci.

Item, in primis peccatis tanquam in primis exemplaribus sequentium peccatorum debuit fortiter servari rigor iustitiae. Primo, propter excessum gratiae primae conditionis datae primo creatis absque omni cooperatione eorum et absque omni ratione sumpta ex parte eorum, cum essent omnino ^(b) nihil. — Secundo, quia inter gratiam primae conditionis et gratiam condonationis offensarum congruo ordine cadit iustitia punitionis offensarum. Cum autem Deus sit immensus, quodlibet opus eius debuit habere singularem eminentiam magnitudinis et perfectionis. Et loquor de aliquo opere totali. Ergo sicut opus primae conditionis et opus reparationis labentium seu remissionis offensarum decenter habuerunt singularem eminentiam: sic opus iustitiae iudicialiae debuit singularem eminentiam habere, et praecipue in illis qui totum universum rectissime conditum quodammodo destruxerunt. Unde per poenam fuerunt eiciendi de illo ordine primi saeculi. — Tertio, quia super primo peccantes debuit evidenter ostendi quam grave quamque horribile est offendere summum Deum et quantum ipse detestatur malum et iniquitatem. — Quarto, quia culpa ex se plus ^(c) exigit ordinem iustitiae punitivae quam gratiam remissionis omnimodae, et ideo satis fuit conveniens ut ordo quem primo exigit primo servaretur in ea. — Quinto, quia gratia remis-

^(a) V *innocentum*.^(b) Al. m. mg., del. *omni*.^(c) In ras.

sionis offensarum melius apparet, quanta scilicet est et quomodo fit omnino indignis, quando per evidentiam poenarum primo apparuit quanta poena est dignus qui Deum offendit, et ideo, antequam Deus procederet ad gratiam remissionis, merito decuit quod prius procederet ad iustitiam punitionis. — Sexto, quia sicut Deus est summa pietas, ita est summa iustitia. Ergo ita debuit habere locum suum ubi oportuit. Quod utique Deus admirabiliter ostendit non solum in primis iudiciis, sed etiam in ipsomet opere reparationis quod est summae misericordiae, quia nec ibi peccatis parci voluit sine satisfactione condigna facta per Christum. — Septimo, quia sicut naturali ordine timor et reverentia praecedunt fiduciam et familiarem accessum servi ad dominum, sic in iudiciis peccatorum prius debuit dari locus reverentiae et timoris, antequam daretur locus fiduciali accessui et familiari amori.

Ex his igitur septem probata est propositio praemissa, scilicet, quod in primo peccato primi hominis fuit servandus rigor iustitiae. Ergo vis principiativa eius et dignitas praelationis sibi datae fuit rigide deicienda, et hoc in gloriam eius qui erat offensus. Quod utique plenius factum fuit, quando virtus naturae, quam Deus dederat, per opus propagationis claruit et impietas, quam homo fecerat, per eius originalem diffusionem in eius ignominiam ostensa fuit. Si autem Deus non permisisset utramque diffusionem, scilicet, naturae et peccati: tunc punitionis peccati non fuisset tanta, nec opus Dei et donum virtutis et dignitatis naturalis quod homini dederat non ita apparuisset, et ita quodammodo suum honorem in hoc ipso minorasset. Iustitia igitur punitionis peccati non debuit esse occultativa iniquitatis nec doni a Deo dati, sed potius ostensiva. Ergo debuit permittere utrumque concurrere in viribus suis, semper tamen sub legibus providentiae Dei.

Forte dicetur quod quantumcunque homo fuerit rigide ^(a) puniendus, non tamen in aliquod praeiudicium aliorum. Ergo nullo modo fuit puniendus tali modo quod nos inde inficeremur aut puniremur. — Secundo dicetur quod eadem ratione omnis pater et omnis praelatus peccans deberet consimiliter puniri in omnibus filiis et subditis suis. — Tertio, quod ex quo Deus videbat tanta mala posse contingere, si daretur homini potentia aut permissiva licentia peccandi, videtur quod non debuit eam dare. — Quarto, quia

(^a) Al. m. mg.

saltem non debuit permittere primum hominem tentari a diabolo, ex quo videbat quod per hanc viam esset casurus, et ad minus non debuit, ut videtur, permittere quod illo modo tentaretur quo facilius posset ruere, scilicet, quod primo tentaretur Eva a serpente et postmodum Adam ab Eva.

Ad primum dicendum quod punire unum hominem, exterminando solum illud quod est in eo et solum secundum^(a) quod est in eo, nullatenus debet censi esse in alterius praeiudicium, nisi forte per accidens. Unde secundum iustitiam civilem quae manat a iure naturali pater iuste exheredatur vel occiditur, licet per accidens ex hoc filii exheredentur et infamentur et patris regimine et solatio destituantur. Si ergo Deus vim Adae generativam in poenam Adae permisit destitui, nulli fecit praeiudicium. — Praeterea, ei quod est omnino nihil nullum fit praeiudicium, nec sibi, in quantum tali, aliquid debetur, et saltem Deus nihil sibi debet. Ergo propter eos qui secundum se erant nihil non fuit Deus obligatus ad non exercendam iustitiam quam voluit de Adam. — Item, in quantum eramus idem quod Adam, non plus fiebat nobis iniustitia quam Adae in punitione ipsius Adae. — Item, nulli Deus praeiudicat, quando dat sibi bonum naturae suae, quamvis ex rationabilibus causis intermittat sibi dare aliqua quae secundum magnificentiam divinae bonitatis alias essent danda. Sed Deus in creando animas et in tota propagatione humani generis cum tota punitione Adae non facit nisi bonum naturae nostrae, ex causis rationabilibus infra tangendis intermittens dare iustitiam originalem. Ergo nullum praeiudicium facit aut fecit nobis in toto opere praedicto. Quod vero post contractam culpam originalem permittit in nos infligi multas poenalitates est rectus ordo poenae ad culpam, et ideo nec in hoc est aliquid iniustum.

Ad secundum patet ex dictis, quia filii aut subditi iam nati non continentur causaliter et seminaliter in natura praelati vel patris, sicut continebantur in Adam homines propagandi. In patribus etiam aliis ab Adam non continebantur totum humanum genus, et ideo multiplicatio humani generis a nullo universaliter dependebat nisi a solo Adam, nec in aliquo potuit universitas humani generis praefigi nisi in solo uno primo patre omnium, quicumque ille esset. Et ideo, dato quod Adam non peccante aliquis filiorum eius peccasset,

(^a) Add. interl. al. m.

poterat ille solus deleri et propagatio universitatis hominum per Adam et per alios fieri. Primus autem homo, antequam aliquis esset propagatus ex eo, non poterat deleri, quin eo ipso totum universum humani generis ab ipso propagandum deleretur seu cassaretur. Et tunc aut Deus omnino intermisisset facere humanum genus aut oportuisset eum condere aliud universum alterius humani generis, nisi diceres quod ipse eadem corpora numero quae trahimus ex Adam daret omnibus miraculose per simplicem creationem.

Ad tertium dicendum quod Deus rationabiliter fecit hominem potentem peccare. Quod patet primo per respectum ad praemium gloriae aeternae, quod est ipse Deus, quod est nimium transcendens. Et ideo decuit hominem prius probari quomodo voluntarie praeeligeret illud aliis ob amorem eius repudiatis, antequam immobiliter ordinaretur ad illud. Decuit etiam hominem prius ^(a) promereri illud, antequam immobiliter sibi daretur. Si autem homo esset ab initio immobiliter ordinatus ad illud, tunc ante suum meritum ab eo manans esset illud praemium immobili ordine sibi datum. — Praeterea, secundum Anselmum ⁽¹⁾ in creatura pura non potest esse prima et plena ratio meriti, nisi ipsa sit aliquo modo causa sui boni. Quod proprie esse non potest nisi per hoc quod, cum posset sibi illud auferre seu ab illo faciendo cessare, noluit cessare neque auferre, quia bonum gratiae non potuit creatura in se influere. Dicitur autem homo quodammodo dare illud quod conservat in esse, quando, si non conservaret, illud perderetur. Unde de aliquo qui servavit nos a periculo mortis instantis dicimus quod dedit nobis vitam nostram. Sed homo non posset sibi auferre bonum, nisi posset peccare. Ergo nullus existens pura creatura potuit proprie et plene mereri, nisi aliquando potuerit peccare.

Item, illud a quo agendo nunquam potuit persona cessare non haberet proprie rationem gratiae nec gratuiti seu gratis impensi. Unde etiam, si Deus nullo modo unquam potuit cessare a condendis his quae condidit, non haberet plenam rationem gratuiti datoris. Et idem dicimus de persona Christi. Si enim ipsa persona nullo modo unquam potuit nos per sui incarnationem non redimere, non teneremur sibi ad

(a) Al. m. mg.

(1) Cfr. *De veritate*, cap. 12 (PL 158, 480sq.); *De concordia praescientiae cum lib. arb.*, quaestio III, capp. 2, 3, 12 (PL 158, 522sq.).

tantam gratiam, sicut tenemur, quia ab aeterno potuit aliud velle. Sed nulla pura creatura rationalis potuit ^(a) a bono se deflectere nisi per hoc quod potest peccare. Ergo non potest mere gratis in bonum consentire, nisi aliquando potuerit oppositum velle. — Item, quanto aliquis ordinatur ad gloriam maiorem et ad gloriosius obtinendum eam, tanto fit sibi maior honor et maior gratia. Sed per hoc, quod homo sic fuit omnino inclinatus et ordinatus ad bonum quod tamen potuit oppositum, data est sibi occasio gloriosius obtinendi maiorem gloriam; quia si dentur duo beati etiam in omnibus pares praeter hoc quod unus eorum, cum posset oppositum elegeret, noluit, alter vero nunquam hoc potuit, sed absoluta necessitate bonum voluit: constat quod plus habet Deus regratiari primo quam secundo, et gloriosius sibi contulit primus bonum quod habet quam fecerit secundus. Unde et gloriosius est habere idem praemium ut a se promeritum quam absque tali merito.

Secundo patet hoc ^(b) per respectum ad totum universum et ad ordinem divinae ^(c) potentiae et sapientiae. Dato enim quod inferior status non sit ita bonus rei in ipso posita, si tamen eius intermixtio cooperatur ad maius bonum universi et ad maiorem ostensionem potentiae et sapientiae Dei, nihilominus est faciendum. Sed diversa formatio statuum et operum ordinate connexorum ostendit magis potentiam et sapientiam Dei quam si solum faceret unum opus. Ipsum etiam universum nobilius currit in connexione et proportionem diversorum et plenius ac pulchrius integratur ex eis quam si esset unum solum, sicut patet in homine in quo melius est quod ibi sint manus et pedes et pectus quam si totum esset caput. Sic igitur per simile intellige quod decentius fuit ordinate fieri duos status, in quorum primo posset quis peccare, in secundo non, quam si fieret solus unus, quamquam de se melior.

Tertio patet hoc per respectum ad gratiam Dei. Quae utique illo modo debuit dari, quo magis appareret gratis et non ex debito data, et quo magis apparet quod homo non erat ea dignus, quantum est ex se. Ergo Deus non debuit a principio dare totum, sed sub ordine gradato, ut sic etiam per hoc distinguerentur maiores gratiae a minoribus.

Quarto patet hoc per respectum ad ordines quos Deus potuit post culpam introducere. Si enim non posset eam de-

^(a) Al. m. mg.^(b) Al. m. mg.^(c) In ras.

bite ordinare, absque dubio non debuit permitti. Nunc autem triplex ordo eminens poterat post hoc introduci. Primus est iustitiae punitivae peccati, secundus est reparationis curativae et indulgentiae gratuita, tertius est pulchrificatio boni per accidens relucens pulchrius et clarius ex contrapositione mali. Contraria enim iuxta se posita magis elucescunt. Unde ipsa turpitudine et corruptio ^(a) et malitia peccati multum commendavit ^(b) decorem et magnitudinem gratiae prius datae. Propter quod rationabiliter permissus est homo peccare, quia, licet peccans, quantum est ex se, vituperet Deum et deturpet ac confundat ordinem universi, tamen Deus potenter et sapienter ac iuste et misericorditer honorat se et universum in ordinando illum et suum peccatum admirabili modo.

Ad quartum dicendum quod rationabiliter permissus est homo tentari a diabolo, sic tamen quod nihil penitus posset in illum, nisi quantum ipse culpabiliter assensum et aditum daret. — Cuius ad praesens quinque rationes dantur. Prima est, quia propter casum daemonum homo ad maiorem gradum gloriae et ad maiorem numerum electorum debuit assumi, quia ultra numerum primum debuit ex hominibus reparari ruina angelorum et ad locum primi angeli cadentis debuit homo elevari. Ergo merito decuit hominem plus aliquid facere et promereri quam si daemones non cecidissent. — Secunda est, quia ex quo iam Deus habebat inimicum et hostem, merito decebat quod ab omnibus Dei amicis et ad suam gloriam provehendis ille in Dei ^(c) gloriam confunderetur. Quod utique optime fiebat, quando in campo certaminis triumphabant de illo et quando illius suggestiones propter Dei amorem abominabantur. — Tertia est, quia nulla iniuria nullumque damnum fit alicui, quando procuratur sibi maius praemium et maius meritum absque omni periculo suo, nisi ipse voluntarie se praecipitaret. Sic autem est in proposito. — Quarta est, quia Deus non tenebatur satanam impedire quin posset loqui homini quod sibi videbatur, homo autem tenebatur semper cavere sibi. — Quinta est, quia in omnibus in quibus nulla iniustitia aut indecentia concurrit ex parte Dei debet Deus apparere eminenter dominus liberrimus in agendis et permittendis, in tantum ut in toto ordine operum Dei ista supereminencia debeat singulariter refulgere, et ideo maxima pars ordinis universi debet et debuit ex hac ratione

(a) Ex orruptio.
riam... Dei.

(b) Ex commendavi.

(c) Al. m. mg. glo-

assumi. Quod enim dominium habet Deus, si disputare cum eo possumus quare sic fecit vel permisit, nisi quod prostrati dicamus, « summus dominus est, et omnia quaecunque voluit fecit, nec aliter quam ipse voluit fieri debuerunt, et si aliter vellet, aliter eo ipso fieri deberet »?

Ex eisdem autem patet quare permitti debuit per Evam tentari; tum quia debuit permitti quod appareret astutia daemonis in ordinando tentationem; tum quia non fuisset magna victoria nec magnum meritum ac per consequens nec magna Dei gloria, si in apertissimis et nullam rationem appetibilis habentibus tentati ei non consensissent; tum quia tam vir quam mulier debuerunt iuxta proportionem suarum virium permitti tentari. Si autem homo primo tentatus vicisset, non magnum erat, si eius auxilio mulier sibi praecavisset; tum quia, sicut viro magnum donum et magna auctoritas et gloria super Evam fuit data quae ex formatione Evae sibi accreverat, sic decuit quod sciret illud totum subicere Deo et ordinare in Deum et praeferre illi Deum, et ideo merito fuit permittendus tentari in Eva; tum quia decuit in ipsa permissione et moderatione tentationis ordinem divinae sapientiae refulgere ad maiorem informationem hominis et etiam futurorum et ^(a) ad maiorem gloriam Dei, ordo autem tentationis daemonum est naturaliter, ab exteriori per nostrum inferius procedere ad nostrum superius et interius, et hic ordo fuit repraesentatus in processu tentationis illius, procedentis scilicet a serpente per Evam in Adam.

Ex sexto autem opere, ex opere scilicet reparationis, declaratur idem sic. Quia illud de quo tantum bonum potuit Deus elicere, quantum est opus reparationis factae in Christo et per Christum, merito fuit permittendum, ex quo nullum inconveniens contraibat. — Sed forte dicetur quod, si de hominibus per opus reparationis tot salvantur quot, si homo non esset lapsus, salvarentur, et praeter hoc superest tota multitudo hominum damnandorum, quod non omnes homines futuri fuerunt formandi, si homo non peccasset. Et ita videtur falsum esse quod in prima ratione dictum est, scilicet, quod Deus in creatione primi hominis immobiliter praefixit humani generis propagationem. — Ad quod dici potest quod Deus pro tempore creationis primi hominis ab aeterno praefixit humanum genus propagandum, sed numerum certum non praefixit ab aeterno pro

(a) Add. interl. al. m.

illo tempore, sed potius pro tempore sequente eius plenam confirmationem vel lapsum; sicut, licet ab aeterno pro primo nunc creationis mundi humanum genus decreverit facere, pro tempore tamen ruinae angelicae ab aeterno creditur decrevisse maiorem numerum hominum salvandorum se facturum, quam fecisset, si angeli non ruissent. Determinatio enim numeri refertur potius ad consummationem universi secundum praeexigentiam meriti et demeriti quam ad absolutam constitutionem humani generis. Quod quidem est absolute de integritate universi. Sed numerus habuit variari secundum exigentiam universitatis beatorum, et hoc sic quod, si homo peccaret, nihilominus usque ad aliquam mensuram divini iudicii permetteretur corruptio peccati cum sua poena per propagationem diffundi.

Ex septimo autem, scilicet, ex actu divinae praeordinationis et praescientiae, declaratur hoc ipsum, quia licet Deus ab aeterno praevideat mala fienda et praeordinet retributiones poenarum vel praemiorum, non tamen ab aeterno praevidet et praeordinat hoc pro tempore praecedenti culpam. Absit enim dicere quod illos quos Deus ab aeterno reprobavit reprobaverit pro tempore quo erant sancti et iusti. Et ^(a) ideo culpam primi hominis non praevidit Deus pro primo nunc suae creationis nisi solum ut possibilem evenire et non evenire, quia etsi pro illo nunc eam aliter praevidisset, falsum praevidisset. Ergo Deus in ordinando creationem hominis et circumstantias eius sibi secundum se competentes non debuit attendere peccatum tanquam factum aut fiendum, sed solum tanquam possibile fieri; sicut nec ad hominem de praesenti iustum quem pro futuro tempore ab aeterno videt reprobatum se debet habere tanquam ad reprobatum aut reprobandum, immo debet eum absolute diligere tanquam iustum, et non sub conditione quasi ad amicum conditionalem se ad illum habere. Si ergo de rectis circumstantiis creationis hominis erat vis generativa et ratio primi principii et quaedam universitas capitis et membrorum, et si haec absolute spectabant ad perfectam integritatem universi: constat quod absolute fuerunt a Deo pro hora creationis eius praeordinanda potius quam quod ^(b) hora sui lapsus esset quoad hoc attendenda, gubernatio tamen hominis conditi secundum varietates temporum et statuum fuit varie dispensanda.

^(a) Sequitur ras.

^(b) Add. interl.

Patet igitur ex septem praedictis in simul assumptis declaratio ^(a) primi, scilicet, quod propter peccatum primi hominis non fuit opus propagationis humani generis intermittendum.

Secundum etiam, scilicet, quod a primo homine peccatore et mortali effecto non debuit fieri propagatio nisi peccatorum et mortalium, patet iam ex praedictis; tum quia punitio primi hominis hoc exigit, sicut tactum fuit supra ^(b); tum quia vis eius infecta ^(c) non potuit generare nisi infectum; tum quia dato quod Deus voluisset facere omnino innocentes, non debuit eos unire et subdere tali principio et praelato, quia hoc derogaret innocentiae eorum. In Christo tamen est alia ratio, quia ipse voluntarie et propter nos redimendos assumpsit carnem innocentem ex massa peccatrice, quamvis nec in hoc subditus fuerit vi generativae patrum.

Tertium etiam patet, scilicet, quod Deus propter huiusmodi infectionem non debuit cessare ab animarum creatione et infusione; tum quia universitas humani generis in genere fuit immobiliter praefixa in creatione primi hominis et in creatione mundi; tum quia, ex quo homo fuit permittendus propagare corpora, magna esset subversio naturalis ordinis quod corporibus propagatis non darentur formae completivae quas exigit naturaliter totus ordo naturae tam particularis quam universalis. Nec hic apparet imago primi principii, immo esset monstruosa generatio, et longe minus malum ordini universi et gloriae Dei esset nihil generare quam sic generare. Unde propter particulare damnum alicuius ab alia causa quam a Deo proveniens non debuit Deus intermittere ordinem operum suorum nec ordinem totius universi.

Quartum etiam, scilicet, quod ^(d) Deus rationaliter permittit animas sic infusas infici patet consimiliter ex praedictis; tum quia ordo creationis formae est secundum proportionem materiae, ex quo sequitur quod proseguendo ordinem istum Deus non debuit dare animae rectitudinem virtutis, cum corpus non solum non sit dispositum ad eius receptionem, sed etiam sit contrarie dispositum et affectum; tum quia in creatione seu productione filiorum principiandorum attendenda est vis et

^(a) Al. m. mg., del. *delectatio*.

^(b) Al. m. mg. *tum... supra*.

^(c) Al. m. corr. ^(d) Al. m. mg.

conditio causae proximae. Licet autem anima rationalis non posset ab homine produci, nihilominus Deus ita subnexuit et quodammodo subiecit eius creationem virtuti generativae hominis acsi esset eius effectus. Quod quidem fecit Deus propter causas supradictas, et etiam quia, quantum potest bono modo suscipere ordo causarum secundarum, tantum dat eis de nobilitate causali; quia et in hoc se ipsum magnificat et causas ipsas honorat et universum ex causis et effectibus integratum fortius et nobilius connectit. Quia ergo conditio patrum seu paterni principii, quantum est ex se, exigit gratiam non dari proli in hora suae generationis et ultra hoc exigit quod ab ea inticiatur: idcirco rationabiliter hoc permittitur, et praecipue quia, sicut iam supra dictum est, nullum praeiudicium facit in hoc animae quam creat. Licet enim ista infectio occasionaliter proveniat ex connexionem sibi data ad corpus et ad vim generativam patris: tamen Deus ab initio ordinavit hanc connexionem in bonum animae, quia aliter nunquam fuisset ab eo creanda et quia per hoc in optimo ordine creabatur, licet per peccatum alterius ordo ille sit perturbatus.

Si tamen dicatur quod qua ratione Deus praefixit hominum propagationem et animarum creationem in creatione mundi vel Adae, eadem ratione habuit praefigere quod daret eis originalem iustitiam, quia aliter non faciunt per se ad complementum universi: dicendum quod donatio gratiae seu iustitiae potius spectat ad opus iustificationis vel ad opus gubernationis quam ad opus creationis naturarum, et licet illi sit annectendum, si peccatum non impediat, non tamen in omnem eventum. Opera enim gubernationis habent respectum ad opus praevium quem non habet opus ^(a) creationis naturarum, et ideo in illo debet attendi aliqua proportio ad priora ^(b) potius quam in isto.

Sed forte adhuc dicetur quod anima infici non potuit nisi corrumpendo in ea aliquam rectitudinem quam habebat. Illa autem rectitudo non potuit haberi et esse corrupta in eodem instanti. Ergo secundum hoc anima prius fuit recta in aliquo instanti, antequam esset infecta. Sed animam quae iam erat recta et absque culpa non potuit Deus iuste permittere infici. — Item, Deus non potuit eam creare nisi rectam. Ergo prius fuit recta quam depravata.

^(a) Al. m. mg. ^(b) Al. m. mg. a. p.

Ad primum dicendum quod per huiusmodi infectionem non fuit corrupta aliqua rectitudo in anima praeexistens. Unde ista infectio non dicitur corruptio alicuius praeexistentis, sed privatio alicuius quod esse debuit et appositio seu commixtio alicuius quod esse in anima non debuit, sicut est de caecitate caeci nati vel de eo qui natus est amens seu cum dispositione amentiae. Et est simile: dato quod Deus crearet aquam in vase pleno faecibus, utique illa aqua in primo instanti esset infecta et faecibus commixta et privata puritate, quam habuisset a creatore, si faeces illae non fuissent in vase. — Ad secundum dicendum quod aliud est creare animam rectam rectitudine sibi essentiali et aliud rectitudine virtutis superadiecta suae essentiali. Primo modo creata est recta et hanc rectitudinem sub peccato retinet.

Ex praedictis autem patet responsio ad quandam aliam objectionem quae solet dari, scilicet, quod si quis scienter poneret pomum vel vinum in luto, ipse diceretur ipsum foedasse et non bene fecisse ponendo illud in loco tam vili. Sic videtur posse dici de Deo. — Dicendum enim quod illud non potest nec debet dici, quando agens habet rationem et intentionem optimam hoc faciendi nec facit hoc nisi exsequendo illud opus per quod res, quantum est ex parte agentis et sui operis, ponitur in loco pulchro et sibi valde congruo. Et sic est in proposito.

Patet etiam ex dictis ad quoddam aliud quod dicitur quod anima rationalis est talis res cuius bonum secundum se et propter se debet in eius creatione intendi et ad Dei amicitiam ordinari. — Dicendum est enim quod, licet creatio eius ex se ordinetur ad hoc, non tamen includitur hoc directe et in omnem eventum in opere creationis, sed potius in opere eligentis gratiae et gratificantis. Istud autem opus impeditur propter rationes praedictas propter quas Deus in creatione animarum inficiendarum non attendit, quantum est ex vi creationis earum, nisi solum ordinem naturae et naturalis propagationis, prout est de integritate universi^(a). Non enim intendit ibi bonum amicitiae, licet hoc a principio intendisset. Vel potest dici quod licet Deus, quantum est ex se et ex voluntate antecedentis, hoc intendat: in effectu tamen impedimentum suscipitur ex rationibus praedictis, et ideo non intendit hoc ex voluntate absoluta quae dicitur voluntas beneplaciti vel voluntas consequentis.

(^a) Al. m. corr.

QUAESTIO CXIII.

Post haec igitur de quarto principali videndum, scilicet, qua iustitia vel ratione praedicta infectio imputetur animae vel personae prolis ad culpam et ad reatum damnationis aeternae.

Quod quidem de facili patet considerando ipsam infectionem tam secundum se quam per respectum ad Deum quam per respectum ad suum subiectum quam per respectum ad suum primum principium quam per respectum ad suum actum quam per respectum ad obligationem iuris naturalis et divini praecepti.

Secundum se enim est pravitas contraria virtuti quam impossibile est Deum non odire; alias non esset summus detestator mali nec summa virtus nec summus amor virtutis. Ergo oportet quod Deus feratur ad illam sicut ad rem quam odit et cui inimicatur.

Per respectum etiam ad Deum est pura dehonoriatio ^(a) Dei; est enim adhaesio ad aliud quasi ad summum bonum et aversio a Deo, acsi Deus esset malus et non summe bonus. Si ergo tanta Dei contumelia est odio habenda ^(b) et persequenda: oportet quod Deus feratur ad eam tanquam ad rem sibi contrariam et contumeliosam summae bonitati suae.

Per respectum vero ad subiectum non solum informat ipsum sua pravitate seu potius deformat, sed etiam per ipsam est tota anima, quae est eius subiectum, aversa a Deo et adhaerens sibi ipsi ^(c) tanquam deo et pro beatitudine sua aliud quam Deum appetens seu in aliis quam in Deo. Ergo per hanc pravitatem anima statuitur in regno Dei quasi deus superbus et perversus et Deo vero contrarius. Impossibile est autem quin omne tale, in quantum tale, Deus odiat et odire debeat.

Per respectum autem ad suum primum principium est effectus et filia principii iniquitatis Deo contra-

^(a) Ex *dehonatio*.

^(b) Ex *videnda* (?).

^(c) Add. interl. al. m.

rii, ita quod est ab eo, in quantum ipsum est vel fuit tale. Ergo quodammodo ita se debet Deus habere ad eam sicut si per impossibile esset proles impia cuiusdam dei mali Deo bono contrarii, et pro tanto horribilius, quia ille qui sic fecit se principium mali et Deo rebellans est creatura Dei omni iure sibi obnoxia et subiecta.

Si etiam ultra hoc consideretur per respectum ad actum ad quem habituatur, inclinatur^(a) et necessitat: constat quod facit totum suum subiectum esse principium mali Deo et suae legi rebellans, ita quod nunquam inclinatur nec movetur nisi ad illud quod displicet Deo. Ergo talem malitiam et subiectum eius, in quantum tali malitia depravatum et in quantum tali principio iniquitatis per eam connexum, habet Deus necessario odire et persequi sicut rem impiam et sibi inimicantem.

Per respectum etiam ad obligationem iuris naturalis et ad tentionem^(b) implendi praecepta Dei, secundum quam omnis creatura rationalis tenetur diligere Deum propter se et super omnia et nihil concupiscere vitiose, patet quod haec infectio est culpabilis, quia habet illud quod iure naturali et divino praecepto est prohibitum habere et quia non habet illud quod tenetur habere, scilicet, amorem Dei et iustitiam eius. Quia tamen ad hoc non teneretur, nisi Deus ex prima institutione ordinasset nullam earum creandam nisi cum tali rectitudine et virtute quod posset servare praecepta Dei et ordinem iuris naturalis: ideo pro tanto verum est verbum Anselmi dicentis⁽¹⁾ quod nos tenemur habere iustitiam quam accepimus in Adam et sumus debitores eius, et quia non habemus quod habere debemus, ideo in culpa sumus, quia iniustitia est non reddere quod debes. Quod enim dicit nos accepisse iustitiam in Adam, non est verum nisi modo praedicto, quia scilicet Deus firmiter ordinaverat eam nobis dare, si Adam in statu primae conditionis stetisset.

Notandum tamen quod Augustinus dubitavit⁽²⁾ an animae propagarentur per vim generativam patris sicut et corpora, non quin bene vi-

(^a) Al. m. corr. (^b) Ex *retentionem*.

(¹) Cfr. *De conceptu virgin.*, capp. 2, 3 (PL 158, 434 sqq.). (²) Cfr. *De anima et eius orig.*, I, 16 sqq. (PL 44, 488 sqq.); II, 14, 15 (PL 44, 507 sq.).

derit quod immortalitas et libertas et intellectualitas et personalitas contrarium clamant, sed quia, ut ipsemet dicit ⁽¹⁾, nesciebat videre quomodo, si a Deo immediate creabantur, huiusmodi infectio esset sibi imputanda ad culpam et ad reatum damnationis aeternae.

Licet autem ex immediate praemissis aperte pateat ratio quare est habenda ut inimica Dei ac per consequens et punienda seu persequenda sicut inimica: nihilominus dato quod hoc esset dubium, non propter hoc oportet aliquem opinari animas per propagationem generari; quia praeter inconvenientia quae ex praedictis quatuor animae essentialibus certissime deducuntur, restat idem dubium et eadem ratio dubitandi quare ex huiusmodi infectione anima censeatur esse culpabilis et digna morte. Dato enim quod ipsa per propagationem generetur, non propter hoc plus facit ipsa in sua infectione, quam faciat, si creetur. Propter hoc etiam non minus est a Deo tota essentia sua, quam esset, si crearetur a Deo. Et qua ratione Deus non debuisset eam creare, eadem ratione nec cooperari suae generationi. Sicut etiam, quando creatur, ipsa est prius naturaliter quam inficiatur: sic, si propagaretur, prius naturaliter esset ipsa et sua essentia quam inficeretur; nec ipse pater, in quantum esset principium suae essentiae, esset malus, immo esset naturale instrumentum primae causae, sicut sunt ceterae causae naturales. Ergo non plus invenitur ex parte propagationis quare sibi deberet imputari quam invenitur ex parte creationis, et praecipue, quia ita subiecit Deus paternae virtuti et generationi creationem animae prolis sicut si esset ab eo; sicut et sacerdoti ita subiecit Deus conversionem panis in corpus Christi et apostolis potestatem miraculorum sicut si esset potestas creata in eis.

Sciendum autem quod ideo plerique dubitant quare haec infectio sibi imputetur, quia non advertunt quomodo sibi imputatur. Non enim imputatur sibi tanquam causae eius, sed solum tanquam subiecto per eam depravato a pravo principio iuxta modum praedictum. Unde ipsam esse culpabilem non est hic aliud quam ipsam, in quantum perversam, esse dignam odio haberi a Deo ac per consequens et dignam persecutione Dei.

Advertendum tamen quod in assignando rationem culpaе originalis et poenae sibi debitae

(1) Cfr. l. c., I, 19 (PL 44, 493sq.); II, 15 (PL 44, 508).

dicunt quod, sicut malitia nostrorum actuum exteriorum manantium a diversis membris et viribus inferioribus habet rationem culpaе propter principalem voluntatem malam a cuius imperio destinantur et moventur ad malum, et ideo totum in simul punitur: sic voluntas Adae ^(a) mala spolians naturam sua rectitudine et secundum hanc corruptionem naturam speciei propagans, ad quam se habet quilibet homo sicut membrum particulare ad totum hominem, est causa propter quam tota corruptio naturae habet rationem culpaе, et ideo tota in simul est damnata quasi una persona habens varia membra.

Iste enim modus non videtur stare posse. Primo, quia illi motus membrorum non habent per se et secundum se rationem culpaе. Hic autem infectio cuiuslibet hominis habet per se et secundum se rationem culpaе. — Secundo, quia in exemplo praedicto non est formaliter nisi una culpa et illa est essentialiter in voluntate. Hic vero sunt formaliter plures culpaе; non enim culpa quae formaliter fuit in Adam est una et eadem numero in filiis suis, immo sunt diversae numero in diversis. — Tertio, quia dato quod illi actus exteriores non sequantur, ita tamen quod hoc nullo modo emanat ^(b) ex parte voluntatis, immo ipsa omnino vult facere illa, si posset: tunc etiam secundum praedictos tota culpa et non minor est in tali, sicut si fecisset opera exteriora, et tantam poenam inde habebit. Hic autem, nisi homines de facto generentur et inficiantur, non est facta culpa eorum nec sequetur ^(c) poena eorum. — Quarto, quia illis remissa culpa pravae voluntatis et poena sibi debita totum est eo ipso remissum quod spectabat ad opera exteriora. Hic autem remissa totaliter culpa Adae, sicut communiter tenet Ecclesia quod est sibi omnino remissa, ita quod est cum Christo in gloria, non tamen propter hoc est remissa originalis culpa suae prolis. — Quinto, quia secundum hoc, dato quod solum corpora infecta ^(d) propagarentur, tunc sequeretur quod punirentur in simul cum Adam, sicut puniuntur membra cum persona cuius sunt. Quod est absurdum. — Sexto, quia secundum Anselmum ⁽¹⁾ membra non puniuntur proprie et per se, sed potius voluntas in eis. Hic vero quilibet per se portat suam poenam. — Septimo, quia dato

^(a) Al. m. mg. . ^(b) V remaneat. . ^(c) Al. m. mg., del. sequitur.

^(d) Al. m. ex infectus.

⁽¹⁾ Cfr. *De conceptu virgin.*, cap. 4 (PL 158, 438).

quod mala voluntas mea moveret necessario manum alterius ad homicidium vel ad furtum, non propter hoc esset culpa in altero, sed ille actus esset culpabilis mihi, et si ille alter propter hoc puniretur, indubitanter non puniretur propter suam culpam, sed solum propter meam. Sed originalis culpa non fit in prole, usquequo prius naturaliter et personaliter est distincta a parentibus. Ergo si tota ratio formalis suae culpa fuit in voluntate Adae, sequitur quod propter solam culpam alterius ut alterius ^(a) nos punimur et inculpamur. Quod nullatenus est dicendum.

Alii dixerunt quod Adam gessit personam procuratoris pro nobis, ita quod potuit nobis mereri confirmationem iustitiae originalis per quam nunquam possemus peccare, et ideo consimiliter potuit nobis demereri.

Sed contra hoc est. Primo, quia procurator mihi potest in bonum, sed non in malum nisi per accidens, non autem per se et directe. — Secundo, quod secundum hoc propter solam culpam procuratoris nos puniremur et inculparemur, non autem propter culpam nostram quae realiter esset in nobis. Ex quo iterum sequeretur quod culpa procuratoris remissa nos essemus liberati a culpa et poena quae nobis ascribitur propter ipsum. — Tertio, quia auctoritas talis procuratoris debet manare aut a consensu illorum quorum ^(b) vicem gerit aut ab aliquo iure naturali. Huiusmodi autem ius naturale non invenitur. — Quarto, quia quod Adam posset toti humano generi mereri totam rem Scriptura Sacra non dicit, nec videtur credibile quod gratia unius parvae creaturae haberet tantam vim. Et ideo, licet Anselmus hoc opinatus fuerit ⁽¹⁾, Hugo tamen et ceteri doctores hoc non tenent ^(c 2). Et dato quod hoc esset, non tamen est aliquo modo simile de merendo aliis bonum gratiae et ^(d) de demerendo malum culpa et damnationis aeternae. Bene enim videmus quod Christus meruit nobis gratiam, et sancti merentur aliquo modo aliis, licet valde differenter ^(e), nusquam tamen dicitur quod culpa unius mereatur alterum esse culpabilem.

^(a) Al. m. mg. u. a.

^(b) Al. m. mg.

^(c) Ex tenentur.

^(d) Add. interl. al. m.

^(e) Ex differenti.

⁽¹⁾ Hoc apud Anselmum vix invenies, cfr. *De conceptu virgin.*, capp. 1, 2, 10, 13 (PL 158, 433sq.). ⁽²⁾ Cfr. Hugo de S. Victore, *Summa Sent.*, tract. III, cap. 11 (PL 176, 106). Modo hoc opus gravissimis rationibus negatur esse Hugonis et merito Hugoni de Mortagne ascribitur. Cfr. M. Chossat, *La Somme des Sentences. Œuvre de Hugues de Mortagne, vers 1155*, Louvain 1923.

QUAESTIO CXIV.

Transeundum igitur ad quintum principale, an scilicet praediecta infectio habeat univocam rationem culpaе cum peccato actuali manante a proprio consensu personae.

Ad quod dicendum quod univocantur in ratione vitii et in una ratione culpaе, non autem in illa ratione culpaе quae competit alicui, in quantum est auctor mali.

Differunt^(a) enim, quia in eodem vitio alia est ratio actionis, alia ratio passionis, id est, alius est ordo vitii ad suum efficiens seu sui efficientis ad ipsum, et alius est ordo eius ad suum subiectum recipiens seu sui recipientis ad ipsum. In peccato autem actuali eadem persona est causa et subiectum sui actus vel habitus vitiosi. Et ideo Deus habet eam detestari non solum ut subiectum malitiae depravatum, sed etiam ut causam mali; et si fuit primus auctor^(b) mali, habet eam detestari ut primam causam sui mali quae libere potuerat illud malum vitasse. Causa enim quae ab alio necessitata est ad malum faciendum non fuit prima et omnino libera causa sui mali. Ratio autem passionis ad rationem actionis seu ordo patientis ad ordinem agentis non habet univocam rationem, sed analogam; sunt enim rationes diversorum generum, quarum una se habet per posterius ad alteram et sicut inferius ad superius et sicut patiens ad agens. Constat autem quod anima prolis non est causa sui peccati originalis, sed solummodo subiectum. Ergo in ratione culpaе dicentis rationem causae seu actionis non univocatur cum peccato actuali, sed habet se analogice ad illam. Quantum autem plus debet attribui effectus agenti libero quam patienti et hoc necessario: tanto plus ceteris paribus debet aggravari ratio^(c) culpaе consistens in causalitate activa peccati quam illa quae consistit in sola adiacentia seu inhaerentia peccati. Unde anima ex eo quod recipit infectionem peccati non dicitur proprie peccare, sed improprie, sumendo scilicet peccare « pro peccatum contra-

(^a) Al. m. mg., del. *Dicunt.* (^b) V *actor.* (^c) Ex *ratione.*

here ». Et hinc est quod peccatum originale potest quoad suam culpabilitatem seu reatum per Christi meritum indulgeri, quamvis ipsa vitiositas remaneat actu, et quamvis homo de ea non poeniteat actu nec ad eius indulgentiam per actum proprii consensus cooperetur, sicut in quaestionibus de Christi merito vel gratia habet tangi. Unde Augustinus saepius dicit ⁽¹⁾ quod originale in regeneratis manet actu et transit reatu. Quod dictum qualiter habeat intelligi ibidem habet tangi.

Sed forte dices quod praedicta stare non possunt, quia ratio culpae non videtur essentialiter differre a ratione vitii. — Ad quod dicendum quod ratio culpae supra rationem vitii dicit respectum debiti seu condignitatis personae illi vitio subiectae ad poenam et ad vituperium et odium Dei et suorum. Unde si poneretur vitium in persona absque hoc quod ipsa propter hoc non esset debitor poenae nec deberet propter hoc odiri vel vituperari a Deo et suis: haberet quidem vitium, sed non culpam; sicut et quando actus vitii transit ^(a) a persona, nihilominus culpa illius actus dicitur remanere, quia persona est debitor poenae et digna odio et vituperio propter actum quem fecit, quamvis ille actus esse desierit. Quicquid igitur rationes huiusmodi ponant realiter in anima vel non ponant: aliquando tamen una potest separari ab altera respectu eiusdem personae, sicut saltem constat de ratione culpae actionis respectu illius quae est in adiacentia seu passione.

Ex praedictis autem potest de facili adverti an peccatum originale sit aequaliter in omnibus. Quantum enim ad privationem culpae quae est in actione seu in causalitate activa peccati in ^(b) omnibus est aequaliter haec privatio. Quantum etiam ad respectum ad primum principium peccati eorum aequaliter se habent, quia unum et idem peccatum Adae fuit causa utriusque peccati eorum. Habitus tamen vitiosi eorum sunt in quibusdam maiores et in quibusdam minores. Unde videmus quosdam naturaliter esse prouiores ad iram vel luxuriam vel gulam vel invidiam et sic de aliis, et e contrario quosdam esse natu-

^(a) Melius *transiit*. ^(b) Al. m. mg.

⁽¹⁾ Cfr. *De nuptiis et concupisc.*, I, 26, 27 (PL 44, 430sq.); *Contra Iulianum*, VI, 19, n. 60 (PL 44, 858sq.); *Contra duas epistolas Pelagii*, IV, 10, n. 28; IV, 12, n. 33 (PL 44, 630sq.).

raliter mansuetos et castos vel sobrios vel pios aut humiles et sic de aliis. An autem maioritas huiusmodi habituum includat in se maioritatem culpae vel poenae dicitur communiter quod non. Quod verum est comparando ea ad duo priora. Sed nihilominus quibusdam visum est quod excessus vitii includat aliquem excessum culpae, quia quanto plus est ibi de vitio, tanto plus est ibi de ^(a) pravitate vituperabili et odibili. Et videtur quod post mortem magis erit infectus alter duorum parvulorum in solo originali decedentium qui ab origine maiorem habitum vitiosum contraxit. Et certe, hoc ipsum est habere plus de turpitudine et miseria, dato quod in nulla alia poena excedat. Et secundum hoc dicunt praedicti quod erunt gradus et ordines in statu decedentium in solo originali, ut sic nihil sit sub providentia Dei quod non sit ab ipsa effective vel permissive sub variis gradibus et proportionibus moderatum.

Quicquid tamen sit de hoc: sciendum quod secundum rationem aliud est vitium esse dignum odio, aliud personam propter ipsum esse dignam odio vel poena. Unde vitium quod remanet in parvulo baptizato est semper Deo odiosum; propter quod infans ipse ad usum rationis veniens tenetur illud odire et persequi: Et tamen persona eius propter ipsum iam non oditur nec est odienda a Deo, quia reatus culpae transiit et est a Deo indultus. Quod qualiter et qua ratione fiat et fieri possit in tractatu de Christi gratia habet tangi, tantum ad praesens dicitur quod hoc peccatum non respicit personam huius vel illius nisi per hoc quod respicit naturam eorum. Unde potius est peccatum naturale quam personale, quia persona per personalem consensum nihil ibi fecit, sed natura omnium, in quantum est naturaliter tracta ab uno principio totius naturae humanae, est huiusmodi peccato ^(b) infecta. Et ideo, sicut alibi tetigi, credo quod nullus decedens in solo originali punietur aliqua poena affligente voluntatem liberam et in libero usu rationis existentem.

^(a) Al. m. mg. *vitio... de.* ^(b) In ras.

QUAESTIO CXV.

Post hoc igitur videndum quomodo originale peccatum probari valeat per Vetus et Novum Testamentum.

Et primo de Veteri videamus.

Ex quo potest assumi in genere duplex modus probandi. Primus est ex verbis expressis simpliciter sumptis. Secundus est ex verbis vel factis includentibus in se rationes probativas huius articuli.

Secundum ergo primum modum ponantur verba simplicia currendo per ordinem librorum. Dicitur enim Genesis 17⁽¹⁾ de parvulo infra octo dies circumcidendo quod, *si non fuerit circumcisis, peribit anima eius de populo suo, quia pactum meum irritum fecit*. Certum est autem quod, si pactum naturalis legis non irritavit, quod nullum aliud pactum Dei irritavit. — Item, Iob 13⁽²⁾: *Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine?* Constat enim quod Iob ibi loquitur de munditia virtutis et de immunditia vitii, sicut patet ex praecedentibus et subsequentibus. Etiam capitulo 15⁽³⁾: *Quis est homo, ut immaculatus sit et iustus appareat natus de muliere?* Et capitulo 25⁽⁴⁾: *Nunquid potest homo comparari Deo aut apparere mundus natus de muliere?* et cetera usque ibi, *quanto magis homo putredo et filius hominis vernis*. Et capitulo 4⁽⁵⁾: *Ecce qui serviunt ei non sunt stabiles* et cetera, *quanto magis ii qui habitant domos luteas* et cetera.

Item, David in Psalmis. Et primo, in illo cuius titulus est, *Psalmus David, cum venisset ad eum Nathan propheta, quando ingressus est ad Bethsabée*⁽⁶⁾, ubi postquam dixerat⁽⁶⁾, *tibi soli peccavi* et cetera, volens exaggerative ostendere se

(^a) Ex 16. " (^b) V al. m. corr. Bersabe.

(¹) Gen. 17, 14. (²) Iob. 14, 4. (³) Iob 15, 14. (⁴) Iob 25, 4. 6. (⁵) Iob 4, 18. 19. (⁶) Psalm. 50, 6-9.

esse peccatorem dicit: *Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum et in peccato peperit mater mea.* Et volens ostendere quod hoc erat magnum arcanum subdit: *Ecce enim veritatem dilexisti, absconditum et arcanum sapientiae tuae manifestasti mihi.* Et nota quod non subdit aliquid de mundatione peccati materni vel paterni, sed solum de suo, dicens: *Asperges me hyssopo et mundabor* et cetera. Item, in psalmo, *Si vere utique*, dicit ⁽¹⁾: *Alienati sunt peccatores a vulva, erraverunt ab utero.* Item, in *Credidi*, dicit ⁽²⁾: *Ego dixi in excessu meo vel in extasi mea, omnis homo mendax.* Item, in *Dixit insipiens*, dicit ⁽³⁾ de filiis hominum: *Non est qui faciat bonum, non est usque ad unum* et cetera. Item, in *Domine exaudi*, ultimo ⁽⁴⁾: *Non intres in iudicium cum servo tuo, quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis vivens.* Item, in *Dixi, custodiam* ⁽⁵⁾: *Universonitas omnis homo vivens.*

Item, Salomon Proverbiorum 20 ⁽⁶⁾: *Quis potest dicere, mundum est cor meum, purus sum a peccato?* quasi dicat: Nullus. — Item, Isaiae 48 dicitur ⁽⁷⁾ toti populo Iudaeorum: *Neque audisti neque cognovisti neque ex tunc aperta est auris tua, scio enim quia praevaricans praevaricaberis, et transgressorem ex ventre vocari te.* Et 43 ⁽⁸⁾: *Narra, si quid habes, ut iustificeris, pater tuus primus peccavit* et cetera. Quod nihil est dictu, si in peccato illius non peccavimus. Et 63 ⁽⁹⁾: *Facti sumus ut immundi omnes nos et rebus pannus menstruatae omnes iustitiae nostrae.* — Item, Osee 6 ⁽¹⁰⁾: *Ibi autem sicut Adam transgressi sunt pactum, ibi praevaricati sunt in me.* Ergo vult quod in Adam omnes peccavimus.

Item, Ezechielis 16, dicitur ⁽¹¹⁾ ad Ierusalem: *Radix tua et generatio tua ^(a) de terra Chanaan.* Et post: *Quando nata es in die ortus ^(b) tui, non est praecisus umbilicus tuus, usque ibi, transiens autem per te vidi te conculcari in sanguine tuo.* Ubi plura dicuntur designantia corruptionem nostrae originis. — Item, I Esdrae, capitulo 6, dicitur ⁽¹²⁾ de accipientibus uxores alienigenas: *Et commiscuerunt semen sanctum cum populis terrarum.* Ergo supponit

^(a) Al. m. mg. e. g. t.

^(b) Al. m. ex ortu.

⁽¹⁾ Psalm. 57, 4.

⁽²⁾ Psalm. 115, 2.

⁽³⁾ Psalm. 13, 3.

⁽⁴⁾ Psalm. 142, 2.

⁽⁵⁾ Psalm. 38, 6.

⁽⁶⁾ Proverb. 20, 9.

⁽⁷⁾ Isaías

48, 8.

⁽⁸⁾ Isaías 43, 26. 27.

⁽⁹⁾ Isaías 64, 6.

⁽¹⁰⁾ Osee 6, 7.

⁽¹¹⁾ Ezech. 16, 3-6.

⁽¹²⁾ 1 Esdras 9, 2.

semen aliorum esse naturaliter malum, licet suum dicat sanctum ^(a) quoad quid, pro quanto scilicet a cultoribus Dei, mox cum erant nati, per circumcisionem sanctificabantur. — Item, Ecclesiastici 25 ⁽¹⁾: *A muliere ^(b) initium peccati et per illam omnes morimur.* — Et Sapientiae 12 dicitur ⁽²⁾ de gentibus: *Quoniam nequam est natio eorum et naturalis malitia illorum, semen enim erat maledictum ab initio.*

Iuxta autem secundum modum sumitur probatio ex septem viis ^(c).

Prima est ex generalibus iudiciis et poenis humano generi inflictis, scilicet, iudicium mortis cum omnibus aegrotationibus humanis et iudicium diluvii et excaecationis in idolatriam et in haereses ac errores contra Deum multiplices et captivitatum et servitutis seu venditionis in servos et bellicorum exterminiorum ^(d). Ex omnibus autem et ex unoquoque eorum potest formari duplex modus arguendi.

Primo sic: Filius enim non debet portare iniquitatem patris, nec e contrario, sicut dicitur Ezechielis 18 ⁽³⁾, quia quantum est ex se, *non vult Deus mortem morientis*, sicut ibi dicitur ⁽⁴⁾. Ergo si infantes ex proprio peccato non meruerunt mori nec in diluvio submergi nec in errores idolatriae et haeresum necessario praecipitari et bellis exterminari et occidi vel captivari et servituti adici ^(e): omnia iudicia quibus hoc factum est et expresso Dei mandato ac iudicio factum esse legitur sunt impiissima.

Secundo sic: Omnis anima innocens et nulla peccati labe infecta est a Deo regenda et tractanda ut Dei imago et filia et ut templum et sponsa et ut in aeternam Dei beatitudinem ordinata et ut persona intellectualis et bona. Ergo quod talis necessario praecipitur in omnia praedicta est impiissimum. Sed certum est tam ex Scripturis quam ex generalissimo cursu humani generis quod filii infidelium et multi filii fidelium necessario praecipitantur et praecipitati ^(f) sunt in praedicta. Ergo si non fuit in eis peccatum propter quod hoc fieri deceat: Deus est impiissimus in eos et in omnibus iudiciis suis tam circa infantes quam circa adultos respectu actualium peccatorum satis innocentes impiissimus esset.

^(a) Al. m. mg. ^(b) Al. m. mg. a. m. ^(c) Ex *vitiis*. ^(d) Al. m. ex *exterminiorum*. ^(e) Ex *addici*. ^(f) Ex *praecipitat*.

⁽¹⁾ Eccli. 25, 33. ⁽²⁾ Sap. 12, 10, 11. ⁽³⁾ Cfr. Ezech. 18, 14sqq. ⁽⁴⁾ Ezech. 18, 32.

Quod autem praedicta iudicia ex speciali Deo mandato vel iudicio facta sint patet ex Scripturis. Nam in Genesi mors in omnes legitur ⁽¹⁾ inflicta ex Dei sententia propter solum peccatum primorum parentum. Et ubi loquitur de diluvio, dicit ⁽²⁾ se detestari totum humanum genus, acsi poeniteret se fecisse illud. — Quando etiam Deus subvertit Sodomam et Gomorrhā, ita occidit ⁽³⁾ infantes sicut et alios. — Quando etiam praecepit filiis Israel, ut ⁽⁴⁾ destruerent gentes terrae Chanaan, mandavit interfici omnes, etiam infantes, sicut habetur Deuteronomii 20 ⁽⁴⁾, et sic de Iericho legitur fuisse impletum Iosue 6 ⁽⁵⁾. Et tamen, Deuteronomii 9, dicitur ⁽⁶⁾ quod *propter impietates suas deletae sunt nationes illae*. — Et Ezechielis 9, ad sex viros sequentes virum illum qui signabat thau super frontes gementium dicit ⁽⁷⁾ Dominus: *Non parcat oculus vester neque misereamini, senem, adolescentulum et virginem, parvulum et mulieres interficite, omnem autem super quem videritis thau, ne occidatis*. — Et consimiliter Exodi 12, significatur ⁽⁸⁾ quod angelus esset exterminaturus omnia primogenita, cuiuscunque essent aetatis, nisi ubi esset sanguis agni paschalis in signum. Mirabile est autem quod apud Deum plus valeret signum sanguinis vel thau quam decor suae imaginis, scilicet, naturae rationalis nunquam infectae peccato. — Item, in Psalmo contra Babylonem dicitur ⁽⁹⁾: *Beatus qui allidet parvulos suos ad petram*. — Item, Deuteronomii 28 ⁽¹⁰⁾, dicitur: *Si audire nolueris vocem Domini Dei tui et cetera, venient super te omnes maledictiones istae*. Inter quas ponitur: *Maledictus fructus ventris tui, et filii tui et filiae tuae tradentur alteri populo, et filios generabis et filias et non frueris ^(b) eis, quoniam ducuntur in captivitatem et erunt in te signa atque prodigia et in semine tuo usque in sempiternum et comedes fructum uteri tui et cetera*. Constat autem quod, quando infantes fidelium per captivitatem ad gentes idolatras ducebantur ubi a nullo docebantur veram fidem Dei, quod habebant necessitatem errandi ac per consequens et faciendi multa contra Dei praecepta.

(^a) Al. m. mg., del. et. (^b) Al. m. ras.

(¹) Cfr. Gen. 2, 17; 3, 19. (²) Cfr. Gen. 6, 5sqq. (³) Cfr. Gen. 19, 25. (⁴) Cfr. Deuter. 20, 16. (⁵) Cfr. Ios. 6, 21. (⁶) Deuter. 9, 4. (⁷) Ezech. 9, 5. 6. (⁸) Cfr. Exod. 12, 12. 13. (⁹) Psalm. 136, 9. (¹⁰) Deuter. 28, 15sqq.

Sed forte dices contra me duo. Primo scilicet, quod secundum hoc infantes circumcisi vel baptizati, in quibus secundum fidem nostram est reatus culpae originalis remissus, non debuerunt nec deberent in consimiles mortes et captivitates tradi, in quibus haberent necessitatem cadendi in haereses et errores.

Secundo, quia non videtur ex Genesi necessario tenendum quod mors fuerit homini inflicta propter peccatum, quia illud quod ibi de hoc legitur ⁽¹⁾ videtur potius mysticum quam historicum, in designationem scilicet quod qui vera sapientia Dei relicta declinat ad scientiam et experientiam vanam incurrit mortem vitiorum. Quod enim ibi dicitur ⁽²⁾ de ligno scientiae boni et mali non videtur litterale, aut quod serpens ^(a) loqueretur ⁽³⁾ Evae, aut quod ipsa creata fuerit ita fatua quod potuerit ⁽⁴⁾ credere per comestionem illius cibi se posse obtinere scientiam Dei vel angelorum. Praeterea, mors videtur esse homini naturalis ^(b), ita quod corruptibilitas videtur esse essentialis corpori suo, et eodem modo videtur quod concupiscentia sensualis sit sibi naturalis, sicut est ceteris animalibus.

Ad primum dicendum primo quod illa instantia non evacuat rationem praedictam, sed solum auget difficultatem et addit ad profunditatem divini iudicii. Et quomodocunque ^(c) sit, nos ^(d) pro certo tenemus quod nullatenus hoc Deus permitteret, si nulla culpa in eis praecessisset.

Secundo dicendum quod quantum ad infantes hactenus circumcisos vel nunc baptizatos quidam dicunt praedicta iudicia exerceri tanquam poenas quodam modo iam inflictas ante remissionem culpae eorum, iuxta exemplum Anselmi ⁽⁵⁾ de servo pro sua culpa a domino verberato cui post remissionem culpae non tolluntur plagae prius inflictae. Sed istud habet locum in morte quae in ipsa necessitate moriendi est prius inflicta, sed de ceteris iudiciis non videtur hoc ita posse dici. — Propter quod dicunt alii quod poenae temporales et corporales possunt infligi filiis pro patribus, non autem poenae aeternae aut spirituales. Sed ab istis adhuc quaeritur quare novae poenae temporales possunt eis infligi propter

^(a) In ras. ^(b) Ex naturali. ^(c) Al. m. mg. *cunque*. ^(d) Ex no.

⁽¹⁾ Cfr. Gen. 2, 17; 3, 19. ⁽²⁾ Cfr. Gen. 2, 9, 17. ⁽³⁾ Cfr. Gen. 3, 1 sq. ⁽⁴⁾ Cfr. Gen. 3, 5, 6. ⁽⁵⁾ Cfr. *De concordia praescientiae cum lib. arb.*, cap. 11 (PL 158, 532 sq.).

patres, cum secundum eosmet constet quod, si nullam culpam aliquando habuissent, nunquam hoc iuste permitti posset. Praeterea, duci in necessitatem errandi a fide aut saltem in tantam occasionem quae fere est necessitas nunquid est maxima poena spiritualis redundans in aeternam? Nonne multos filios schismaticorum et haereticorum prius per baptismum mundatos videmus quasi necessario trahi ad schismata et haereses suae gentis parentumque suorum?

Propter quod videtur aliis dicendum quod, licet in baptismo ^(a) remittatur tota culpa et poena aeterna, non tamen restituitur homo ad illum modum gubernationis qui competit illis qui nullam culpam penitus habuerunt, quia non fuit intentio Dei nec esse decuit quod status iste per gratiam omnino mutaretur, sed solum quod ^(b) secundum exigentiam suae proportionis gubernaretur. Et ideo concupiscentia et mors remanent ad exercitium et proelium conveniens huic statui. Et quia ipsa concupiscentia est aliquo modo iuris diabolici: ideo permittitur diabolus plus posse in eam et in nos per eam, quam permetteretur, si nulla huiusmodi infectio remaneret in nobis.

Huius autem ordinis ratio ex pluribus sumitur. Primo, ex ratione iam dicta. — Secundo, quia administratio gratiae Christi debuit habere modum medicinae curantis morbum cum cooperatione ipsius qui est sanandus. — Tertio, ne, si ^(c) subito fieret curatio totalis, tolleretur meritum fidei in accedentibus ad Christum. — Quarto, quia redemptio Christi praesupponit omnes fuisse damnatos et infectos ac per consequens nullum posse gignere aut gigni sine infectione. — Quinto, ad eliciendum inde triumphum maioris meriti. — Sexto, ad formandum varios gradus et ordines gratiarum ac spiritalium proeliorum. — Septimo, ut sicut Christus cum forti agone pro nobis mortuus est, sic nos cum forti certamine moriamur vitiis nostris. — Octavo, ut ostendatur quod haec gratia datur omnino indignis et inimicis et ideo datur sub proportionem placita danti. — Nono, ut in ^(d) expurgatione vitii nostri cum misericordia servetur aliqua censura iustitiae. Et ideo non debet quis mirari, si multi iam iustificati permittuntur tam a vitiis suis quam ab exterius fortissime tentari, etsi ex hoc multi ruunt, quamvis hoc fiat sub miro moderamine providentiae Dei.

^(a) Add. interl. al. m. ^(b) Al. m. mg. ^(c) Al. m. mg. ^(d) Add. interl. al. m.

Ad illud autem de inductione in errorem quaedam a quibusdam dicuntur quae in tractatu de gratia Christi data in baptismo magis habent tradi. — De novis autem poenis corporalibus respondetur, et bene, quod licet quoad modum inferendi videantur aliquam novitatem addere super iudicium mortis et passibilitatis primo inflictum, non tamen quantum ad reale gravamen; quia ei qui iuste et necessario est moriturus et poenis suae passibilitatis relinquendus non refert quomodo sibi mors vel dolor inferatur, an scilicet violenter vel cursu naturali, et modus executionis poenae iam per sententiam inflictae spectat ad iudicem.

Ad secundum autem dicendum quod magna dementia est dicere quod illud non sit historicum, quamvis ibi aliqua sint mystice dicta, quia non erant facta ad historiam spectantia, sicut est illud ⁽¹⁾ de gladio flammeo et versatili aut de poena diaboli sub figura serpentis data, quando dicitur, *super pectus tuum gradiaris* et cetera, talia enim iudicia solet Scriptura mystice tradere. Sed si creatio Adae et formatio Evae et cetera ^(a) quae sequuntur non fuerunt ad litteram facta: eadem ratione nec creatio mundi nec generatio Cain et Abel omniumque sequentium, et tunc perit ^(b) tota veritas litterae et historiae super quam tota fides nostra fundatur. — Praeterea, si lignum vitae stat ibi solum pro sapientia aeterna et lignum scientiae pro scientia et experientia vana: tunc falso dicitur ⁽²⁾ quod Deus produxerit utrumque horum de humo, et impium est dicere quod Deus aliquam vanitatem aut scientiam vanam produxerit. — Praeterea, nunquid ad litteram fuerunt creati nudi? Quid est ergo dicere ⁽³⁾ quod primo de eo ^(c) non erubescabant et postea erubuerunt? Et certe, totus ordo operum ibi narratorum aperte clamat ^(d) illa quae de homine dicuntur esse historica. — Praeterea, ex aliis locis patet hoc esse litterale, ut est illud Osee 6 ⁽⁴⁾: *Ipsi sicut Adam transgressi sunt pactum*, et Genesis 13 dicitur ⁽⁵⁾ de terra Sodomorum quod universa irrigabatur sicut paradisus Domini et sicut Aegyptus. Ergo ^(e) supponit paradisum ad litteram esse locum aliquem irriguum aquis. — Et Ezechielis 31, ubi sumitur parabola de arboribus

^(a) Al. m. ex ceterae. ^(b) Ex parit. ^(c) V ea. ^(d) Ex clamabat. ^(e) Al. m. mg.

⁽¹⁾ Cfr. Gen. 3, 24. 14. ⁽²⁾ Cfr. Gen. 2, 9. ⁽³⁾ Cfr. Gen. 2, 25; 3, 7. ⁽⁴⁾ Osee 6, 7. ⁽⁵⁾ Cfr. Gen. 13, 10.

terrae, dicitur ⁽¹⁾ quod *cedri non fuerunt altiores illo in paradiso Dei*. Ergo supponit quod materia illius parabolaë sic se habeat secundum litteram. — Quatuor etiam flumina hominibus notissima dicit ⁽²⁾ Moyses manare de paradiso ad orientem posito, quamvis modus emanationis eorum ab illo loco sit hominibus ignotus.

Quod autem dicitur ⁽³⁾ de locutione serpentis: Scriptura more suo satis efficaciter innuit quod hoc factum sit per daemonem linguam serpentis moventem aut in specie serpentis de vaporibus formata apparentem, eo modo quo dicit ⁽⁴⁾ tres viros seu potius Deum in specie trium virorum locutos esse Abrahæ, et sic de aliis visionibus Scripturae in quibus tam angeli quam daemones ad litteram in speciebus corporalibus hominibus sunt locuti.

Quod autem dicitur de fatuitate credulitatis Evæ: dicendum quod immo per hoc magis docemur quomodo ambitio horribiliter infatuat et excaecat, sicut et avaritia et cetera principalia vitia. Unde, antequam Eva crederet per esum ligni se posse illud obtinere, primo perverse appetiit et ambitivit altitudinem divinae scientiae et alicuius divinae eminentiae, quamvis forte ipsa hoc crediderit sub dubio more curiosorum qui multis auguriis stultis adhibent aliquam fidem propter vanum desiderium eius quod per illa experiri vel obtinere desiderant.

Quodsi dicas non esse credibile quod ipsa fuerit sic fatua quod crederet serpentem sibi loqui, aut si credebat daemonem per ipsum loqui, non est verisimile quod crederet ei quem sciret esse malum daemonem: dicendum quod absque dubio ipsa scivit quod substantia intellectualis sibi in tali specie loquebatur, non autem a principio oportuit quod sciret nec per se scire potuit quod illa substantia esset bonus angelus vel malus, sed ex subsequentibus debuit advertere. Sed ambitio praevolans eam excaecavit, quamvis postmodum hoc cognoverit, quando ait ⁽⁵⁾, *serpens decepit me*.

Si vero adhuc dicas quod non est verisimile quod Deus praeceptum caeremoniale et irrationabile eis dederit, utpote, quod ^(a) de uno fructu cuiusdam arboris non comederent: dicendum quod hoc praeceptum merito fuit dandum. Primo, quia sicut homo erat duplicis naturae ^(b), sic secundum utram-

(^a) Al. m. mg. (^b) Sequitur ras.

(¹) Ezech. 31, 8. (²) Cfr. Gen. 2, 10sqq. (³) Cfr. Gen. 3, 1sqq.

(⁴) Cfr. Gen. 18, 1sqq. (⁵) Gen. 3, 13.

que debuit in Dei oboedientia exerceri. — Secundo, ut Deus appareret dominus in omnibus, prout vult, imperandis et prohibendis, et ut appareret quod non solum in iis quae de se sunt mala, sed etiam in iis quae sola sua prohibitionem sunt illicita est sibi ad nutum oboediendum. — Tertio, ut per hoc homo addisceret captivare intellectum suum in Deum. Et ideo aliquid cuius ratio litteralis non appareret fuit sibi praecipendum et hoc in re sensibili, ut captivatio esset fortior et humilior et sensibilior. — Quarto, propter sapientiale speculum sibi in sensibus formandum, ut sic intra et extra, supra et infra totus esset divinae sapientiae deditus. Et ideo in una arbore fuit sibi exhibenda imago mortalis fructus qui oritur de propria voluntate et de perverso sui amore, in reliquis vero vitalis fructus sapientiae et virtutum eius designaretur. Propter ista autem omnia lignum illud debuit esse pulchrum visu et fructus eius multum delectabilis gustui carnali, ut sic magis probaretur in eo oboedientia et captivatio intellectus et ut haberet aliquam rationem tentandi.

Ad illud autem de morte dicendum quod mors est dicenda simpliciter innaturalis homini, quia est contra naturalem exigentiam non solum sui appetitus naturalis, sed etiam suae formae substantialis et principalis, scilicet, animae rationalis. Quae utique, quantum est ex se, semper exigit corpus tanquam materiam suam et tanquam naturale organum multarum operationum suarum et tanquam coadiuvans ad complementum existentiae suae. Verum est quod si corpus sumatur ut sibi relictum et ut destitutum debito regimine animae, sic competit sibi esse mortale, et pro tanto potest dici mors naturalis. Sed hoc non praedictis.

Sed forte obicietur quod mors seu necessitas patiendi et moriendi non est contra rectum ordinem naturae humanae. Primo, quia sicut natura generis salvatur in qualibet specie sua, sic in qualibet debet salvari naturalis ordo generis; sed naturalis et communis ordo generis animalis est esse mortale et passibile. — Secundo, quia omne compositum ex contrariis et ex materia transmutabili est naturaliter corruptibile, omne etiam generabile est naturaliter corruptibile. — Tertio, quia contra naturalem appetitum brutorum est mors et dolor, unde toto posse horrent et fugiunt mortem et graves plagas, anima etiam eorum est naturaliter superior suo corpore et corporalibus suis formis; et tamen mors et dolor et rebellio ele-

mentarium qualitatum ad animam ^(a) eorum non est contra rectum ordinem naturae; ergo odium mortis vel superioritas rationalis animae ad suum corpus non probat mortem et rebellionem sui corporis esse contra rectum ordinem naturae ^(b) humanae. — Quarto, quia supernaturalia ^(c) non sunt de mero ordine naturalium; sed vis praeservans Adam a ^(d) necessitate mortis et rebellionis inferiorum ad superiora erat supernaturalis, unde nec est in nobis; ergo carere ipsa non est contra merum ordinem nostrae naturae, immo solis suis naturalibus relictis habet necessario mori et rebellionem pati. — Quinto, quia utile virtutum exercitiis et meritis et praemiis potius habet rationem boni quam poenae; sed mors et dolor et dolorosae passiones sunt valde utiles ad praedicta; ergo, in quantum tales, potuerunt congrue in prima institutione hominis sibi dari a Deo. — Sexto, quia resistentia inferiorum corporum ad plures impressiones superiorum non est contra rectum ordinem naturae, immo pro quanto omnis motus est a contrario in contrarium, exigit resistentiam mobilis in principio motus; ergo quando aliqua pars nostra inferior movetur a superiori in sursum, naturalis ordo huius motus exigit quod pars inferior sit in initio motus in termino contrario termino ad quem movetur ac per consequens et quod in principio resistat parti superiori ^(e) et eius motui.

Ad primum dicendum quod aliquid competit naturae generis ex differentia specifica sibi adiuncta, quod sibi non competit ex se sola vel cum differentia opposita. Quando ergo differentia exigit ordinem immortalitatis et plenae concordiae in omnibus intrinsecis suis, tunc competit et generi, prout est cum ipsa et sub ipsa. Et pro tanto falsa est minor qua dicitur quod naturalis ordo generis animalis est esse mortale; non enim est verum, quando sumitur cum forma seu specie rationali.

Ad secundum dicendum quod licet, in quantum tale absque aliquo adiuvante sumptum, sit naturaliter corruptibile: non tamen, prout sumitur cum virtute sufficienti praeservante ^(f) ipsum a corruptione et rebellionem. Et si specifica forma compositi exigit talem virtutem sibi dari ad hoc quod habeat rectum ordinem et statum, tunc illa virtus est de recto ordine primae institutionis talis naturae. Et sic est in proposito.

^(a) Ex *ianimam*. ^(b) Al. m. mg. *ergo... naturae*. ^(c) Al. m. ex *supernaturali*. ^(d) V om. ^(e) Al. m. ex *superior*. ^(f) Corr.

Ad tertium dicendum quod in anima bruti et in omni forma corruptibili est considerare duo, scilicet, eorum naturalem bonitatem seu entitatem et eorum naturalem defectibilitatem et inferioritatem. Respectu autem primi est eis eorum corruptio innaturalis et contra essentiam ipsorum tanquam illam destruens, respectu vero secundi est eis naturalis et de recto ordine naturalis defectibilitatis et inferioritatis ipsorum^(a). Et ideo propter solum primum competit animae brutorum naturaliter odire et fugere mortem et dolorem, sed ultra hoc competit naturae rationali ex hoc quod est aeternae beatitudinis capax et ex sua prima institutione ordinata ad illam et ex hoc quod est per liberum dominium plene possessiva sui et suorum bonorum tanquam per intellectum et voluntatem plene reflectens se super se et super sua bona vel mala. Unde sibi soli competit proprie ratio poenae, sicut et sibi soli competit^(b) ratio meriti et demeriti ac per consequens et iustae retributionis condignae poenae vel praemii.

Praeterea, anima bruti non potest appetere aeternitatem, quia nec potest ipsam cognoscere. Licet enim aliqua futura intendant ac per consequens et praecogitent, puta, pullos habere de ovis vel refectionem ex cibo: non tamen possunt futura praecogitare sub plena ratione futurae aeternitatis, immo nec nisi prout futura sunt quasi praesentialiter correlata et connexa iis quae praesentialiter sentiunt et agunt. Et idem est de recordatione praeteritorum. Non enim potest praeteritio et futuritio plene apprehendi, nisi plene sciantur non esse actu et plene^(c) discernantur a praesenti, sicut non ens actu ab ente actu. Bruta autem hoc non possunt, quia nec apprehendunt illa, nisi prout quasi praesentialiter se offerunt in specie et actu imaginationis. Quia ergo amor immortalitatis seu vitae aeternae non causat in brutis odium mortis, sed solum amor boni praesentis naturaliter corruptibilis: ideo odium mortis non probat bruta esse ad immortalitatem ordinata, sicut probat hoc de natura rationali. Quin potius, quia bruta non sunt capacia beatitudinis aut dominativae seu liberae fruitionis bonorum ac per consequens nec commodi vel incommodi^(d) nec divinae amicitiae et societatis et laudis, sed solum sunt ad utilitatem et possessionem naturae rationalis: idcirco non debent in aeternum vivere nec regi a Deo quasi ad propriam voluptatem et felicitatem et

(^a) *V ipsarum.* (^b) *Soli competit ex c. s.* (^c) *Al. m. mg. sciantur... plene.* (^d) *Al. m. mg. v. i.*

commoditatem ipsorum. Et hinc est quod, licet principalia et inanimata corpora mundi maneant post diem iudicii in aeternum, non tamen sic bruta manebunt; quia videretur quod eorum aeterna voluptas esset ad eorum sensualem felicitatem et commoditatem sic intenta et ordinata a Deo, sicut est felicitas et commodum creaturae rationalis. Hoc autem non potest videri de corporibus inanimatis quae nullatenus sunt capacia voluptatis et quae sunt necessaria ad congruam consistentiam et gloriam corporum gloriosorum hominum salvandorum.

Rursus sciendum quod non omnis superioritas exigit quod inferiora in nullo sibi resistent, sed solum illa cuius libertas est praedominativa, et cuius ordo ad beatitudinem et pacem exigit nullam rebellionem vel discordiam in se pati, et in cuius poenam redundat rebellio talis, et tunc potissime, quando ipsa rebellio praeiudicat et opponitur perfectae virtuti et amicitiae Dei ac per consequens et est prava.

Ad quartum dicendum quod ordo quem natura sic exigit quod non potest recte et ordinate stare sine illo dicitur pro tanto naturalis, pro quanto natura sic exigit eum et pro quanto natura per ipsum ordinatur secundum exigentiam ipsius naturae. Et hoc modo aliqua supernaturalia spectant ad naturalem ordinem naturae humanae, quamvis sumendo ordinem naturalem ^(a) pro solis gradibus naturalium vel pro naturalibus habitudinibus non sint de ordine naturali. Illud etiam quod est supernaturale, pro quanto transcendit naturam sui subiecti, dicitur aliquando naturale, pro quanto consonat et proportionatur naturae vel pro quanto ab initio naturae est sibi insertum. Non etiam sequitur, « natura sibi relicta habet corrumpi, ergo corruptio spectat ad rectum ordinem eius »; quia tunc sequeretur hoc ipsum de natura angelica et de omni essentia creata, nam sibi soli relicta annihilaretur, et tamen annihilatio est contra rectum ordinem naturae angelicae et omnis mentis intellectivae.

Ad quintum dicendum quod triplici ratione fallit. Primo quidem, quia, sicut utile, in quantum utile, non est poenale, sic poenale, in quantum poenale, id est, in quantum est laesivum naturae vel naturalis appetitus, non est utile nisi per accidens seu ex consequenti. Immo, in quantum tale, opponitur naturali appetitui et suo tranquillo statui quem recte et naturaliter appetit et suo directo et prima-

(^a) Al. m. mg. *naturae... naturalem.*

rio ^(a) ordini in beatitudinem quam naturaliter appetit. — Secundo, quia quamvis virtuose uti huiusmodi poenalibus sit meritorium seu utile, non tamen inflictio ipsorum, saltem illa quae praevenit omnem actum nostrae voluntatis et nostri meriti, sicut utique necessitas moriendi et patiendi praevenit in nobis omnem actum nostrum. Praeterea, omnis poena proprie sumpta, in quantum talis, est punitiva. Ergo refertur ad aliquam culpam iam commissam propter quam est inflicta vel assumpta. — Tertio, quia poena non est meritoria nisi propter actum voluntatis ipsam acceptantis vel promptae ad eam tolerandam vel assumendam. Plena autem promptitudo potuit esse in primo statu absque aliqua poena; nam eo ipso, quo homo vel angelus erat promptus velle omnia quae Deus vellet de ipso facere vel fieri, erat sufficienter promptus ad omnem poenam, quam Deus vellet ipsum subire, contra autem Dei voluntatem non debebat velle aliquam poenam. Item, licet satisfactio vel meritum satisfactorium de culpa sua vel aliena exigit solutionem alicuius poenae quasi pro pretio seu pro vindicta culpae: meritum tamen in solum praemium gloriae ordinatum non exigit poenae solutionem nec vindictam culpae quae non est nec fuit.

Ad sextum dicendum quod caelum et stellae non habent tale dominium super corpora inferiora quod resistentia eorum redundet in poenam superiorum, nec eorum irresistentia ^(b) cedat in beatitudinem vel commodum superiorum. Et ideo non est simile. — Ad illud autem de motu et mobili dicendum quod non omnis motus est a contrario vel a resistenti; sed sufficit quod sit ab incontinenti vel ab imperfecto gradu eiusdem speciei, ut, cum minus album per motum intensivum fit magis album. Item, motus quo voluntas movet se vel inferiores potentias multum differt ab omni motu corporali, ille enim est in suo primo instanti. In statu autem innocentiae non moveret superior potentia inferiores a malo ad bonum, sed solum a minus bono ad maius bonum vel ab habitu ad simplicem actionem ipsius habitus, ut sic primus motus esset ad augendum habitum, secundus vero non, sed ad solum actum eius virtuose eliciendum.

Si autem quaeras, si mors est contra rectum ordinem naturae humanae, quare potius homini peccanti est inflicta poena mortis quam daemonibus: ad hoc patet responsio. Primo, quia daemones non habent naturam quae potuerit

(^a) Al. m. mg., del. *privato*. (^b) Al. m. ex *resistentia*.

dissolvi aut mori, nisi annihilaretur. — Secundo, quia sicut in creatione hominis refulsit singulariter unio diversarum naturarum, sic decuit quod in peccati sui poena refulgeret pugna et dissolutio diversarum naturarum. Et nota quod nunquam aliquis potuit constitui in statu in quo posset peccare, quin talis fieret quod iuxta proportionem suae culpae, in quam poterat cadere, posset a Deo puniri, alias non crearetur in ordine apto ad regnum iustitiae Dei.

Ad illud autem de concupiscentia dicendum primo quod pro tanto est innaturalis, quia contrarium exigit rectus ordo naturae rationalis, sive sumatur rationale per essentiam sive per participationem. Unde quod pars inferior sibi quoad hoc relinquatur est contra rectum ordinem naturae humanae, nisi pro quanto propter culpam praeviam homo ex iustitia sibi relinquitur. — Secundo, quia si pars inferior hominis omnino relinqueretur sibi, nullam habendo unionem ad superiorem, ita quod nullo modo traheret eam ad se, et sic quod virtus vel culpa superioris non redundaret in eam: tunc absque dubio esset simile de ipsa et de brutis. Nunc autem non est sic. Et ideo ipsam relinqui sibi est idem quod permittere quod fluat et fluendo deficiat in concupiscentiam vitiosam.

Secunda via est ex specialibus electionibus populi Dei. Elegit enim Deus ^(a) ad suam amicitiam et ^(b) ad suum cultum quos sibi placuit aliis abiectis. Unde Deuteronomii 10 dicitur ⁽¹⁾: *En, Domini Dei tui est caelum et terra et omnia quae in ea sunt, et tamen patribus tuis conglutinator est Dominus et amavit eos elegitque semen eorum post eos, id est, nos de cunctis gentibus.* Et capitulo 9 dicitur ⁽²⁾: *Ne dicas in corde tuo, propter iustitiam meam introduxit me Dominus in terram hanc; neque enim propter iustitias tuas ingredieris, sed ut compleret verbum suum Dominus quod ^(c) sub iuramento pollicitus est patribus tuis.*

Et secundum hoc in toto decursu Veteris Testamenti invenies quod Deus se ostendit reprobasse nationes gentium, quasi naturaliter sint ei inimicae, reliquos vero ex speciali pacto et gratia se elegisse. — Unde et in prophetis multiplicibus parabolis ostendit se a principio elegisse plebem Iudaeorum et desponsasse sibi eam, cum esset indigna et

(^a) Al. m. mg. (^b) Add. interl. (^c) Al. m. mg.

(¹) Deuter. 10, 14. 15. (²) Deuter. 9, 45.

immunda. — Et sic dicitur ⁽¹⁾ Malachiae 1: *Iacob dilexi, Esau autem odio habui.* — Et Exodi 33 dicit ⁽²⁾ Deus: *Misererebor cui voluero et clemens ero in quem mihi placuerit.* Et ubicunque agitur de finali electione gentium aut de finali ^(a) reductione Iudaeorum, ostenditur quod tanquam indignos et ira sua dignos elegit eos ad se. — Propter hoc etiam sub certo pacto foederis datur circumcisio et tandem lex Moysi. Unde Genesis 17 dicitur ⁽³⁾ ad Abraham: *Statuam pactum meum inter me et te et inter semen tuum post te, ut sim Deus tuus et seminis tui.* Et post: *Eritque pactum meum in carne vestra in foedus aeternum.* — Et Exodi 24, postquam promisit populus dicens ⁽⁴⁾, *omnia quae locutus est Dominus faciemus*, subditur quod *Moyse sanguinem respersit in populum, et ait, hic est sanguis foederis quod pepigit Dominus vobiscum super cunctis sermonibus his.* Praedicta autem omnia et eorum consimilia ^(b) sunt omnino absurda, si omnes naturaliter sumus mundi a peccato ac per consequens et ab eo dilecti tanquam filii ad imaginem eius facti.

Ne autem posset dici quod electio Iudaeorum fiebat solum ad quandam specialem amicitiam et colligantiam eorum cum Deo et e contrario, quamvis naturaliter tam ipsi quam ceteri haberent communem cum Deo amicitiam: licet ex praedictis oppositum huius aperte probetur, nihilominus in ipsa institutione foederis aperte contrarium ostenditur. In primo enim pacto Abrahae dicitur ⁽⁵⁾ quod *masculus cuius caro circumcisa non fuerit delebitur anima illa de populo suo, quia pactum meum irritum fecit.* Quomodo igitur iuste deletur, si est amica Dei, aut quomodo pactum eius irritum fecit, si adhuc permanet in eius amicitia communi et in creatione sui accepta? De pacto autem legis aperte dicitur ⁽⁶⁾ Deuteronomii 9: *Scito quod non propter iustitias tuas dedit tibi Deus terram hanc, cum durissimae cervicis sis populus. Memento quomodo ad iracundiam provocasti Dominum Deum tuum in solitudine, et ex eo die quo egressus es ex Aegypto usque ad locum istum semper adversus Dominum contendisti.*

(a) Al. m. mg., del. *facili.* (b) Ex *similia.*

(1) Malach. 1, 2. 3. (2) Exod. 33, 19. (3) Gen. 17, 7. 13.
(4) Exod. 24, 3. 8. (5) Gen. 17, 14. (6) Deuter. 9, 6. 7.

Tertia via est ex vitiosis inclinationibus nobis a natura inditis et ad malum nos impellentibus. Unde Genesis 8 dicit⁽¹⁾ Deus: *Sensus et cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua.* — Et Proverbiorum 22⁽²⁾: *Stultitia colligata est in corde pueri, et virga disciplinae amovebit eam.* — Et Deuteronomii 31⁽³⁾: *Ego enim scio contentionem tuam et cervicem tuam durissimam et cetera.* — Et Ecclesiastes 11⁽⁴⁾: *Adolescentia et voluptas vana sunt.* — Et capitulo 1⁽⁵⁾: *Vidi cuncta quae fiunt sub sole, et ecce universa vanitas et afflictio spiritus. Perversi difficile corriguntur, et stultorum infinitus est numerus.* Et in toto illo libro intendit hoc ostendere. Unde et capitulo 7 mystice sub typo mulieris malae ostendit⁽⁶⁾ quod haec vanitas orta est a voluntario casu hominis, quem, ut dicit, *Deus fecerat rectum.* Alias quaero: Si homo creatus est bonus et naturaliter inclinatus ad sola vera bona, unde est quod stultorum sit infinitus numerus et quod mulierem ex omnibus non invenit unam mundam? — Item dicendum in Psalmo *Beati quorum*, cum dixisset⁽⁷⁾, *confiteor adversum me iniustitiam meam Domino*, subdit: *Pro hac orabit ad te omnis sanctus.* Quod nullo modo est dicendum, nisi omnis sanctus habeat in se aliqua peccata et inclinationes ad malum pro quibus oret. — Item, Iob dicit⁽⁸⁾ capitulo 9: *Si iustificare me voluero, os meum condemnabit me, si innocentem ostendo, pravam me comprobabit.* Et post⁽⁹⁾: *Si lotus fuero aquis nivium et fulserint velut mundissimae manus meae, tamen sordibus intinges me*, id est, intinctum ostendes et cetera. Et capitulo 7 dicit⁽¹⁰⁾: *Quare posuisti^(a) me contrarium tibi et factus sum mihi metipsi gravis? Cur non tollis peccatum meum? et cetera.*

Item, III Regum, capitulo 8, dixit Salomon⁽¹¹⁾ de iis qui venturi erant ad templum causa orandi: *Quodsi peccaverint tibi — non est enim homo qui non peccet —, et iratus tradideris eos inimicis suis et cetera.* Unde enim habet Salomon quod non est homo qui non peccet, nisi quia certus est nos habere necessitatem peccandi, nisi per Dei gratiam

(^a) Al. m. mg.

(1) Gen. 8. 21. (2) Proverb. 22, 15. (3) Deuter. 31, 27.
 (4) Eccl. 11, 10. (5) Eccl. 1, 14. 15. (6) Cfr. Eccl. 7, 27. 30.
 (7) Psalm. 31, 5. 6. (8) Iob 9, 20. (9) Iob 9, 30. 31. (10) Iob 7.
 20. 21. (11) 3 Reg. 8, 46.

perfectissime adiuvemur et reparemur? — Item, Ecclesiastici 8 ⁽¹⁾: *Ne despicias hominem* ^(a) *avertentem se a peccato neque impropere ei, memento quoniam omnes sumus in corruptione*, scilicet, peccati. Alias nihil faceret ad propositum memoria illa, vult enim quod non despiciat peccatorem, ex quo poenitet de peccato suo. Et capitulo 40 dicit ⁽²⁾: *Occupatio magna creata omnibus hominibus et iugum grave super filios Adam a die exitus de ventre matris eorum usque in diem sepulturae* ^(b). Et postea inter illa quae spectant ad hoc ^(c) iugum grave enumeratur *furor, zelus, tumultus, fluctuatio, timor mortis et iracundia persererans*. — Et certe, ad hoc facit totus decursus Scripturae increpando concupiscentias nostras et pronitates ad malum et tarditates ad bonum et suadendo ⁽³⁾, *post concupiscentias tuas non eas*. Istas autem inclinationes non solum experimento continuo probamus in nobis, sed etiam in communi casu multitudinis gentium in tanta certitudine claret quod plus quam caecus sit qui hoc non advertit ^(d). Constat autem omni sanae intelligentiae quod impossibile est quod haec provenerint ab illo qui est summa virtus. Unde et hoc dedit magnam occasionem quibusdam stultis ut ponerent Deum malum a quo tanta et tam malitiosa corruptio provenisset, non advertentes quod hoc non potuit venire nisi a voluntate substantialiter bona, sed voluntarie et accidentaliter depravata.

Quarta via est ex Dei legibus et praeceptis tam moralibus quam caeremonialibus. Quia vero quomodo ex moralibus hoc probetur aperte colligi potest ex iis quae diffuse tetigi in quaestione « an veniale sit aliquo modo contra praeceptum », sufficiat ad praesens dicere quod ex praeceptis moralibus hoc trahitur, tum ex hoc quod in summa perfectione observantiam virtutum et divini amoris praecipunt, ut, cum dicunt ⁽⁴⁾, *diliges Dominum Deum* ^(e) *tuum ex toto corde tuo* et cetera, aut, *diliges proximum tuum sicut te ipsum*, aut quod Deus dicit ⁽⁵⁾, *estote sancti, sicut et ego sanctus sum*, et ⁽⁶⁾ *sanctus eris absque macula coram Domino Deo tuo*; tum ex hoc quod evitacionem et extirpationem ^(f) vitiorum in summa puritate fieri volunt,

^(a) Al. m. ex homine. ^(b) Al. m. . ^(c) Al. m. mg. ^(d) V *avertit*. ^(e) Al. m. mg. D. D., del. *Dominum*. ^(f) Al. m. mg. e. e.

⁽¹⁾ Eccli. 8, 6. ⁽²⁾ Eccli. 40, 1. 4. ⁽³⁾ Eccli. 18, 30. ⁽⁴⁾ Matth. 22, 37. 38. ⁽⁵⁾ Levit. 11, 44. ⁽⁶⁾ Deuter. 18, 13.

ut, cum in decalogo dicitur ⁽¹⁾, *non concupisces*, et sic de aliis; tum ex hoc quod ostendunt Deum fortiter detestari omne vitium et omnem concupiscentiam mali et omnem negligentiam et gravitatem ad bonum.

Ex praeceptis vero caeremonialibus: Utquid enim Levitici 12 ⁽²⁾ praecipitur quod parturiens ^(a) masculum et feminam omne sanctum non tanget et quod offeret ^(b) pullum columbae sive turturem pro peccato? — Utquid etiam Deus praecipit ⁽³⁾ quod primogeniti sibi sanctificentur et redimantur, nisi ut ostendat quod omnes nascimur in peccato et sumus per aliquam oblationem et sacrificium Deo gratum redimendi et sanctificandi? Igitur omnia sacrificia legis in quadam generalitate hoc probant. Cuius deductionem ad praesens pertranseo, tum quia satis patet, tum quia alibi est prolixius pertractandum. — Utquid etiam Levitici 4 ⁽⁴⁾ mandantur multa offerri pro peccatis ex ignorantia factis, si naturalis ignorantia praeceptorum nos excusat? — Quare etiam David orat ⁽⁵⁾, *delicta iuventutis meae et ignorantias meas ne memineras*, et *ab occultis meis munda me, Domine*, si naturaliter excusamur?

Quinta via est ex statu animarum decedentium ^(c) in statu legis. Quibus, quantumcunque sanctis, nunquam promittitur beatitudo ut pro illo tempore, sed solum pro quodam tempore novissimo. — De quo Danielis 11 dicitur ⁽⁶⁾: *Tu autem, Daniel, vade ad praefinitum et requiesces et stabis in sorte tua in fine dierum*. — Et Isaiae ultimo promittuntur ⁽⁷⁾ pro illo tempore caeli novi et terra nova et damnatio impiorum ^(d) aeterna, et capitulo praecedenti ^(e) promittitur multiplex bonum pro illo tempore. — Et omnes prophetae pleni sunt de hoc. Quare enim non immediate perducebantur ad illud finale bonum propter quod Deo serviverant? De quo Moysi, Exodi 33, petenti, *ostende mihi faciem tuam et gloriam tuam*, dictum est ⁽⁸⁾, *ego ostendam tibi omne bonum*, et de quo, Genesis 15, dicitur ⁽⁹⁾ Abrahae, *ego protector tuus sum et merces tua magna nimis*. Istam

(^a) Al. m. mg. q. p. . . . (^b) V offerret. . . . (^c) Ex decedentium.
 (^d) In ras. . . . (^e) Al. m. mg. c. p.

(¹) Exod. 20, 17; Deuter. 5, 21. . . . (²) Cfr. Levit. 12, 4. 6. . . . (³) Cfr. Exod. 13, 1. 2. . . . (⁴) Cfr. Levit. 4, 2sq. . . . (⁵) Psalm. 24, 7; 18, 13.
 (⁶) Daniel 12, 13. . . . (⁷) Cfr. Isaías 66, 22sq.; 65, 17sq. . . . (⁸) Exod. 33, 18. 19. . . . (⁹) Genesis 15, 1.

autem viam non deduco, quia multa prolixitate indiget ad plenam sui enodationem, innui tamen eam, ut advertatur, quia maximam medullam continet Scripturarum fixam in cordibus sanctorum patrum et prophetarum.

Sexta est quintae coniuncta quae sumitur ex promissionibus finalis resurrectionis et felicitatis in aeternum duraturae.

Septima est ex tanta et tam universali expectatione et promissione unius finalis Messiae, id est, regis et pontificis qui redimeret et salvaret populum de omni captivitate et de omni malo et statueret in regno aeterno. — De quo dicitur Danielis 7⁽¹⁾: *Potestas eius potestas aeterna quae non auferetur^(a) et regnum eius quod non corrumpetur*. — Volunt enim prophetae eum moriturum pro nostris peccatis expiandis, sicut patet Isaiae 53. Ubi dicitur⁽²⁾ quod *vulneratus est propter iniquitates nostras et quod Dominus posuit in eo iniquitates omnium nostrum et quod iniquitates nostras ipse portavit et quod ipse iustificavit multos*. — Et Danielis 8⁽³⁾ statuuntur septuaginta septenae usque ad Christum ducem occidendum, *ut finem accipiat peccatum et deleatur iniquitas et adducatur iustitia sempiterna*. — Quod Iob certitudinaliter expectabat dicens⁽⁴⁾: *Scio quod Redemptor meus vivit et in novissimo die de terra surrecturus sum et in carne mea ridebo Deum*. Quia vero tam iste articulus quam duo praedicti per se ipsos habent explicari, quomodo scilicet ex Veteri Testamento perfectissime probentur: ideo ad praesens pertranseo, quia sine praevia ipsorum explicatione non posset ita ad plenum clarescere quam efficaciter ex eis probetur intentum.

Ex Novo Testamento probatur originale.

Primo, ex tota fide passionis Christi. Quem tota fides^(b) Novi Testamenti expresse confitetur et profitetur^(c) oportuisse pati pro nobis salvandis qui eramus centesima ovis perdita et decima drachma^(d). Et hoc est ita abunde expressum in tota Scriptura Novi Testamenti quod vix potest homo ibi legere in quo hoc diversimode non occurrat.

(^a) Ex aufertur. (^b) Al. m. mg. *passionis... fides*. (^c) Al. m. mg. e. p.

(¹) Daniel 7, 14. (²) Isaías 53, 5. 6. 11. (³) Cfr. Daniel 9, 24 sqq.
(⁴) Iob 19, 25. 26. (⁵) Cfr. Matth. 16, 21; Marc. 8, 31; Luc. 9, 22; 24, 26. (⁶) Cfr. Luc. 15, 4 sqq.

Secunda via est ex institutione baptismi et aliorum sacramentorum. Sine quibus non est salus, nisi per sufficiens propositum eorum efficacia participetur et recompensetur. — Unde de baptismo Christus dixit Iohannis 3 ⁽¹⁾: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu Sancto, non potest intrare in regnum Dei*, et huius ratio ibidem describitur, *quia quod natum est ex carne caro est* et cetera. In quo aperte Christus docet quod nostra anima in nativitate nostra prima est carnalis, non spiritualis, et ideo oportet eam mundari. — De sacramento vero communionis ^(a) dicit Christus, Iohannis 6 ⁽²⁾: *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis et biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis, qui autem manducat et bibit, habet vitam aeternam*. Quod est intelligendum de participatione spiritualis ^(b) efficaciae huius cibi et potus sine qua non est salus. Quod non esset verum nec necessarium, si non nasceremur peccatores.

Tertia via est ex necessitate nostrae iustificationis per fidem et gratiam Christi. Quae, licet in toto Novo Testamento ⁽³⁾ expresse astruatur, fortissime tamen in epistolis Pauli ⁽⁴⁾.

Quarta via est ex vetustate et corruptione veteris hominis. Qui secundum Paulum ⁽⁵⁾ est expoliandus et crucifigendus cum vitiis suis et mortificandus et cui oportet nos mori ad hoc quod homo interior renovetur.

Quinta est ex eo quod expresse originale peccatum exprimitur. A Paulo quidem < ad > Romanos 5 dicente ⁽⁶⁾ quod *per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit et per peccatum mors et ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt*, et infra de hoc ibidem. Et < ad > Ephesios 2: *Et eramus*, inquit ⁽⁷⁾, *natura filii irae sicut et ceteri*; ubi et ^(c) postmodum subdit quomodo gentes erant omnino alienae et longinquae a Deo, usquequo per sanguinem Christi sunt reconciliati et reuniti. — Et Iohannes in I canonica sua ⁽⁸⁾: *Si dixerimus quoniam ^(d) peccatum non habemus, ipsi nos se-*

(a) Al. m. corr. (b) Al. m. mg. (c) Add. interl. al. m. (d) Al. m. mg., del. quod.

(1) Ioh. 3, 5. 6. (2) Ioh. 6, 54. 55. (3) Cfr. Ioh. 6, 66; 15, 4sq. (4) Cfr. Rom. 7, 25; 9, 16; 1 Cor. 12, 3; 2 Cor. 3, 5. (5) Cfr. Gal. 5, 24; Ephes. 4, 22. 23. (6) Rom. 5, 12sq. (7) Cfr. Ephes. 2, 3. 11sq. (8) 1 Ioh. 1, 8.

ducimus et veritas in nobis non est. Quod tamen indubitanter posset a pluribus et etiam ab omnibus pro tempore vere dici, si nasceremur absque peccato.

Sexta via est ex infirmitate legis. Quae per accidens est lex mortis et iram operatur, sicut probat Apostolus in epistolis suis et ^(a) praecipue in epistola ad Romanos et ad Galatas et ad Hebraeos ⁽¹⁾. Cuius causa secundum eum est malum concupiscentiae proveniens ex corruptione carnis nostrae. Unde < ad > Romanos 6 vocat ⁽²⁾ ipsum *corpus peccati*, et capitulo 7 dicit se *carnalem, venundatum sub peccato*, et multa alia ibidem. Et propter hoc II < ad > Corinthios dicit ⁽³⁾ quod *littera occidit*, et sicut ibi patet, loquitur de littera decalogi Moysis ^(b) scripta in tabulis lapideis. Et hoc ipsum docet ⁽⁴⁾ Augustinus, libro *De spiritu et littera*. Et tamen lex illa erat moralis quae dicendo, *non concupisces*, faciebat per accidens reum mortis. — De hoc etiam loquitur Iohannes, quando ait ⁽⁵⁾ quod *concupiscentia mundi non est ex Patre, sed ex diabolo*, et Iacobus, quando ait ⁽⁶⁾ quod *nullus hominum linguam domare potest*, scilicet, per se sine gratia Dei, et quando ait, *in multis offendimus omnes*. Unde enim scit quod omnes, nisi quia novit nos habere necessitatem peccandi contra legem Dei, nisi Christi gratia nos adiuvet? — Ad hoc etiam facit quod Christus docet ⁽⁷⁾ semper orare, ne inducamur in tentationem.

Septima via est ex perfectis legibus Christi inhibentibus ^(c) omnem inordinatum motum irae et concupiscentiae et continentibus in se perfectionem excludentem omne peccatum, sicut patet in sermone Domini quem recitat ⁽⁸⁾ Matthaeus et ex aliis locis, prout plenius ostendi in quaestione de veniali peccato.

^(a) Add. interl. al. m. ^(b) V. *Moysi*. ^(c) Al. m. mg. *hibentibus*, del. *habentibus*.

⁽¹⁾ Cfr. Róm. 4, 15; 7, 7sq.; Gal. 2, 15; 1, 3sq.; 4, 21 sq.; Hebr. 8, 6sq.; 10, 1sq. ⁽²⁾ Rom. 6, 6; 7, 14. ⁽³⁾ 2 Cor. 3, 6. 7. ⁽⁴⁾ Cfr. capp. 13, 14, 18 (PL 44, 213sq.). ⁽⁵⁾ 1 Ioh. 2, 16. ⁽⁶⁾ Iacob. 3, 8. 2. ⁽⁷⁾ Cfr. Matth. 26, 41; Luc. 18, 1; 22, 40. ⁽⁸⁾ Cfr. Matth. 5, 22. 28. 48.

QUAESTIO CXVI.

Post hoc igitur de septimo, an scilicet Deus sit causa eius quod peccatum positive dicit, aliquid breviter tangamus.

Circa hoc autem recitat duas sententias doctorum Magister Sententiarum, libro II, distinctione XXXVII ⁽¹⁾.

Quidam enim dixerunt quod actus peccatorum et malarum voluntatum, etiam secundum illud quo sunt ^(a) actus et res quaedam, non sunt a Deo nec habent ullam rationem boni.

Quod autem secundum Augustinum, *Super Iohannem* ⁽²⁾, « peccatum dicitur esse nihil, et ^(b) quod nihil fiunt homines, cum peccant »: dicunt quod hoc non dicitur, quasi actio et voluntas mala non sit aliquid, sed quia separat homines a vero esse, scilicet, ab esse divino quod solum proprie dicendum est esse. — Illud etiam Augustini ⁽³⁾, scilicet, quod omne quod est, in quantum est, bonum est et Deum habet auctorem, dicunt Augustinum intellexisse de solis substantiis et naturis et iis quae naturaliter sunt eis indita seu concreata. Quod probant ex pluribus dictis ipsius. Nam libro I *Retractionum*, capitulo 12, exponens illud quod dixerat libro *De vera religione* ⁽⁴⁾, scilicet, quod « quicquid recte vituperatur in melioris comparatione respuitur, quamvis omnis natura, quantumcunque extrema et infima, in comparatione nihili iure laudetur », dicit ⁽⁵⁾: « Hoc de substantiis atque naturis dictum est, non de actionibus atque peccatis ». — Item, *Hypognosticon*, responsione prima, dicit ⁽⁶⁾: « Opera diaboli quae vitia

(^a) Sequitur ras. (^b) Al. m. mg.

⁽¹⁾ Cfr. Petrus Lombardus, *Sententiae*, lib. II, dist. XXXVII, n. 1-4 (PL 192, 741 sq.). (²) *In Iohannis Evang.*, tract. I, cap. 1, n. 13 (PL 35, 1385). (³) Cfr. *Confess.*, VII, 12 (PL 32, 743); *De libero arb.*, III, 17, 20 (PL 32, 1265 sqq.); *De vera relig.*, cap. 19 (PL 34, 137); *Enchiridion*, capp. 12, 13 (PL 40, 236 sqq.). (⁴) Cap. 41, n. 78 (PL 34, 157). (⁵) Lib. I, 13, n. 8 (PL 32, 605). (⁶) Pseudo-Augustinus, *Hypogn.*, II, 5 (PL 45, 1618).

dicuntur actus sunt, non res ». Item, responsione quarta: « Omne malum natura non est, sed actus accidens alicui defectu boni; quam ob rem quod natura non est Deus non fecit, quia natura est omne quod fecit ». Et paulo ante dicit ⁽¹⁾: « Libido non est naturale bonum in hominibus, sed per peccatum primorum hominum accidens malum atque pudendum. Cuius non est Deus auctor, sed diabolus. Quem vos errantes ideo bonum dicitis, quia Deum pestis huius actorem creditis, non diabolum; omne enim quod natura bonum est Deus summe bonus ex nihilo fecit, non diabolus. Nos autem libidinem naturale malum esse dicimus, non quia a ^(a) Deo sit opifrice naturae congenitum, sed quod a peccante natura transierit in peccatrice natura, id est, quod sit naturae peccantis vitium, non natura ». Item, responsione tertia, praemisso quod liberum arbitrium non est per se idoneum inchoare vel perficere quae ad Deum pertinent, sed tantum opera vitae praesentis tam bona quam mala, subdit ⁽²⁾: « Bona dico quae de bonis naturae oriuntur, id est, laborare in agro, velle manducare et bibere, velle habere amicum et huiusmodi; mala vero, ut est velle idolum colere, velle facere homicidium et adulterium et huiusmodi. Quae non pertinent ad substantiam vitae praesentis, quia non sunt a Deo, sed sunt diaboli opera ».

Item, *Enchiridion*, capitulo 12, exponens illud prophetae ⁽³⁾, *vae iis qui dicunt quod bonum est malum et quod malum est bonum*, dicit ⁽⁴⁾: « Et tamen Dominus ait ⁽⁵⁾, *malus homo de malo thesauro* et cetera. Quid est autem malus homo nisi mala natura, quia homo natura est? Quid igitur est dicere « malus homo » nisi malum bonum »? Et respondet quod, quisquis dicit « malum est hominem esse » aut « bonum est esse iniquum », ipse incidit in illam sententiam propheticam; opus enim Dei culpat quod est homo et vitium hominis laudat quod est iniquitas. Omnis itaque natura, in quantum natura est, bona est, in quantum vero vitiosa est, mala est ». — Item super illud Psalmi ⁽⁶⁾, *infixus sum in limo profundis, et non est substantia*, dicit ⁽⁷⁾: « Substantia intelligitur illud quo sumus quicquid sumus, homo, terra, pecus, sol, omnia

^(a) Add. interl. al. m. ^(b) Al. m. mg.

⁽¹⁾ L. c., IV, 1 (PL 45, 1639). ⁽²⁾ L. c., III, 4, n. 5 (PL 45, 1623 sq.).
⁽³⁾ Isaias 5, 20. ⁽⁴⁾ Cap. 13 (PL 40, 237 sq.). ⁽⁵⁾ Matth. 12, 35.
⁽⁶⁾ Psalm. 68, 3. ⁽⁷⁾ *Enarratio in Psalm.* 68, sermo I, n. 5 (PL 36, 844 sq.).

ista substantiae sunt eo ipso quo sunt. Naturae ipsae substantiae sunt ^(a), nam quod nulla est substantia nihil omnino est. Substantia ergo est aliquid esse. Deus fecit hominem substantiam, sed per iniquitatem lapsus est homo a substantia in qua factus est homo. Iniquitas quippe ipsa non est substantia, neque enim iniquitas est natura, quam cum substantia formavit ^(b) Deus, sed iniquitas est perversio quam fecit homo. Naturae omnes per ipsum factae sunt, iniquitas per ipsum facta non est, quia iniquitas non est substantia. In illo hymno trium puerorum ⁽¹⁾ universa creatura laudans Deum commemoratur; laudant enim omnia Deum, sed quae fecit Deus, laudat ibi Deum serpens, sed non avaritia, omnia reptilia ibi nominata sunt ^(c), sed non aliqua vitia ^(d). Vitia enim ex nobis et ex nostra voluntate habemus, et vitia non sunt substantia ». — Item, in sermone communi de uno martyre dicit ⁽²⁾: « Quando homo te persequitur, non te persequitur quod fecit Deus, sed malitia quam fecit homo ». Et paulo post dicit: « Omnia quae fecit Deus laudant Deum, sed avaritia et ebriositas et luxuria et haeresis non laudant Deum, quia non sunt creata a Deo ». — Item, libro V *De civitate*, capitulo 9, dicit ⁽³⁾: « Sicut omnium natura creator est, ita omnium potestatum dator, non voluntatum, malae quippe voluntates ab illo non sunt, quoniam contra naturam sunt quae ab alio est ». — Plura etiam his consimilia dicit idem Augustinus.

Alii vero dicunt quod Deus est causa omnium tam substantiarum quam actionum et qualitatum, in quantum sunt entia, quia omnis essentia, in quantum essentia, est a prima et summa essentia. — Et huius sententiae est expresse Anselmus, libro *De casu diaboli*, capitulo 1 ⁽⁴⁾ et capitulo 8, et Dionysius, IV *De divinis nominibus*, ubi agit de malo. Ubi dicit ⁽⁵⁾ quod omnia entia, in quantum sunt, bona sunt et ex per se bono, in quantum autem privata sunt per se bono, nec bona nec entia, et ostendit hoc in ira et concupiscentia vitiosa. Et capitulo 5, ubi agit de existente, ostendit ⁽⁶⁾ quod omne esse et omnis entitas est a primo ente.

(a) Al. m. mg. eo... sunt. (b) Al. m. (c) Al. m. mg. sed... sunt.
(d) Ex viticia.

(1) Cfr. Daniel 3, 52sqq. (2) Talis sermo non habetur apud Augustinum, cfr. Pseudo-August. (Caesarius Arelatensis), Sermo 271, n. 4 (PL 39, 2251 sq.); Sermo 223 (PL 39, 2158sq.). (3) N. 4 (PL 41, 151).
(4) Cfr. PL 158, 325sqq. (5) Cfr. Pseudo-Dionys., *De divinis nominibus*, cap. IV, § 20 (PG 3, 719). (6) Cfr. §§ 5, 8 (PG 3, 819sqq.).

Hae sunt igitur duae sententiae quarum neutram Magister Sententiarum voluit⁽¹⁾ alteri praeferre.

Sed qui tenent secundum modum dividuntur in duas partes; quia quidam dicunt quod essentia omnium actionum tam naturalium quam vitiosarum est ita immediate a Deo sicut essentiae quas creat. Et quidam horum dicunt quod Deus applicat omnes virtutes agentium creatorum ad suas operationes, sine qua applicatione non posset voluntas nostra producere actum volendi, etiam perversum.

Alii vero dicunt quod actiones agentium creatorum, saltem illae quae sunt malae, non sunt a Deo omnino immediate, quia non facit eas nisi per hoc quod fecit et⁽²⁾ tenet et conservat in esse omnes causas activas et passivas aut qualitercunque cooperantes et concurrentes ad productionem talium actionum. Et per hoc Deus est ita sufficienter et ita indistanter et ita dominanter⁽³⁾ causa entitatis ipsarum actionum sicut si ab ipso sine omni causa intermedia fluerent; tum quia Deus est intimissimus omnibus causis activis et passivis; tum quia nulla potentia activa potest aliquid entitatis agere nec aliqua potentia passiva aliquid recipere ut distans a divina essentia et potentia; tum quia omnes actiones exeunt a causis secundis aut per vim divini imperii volentis eas a suis causis fieri aut per vim divini imperii volentis potentiam hoc posse et per vim divinae permissionis permittentis potentiam libere facere suum actum vel non facere et sine hoc nullatenus facere posset. Et secundum hoc subest totum divino velle imperanti vel permittenti.

Isti autem dicunt quod haec fuit simpliciter mens Augustini in verbis praefatis et consimilibus; quia eo ipso quod entitas actionum est a potentiis et in potentiis a Deo factis et conservatis, et hoc prout sunt entia, oportet necessario dicere quod eo ipso est a Deo. Et hoc est in tantum patens quod nullus sanae mentis hoc negare posset. Unde

(²) Add. interl. (³) Al. m. mg. e. i. d.

(¹) Cfr. Petrus Lombardus, *Sententiae*, lib. III, dist. XXXVII, n. 4 (PL 192, 742).

nec Augustinus hoc negavit, sed hoc solum ubique negat, quod scilicet concupiscentia carnis et ceterae affectiones vitiosae nullo modo sunt a Deo, nisi solum per hoc quod dedit voluntati et potentiis ab ea motis posse agere illa, nullo tamen modo inclinando vel applicando eam ad agendum illa, sed solum permittendo eam agere vel non agere. — Credunt etiam isti quod haec fuerit mens Dionysii et omnium sanctorum, praeterquam fortasse Anselmi, quamvis et ipse, in fine libri *De concordia gratiae cum libero arbitrio*, videatur esse huius sententiae. Dicit ⁽¹⁾ enim: « Deus bona opera nostra facit sua sola bonitate, quoniam ipse creat voluntatem cum libero ^(a) arbitrio et dat illi iustitiam per quam operatur. Mala vero facit sola culpa hominis, quia non ea faceret, si homo ea facere non vellet, facit tamen hoc quod sunt, quoniam condidit in homine voluntatem qua homo sine iustitia utitur, et ideo sola culpa hominis mala sunt quae operatur ^(b) ». Haec Anselmus. In quibus videtur velle quod solum ideo Deus facit opera nostra, quia dedit nobis virtutem vel potentiam ad faciendum illa. — Et certe, in tota Scriptura Sacra ^(c) nusquam habetur quod entitas actionum et affectionum malarum sit a Deo immediate, iuxta quod primus modus dicit ^(d), immo ubique videtur ^(e) sonare oppositum. Unde et Iohannes dicit ⁽²⁾ quod concupiscentia mundi non est a patre, sed a diabolo.

Quia igitur iste modus omnino ^(f) videtur mihi tenendus, quia non video quod Deus possit aliter in nostris culpis et vitiis omnino inculpabilis apparere: idcirco absque praeiudicio melioris sententiae ea quae pro ista parte videntur posse adduci subiungam et tandem argumenta quae pro altero modo videntur posse fieri eorumque responsiones interseram.

Quod igitur praedictae actiones non sint a Deo iuxta primum modum, sed solum iuxta secundum probatur. Primo, ex hoc quod sunt totaliter et immediate a secundis causis. — Secundo, ex hoc quod sunt a voluntate libera. —

^(a) Ex liber. ^(b) V operantur. ^(c) In mg. ^(d) Al. m. mg.
^(e) V videtur. ^(f) Al. m. mg.

⁽¹⁾ *De concordia praescientiae cum libero arb.*, cap. 14 (PL 158, 540).
⁽²⁾ Cfr. 1 Ioh. 2, 16.

Tertio, ex hoc quod sunt vitiosae^(a). — Quarto, ex hoc quod sunt culpabiles seu ex hoc quod agens vel recipiens est culpabilis propter eas.

Primo igitur probatur hoc ex eo quod sunt immediate a causis secundis. Si enim praeter hoc quod sunt a Deo per intermediarias causas secundas sunt a Deo alio modo immediatiori: tunc eadem actio producitur a Deo bis et duobus modis, et hoc in eodem instanti. Quod est impossibile. — Quaero etiam an ita perfecte sit a Deo et ita indistanter secundum unum modum, sicut secundum alterum. Et puto quod oportebit dicere quod sic. Alias secundum unum modum entitas actionis minus dependeret et plus^(b) distaret a Deo quam secundum alterum. — Item, aut isti duo modi producendi actionem sunt disparati aut sunt sibi connexi et subordinati. Si disparati, ergo unus potest esse sine altero, immo et semper est, quantum est de se. Si vero necessario sunt sibi connexi, tunc ambo^(c) non habent vim nisi unius totalis modi producendi cuius sunt quasi partes, quia secundum hoc ab uno eorum sine altero non poterit fieri actio ista. Tunc etiam aut concurrunt de pari ad eundem effectum, quod esse non potest, cum unus sit mediatius, alter immediatus, aut unus est prior altero et causa alterius, quod etiam dari non potest. Et esto quod detur, tunc oportebit dicere quod ille qui est immediatus sit causa eius qui est mediatius et prior illo. Et tunc est mirabile, quia prius actio illa est immediate facta a Deo et postea movebit Deus causas inferiores ad producendum eandem actionem iam a se prius naturaliter productam. — Item, iste modus per quem huiusmodi actiones fiunt a Deo oportet quod sit creatio, quia nulla essentia potest a Deo immediate manare nisi per creationem. — Item, impossibile est eandem actionem totaliter et^(d) immediate esse simul a duobus agentibus. Sed actio secundarum causarum, sicut est actio malae voluntatis, est totaliter a voluntate seu a suis causis proximis, et nihilominus ponitur esse totaliter a Deo per alium modum^(e) immediatum. Ergo et cetera.

Si dicatur quod tota essentia actionis non est a causis secundis: tunc quaero an saltem aliqua pars actionis sit tota a causis secundis. Et oportebit dicere quod sic, et tunc saltem de illa currit argumentum praedictum. De reli-

(^a) Al. m. mg. *Tertio... vitiosae.* (^b) Ex *apostolus.* (^c) V *inter*
ambos. (^d) Al. m. mg. (^e) Al. m. mg.

qua vero parte praeter hoc arguitur: quia oportebit dicere quod sit differens specie a parte priori. Oportebit etiam quod actio sit composita ex duabus partibus, quarum una est a causis secundis, alia vero non. Et tunc magis esset dicendum quod sunt duae actiones specie et numero differentes.

Forte dicetur quod non sunt duo modi producendi, sed Deus dicitur actionem illam producere immediate, quia Deus intime cooperatur causis secundis ad producendum talem actionem, ita quod causae secundae non possunt ^(a) eam producere sine huiusmodi cooperatione. — Sed contra hoc arguitur: quia aut ista cooperatio est aliquis effectus Dei aut est solummodo ipse Deus. Si est effectus Dei, ergo actio praedicta non plus est per hoc immediate a Deo quam si fieret ab eo solum per potentiam causarum secundarum; quia modo non est ab eo nisi per hoc quod est ab illa cooperatione creata et a causis secundis. Et certe, illa cooperatio creata inter causas secundas debet computari. — Praeterea, quare non potest Deus facere aliquam potentiam vel virtutem activam aut saltem tres in simul concurrentes quae aequivaleant illi cooperationi creatae? — Praeterea, dicere quod Deus non possit per intermediam potentiam causae secundae facere actionem, nisi adiungat ibi quandam cooperationem creatam videtur derogare potentiae Dei. Aliud est enim dicere quod potentia indigens habitu determinante potentiam ad agendum non possit actionem competentem illi habitui agere sine tali habitu, aliud quod hoc non possit sine quadam alia actione sibi praeinfluxa et coinfluxa. — Item, effectus immediati causarum secundarum sunt similitudines virtutis activae earum ^(b), ut radius est similitudo lucis solaris, et primus effectus caloris non est aliud quam similitudo caloris. Si igitur praedicta cooperatio divina est specie diversa ab ipso calore, quomodo similitudo caloris erit ab ea? — Praeterea, aut virtus activa causae secundae redditur actualior et virtuosior in sua specie per illam cooperationem aut non. Si non, tunc per eam non iuvatur ad agendum. Si sic, ergo vel est habitus eius aut est quaedam actualis motio ipsius caloris seu cuiuscunque alterius activae virtutis. Primum autem, scilicet, quod sit habitus eius, est ridiculosum et multipliciter ^(c) improbabile. Si autem est eius motio, tunc forma, in quantum forma, per se et directe movetur ^(d), et virtus activa, in quantum activa, patitur. — Praeterea, aut ista

(^a) Al. m. ex sunt. (^b) Al. m. mg. (^c) Al. m. ras. (^d) Al. m. ras.

cooperatio Dei est eiusdem speciei in omnibus agentibus, cuiuscunque sint generis, aut diversificatur genere et specie, secundum quod genere et specie diversificantur agentia creata et eorum activae virtutes. Quodcunque ^(a) autem horum datur, multa sequuntur absurda. Quae pertranseo, quia deducenti satis de facili patere possunt.

Forte dicetur, sicut quidam dicunt, quod ista cooperatio est quaedam applicatio potentiae agentis creati ad suum actum. — Sed contra hoc arguitur. Primo, quia multae potentiae naturales sunt a sua creatione vel generatione sufficienter applicatae ad actum, ita quod non egent nisi solum praesentia patientis idonei. — Secundo, quia adhuc ista applicatio est computanda inter causas secundas, unde per hoc actio ipsam sequens non erit immediate a Deo. — Tertio, quia mirabile est, si per unam potentiam superiorem sufficienter applicatam non potest Deus sufficienter applicare inferiorem, immo omnino oporteat quod omnes applicationes omnium causarum et potentiarum sint immediate a solo Deo. Nunquid manus applicat gladium ad scindendum et baculum ad percutiendum, et quid est aliud movere corpora impellendo ea nisi ea applicare ad motum? Ex praedictis ergo videtur quod praedicta cooperatio non possit esse aliquid creatum ^(b) seu aliquis effectus Dei. Si ergo dicatur quod est ipse Deus, tunc reditur ad modum secundum quem nos defendimus.

Forte dicetur quod Deus cooperatur agentibus creatis per hoc quod vult actiones proprias fieri ab eis, ita quod, si Deus non vellet, non fierent. — Aut forte dicetur quod per hoc cooperatur, quia absolute vult ipsam actionem fieri. — Sed ad primum dicitur quod hoc aliquo modo concedit et ponit modus secundus quem hic sustinemus, quamvis, sicut infra tangetur, non oportet quod Deus semper velit actionem ab agente fieri, sed solum quod velit eam posse fieri et quod permittat eam fieri. Alias horribile est dicere quod Deus expresse velit quod blasphemans et odiens Deum exeat in actum odii et blasphemiae. In causis tamen necessario ordinatis ad agendum, quando omnes causae sufficienter concurrunt, non est magnum quid, si hoc dicatur. Ex hoc tamen non ponitur actionem esse a divino velle nisi mediante causa secunda, quia Dei velle non fertur super actionem absolute aut sic quod velit eam a se immediate

^(a) Al. m. ex *Quod cum.*

^(b) Al. m. mg. a. c.

fieri, sed solum vult quod fiat aut possit fieri ab agente creato. — Contra secundum autem arguitur quod velle actionem absolute fieri est velle eam creari et velle eam esse, quamvis non fiat ab altero agente. Quod patet non solum ex hoc quod dicitur eam velle absolute, sed etiam quia dato quod Deus pro hoc nunc velit absolute aerem calefieri, oportet hoc fieri, quantumcunque nullum sit ibi calefaciens creatum aut quantumcunque inde amoveantur vel per naturalia impedimenta agere prohibeantur. Praeterea, aut per hoc velle vult eam fieri aliter quam ab agente creato aut non. Si sic, ergo oportet quod fiat alio modo. Si non, ergo reditur ad primum.

Secundo probatur ex eo quod sunt a voluntate libera quae libere potest in opposita. Si enim quacunque cooperatione vel applicatione facta voluntas non potest libere in opposita, ita quod non potest libere cessare ab agendo illud propter quod illa cooperatio vel applicatio est data: tunc voluntas nunquam agit aliquid libere, quia, antequam agat, est necessitata ad sic agendum. Si autem cooperatione illa stante potest cessare: ergo illa cooperatio non est ex se coniuncta actui cuius dicitur esse causa actualis et immediata. — Item, si nihil potest velle aut nolle nisi praevia tali cooperatione divina, ergo nec ex se nec ex habitibus suis nec ex omnibus, quaecunque praeter illam cooperationem possunt in ea dari, est potens aliquid velle vel nolle, etiam illa quae naturaliter appetit, ut est diligere se et beatitudinem, ita quod, praesente obiecto et actualiter cognito et voluntate habituatissima ad illud, nullo modo poterit illud velle, nisi Deus illam cooperationem faciat. — Item, quicquid movetur ut ab altero iam impulsus et inclinatus non movetur ut ex se et a se. Si ergo voluntas non potest movere se ad volendum — et loquor de applicatione non habituali, sed actuali —: ergo nunquam movetur ex se et a se ac per consequens nec libere, quia haec est prima et principalis ratio movendi se libere.

Tertio arguitur ex eo quod huiusmodi voluntates seu actiones sunt pravae, ita quod nunquam possunt fieri aut esse aut cogitari esse, immo nec absolute secundum suam speciem cogitari nisi ut perversae, sicut est Deum odire aut idolum credere et adorare ut deum et sic de aliis. Dicere enim quod istae actiones sunt immediate a Deo et quod non possunt fieri sine speciali cooperatione Dei immissa voluntati ex se ipso videtur blasphemum.

— Praeterea, ad quid tantum laboramus ostendere quod Deus non est causa originalis concupiscentiae et pravae dispositionis tam corporis quam seminis quam generativae virtutis, nisi solum pro quanto dedit homini posse peccare et permisit ipsum sibi, ipsi subtrahendo gratias quibus a tali corruptione praeservabatur? Certe, non oportebat, ex quo ipse ultra omnia haec per se et directe et immediate facit totam essentiam talium voluntatum. — Item, omnis causa naturaliter praeit suum effectum. Ergo praedicta cooperatio Dei per quam facit essentiam huiusmodi voluntatum naturaliter praeit ipsas. Ergo primus angelus et primus homo prius naturaliter receperunt hanc cooperationem Dei quam exirent in actum superbiae et malitiae suae. Ergo indubitanter Deus plus fuit causa peccati eorum quam ipsi. — Item, ista cooperatio non potest dici quod sit immissio affectionis aut inclinationis ad tales impietates volendas nec potest dici quod sit actuale imperium divini velle volentis illas fieri. Quid ergo est? — Item, qua ratione Deus licite potest eas immediate facere cooperante nostra voluntate, eadem ratione potest hoc ipsa non cooperante. Ergo Deus potest ^(a) facere actus et habituales affectiones quibus daemones Deum odiunt et blasphemant et quibus ab initio superbierunt absque aliqua cooperatione voluntatis creatae. Quod dicere est impium et blasphemum.

Forte dicet aliquis quod Deus non est causa in eis illius privationis seu deformitatis propter quam sunt malae, sed solum suae essentiae. — Contra hoc arguitur. Primo, quia privationes illae non causantur per se, sed per accidens, scilicet, per hoc solum quod fiunt essentiae actuum vel habituum in quibus fundantur. Si ergo Deus est immediatissima causa essentiae ad quam necessario sequuntur: ergo aequae bene et aequae immediate est Deus causa illarum privationum deformium, sicut et potentia voluntatis creatae. — Secundo, quia constat quod essentiae talium actionum et habituum secundum suam speciem contrariantur speciebus virtutum et virtuosorum actuum sibi oppositorum, utpote, specifica essentia superbiae contrariatur ^(b) humilitati, et specifica essentia odii divini contrariatur caritati, et specifica essentia erroris haeresum contrariatur fidei et verae notitiae divinorum, et sic de aliis. Quomodo ergo Deus est immediata causa talium essentiarum, quin eo ipso sit contrarius

(^a) Al. m. mg. (^b) Ex contrariantur.

virtutibus et bonitati suae? — Tertio, quia secundum hoc Deus optime potest nos inclinare et habituare ad huiusmodi actiones et dimittat ^(a) secure privationes. Ergo potest me implere tota essentia habitus superbiae et avaritiae et luxuriae et haeresis, immo et secundum hoc dicitur quod hoc fecit in angelis cadentibus et in homine labente. Quod horrendum est audire. — Quarto, quia sicut quibusdam non indocte videtur, huiusmodi privationes deformes essentialiter includuntur in vitiosis actibus et habitibus voluntatis, ita quod impossibile est earum essentias specificas intelligi sine illis. Ergo si Deus immediate facit essentias tales, eo ipso facit et defectus essentialiter inclusos in essentiis illis. — Quinto, quia secundum hoc tantum operatur Deus in huiusmodi actibus et habitibus sicut et in gratuitis. Et tunc frustra laborant sancti in specialissime ascribendo opera gratiae Deo, cum e contra de induratione Pharaonis et consimilium hominum dicant quod Deus illam duritiam cordis in eis non facit, nisi quia non emollit cor eorum ad bonum, sed permittit eos a se ipsis indurari, sicut dicit ⁽¹⁾ Augustinus, libro *De praedestinatione* divina, circa principium.

Forte dicitur quod ipse non movet voluntatem nostram ad malum, sed dum voluntas movet se ad malum, ipse sibi cooperatur. — Licet autem istud praedicta non evacuet; nihilominus contra hoc arguitur, quia si voluntas prius naturaliter movetur quam Deus ei coope- retur, ergo saltem illum motum quo prius movetur facit absque illa cooperatione Dei. Quod est contra positionem eorum. Si ergo nihil potest velle nec ad volendum se movere nec penitus aliquid facere ^(b) nisi cum illa Dei cooperatione: de necessitate oportet quod illa cooperatio naturaliter praexistat, antequam voluntas aliquid agat aut agere possit.

Quarto arguitur ex culpabilitate praedictarum actionum. Si enim in nobis summa ratio culpae est, quia sumus causa voluntaria et immediata talium voluntatum: ergo, si Deus est non minus, immo magis immediata causa earum, principalissima ratio culpae est in eo. — Item, si in me velle talia habitu vel actu est culpabile, ergo multo

(^a) Al. m. ex admittat. (^b) Al. m. mg.

(¹) Cfr. Pseudo-August., *De praedestin. et gratia*, cap. 4 (PL 45, 1668); August., *Epist.*, class. III, ep. 194, cap. 3, n. 13, 14 (PL 33, 879); *De diversis quaest. ad Simplicianum*, lib. I, quaest. 2, n. 15 (PL 40, 120).

magis hoc erit in Deo. Sed Deus non potest immediate ista agere nisi volendo ea a se et ab alio fieri aut saltem nisi volendo ea absolute fieri. Ex quo sequitur quod Deus omnino vult et amat omnes habitus et actus vitiorum secundum essentias suas specificas per quas essentialiter differunt a virtutibus, sicut differt ^(a) nigredo ab albedine aut frigus a calore. Si ergo hoc in me est culpabile et deforme, quare non et ^(b) in Deo? Certe, non video quare, immo si non fallor, summe culpabile et detestabile esset hoc in Deo.

Sed forte contra tertiam et hanc quartam viam dicetur quod eadem sequuntur ad positionem quam sustinemus, quia Deus ponitur ita perfecte esse causa totius entitatis huiusmodi actionum sicut si immediate essent ab eo. — Sed ad hoc sufficienter respondetur, et taliter quod communi et naturali iudicio et conceptui plenarie concordat responsio ipsa. Secundum enim istum modum Deus nullo modo est causa essentiae peccati nisi solum per hoc quod est causa potentiae sufficientis ad talem actum et nullo modo per ipsum inclinatae aut necessitatae ad talem actum, immo e contrario per eius praecepta et monita et promissa et per comminationes suppliciorum et impressiones rectarum inclinationum et per illustrationes discretivas nobilitatis virtutum et suorum obiectorum et pravitatis vitiorum ad contrarium attractae. Sicut ergo posse agere malum non est malum, sed solum ipsum agere: sic nec esse causam talis potentiae est malum, immo est bonum, quia nemo sanae mentis dicet quin fuerit bonum et rationabile talem potentiam creare et conservare et permittere eam libere operari. — Rursus, licet ipsum posse talia agere non includat in se recessum a Deo et a regula legis et voluntatis et entitatis divinae, sed solum posse recedere: essentia tamen sui actus fit cum huiusmodi recessu. Et pro tanto voluntas in agendo non sequitur causalitatem et entitatem Dei, immo potius ei contrariatur et ab ea deficit et sic recedendo et deficiendo facit suas actiones pravas. Ergo licet potentia, causandi ista non sit Deo contraria: actualis tamen causalitas eorum est Deo contraria tanquam permixta aversionibus et defectibus et discohaerentiis rectitudini divinae causalitatis contrariis.

Advertendum ergo quod, sicut in malo actu sunt duo, scilicet, essentia et defectus — est enim essentia defectiva —: sic voluntas, in quantum est causa eorum, habet in se

(^a) Ex differret. (^b) Al. m. mg.

duo, scilicet, entitatem potentiae et defectibilitatem, quia non est potentia summa et indefectibilis. In quantum ergo est positiva potentia, facit entitatem actus; in quantum vero defectibilis ^(a) et non habens secum in agendo regulam iustitiae seu virtutis, sed procedens ad actum non innitendo regulae virtutis, immo recedendo ab ea, deficit agendo seu facit actum defectivum. Quia ergo sola entitas suae potentiae fluxit a Deo, defectibilitas vero competit sibi ex eo quod est de nihilo et ex eo quod non est summum bonum nec immobiliter stabilita in summo bono: ideo sola causalitas entitatis sui actus potest reduci in Deum tanquam in primam causam, quia ipse non fecit in causa proxima nisi illud per quod est causa entitatis ipsius actus. Et ex his patet quod nec defectus peccatorum nec culpabilitas eorum potest referri in Deum.

Sed pro parte prima aliqua argumenta videntur posse adduci. Et primo, ex parte potentiae Dei, quia quicquid est potentiae potest; sed posse malas actiones facere est ^(b) quoddam posse, alias nos non possemus eas facere. — Item, quicquid Deus potest per causam inferiorem, potest et per se, ut videtur, quia ipse non indiget causa inferiori ad agendum ea quae facit per causam inferiorem. — Item, intimius dependet a Deo et intimius sibi assistit illud quod immediate exit ab eo quam illud quod solum mediate; ergo si actus isti immediate exirent a Deo, intimius dependerent ab eo; sed omne ens dependet a Deo intimissime; ergo et cetera.

Ad primum dicendum quod sicut huiusmodi actiones habent essentiam, ut ita dicam, commixtam ex entitate et non entitate: sic et posse agere eas dicit posse et non posse, hoc est, posse habens in se defectum. Licet autem Deus possit creare tale posse, in sua tamen essentia non potest esse tale posse, et ideo non potest facere tales actiones nisi solum per intermediam potentiam defectivam, sic tamen quod ad eum non spectat nisi solum illud quod est ibi de posse, in quantum est posse.

Et per hoc patet ad secundum, quia licet omnia quae dicunt integrum posse et esse non defectivum aut deordinatum Deus possit per se, non tamen illa quae includunt deordinationem aut possibilitatem tendendi et cadendi in illam. Et ideo, licet talia quantum ad illud quod dicunt entitatis pos-

^(a) In mg. *In quantum ergo... defectibilis.* ^(b) Al. m. mg.

sit per causam inferiorem, non tamen potest per se; quia illud entitatis non potest separari a defectu deordinationis suae, quia si posset separari, tunc ipsum, ut sic separatum, posset Deus per se facere. — Si autem dicas, quomodo ergo, si non possunt separari, tu separas ea, quando separatim refert solam entitatem illius actionis in causalitatem Dei, non autem suum defectum: dicendum quod aliud est separari aliqua actu, aliud in solo respectu. Vis enim generativa et spirativa sunt in Patre inseparabiles actu et essentia, sed non respectu, quia una est ad solum Filium, alia ad solum Spiritum Sanctum. Sic et scientia Dei, in quantum est idea hominis et asini, est inseparabilis actu vel essentia, sed non respectu. Nec intendo quod ille respectus addat sibi intrinsecus aliquid differens, sed solum extrinsecus; id est, diversa obiecta vel principiata. Sic etiam albedo vel humanitas, in quantum est ens, est similis omnibus entibus, in quantum vero est talis generis, est similis omnibus illius generis, in quantum vero est talis speciei, est similis omnibus illius speciei. Nec tamen propter hoc oportet quod secundum diversitatem respectuum diversificentur essentiae eius, licet hoc ex speciali causa contingat. Non ergo mireris, si eadem essentia actionis malae, in quantum essentia, refertur in primam causam, non autem, in quantum defectiva.

Ad tertium dicendum quod prima est falsa. Non enim minus indiget virtute et mantenentia primae causae^(a) illud quod exit mediate ab ea quam illud quod exit immediate. Unde ad cessationem totalis influxus Dei non minus deficerent a suo esse quam illa quae exeunt immediate. Sciendum tamen quod ad praesens quadruplex est intimitas. Una est praesentiae seu praesentialis indistantiae. Secunda est intimitas indigentiae secundum quam intima ipsius effectus intime egent conservari a sua causa et produci per efficaciam suae causae. Tertia est intimitas immediati effluxus seu exitus a sua causa. Quarta est intimitas profundioris et perfectioris participationis entitatis et perfectionis suae causae. Primo modo omnia sunt Deo praesentissima ac per consequens et intima. Secundo etiam modo ad sui productionem et conservationem aequaliter egent virtute primae causae, nisi forte diceres quod, pro quanto plus entitatis est in eis fiendum vel conservandum, quod pro tanto plus egeant prima causa. Tertio autem modo effectus mediati non sunt sibi ita intimi,

(^a) Al. m. mg., del. *esse*.

id est, non fluunt ab eo ita immediate sicut effectus immediati. Quarto autem modo sunt Deo intimiora, quaecunque sunt perfectiora.

Secundo pro parte prima arguitur ex parte divini velle, quia quicquid est boni in entibus Deus vult et amat tanquam bonum et tanquam simile sibi; sed entitas actionum malarum, in quantum entitas, est bonum et similitudo primi entis; ergo Deus vult et amat eam; ergo vult eam ^(a) esse ac per consequens et voluit eam fieri. — Item, omne creatum et omnis actio creata est quid defectivum, deficit enim in infinitum a divino esse et etiam a toto ambitu entis creabilis. Si ergo Deus non potest velle fieri actiones malas, quia sunt defectivae, nec potest eas facere per se et immediate, quia hoc esset posse defectivum: ergo eadem ratione non posset facere aliquam actionem creatam nec aliquod ens creatum.

Ad primum dicendum quod aliud est aliquid approbare, in quantum est bonum, et aliud velle illud esse aut diligere illud dilectione integra et perfecta et absoluta. Non enim Deus potest velle aliquid esse, nisi illud careat omni deordinatione contraria divino honori et divinae bonitati, quamvis aliquid boni quod est in eo comprobet, in quantum tale. Sed quando malitiosus defectus illius incomparabiliter praeponderat bonitati suae entitatis, tunc simpliciter illud odit, et odio integro et perfecto, et solum secundum quid et sub certa ratione omnino abstracta ab illo defectu acceptat. illud. Et sic est in proposito.

Ad secundum dicendum quod aliud est deficere ab eo quod sibi non competit habere, aliud ab eo quod debet habere. Et iterum aliud est habere defectum divinae iustitiae et sanctitati contrarium, et aliud est habere defectum in nullo divinae iustitiae repugnantem. Et iterum aliud est habere defectum qui non potest fieri, nisi causa sua immediata in agendo deficiat, et aliud habere defectum qui potest fieri seu effectui inesse absque aliquo defectu suae causae immediatae. Mala igitur voluntas, utpote, odire Deum, habet in se defectum eius quod deberet habere et defectum ^(b) divinae iustitiae contrarium, qui non potest fieri aut ipsi malae voluntati inesse sine defectu suae causae immediatae in agendo deficientis. Non autem est ita de defectibus aliarum rerum.

(^a) Al. m. mg. e. v. e.

(^b) Al. m. mg. eius... defectum.

QUAESTIO CXVII.

Post hoc igitur ultimo transeundum est ad octavum, an scilicet negatio seu deformitas culpae includatur essentialiter in actu vel habitu sibi substrato ^(a).

Circa hoc autem sunt duo modi inter se contrarii.

Quidam enim dicunt quod praedicta negatio et deformitas non includitur essentialiter seu per realem indifferentiam in essentia habitus vel actus pravi, immo est quiddam consequens essentiam actus vel habitus. Et quidam horum dicunt quod Deus posset totam essentiam specificam actus et habitus facere sine illa negatione et deformitate.

Alii vero dicunt quod quaedam sunt actiones quibus per se non inest bonitas virtuosa vel malitia vitiosa, sed solum ex respectu ad internum actum voluntatis. Et huiusmodi sunt actiones nostrae corporales et consimiles, et talibus formalis ratio malitiae non est essentialis. Actibus vero et habitibus voluntatis qui secundum suam speciem non possunt esse vel intelligi sine huiusmodi deformitatibus formalis ratio malitiae est essentialis.

Hoc autem probant ex quinquuplici respectu, scilicet, ex respectu ad suum formale obiectum et ad divinae legis praeceptum et ad suum contrarium et ad suum subiectum et ad ipsius deformitatis quidditatem et generationem et conservationem.

Primo quidem probant hoc ex respectu ad formale obiectum. Morales enim habitus et actus ex vario respectu et ordine ad sua obiecta formalia trahunt

^(a) Ex *substracto*.

suam speciem seu differentias specificas. Unde odium Dei est odium alterius speciei quam sit odium veneni vel mortis, et odium daemonis propter culpam suam est odium speciei differens ab odio quo quis odit in aliquo bonum naturae. Ergo in odio Dei habitudo et respectus odii ad Deum est differentia specifica et positiva talis odii, ita quod per eam differt specie a quocunque altero odio. Sed iste respectus quo odium Dei respicit Deum est proprie illud propter quod huiusmodi odium detestatur, quia habet se ad Deum tanquam ad obiectum odibile. Ergo in hac habitudine essentialiter includitur malitia illius odii. Item, habere Deum pro odibili aut affici ad creaturam tanquam ad summum bonum et tanquam ad finem ultimum aut habere eam pro deo includit in se compositionem terminorum falsissimam et pessimam. Isti enim habitus vel actus feruntur quasi compositive super diversas rationes obiectivas seu super diversos terminos. Unde odium Dei accipit Deum ut malum seu ut odibile quasi componendo utrumque seu potius intra se talem compositionem tenendo. Constat autem quod ratio obiectiva eo modo quo est in suo habitu vel actu continetur ibi essentialiter, ita quod non est aliud quam ipse habitus vel actus; unde res, prout sunt in,^(a) intelligentia Dei, non sunt aliud realiter quam ideae divinae. Ergo falsa et perversa compositio terminorum includitur essentialiter in pravis habitibus et actibus mentis. Sed huiusmodi falsitas non est aliud quam negatio et deformitas malitiae. Ergo et cetera.

Secundo probant hoc ex respectu ipsorum ad Dei praeceptum. Constat enim quod non solum ommissio boni est contra praeceptum, sed etiam commissio alicuius facti prohibiti aut habitio seu possessio rei prohibitae. Unde sicut ommissio boni est contra praecepta affirmativa, ita commissio est contra praecepta negativa, et sicut praeceptum affirmativum fertur contra negationem quam dicit ommissio, ita praeceptum negativum fertur contra affirmationem quam dicit commissio vel habitio rei prohibitae, ut verbi gratia, habere habitum aut actum superbiae vel impietatis est prohibitum. Sed divina prohibitio fertur directe contra malum, saltem in praeceptis moralibus et in praeceptis iuris naturalis. Ergo huiusmodi affirmationes sunt per se malae. Sed ratio suae entitatis non est ratio suae malitiae aut sui defectus. Ergo oportet quod istae duae rationes, scilicet, enti-

(^a) V om.

tatis et malitiae,*per realem indifferentiam in eadem essentia includantur. Item, ubi commissio se habet per ordinem ad omissionem tanquam illam includens et superaddens ad eam, multo peior est commissio quam sola ommissio; unde peius est habere superbiam quam solum carere humilitate, et peius est occidere patrem quam solum non bene facere sibi pro tempore debito. Sed haec proprie peioritas est ^(a), quia ultra negationem superadditur ad positivum, quod tamen est malum aut cuius appositio est mala. Ergo istud in sua essentia includit rationem peioritatis. Unde et certum ^(b) est quod plus elongat a Deo et a bono virtutis quam sola ommissio boni sibi oppositi, sicut esse frigidissimum plus elongat a calido quam sola carentia caloris. Ad idem etiam facit quod debitae commensurationi medii virtutis non solum opponitur, si est ibi minus quam debeat esse, sed etiam si est ibi plus, unde sicut ei opponitur defectus, ita et excessus. Ergo in ipso positivo excessu includitur aliqua ratio malitiae.

Tertio probant hoc ex respectu eorum ad suum contrarium. Nam quicquid per essentiam suam contrariatur virtuti, utique in sua essentiam illam contrarietatem includit. Contrariari autem virtuti est ratio malitiae et deformitas detestabilis. Sed habitus et actus vitiorum per sua essentialia contrariantur actibus et habitibus virtutum. Ergo et cetera. — Item, contrarium includit in sua essentia privationem sui contrarii et ultra hoc superaddit distantiam maximam, quia contraria maxime a se distant, ita quod unum est in uno termino distantiae et aliud in termino opposito. Ergo in essentia habituum et actuum vitiosorum includitur privatio virtutum, et hoc respectu proprii subiecti in quo virtutes esse debent. — Item, in motu, qui vocatur accessus ad terminum ad quem, essentialiter includitur recessus a termino opposito. Ergo in conversione qua quis accedit ad bonum creatum propter se seu tanquam ad finem ultimum essentialiter includitur aversio seu recessus a Deo tanquam a fine ultimo; unde et impossibile est esse aut intelligi conversionem talem sine aversione a Deo.

Quarto probant hoc ex respectu eorum ad suum subiectum. Constat enim quod mens subiecta habitibus et actibus vitiosis per eos infigitur obiectis quibus non deberet propter se infigi aut non tali modo qualem habitus illi et actus in sua essentia includunt. — Item, constat

(a) Add. interl. al. m. (b) Al. m. mg., del. *actum*.

quod illi habitus et actus secundum essentias suas disconveniunt dignitati mentis et illi ordini ac decori quem dignitas naturae suae exigat. Nec mireris, si una essentia potest alteri naturae disconvenire et eam sua praesentia foedare, quia nigredo seu forma asinina disconvenit faciei humanae; unde si facies hominis haberet ^(a) figuram et colorem porci vel asini, eo ipso esset turpissima, sic aurum foedatur commixtione cupri et argentum commixtione plumbi. Si ergo essentia habituum pravorum est ex se foedativa animae: patet quod ratio foedativa animae est sibi essentialis. Sed hoc malitiam vocamus.

Quinto probant hoc ex quidditate huiusmodi defectuum seu deformitatum et ex consequentia eorum ad habitus ^(b) vel actus pravae. Aut enim huiusmodi deformitates secundum se sunt aliquid aut nihil. Si aliquid ^(c), ergo aut sunt quaedam essentiae diversae ab essentia habituum vel actuum aut sunt idem cum eis. Sed quia nullus dicit quod secundum suam rationem dicant ens, sed potius non ens et defectum entis: arguo solum posito quod ita sit, quia secundum hoc nihil reale aut realiter differens addunt super essentias habituum vel actuum in quibus fundantur. Non ergo potest dici quod sint eis accidentales quasi aliquod reale accidens superaddentes. Quo dato, tunc ulterius arguitur: quia omnis negatio negans illa, quae ab essentia rei in qua fundatur essentialiter sunt disparata et essentialiter sibi impossibilia ^(d), est negatio essentialis illi essentiae in qua fundatur, ut verbi gratia, non esse albedinem est essentialiter nigredini, et unicuique speciei est essentialiter non esse alias species, ut ternario est essentialiter non esse quaternarium et corpori non esse spiritum et e contrario. Sed sic est in proposito. Haec enim deformitas negat debitam conversionem ad Deum et habitualement rectitudinem virtutis et debitum ordinem divinae legis et debitam decentiam subiecti et debitam compositionem rationum obiectivarum et debitum ordinem ad ea quae debent referri in Deum, ut scilicet non diligantur nisi ad eum et propter eum. Sed omnia haec quae per deformitatem vitii negantur sunt essentialiter disparata ab essentia habitus vel actus vitiosi et essentialiter sibi invicem sunt impossibilia. Ergo negatio praedictorum includitur essentialiter in essentia ha-

^(a) Al. m. mg., del. *habent.* ^(b) V *habitibus.* ^(c) Al. m. mg. *S. a.*
^(d) Corr. interl. ex *impossibilia.*

bitus et actus vitiosi. Et intelligo hoc partialiter, quia unus habitus non includit in se universaliter deformitates et negationes aliorum habituum vitiosorum.

Item, constat quod istae negationes seu deformitates semper et necessario consequuntur habitus et actus vitiosos et illis ablatis auferuntur. Sed non potest dici quod consequantur illos per resultationem, quasi resultent ab eis, quia tunc essent aliquae essentiae resultantes ab essentia illorum habituum et actuum; nec per efficientiam, quia non sunt res per se factibiles, sed solum per accidens, cum sint negationes. — Praeterea, nihil est dicere quod habitus vitiosus faciat se vitiosum et deformem, aut quod actus vitiosus efficiat in se suam vitiositatem, per ^(a) quam dicitur vitiosus, quasi a forma seu deformitate sibi inhaerente. Quare etiam ad solam corruptionem huiusmodi habituum et actuum ^(b) corrumpuntur? Non enim potest dici quod hoc ideo fit, quia negationes istae conservabantur ab habitibus et actibus illis tanquam effectus a sua causa aut sicut propriae qualitates eorum resultantes ab eis. Videtur igitur omnino ponendum quod in eorum essentiis per realem indifferentiam includantur.

Si vero contra praedicta obicias ex praedictis sequi quod actus malus, in quantum est quid positivum, est sua malitia, quia contrarium, in quantum contrarium, dicit quid positivum, alias oppositio contrarietatis non differret ab oppositione privationis; ergo si actus vel habitus malus, in quantum est contrarius virtuti, est malus, sequitur quod sit malus, in quantum est positivus; et idem sequitur, si Dei prohibitio fertur directe super suum positivum: dicendum quod contrarietas differt a privatione in hoc quod dicit negationem per modum recessus et distantiae et ut inclusam in positivo, prout existit in termino distantiae seu recessus. Et quando recessus est versus infimum, tunc est ultra hoc in positivo defectus a perfectione alterius extremi, sicut nigredo deficit a claritate et luciformitate albedinis. Quando etiam positivum ultra hoc includit compositionem obiectorum contradictoriorum nequiter factam, tunc deficit a suo contrario, sicut falsum a vero et sicut discordia a concordia. Igitur propter has tres negationes in simul sumptas positiva essentia vitii contrariatur virtuti, in reliquis vero est contrarietas propter primam, et etiam in quibusdam propter secundam. — Sciendum etiam quod positivum ipsius vitii non

^(a) Al. m. mg. ^(b) Al. m. mg. e. a.

prohibetur nisi propter perversitatem praedictarum negationum in ipso essentialiter seu per essentiam inclusarum. Unde, licet prohibitio feratur contra positivum, non tamen ex ratione suae positionis absolute et separatim sumpta, sed solum prout habet in se perversitatem negationum praefatam ^(a).

Sciendum autem quod primi ad hoc negandum videntur fuisse moti primo, quia negatio entis non videtur posse esse essentialis alicui essentiae. — Secundo, quia rationes rerum diversas aestimaverunt semper realiter esse diversas. — Tertio, quia secundum hoc videtur sequi quod ratio entis sit idem quod ratio malitiae. — Quarto, quia istae negationes dicuntur esse privationes eius quod deberet inesse, illud autem quod est impossibile ^(b) habitui, cui adiacet vitiositas, nunquam fuit debitum ei inesse, immo potius debuit non inesse; ergo videtur quod per huiusmodi negationes privetur aliquid quod debuit et potuit inesse habitui vel actui illi; sed si illa inessent, tunc negatio illa esset exclusiva ac per consequens esset accidentalis. — Quinto, quia ratio reatus seu culpae remanet aliquando, actu vel habitu transeunte, et e contra fit in vitiositate originali.

Ad primum dicitur quod universalis negatio entis aut particularis negatio entis substrati ^(c) tali negationi nullo modo potest esse essentialis enti substrato, sed negatio entis disparati potest esse sibi essentialis, sicut ostensum est supra. Non est autem intelligendum quod sit sibi essentialis, quasi sit aliqua pars constitutiva eius aut quasi sit aliqua ratio formalis et positiva, quia hoc esset idem quod dicere quod non est ratio negativa.

Ad secundum dicitur quod hoc non oportet, sicut alibi est probatum, et ad minus ratio negationis non potest aliquid reale addere ad rationem positivam in qua immediate fundatur.

Ad tertium voluerunt quidam dicere quod, si subiectum vitii est naturaliter bonum, sed moraliter malum absque repugnantia contrarietatis: multo magis eadem entitas actus mali est bonitas, quae dicitur entitas, et simul cum hoc est malitia moralis. Et isti voluerunt dicere quod ratio malitiae est ratio positiva contraria bonitati morali, sed non bonitati quae dicitur entitas et quae convertitur cum ente.

(^a) In ras. (^b) Ex impossibile. (^c) Ex subtracti.

Sed contra hoc arguitur. Primo, quia omne positivum, in quantum tale, est similitudo Dei. Ergo malitia, in quantum malitia, esset similitudo Dei. Quod valde videtur absurdum, cum malitia, in quantum malitia, sit contraria Deo et displicens Deo, similitudo autem Dei, in quantum talis, non displicet Deo, immo potius placet. — Secundo, quia sex ad minus negationes boni superius positae includuntur in ratione malitiae. — Tertio, quia omnes sancti uno ore clamant quod ratio mali est ratio negativa, et quod malum, in quantum malum, dicit non ens et defectum a vero ente et defectum modi, speciei et ordinis. Et Dionysius, 4 capitulo *De divinis nominibus*, inter cetera hoc ostendit de prava concupiscentia luxuriae, dicens ⁽¹⁾ quod luxuriosus, in quantum per suam irrationabilem concupiscentiam privatur per se bono, neque est neque entia concupiscit; quia aversio a per se bono non est concupiscentia alicuius rei, et in quantum caret ordine, non est participans esse, sed deficiens ab esse. In quantum tamen appetit suum obiectum sub ratione delectationis et amicitiae et unionis, habet rationem entis et participat bono, licet in hoc deficiat ab ente et bono, quia illud non est conveniens homini, sicut apparet luxurioso. — Quarto, quia ratio mali proprie dicit defectum convenientiae seu convenientis, unde in peccato omissionis aut in appositione superflui non esset peccatum, si illa quae apponuntur essent convenientia nobis et voluntati Dei aut regulis iustitiae. Verum est quod aliter inest ista negatio in solo defectu boni quod debet inesse et aliter in contrario suo, quia in contrario est cum maiori elongatione et repugnantia. Et ideo, licet in contrario habitu vel actu malum videatur plus dicere de ente: ipsa tamen ratio mali, id est, disconvenientiae et repugnantiae ad verum bonum, in quantum talis, habet ibi plus negationis. — Quinto, patet hoc per simile in malis quae non sunt vitia moralia. Nam caecitas et surditas et consimilia aperte dicunt defectum visus et auditus. Malum etiam poenae inferni dicit recessum a quiete et iucunditate desiderata et dicit praesentiam disconvenientis et discordantis ab appetitu et ita dicit defectum convenientiae; dicit tamen illum defectum ut existentem in contrario, et ideo est maior quam si esset sola privatio quietis. — Sexto, quia si ratio malitiae, in quantum talis, dicit ens seu rationem entis:

(¹) Cfr. Pseudo-Dionysius, *De divin. nomin.*, cap. IV, § 20 (PG 3, 719).

ergo non solum prout est in genere naturae vel entis, sed etiam prout est in genere moris, dicit quid positivum et non defectivum. Ergo malitia, in quantum malitia et in quantum contraria bonis moribus, est quid indeficiens et perfectum ac per consequens et in genere moris bonum. Quod expressam contradictionem in se includit.

Ad rationem igitur praedictam dicitur quod ex praedicta positione non sequitur quod ratio malitiae sit ratio entitatis nisi solum per indifferentiam ^(a) realem, sicut ratio negativa qua homo non est asinus non est ratio positiva hominis, licet realiter non differat a sua ratione positiva seu a sua entitate. — Si vero instes quod, sicut bene dicitur quod homo, in quantum homo, est rationalis vel est non asinus, sic poterit dici quod entitas actus mali, in quantum entitas, est mala, et e contrario quod malitia, in quantum malitia, est entitas actus mali: dicendum quod huiusmodi reduplicatio ^(b) aliquando significat causam praedicati, ut, cum dicitur quod lux, in quantum lux, radiat, aliquando identitatem, ut, homo, in quantum homo, est animal rationale. Et hic modus est duplex, quia aliquando significat solam identitatem realem, ut, cum dicitur quod Dei sapientia, in quantum sapientia, est idem quod amor vel est essentia amoris, aliquando autem ultra hoc designat identitatem rationis. Et hoc modo negamus quod Dei scientia, in quantum scientia, non est amor, et quod Deum praescire mala culpa non est amare ea. Et hoc modo consimiliter negamus quod malitia, in quantum talis, non est entitas, nec entitas, in quantum entitas, est mala, quamvis secundo modo posset concedi, nisi ex communi usu plus significaretur per hoc modus tertius quam secundus.

Ad quartum dicitur primo quod vitia dicunt privationes eius quod deberet inesse subiecto potius quam eius quod deberet inesse ^(c) vitio, sicut caecitas dicit privationem visus qui deberet inesse oculo, non autem visus qui deberet inesse caecitati. — Secundo dicitur quod sicut in huiusmodi actibus vel habitibus essentialiter inest ratio mali, sic et ratio defectus indebiti. Et ideo in hoc casu non habet locum quod illud quod est impossibile inesse non debuerit inesse. Licet enim affectio vitiosa non possit non esse vitiosa, tamen non deberet ^(d) esse vitiosa. Sciendum tamen quod hic aequi-

^(a) Al. m. mg., del. *industriam*. ^(b) Al. m. ex *reduplico*. ^(c) Al. m. mg. *subiecto... inesse*. ^(d) Al. m. mg., del. *debet*.

vocatur modus debendi; quia aliter sumitur, quando dicitur quod mens debet non esse subiecta vitio, et aliter, quando dicitur quod vitium deberet non esse vitiosum. In primo enim significatur debitus ordo seu debita ordinabilitas subiecti capabilis debiti ordinis, in secundo vero significatur contrarietas et repugnantia ad ordinem debitum. Unde, cum dicitur quod vitium debet non esse vitiosum, sensus est: id est ^(a) indebite vitiosum seu est contrarium ei quod est vere et absolute debitum.

Si vero obicias quod malitia magis primo et per se denominat pravum actum vel habitum quam mentem, cum autem actus dicitur esse malus, sensus est quod est privatus debito modo et ordine et hoc indebite et inconvenienter; ex quo sequitur quod huiusmodi privatio sit indebita et inconveniens ipsi actui ac per consequens quod non sit essentialis, quia nullum essenziale est inconveniens aut indebitum suae essentiae vel suo essentiali, immo potius conveniens et debitum; et e contra illud quod debet alicui inesse non tollit eius essentiam et naturam, cum sibi advenit, immo potius perficit eam excludendo ab ea privationem sui; ex quo sequitur quod eius privatio sit accidentalis illi cui suum contrarium advenit ipsum perficiendo: dicendum quod malus actus vel habitus non dicitur malus nisi eo modo quo albedo dicitur alba. Quod non dicitur proprie denominative, immo potius est praedicatio identitatis. Et idem est, cum actus malus dicitur esse privatus debito modo seu mensura. Cum autem dicitur quod omne essenziale est debitum et conveniens suae essentiae: non est simpliciter verum de illo essentiali quod dicit solam defectivam negationem convenientiae et proportionis.

Praeterea, esse conveniens suae essentiae potest intelligi tripliciter, scilicet, aut quia essentia cum ipso et per ipsum habet esse conveniens seu convenienter, aut quia nunquam decet eam esse nisi sub inconvenientia ^(b) odibili et detestabili et digna puniri et quod solum pro tanto deceat eam esse convenientem ^(c), aut quia convenit et debet illud a nobis apponi seu dari suae essentiae. Patet autem quod formalis ratio malitiae seu inconvenientiae non est sibi ipsi conveniens primo modo et tertio, et tamen nemo potest negare quin saltem sit essentialissima sibi ipsi ^(d). — Rursus

^(a) V repetit.

^(b) Al. m. mg. ex *convenientia*.

^(c) Ex *incon-*

venientem. ^(d) Sequitur ras.

dicendum quod inconueniens et indebitum et conueniens et debitum sunt relativa. Relatio autem proprie non est eiusdem ad se, nisi illud realiter habeat vim duorum extremorum ad invicem correlatorum. Quando ergo malitia dicitur esse inconueniens, potius debet intelligi esse inconueniens Deo et personae a qua est et in qua est et toti universo quam sibi ipsi, nisi prout in ea sunt realiter plures rationes quarum una ut absolute et separatim sumpta disconuenit alteri et e contrario. Iuxta quod ratio essentiae, in quantum talis, disconuenit rationi suae malitiae, in quantum tali, aut iuxta quod pravus actus et habitus complectitur in se obiecta ad invicem ^(a) repugnantia, puta, quod bonum non summum amatur ut summum et habetur pro summo, summum autem, scilicet, Deus, habetur pro nullo.

Si vero adhuc obiciatur quod Dionysius, 4 capitulo *De divinis nominibus*, dicit ⁽¹⁾ quod malum est innaturale et instabile et ex hoc probat daemones non esse natura malos, hic autem ponitur malitia esse naturalis actui malo: dicendum quod tam Dionysius quam Augustinus ⁽²⁾ sumunt hic naturam et naturale pro sola natura substantiarum et suarum propriarum passionum vel eorum quae a creatore vel a recta et naturali conditione sunt eis inserta, actum autem malum potius ponunt sub genere voluntarii quam naturalis; et si sua essentia vocetur natura, non intelligitur verbum Dionysii de tali natura, sed potius intelligitur quod talis actus non potest esse naturalis alicui substantiae. — Quod autem supra dicitur quod modus et ordo quem privat malitia deberet inesse actui malo: dicendum quod non dicitur debere sibi inesse ex hoc quod sit capax eius vel ex hoc quod posset perfici ab ipso, sed solum quia nullus actus debet aut ^(b) debite potest a nobis fieri nisi sub recto modo et ordine. Unde potius dicitur deberi actui respectu nostri quam respectu essentiae actus mali. Quando etiam dicitur sibi deberi, sumimus absolutam ^(c) rationem essentiae actus mali, prout intelligitur ut generalis ad diversas species ^(d)

(^a) V vicem.

(^b) Corr. interl. ex ut.

(^c) Al. m.

(^d) Al. m. mg.

(1) Cfr. Pseudo-Dionysius, *De divin. nomin.*, cap. IV, § 23 (PG 3, 723sq.). (2) Cfr. *De civ. Dei*, XI, 17 (PL 41, 331sq.); *De libero arb.*, per totum, praesertim I, 1-13; II, 1, 2 (PL 32, 1221sq.); *Contra epist. Manichaei*, cap. 27 (PL 42, 193); *De actis cum Felice Manichaeo*, II, 14 (PL 42, 538); *Contra Secundinum Manich.*, cap. 10 (PL 42, 585sq.).

actus boni et mali. Tunc enim modo quasi logicali ^(a) intelligitur ut susceptibles boni modi vel mali.

Ad quantum dicitur quod, sicut supra in parte dictum est, culpa seu reatus addit supra habitum ad actum vitii obligationem personae vel naturae ad tale vitium non habendum et ad poenam et Dei iram inde iuste portandam. Quid autem sit ista obligatio seu condignitas vel debitum, in tractatu « quid dicat ordo iuris et signorum et consimilium » habet tradi.

Haec sunt igitur quae ad praesens de tantis difficultatibus dicenda occurrunt desiderantes minus bene dicta corrigi et minus elucidata plenius elucidari; quamvis non dubitem quod, ne dicam, secundum fidem catholicam, immo etiam secundum rationem rectam vehementer caecus et erroneus est qui non videt nec credit nos nasci malos et originali malitia depravatos.

Si cui autem iudicium primae damnationis humanae videtur difficile aut obscurum, attendat primo cetera universalia iudicia Dei, quia in omnibus aut fere omnibus relucet mira imago iudicii primi; sicut patet in omni iudicio quo pueri et homines simplices et etiam multi rectam viam veritatis et salutis quaerentes et desiderantes permissi sunt et permittuntur tam per proprios patres aut nutritores quam per quoscunque malos doctores vel rectores introduci in collegia errantium et in sectas erroneas aut in status moribus depravatos. Unde et hodie multos ex desiderio serviendi Deo videmus intrare quosdam status habentes speciem boni, in quibus tantam subversionem reperiunt et tot nexus attrahentes ad imitationem malorum quod fere videntur necessitari ad malum cuius contrarium a principio intendebant. Et tamen quis insanus dicet hoc a summo Deo iniuste permitti? — Secundo attendat humana iudicia quibus plerumque secundum rectum ordinem iuris filii pro patribus et cum patribus puniuntur. Attendat etiam naturales affectus et conceptus quibus homines ad huiusmodi iudicia quadam naturali iustitia inclinantur. Si enim hoc bene attenderit, non modicum ^(b) clarificabitur acies mentis suae ad profunditatem primi iudicii contuendam. A quo et a cuius sequelis nos per gratiam suam liberet Redemptor humani generis Iesus Christus, qui est Deus Dei vivi Filius, in saecula benedictus et benedicendus. Amen.

(^a) Ex *legibili* (?).

(^b) Al. m. mg.

QUAESTIO CXVII. APPENDIX.

Sed adhuc contra aliqua superius in tertio
principali dicta videtur posse obici.

Et primo, contra primam viam sumptam ex
primitate et integritate operis creationis.

1. Non enim fuit aut debuit esse sic primum quin in
Dei dispositione includeret congruum ordinem sui ad se-
quentia opera omnia et e contrario; unde et tota prophetica
Scriptura significat multa Deum ^(a) in primis temporibus
praedixisse et ordinasse propter futura ^(b) opera quae alias
non praedixisset nec fecisset; debuit ergo opus creationis sic
fieri quod ex nulla eius conditionalitate posset necessario se-
qui infectio et damnatio creandorum et propagandorum ^(c).

2. Item, creare universitatem animarum et hominum ut
necessario subituram aeternam damnationem et culpam non
est facere opus creationis earum integrum et perfectum, sed
opus detruncatum et imperfectissimum; sed constat quod sic
de facto creantur.

3. Item, qua ratione fuisset impium ex primo et abso-
luto ordine divinae dispositionis velle creare animas sub tali
necessitate subsequenter infectionis et damnationis earum sub
qua nunc creantur: eadem ratione fuit impium velle hoc a
principio sub aliqua conditione, et maxime sub tali quae
praecurreret omnem culpam animarum creandarum.

4. Item, contra rationem sumptam ex levitate et incon-
stantia mutantis sua opera arguitur primo ex hoc quod Deus
invenitur ea mutasse; nam propter casum daemonum plures
homines ^(d) ordinavit creandos, quam creasset, si illi stetissent,
et item plures creabuntur, quia homo peccavit quam si non
peccasset, et constat quod tota creatio hominum spectat di-
recte ad opus creationis.

5. Item, sicut angeli qui peccaverunt potuerunt peccare,
sic et illi qui in bono permanserunt, nec primum peccatum
peccantium dedit permanentibus aliquam impossibilitatem

(^a) V *Deus*. (^b) Ex *futuram*; post *opera* sequitur *ras*. (^c) V
propangandorum ex *propandorum*. (^d) Al. m. *ras*.

peccandi, immo potius occasionem, quantum fuit ex parte peccantium; ergo omnes potuerunt simul peccare ac per consequens et damnari; aut igitur tunc tota natura angelica fuisset frustrata suo fine, scilicet, aeterna Dei gloria et laude propter quam fuit creata, aut Deus creasset novos angelos, et si iterum isti peccassent, eadem ratione creasset alios, et sic in infinitum. Si dicatur quod Deus hoc non permisisset: hoc est contra illud quod supra supponitur et probatur, scilicet, quod Deus debuit creare angelos et homines ut possibiles peccare ac per consequens et permittere eos posse peccare.

6. Praeterea, ante primum peccatum primi angeli creditur maiorem necessitatem vel occasionem standi dedisse aliis quam sibi, immo pro tanto sibi maiorem, pro quanto ipsum fecerat meliorem.

Contra rationem vero secundam sumptam ex opere conservationis, qua dicitur quod, si Deus habuisset creare alium hominem, ex quo primus peccasset, posset sequi magnum inconueniens, scilicet, quod eadem ratione, si secundus peccaret, esset creatus tertius, et sic in infinitum.

7. Contra hanc, inquam, arguitur: quia hoc ipsum eadem ratione posset sequi in opere electionis ad gratiam et gloriam, quia primis electis peccantibus haberent eligi alii, illisque peccantibus iterum alii, et sic in infinitum.

8. Item, contra vias sumptas ex demerito Adae et ex iusta poena sui peccati arguitur: quantumcunque enim demeruerit se puniri gravissime, nunquam potuit mereri poenam quae necessario redundaret in animas creandas absque praevia ^(a) culpa ipsarum; sed ipsas necessario infici infectione prava est maxima poena ipsis nec aliqua culpa ipsarum praecedit hanc infectionem; ergo Adam nullo modo potuit mereri necessitatem huius infectionis, nec Dei iustitia summa potuit talem poenam inferre.

9. Item, Deus creans animas debuit potius in creando intendere bonum universitatis ipsarum quam malum; sed eas esse et fieri sub tali infectione et damnatione est eis peius quam omnino non esse; ergo peius fuit eis sub tali conditione creari quam omnino non creari.

(^a) Al. m. mg., del. *prima*.

10. Item, contra id quod dicitur, scilicet, quod in tali punitione Adae nullum praeiudicium factum est proli nondum factae, sed adhuc fiendae, arguitur: quia licet per hoc non praeiudicaretur ei ^(a), antequam esset ^(b), praeiudicabatur tamen pro illa hora creationis prolis in qua necessario subiciebatur infectioni in ea ^(c) imprimendae.

11. Praeterea, dato quod a principio fuisset instituta talis necessitas causalis infectionis prolis, certum est quod grande praeiudicium esset ei ^(d) factum; ergo per nullam punitivam iustitiam potest ei ^(e) hoc praeiudicium iuste inferri.

12. Praeterea, omnis effectus est aliquo modo in sua causa, et ideo pro quanto ibi est, potest ei praeiudicium inferri, si eius causalitas, prout est in eum relata, subvertatur in eius iniuriam et damnationem et in eius perversam formationem.

Item, contra septimam viam ^(f) ex divina praescientia sumptam obicitur.

13. Licet enim culpae et poenae ipsarum praesupponant personas peccantium prius fuisse factas, nihilominus Deus aequè primo et aequè ab aeterno praescivit culpas et voluit poenas, sicut praescivit et voluit creare personas peccantium; licet etiam culpa sit tempore posterior, nihilominus Dei aeterna praescientia et dispositio debuit attendere ordinem priorum operum ad posteriora mala et bona et e contrario.

14. Item, quicumque opus secundum varias condiciones seu relationes male circumstantiabile praefigit se facturum immobiliter et in omnem eventum, quantumcunque incongruum suo operi et ipsi operanti, est pravus et malevolus; sed hoc ponitur in proposito, cum dicitur quod Deus praefixit se propagaturum humanum genus, etiamsi propter peccatum Adae tota propagatio esset infecta et damnata.

[Solutio Obiectorum]

Ad primum dicendum quod bene fatemur prima Dei opera habere congruum ordinem ad omnia sequentia et e contrario, sed in hoc ipso intendimus dicere quod congruus ordo priorum ad sequentia exigit in prioribus rationem et habitudinem primitatis; quamquam, sicut duplex est primi-

^(a) V. *eis*.

^(b) V. *essent*.

^(c) V. *eis*.

^(d) V. *eis*.

^(e) V. *eis*.

^(f) Al. m. mg.

tas, scilicet, temporis et dignitatis, seu primitas materialis et formalis seu finalis, sic finalis consummatio universi habuit quandam primitatem rationis finalis ad opera temporaliter vel materialiter priora, et pro tanto fuerunt priora in intentione divina. Huiusmodi autem finalia sunt consummata iustitia retributionum et consummata misericordia seu gratia et gloria seu consummata participatio divinae beatitudinis Deique glorificatio a beatis et in beatis. — Rursus, congruus ordo priorum ad sequentia exigit quod ea quae non sunt nisi per accidens, puta, peccata, in quantum sunt defectiva et mala, non habeant ordinem per se, nec propter ea vincatur Deus ne possit nobilia opera et nobilissimum ordinem ipsorum condere, quin potius ordo divinorum operum exigit quod Deus sit in hoc victoriosissimus ^(a) super mala. Sicut igitur creatio naturae angelicae et humanae cum potestate merendi ac per consequens et demerendi non fuit dimittenda propter voluntarium et culpabilem casum quorundam potentem ab eis vitari et etiam debitum vitari: sic nec creatio potentiae generativae seu propagativae humani generis in uno primo homine cum potestate merendi et demerendi non fuit dimittenda pro casu eius voluntario non necessario futuro.

Ex hoc autem sequitur quod propagatio humani generis ex primo homine sic instituto poterat sortiri duplicem seu triplicem respectum. Primum quidem ad primam Dei institutionem qua sic primum hominem fecit rectum et perfectum ut tota generatio humani generis ex eo, si non peccaret, fieret necessario recta. Et pro tanto primus ordo huius primae institutionis habuit in prima intentione et in primo eius opere necessariam rectitudinem et integritatem totius humani generis. — Secundus respectus fuit ad primum hominem tanquam ad primum patrem et tanquam ad potentem peccare et peccando depravare totam potentiam suam generativam. Sicut autem ipse Adam, antequam peccasset, recte praeeligebat se sic creatum esse cum potestate peccandi quam si nullo modo creatus vel creandus esset; unde et summas gratias agebat Deo de tali sua creatione et agere debebat; immo etiam pro quanto, si voluisset peccatum vitare, huiusmodi potestas peccandi et merendi erat finaliter ad malus bonum et ad maiorem gloriam eius, habuit simpliciter praeeligere praefatum modum suae creationis potius ^(b) quam alium: sic totum humanum genus recte praelegisset

(^a) Al. m. ex *victoriosissimus*. (^b) Al. m. mg. ras.

se sic radicaliter creari in primo patre potius quam si nullatenus crearetur, ut scilicet sic dependeremus ab eius voluntate sicut ipsemet dependebat. Non enim potuit suae proli nocere, nisi prius noceret sibi, nec plus inclinabatur ad depravandum generationem humani generis quam ad depravandum se ipsum. Quod autem hoc recte praeeligere ^(a) debuisset probat maioritas boni. Constat enim quod maius bonum erat sic creari quam nullo modo creari. Constat etiam quod sic creari nullum malum seu damnum ponebat in sic creatis, sed solum merum bonum cum possibilitate damni nullam includente occasionem et inclinationem ad malum, immo potius opposita, scilicet, maximam inclinationem et rationem in primo patre ad fugiendum sibi et nobis hoc damnum. — Tertius respectus humani generis fuit ad primum patrem iam peccato infectum et ad eius generativam potentiam iam peccato depravatam. Constat autem quod, sicut peccatum Adae non potuit esse de numero primo conditorum nec includi ^(b) in primo ordine primae conditionis nisi solum per modum possibilis et fugibilis: sic nec praedicta depravatio suae potentiae generativae ac per consequens nec depravata generatio humani generis. Si ergo posterius non negat, immo necessario praesupponit suum prius: patet quod depravata generatio humani generis necessario praesupponit ^(c) primum respectum humani generis ad suam primam et rectam et integram institutionem, ita quod sic debet agere gratias Deo de sua prima recta institutione acsi de facto pervenisset ad ipsum, quia nullo modo defecit ex parte Dei quin perveniret ad ipsum.

Ad secundum dicendum quod creatio animarum et hominum potest referri aut ad suam primam institutionem aut ad subsequentem depravationem operis primo recte instituti. Primo modo nihil habuit in se, ex quo humanum genus necessario subiisset culpam et damnationem. Secundo etiam modo nihil habuit per se et ex se ex quo talis infectio sequeretur, sed solum habuit hoc per accidens, scilicet, propter voluntarium et incidentalem eventum peccati Adae et depravationis suae potentiae generativae. Igitur secundum primum respectum fuit opus creationis humani generis integrum et perfectum. Quantum autem ad secundum fuit ex se bonum et solum per accidens detruncatum seu propter accidens vel incidens.

(^a) Al. m. ras. (^b) Ex *includit.* (^c) Al. m. mg. ex *supponit.*

Ad tertium dicendum quod nequaquam est eadem aut consimilis ratio in volendo primo et absolute creare homines sub necessitate infectionis et damnationis, sicut est in volendo eos creare sub tali necessitate per accidens et per subsequentem culpam hominis subadiuncta. Et satis abunde patet hoc ex praemissis. — Praeterea, non debet dici quod Deus a principio pro principio voluerit sub aliqua conditione creare homines sub necessitate praefatae infectionis. Potest tamen dici quod a principio, immo et ab aeterno non pro principio, sed pro tempore subsequente culpam Adae voluit creare homines sub tali necessitate, et hoc non ex aliqua complacentia ipsius pravae infectionis nec etiam ex absoluta complacentia damnationis hominum, sed solum ex amore iustitiae punitivae et ex intentione proseguendi et gubernandi congrue universum primitus institutum, et item ex intentione eliciendi inde numerum electorum et opus reparationis.

Ad quartum dicendum quod, quando per infallibilem et immutabilem regulam et artem opificis mutatur opus secundum exigentiam finis, tunc nulla est levitas aut ^(a) inconstantia; hoc enim modo Deus mutat status et tempora et transfert regna atque constituit. Sed quando ex improvisione futuri eventus aut contra exigentiam ultimi finis et contra rectum ordinem rationis et artis mutat opus vel propositum, patet quod ibi est levitas et inordinatio indecens et impossibilis Deo. Sic autem dicimus quod fuisset, si Deus propter subsequens peccatum Adae totaliter annihilasset primam institutionem humani generis in ipso fundatam. Ex quo enim recta ratio dictabat primum hominem et totum humanum genus in eo sic fuisse creandum quod ipse posset peccare et peccando se et totam potentiam generativam humani generis depravare ac pro tanto totum humanum genus corrumpere, ex quo etiam ultimus finis divinorum operum exigebat tam per iustitiam quam per misericordiam quam per triumphalem sapientiam et potentiam opus inceptum ad consummationem finalem perducere: patet quod contra rationem artis et contra exigentiam finis Deus annihilasset opus primitus institutum. Ubi autem finalis consummatio primi operis exigit aliquod novum adici priori, non est contra rationem finis aut artis. Et ideo, si propter casum daemonum aut hominum adicitur maior numerus hominum ad finalem consummationem primi operis: nullum inconveniens includit, et maxime

(^a) Al. m. mg.

quia primus homo sic fuit conditus ut ex ipso possent innumerabiles generari. Et pro tanto nullus numerus adicitur, quin quodammodo causaliter et radicaliter praeexistisset in primo. Unde et adiectio numeri consonat primo operi, nam monstrat et praesupponit fundamentalitatem et causalitatem ipsius in infinitum multiplicabilem.

Ad quintum dicendum quod, si indecens fuit Deum permittere totam universitatem angelorum peccare et damnari, oportet dicere quod Deus hoc nullatenus permisisset. Si autem non fuit indecens, adhuc non sequitur simpliciter quod primum opus creationis angelorum fuisset annihilatum, sed solum quod quoad finem aeternae gloriae fuisset quasi annihilatum. Dixerunt autem quidam quod hoc non esset inconueniens Deo aut universo ^(a), quia cum summa Dei iustitia sit aequae nobilis et decens sicut est eius summa misericordia, ita esset decens et nobilis ordo iustitiae aeternaliter punientis omnes angelos, si peccassent, sicut est decens et nobilis ordo misericordiae glorificantis perseverantes in bono.

Sed contra hos arguitur: quia sicut indecens esset corpus esse perpetuo sine capite aut materiam sine forma, sic indecens ^(b) esset Deo et universo quod nulla esset ibi natura rationalis amans et glorificans Deum et participans gloriam eius, haec enim est caput et finis totius universi. Unde sicut inconueniens esset mundum carere omni natura rationali, quia tunc mundus de nihilo serviret: sic indecens esset mundum esse absque aliquo Dei amico Deum laudante et de suis operibus sibi gratias agente. — Praeterea, licet ordo iustitiae punitivae, prout est in Deo seu prout est ipse Deus, sit summus et aequalis Deo: nihilominus ordo poenarum iustarum ab ipso factus non est aequalis creato ordini gratiae et gloriae beatorum, immo ille ordinatur ad istum sicut ad suum finem, poena enim damnatorum est a Deo ordinata ad gloriam electorum. — Praeterea, sicut ordo poenarum non potuit a Deo fieri primo et absolute, immo necessario praesupponit aliquem fundamentalem ordinem gratiae creantis in originali iustitia creaturam rationalem: sic necessario exigit sibi annecti ordinem praedestinationis aliquorum electorum in quibus Deus expandat et communicet suam ineffabilem gloriam et caritatem. Absit enim dicere quod sufficiens finis universi sit in totali recessu omnis creaturae rationalis a Deo, qualis est in damnatis, immo oportet ^(c) quod sit in im-

(^a) Ex universo.

(^b) Al. m. ex indens.

(^c) Add. interl. al. m.

mediata ad Deum unione et fruitione sufficientis collegii electorum et beatorum. Eadem autem ratione qua decuit creari naturam angelicam et humanam et ex utraque universum integrari: eadem ratione, secundum Anselmum ⁽¹⁾, libro *Cur Deus homo*, decuit sufficientem numerum ex utraque finaliter in aeterna Dei societate et gloria collocari.

Si autem decuit hunc numerum elici ex fundamentali opere primitus instituto, prout superius multipliciter est probatum, tunc his praesuppositis ad argumentum quadrupliciter respondetur.

Quidam enim dicunt quod praedestinatio non sic supponit omnimodam contingentiam in actibus electorum, quin pensato totali concursu divinarum gratiarum super electos, quantumcunque et quotiescunque ceciderint, reducendos, usquequo finaliter perseverent, includat quandam necessitatem salvationis eorum. — Sed contra hoc obicitur; tum quia reparatio lapsuum non habet, etiam secundum istos, locum in angelis, sed solum in hominibus; tum quia quilibet homo videtur posse cadere a gratia sibi data, usquequo fuerit immobiliter confirmatus in ea.

Alii dicunt quod Deus non permisisset angelos cadere sub aliquo numero opposito decenti consummationi status gloriae ex angelis et hominibus integrandi. Et ideo, licet unumquemque angelum singillatim et separatim sumptum permiserit posse peccare et cadere, non tamen sub relatione ad numerum nimium cadentium in simul sumptum; immo pro illo nunc, quo numerus sufficiens compleretur, aut reliquos immobiliter confirmaret, aut saltem per aliquam novam inspirationem seu motionem sic eos in bono teneret quod non caderent, usquequo ipsos confirmaret aut solo suo imperio nolente eos cadere teneret eos in bono absque novo influxu. Nam sic Deo prohibente nulla potentia creata posset agere actum sibi non permissum, quantumcunque ex se esset sufficiens ad agendum. — Sed contra hoc obicitur, quia aut ante hanc prohibitionem seu inspirationem prius naturaliter peccarent illi qui caderent, aut haec inspiratio seu prohibitio naturaliter praeiret peccatum cadentium. Si autem peccatum cadentium praeiret, ergo reliqui potuissent peccare et cadere simul, cum illi peccaverunt, ex quo aequaliter erant potentes peccare. Si vero prohibitio praeivit, tunc non solum disiunctive seu relative praeiegit prohibitos, sed etiam sim-

(¹) Cfr. capp. 16-18 (PL 158, 381sqq.).

pliciter et absolute, ita quod nunquam permisit eos cadere. Praeterea, cum primus angelus, antequam peccaret, prae-
celleret reliquos in donis gratiae: quare ante eius peccatum
ceteri fuissent plus prohibiti peccare quam ipse? Si vero di-
catur quod primum peccatum cadentium et cohibitio aliorum
a casu fuit simul: contra hoc arguitur, quia causa peccati
est prius naturaliter ipso peccato, etiam respectu illius nunc
in quo causat primum ^(a) peccatum, quia in ipso nunc potuit
non agere illum actum peccati. Prohibitio autem seu impe-
ditio actus peccati respicit causam eius, prout praecedit
actum peccati; quia, postquam est in actu peccati, non po-
test prohiberi seu impediri ne efficiat id quod facit. Ergo
prohibitio naturaliter praeivit illum actum peccati, quem
potuissent habere angeli remanentes, si permissi fuissent
peccare ^(b) in illo nunc in quo ceteri peccaverunt.

Alii dicunt quod Deus in praeordinando numerum prae-
destinatorum seu beatorum non solum attendit causales po-
testates meriti et demeriti, sed etiam ipsos actus meriti et
demeriti; quia non prius videt potentias quam omnes futu-
ros actus earum nec prius videt fienda in primo tempore
quam fienda in tempore postremo, quia in actu divini videre
et velle non potest esse, prius et posterius nec dependentia
ab obiectis. Unde non prius vidit creationem angelorum
quam eorum finalia merita vel demerita nec prius voluit
eorum creationem quam perseverantium glorificationem et
cadentium damnationem; quamvis voluerit beatificationem
ut praesupponentem praecedens finale meritum et consimi-
liter voluerit damnationem ut praesupponentem praecedens
demeritum. — Sed contra hunc modum arguitur, quia istud
non tollit quin omnes angeli qui perseveraverunt potuerint ^(c)
peccare et damnari, et quin, si hoc, prout fuit possibile,
evenisset, Deus praeordinaverit aut nullos alios creandos
et salvandos vel aliquos de peccantibus reparandos. Prae-
terea, visio numeri perseverantium et numeri cadentium
non est causa praeordinationis determinati numeri beatorum
nec una praeit naturaliter alteram, immo sunt simul natura.
Ipsa etiam visio non est causa casus vel perseverantiae an-
gelorum; non enim infert necessitatem libertati et contin-
gentiae actuum meritoriorum et demeritoriorum.

Sed isti respondent ad haec: quia sicut in Deo est du-
plex voluntas, scilicet, conditionalis et absoluta seu volun-

^(a) Al. m. ras. ^(b) Sequitur ras. ^(c) Ex *potuerun*.

tas antecedentis et voluntas consequentis: sic in eo est praeordinatio conditionalis, iuxta quod conditionaliter praeordinavit nullum alium substitui in loco angelorum cadentium, si ipsi non caderent, et istae sunt apud eum innumerabiles, sicut et possibilitas conditionum. Alia est praeordinatio absoluta et praefixa non solum quoad numerum salvandorum in specie sumptum, sed etiam quoad singulares personas ipsorum salvandorum. Nam non minus infallibiliter nec minus fixe ab aeterno praeordinavit et praefixit eos qui salvabuntur salvandos quam praefixerit certam speciem numeri salvandorum. Quemadmodum igitur voluntate et praeordinatione conditionali potuit Deus velle quod, si hunc mundum non crearet, crearet alium sibi aequivalentem: sic conditionaliter potuit velle quod, si hi non perseverarent ac per consequens nec salvarentur, poneret alios loco eorum. Nunquam tamen praefixe alios ordinavit nisi solum istos. Licet enim visio finalis casus vel perseverantiae non sit causa praeordinationis numeri praefixi beatorum, includitur tamen in ratione obiectiva ipsius praeordinationis. Licet etiam praedicta visio non sit causa casus vel perseverantiae, nihilominus subministrat rationem obiectivam voluntati praeordinanti praefixum numerum beatorum et damnatorum. — Sed adhuc obicitur quod hoc non satisfacit ^(a), quia Deus nulla voluntate, sive absoluta sive conditionali, potuit velle aliquid inconveniens. Sed omnes damnari et nullum salvari aut leviter et inordinate sua opera mutare aut semper in infinitum alios pro aliis substituere esset inconveniens. Hoc ergo non potuit Deus conditionaliter velle. Praeterea, illa praeordinatio quae praefigit certam speciem numeri beatorum est secundum modum intelligendi prior illa quae praefigit determinatas personas beatorum seu quae praefigit non solum ^(b) numerum in specie, sed etiam in suis singularibus suppositis. Quamvis ergo praefixio singularium personarum et singularis numeri earum praesupponat seu in sua ratione obiectiva includat visionem finalis perseverantiae ipsarum, non propter hoc praesupponit eam praefixio numeri in specie seu in communi.

Quartus igitur modus concordat in aliquo cum secundo et partim cum tertio et ultra hoc aliquid superaddit. Dicit enim cum secundo quod Deus non permisisset aliquid inconveniens ac per consequens nec aliquem inconvenientem numerum angelorum cadentium nec aliquam inconvenientem

(^a) Al. m. mg. ex facit.

(^b) V om. n. s.

substitutionem aliorum pro aliis, puta, in infinitum. Cum tertio vero modo dicit quod praefixio singularium personarum includit in sua ratione obiectiva visionem finalis perseverantiae, deinde addit quod ex hoc solo quod Deus non permisit immo noluit omnes simul cadere nec in numero inconvenienti ordini universi, quamquam de unoquoque angelorum hoc singillatim permiserit, ex hoc, inquam, solo fuit impossibile omnes simul peccare aut in aliquo numero inconvenienti; quamvis ex hoc illi qui perseveraverunt nihil prohibitivum vel impeditivum casus plus habuerint ante casum aliorum quam illi qui ceciderunt, ita quod divina prohibitio ante casum daemonum non plus dedit causam vel necessitatem perseverandi seu non peccandi illis qui perseveraverunt quam illis qui ceciderunt, quia sub disiunctione ita potuerunt illi cadere sicut isti et isti perseverare sicut illi. Et sicut est impossibile voluntatem liberam simul velle contradictoria, quamvis disiunctive simul possit in opposita; vel sicut, si Deus mihi concederet quemcunque unum duorum pomorum vel numerorum mihi oblatorum posse accipere, non autem ambos simul, constat quod pro eodem nunc possem disiunctive in utrumque, non autem coniunctim: sic respectu divinae voluntatis impossibile fuit simul hos cum illis cadere vel illos cum istis, quamvis fuerit hoc possibile disiunctive, id est, tot de his vel tot de illis.

Modus autem iste primo probatur, deinde declaratur. Probatur quidem, quia constat quod Deus potuit modo praedicto hoc disiunctive permittere et disiunctive nolle. Constat autem quod illud quod non permittit fieri est impossibile fieri sub illo modo sub quo ipse non ^(a) permittit et sub quo non ^(b) vult illud esse ^(c) possibile, alias sua voluntas non esset omnipotens. Nec potest dici quod in nolendo praedicta disiunctive seu in permittendo tantum disiunctive includatur aliqua contradictio.

Deinde modus iste declaratur. Sicut enim futura contingentia, prout subsunt divinae visioni ut sibi praesentia, sunt necessaria, prout tamen referuntur ad suam causam, sunt contingentia vel possibilia non esse: sic praedicta disiunctio coniunctim sumpta est impossibilis ^(d) per respectum ad causam primam, scilicet, ad Dei velle seu nolle, quamvis fuerit possibilis per respectum ad causas secundas secundum se et

^(a) V expunxit. ^(b) V om. ^(c) *Illud esse ex e. i.; illud in mg.*
^(d) *Ex possibilis.*

absolute sumptas et ut ad Dei prohibitionem non relatas. Sicut ergo, quando ex possibilitate eventus, cuius oppositum est a Deo praescitum, relata ad suam causam effectivam infertur eiusdem eventus possibilitas, prout est relata ad Dei praescientiam oppositum eius scientem, fit fallacia seu falsa consequentia: sic fit et in proposito, quando ex hoc quod coniunctio praedicta ^(a) disiunctive est possibilis per respectum ad causas secundas infertur esse possibilis per respectum ad causam primam nullatenus permittentem ^(b) illam impleri coniunctim, sed solum disiunctim. Vel potest dici quod etiam est impossibilis per respectum ad causas secundas, non propter se, sed propter Dei prohibitionem non permittentem eas posse coniunctim peccare. Sicut enim ad secundam causam, quantumcunque sufficientem ad agendum aliquem effectum, non potest sequi effectus, si Deus prohibeat vel non permittat, quamvis nullum novum effectum aut subtractionem activae efficaciae faciat tunc in causa secunda: sic eadem ratione non potest praedicta disiunctio coniunctim fieri, quamvis nullam subtractionem activae efficaciae nec aliquem ^(c) novum effectum fecerit in causis secundis impossibilitantem eas ad coniunctim faciendum praedictam disiunctivam.

Item, iste modus concordat cum primo modo respectu hominis lapsi salvandi, quia non omnibus praefigitur idem tempus meriti et perseverantiae finalis, sicut omnibus angelis supponitur idem tempus fuisse praefixum. Quod ergo Deus uni homini iam iusto praefixerit aliquod tempus, quod si pertransiret, forsitan non finaliter perseveraret in gratia iam suscepta, alterum vero permittit transire usque ad tempus in quo finaliter cadit, est a gratia Dei primum eligente ad finalem perseverantiam et a Dei permissione permittente secundum vivere et finaliter cadere, prout in quaestionibus de praedestinatione plenius est ostensum. Unde quantum ad hoc Dei praedestinatio maiorem necessitatem salvationis infert primo quam secundo, quamvis nec primo simpliciter pro omni priori tempore inferat, prout est ibi ostensum. Clarius autem recitavi hos duos modos praedestinandi electos in I parte *Summae*, ubi agitur de Dei voluntate, quaestione XXVI, ubi et respondetur ad rationes quibus probatur contradictionem in his duobus modis includi. Cui autem nullus praedictorum modorum placet, inveniat meliorem quem libenter addiscam.

^(a) V *praedictae*.

^(b) Ex *promittentem*.

^(c) In *ras*.

Ad sextum autem patet ex iam dictis, quia licet Deus ante primum peccatum daemonum non dederit aliis maiorem necessitatem vel occasionem non peccandi, nihilominus fuit impossibile omnes illos cum omnibus istis simul seu conjunctim peccare propter solam prohibitionem Dei hoc non permittentis.

Ad septimum etiam patet ex supradictis, quia nunquam substitutio aliorum pro aliis potuit in infinitum aut in alio ^(a) numero inconvenienti succedere, quia Deus non potuit hoc velle nec etiam rationem permittere ex qua hoc sequi oporteret.

Ad octavum dicendum quod prima est falsa, loquendo de poena quae est realiter idem quod ipsa culpa, solum ab ea differens ratione. Prima autem infectio animae prolis est ipsa culpa. Quae quidem habet rationem poenae, pro quanto est ipsi animae damnosa, rationem vero culpaе habet, pro quanto est prava et Dei offensiva et ab ipso iuste odienda. — Praeterea, mereri infici animam creandam potest intelligi dupliciter, scilicet, directe et absolute seu primo et per se, aut indirecte et per accidens, scilicet, merendo et faciendo ^(b) depravationem propriae naturae et potentiae generativae corporis prolis in qua fundamentaliter fuit a Deo praefixa creatio animae prolis. Primo modo non meruit Adam infici animam prolis, sed solum modo secundo.

Ad nonum dicendum quod, prout creatio animarum fuit praeinstituta seu praeordinata in prima conditione Adae recte conditi, sic fuit melius pro animabus eas ibi praefigi et cum possibilitate Adae et ipsarum in eo quam si nullatenus essent creandae; sicut et ipsi Adae fuit melius sic creari cum possibilitate peccandi quam si nullo modo esset creandus. Quia vero perfectus ordo universi et honor Dei exigebat creationem animarum aliter non debere ab ipso praefigi: idcirco simpliciter fuit melius tam animabus quam ordini universi et divino ^(c) honori earum creationem sic praefigi. Prout vero ipsarum creatio refertur ad peccatum Adae et ad eius generativam potentiam iam depravatam, dicunt quidam quod, licet eis non sit melius sic creari quam non sic creari, nihilominus est hoc melius ordini universi, et exigit hoc fieri prima praeordinatio creationis earum, et etiam pro tanto ipsum demeritum Adae, pro quanto praesuppositio culpaе exigit illum in quo est servari in esse ad

(^a) In ras. (^b) Ex faciendo. (^c) In ras.

suam poenam potius quam ad suum bonum. Pro quanto enim in prima Dei praeordinatione fuerunt animae quasi quodammodo creatae in creatione Adae et in eius casu quodammodo causali depravatae: pro tanto praesupponuntur a Deo ut iam culpabiles ac per consequens et debere eis dari et servari esse ad suam iustam poenam. Augustinus vero, libro III *De libero arbitrio* et libro IV *Contra Iulianum*, dicit ⁽¹⁾ quod melius est eis sic creari, quia poena solius peccati originalis non est nec erit tanta quin melius aut minus malum sit eis esse cum tali poena quam omnino non esse. Dicit enim quod verbum ⁽²⁾ Christi de Iuda, scilicet, *melius illi erat, si natus non fuisset*, non est dictum nisi de sceleratissimis.

Si autem contra hoc arguas quod melius est omnino non esse quam esse perpetuum Dei inimicum et quod, si melius est eas esse quam omnino non esse, tunc a Deo tanquam ab amante eis tale bonum recipiunt tantum bonum, ex quo sequitur quod Deus potius amet eas quam odiat: potest dici quod respectu beatitudinis et respectu divinae societatis et usque ad aliquantam iram et poenam sunt Dei inimicae, quia Deus nullo modo pateretur eas, in quantum originaliter pravas, beatificari vel sibi associari nec esse sine aliqua poena. Non tamen odit eas usque ad tantam iram et poenam et miseriam ex qua suum esse sit eis minus bonum, quam poena et ira sit eis mala.

Quidam vero dicunt quod, prout aliquid dicitur esse bonum alicui ut dominatio possessori seu libero fructuari ipsius boni, sic non est eis melius esse quam non esse nec peius, quia morientes in solo peccato originali nunquam habebunt liberum usum. Prout vero irrationalibus seu quibuscunque non habentibus nec habituris usum rationis dicitur aliquid esse bonum vel malum: sic bonitas sui esse quoad quid praeponderabit malo suae culpa et poenae, et hoc malum quoad quid praeponderabit bono sui esse. Nam omnis beatus vel sanctus recte praeeligeret omnino non esse quam in tali culpa et poena perpetuo esse; alias non sufficienter horreret esse perpetuo Dei inimicum et ab eius gloria separatum. Non habendo vero relationem ad Dei amicitiam et gloriam neque ad eius inimicitiam et offensam, sed solum ad absolutam bonitatem ipsius esse et talis naturae et ad sensibilem poenali-

⁽¹⁾ Cfr. *De libero arb.*, III, 20, n. 56 (PL 32, 1298); *Contra Iulianum*, V, 11, n. 44 (PL 44, 809). ⁽²⁾ Matth. 26, 24.

tatem mali sibi adiuncti minus praeponderat ipsum esse ipsi malo aut saltem aequivalet. — Rursus, quoad quemlibet istorum trium modorum sciendum quod, quamvis post peccatum Adae sit propagatio hominum per accidens nociva animabus damnandis, est nihilominus per Christi gratiam salutifera universitati salvandorum ex corrupta massa humani generis. Ad quam quidem universitatem ordinatur sicut ad suum finem tota universitas damnatorum, pro quanto tendit in gloriam beatorum et in Dei glorificationem a beatis et in beatis.

Quis autem istorum trium modorum sit verior non constat mihi ex Scriptura Sacra aut ex altera indubitabili auctoritate fidei catholicae. Attamen prior modus est pro tanto semper verus, quia dato quod peius eis esset sic esse quam non esse, nihilominus melius fuit eis earum perfectam creationem in creatione Adae praefigi et fundari cum possibilitate cadendi ab ea, si Adam peccaret, quam fuisset omnino non creari nec esse. Et ultra hoc eas sic creari sicut nunc creantur est melius ordini universi et iustitiae Dei quam omnino non esse. Et praecipue hoc est verum respectu operis redemptionis et respectu electorum de humano genere salvandorum.

Ad decimum dicendum quod, si proli non fuisset melius in creatione Adae modo praefato praefigi, tunc praefixio creationis eius in creatione Adae fuisset in praeiudicium prolis. Ex quo autem prolis creationem praefigi in Adam cum possibilitate cadendi saepius tacta fuit melius proli^(a): patet quod nullum praeiudicium fit proli, cum Deus exequitur praefixionem praefatam sub conditione sub qua fuit praefixum.

Ad undecimum patet ex dictis, quia instituere a principio absolute causalem necessitatem infectionis prolis non solum fuisset in praeiudicium prolis, sed etiam secundum se et absolute poneret maximam pravitatem in creatore. Sed post primam et rectam institutionem causalis originis prolis inferre per iustitiam punitivam causalem necessitatem infectionis prolis non est in iniustum praeiudicium prolis, quamvis sit in poenam eius damnosam.

Ad duodecimum patet ex dictis, quia si ex prima institutione causalitas prolis esset depravata, factum esset praeiudicium^(b) proli, si talis causalitas redundaret in eam.

^(a) Al. m. mg. f. m. p.

^(b) *Esset praeiudicium ex p. e.*

Ad decimum tertium patet ex supradictis, quia non negatur quin Dei aeterna praeordinatio attendat relativum ordinem priorum ad posteriora et posteriorum ad priora, sed non sic quod propter subsequentem culpam secundarum causarum Deus omittat vel destituat rectum ordinem primae institutionis suorum primorum operum.

Ad decimum quartum etiam patet ex dictis, quia quamvis Deus non praefixerit aliquod opus suum sub aliquo eventu vel conditione male circumstantiata seu inconvenienti: nihilominus convenienter praefixit immobiliter illa opera quae ^(a) nec per subsecuturos eventus nec per alias circumstantias sortita sunt aliquam inconvenientiam. Et sic est in proposito.

(^a) V *quibus*.

QUAESTIO CXVIII.

Deinde quaeritur an peccatum veniale
sit contra Dei praeceptum.

Et videtur quod non.

1. Multa enim venialia non possunt a nobis vitari; sed Deus nihil^(a) praecepit nobis impossibile, unde Hieronymus, *Ad Demetriadem* epistola I^(b), dicit⁽¹⁾ quod nefas est dicere Deum aliquid impossibile praecepisse; ergo et cetera.

2. Item, Iohannes dicit⁽²⁾, quod *mandata eius gravia non sunt*, et Christus dicit⁽³⁾, *iugum meum suave est*, et illi *adhaeret sedes iniquitatis qui fingit laborem in praecepto* secundum Psalmistam⁽⁴⁾; sed si prohibentur^(c) ex praecepto venialia, mandata eius essent gravissima, quia gravissimum est vitare venialia; ergo et cetera.

3. Item, illud quod est contra Dei praeceptum infert maximam laesionem, aufert enim divinam amicitiam; unde in Iohanne dicit⁽⁵⁾ Christus, *qui non diligit me sermones meos non servat*, et in Matthaeo⁽⁶⁾, *si vis ad vitam ingredi, serva mandata*, quasi dicat, sine observantia eorum non potes intrare, et Iacobus dicit⁽⁷⁾ quod *qui totam legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus*; sed veniale non facit tantam laesionem, immo compatitur se cum caritate et cum vita gratiae neque^(d) inducit reatum totius legis; ergo et cetera.

4. Item, illud quod Deum inhonorat debet esse valde vile et deforme; sed per praevaricationem legis Deus inhonoratur iuxta illud < ad > Romanos 2⁽⁸⁾, *per praevarica-*

(a) Al. m. mg.; B⁷ *praecipit* pro *praecepit*. (b) Ita B⁷, V II. (c) B⁷ *prohiberentur*. (d) Al. m. mg., del. *nec*.

(1) Cfr. Pseudo-Hieronymus (Pelagius), *Epist. I*, cap. 16 (PL 30, 30).
(2) 1 Ioh. 5, 3. (3) Matth. 11, 30. (4) Psalm. 93, 20. (5) Ioh. 14, 24.
(6) Matth. 19, 17. (7) Iac. 2, 10. (8) Rom. 2, 23.

tionem legis Deum ^(a) *inhonoras*; propter quod Anselmus, libro *Cur Deus homo*, dicit ⁽¹⁾ quod prius deberet homo permittere ^(b) totum mundum deleri quam facere aliquid contra nutum voluntatis Dei; sed per peccatum veniale Deus non inhonoratur, alias omnis sanctus habens veniale contemneret Deum et vituperaret; ergo et cetera.

5. Item, per praecepta non prohibentur nisi contraria ^(c) virtutibus; sed venialia non contrariantur eis, quia nec per venialia expelluntur aut diminuuntur; ergo et cetera.

6. Item, < ad > Romanos 7, super illud ⁽²⁾, *non enim quod volo hoc ago*, dicit ⁽³⁾ Magister Sententiarum in *Glossa*, volens declarare quaedam verba Augustini praemissa: « Attende quomodo dicat hic Augustinus legem nolle quod nolebat Apostolus; illud enim quod Apostolus nolebat et tamen faciebat concupiscentia est, quae est in primo motu, quae est veniale peccatum. Si ergo lex dicitur illam nolle, id est, prohibere, tunc prohibet veniale peccatum ^(d) et iubet aliquid quod omnino fieri non potest ». Et respondet quod « concupiscentiam quae est ^(e) in primo motu lex non vult, id est, reprobatur, detestatur et ^(f) peccatum esse ostendit, ut sit sensus, non concupisces, id est, carnis concupiscentiam omnino peccatum esse scito et, quantum vales, caveto, concupiscentiam vero delectationis et consensus non tantum ostendit esse peccatum, sed etiam prohibet ». Ergo Magister expresse tenet quod veniale non sit contra legis praeceptum.

7. Item, super illud ⁽⁴⁾, *irascimini et nolite peccare*, dicit ⁽⁵⁾ *Glossa* Cassiodori: « Si motus animi surgit qui non est in potestate nostra non ei consentiat ratio, venialis enim ira est quae non ducitur ad effectum ». Et sciendum quod « motus animi non est in nostra potestate, sed Dei gratia contemperare possumus. Quod ergo consuetudinis est permittit, id est, non prohibet; quod culpa est, scilicet, mortale prohibet ». Ergo secundum hanc *Glossam* motus irae venialis non prohibetur, sed solum mortalis. Unde et ^(g) Ma-

^(a) Al. m. mg. *inhonoratur... Deum; inhonoras ex inhonorans.*
^(b) B⁷ *dimittere.* ^(c) B⁷ *contra.* ^(d) B⁷ om. *Si... peccatum.* ^(e) B⁷ om.
^(f) B⁷ om. ^(g) B⁷ om.

⁽¹⁾ Cfr. lib. I, 21 (PL 158, 394). ⁽²⁾ Rom. 7, 15. ⁽³⁾ Petrus Lombardus, *Collect. in Epist. ad Rom.*, cap. 7, v. 24, 25 (PL 191, 1428).
⁽⁴⁾ Psalm. 4, 5. ⁽⁵⁾ Walafridus Strabus, *Glossa ordinaria*, In Psalm. 4, v. 5 (PL 113, 849).

gister adducit⁽¹⁾ pro^(a) se istam *Glossam* in dicto suo prae-
misso.

8. Item, I < ad > Corinthios 7, indulget⁽²⁾ Apostolus^(b) coniugalem concubitum qui fit propter incontinentiam vitandam; in quo secundum Augustinum, *Enchiridion*, capitulo 79⁽³⁾, deordinationem coniugii venialem indulget; sed quod indulgetur non prohibetur; ergo et cetera.

9. Item, non est dare contra quod^(c) praeceptum sint venialia peccata, ut verbi gratia, contra quod praeceptum sit dicere verbum otiosum et consimilia.

10. Item, ubi divina lex non distinguit nec nos distinguere debemus; sed in donatione praeceptorum non fit distinctio quod aliter ferantur super venialia, aliter super mortalia, immo simpliciter et uniformiter praecipitur aliquis actus vel prohibetur; si ergo praecepta sunt contra^(d) venialia et non solum contra mortalia, ergo uniformiter sunt contra ea; sed hoc est impossibile, quia tunc venialia essent aequalia mortalibus; ergo et cetera.

11. Item, si veniale est contra praeceptum, cum nullum peccatum sit mortale, nisi quia est contra Dei praeceptum, ergo omne veniale erit mortale, quoniam ubi eadem ratio^(e), idem ius. — Forte dicetur quod non est mortale facere contra praeceptum in quocunque gradu, sed in aliquo gradu sic et in aliquo non. Contra: tunc non esset verum quod dicit Psalmista⁽⁴⁾, *mandasti mandata tua custodiri nimis*. Praeterea, omissio illius gradus vel circumstantiae, in^(f) quo dicis quod facere contra praeceptum non est mortale, sed solum veniale, aut est contra praeceptum aut non. Si non: ergo nec veniale erit contra praeceptum. Si sic: sed peccare in primo gradu non ob aliud est mortale, nisi quia est contra praeceptum, ergo peccare in hoc secundo gradu, cum sit contra praeceptum sicut et peccare in primo, de necessitate est mortale. — Forte adhuc dicetur quod veniale, quamvis sit contra Dei praeceptum, est tamen factum in nobis veniale propter gratiam passionis Christi et propter imbecilli-

(^a) Ita, B⁶, V B⁷ per. (^b) Al. m. mg. i. A. (^c) B⁷ quod contra
pro c. q. (^d) B⁷ supra. (^e) B⁷ add. ibi. (^f) B⁷ de.

(¹) Cfr. Petrus Lombardus, *Collect. in epist. ad Rom.*, cap. 7, v. 24, 25 (PL 191, 1428). (²) Cfr. 1 Cor. 7, 2. (³) Cfr. cap. 78 (PL 40, 269).
(⁴) Psalm. 118, 4.

tatem infirmitatis^(a) nostrae. Contra: propter primum^(b) enim esse non potest, quia cum efficacia gratiae et passionis Christi non sit in^(c) infidelibus nondum regeneratis, ergo omnia venialia in eis essent mortalia, et ita gravius incomparabiliter offenderent Deum dicendo unum verbum otiosum quam si unus sanctus diceret illud; quod omnino contra commune iudicium esse videtur. Praeterea, cum Christus non evacaverit Dei praecepta, immo potius confirmaverit nec^(d) aliquo modo nobis indulserit posse transgredi Dei praecepta: ergo non minus malum nec minus peccatum est facere contra Dei praecepta^(e) post Christi passionem et gratiam quam prius, immò etiam peius. Contra secundum autem esse videtur: quia impotentia^(f) descendens ex peccato non excusat, immo potius accusat secundum Anselmum⁽¹⁾; sed infirmitas nostra est huiusmodi; ergo quicquid esset mortale in statu innocentiae seu in quocunque alio statu in quo huiusmodi infirmitates non essent erit nobis mortale.

12. Item, ad tot extendit se nunc lex explicita sicut et quando erat implicita; explicatio autem facta est in datione legis; sed nunc non obligamur ad venialia ex tentionis necessitate; ergo nec antea.

13. Item, valde utile et necessarium est nobis scire distinguere inter venialia et mortalia; certissima autem regula distinguendi inter ea videtur esse ista regula qua dicitur quod mortale est contra praeceptum, veniale autem non, et in tantum quod non videtur posse dari alia via certa^(g) distinguendi inter ea; ergo negare hanc regulam est tollere certissimam et utilissimam^(h) regulam et sic per consequens est inducere in errorem.

14. Item, peccatum veniale videtur esse in sola sensualitate, sicut sunt primi motus concupiscentiae; sed divina praecepta non feruntur nisi contra id quod manat ex libero⁽ⁱ⁾ consensu; ergo et cetera.

15. Item, sicut se habet mortale ad veniale, sic veniale ad mortale; sed mortalis deformitas nunquam potest aut po-

(a) Al. m. ex *infinitatis*. (b) B⁷ om. (c) B⁷ om. (d) B⁷ add. *in*.
(e) B⁷ *praeceptum*. (f) B⁷ *impossibilitas*. (g) B⁷ om. (h) Ita B⁷,
V *utilissimam*. (i) B⁷ add. *solo*.

(1) Cfr. *Cur Deus homo*, I, 24 (PL 158, 396sq.); *De conceptu virginis*, cap. 2 (PL 158, 435).

tuit esse venialis, ergo nec e contrario; sed si veniale est contra praeceptum, veniale potuit esse mortale, immo quantum est de se, semper est mortale, cum mortalissimum sit facere contra minimum nutum divinae voluntatis; ergo et cetera.

16. Item, quare esset mortale^(a) facere contra hoc praeceptum⁽¹⁾, *non moechaberis*, et non contra hoc⁽²⁾, non dices verbum otiosum, vel⁽³⁾ *non concupisces*, nisi^(b) pro eo quod continet maiorem rectitudinem? ergo tunc comedere de ligno scientiae boni et mali non esset mortale, quia illud praeceptum de se non continet magnam rectitudinem; non autem videtur posse dari alia causa; ergo et cetera.

17. Item, secundum Apostolum⁽⁴⁾, *plenitudo legis est dilectio, et qui diligit proximum legem implevit*; ergo cum caritate non potest stare transgressio alicuius praecepti vel aliquis defectus impletionis eorum; sed veniale stat cum caritate; ergo veniale non est contra observantiam praeceptorum nec contra^(c) impletionem eorum.

18. Item, veniale, quantumcunque augmentatum vel multiplicatum, non facit mortale, cum ipsa sint diversarum specierum et cum distent in infinitum; sed si veniale est contra praeceptum et contra idem contra quod mortale, tunc per sui incrementum posset fieri mortale; ergo et cetera.

19. Item, secundum quosdam nihil est veniale uni quod non sit veniale alteri, nisi ex speciali voto ad illud obligetur, quia praecepta aequaliter et communiter feruntur ad omnes; sed contrarium eius^(d) videtur sequi, si veniale sit contra praeceptum, quia aliqui ratione maioris gratiae et virtutis sibi datae tenentur ad maiorem et perfectiorem observantiam praeceptorum; ergo et cetera.

20. Item, peccatum originale est maius quam peccatum veniale; sed originale non est contra praeceptum, quia anima, cum contrahit originale, nihil facit aut omittit contra praeceptum^(e), alias non solum haberet peccatum originale, sed etiam actuale. — Praeterea, Deus non potuit sibi praecipere quod in primo instanti suae creationis habeat iustitiam originalem, quia si^(f) non potest eam habere a se, nec Deus

(a) B⁷ om. (b) B⁷ si. (c) B⁷ supra. (d) B⁷ contra huius pro c. e. (e) B⁷ om. quia... praeceptum. (f) Ita B⁶, V tum quia, B⁷ cum quia pro quia si.

(1) Levit. 20, 14; Deuter. 5, 18. (2) Cfr. Matth. 12, 36. (3) Levit. 20, 17; Deuter. 5, 21. (4) Rom. 13, 10. 8.

vult eam dare sibi; Deus autem non praecipit alicui quod sit sibi simpliciter impossibile. — Praeterea, si faceret contra praeceptum, non solum amitteret^(a) visionem Dei, sed etiam incurreret tormenta inferni; quia in hoc praecepta non differunt, quod scilicet transgressioni aliquorum debeatur sola poena carentiae visionis Dei, aliorum vero transgressioni debeatur praeter hoc tormentum inferni.

[Respondeo]

Ad quaestionem istam quidam dicunt et omnino volunt quod veniale nullo modo sit aut esse possit contra praeceptum, moti quibusdam rationibus in opponendo tactis. Unde dicunt quod non sunt Dei lege prohibita, sed solum cohibita et detestata et ostensa esse peccata.

Alii vero dicunt quod de divinae legis praeceptis possumus loqui dupliciter. Primo modo, secundum quod data sunt naturae rationali secundum primarium ordinem rectae institutionis et conditionis, prout scilicet ipsa secundum legem naturalem est obligata ad^(b) rectitudinem innocentiae et originalis iustitiae. Et sic dicunt quod omne peccatum, quantumcunque nunc^(c) sit veniale, est absolute contra Dei praeceptum, sicut et contra rectitudinem innocentiae. Secundo modo possumus de eis loqui secundum hoc quod sunt data homini iam^(d) lapsò et infirmo, prout scilicet est gubernandus a Deo ad bonum in statu huius miseriae, et maxime per medicinam gratiae Christi. Et tunc dicunt quod esse contra praeceptum potest intelligi dupliciter, aut scilicet contra praecepti obligationem strictam et necessariam, aut contra eius perfectam intentionem et observantiam. Primo modo dicunt quod veniale non est contra praeceptum, maxime in regeneratis. Secundo vero modo^(e) dicunt quod est contra praeceptum. Vel

^(a) Ex *admitteret*, B⁷ *perderet*.
pon. ante *data*. ^(e) Al. m. mg.

^(b) B⁷ *et*.

^(c) B⁷ om.

^(d) B⁷

per alia verba, quod « esse contra praeceptum » potest sumi simpliciter et totaliter, ita quod enervat totam vel principalem observantiam praecepti. Et hoc modo non est veniale contra ipsum^(a). Vel potest sumi secundum quid, ita quod non contrariatur totali eius observantiae, sed solum alicui gradui seu parti eius, illi scilicet, ad quam praeceptum non sub omnimoda necessitate astringit. Et hoc modo est contra praeceptum.

Ad hunc autem modum secundum donationis praeceptorum videntur tantum attendisse Magistri. Et de hoc solo videntur intendisse loqui, quando quaerunt^(b) de veniali, an sit contra praeceptum. Et iterum de isto^(c) quidam eorum distinxerunt modo praedicto de esse contra praeceptum.

Unde Frater Alexander, III libro *Summae* suae, in quaestione « utrum mendacium sit prohibitum » hanc opinionem ultimo post primam recitat^(d), dicens⁽¹⁾ quod « fuit opinio quorundam quod omnis culpa, sive mortalis sive venialis, esset prohibita. Et sicut sunt quaedam mandata quae non implentur in via et omissio impletionis illorum non est damnabilis, sicut est illud praeceptum⁽²⁾, *diliges Dominum Deum tuum ex toto corde* et cetera, ut dicit Augustinus⁽³⁾: ita est prohibitio quorundam, quae quamvis servari non possint^(e), non erit transgressio damnabilis. Et hoc modo dicunt venialia prohibita in iis quae sunt mala secundum se. Et hoc modo dicunt^(f) omne^(g) mendacium prohibitum, sive veniale sive mortale, quia est secundum se malum. Unde dicit⁽⁴⁾ Augustinus, super illud 19 Levitici⁽⁵⁾, *non mentiemini*: 'Nunquid, ex quo^(h) in Lege dictum est, *non mentiemini*, ex illo tempore non licuit⁽ⁱ⁾ in tali

(a) B⁷ *praeceptum*. (b) Al. m. mg. q. q. (c) B⁷ om. d. i. (d) Ita B⁷, V om. (e) Ita B⁷, V *possit*; al. m. mg. et cetera... non erit. (f) B⁷ om. *venialia*... dicunt. (g) B⁷ *esse*. (h) B⁷ *qua*. (i) B⁷ *licet*.

(1) Alexander de Hales, *Summa theologica*, lib. III, quaest. 37, membrum 5, resolutio (ed. Venetiis 1575, t. III, f. 150r col. 2). (2) Matth. 22, 37. (3) Cfr. *De perfectione iustitiae*, capp. 8, 9 (PL 44, 299sqq.). (4) *Quaestiones in Heptateuchum*, III, 68 (PL 34, 707sq.). (5) Leviticus 19, 11.

casu vel tali mentiri? Sed magis, quia iniustum erat mendacium, ideo prohibitum, non quia prohibitum^(a), ideo iniustum^(b)». Haec Alexander. Et tunc per ista respondet ad argumenta. — Item, in principio quaestionis sequentis: « Quaeritur », inquit⁽¹⁾, « utrum mendacium in omni casu sit prohibitum, quamvis videatur relinqui ex praedictis, secundum quod prohibitio large se extendit non solum ad mortale, sed etiam ad veniale ». Intendit enim in hac sequenti quaerere utrum sit nobis prohibitum hoc modo quod semper sit mortale. Ed ideo interposuit illud, ne iuxta illum modum iterum quaerere videatur. — Item, infra, ubi exponit praecepta^(c) per viam simplicis narrationis in praecepto illo, *non occides*, « in isto », inquit⁽²⁾ « praecepto^(d) explicite prohibetur homicidium, implicite vero omnis motus irae contra proximum, secundum quod ipse Dominus explicat Matthaei 5⁽³⁾ » et cetera.

Ad hoc autem dicendum moventur isti, quia^(e) certitudinaliter videtur eis quod primum dictum, quod scilicet nullo modo sit contra praeceptum, includit intra se septem evidenter haeretica, immo et radices magnarum et multarum haeresum.

Est enim hoc, ut dicunt, contra divinorum praeceptorum tam vocalem quam realem legislationem. — Et contra originalis peccati corruptionem et Pauli ad Romanos fidelem ratiocinationem. — Et contra divinae maiestatis reverendam celsitudinem. — Et contra divinae voluntatis et iustitiae sincerissimam rectitudinem. — Est etiam in peccati venialis et suae punitionis totalem annullationem. — Et contra^(f) mortalis a veniali distinctionem. — Est etiam septimo^(g) contra status tam gloriae quam innocentiae quam gratiae dignitatem et veritatem.

(a) B⁷ om. *n. q. p.* (b) Al. m. ex *iustum*. (c) B⁷ om. (d) B⁷ om. *illo... praecepto*. (e) B⁷ om. (f) Al. m. ras. (g) B⁷ *Et etiam* pro *E. e. s.*

(1) L. c., membrum 5 (f. 150v col. 1). (2) Quaest. 39, membrum 5 (f. 155r col. 2). (3) Matth. 5, 21 sqq.

Est quidem primo contra praeceptorum vocalem et realem legislationem. Sicut enim in quaestione « an vovens Evangelium vel aliquam Regulam teneatur observare omnino ^(a) quae in eis sunt posita » est abundanter ostensum, tam in Veteri Testamento quam in Novo multa praecepta vocaliter et realiter data sunt de multis quae hodie sunt nobis venialia, ita quod fere in ipsis praeceptis non solum mortalia, sed etiam venialia includuntur et prohibentur. Sicut enim ibi est ostensum, in Veteri Testamento obligabantur ^(b) ad omnia tam moralia quam caeremonialia facienda quadrupliciter, scilicet, Dei praecepto et de-mandatione, firma promissione, circumcisionis susceptione et Dei maledictione. Et tamen non peccabant mortaliter faciendo contra multa illorum vel omittendo aliqua et praeter illa quae ibi sunt posita. — Quis dicet quod quando dicitur ⁽¹⁾ Deuteronomii 27, *maledictus qui non honorat patrem suum* ^(c) et matrem, aut qui errare facit caecum in itinere, aut qui clam percusserit proximum suum, aut qui non opere perficit sermones legis, quod quaecunque omissio honoris paterni faciat hominem simpliciter maledictum a Deo et a lege eius, aut quaecunque inductio caeci in erroneum iter, aut quaecunque percussio proximi, vel quicunque defectus propter quem non usque ^(d) ad ultimum iota perficiuntur opere sermones legis? — Quis etiam dicet quod illud quod dicitur Ieremiae 17 ⁽²⁾, *maledictus vir qui confidit in homine*, aut 48 ⁽³⁾, *maledictus qui facit opus domini fraudulentum*, et *maledictus qui prohibet gladium suum a sanguine* — loquitur enim ibi de opere occisionis Moab — aut illud Psalmistae ⁽⁴⁾, *maledicti qui declinant a mandatis tuis*, aut illud Ecclesiastici ⁽⁵⁾, *maledictus a Deo qui exasperat matrem*, quod quaecunque ^(e) confidentia vel quaecunque fraudulentia divini operis vel quaecunque declinatio a mandatis vel quaecunque exasperatio matris faciat hominem simpliciter maledictum a Deo, quamvis absolute et indistincte ipsa maledictio super totum feratur?

^(a) B⁷ omnia.

^(b) B⁷ obligabatur.

^(c) B⁷ pon. post matrem.

^(d) B⁷ om. ^(e) B⁷ et quodcunque pro q. q.

⁽¹⁾ Deuter. 27, 16. 18. 24. 26.
48, 10.

⁽⁴⁾ Psalm. 118, 21.

⁽²⁾ Ieremias 17, 5.
⁽⁵⁾ Eccli. 3, 18.

⁽³⁾ Ieremias

Licet etiam Isaiae 6 dicatur ⁽¹⁾, *vae mihi, quia tacui, quia vir pollutus labiis* ^(a) *ego sum*, et 5 ⁽²⁾, *vae qui coniungitis domum ad domum* ^(b) *et agrum agro copulatis*, et 3 ⁽³⁾, *pro eo quod elevatae sunt filiae Sion, decalcabit Dominus* et cetera: non propter hoc oportet quod illa taciturnitas fuerit sibi mortalis aut quaecunque coacervatio domorum et agrorum vel quaecunque superba elevatio filiarum Sion. — Et idem est de multis consimilibus tam ibi quam alibi positis, cum etiam mandatum legis primum et maximum teste ⁽⁴⁾ Christo sit, *diligas Dominum Deum tuum ex toto corde tuo* ^(c) et cetera, et secundum, *diligas proximum tuum sicut te ipsum*. In quibus mandatis non qualiscunque, sed perfectissima in summo Dei et proximi caritas praecipitur. — Unde et Iohannes, in I canonica sua ^(d), dicit ⁽⁵⁾ quod *qui custodit mandata Dei et servat verbum eius, vere in hoc caritas Dei perfecta est*, manifeste supponens quod perfecta caritas intelligatur in mandatis, sicut et Apostolus ad ^(e) Romanos 13, quando dicit ⁽⁶⁾ quod *qui diligit proximum legem implevit* et quod *dilectio proximi malum non operatur* et quod ^(f) *plenitudo legis est dilectio*.

Augustinus etiam, in ^(g) libro *De perfectione iustitiae*, dicit ⁽⁷⁾ quod praeceptum de caritate non implebitur in hac vita, nec quamdiu aliquid carnalis concupiscentiae est in nobis. Et idem dicit ⁽⁸⁾, *Ad Hieronymum, De sententia Iacobi*. Quod falsum esset, nisi perfectio eius in praecepto legis includeretur. — Libro etiam II *De baptismo parrulorum*, volens ostendere quod semper sumus in aliquo peccato, saltem veniali, aut quod nunquam possumus esse certi quin in aliquo simus, probat ⁽⁹⁾ inter alia per hoc, quia nescimus an tantum diligamus ^(h) Deum et proximum quantum divina lex lata in praecepto de caritate praescribit nos debere diligere. — Immo quis sanae mentis diceret quod

(^a) B⁷ sanguine (?). (^b) B⁷ domui pro a. d. (^c) B⁷ om. ex... tuo.
 (^d) B⁷ om. (^e) Ita B⁷, V om. (^f) Al. m. mg. (^g) B⁷ etiam.
 (^h) B⁷ diligimus.

(¹) Isaías 6, 5. (²) Isaías 5, 8. (³) Isaías 3, 16. (⁴) Matth. 22, 37 sqq. (⁵) 1 Ion. 2, 5. (⁶) Rom. 13, 8. 10. (⁷) Cfr. cap. 8, n. 19 (PL 44, 300 sq.). (⁸) *Epist.*, Classis III, ep. 167, cap. 3, n. 10; cap. 4, n. 15 (PL 33, 737, 739). (⁹) Cfr. *De peccatorum meritis et remissione et de baptismo parvulorum*, II, 13, 15, 17 (PL 44, 163 sqq.).

perfecta observantia mandatorum non includatur in mandatis Dei, cum Psalmista dicat ⁽¹⁾, *tu mandasti mandata custodiri nimis*, et cum expresse hoc ponatur Deuteronomii 27 ⁽²⁾, in fine ⁽³⁾, scilicet, quod non solum facere, sed etiam perficere mandata exigatur a lege, in tantum quod maledictum dicit ⁽⁴⁾ qui non opere perficit ea. Et tamen ad perfectam eorum observantiam non sic ⁽⁵⁾ astringimur quod eius omissio sit hodie nobis mortalis.

Quod etiam in Novo Testamento hoc idem fiat patet Matthaei 5, ubi dat leges suas quibus praemittit ⁽⁶⁾: *Non veni solvere legem, sed adimplere*, et quod qui solverit unum de mandatis minimis, minimus, id est, nullus vocabitur in regno caelorum. Quod non esset verum, nisi quodlibet minimum istorum praeceptorum intenderet ponere sub praecepto. Et tamen in prima lege prohibet ⁽⁷⁾ omnem motum irae et omne signum et omne verbum, quantumcunque modicum, ita quod qui dixerit, *fatue*, quod est valde modicum irae verbum, *reus est* ⁽⁸⁾ *gehennae ignis*. — Unde Anselmus, libro *De concordia gratiae*, ubi probat quomodo et quantum primi motus sint culpabiles, dicit ⁽⁹⁾: « Cum de solo motu irae sine opere vel voce dicit Dominus, *qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio*, aperte monstrat culpam esse non levem, quam ⁽¹⁰⁾ tam gravis, scilicet mortis ⁽¹¹⁾, sequitur damnatio, acsi dicat, qui facit quod homo non debet facere nec faceret, si non peccasset, auferri debet ex hominibus ». Haec ⁽¹²⁾ Anselmus. — Et Augustinus, XIX *Contra Faustum*, « quia », inquit ⁽¹³⁾, « non intelligebant homicidium nisi peremptionem corporis humani per quam vita privaretur, aperuit Dominus omnem iniquum motum in homicidii genere deputari ». — Et Bernardus, libro *De praecepto et dispensatione*, capitulo 10 ⁽¹⁴⁾: « Quale ⁽¹⁵⁾, quaeso, definiemus esse crimen quod Veritate iudice reum tantum facit iudicio? Nec tamen diffitebimur esse reatum quod vel hactenus reum statuit. Quodsi reatum, et peccatum. Porro omne peccatum contra Dei mandatum praesumitur. Quod autem contra man-

(^a) B⁷ 7. (^b) B⁷ dicat. (^c) B⁷ enim. (^d) B⁷ erit. (^e) B⁷ quod.
(^f) Al. m. mg. s. m. (^g) B⁷ om. (^h) B⁷ Qualem.

(¹) Psalm. 118, 4. (²) Deuter. 27, 26. (³) Matth. 5, 17, 19.
(⁴) Matth. 5, 22. (⁵) *De concordia praescientiae cum libero arb.*, cap. 7 (PL 158, 530). (⁶) Cap. 23 (PL 42, 361). (⁷) N. 25, 26 (PL 182, 875 sq.).

datum praesumitur, inoboedientia dicitur. Hinc colligitur quod irasci fratri et inoboedientia sit et crimen non sit. En, unum inventum est monacho leve et veniale peccatum, quodque non humani sed divini mandati statuatur transgressorem. In hoc genere transgressionis sunt nonnulla stultiloquia seu vaniloquia et quaeque otiose dicta, facta et cogitata; huiusmodi enim nunquam^(a) nisi contra Dei mandatum usurpantur. Peccata quippe sunt et Deus prohibet omne peccatum, et tamen venialia, non criminalia reputantur ».

Addit etiam Christus ibidem⁽¹⁾ quod, *si frater habet aliquid adversum te, quod, antequam reconcilieris ei, non offeras ante altare*. Non dixit, si habet tantum vel tale quid adversum te, sed generaliter et absolute dixit, *si habet aliquid adversum te*, et ponit⁽²⁾ pro huius^(b) poena non exire de inferno, *donec reddatur novissimus quadrans*, id est, debitum minimi peccati. In quo expresse docet quod debitum minorum peccatorum, quantum est de se, exigitur a Deo aeternaliter in inferno. — In quarta etiam lege praecipit⁽³⁾, *non iurare omnino*, id est, non sine causa rationali, et quod sit sermo noster *est, est, non, non*, id est, simplex assertio veritatis. Et tamen, quis dicet quod omne iuramentum sine causa factum aut omne mendacium vel duplicitas sit omnibus hodie mortalis? — Sequentia vero praecepta in quanta perfectione ferantur, quis nisi caecus non videat? Unde et in sexta lege mandat⁽⁴⁾, *estote perfecti, sicut et Pater vester caelestis perfectus est*. Et tamen de omnibus in fine^(c) sermonis concludit⁽⁵⁾ quod *omnis qui audit verba mea haec et non facit ea similis erit viro stulto*. In quo expresse docet quod illa omnia posuerat sub forti praecepto. Et quia in culmine suo ea praecipiebat et praecipere intendebat, ideo, postquam omnia mandata sua praemissa concluserat in illo mandato legis naturalis⁽⁶⁾, *omnia ergo quaecunque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis, haec est enim lex et prophetae*, vocat suam legem in verbis praemissis⁽⁷⁾ datam *arctam viam et angustam portam quam pauci inveniunt*, et tamen omnibus mandat, *intrate per eam*. — Propter quod Hieronymus, *Ad Demetriadem*^(d)

(a) B⁷ om. (b) Ex huiusmodi. (c) B⁷ filium. (d) B⁷ add. in.

(1) Matth. 5, 23, 24. (2) Matth. 5, 26. (3) Matth. 5, 34.
(4) Matth. 5, 48. (5) Matth. 7, 26. (6) Matth. 7, 12. (7) Matth. 7, 14.

epistola II, «generaliter», inquit⁽¹⁾, «omnibus mandatur iustitia quam Salvator in Evangelio plenissime comprehendens ait⁽²⁾, *quaecunque vultis ut faciant* ^(a) *vois homines bona et vos faciatis eis*, hoc est, ut nihil mali inferamus aliis, et praestemus omne quod bonum est. Haec^(b) sententia aequo^(c) iure praecepti universos tenet, nec ulli omnino transgredi licet quod omnibus imperatum est».

Lucae etiam 6, in sermone quem fecit turbis dicit ^(d 3), *vae divitibus qui habent hic consolationem et vae vobis qui saturati estis et vae vobis qui nunc ridetis*. Et tamen, quis dicet quod quaecunque ^(e) consolatio et saturitas aut quicumque risus habeat hodie simpliciter vae damnationis aeternae? — Matthaei etiam 12^(f) videtur⁽⁴⁾ expresse innuere quod ex verbis otiosis sit homo condemnandus. Nam cum dixisset quod *de omni verbo otioso red- dent homines rationem in die iudicii*, quasi pro huius ratione immediate subiungit⁽⁵⁾, *ex verbis enim tuis iustificaberis et ex verbis tuis condemnaberis*. Et tamen, quis dicet quod aliqua locutio otiosa non sit nobis hodie venialis? — Apostolus etiam, < ad > Romanos 2, dicit⁽⁶⁾, *in quo iudicas alterum, te ipsum condemnas*. Cuius simile dicit Christus Matthaei 7^(g) ⁽⁷⁾ et Lucae 6⁽⁸⁾. Et tamen quis dicet quod omne iudicium sit hodie nobis mortale, quamvis huiusmodi^(h) leges absolute et indistincte ferantur? — Christus etiam in sermone coenae⁽ⁱ⁾ ter praecepit⁽⁹⁾ discipulis suis, *mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos*, altiore^(k) formam dilectionis proximi mandans quam fuisset in lege mandata. Ibi enim forma erat dilectio sui, scilicet, *sicut dilexi vos*. In quo satis docet in quanta perfectione hoc praeceptum dare intendat. — Matthaei etiam 10, ubi dicitur⁽¹⁰⁾, *hos duodecim misit Iesus praecipiens eis et dicens*, usque ad principium^(l) undecimi⁽¹¹⁾, *cum consummas- set Iesus praecipiens duodecim*, quaedam ponuntur quorum transgressio non est modo semper mortalis, quamquam

(a) Al. m. *ex faciam*; B⁷ om. *bona*. (b) B⁷ *Sed*. (c) B⁷ om. *s. a*.
 (d) V add. *quod* B⁸ om. (e) B⁷ *quodcunque* pro *q. q.*; B⁷ *cum* pro *tamen*. (f) B⁷ *Similiter etiam non* pro *M. e. 12*. (g) B⁷ 71⁽²⁾.
 (h) B⁷ *huius*. (i) B⁷ om. (k) Ita B⁷, V *altorem*. (l) B⁷ *primum*.

(1) Pseudo-Hieronymus (Pelagius), *Ad Demetriadem, Epist. I*, cap. 9 (PL 30, 25). (2) Matth. 7, 12. (3) Luc. 6, 24. 25. (4) Matth. 12, 36. (5) Matth. 12, 37. (6) Rom. 2, 1. (7) Cfr. Matth. 7, 1. 2. (8) Cfr. Luc. 6, 37. (9) Ioh. 13, 34. (10) Matth. 10, 5. (11) Matth. 11, 1.

in principio et in fine ponatur, et vocaliter ^(a), verbum praeci-
piendi.

Apostolus etiam, I Ad Timotheum 6, dicit ⁽¹⁾ Timotheo, *praecipio tibi coram Deo, ut serves mandatum sine macula irreprehensibile usque in adventum* et cetera. Et ibidem dicit ⁽²⁾, *divitibus huius saeculi praecipe, non sublime sapere neque sperare in incerto divitiarum* et cetera. Et tamen nemo dicet quod quaecunque reprehensibilitas ^(b) seu macula in observantia mandatorum esset Timotheo mortalis, aut quaecunque spes èt praesumptio de divitiis ipsis divitibus, 3 etiam capitulo, ubi dicit ⁽³⁾, *oportet episcopum irreprehensibilem esse*, omnes illas conditiones quas ^(c) adiungit indistincte sub necessitate intentionis ^(d) ponere videtur, non distinguens usque ad quem gradum oporteat eum esse sobrium, prudentem et cetera. < Ad > Ephesios etiam 5, inter prohibitiones connumerat ⁽⁴⁾ stultiloquium et scurrilitatem, quae tamen non semper sunt mortalia. — Quod etiam dicitur I Ad Corinthios 14 ⁽⁵⁾, *mulieres in ecclesiis taceant, non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse, sicut et lex dicit*, nunquid hoc ita eis prohibetur quod quaelibet transgressio, quantumcunque modica, sit eis mortalis? — Iohannes etiam Baptista, Lucae, 3 ⁽⁶⁾, dixit turbis quaerentibus quid facere deberent, *qui habent duas tunicas dent non habenti* et cetera, indistincte omnem erogationem superfluum eis praeci-
piens, quamvis aliqua huius omissio sit venialis, et idem est de praecepto quod dedit ⁽⁷⁾ publicanis et de eo quod dedit militibus.

Et universaliter, in omnibus praeceptis quae in Lege vel Psalmis vel in Proverbiis vel in Evangelio vel in Epistolis ponuntur indistincte includitur observantia praecepti necessaria et observantia in summo perfecta. Et eodem modo indistincte exponuntur ab omnibus sanctis, sicut patet ex Augustino, in libro *De sermone Domini in monte* ⁽⁸⁾ et alibi.

Quod autem Augustinus et alii sancti hoc ipsum expresse voluerint patet. Dicit ⁽⁹⁾ enim Augustinus, libro II *De baptismo parvulorum*, capitulo 2: « Non est negandum Deum iubere ita nos in facienda iustitia debere esse per-

^(a) B⁷ etiam volo pro e. v. ^(b) B⁷ irreprehensibilitas. ^(c) B⁷ qua.
^(d) B⁷ intentionis.

(1) 1 Timoth. 6, 13. (2) 1 Timoth. 6, 17. (3) 1 Timoth. 3, 2.
(4) Cfr. Ephes. 5, 4. (5) 1 Cor. 14, 34. (6) Luc. 3, 11. (7) Luc. 3, 13.
(8) Cfr. lib. I, 21; II, 13, 20, 25 (PL 34, 1229 sqq.). (9) Lib. II, 16, n. 23 (PL 44, 165).

fectos^(a) ut nullum habeamus omnino peccatum. Nam^(b) nec peccatum est, si quid est^(c), si non divinitus iubetur ut non sit». Quid hoc expressius? Et sicut ibidem clarius patet, loquitur ibidem de peccato secundum illam viam qua^(d) ab eo ibidem docetur quod communiter non possumus hic esse sine peccato. — Libro etiam XXII *Contra Faustum* dicit⁽¹⁾ quod «lex aeterna est ratio divina vel voluntas Dei ordinem naturalem conservari iubens, perturbari vetans». Constat autem quod peccatum veniale et omnis offensa Dei, quantumcunque modica, et omnis rebellio virium est contra ordinem naturalem. Unde XXVI *Contra Faustum* dicit⁽²⁾: «Homo contra naturam nec quicquam facit, nisi cum peccat; qui tamen supplicio redigitur ad naturam. Ad naturalem quippe iustitiae ordinem pertinet, ut aut peccata non fiant aut impunita esse non valeant». Item, libro XXII, peccatum in communi definiens dicit⁽³⁾: «Peccatum est factum vel dictum vel concupitum contra legem Dei». Et infra⁽⁴⁾: «Si nihil delectaret illicitum, nemo peccaret; peccat ergo qui delectationem illicitam^(e) relaxat potius quam refrenat. Est autem illicitum quod lex illa prohibet qua naturalis ordo servatur». Haec Augustinus. Ubi expresse vult quod omne peccatum sit contra legem Dei et quod omne illicitum lege prohibetur.

Libro etiam *De duobus animabus*, capitulo 13, peccatum in communi definiens dicit⁽⁵⁾ quod «peccatum est voluntas retinendi vel consequendi quod iustitia vetat». Unde et paulo post dicit⁽⁶⁾ neminem esse vituperatione vel supplicio dignum qui aut id velit quod iustitia velle non prohibet aut id non facit quod facere non potest. Quod autem loquatur de peccato in communi patet ex hoc, quoniam, ut posset contra Manichaeos ostendere quod nullum malum erat ab aliquo deo summe malo et quod nullum malum est aliqua natura, sicut Manichaei ponebant in nobis unam animam, quae esset de natura mali: idcirco ponit hanc definitionem peccati, unde et totum librum contra hoc facit. Quod etiam de vitio in communi loquatur patet ex iis quae dicit

(^a) Ex perfecto. (^b) Al. m. mg. (^c) B⁷ si quidem pro s. q. e.
 (^d) B⁷ quae. (^e) B⁷ delectationi illicitae pro d. i.

(¹) Cap. 27 (PL 42, 418). (²) Cap. 3 (PL 42, 480). (³) Cap. 27 (PL 42, 418). (⁴) Cap. 28 (PL 42, 419). (⁵) Cap. 11 (PL 42, 105).
 (⁶) L. c.

de vicio existente in natura intellectuali, capitulo 4, 5, 6 et etiam 9⁽¹⁾. — Item, I libro *De libero arbitrio*, dicit⁽²⁾ quod per se mala non sunt mala, quia prohibita, sed potius^(a) a lege prohibentur, quia mala sunt. Ergo ubicunque erit invenire aliqua per se mala, quantumcunque sint modica, erunt a lege Dei prohibita.

Item, in libro X *Confessionum*, a capitulo 16 et ultra, volens confiteri peccata venialia quae adhuc post perfectam sui conversionem sibi accidebant et specialiter circa concupiscentiam carnis et oculorum et circa ambitionem saeculi, volens ostendere primo suos defectus veniales circa continentiam, incipit⁽³⁾ ita loqui Deo: « Continentiam iubes, da quod iubes et iube quod vis, iubes certe ut continentiam a concupiscentia carnis et a concupiscentia^(b) oculorum et ambitione saeculi ». Quo dicto ostendit quomodo^(c) venialiter deficit a continentia quam Deus iubet. Unde et capitulo 18 dicit⁽⁴⁾: « Audio vocem iubentis Dei⁽⁵⁾, *non graventur corda vestra in crapula et ebrietate*. Ebrietas longe est a me, crapula nonnunquam subripit servo tuo » et cetera. Ubi expresse innuit quod crapula illa sua, quamquam venialis, erat contra vocem iubentis Dei. — Item, capitulo 25, confitens peccata quae circa vanam^(d) gloriam seu ambitionem saeculi habebat, dicit quomodo tentatur quotidie his tentationibus laudum, et ut ostendat quomodo sunt contra Deum, immediate subiungit⁽⁶⁾: « Imperas nobis et in hoc genere continentiam, da quod iubes et iube quod vis. Tu nosti de hac re ad te gemitus cordis mei; neque enim facile colligo quam sim ab ista peste mundatior et multum timeo occulta mea » et cetera. Et capitulo 26, confitens quomodo^(e) perturbabatur, quia laudes alienae in bonis suis augebant sibi gaudium, vituperationes vero minuebant, adiungit^(f): « Quia enim nobis imperasti non tantum continentiam, id est, a quibus rebus amorem cohibeamus, verum etiam iustitiam, id est, quo eum conferamus » et cetera. Subiungit enim post^(g) aliqua bona ad quae ratione huius praecepti conabatur, simul cum hoc confitendo quomodo ab observantia eius plena deficiendo peccabat.

(^a) B⁷ *post.* (^b) B⁷ *concupiscentiam.* (^c) B⁷ *om.* (^d) Al. *m. ex unam.* (^e) B⁷ *add. de hac re.*

(¹) Cfr. PL 42, 96 sqq. (²) Cfr. cap. 3 (PL 32, 1224). (³) Capp. 29, 30 (PL 32, 796). (⁴) Cap. 31, n. 45 (PL 32, 798). (⁵) Luc. 21, 34. (⁶) Cap. 37, n. 60 (PL 32, 804). (⁷) L. c., n. 61 (PL 32, 805). (⁸) Cfr. l. c.

Item, libro I *Retractationum*, capitulo 18, tangens quidam quod in libro *De sermone Domini in monte* exposuerat⁽¹⁾, scilicet, illud⁽²⁾, *iota unum aut unus apex non praeteribit a lege, donec omnia fiant*, dicit⁽³⁾ enim se ibi exposuisse quod per hoc vult Christus intelligi vehementem expressionem perfectionis divinae legis. Ne autem ex illa expositione posset credi quod totaliter posset a nobis perfici in vita ista, sicut et credi potuerat ex quibusdam quae dixerat super illud verbum⁽⁴⁾, *beati pacifici*, sicut supra eodem capitulo tangit⁽⁵⁾, dicit⁽⁶⁾ hic quod non potest sic intelligi, « quin oporteat omnem utentem voluntatis arbitrio non posse vivere sine peccato. A quo enim, inquit, usque ad unum apicem lex perfici potest, nisi a quo^(a) fiunt universa divina mandata »? Et paulo post subiungit⁽⁷⁾ volens ostendere per quam viam possunt hic impleri: « Omnia ergo mandata facta deputantur, quando quicquid non fit ignoscitur ». Vult ergo hic Augustinus quod propter peccata venialia sine quibus non ducitur haec vita non possunt totaliter hic perfici divinae legis mandata, et quod defectus plenae observantiae eorum nobis ignoscatur per illam orationem, *dimitte nobis*, ita quod ratione huius indulgentiae et non aliter possint dici a nobis facta et impleta. — Item, libro^(b) *De perfectione iustitiae*^(c), volente adversario allegare testimonia quibus probatur praeceptum esse homini ut absque peccato sit, subdit Augustinus⁽⁸⁾: « Ad hoc » inquit, « respondemus, non utrum praeceptum sit, quia hoc valde manifestum est, sed hoc ipsum quod praeceptum esse constat utrum in corpore mortis huius possit impleri, ubi⁽⁹⁾ *caro concupiscit adversus spiritum et spiritus adversus carnem*, ut non ea quae volumus faciamus ». Et post^(d) dicit⁽¹⁰⁾ quod hoc non possumus implere et ideo nec sine peccato esse, quia quamdiu habemus aliquid concupiscentiae carnalis, non possumus implere^(e) praeceptum de caritate. Unde, ut ibidem dicit⁽¹¹⁾, non implebitur a nobis^(f) nisi in patria.

(^a) B⁷ aliquo pro a. q. (^b) B⁷ om. (^c) Ita B⁸, V B⁷ iusti.
 (^d) Corr. interl. (^e) B⁷ om. et ideo... implere. (^f) B⁷ om. a. n.

(¹) Cfr. lib. I, 8 (PL 34, 1239). (²) Matth. 5, 18. (³) *Retract.*, I, 19, n. 1 (PL 32, 614). (⁴) Matth. 5, 9. (⁵) N. 2 (PL 32, 614).
 (⁶) N. 3 (PL 32, 615). (⁷) L. c. (⁸) Cap. 8, n. 17 (PL 44, 299).
 (⁹) Gal. 5, 17. (¹⁰) Cfr. l. c., n. 17, 18, 19 (PL 44, 299 sq.). (¹¹) Cfr. l. c.

Item^(a), Hieronymus, *Ad Demetriadem*: « Prohibentur », inquit⁽¹⁾, « mala, praecipiuntur bona, suadentur perfecta. In duobus primis peccatum omne concluditur, reliqua vero^(b) in nostra sunt posita potestate, ut aut cum minori gloria utamur concessis ac licitis aut ob maius praemium ea quae nobis permissa^(c) sunt respuamus ». Vult ergo hic expresse Hieronymus quod omne peccatum includatur in praeceptis negativis et affirmativis, sola vero illa quae licite potest homo agere et non agere^(d) in consiliis includantur. — Et idem vult Bernardus, in epistola *Ad Adam monachum*⁽²⁾, ubi distinguit quaedam esse pura bona, quaedam pura mala, quaedam media, et vult quod omne^(e) purum malum Deus interdicat, propter quod in istis non est oboediendum praelato, quia hoc esset solvere oboedientiam divinam propter humanam. Et quidem quod ita sit sicut Hieronymus dicit et Bernardus, adhuc in sequentibus per rationes plenius ostendetur.

Item, Anselmus, I *Cur Deus homo*, capitulo 20⁽³⁾: « In oboedientia vero quid Deo das quod non debes tibi iubenti? Totum quod es et quod habes et quod potes debes »^(f). Et subiungit Boso, discipulus eius: « Nihil iam audeo in omnibus his dicere me dare Deo quod non debeo ». Ex quo concludit quod nihil possumus solvere pro peccato nostro, quia totum prius sibi^(g) debebamus quicquid sibi dare possumus. Sed praeceptum est legis naturalis et Christi dicentis^(h 4), *reddite quae sunt Caesaris Caesari et quae sunt Dei Deo*, quod unicuique reddatur quod suum est. Ergo semper facimus contra iustitiam divinae legis, quando non totum quod a Deo habemus sibi reddamus per perfectissimum amorem et honorem ». Unde et ipse dicit⁽⁵⁾, capitulo 24, in principio: « Si homo dicitur iniustus qui homini non reddit quod debet, multo magis iniustus est qui Deo non reddit quod debet ». Et statim post ostendit quod impotentia⁽ⁱ⁾ reddendi nullum excusat a culpa.

Si quis autem contra hoc dicat quod tam secundum eum quam secundum alios virginitatem et alia consilia Deo

(a) B⁷ *Ideo*. (b) B⁷ add. *omnia*. (c) Ita B⁷, V *praemissa*.
 (d) B⁷ om. *n. a.* (e) V add. *quod* quod B⁷ om. (f) B⁷ om. *tibi... de-*
bes. (g) B⁷ *sua*. (h) Ex *dicenti*. (i) B⁷ *impossibilitas*.

(1) Pseudo-Hieronymus (Pelagius), *Ad Demetriadem*, *Epist. I*, cap. 9 (PL 30, 24). (2) Cfr. *Epist. 7*, n. 4 (PL 182, 95). (3) PL 158, 394.
 (4) Matth. 22, 21. (5) PL 158, 396.

ex praecepto non debemus et ita non totum quod possumus: si bene advertatur, non est contra hoc, quia diversitates statuum istorum sunt a Deo homini concessae, ita quod licite et de eius licentia possit quemcunque ^(a) assumere. Qui autem facit de rebus domini ^(b) secundum eius voluntatem et concessionem non usurpat res eius, sed potius ^(c) beneplacito suae voluntatis eas reddit. Nullum autem peccatum est a Deo concessum; impossibile est enim quod Deus velit aliquam offensam fieri contra se aut quod Deus se velit ab homine diligi minus quam possit. Unde in per se malis et in illis per se bonis quorum oppositum de necessitate semper est malum et Deo ^(d) displicens tenet dictum Anselmi praemissum, nec enim aliter ista contrarietas solvi potest. De aliis autem bonis in sua libertate a Deo positis satisfacere non poterat dando ea Deo; quia nullum valorem habent, nisi pro quanto a primis bonis procedunt et perficiuntur, scilicet, a caritate et aliis virtutibus quae sunt sub praecepto. Praeterea, in istis homo deberet reddere Deo illum statum qui omnibus circumstantiis pro tempore pensatis Deo magis placeret, nisi post lapsum ratione infirmitatis humanae aliquid ultra hoc concessum fuisset, sicut alibi habet ostendi et ex inferioribus amplius patebit. Et ita secundum rectitudinem originalis iustitiae homo semper debuisset reddere Deo quicquid omnibus pensatis Deus ipsum magis facere voluisset.

Item, capitulo 21 eiusdem libri, probat ⁽¹⁾ quod omne peccatum, quantumcunque modicum, est infiniti ponderis et per solam infinitam satisfactionem expiabile; quia solus unus aspectus contra voluntatem Dei fieri non deberet, si per hoc totum mundum et quicquid Deus non est possemus a periculo annihilationis liberare. Quod autem istum aspectum contra voluntatem Dei sumere intendat, prout nunc imputaretur nobis ^(e) pro veniali peccato, patet ex eo quod in fine capituli subiungit, ubi et verba ponit quae directe sunt pro principali proposito. « Sic », inquit ⁽²⁾ « graviter peccamus, quotienscunque scienter aliquid, quamlibet ^(f) parvum, contra voluntatem Dei facimus, quoniam semper sumus in conspectu eius et semper ipse praecipit nobis ne peccemus ». Unde et

^(a) Ex *quandocunque* (?). ^(b) B⁷ *Deum.* ^(c) B⁷ *pro.* ^(d) B⁷ *ideo.* ^(e) B⁷ *nulli.* ^(f) B⁷ *om.*

(1) Cfr. PL 158, 393 sq. (2) PL 158, 394.

Boso subiungit: « Ut video, nimis periculose vivimus ». Patet etiam, quia aliter sua ratio nihil valeret ad concludendum suum intentum, vult enim concludere quod pro nullo peccato penitus possit homo satisfacere. Unde et in principio capituli praemisit: « Ponamus omnia illa quae modo posuisti pro peccato posse solvere et ea antea non debere, et videamus utrum possint sufficere ad satisfactionem unius tam parvi peccati sicut est unus aspectus contra voluntatem Dei ». Et quia Boso advertibat quod de minimo peccato quod in nobis esse possit loquebatur, respondit ei: « Nisi quia video te hoc ponere in quaestione, putarem me hoc peccatum una sola compunctione delere ». Cui Anselmus respondet: « Nondum considerasti quanti ponderis sit peccatum ». Non dicit quanti ponderis sit mortale peccatum^(a), quia hoc satis ille noverat, sed absolute et generaliter dicit quanti ponderis sit peccatum. Et hoc est quod per rationem praedictam vult ostendere.

Quaecunque etiam ex regulis sanctorum patrum probata sunt in quaestione praedicta de vivendo regulam sunt contra istud, immo fere omnia quae in illa quaestione sunt ostensa. Si enim agere contra praeceptum quocunque modo esset mortale, tunc non video quomodo vovens Evangelium vel Regulam, faciendo qualitercunque contra regulam, non peccaret mortaliter, cum eiusdem gravitatis sit agere contra votum et contra praeceptum. Tunc etiam vovens se servare sobrietatem vel humilitatem semper peccaret mortaliter, faciendo aliquid, quantumcunque modicum, quod contrarietur sobrietati vel humilitati. Scimus autem quod, sicut omnis pars nigredinis contrariatur albedini et omnes gradus suae intensionis et remissionis secundum quos aliquid est magis nigrum vel minus, sic et omnes partes superbiae et incommensurationis et omnes gradus earum contrariantur sobrietati et humilitati.

Quod etiam aliquid hoc modo possit esse contra praeceptum vel regulam, quod tamen non est contra totalem existentiam eius, sed solum contra partialem puritatem et perfectionem eius, patet ex regula beati Francisci,⁽¹⁾ ubi praecipit quod ministris oboediamus in omnibus quae non

(a) B⁷ om. *Non... peccatum.*

(1) Cfr. Opuscula S. Patris Francisci Assisiensis (ed. Quaracchi 1904), cap. 10, p. 72.

sunt contra animam et regulam nostram. Si enim le « contra animam et regulam » non intelligatur, nisi sit totaliter exterminativum gratiae et regulae: ergo in omni peccato veniali et in omni impuritate regulae, solummodo non sit mortalis, tenebor oboedire ministris. Quod insanum est dicere. Unde patet quod le « contra animam » supponit ibi pro mortali et veniali, et « contra regulam » supponit^(a) ibi tam^(b) pro iis quae sunt de necessaria integritate regulae^(c) quam pro iis quae sunt de eius perfectione et puritate, sicut in quaestione de oboedientia evangelica plenius est tactum. — Unde Bernardus *De praecepto et dispensatione*, capitulo 13, postquam distinxit regulares observantias in praecepta et remedia, « sic », inquit⁽¹⁾, « utraque ista complectitur nostra professio, ut professus quisque, cum in aliquo forte regularium mandatorum deliquerit^(d), si ad remedium aequè regulare confugerit et si vincitur transgressor mandati, non tamen pacti praevaricator. Solum itaque censuerim^(e) fregisse votum, violasse propositum, qui et praeceptum contempserit et remedium ». Et infra⁽²⁾: « Fateor sane impossibile cuivis mortalium vel venialiter interdum non delinquere in praeceptis oboedientiae ». Et paulo post⁽³⁾: « Quod ergo dicitis a nullis posse observari ad integrum quicquid a magistris praecipitur, verum est, sed levis culpa inoboedientiae est et facilis cura eius invenitur in regula, si sit absque contemptu ».

Patet igitur ex omnibus his quod in praeceptis non solum prohibentur mortalia, sed etiam venialia, et sic per consequens quod venialia sunt aliquo modo contra praecepta.

Si autem obiciatur quod ex praedictis videtur sequi quod etiam venialia sunt mortalia, quoniam maledictiones et vae comminatur Scriptura non solum mortalibus, sed etiam venialibus: sciendum quod ideo tam in Novo quam in Veteri divinae leges et comminationes, etiam poenarum aeternarum^(f), feruntur indistincte contra mortalia et contra ea quae nunc sunt venialia, ut ostendatur quod praecepta secundum suam primam intentionem exigunt a nobis rectitu-

(^a) Al. m. mg. *ibi... supponit*; B⁷ *pro regula* pro c. r. (^b) Ex *ita*.
 (^c) Add. interl. al m. (^d) Ex *delinquerit*. (^e) Ita B⁶, V B⁷ *sensuerim*. (^f) B⁷ om.

(¹) N. 33 (PL 182, 879).

(²) L. c. (PL 182, 880).

(³) L. c.

dinem originalis iustitiae ^(a), et ut sic per consequens ostendatur originalis corruptio humanae naturae et necessitas gratiae Christi, et ut sic etiam ostendatur quod venialia, quantum est de sua natura, sunt simpliciter mortalia. Fit etiam hoc, ut ostendatur quod in praeceptis et comminationibus quae ad naturam iam imbecillem factam diriguntur includitur simul observantia necessaria et perfecta et gravis eorum transgressio et levis et gravis poena et levis. Hoc enim est consonum humanae consuetudini quod sub eodem verbo « mandati » ista intendunt includere ^(b) secundum diversas circumstantias causarum et personarum. Unde de transgressione earundem legum vel praeceptorum non sic puniunt parvulum sicut grandaeum aut stultum sicut sensatum ^(c) aut infirmum sicut fortem aut necessitate inductum sicut eum qui ex sola improba cupiditate est motus.

Est etiam secundo contra originalis peccati corruptionem et Pauli ad Romanos fidelem ratiocinationem. Si enim praecepta divinae legis non feruntur ad nos per respectum ad rectitudinem ^(d) naturae primitus institutae, ita quod ad nos dirigantur, sicut si eam haberemus et habuissemus, et a nobis exigant tam ipsam quam opera eius: tunc originalis corruptio nullo modo imputari nobis poterit ad mortale peccatum nec quantum ad habitum nec quantum ^(e) ad actus ipsius, quoniam nullo modo est contra Dei praeceptum. Si autem modo iam praedicto contra nos feruntur, tunc quicquid est in nobis, sive habituale sive passionale sive actuale, quod sit contra originalem iustitiam, totum erit contra praeceptum quod exigit eam a nobis. Constat autem quod tota habitualis infectio nostrae naturae et omnes passionες vitiosae quae sunt in nobis etiam post baptismum et omnes actus vitiosi sunt contra iustitiam originalem, et in tantum quod non possunt se compati cum ea. Ergo de necessitate oportet quod haec omnia sint contra praeceptum.

Et ideo Apostolus in sexta, septima ^(f), octava et nona ratione seu via per quam probat quod Iudaeis et gentibus sit aequaliter necessaria gratia Christi, quae durat ab illo loco quinti capituli ⁽¹⁾, *propterea sicut per unum homi-*

^(a) B⁷ add. *et innocentiae.* ^(b) B⁷ om. ^(c) Ex *senatum.*
^(d) B⁷ om. *a. r.* ^(e) Al. m. mg. *a. h. n. q.* ^(f) Ex *septimana.*

⁽¹⁾ Cfr. Rom. 5, 12 usque ad 8, 27.

nem, usque fere ad nonum capitulum, sumens rationes suas ex comparatione originalis corruptionis ad primum hominem qui fuit eius principium et ad Christi gratiam et donum et ad divinae legis praeceptum et ad supplicium sibi debitum, nititur ostendere, quod originalis corruptio et omnes actus eius vitiosi, etiam illi qui in baptizatis contingunt, sunt contra legem et eius praecepta. Et ideo capitulo 7 ponit ⁽¹⁾ unum praeceptum decalogi, scilicet, *non concupisces*, in quo generaliter et absolute actus et habitus concupiscentiae prohibentur, ut ostendendo quomodo per corruptionem nostrae naturae illud transgredimur, etiam quando tanti ac tales sumus quod mente divinae legi consentimus, qualis et ipse tunc erat, evidenter concludat quod digni sumus morte et damnatione, nisi per Christi gratiam liberemur. Et ideo lex ab eo vocatur ⁽²⁾ *lex mortis et mandatum seducens et occidens*, quia prohibendo nobis omnem concupiscentiam quantum ad habitum et actum et exigendo a nobis debitum non concupiscendi seu originalem iustitiam facit per accidens nos reos et damnatione dignos.

Forte dicet quis quod non loquitur nisi de transgressione mortalium ad quae originalis concupiscentia nos inclinat, quae vitare plene non possumus sine gratia Christi, ita quod loquitur de homine nondum sub gratia existente. Forte etiam dicetur quod in illo verbo legis quod assumit, scilicet, *non concupisces*, non prohibetur quicunque actus concupiscentiae, sed solum actus deordinatus qui exit a consensu liberi arbitrii. — Sed contra hoc est ipse textus Apostoli. Concludit ⁽³⁾ enim ex praedictis quod *nihil ergo nunc damnationis est iis qui sunt in Christo Iesu, si non secundum carnem ambulant*. Quae conclusio nulla est, si sola praedicta intendebat, quia etiam illi qui non sunt in Christo Iesu, si non secundum carnem ambulant ^(a), id est ^(b), si concupiscentiae non consentiunt, nullam habent damnationem ex illo praecepto sic intellecto, cum ipsum non transgrediantur. — Propter quod Anselmus, libro *De concordia gratiae*, hanc conclusionem cum praecedentibus sic accipit, tanquam veraciter in illo praecepto Apostolus ^(c) velit prohiberi primos motus

^(a) V om. *Quae conclusio... ambulant* quae B⁷ habet.
interl. i. e. ^(c) B⁷ *amplius*.

^(b) Add.

⁽¹⁾ Rom. 7, 7; Exod. 20. 17; Deuter. 5, 21. ⁽²⁾ Cfr. Rom. 7, 10. 11.
⁽³⁾ Rom. 8, 1.

concupiscentiae. Unde ait ⁽¹⁾: « Cum Paulus de illis qui carnem et concupiscentias sentiunt nolentes ait, *nihil damnationis est iis qui sunt in Christo Iesu qui non secundum carnem ambulant*, hoc est, voluntati non consentiunt, sine dubio significat eos qui non sunt in Christo sequi damnationem, quotiens sentiunt carnem, etiamsi non secundum carnem ambulent, quoniam sic factus est homo ut eam sentire, sicut de ira dixi, non deberet ». Haec Anselmus.

Et per eundem modum exponit ⁽²⁾ Augustinus hanc conclusionem, libro *De nuptiis et concupiscentia*, capitulo 25, sicut ibidem luce clarius patet. Ipse etiam in multis locis dicit quod probabilius debent haec verba intelligi de homine existente in gratia, qualis tunc erat ^(a) Paulus. Unde II *Retractationum*, capitulo 1, dicit, retractans quiddam quod dixerat ⁽³⁾, libro I *Ad Simplicianum*, in I quaestione de ista materia sibi facta ab eo, « illa », inquit ⁽⁴⁾, « Apostoli verba ⁽⁵⁾, *lex spiritualis est, ego autem carnalis sum* et cetera, quibus caro contra spiritum configere ostenditur, eo ^(b) modo exposui, tanquam homo describatur sub lege, nondum sub gratia constitutus. Longe enim postea spiritualis hominis, et hoc probabilius, esse posse illa verba cognovi ». Et idem penitus dicit ^(c) libro I, capitulo 22, ubi dicit ⁽⁶⁾ quod, postquam legit libros quorundam divinatorum ^(d) tractatorum, advertit quod haec verba debebant de spiritualibus viris et de ipso Apostolo intelligi, sicut et postea se dicit ostendisse in libris contra Pelagianos, ostendit enim hoc libro VI *Contra Iulianum* ⁽⁷⁾. Unde in eodem capitulo concludit ⁽⁸⁾: « Propter hanc itaque concupiscentiam motusque ipsos, quibus ita resistitur ut tamen sint in nobis, potest quisque sanctus ^(e) iam sub gratia positus dicere ista omnia quae hic esse dixit verba hominis non sub gratia positi, sed sub lege ». Idem dicit ⁽⁹⁾ 23 capitulo, retractans quiddam simile quod dixerat super epistola ^(f) ad Galatas. Idem etiam capitulo 25, retractans ⁽¹⁰⁾ similia quae de hoc dixerat ⁽¹¹⁾ li-

(^a) B⁷ add. *ipse*. (^b) Ex *eodem*. (^c) B⁷ add. *quod*. (^d) Ex *dominorum*. (^e) Ex *sanctis*. (^f) B⁷ add. 83.

(¹) *De concordia praescientiae cum lib. arb.*, cap. 7 (PL 158, 530).
 (²) Cfr. lib. I, 25, 26 (PL 44, 430sq.). (³) Cfr. quaest. 66, n. 5 (PL 40, 63sq.). (⁴) PL 32, 629. (⁵) Rom. 7, 14. (⁶) Cfr. cap. 23, n. 1 (PL 32, 620sq.). (⁷) Cfr. cap. 23 (PL 44, 865sq.). (⁸) Cap. 23, n. 1 (PL 32, 621). (⁹) Cfr. cap. 24, n. 2 (PL 32, 623). (¹⁰) Cfr. cap. 26 (PL 32, 627sq.). (¹¹) Cfr. n. 1, 5 (PL 40, 60sq.).

bro *LXXXIII Quaestionum*, quaestione 66. Sed praedicta non possunt exponi de homine ^(a) existente sub gratia, quin semper supponatur quod primi motus concupiscentiae qui ^(b) in eis sunt contra illud praeceptum, *non concupisces*, ita quod occasione huius transgressionis ipsa lex et hoc mandatum sit ei mandatum mortis seducens eum et occidens, et quod ipsa transgressio sit tanta ut *fiat supra modum peccans peccatum per mandatum*.

Et indubitanter ipsa verba Apostoli hunc intellectum magis sonant, tum quia ipsa verba in persona sua loquitur, tum quia dicit ⁽¹⁾ quod *condelectatur legi Dei secundum interiorem hominem et quod mente servit legi Dei*, et quia *malum quod facit* dicit ⁽²⁾ *se odire et nolle* et non intelligere, id est, non approbare, et quod *ipse non operatur illud malum, sed peccatum quod habitat in eo*. Si autem de transgressione quae est in consensu liberi ^(c) arbitrii loqueretur, tunc omnia huiusmodi verba potius essent falsa quam vera. Quamvis enim quidam exponant quod per quandam naturalem rectitudinem voluntatis hi qui non sunt sub gratia consentiunt legi Dei et odiunt malum consensum quem faciunt et etiam opus exterius quod ab eo procedit: dicere tamen sic simpliciter sicut ipse ibi dicit, *condelector, consentio legi Dei et odio et non operor illud malum*, falsa essent, sicut expresse dicit Augustinus, libro *De nuptiis et concupiscentia* XXI ^(d), exponens ista verba. «Multum», inquit ⁽³⁾, «fallitur homo qui consentiens concupiscentiae carnis suae et quod illa ^(e) desiderat decernens ^(f) facere et statuens putat sibi adhuc esse dicendum, *non ego operor illud*, etiamsi oderit quia consentit». Praeterea, secundum hunc sensum potius debebat Apostolus exclamare ⁽⁴⁾: Infelix ego homo, quis me liberabit de isto consensu in concupiscentiam ^(g) tam mortali quam, *quis ^(h) me liberabit de corpore mortis huius*. Praeterea, saltē secundum hoc nullus consensus in concupiscentiam, quantumcunque modicus vel circa modicum et leve, esset nobis venialis, ex quo solus ⁽ⁱ⁾ consensus liberi arbitrii prohibetur. Et tamen consen-

^(a) Al. m. ex homini. ^(b) Ex quin. ^(c) Ex libri. ^(d) Al. m. mg.
^(e) Al. m. ex ille. ^(f) V B⁷ B⁶ discernens. ^(g) B⁷ concupiscentia.
^(h) Al. m. mg. me... quis. ⁽ⁱ⁾ Al. m. mg., del. saltem quod B⁷ habet.

⁽¹⁾ Rom. 7, 22, 25. ⁽²⁾ Rom. 7, 15, 17. ⁽³⁾ Lib. I, 28 (PL 44, 431). ⁽⁴⁾ Cfr. Rom. 7, 24.

tire in aliquam concupiscentiam cibi vel in aliquem carnalem aspectum vel ludum — omnia enim haec et consimilia sub illo verbo, *non* ^(a) *concupisces*, intelliguntur secundum Augustinum — non est nobis mortale.

Forte dicetur, sicut Magister dicit ⁽¹⁾ in *Glossa* et est supra in argumentis ^(b) tactum, quod quando dicit lex, *non concupisces*, non intendit hoc dicere prohibendo, sed solum detestando et ostendendo malum concupiscentiae. Sed hoc non solum est contra omnia praedicta, sed etiam contra intentionem Apostoli et contra expressa eius verba. Intendebat enim probare per illud mandatum, *non concupisces*, quod omnes filii Adae, etiam infans unius diei ^(c), sunt digni morte et damnatione propter transgressionem huius mandati, ita quod non possunt liberari nisi per gratiam Christi. Si autem illud verbum non erat dictum praeceptive nec Apostolus hoc intendebat, falsissimum est quod transgressio eius sit ita omnibus mortalis. Est etiam contra eius verba expressa, quia postquam posuerat illam legem, *non concupisces*, in sex locis vocat ⁽²⁾ eam mandatum. Quis etiam dicet quod praecepta decalogi non sint data praeceptive, et maxime praecepta negativa, quale est, *non concupisces*? Unde signanter Apostolus accepit unum de mandatis decalogi et hoc de ^(d) negativis, ut nemo posset dubitare quin praeceptive loqueretur.

Est etiam contra Augustinum, libro *De nuptiis et concupiscentia*, capitulo 22. « Ad hoc », inquit ⁽³⁾, « dixit lex, *non concupisces*, ut nos in hoc morbo iacere invenientes medicinam gratiae quaereremus et in eo praecepto sciremus quo debeamus in hac mortalitate proficiendo conari et quo possit a nobis in illa immortalitate beatissima perveniri », nisi enim quandoque perficiendum esset, nunquam iubendum esset ». In quibus verbis patet quod Augustinus vocat hanc legem praeceptum et dicit eam fuisse iussam seu iubendam etiam illo modo quo non potest a nobis perfici nisi in vita aeterna. Et etiam, sicut patet ex immediate praecedentibus et ^(e) subsequentibus, loquitur de ea, prout per eam prohibentur primi concupiscentiae motus, et etiam

^(a) B⁷ om. ^(b) B⁷ *virginitatis* (?) pro *i. a.* ^(c) Ita B⁷, V *Dei*
al. m. mg., del. *diei.* ^(d) Hoc de ex de hoc. ^(e) B⁷ om. p. e.

⁽¹⁾ Cfr. Petrus Lombardus, *Collect. in epist. ad Rom.*, cap. 7 (PL 191, 1428). ⁽²⁾ Cfr. Rom. 7, 7-13. ⁽³⁾ Lib. I, 29 (PL 44, 432).

hoc facit exponendo ista verba Apostoli. — Item, super illud ⁽¹⁾ < ad > Romanos 7, *nam concupiscentiam nesciebam*, dicit ⁽²⁾ *Glossa* Augustini ad probandum per legem cognosci peccatum: « Hoc elegit Apostolus quod est generale peccatum, scilicet, concupiscentiā, unde omnia mala veniunt. Bona est ergo lex, quae, dum hoc prohibet, omnia mala prohibet ^(a) ». — Item, ibidem *Glossa* ⁽³⁾: Quaeritur quae sit ista concupiscentia. Dicunt quidam illam esse quae prohibetur in decalogo, cum dicitur ⁽⁴⁾, *non concupisces rem proximi tui*, alii vero generaliter quamlibet concupiscentiam quorumlibet prohibitorum. Haec *Glossa*. Uterque ergo vult quod concupiscentia generalis quae est fomes et radix omnium malorum sit ibi prohibita ^(b). — Quomodo etiam hoc sit contra rationem infra adhuc magis ostendetur.

Est etiam tertio contra divinae maiestatis celsitudinem et reverentiam. Si enim bene pensetur Dei immensitas in omni genere bonitatis et sanctitatis et in omni virtute dominii et potestatis, si etiam pensetur ^(c) immensitas sui amoris et suae beneficentiae erga nos et e contra pensetur nostra nihilitas et debitorum quibus sibi obligati sumus innumerabilis et irrecompensabilis multiplicitas: clarissime videbimus quod omnis offensa ^(d) eius, quantumcunque modica, habet in se reatus infinitissimam gravitatem, ita quod nulla poena ^(e) nobis irrogata posset eius iniuria recompensari nec aliquo dono finiti valoris posset sufficienter solvi ^(f). Detur enim minima offensa contra ^(g) aliquem hominem vilem: constat quod, si eadem ^(h) esset facta contra nobiliorem, quanto ille esset nobilior, tanto illa esset maioris reatus, et sic semper ascendendo in nobilitate, semper ascenderet reatus ⁽ⁱ⁾. Si igitur esset infinitissimae nobilitatis ille qui offensa illa esset offensus, esset illa infiniti reatus. Et idem sequitur ex omnibus aliis divinis proprietatibus, ut, de sanctitate, dominio et amore et consimilibus. Idem enim actus tanto est gravior, quanto contra sanctiorem est factus, et quanto contra maiorem et principaliorem dominum, et quanto contra maiorem amicum, et quanto contra magis benefi-

^(a) B⁷ et omnia pro o. m. p. ^(b) Ibi prohibita ex p. i. ^(c) Ita B⁷, V pensentur. ^(d) Al. m. mg. ^(e) In ras. ^(f) B⁷ om. nec... solvi. ^(g) Al. m. ^(h) Al. m. mg., del. eam. ⁽ⁱ⁾ B⁷ om. et... reatus.

⁽¹⁾ Rom. 7, 7. ⁽²⁾ Walafridus Strabus, *Glossa ordinaria*, Rom. 7, 7 (PL 114, 491). ⁽³⁾ Cfr. l. c. ⁽⁴⁾ Exod. 20, 17.

cum ^(a), et quanto a viliori persona et magis obnoxia ei qui est offensus actus ille processit. Sed omni peccato veniali Deus offenditur. Alias mentitur Iacobus dicens ⁽¹⁾, *in multis offendimus omnes*, non enim potuit hoc dicere nisi de venialibus. Facere etiam in praesentia summi imperatoris quod ipse odit et detestatur est offendere faciem eius, et quantum in se est, facit displicentiam aspectui et voluntati eius. Deus autem odit et detestatur omne malum. Unde, < ad > Romanos 12, praecipit nobis per Apostolum ⁽²⁾, *odientes malum, adhaerentes bono*. Et, Amos 5, dicit ⁽³⁾, *odite malum et diligite bonum*. Zachariae etiam 8 dicitur, postquam locutus fuerat contra aliqua mala et etiam contra malum in generali dicendo, *unusquisque malum contra amicum suum ne cogitetis*, subiungit ⁽⁴⁾, *omnia haec sunt quae odi, dicit Dominus*. Et, Habacuc 1, dicitur ⁽⁵⁾, *mundi sunt oculi tui, ne videas malum et respicere ad iniquitatem non poteris*; loquitur enim de visu et respectu non simplicis notitiae, sed approbationis.

Praeterea, si per peccatum veniale nullo modo Deus offenderetur, nullam haberet penitus rationem culpaе quoad Deum nec aliqua poena puniretur ab ipso, cum poena irrogetur ab eo in vindictam et recompensationem iniuriae sibi factae. Sequitur igitur quod omne peccatum, quantumcunque sit modo veniale, sit infiniti reatus et ideo non immerito Psalmista refugit iudicium merae et exactae iustitiae dicens ⁽⁶⁾, *non intres in iudicium cum serro tuo, Domine, quia non iustificabitur* et cetera. Constat autem quod omne peccatum infiniti reatus, secundum quod huiusmodi, est mortale ac per consequens contra Dei praeceptum. Patet igitur quod omne veniale est contra Dei praeceptum ^(b). — Item, quod nullo modo Deum inhonorat aut offendit est faciendum ad vitandam infinitam Dei offensam et contumeliam et ad vitandam proximorum damnationem. Si ergo peccatum veniale Deum non inhonorat nec offendit, tota die erit ab homine fiendum, ne a proximis cum eorum ^(c) damnatione Deus mortaliter offendatur. Quod est contra omnium doctorum sententiam et contra Augustinum, I *De doctrina christiana*,

^(a) Ita B⁷, V *beneficium*.
cunctorum pro c. e.

^(b) B⁷ om. *Patet... praeceptum*.

^(c) B⁷

⁽¹⁾ Iac. 3, 2. ⁽²⁾ Rom. 12, 9. ⁽³⁾ Amos 5, 15. ⁽⁴⁾ Zacharias 8, 17. ⁽⁵⁾ Habacuc 1, 13. ⁽⁶⁾ Psalm. 142, 2.

circa finem ⁽¹⁾, ubi probat quod nulla ratione potest aliquando esse utile mendacium per hoc quod nulla iniquitas potest esse aliquando utilis, unde, sicut ibidem dicit, melius est iniquitatem pati quam facere. In libro etiam ^(a) *Contra mendacium* vult ⁽²⁾ quod nullo mendacio, quantumcunque officioso, est aliquando mentiendum, etiamsi per hoc violationem proprii corporis cogeremur incurrere et talem et tantam in qua posset esse dubium seu periculum de castitate amittenda.

Est etiam contra Apostolum qui, Romanorum 3, de quibusdam dicentibus apostolos dicere, *faciamus mala, ut veniant bona*, ait ^(b 3), *quorum damnatio iusta est*, quoniam, sicut ibidem dicit, *hoc erat apostolos blasphemare*. Quod non esset verum, nisi huiusmodi dictum esset pessimum et haereticum. — Sequeretur etiam quod, dum fieret peccatum veniale, nullum omnino fieret peccatum, sed potius opus valde rectum et valde meritorium, quoniam quicumque facit quod debet et quod Deo placet et quod bonum et utile est fieri, recte et bene et meritorie facit. Sed si peccatum veniale deberet fieri pro quacunque causa, tunc in illo casu esset ^(c) bonum et utile et Deo placens, immo esset debitum fieri, ita quod Deus exigeret illud tanquam ^(d) quoddam debitum. Ergo tunc facere peccatum veniale non esset facere ^(e) peccatum, sed potius oppositum. Quod est contradictio expressa, et est haec ratio sumpta ab Augustino ⁽⁴⁾. Patet igitur quod peccatum veniale Deum inhonorat et offendit ac per consequens quod est contra Dei praeceptum.

Est etiam quarto contra divinae voluntatis et iustitiae sincerissimam rectitudinem. Idem enim est aliquid praecipere et fortissime illud velle, et idem est aliquid prohibere et fortissime illud odire et nolle. Constat autem Deum fortissime et immobiliter nolle aliquod peccatum, ita quod in infinitum plus odit omne peccatum quam aliquis iustus aut beatus, quanto plus in infinitum est omni creatura iustior, et quanto eius iustitia seu voluntas

^(a) Al. m. mg. ^(b) Al. m. mg. ^(c) Al. m. ex esse. ^(d) B⁷ om.
^(e) Al. m. mg.

⁽¹⁾ Cfr. cap. 36 (PL 34, 34). ⁽²⁾ Cfr. cap. 19 (PL 40, 545).
⁽³⁾ Rom. 3, 8. ⁽⁴⁾ Cfr. *De doctrina christiana*, I, 36 (PL 34, 34); *Contra mendacium*, cap. 7 (PL 40, 527 sqq.).

plus repugnat omni peccato quam aliqua iustitia creata seu creabilis. Ergo dicere quod veniale non sit contra praeceptum non est aliud quam dicere quod ^(a) Deus minus odit peccatum veniale quam unus homo odiat contrarium eius quod praecipit et quod etiam minus odit illud quam unus beatus aut quam anima Christi. De quibus constat quod pro infinitis mundis non facerent unum minimum peccatum, quantumcunque veniale, propter ineffabile odium quod habent contra omne peccatum et contra omnem offensam Dei. — Item, divina lex aut divinum praeceptum non est aliud quam Dei iusta voluntas. Ergo idem sunt aliquid esse contra Dei voluntatem et esse contra Dei legem seu praeceptum. Constat autem quod peccatum veniale est contra Dei voluntatem ^(b), etiam secundum Magistrum, qui in verbis in opponendo praeallegatis dicit ⁽¹⁾ divinam legem nolle concupiscentiam, ita quod detestatur eam. — Et praeterea, quantumcunque fit illud quod homo vult non fieri et ita quod odit ipsam factionem et ^(c) impugnat eam poenis, tunc dicimus quod illud fit et est contra voluntatem eius. Sed ita se habet Deus contra peccatum veniale. Ergo est contra voluntatem eius.

Item, si non esset idem esse contra Dei voluntatem et esse contra eius praeceptum, tunc praecepta divinae legis et maxime decalogi indebito modo nobis darentur per verba designantia solam Dei voluntatem vel noluntatem, immo debuisset ibi apponi « praecipio aut prohibeo » vel consimilia. Sed praecepta decalogi data sunt per solum futurum indicativi modi, ut est illud ⁽²⁾, *non adorabis deos alienos, non concupisces, non furaberis* et cetera, aut per simplex verbum imperativi modi, ut est illud ⁽³⁾, *honora patrem tuum*. Non est autem ibi positum « praecipio vel prohibeo ». — Christus etiam consimili modo per verba simplicia leges suas dedit, sicut patet Matthaei 5, ubi frequenter replicat ⁽⁴⁾, *audistis quia dictum est antiquis, ego autem dico* et cetera. Ex quo manifeste apparet quod idcirco hoc factum est, ut omnino imprimeretur nobis tanta reverentia divinae voluntatis quod certitudinaliter constaret nobis quod idem est

(^a) B⁷ *quam*.

(^b) B⁷ *om. et... voluntatem*.

(^c) Al. m. *mg.*

(¹) Cfr. Petrus Lombardus, *Collect. in epist. ad Rom.*, cap. 7 (PL 191, 1428). (²) Exod. 20, 3sq. (³) Exod. 20, 12. (⁴) Matth. 5, 21sq. 27sq. 33sq. 38sq. 43sq.

facere contra eius voluntatem quod contra eius praeceptum. — Unde et Anselmus, I *Cur Deus homo*, capitulo 21 ⁽¹⁾, quando dixit quod minimus aspectus contra voluntatem Dei non deberet fieri pro toto mundo ⁽²⁾, non dixit quod, si ille aspectus esset contra praeceptum Dei, non deberet hoc fieri, sed sufficit sibi dicere « contra voluntatem Dei ».

Si autem contra hoc dicatur quod secundum hoc facere contra Dei consilia est idem quod facere contra eius praecepta, quia non consulit Deus nisi ea quae diligit, quae autem diligit vult, et ita facere contra consilium eius est facere contra suam voluntatem: sciendum quod non sic vult Deus consilia sua a nobis fieri quin etiam oppositum placeat ei. Unde non sic vult virginitatem vel paupertatem quin status matrimonii et dispensationis temporalium ad suum cultum placeat ei. Non etiam vult consilia a nobis fieri nisi sub conditione, scilicet, si placuerit nobis. Et ideo voluntas Dei respectu consiliorum non est ad alteram partem praecise determinata nec absoluta, sed potius conditionalis. Non est autem sic de voluntate qua vult non fieri venialia aut qua vult fieri et impleri sua praecepta.

Quod autem dicitur quod Deus non consulit nisi ea quae diligit, si loquamur de obiecto consiliorum absolute, scilicet, non referendo ea ad nostram factionem, sic bene Deus ea diligit absolute sicut quaedam bona obiecta. Sed talem modum dilectionis non vocamus velle. Alias posset dici quod Deus vult esse vel fieri omnia bona creabilia seu agibilia, quia forte aliquo modo potest dici quod diligit ea tanquam quaedam bona obiecta habentia rationem boni, in quantum talia. Si autem loquamur de eis referendo ea ad nostrum fieri, ut sit sensus, quod Deus vult absolute quod a nobis fiant, non sic Deus diligit ea. Et hinc est quod ⁽³⁾, Matthaei 19, proponitur consilium paupertatis sub conditione, si scilicet placuerit nobis, unde praemittitur ⁽²⁾, *si vis perfectus esse*. Et supra eodem, relinquit consilium castitatis in libertate nostra, dicendo ⁽³⁾, *qui potest capere capiat*. Hinc etiam est quod, I < ad > Corinthios 7, Apostolus dicit ⁽⁴⁾ de virginibus, *praeceptum Domini non habeo, consilium autem do*. Et supra eodem, de consilio cohabitationis cum viro

(¹) B⁷ om. *quando... mundo*. (²) Ita B⁷, V om.

(¹) Cfr. PL 158, 393. (²) Matth. 19, 21. (³) Matth. 19, 12.
(⁴) 1 Cor. 7, 25.

infideli praemittit ⁽¹⁾, *nam ceteris dico ego, non Dominus, si quis frater et cetera*. Constat autem quod Dominus consulebat hoc ipsum quod Paulus, sed quia Dominus non hoc praecise et absolute volebat, ideo ait quod non Dominus hoc dicit. Ostendatur autem ubi in Scriptura dicatur de peccatis venialibus, « praeceptum Domini non habeo », aut quod Dominus non ^(a) dicat ea esse vitanda, sed solum quod Paulus hoc consulat.

Est etiam quinto in peccati venialis et suae punitionis totalem annulationem. Quod enim nullo modo est contra Dei legem nullam habet rationem culpa vel peccati, quoniam faciendo illud in nullo errat ^(b) homo a lege nec in aliquo offendit legem. Si ergo veniale nullo modo est contra legem: faciendo venialia in nullo errat homo a lege nec aliquid habet culpa. — Item, qui habet perfectissimam caritatem et totam legis plenitudinem et perfectissimam usque ad summum observantiam mandatorum, nullum penitus habet peccatum. Sed si veniale nullo modo est contra praeceptum: faciendo aut habendo omnia venialia quae unquam ^(c) cogitari possunt, potest homo habere praedicta, scilicet, perfectissimam observantiam mandatorum et perfectissimam caritatem, quanta potest intelligi in illo praecepto ⁽²⁾, *diliges Dominum Deum tuum* et cetera, et in illo ⁽³⁾, *mandatum novum do vobis* et cetera ⁽⁴⁾, et quanta est illa de qua dicitur ⁽⁴⁾, *plenitudo legis est dilectio* et cetera. Non enim veniale in aliquo repugnabit eis, cum in nullo repugnet mandatis aut perfectioni mandatorum, et ita sequitur quod veniale non sit peccatum.

Item; qui facit contra consilia, nisi voto se astrinxerit ad ea, non peccat, etiam venialiter, teste Apostolo, I < ad > Corinthios 7. ⁽⁵⁾, *si nupserit virgo, non peccat*, quin potius secundum eum, *qui iungit matrimonio virginem suam bene facit*. Sed si veniale in nullo est contra praecepta, non est nisi solum contra consilia, quia ^(e) divina lex, secundum quod ordinat de agendis, non dividitur nisi in praecepta et consilia. Unde nec a sanctis invenitur positum medium inter ea nec etiam communiter a magistris. Ergo secundum hoc se-

^(a) B⁷ pon. post ea. ^(b) B⁷ deviat. ^(c) Ex nunquam quod B⁷ habet. ^(d) B⁷ om. et in... cetera. ^(e) Al. m. mg.

⁽¹⁾ 1 Cor. 7, 12. ⁽²⁾ Matth. 22, 37. ⁽³⁾ Ioh. 13, 34. ⁽⁴⁾ Rom. 13, 10. ⁽⁵⁾ 1 Cor. 7, 28, 38.

quitur quod facere venialia non sit peccatum, sicut nec nubere, et tunc iterum sequitur quod sit indifferens vel sit bonum. — Item, qui perfecte implet legem in nullo faciens contra eam nulla dignus est poena, et maxime aeterna et infinita. Ergo secundum hoc pro solis venialibus quantiscunque nulla erit homo dignus poena et maxime aeterna. Quod est contra Apostolum, I < ad > Corinthios 3, ubi dicit ⁽¹⁾ de supraedificantibus ligna, foenum, stipulam quod *detrimētum patientur et salvi erunt, sic tamen quasi per ignem* et contra Christum, Matthaei 5 ⁽²⁾, *non exies inde, donec reddas novissimum quadrantem*, ubi significat quod multi in inferno punientur aeternaliter non solum pro suis mortalibus, sed etiam pro annexis venialibus. Et hoc ipsum est communis opinio doctorum. Qua etiam iustitia pro venialibus punitur homo tantis poenis purgatorii, quae quoad aliquas ^(a) sunt secundum Augustinum ⁽³⁾ maiores omni poena huius vitae? Qua etiam ratione duris flagellis et etiam corporali morte mulctaretur homo pro venialibus, sicut vult ⁽⁴⁾ Augustinus, I *De civitate*, capitulo 9, quod bonis Romanis ^(b) qui ^(c) tempore suo multam persecutionem passi sunt simul cum malis potuerunt eis illa mala iuste a Deo irrogari propter aliqua peccata venialia eorum, etiamsi nulla alia causa vel ratio ibi foret?

Est etiam sexto contra distinctionem mortalis a veniali. Cum enim nullus praecipiendo consulat nec e contrario: quicquid penitus erit contra ea quae in serie praeceptorum divinae legis ponuntur, et hoc sub eisdem verbis omnino, erit secundum istam viam mortale. Et tunc secundum hoc nullum erit dare veniale, quin sit eodem modo mortale etiam nunc, sicut sunt illa quae hodie nobis censentur esse mortalia, et ita nulla erit distinctio inter veniale et mortale. — Item, si aequaliter vult legislator nos modo obligari ad perfectam observantiam praeceptorum sicut et ad quamcunque observantiam ^(d) non plene perfectam: ergo, quandocunque praecipitur aliqua virtus vel eius actus haberi aut quandocunque prohibetur vitium sibi contrarium

^(a) V B⁷ aliquos, B⁶ alios.

^(b) B⁷ Romanis bonis pro b. R.

^(c) B⁷ add. erant. ^(d) B⁷ om. praeceptorum... observantiam.

⁽¹⁾ Cfr. 1 Cor. 3, 15. ⁽²⁾ Matth. 5, 26. ⁽³⁾ Cfr. *Enarratio* in Psalm. 37 (PL 36, 397); Sermo 104 (PL 39, 1947). ⁽⁴⁾ Cfr. PL 41, 21 sqq.

non haberi, aequaliter erimus astricti ad virtutem perfecte habendam sicut et ad virtutem imperfectam, et similiter erit de exclusione vitii. Sed venialia sunt contra perfectionem virtutum et actuum earum ^(a).

Unde Augustinus, *Ad Hieronymum, De sententia Iacobi*, dicit ⁽¹⁾ quod minoritas caritatis semper inest nobis ex vitio. Unde vult ibi quod, quamdiu hic potest augeri in nobis, habet annexum vitium, et ideo, sicut ibidem dicit ⁽²⁾, « tanto est quis in peccato committendo maior, quanto in diligendo Deo et proximo minor, et rursus tanto minor in peccati perpetracione, quanto maior in Dei et proximi dilectione ». Item, ibidem ⁽³⁾: « Plenissima caritas, quae iam non possit augeri, quamdiu hic homo vivit, est in nemine, quamdiu autem augeri potest, profecto illud quod minus est ex vitio est. Ex quo vitio ^(b) non est iustus in terra qui faciat bonum et non peccet ». Item, ibidem ⁽⁴⁾: Quanto minus est virtus, caritatis scilicet, tanto maius ^(c) est vitium; ubi ergo illa plena et perfecta erit, nihil ex vitio remanebit. Item, ibidem ⁽⁵⁾: « Pudicitia coniugalís, cum virtus sit, non tamen secum habet omnes virtutes. Nam si omnes ibi essent, nullum esset vitium, nullum omnino peccatum. Quis autem sine aliquo peccato, quis ergo sine aliquo vitio, id est, fomite quodam vel quasi radice peccati »? Et sicut ibi patet, loquitur de fidelibus coniugatis, de quibus immediate praemisit quod sunt plurimi eorum pudici, quorum sine aliquo peccato esse neminem dixerim. Et utique, illud quaecunque peccatum ex aliquo vitio venit. Ex qua causa immediate concludit « unde pudicitia coniugalís » et cetera, verba scilicet iam praemissa. Ex quo patet quod peccata venialia et ipsum fomitem peccati vult esse contra perfectionem virtutum. Unde ^(d) et paulo post adducit ad hoc illud Iacobi ⁽⁶⁾, *in multis offendimus omnes*. — Item, libro *De natura et gratia*, loquens de sanctis patribus ait ⁽⁷⁾: « Verum, quia saepe in levissimis et aliquando incautis obrepit peccatum, et iusti fuerunt et sine peccato non fuerunt. Postremo, si in

(a) Al. m. ex eorum. (b) B⁷ om. est... vitio. (c) B⁷ minus.
(d) Al. m. mg.

(1) Cfr. *Epist.*, classis III, epist. 167, cap. 4, n. 15 (PL 33, 739).
(2) Cap. 5, n. 17 (PL 33, 740). (3) Cap. 4, n. 15 (PL 33, 739).
(4) Cfr. cap. 5, n. 17 (PL 33, 740). (5) Cap. 3, n. 10 (PL 33, 737).
(6) Iac. 3, 2. (7) Cap. 38 (PL 44, 269).

Abel iusto caritas Dei ^(a), qua una vere iustus est quicumque iustus est, adhuc erat quod posset et deberet augeri, quicquid minus erat ex vitio erat. Et cui non minus sit, donec ad illam eius fortitudinem veniatur ubi tota hominis absorbeatur infirmitas »? — Libro etiam *LXXXIII Quaestionum*, quaestione 26, dicit ⁽¹⁾ quod nutrimentum caritatis est imminutio cupiditatis, perfectio nulla cupiditas. Sequitur igitur ex praemissis quod aequaliter erimus obligati ad venialia sicut ad mortalia, et ita quod nulla sit in eis distinctio. Aut oportet dicere quod non aequaliter obligemur ad perfectam observantiam praecepti et ad imperfectam, sed potius sic quod facere contra perfectam inducat veniale, contra vero imperfectam mortale.

Item, secundum istos mortale distinguitur a veniali, quia mortale per hoc quod est contra praeceptum est contra caritatem Dei et proximi et contra virtutum rectitudinem et contra animam, et includit in se contemptum Dei ^(b) et aversionem ab ipso et perversionem a fine et fruitionem boni commutabilis et amorem eius supra Deum, veniale autem nullam illarum conditionum habet secundum eos. Idem autem est secundum eos esse contra praeceptum et habere praedictas condiciones ^(c) vel quamcunque illarum, et e contrario. Si igitur probatum fuerit quod veniale habet aliquo modo praedictas condiciones ^(d), probatum erit istis quod veniale est contra praeceptum et quod in nullo distinguitur a mortali. Quod autem veniale eas habeat probō.

Et primo quod est contra caritatem. Dicit enim Augustinus, *De sententia Iacobi, Ad Hieronymum*, quaerens quare dicatur *omnium reus qui in uno offendit*, et post recusationem duarum sententiarum subiungit tertiam. In qua finaliter sistit dicens ⁽²⁾: « An forte, quia plenitudo legis est caritas, merito fit omnium reus, qui contra illam facit, in qua pendent omnia. Nemo autem peccat nisi adversus illam faciendo ». Et paulo post movens quaestionem contra hoc dicit ⁽³⁾: « Cur ergo non dicantur paria peccata »? Et respondet ad hoc: « An forte, quia magis facit contra caritatem, qui gravius peccat, minus qui levius? Et hoc ipso quod

(^a) V B⁷ B⁸ om. c. D. (^b) B⁷ om. (^c) Ex conditionales. (^d) B⁷ om. *vel... condiciones*.

(¹) Cfr. quaestio 36 (PL 40, 25). (²) *Epist.*, classis III, epist. 167, cap. 5 (PL 33, 739). (³) Cap. 5, n. 17 (PL 33, 740).

admittit, fit quidem omnium reus, sed gravius peccans vel in pluribus peccans magis reus, levius vel in paucioribus peccans minus reus, tanto maiore scilicet reatu, quanto amplius, tanto minore, quanto minus peccaverit; tamen etiam, etsi in ^(a) uno offenderit, reus omnium, quia contra eam fecit in qua pendent omnia. Quae si vera sunt, eo modo et illud absolvi potest quod ait ⁽¹⁾ homo apostolicae gratiae, *in multis offendimus omnes*. Omnes enim offendimus, sed alius gravius, alius levius, quanto quisque maius minusve peccaverit ». Haec Augustinus. Vult igitur hic quod nemo peccat nisi faciendo contra caritatem, sive leviter sive graviter peccet, etiamsi peccet illo genere peccatorum pro quibus dicitur, *in multis offendimus omnes*. Quod constat dictum esse de venialibus, alias omnes apostoli multa mortalia faciebant. Vult etiam quod levitas et gravitas peccatorum distinguatur per hoc quod est esse contra caritatem parum vel multum. Non autem dicit quod hoc fiat per esse contra caritatem et per non esse contra eam. Si quis etiam diligentius videat omnia verba eius ibidem, videbit plenius quod omne peccatum, tam veniale quam mortale, vult esse contra caritatem, quamvis non aequaliter, sed secundum magis et minus.

Praeterea, quandocunque aliquid secundum suam speciem vel genus contrariatur alicui alteri, quicquid erit de essentia illius speciei, contrariabitur necessario illi alteri; unde quicquid est de specie nigredinis vel caloris, contrariatur albedini vel frigori. Quicquid igitur erit dare quod sit de essentia et specie habituum et actuum vitiosorum qui caritati contrariantur erit caritati contrarium. Et inde est quod Paulus, < ad > Galatas 5, dicit quod concupiscentia carnis, etiam secundum illam partem quae remanet in sanctis, adversatur spiritui, quando ait ⁽²⁾, *caro concupiscit adversus spiritum* et cetera, et iterum, quando ait, *haec enim sibi invicem adversantur* et cetera. — Praeterea, quaecunque habent actus et terminos específicos ad invicem contrarios, ipsa sibi contrariantur. Sed partes habituum vitiosorum habent actus et terminos específicos contrarios actibus et terminis specificis caritatis et ceterarum virtutum, sicut et ipsi habitus perfecti, cum habeant terminos et actus eiusdem

^(a) Add. interl.

⁽¹⁾ Iac. 3, 2.

⁽²⁾ Gal. 5, 17.

speciei, ut verbi gratia, modica affectio habitualis superbiae aut intemperantiae vel avaritiae et sic de aliis eadem habet obiecta et actus secundum speciem sicut et eorum habitus ^(a) completi, et idem est de concupiscentia carnis remissa et intensa. Ergo contrariabuntur caritati et virtutibus. Nec valet quod quidam forte ad hoc dicerent quod huiusmodi affectiones modicae non sunt partes habituum nec habituales, sed solum sunt quaedam passiones; quia clarum est quod ita possum habere habituales ^(b) consensus ad modicam superbiam vel ad modicam otiositatem sicut et ad magnam, et sicut patet in iis qui ex electione et consensu ^(c) consuetudinario multa peccata venialia faciunt et cum proposito eadem iterum faciendi et frequentandi. Quod non potest fieri, quin sit in corde aliquod habituale vitium, non mortale, sed veniale. De hoc autem plenius in quaestionibus sequentibus de veniali tangetur. Quis etiam dicet quod concupiscentia in sanctis remissa non fuerit pars concupiscentiae eorum intensae?

Praeterea, quod contrariatur parti alicuius accidentis seu speciei contrariatur et toti, nisi illud accidens vel illa species poneretur heterogenea. Sed partes habituum veniales et eorum actus contrariantur alicui parti caritatis et ceterarum virtutum, scilicet, in cuius adventu consistit earum consummatio seu finale augmentum, contrariantur enim ultimatae perfectioni virtutum. Impossibile est enim esse in aliquo perfectum virtutis habitum cum hoc quod ibi sit aliquid, quantumcunque modicum, de contrario vitio. Et constat quod habitus caritatis et virtutum habent partes homogeneas, saltem illas secundum quas recipiunt magis et minus. Ergo peccata venialia contrariantur toti speciei virtutis illius cuius parti contrariantur, et ita potest dici quod sunt contra caritatem et contra virtutes. — Praeterea, quis dicet quod offendere proximum aut quomodocunque odire eum non sit contra caritatem proximi? Quis etiam dicet quod offendere et scienter se retrahere ^(d) aut nolle insistere ad obtinendum perfectissimam caritatem Dei non sit contra eam? Et tamen constat quod haec omnia fieri possunt et fiunt per peccata venialia.

Forte dicetur, sicut quidam dicunt ^(e), quod id quod est modicum tale censetur, quasi non esset, sicut gutta aquae

^(a) B⁷ om. ^(b) B⁷ om. *sed... habituales.* ^(c) B⁷ *consensus pro*
e. c. ^(d) Al. m. *ex trahere.* ^(e) B⁷ *dicat.*

in camino ignis. Et ideo modicum odium vel nocumentum contra proximum in eo, qui habet alias caritatem erga eum, quasi ^(a) nihil debet censeri. — Debet autem scire qui hoc dicit quod hic differunt nihil et quasi nihil et esse secundum rem vel secundum omnium ^(b) aestimationem. Et quando ipsi ponunt differentiam mortalis a veniali per esse et non esse contra caritatem ^(c), aut sumunt esse et non esse contra eam secundum rem aut secundum aestimationem. Et credo quod dicent quod secundum rem. Praeterea, forma caritatis ad proximum posita est in illo praecepto legis naturae in quo Christus concludit omnes leges suas, Matthaei 7 ⁽¹⁾ et Lucae 6 ⁽²⁾, scilicet, illud, *omnia ergo quae vultis ut faciant vobis homines et vos facite illis, haec est enim lex et prophetarum*. Ergo quicumque facit proximo aliquid quod contrarietur seu displiceat voluntati eius rectae rectitudine naturae vel gratiae, est contra formam illius praecepti, et sic per consequens contra caritatem proximi, immo etiam si omiserit facere alteri quod sibi rationabiliter vellet fieri in casu consimili.

Quod autem sit contra animam, ex eisdem potest ostendi et ex eo quod supra tactum fuit quod, quando in *Regula beati Francisci* dicitur ⁽³⁾ quod oboediant in omnibus quae non sunt contra animam: constat quod per hoc venialia ab oboedientia excluduntur. Alias enim ex vi ^(d) praedictorum verborum in ipsa includerentur ^(e), et hoc esset inconveniens maximum. — Praeterea, Psalmista generaliter dicit ⁽⁴⁾ quod *qui* ^(f) *diligit iniquitatem odit animam suam*. Et Iohannes, in I canonica sua, dicit ⁽⁵⁾ quod *omne peccatum est iniquitas et quod omnis qui facit peccatum iniquitatem facit*. Ergo pro quanto quis diligit peccatum, etiam veniale, pro tanto odit animam suam.

Quod etiam omne peccatum sit iniquitas ex ipsa ratione nominum colligi potest. Quod enim privat in se ordinem et aequalitatem et rectitudinem iustitiae et est obliquatum a regula voluntatis divinae, constat quod hoc iniquum vocamus. Omne autem peccatum, etiam veniale, est huiusmodi, alias

^(a) B⁷ om. e. q. ^(b) Ex hominum (?), B⁷ hominis. ^(c) Corr. interl. ^(d) B⁷ om. ^(e) B⁷ includeretur. ^(f) Al. m. mg.

⁽¹⁾ Matth. 7, 12. ⁽²⁾ Luc. 6, 31. ⁽³⁾ Cfr. Opuscula S. Patris Francisci Assisiensis (ed. Quaracchi 1904), cap. 10, p. 72. ⁽⁴⁾ Psalm. 10, 6. ⁽⁵⁾ 1 Ioh. 3, 4.

nec rationem peccati aut culpa haberet, cum peccare sit idem quod deficere ab aliqua regula actionis, culpa vero addat rationem indebiti seu vituperabilis. Constat autem, quod pro quanto homo vult alicui malum et specialiter tale, quod pro tanto odit eum. Ergo pro quanto quis sibi vult peccatum, etiam veniale, pro tanto odit se et pro tanto vult aliquid nocivum animae suae et sic per consequens contrarium, quia nocivum et contrarium idem sunt. — Praeterea, si quis vellet sibi abscissionem oculi, quamvis forte ad hoc motus aliquo pruritu delectabili, diceretur velle aliquid contra se. Sed maius est illud bonum quod privatur per peccatum quodcunque quam sit privatio cuiuscunque membri, sicut probat Augustinus, libro *De duabus animabus*, capitulo 6 ⁽¹⁾, quia per peccatum privatur bonum intelligibile, per huiusmodi vero privantur solum bona sensibilia. Ergo qui vult peccatum, etiam veniale, magis vult aliquid contra se quam sit abscissio membri, in quantum talis. Quod addo, quia non loquor de ea, in quantum in ipsa potest includi peccatum, sed solum prout dicit nocumentum corporis.

Quod autem includat in se contemptum Dei ostenditur sic. Dicit ⁽²⁾ enim Anselmus, *Cur Deus homo*, libro I, capitulo 11, volens ostendere quid est peccare, quod « non est aliud peccare quam non reddere Deo debitum, unde si angelus et homo semper redderet Deo quod debet, nunquam peccaret ». Et paulo post dicit quod hoc debitum reddere est « solus et totus honor quem debemus Deo et quem a nobis exigit Deus ». Et paulo post: « Honorem hunc debitum qui Deo non reddit aufert Deo quod suum est et Deum exhonorat, et hoc est peccare ». Et capitulo 15 ⁽³⁾: « Cum rationalis natura vult quod debet, Deum honorat, non quia illi aliquid confert, sed quia sponte se eius dispositioni et voluntati subdit, et in rerum universitate ordinem suum et eiusdem universitatis pulchritudinem, quantum in ipso est, servat. Cum vero non vult quod debet, Deum, quantum ad illam pertinet, inhonorat, quoniam non se sponte subdit ipsius dispositioni et universitatis ordinem et pulchritudinem, quantum ^(b) in se est, perturbat ». Patet igitur ex Anselmo quod omne peccatum Deum inhonorat, inhonoratio autem ^(c) includit in se contemptum, saltem interpretative.

(^a) B⁷ add. *dicit*. (^b) B⁷ om. *in ipso... quantum*. (^c) B⁷ *sicut*.

(1) Cfr. PL 42, 97 sqq. (2) PL 158, 376. (3) PL 158, 380.

— Praeterea, ex verbis eius potest una ratio ad hoc trahi. Quicquid enim est in universo, quod secundum se non est subditum divinae voluntati nec ei conforme nec servat ordinem debitum partibus universi nec est ordinatum nec potest recte ordinari in finem ultimum, illud, quantum est in se, dehonorat Deum et totum opus suum, totum scilicet universum. Sed peccatum, etiam veniale, habet omnia ista. Impossibile enim est quod aliquod peccatum, quantumcunque modicum, possit divinae voluntati placere aut subdi aut conformari aut in finem ultimum ^(a) seu in quemcunque finem bonum recte ordinari, et sic de aliis.

Praeterea, qui thalamum seu lectum unius regis multum amantis munditiam et decorem scienter foedaret, etiam modicis maculis, aut si idem faceret in sponsa sibi carissima, aut potius si quis in eius visu limpidissimo ipsas maculas anteponeret aut in eius odoratu fortissimos foetores, quantumcunque parvos, scienter vel etiam ex negligentia ingereret, non est dubium quin in hoc contemptum aliquem sibi faceret. Ergo multo magis hoc erit in summo rege Deo nostro. Sed haec omnia fiunt, quando in anima nostra, quae est eius sponsa et lectus et thalamus, qui secundum Psalmistam ⁽¹⁾ vehementer *concupiscit eius decorem*, maculas veniales ponimus. Et cum eius visus ^(b) et odoratus et gustus sint omnibus intimi et in apprehendendo efficacissimi, facere huiusmodi peccata est ea secundum rem statuere in eius intimo visu, odoratu et gustu. Etsi hoc non fiat ex intentione, nemo tamen ignorat aut ignorare debet hoc ita se habere. Propter quod bene dicit ⁽²⁾ beatus Bernardus, *Epistola 20*, quod cum Deus sit pura castitas et iustitia et sobrietas et sic de aliis virtutibus, quae de se nihil dicunt imperfectio- nis, quandocunque habemus alios ^(c) motus seu affectus concupiscentiae seu quorumcunque aliorum vitiorum, quasi quaedam sputa et convitia ^(d) proicimus in faciem divinae castitatis et sobrietatis nobis intime praesentis et in nobis requiescere desiderantis. — Praeterea, si pensentur ea quae dicta sunt in tertia parte, scilicet, contra divinae maiestatis reverendam celsitudinem, poterit ex omnibus quae ibi dicta

^(a) Al. m. mg. *illud quantum... ultimum.* ^(b) Ex visu; odoratus ex odoratu; gustus ex gustu. ^(c) B¹ aliquos. ^(d) Ita B¹, V conviscia.

⁽¹⁾ Psalm. 44, 12.

⁽²⁾ Hoc nullibi Bernardus dicere videtur.

sunt^(a) propositum evidenter concludi. — Praeterea, quomodo potest cogitari quod^(b) velle Deum offendere aut scienter facere aliquid unde ipse offendatur possit fieri a nobis sine eius contemptu? Nunquid, si timerem eum et revererer intime, quantum ratio naturalis dictat quod creatura debet timere et revereri creatorem suum, auderet homo vel modicum tale aggredi?

Praeterea, ponatur quod ego habeam aliquos primos motus de expresso contemptu Dei vel legis eius, utique isti primi motus habebunt in se contemptum Dei, sicut primi motus infidelitatis habent aliquid in se de infidelitate aut primi motus intemperantiae aliquid^(c) de intemperantia. Et tamen nemo dicet quod primi motus contemptus^(d) vel blasphemiae sint nobis mortalia. — Praeterea, non omne mortale peccatum includit in se expressum Dei contemptum seu illum actualem affectum qui proprie dicitur contemnere seu contemptus, sed habent hoc interpretative, quia quamvis non intendatur Dei^(e) contemptus, realiter tamen cedit in eius contemptum quod homo audeat aliquid facere contra eius praeceptum. Sed in omni peccato veniali quod homo libere vitare potest — sicut sunt illa quae fiunt ex libero consensu, sicut sunt multi ludi et multa verba otiosa, et sicut sunt multa habitualia proposita mala quae quis faciliter posset a se amovere, si vellet — potest eadem ratione, etsi non aequali, inveniri huiusmodi interpretativus contemptus^(f). Quod enim homo audeat aliquid contra voluntatem Dei facere, in contemptum Dei cedit, etiam posito quod in eo differrent voluntas et praeceptum, sicut differunt in nobis.

Quod autem includat in se aliquam aversionem sic ostenditur. Augustinus enim, I *De libero arbitrio*, in fine, definiens quid est male facere, dicit⁽¹⁾ quod « male facere est neglectis rebus aeternis temporalia quasi magna sectari ». Et volens ostendere quod haec definitio est generalis ad omne malum, immediate subiungit: « Nam hoc uno genere omnia male facta, id est, peccata videntur includi ». Et respondet sibi Adeodatus: « Est ita, ut dicis, et assentior^(g) peccata omnia hoc uno genere contineri, cum quisque aver-

(^a) B⁷ add. *contra*. (^b) B⁷ om. (^c) Al. m. mg. (^d) B⁷ om.
(^e) Al. m. ex *de*. (^f) B⁷ *consensus*. (^g) V B⁷ B⁶ *assentio*.

(¹) Cap. 16 (PL 32, 1259 sq.).

titur a divinis vereque ^(a) manentibus et ad mutabilia atque incerta convertitur ». Vult ergo hic Augustinus expresse quod in omni peccato sit conversio cum aversione ^(b) et neglectu a divinis et aeternis. — Praeterea, cum quis convertitur ad creaturam non referendo eam in Deum, convertitur ad eam propter aliquem finem creatum tantum. Sed converti ad creaturam propter se et sicut ad finem ultimum avertit mentem a Deo, quantum ad illum aspectum tam habitualementem quam actualementem secundum quem conversa fuisset ad Deum, nisi ^(c) esset tunc actu ^(d) huiusmodi conversio illi conversioni contraria. Unde et Augustinus dicit, *X Confessionum*, capitulo 16⁽¹⁾: « Minus te amat qui tecum aliquid amat quod non propter te amat ». Dixit autem hoc ad ostendendum quod in omni conversione est aliquid de aversione ^(e). Cum enim immediate praemisisset, « per continentiam quippe colligimur et redigimur ^(f) in unum a quo in multa defluxeramus »: tunc quasi pro huius ratione immediate subdidit ^(g), « minus enim te amat ». Sed in peccato veniali, saltem in illo quod fit ex libero consensu, est communiter talis conversio non relata in Deum nec recte ordinabilis in eum. Ergo et cetera.

Praeterea, omnis conversio ad aliquem terminum includit in se recessum a termino sibi opposito. Sed terminus conversionis quae est in peccato veniali ^(h) est consimiliter oppositus Deo sicut et terminus mortalis peccati, alias non esset contrarius divinae voluntati. Sequitur enim homo in huiusmodi ⁽ⁱ⁾ conversione propriam voluntatem quasi primam causam et primam regulam eius et accipit finalem terminum illius conversionis sicut finem eius ultimum. Quorum primum contrariatur Deo, prout est primum principium et prima regula seu exemplar, secundum vero, prout est ultimus finis. — Praeterea, nemo dubitat quin peccando venialiter mens faciat contra voluntatem Dei et quin tunc deserat eam, sive in actu sive in modo agendi, in quibus debebat eam sequi. Ergo in omni peccato veniali avertitur mens ab aliqua voluntate Dei, scilicet ab illa, quae huiusmodi peccatum nolebat, sed potius eius oppositum.

^(a) B⁷ *neque* (?). ^(b) B⁷ om. c. a. ^(c) B⁷ *nihil*. ^(d) Al. m. mg.; *conversio* corr. interl. ex *versio*. ^(e) B⁷ *conversione*. ^(f) Al. m. mg. e. r. ^(g) Al. m. corr. ^(h) B⁷ om. *saltem... veniali*. ⁽ⁱ⁾ Ex *huius*.

⁽¹⁾ Cap. 29 (PL 32, 796).

Praeterea, per quodlibet mortale non avertitur mens totaliter a Deo, cum multi existentes in mortali possint habere multum amorem et adhaesionem ad Deum propter se, nec mortale tollit totam essentiam habituum virtuosorum. Non enim omnis ^(a) qui facit unicum actum luxuriae aut mortalis superbiae est penitus omni amore castitatis et omni gradu humilitatis privatus, quamvis non habeat eas ^(b) in tali gradu quod possint dici casti et humiles, nisi forte solum secundum quid. Et tamen nihilominus dicimus quod mortale avertit a Deo. Quamvis enim non contineat in se aversiones omnium mortalium nec totam aversionem mortalis in eadem specie gravioris aut multiplicioris, quia tamen continet aliquam, dicimus quod avertit. Sed veniale habituale, quale est consensus venialis qui habitualiter in mente manet, includit in se minoritatem habitus caritatis, sicut supra probatum est. Actus vero venialis ^(c) includit in se privationem aut minorationem alicuius actus caritatis seu alicuius actualis conversionis in Deum. Aversio autem est idem quod privatio conversionis seu eius minoratio. Ergo potest dici quod veniale aliquo modo avertit mentem a Deo, etsi non tantum quantum mortale. Quis etiam dicet quod scienter ab oratione recedere et multa opera pietatis et puritatis dimittere et sic de aliis, et hoc convertendo se ad truffas et somnolentias et ad nimium amorem sui et temporalium, sicut fit saepissime a multis quos non iudicamus esse in mortali, quis, inquam, dicet quod in omnibus iis nulla sit aversio, cum etiam ipsa nomina communia praedictorum defectuum hoc expresse significant?

Quod etiam in se includat perversionem finis ex eisdem potest ostendi et etiam ex omnibus supradictis. Multa enim diligimus propter se, ubi non est peccatum nisi veniale. Unde et Augustinus, libro I *De sermone Domini in monte*, exponens illud ⁽¹⁾, *qui viderit mulierem ad concupiscendam eam*, ubi exponit quomodo peccatum impletur suggestionem, delectationem, consensu, dicit ⁽²⁾ quod « in delectatione quae est circa consensum est fruitio ». Unde dicit quod « si frui delectaverit, delectatio illicita refrenanda est, huic tamen non consentimus, si eam » et cetera.

^(a) Al. m. mg. ^(b) B^r eam. ^(c) B^r om. in se... venialis.

⁽¹⁾ Matth. 5, 20. ⁽²⁾ Cap. 12 (PL 34, 1246).

Si dicatur quod voluntas, saltem bona, non potest habere nisi unum finem ultimum propter quem vult omnia alia: sciendum quod in eadem persona possunt esse voluntates bonae et malae, et quamvis omnes bonae habeant unum finem, non oportet quod malae referantur ad finem bonarum^(a) nec e contrario. Non etiam oportet quod omnes malae voluntates habeant unum finem ultimum, nisi pro quanto omnes referuntur ad amorem sui vel propriae voluntatis^(b), sicut in quaestionibus^(c) de beatitudine magis habet tangi. — Praeterea, cum nullum malum, etiam veniale, sit in rectum finem ordinabile nec communiter faciat quis venialia in laudem Dei aut propter eius amorem^(d), non potest esse quin in eis sit aliqua perversio finis. — Praeterea, dicere quod deordinatio finis semper sit mortalis est communiter omnem hominem ponere in mortali, quia vix aliquis est qui non diligat aliquod creatum propter se solum. Quis etiam potest dicere quod deordinatio in iis quae sunt ad finem nunquam sit nisi venialis^(e) aut quod in praeceptis non praeciatur nobis ordo in iis quae ad finem, sed solum^(f) ordo ipsius finis ultimi, cum secundum hoc nullus defectus spectans ad vitam activam esset mortalis nec contra praeceptum? — Praeterea, secundum istos idcirco Adam non potuit in statu innocentiae peccare venialiter, quia aut deordinaretur a fine, et sic secundum eos peccaret mortaliter, aut in iis quae ad finem, et tunc secundum eos sequeretur quod deordinaretur a fine, quia finis est primum principium in operabilibus. Igitur eadem ratione nec nunc poterimus deordinari in iis quae ad finem, quin deordinemur^(g) a fine, cum finis sit principium in nostris operationibus, sicut et esset tunc; semper enim operamur propter aliquem finem, sive bonum sive malum.

Quod etiam includat in se aliquam fruitionem boni commutabilis potest ex omnibus praedictis probari. Frui enim secundum Augustinum⁽¹⁾ est amore inhaerere alicui rei propter se ipsam. Sed in multis venialibus adhaeret homo bonis creatis propter se, sicut ex praedictis patet.

(^a) B⁷ *bonorum*. (^b) B⁷ om. *nisi... voluntatis*. (^c) B⁷ *quolibet*.
 (^d) B⁷ om. (^e) In mg. *Praeterea, cum nullum... venialis*. (^f) *Ex solummodo*.
 (^g) B⁷ *deordinationem*.

(1) Cfr. *De civit. Dei*, XI, 25 (PL 41, 339); *De Trin.*, X, 10 (PL 42, 981); Liber LXXXIII *Quaest.*, quaest. 30 (PL 40, 19).

Quod autem dicunt quod in mortali includitur dilectio boni creati supra Deum, in veniali vero citra Deum^(a): aut intendunt dicere quod nunquam est mortale, nisi plus diligatur bonum creatum quam Deus, et ita quod nullus sit in mortali, nisi prius vellet Deum non esse quam bonum creatum quod sibi praediligit. Qui modus est falsissimus, cum videamus quod multi grandes peccatores pro nulla re possent sustinere Dei blasphemias et ante vellent mori quam Deum negare aut blasphemare seu odio habere. Aut intendunt quod praediligunt bonum illud creatum supra illam voluntatem qua Deus prohibet illud peccatum. Quod non est aliud dicere nisi quod plus diligunt bonum creatum quam facere in hac parte Dei praeceptum. Sed tunc eadem ratione, etsi non tanta, potest consimile dici^(b) in venialibus, quia ille qui peccat venialiter praediligit bonum ad quod convertitur supra illam voluntatem qua Deus non vult seu odit illud; plus enim volunt facere illud peccatum quam in hac parte Dei voluntatem implere. Aut intendunt quod qui committit mortale plus velit illud quam Dei gratiam et quam vitam aeternam, quae Deus est, parvipendens separationem ab eo aeternam. Quod quidem est aliquo modo verum in iis qui scientes gravitatem mortalis peccati scienter peccatum mortale committunt. Hoc tamen non est verum simpliciter in omnibus mortaliter peccantibus; multi enim faciunt aliqua mortalia, quae nullo modo facerent, si scirent ea esse mortalia, multi enim^(c) peccant mortaliter ex ignorantia et infirmitate. Et tamen distinctio de «supra Deum» et «citra Deum» sic intellecta non aliud sonat, nisi quod peccatum mortale est contra gratiam et praeceptum simpliciter, veniale vero contra perfectionem eius^(d). Si igitur hae probationes verae sunt, non potest dari distinctio per praedictos^(e) modos inter mortale et veniale, nisi solum secundum plus et minus, ac per consequens nec in hoc quod est esse et non esse contra praeceptum.

Est etiam septimo contra status tam gloriae quam innocentiae quam gratiae dignitatem et veritatem. Posito enim quod aliquis beatus aliquid quod in nobis est hodie de genere suo veniale committeret, non per hoc^(f) repelleretur a statu gloriae nec per hoc minue-

(^a) B⁷ om. *in... Deum.* (^b) B⁷ *Dei.* (^c) B⁷ *etiam.* (^d) Al. m. mg. *Aut intendunt... eius.* (^e) Al. m. *ex praedicto*; B⁷ om. *modos.* (^f) Add. interl.

retur in eo habitus caritatis gloriosae nec peccasset per ^(a) hoc mortaliter, si vera esset ^(b) positio praedicta. Si dicatur quod impossibile est eos committere aliquid tale, et ideo non est mirum, si ex antecedente impossibili sequatur aliquod impossibile: sciendum quod in ratione praemissa non fit vis de possibilitate ^(c) antecedentis, sed solum de necessitate consequentiae. — Praeterea, si peccatum veniale potest se compati cum habitu ^(d) gloriae, non est impossibile ea esse simul. Sed si veniale non repugnat ei, potest se compati cum eo. Ergo secundum hoc poterunt simul esse. — Item, secundum fidem nostram nullus habens habitum aut reatum venialis peccati potest intrare gloriam, nisi sit prius sibi remissum et nisi sit purgatus ex eo. Sed hoc non potest esse, nisi manifestam repugnantiam et impossibilitatem habeat cum statu gloriae et cum perfectione caritatis ut gloriosae. — Praeterea, quicumque ex caritate implevit Dei praecepta sufficienter et perfecte, nihil est dare rationabile per quod possit sibi praemium suorum meritorum et operum denegari. Sed habenti veniale potest denegari, usquequo sit sibi a Deo indultum. Nullum autem peccatum astringitur Deus necessario indulgere; hoc enim esset mirabile quod offensas in eum factas ipse non posset secundum ordinem suae iustitiae non indulgere, saltem in illo casu in quo quis moritur in veniali cum habituali et actuali voluntate manendi in ipso et reiterandi ipsum.

Si dicatur quod secundum hoc morienti in Christi gratia posset perpetuo denegari aditus gloriae, quia cum Christi gratia potest mori in veniali: quomodo hoc non sequitur, quamquam ratio praemissa stet in suo vigore, infra tangetur. — Praeterea, Dionysius dicit ⁽¹⁾, *Angelicae Hierarchiae* capitulo 3, quod si angeli non facerent operationes virtuosas secundum mensuram virtutis et ordinis sibi dati, caderent a statu suo, sicut et si praesumerent aliquid facere ultra mensuram virtutis et potestatis suae. Ergo videtur quod eis sit in praecepto non solum bene operari, sed etiam operari perfecte et intense, quantum possunt. Ergo remissio habituum et actuum, quae in nobis est modo venialis, esset in eis mortalis et contra praeceptum. Sed si absolute non prohibere-

^(a) Al. m. mg. ^(b) Ita B⁷, V est. ^(c) Ex impossibilitate. ^(d) B⁷ om. c. h.

⁽¹⁾ Cfr. § 2 (PG. 3, 166).

tur in praeceptis rationali naturae datis, non esset ^(a) sub praecepto prohibita beatis, cum ibi non sint praecepta caeremonialia nec praecepta disciplinae alia a moralibus.

Est etiam contra statum innocentiae. Si enim perfectio praeceptorum non erat in illo statu in praecepto, posset quis Deum et proximum minus intense diligere quam perfectio illius status exigeret absque peccato mortali, et sic de actibus et habitibus aliarum virtutum, et ita posset ibi peccare venialiter tantum. Sed nemo innocens est nec dignus felicitate status innocentiae, ex quo habet peccatum, quantumcunque veniale, maxime cum nihil habeat in se per quod possit satisfacere de illo, cum secundum Anselmum, libro I ^(b) *Cur Deus homo* ⁽¹⁾, nemo satisfaciatur non ^(c) dando aliquid quod prius dare non debeat. Tunc autem non posset homo reddere Deo pro peccato aliquid quod prius non ^(d) debebat, nisi forte mortem et poenas redderet, quae illi statui contrariabantur. Ergo sequeretur quod per solum veniale posset cadere a statu innocentiae. — Forte dicetur quod actus virtutum et iustitiae non potuerunt ibi esse remissi et imperfecti, nisi prius ^(e) ipsi habitus totaliter amitterentur, et ita non potuit ibi esse veniale ante mortale. Sed contra hoc, si quis bene attendat, est libertas arbitrii seu voluntatis. Non enim esset dare per quid liberum arbitrium esset necessitatum ad agendum in tanta intensione et non minori, quandocunque ageret secundum talem habitum, sicut et hodie hoc ipsum experimur in nobis. Qua enim ratione posset tunc ab habitu recedere, eadem ratione posset actum remittere. Cum enim nihil sit magis in facultate liberi arbitrii quam actualis consensus, constat quod posset libere consensum virtuosum remittere.

Item, quis dicet quod Adam non posset velle aliquantulum otiari et otiose ludere, aut aliquod mendacium iocosum vel officiosum dicere, aut in cibis plus aliquantulum debito delectari, aut in aliquantulam impatientiam se ipsum turbare, non motus ad hoc ex expressa contumelia Dei, sed solum amore alicuius boni creati, ut verbi gratia, posito quod non esset ei ^(f) prohibitum comedere de ligno scientiae boni et mali per speciale praeceptum disciplinae, nunquid

^(a) B⁷ *essent.* ^(b) Ita B⁷; V om. ^(c) B⁷ om. ^(d) B⁷ om. *debeat... non.* ^(e) B⁷ om. *n. p.* ^(f) V B⁷, B⁸ *eis.*

⁽¹⁾ Cfr. cap. 11 (PL 158, 576 sq.).

posset velle extraordinarie de eo comedere, sicut et tunc voluit, nunquid ille specialis modus prohibendi novas vires attulit voluntati eius? Sed ista hodie non imputantur communiter hominibus nisi ad venialia. Si igitur omnia illa essent ei mortalia, ergo ea quae sunt hodie venialia essent ei mortalia ac per consequens contra praeceptum. — Si dicatur quod nec in his nec in aliis posset peccare, nisi primo totaliter averteretur ab ultimo fine: hoc unde probari possit quaero. Nec enim invenietur unicus sanctus hoc dixisse, nec oportet credere quod etiam Adam, quando peccavit, sic totaliter fuerit aversus ab ultimo fine quod ^(a) nihil penitus de aliqua actuali vel habituali adhaesione habuit ad ipsum. Ratio autem unde hoc dictum a quibusdam philosophantibus emanavit ^(b) modusque dicendi eorum quam falsa sint quamque in fide periculosa, alibi ostendi. — Item, proprium habere, bella facere, homines pro servis habere et causa concupiscentiae cum uxore concumbere in statu innocentiae erant prohibita. Unde post lapsum tantum concessa sunt et indulta. Ergo apparet quod primarius ordo praeceptorum aliter fertur ad naturam humanam ut recte institutam, aliter ut ad iam corruptam. Sed constat quod a nobis exigitur primarius ordo praeceptorum Adae datus, alias transgressio eius et originalis corruptio per eum facta nobis non imputaretur nec alias rectitudo originalis iustitiae a nobis exigeretur. Ergo patet quod praecepta divinae legis secundum hanc duplicem viam duplici modo ad nos feruntur. Nec mirum, quia de iure innocentes esse deberemus, de facto vero corrupti invenimur ^(c).

Est etiam contra statum gratiae Christi. Dicit ⁽¹⁾ enim Augustinus, libro *De nuptiis et concupiscentia*, capitulo 27, quod lavacro regenerationis et verbo sanctificationis omnia prorsus mala regeneratorum mundantur, non solum peccata quae omnia nunc remittuntur in ^(d) baptismo, sed etiam quae posterius humana ignorantia vel infirmitate contrahuntur, non ut baptismus totiens repetatur, quotiens peccatur, sed quia ipso quod semel datur fit, ut non solum antea, verum etiam postea quorumlibet peccatorum venia fidelibus impetretur. Et idem dicit ⁽²⁾ capitulo sequenti, ubi et ponit quod nec

^(a) B⁷ om. ^(b) B⁷ enumeravit. ^(c) B⁷ immutatur. ^(d) In mg.

⁽¹⁾ Cfr. lib. I, 33 (PL 44, 435). ⁽²⁾ Cfr. l. c.

oratio dominica nec eleemosynae haberent efficaciam ad mundanda nostra peccata, nisi praecessisset efficacia baptismi. Si ergo secundum Augustinum nullum peccatum esset veniale nec veniam consequeretur ^(a) sine baptismo — unde et per baptismum venia peccatorum fidelibus impetratur —: patet quod nullum peccatum de se est veniale, sed potius irremissibile. — Item, Bernardus, in *Sermone de conversione Sauli* ⁽¹⁾: Ne quis ergo reputet parva quaelibet parva, nemo dicat in corde suo, levia sunt ista, non curo corrigere, non est magnum, si in his maneam ^(b) venialibus minimisque peccatis. Haec enim impenitentia est, haec blasphemia est in Spiritum Sanctum, blasphemia irremissibilis. Et post ⁽²⁾: Aliquando vanitati, aliquando voluptati, aliquando curiositati plus quam oportet ceditur vel ad horam, *in multis enim offendimus omnes*, veruntamen nemo contemnat aut parvipendat. Impossibile est enim cum eis salvari, impossibile dilui nisi per Christum ^(c) et a Christo.

Item, constat secundum fidem catholicam quod Christus satisfecit pro omnibus peccatis nostris universaliter. — Unde et Iohannes, in I canonica sua, postquam dixerat, *si dixerimus quod peccatum non habemus* et cetera, dicit ⁽³⁾: *Si confiteamur peccata nostra, fidelis et iustus est, ut remittat nobis peccata nostra et emundet nos ab omni iniquitate*. Et infra dicit ⁽⁴⁾: *Advocatum habemus apud Patrem, Iesum Christum, et ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi*. Et iterum infra ⁽⁵⁾: *Scribo vobis, filioli, quoniam remittuntur vobis peccata propter nomen eius*. — Et Petrus, in I epistola sua, dicit ⁽⁶⁾ simpliciter et absque ^(d) determinatione quod *peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum* et quod *Christus semel pro peccatis nostris mortuus est*. — Et Apostolus, ad Romanos, in hoc ostendendo laborans dicit ⁽⁷⁾ quod *nihil damnationis est iis qui in Christo Iesu sunt qui non secundum carnem ambulant*, manifeste tam secundum Anselmum ⁽⁸⁾ quam ^(e) secundum

^(a) Ex sequerentur. ^(b) V B⁶ add. in. ^(c) Add. interl. al. m.; B⁷ om. Item... Christo. ^(d) B⁷ add. omni; determinatione ex determinationem. ^(e) B⁷ om. secundum... quam; al. m. mg. A. q. s.

⁽¹⁾ Cfr. n. 6 (PL 183, 363). ⁽²⁾ Nec hic nec alibi hoc Bernardus dicere videtur. ⁽³⁾ 1 Ioh. 1, 8, 9. ⁽⁴⁾ 1 Ioh. 2, 1. ⁽⁵⁾ 1 Ioh. 2, 12. ⁽⁶⁾ 1 Petr. 2, 24, 18. ⁽⁷⁾ Rom. 8, 1. ⁽⁸⁾ Cfr. *De concordia praescientiae cum lib. arb.*, cap. 7 (PL 158, 530).

Augustinum ⁽¹⁾, sicut supra probatum est, supponens quod concupiscere etiam absque consensu aliis est damnabile. Sed si aliquod peccatum est de natura sua simpliciter veniale, non fuisset necessaria satisfactio Christi pro illo. Ergo dicere quod veniale non sit contra praeceptum et etiam de sua absoluta ratione mortale non est aliud dicere nisi quod universalis causa nostrae redemptionis et expiationis omnis peccati non est passio seu meritum Christi.

Item, magistralis opinio est ⁽²⁾ quod peccatum veniale, nisi per gratiam remittatur, punietur poena aeterna. Sed hoc esset iniustum, nisi poena aeterna ex se sibi deberetur. Sed illud peccatum mortale vocamus quod obligat ad poenam aeternam, fere enim idem sunt poena aeterna et mors aeterna. — Forte dicetur, sicut et a quibusdam dicitur, quod veniali non deberetur ^(a) poena aeterna, nisi quando ponitur aeternaliter durare, ita quod pro omni hora pro qua durat habet poenam finitam sibi correspondentem, pro tota vero duratione, quia est aeterna, habet poenam aeternam. Quod autem aeternaliter duret, non inest sibi, ut dicunt, per se, sed per accidens, quia non ponit obicem ^(b) gratiae lavanti per se, sed solum ratione peccati mortalis annexi. — Sed contra hoc est, quia quaedam sunt peccata venialia quae non sunt, nisi dum fiunt, utpote, actus ^(c) veniales qui non relinquunt habitus post se, et qui, posito quod relinquerent, alium reatum haberent ipsi actus, in quantum actus, a reatu habitus vitiosi. Unde et ex uno ^(d) habitu multi actus peccatorum, quorum quilibet habet suum proprium reatum, possunt exire. Praeterea, si sibi ex se non debetur poena aeterna, ergo per poenam finitam eius reatus tolletur, nisi ponatur quod continue acquirat ^(e) novum reatum, et ita quod in inferno continue homo acquirat nova demerita per peccata venialia quae fecit in vita ^(f) ista. Quod valde videtur absurdum, quia et tunc hoc multo magis deberet dici de peccatis mortalibus. Tunc etiam sequeretur quod, quantum durarent venialia in purgatorio vel in statu amentiae vel in

(^a) B⁷ *debetur*. (^b) V *potest obicere* pro *p. o.* quae B⁷ habet; *potest al. m. ex ponit*. (^c) B⁷ *habitus* (?). (^d) B⁷ *om. haberent... uno*.
 (^e) Ita B⁷, V *acquirat*. (^f) Al. *m. ex via*.

(¹) Cfr. *De nuptiis et concupisc.*, I, 25-27 (PL 44, 430sq.); *Retractat.*, I, 23 (PL 32, 620); II, 1 (PL 32, 629). (²) Cfr. Petrus Lombardus, *Sententiae*, lib. II, dist. XLII, n. 4 (PL 192, 752, ed. Quaracchi cap. 2. tom. I, p. 529).

somno, tantum acquirerent de novo reatu seu demerito. Quod etiam dicitur quod, quia per se non ponit obicem ^(a) gratiae, ideo per se non competit sibi poena aeterna: non videtur aliud dictu quam quod per se non debeat sibi poena aeterna, quia non per ipsum nec per aliquid sui, sed per solam gratiam Christi potest fieri quod non habeat poenam aeternam. Quod dictum sic intellectum vel implicat opposita vel est ridiculosum. An autem praedicta opinio sit vera vel non, non curo, nisi solum quod ex ea videtur propositum astrui posse.

Patet igitur ex omnibus praedictis quam multipliciter praedicta opinio evertat fundamenta fidei Christianae.

[Solutio Obiectorum]

Ad primum igitur in contrarium dicendum quod impossibile praecipi per se et ex intentione aut improvisione Dei praecipientis est blasphemum dicere. Praecipere tamen aliquid quod homini bene condito prius erat possibile, per eius vero culpam est sibi factum impossibile non est inconueniens, immo hoc negare est expresse negare fidem et dicta sanctorum et etiam communem hominum conceptum. Nemo enim sentit quin servo sano possit praecipi a domino suo quod ducat equum in stabulum, et quamquam postea per culpam suam ipse se reddiderit impotentem, utpote, praecipitando se et equum in aliquam foveam, nihilominus iuste poterit ab eo exigere mandati impletionem aut satisfactionem pro transgressionem eius. Propter quod Anselmus dicit ⁽¹⁾ quod impotentia ex peccato descendens non excusat, immo potius accusat ^(b).

Et haec est sententia Augustini, libro *De natura et gratia*, per totum. Unde et circa principium dicit ⁽²⁾ quod non solum infantes qui non poterunt baptismum consequi damnantur, quamvis aliud esse non potuerint, sed addit ⁽³⁾ quod, si iuuenis vel senex in ea regione defunctus est ubi non potuit Christi nomen audire, non habuit unde posset iustificari. Et

^(a) V *potest obicere* pro *p. o.* quae B⁷ habet; *potest* al. m. ex *ponit*.
^(b) B⁷ om. *quod... accusat*.

⁽¹⁾ Cfr. *Cur Deus homo?*, I, 24 (PL 158, 396); *De conceptu virgin.* cap. 2 (PL 158, 435). ⁽²⁾ Cfr. cap. 8 (PL 44, 251). ⁽³⁾ Cfr. cap. 9, (PL 44, 251 sq.).

ideo ibidem reprehendit ⁽¹⁾ eum contra quem scribit, dicens quod, si audet, absolvat eum secundum sententiam suam qua ⁽²⁾ dicebat quod, si ille ideo talis fuit, quia aliud esse non potuit, culpa caruit. Et infra eodem ⁽³⁾, allegat pro hac parte illud Iacobi ⁽⁴⁾ quod *linguam nullus hominum domare potest*. Et circa finem libri ubi respondet ad quasdam auctoritates sanctorum ab adversario falso introductas dicit sic ⁽⁵⁾: « Item », inquit, « quod ait a presbytero Hieronymo dictum esse ⁽⁶⁾ quod « liberi arbitrii nos condidit Deus, nec ad virtutem ⁽⁷⁾ nec ad vitia necessitate trahimur, alioquin ubi necessitas, nec corona ⁽⁸⁾ est », respondendo subiungit: « Quis hoc non agnoscat? quis aliter conditam neget humanam esse naturam? Sed in recto faciendo ideo nullum est vinculum necessitatis, quia libertas est caritatis ». Et paulo post ⁽⁹⁾: « Quod autem ex vitiis naturae, non ex conditione naturae sit quaedam peccandi necessitas audiat homo ⁽¹⁰⁾, *de necessitatibus meis educ me, Domine* ». Et iterum infra ⁽¹¹⁾: « Sunt quaedam necessitate facta improbanda, ubi vult homo recte facere et non potest; nam unde sunt illae voces ⁽¹²⁾, *non enim quod volo facio bonum, sed quod odi malum hoc ago* »? Vult ergo hic Augustinus quod verbum Hieronymi sit intelligendum respectu naturae bene conditae aut respectu gratiae nostram impotentiam tollentis. Quod autem huiusmodi velit esse sub praecepto, patet ex eo quod post huiusmodi responsiones ⁽¹³⁾ subiungit ⁽¹⁴⁾: « Valde autem bona sunt praecepta, si legitime iis utamur ». Et statim post ostendit quomodo sunt impossibilia et quomodo non.

Patet etiam ex eo quod circa medium libri dixit ⁽¹⁵⁾ quod ille semivivus qui vulneratus est a latronibus non ita potest ad iustitiae culmen ascendere sicut potuit inde descendere ⁽¹⁶⁾. Et ideo immediate concludit ⁽¹⁷⁾: « Non igitur Deus impossibilia iubet, sed iubendo admonet et facere quod possis et petere quod non possis ». Et iterum supra, prope principium, postquam dixerat, « conetur ⁽¹⁸⁾ ergo anima linguam domare ⁽¹⁹⁾,

(¹) B⁷ *quam*. (²) B⁷ *eadem*. (³) Ita B⁷, V *virtutum*. (⁴) Ita B⁷, V *corora*. (⁵) B⁷ *responsionem*. (⁶) B⁷ om. *sicut... descendere*. (⁷) B⁷ *cogetur*. (⁸) B⁷ om.

(¹) Cfr. cap. 8 (PL 44, 251). (²) Iac. 3, 8. (³) Cap. 65 (PL 44, 286). (⁴) *Adversus Iovinianum*, lib. II, n. 3 (PL 23, 299). (⁵) Cap. 66 (PL 44, 286). (⁶) Psalm. 24, 17. (⁷) Cap. 67, n. 81 (PL 44, 287); cfr. *De lib. arb.*, II, 18, n. 51 (PL 32, 1295). (⁸) Rom. 7, 10. (⁹) Cap. 69 (PL 44, 288). (¹⁰) Cfr. cap. 43 (PL 44, 271). (¹¹) L. c.

et dum conatur, poscat auxilium », subiungit ⁽¹⁾: « Itaque praecepto facere commonemur, quod conantes et nostris viribus non valentes adiutorium divinam ⁽²⁾ precemur ». Et ibidem paulo post ⁽³⁾ ait: « Haec est fides ad quam praecepta compellunt, ut lex imperet, fides impetret; *per linguam enim, quam nullus hominum domare potest, sed sapientia desursum descendens, in multis offendimus omnes* ⁽³⁾ ». Et iterum paulo post tractans illud ⁽⁴⁾, *da mihi intellectum, ut discam mandata tua* ⁽⁵⁾, contra adversarium dicentem quod ignorantia non est culpanda, nisi quia procedit ⁽⁶⁾ ex negligentia quam per propriam diligentiam potuerat repulisse, dicit ⁽⁵⁾ quod immo quaedam mandata volumus intelligere nec possumus, et facimus contra legem non intelligendo quid fieri velit, unde admonemur petere a Deo sapientiam *qui dat omnibus affluenter* ⁽⁶⁾. Patet etiam per hoc quod non solum loquitur de venialibus, sed etiam de mortalibus, sicut patet per id quod supra dixit ⁽⁷⁾ de damnatione iuvenis vel senis, qui non habuit unde credere posset in Christum.

Item, XV *Contra Faustum* ⁽⁸⁾: Si praecepta, inquit, possent impleri, ita quod non facerent ⁽⁹⁾ reum, quamvis non acquireret meritum, frustra essent verba Apostoli ⁽⁹⁾, *lex subintravit, ut abundaret delictum* et cetera. Et libro XIX ⁽¹⁰⁾: « Antequam spiritualem gratiam humilitatis reciperemus, nihil nisi mortificabat nos littera, iubens quod non poteramus implere, unde Paulus dicit ⁽¹¹⁾, *littera occidit, spiritus autem vivificat* ». — Item, libro *De perfectione iustitiae*, dicente adversario, quomodo Deus potest imputare alicui peccatum quod vitari non potest, respondendo dicit inter cetera Augustinus ⁽¹²⁾: « Peccatum est, cum ^(e) vel non est caritas quae esse debet, vel minor est quam debet, sive hoc vitari voluntate possit sive non possit, quia, si potest, praesens voluntas hoc fecit, si autem non potest, praeterita voluntas hoc fecit ^(f). Et tamen vitari potest, non quando voluntas superba ^(g) laudatur, sed quando humilis adiuvatur ».

^(a) B⁷ om. ^(b) Al. m. mg. ^(c) B⁷ add. *ex natura aliena quam.*
^(d) Ita B⁷, V *faceret.* ^(e) B⁷ om. ^(f) B⁷ om. *si... fecit.* ^(g) B⁷ *superbia.*

⁽¹⁾ Cap. 15 (PL 44, 254). ⁽²⁾ Cap. 16 (PL 44, 255). ⁽³⁾ Iac. 3, 8, 17, 2. ⁽⁴⁾ Psalm. 118, 73. ⁽⁵⁾ Cfr. cap. 17 (PL 44, 255). ⁽⁶⁾ Iac. 1, 5.
⁽⁷⁾ Cfr. *De natura et gratia*, cap. 9 (PL 44, 251 sq.).
⁽⁸⁾ Cfr. cap. 8 (PL 42, 311). ⁽⁹⁾ Rom. 5, 20. ⁽¹⁰⁾ Cap. 7 (PL 42, 352).
⁽¹¹⁾ 2 Cor. 3, 6. ⁽¹²⁾ Cap. 6, ratioc. 15 (PL 44, 298).

Sic igitur patet quod minor praedicti argumenti, nisi praedicto modo accipiatur, habet haereticum intellectum, unde miror^(a) quomodo quidam ausus est contra propositum eam inducere. — Maior etiam qua dicitur quod multa venialia non possunt a nobis vitari apud plerosque est dubia, sicut in sequenti quaestione plenius tangetur.

Ad secundum dicendum quod, sicut dicit⁽¹⁾ Augustinus, libro *De natura et gratia*, in fine, mandata Dei gravia non sunt caritati, maxime quando est perfecta et consummata, gravia vero sunt, ut^(b) ibidem ait, ei qui non diligit. Alias secundum eundem⁽²⁾ contra hoc esset quod alibi dicitur⁽³⁾, *propter verba labiorum tuorum*^(c) *ego custodiri vias duras*. Unde distinguit quod durae sunt timori, leves amor. Et idem dicit⁽⁴⁾ libro *De perfectione iustitiae*, antemedium. — Contra hoc etiam esset quod dicitur Matthaei 8⁽⁵⁾, *quam angusta*^(d) *porta et arcta*^(e) *via quae ducit ad vitam*, et quod dicit⁽⁶⁾ Apostolus < ad > Romanos 7, quod vult perficere legem et tamen perficere eam non potest. Miranda est autem caecitas eius qui contra propositum hoc induxit et alicubi scripsit, acsi multis, non dicam peccatoribus, sed etiam gratiam Christi habentibus non sit gravissimum vitare omnia mortalia et maxime in omni casu. Unde et Christus dicit⁽⁷⁾: *Quam difficile qui pecunias habent intrabunt in regnum caeli, facilius enim est camelum per foramen acus transire et cetera*.

Ad tertium dicendum quod illud, quod est contra Dei praeceptum simpliciter et totaliter, infert maximam laesionem, tale enim constituit hominem^(f) in Dei ira simpliciter. Et hoc modo veniale, in quantum tale, non est contra praeceptum. Quod autem est contra Dei praeceptum secundum quid seu contra perfectam observantiam eius non oportet quod inferat maximam laesionem, nisi pro quanto omnis offensa Dei, quantumcunque modica, maxima debet reputari. Hoc autem modo est veniale contra praeceptum, unde non^(g) compatitur se cum caritate perfecta in summo. — Quod autem dicitur quod non inducit reatum totius legis: contrarium dicit

(^a) Al. m. ex mior. (^b) B⁷ nec (?). (^c) Al. m. mg. (^d) Ex angustia. (^e) B⁷ lata (?). (^f) In ras. (^g) B⁶ om.

(¹) Cfr. cap. 69 (PL 44, 288 sq.). (²) Cfr. l. c. (PL 44, 290).
 (³) Psalm. 16, 4. (⁴) Cfr. cap. 10 (PL 44, 302). (⁵) Matth. 7, 14.
 (⁶) Rom. 7, 14. (⁷) Luc. 18, 24, 25; Matth. 19, 23, 24.

Augustinus, *De sententia Iacobi, Ad Hieronymum* ⁽¹⁾, sicut habitum est supra responsionis parte sexta. Verum ^(a) est tamen quod, sicut ibidem fuit dictum, inducit ^(b) reatum totius legis levem, non gravem. Haec autem dixi de veniali secundum ordinem et intentionem praeceptorum secundariam et praesupposita redemptione Christi, alias enim mortale est nec se comparatur cum caritate.

Ad quartum dicendum quod, sicut supra ostensum est et specialiter parte responsionis prima circa finem, per peccatum veniale, quantumcunque modicum, Deus inhonoratur. Et hoc ipsum per rationes probatum est parte tertia et parte sexta in illo loco ubi est titulus « quod autem includat ^(c) in se contemptum Dei ». Verum est tamen quod huiusmodi irreverentiam venialem communiter non vocamus Dei contemptum. Non etiam propter hoc homo sanctus debet dici contemnere Deum simpliciter et absolute, sed magis debet dici quod simpliciter honorat Deum, secundum quid autem eum inhonorat ^(d), unde nec debet dici irreverentia gravis, sed potius levis. Hoc autem dico secundum intentionem praeceptorum secundariam et praesupposito merito Christi.

Ad quintum dicendum quod immo secundum quosdam per venialia possunt virtutes diminui. Unde et contrariantur consummatae perfectioni earum, sicut patere potest ex iis quae dicta sunt sexta parte per totum et sicut in quaestione de diminutione caritatis plenius est tactum. Sicut enim ibi ostensum est, actus veniales semper minuunt actus caritatis, sive ab ea elicitos ^(e) sive imperatos. Habitus vero seu dispositiones veniales minuunt aut minuere possunt habitum caritatis, actus autem non hoc semper faciunt, et quando hoc faciunt, non hoc faciunt formaliter, sed solum effective. Ad hoc etiam faciunt auctoritates Augustini et Gregorii quae in responsione ad duodevicesimum ponuntur ^(f).

Ad sextum patet per ea quae dicta sunt supra parte responsionis secunda. Expositio enim Magistri est expresse contra verba Augustini et Apostoli. Potest etiam dici quod Magister intendit ibi loqui de concupiscentia per respectum ad secundarium ordinem praeceptorum et

^(a) Al. m. mg., del. *Unde*. ^(b) Ita B⁷, V *indicit*. ^(c) Ita B⁷, V *om*.
^(d) B⁷ *om*. *Deum... inhonorat*. ^(e) B⁷ *illicitos* (?). ^(f) B⁷ *om*: *Ad hoc... ponuntur*.

(1) Cfr. *Epist.*, classis III, epist. 167, cap. 5 (PL 33, 739 sq.).

praesupposita satisfactione facta per Christum, intendit etiam quod non prohibeatur prohibitione astringente ad mortale. Si autem ultra ista aliquid amplius sensit, contra fidem et sanctos sensit.

Ad septimum dicendum quod peccatum veniale permissum est quantum ad secundarium ordinem praeceptorum et hoc modo solum quod non incurrat homo per solum ipsum mortem aeternam. Et sic intendit loqui *Glossa* illa. Alias contrariaretur superioribus, ubi ex verbo Christi et sanctorum ostensum ^(a) est quod *qui irascitur fratri suo reus erit iudicio*, sicut prima parte abundantius est ostensum ^(b).

Et per hoc patet ad octavum. Verbum enim indulgendi positum ab Apostolo utique dispensationem sonat, qua non existente illud super quod indulgentia fertur non esset indultum. Magistralis ⁽¹⁾ etiam opinio est quod huiusmodi peccatum fit veniale propter bona matrimonii. Quae si vera est, sequitur quod, quantum est de natura sua, non sit veniale, alias non oporteret quod per aliud fieret veniale.

Ad nonum dicendum quod verbum otiosum est contra praeceptum de omni inutili otio vitando, pro quo dictum est ⁽²⁾, *multa mala* ^(c) *docuit otiositas*, et sicut parte prima fuit tactum, prohibitum est specialiter Matthaei 12. Unde et ibidem posita est auctoritas Bernardi quae de eis specialiter dicit quod semper sunt contra Dei mandatum. Qui autem vult universaliter videre de quolibet veniali, contra quod praeceptum sit, videat contra cuius praecepti et virtutis perfectionem existat.

Ad decimum dicendum quod hoc argumentum magis facit pro nobis quam contra. Ex hoc enim quod praecepta indistincte feruntur ^(d) super venialia et mortalia patet quod utriusque prohibitionem includunt. Sciendum ^(e) tamen quod, licet indistincte quoad verba ferantur super utrumque, non propter hoc sequitur quod quoad intentionem et modum obligandi omnino uniformiter ferantur ^(f) super utrumque, sicut ex iis quae dicta sunt prima parte responsionis patet et ^(g) ex iis quae dicta sunt in quaestione « an vovens regulam teneatur ad omnia aequaliter ». — Quando autem di-

^(a) Al. m. mg., del. *omnium*. ^(b) V add. *est* quod B⁷ om. ^(c) B⁷ om.
^(d) B⁷ om. ^(e) In ras. ^(f) B⁷ om. ^(g) Add. interl. al. m.

⁽¹⁾ Cfr. Petrus Lombardus, *Sententiae*, lib. IV, dist. XXXI, n. 6 (PL 192, 920, ed. Quaracchi cap. 6, tom. II, 940). ⁽²⁾ Eccli. 33, 29.

citur quod, ubi divina lex non distinguit ^(a), nec nos distinguere debemus: verum est, ubi nec voce tenus nec secundum intellectum sui intrinsicum aliquo modo distinguit, alias est falsum et totius intelligentiae profundae Scripturarum subversivum.

Ad undecimum dicendum quod facere contra praeceptum non est completa ratio peccati mortalis, sicut ex distinctione data in principio responsionis principalis satis patet. — Quod autem dicitur ⁽¹⁾ ex Psalmo, *tu mandasti mandata tua custodiri nimis*, magis est pro nobis quam contra, quia sensus est quod Deus mandavit ea custodiri perfecte. Nimis enim in Scripturis sonat « idem » quod « valde seu perfecte », et ita est sensus quod in mandato praecipitur perfecta observantia eius in summo, et sic per consequens sequitur quod venialia per ipsum prohibeantur. — Quod etiam postea dicitur quod peccare in primo gradu non ob aliud est mortale, nisi quia est contra praeceptum: non ^(b) est simpliciter concedendum, nisi subintelligatur, nisi quia tali modo et tali excessu est contra praeceptum. Et tunc non sequitur quod peccare in secundo gradu sit mortale, sicut et peccare in primo.

Quod autem postmodum obicitur contra hoc quod dictum est, veniale factum esse veniale propter meritum passionis Christi et propter infirmitatem fragilitatis nostrae: dicendum ad primum quod, licet quidam magni aliquando dixerint quod infidelibus non baptizatis omnia venialia erant mortalia, sumentes occasionem ex dictis ⁽²⁾ Anselmi, libro *De concordia*, credo tamen verius quod venialia possunt dupliciter considerari. Uno modo, per respectum ad debitum originalis iustitiae et per respectum ad radicem originalis infectionis seu in respectu ad primarium ordinem praeceptorum. Et hoc modo omne veniale est mortale. Sed tunc non dicit simpliciter aliam mortem seu alium mortalem reatum a reatu originalis peccati. Et hoc modo loquitur Anselmus. Unde ipse dicit ⁽³⁾ ibidem quod corruptio et primi motus qui remanent post baptismum non sunt per se peccata, sed propter causam suam, scilicet, propter iniustitiam

(^a) Sequitur ras. . (^b) B⁷ om.

(¹) Psalm. 118, 4. . (²) Cfr. *De concordia praescientiae cum lib. arb.*, cap. 7 (PL 158, 530). (³) Cfr. cap. 8 (PL 158, 530sq.).

quae sola est per se peccatum iudicantur^(a) peccata, donec ipsa remittatur. Et paulo ante dicit⁽¹⁾ quod, « sicut originalis iniustitia dimittitur in baptismo, ita omnis culpa impotentiae^(b) et totius corruptionis, quam propter peccatum primi parentis incurrerunt et per quam inhonoratur Deus, ignoscitur ». Et ideo dicit⁽²⁾ quod, licet appetitus vitiosi remaneant post baptismum, ex tunc tamen non imputantur homini ad peccatum. Secundo modo possunt considerari per respectum ad personalem seu actuale consensum ipsius peccantis seu per respectum^(c) ad secundarium ordinem praeceptorum. Et sic habent rationem venialitatis ex duplici causa.

Prima quae est quasi materialis est nostra infirmitas. Quamvis enim infirmitas descendens ex peccato non excuset hominem ab iis quae primitus erant sibi praecepta tanquam ei qui erat recte et absque omni infirmitate conditus: ea tamen quae praeciuntur ei, infirmitate eius iam praesupposita, excusationem seu alleviationem^(d) recipiunt ex praesistente infirmitate, ut verbi gratia, ponatur quod dominus servo suo sano praecipiat rectum incessum, si culpa sua fiat claudus et impotens ad recte incedendum, in nullo per hoc excusabitur aut alleviabitur^(e) transgressio praecepti prius dati. Si autem, postquam iam claudus factus est, iterum dominus praecipiat ei rectum incessum, constat quod eius claudicatio quoad aliqua alleviabitur et quoad quid totaliter^(f) excusabitur. Quoad illud enim quod est sibi totaliter impossibile totaliter^(g) excusabitur, quoad illud vero quod non est sibi^(h) omnino impossibile, est tamen valde difficile eius culpa alleviabitur. Sic autem est in proposito. Prout⁽ⁱ⁾ enim nos tenemur ad praecepta implenda, aesi in Adam conditi sani et recti, in nullo ex nostra infirmitate excusamur; prout vero^(k) iterum post infirmitatem iam contractam Deus exigit a nobis bonam vitam, quoad quid per eam totaliter excusamur et quoad quid alleviamur.

Secunda vero causa quae est quasi formalis est meritum Christi. Quod quidem actualiter non attingitur nisi a fidelibus, in potentia vero attingitur ab omnibus qui sunt in hac vita

(^a) B⁷ *indicantur*. (^b) B⁷ *innocentiae*. (^c) B⁷ *om. ad... respectum*.
 (^d) B⁷ *alienationem*. (^e) B⁷ *om. a. a.* (^f) B⁷ *quaedam communiter*
 pro *q. t.* (^g) B⁷ *impossibile quod illud* pro *i. t.* (^h) Al. m. mg.
 (ⁱ) B⁷ *Post.* (^k) B⁷ *enim*.

(¹) Cfr. l. c. (PL 158, 530). (²) Cfr. l. c. (PL 158 530sq.).

seu in statu merendi. Et ideo in infidelibus non baptizatis venialia sunt mortalia, sumpta mortalitate, qualis est in peccato originali, pro eo quod originalis infectio nec impotentia ex ea descendens non est per Christi baptismum seu gratiam dimissa. Ipsa autem venialia, in quantum talia, non sunt proprie peccata actualia seu personalia. In quantum enim sunt actualia, sunt eis venialia propter infirmitatem iam prius contractam, et quia possunt ad gratiam Christi recurrere per quam prius facta totaliter dimittantur, sequentia vero mitigentur. Quod autem per Christi gratiam hoc fiat patet ex omnibus supradictis et specialiter ex iis quae in parte septima. Unde Augustinus, libro XIX *Contra Faustum*, circa principium, « quia », inquit ⁽¹⁾, « sub gratia positus in hac mortali vita difficile est omni modo implere quod in lege scriptum est, *non concupisces*, ille per carnis suae sacrificium sacerdos effectus impetrat nobis indulgentiam, ut quod per nostram infirmitatem minus possumus, per illius perfectionem recuperetur, cuius capitis membra effecti sumus. Unde Iohannes ⁽²⁾, *si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem* ». Haec Augustinus.

Quod autem supra dixi, quod venialia, prout sunt mortalia, magis habent reatum originale et naturalem quam actualem seu personalem: verum est simpliciter, vocando venialia primos motus quibus nullo ^(a) modo consentimus, sicut in sequenti quaestione plenius tangetur. Loquendo vero de venialibus quae fiunt ex pleno consensu, ut, quando scienter otiosa dicimus vel facimus: haec quidem simpliciter sunt peccata actualia et personalia. Pro tanto tamen possunt dici includi in peccato originali, quia per ipsum factum est nobis difficile vitare huiusmodi ^(b) universaliter et perfecte, et quia per eius infectionem ^(c) multas habemus inclinationes et occasiones faciendi ipsa. Haec igitur sunt simpliciter venialia, prout referuntur ad secundarium ^(d) ordinem praeceptorum, prout scilicet ab homine iam lapso Deus exigit quiddam rectitudinis non tanquam a recto, sed tanquam a iam lapso. Relata vero ad primum ordinem praeceptorum, secundum quem Deus exigit a nobis rectitudinem innocentiae in pleno rigore suae iustitiae, sic et non aliter sunt mortalia. Et ideo

(^a) B⁷ om. (^b) B⁷ om. (^c) B⁷ *infectiones*. (^d) B⁷ *infimum*.

(¹) Cap. 7 (PL 42, 352). (²) 1 Ioh. 2, 1.

pro tanto solum sunt mortalia ^(a), pro quanto naturae rectae et sanae essent mortalia seu pro quanto illam rectitudinem cui essent mortalia exigit Deus a natura nostra. Quia ergo solo isto modo sunt ^(b) nobis mortalia, transgressio autem isto modo facta non est aliud quam corruptio originalis iustitiae facta in nobis per Adam: ideo reatus eorum mortalis non est alius a reatu originalis ^(c). Et ideo reatus eorum ^(d), in quantum talis, universaliter ^(e) solvitur in baptismo, sicut et reatus peccati originalis. Et haec est expresse sententia Augustini et Anselmi, immo et Pauli, sicut patet ex verbis eorum suprapositis diligenter pensatis.

Ex his igitur patet qualiter huiusmodi sint simul mortalia et venialia in infidelibus non baptizatis et qualiter non sint nisi ^(f) venialia in baptizatis; quia in infidelibus habent duplicem reatum secundum duplicem respectum ad duplicem ordinem praeceptorum, in fidelibus vero non habent nisi unum reatum, quia mortalis reatus qui eis competit per respectum ad primum ordinem praeceptorum ^(g) est in eis excusatus et ablatum per satisfactionem factam pro nobis a Christo.

Ex his etiam patet ad id quod ibidem secundo et tertio obieiebatur. Verum est enim quod Christus non evacuavit transgressionem praeceptorum quam in se includit originalis corruptio satisfaciendo pro ea. Verum est etiam quod non indulsit nobis posse ^(h) transgredi Dei praecepta, ubi cum communi gratia eius possumus ea implere, licet impetraverit nobis veniam pro imperfectione impletionis eorum ⁽ⁱ⁾. Ubi vero secundum communem statum huius vitae non possumus ea implere, dispensatum est nobiscum quantum ad secundum ordinem praeceptorum, si tamen hoc ^(k) dispensatio dici debeat et non potius iuris regula, quia lex et ratio naturalis in tali casu huiusmodi dispensationem dictat esse fiendam et factam.

Quod etiam tertio dicitur quod impotentia peccati ^(l) non excusat: in quo casu sit hoc verum et in quo non patet ex praedictis.

Quod etiam dicitur quod secundum hoc minus peccaret ^(m) unus sanctus faciendo aliquod veniale quam unus in-

(a) B⁷ om. *Et ideo... mortalia.* (b) B⁷ *essent.* (c) Ex *originali.*
 (d) B⁷ om. *mortalis... eorum.* (e) B⁷ *inutiliter.* (f) B⁷ om. (g) B⁷
 om. *in fidelibus... praeceptorum.* (h) B⁷ om. (i) B⁷ om. *licet... eorum.*
 (k) Ita B⁷, V *haec.* (l) B⁷ om. (m) B⁷ om.

fidelis, cum tamen e contrario videamus quod perfectio personae aggravat culpam et multiplex receptio gratiarum auget ingratitude: dicendum quod secundum illam viam, secundum quam venialia sunt mortalia, venialia non sunt in sancto, sunt autem in infideli non baptizato. Quantum autem ad aliam viam habent se sicut excedentia et excessa, quia in sanctis mitigantur per meritum Christi et per habitualement seu actualement poenitentiam qua poenitent de eis aut prompti sunt poenitere potius ^(a) quam infideles et ratione multorum aliorum bonorum quae ad honorem Dei ^(b) faciunt, quod non faciunt isti. Aggravantur autem in sanctis ex duplici causa in arguendo praedicta potius ^(c) quam in istis.

Ad duodecimum dicendum: concedo enim quod aliter non obligamur ad venialia ante legem Moysi ^(d) quam post; ante enim et post obligamur ad ea secundum duplicem ordinem praeceptorum supra frequenter tactum. Quantum autem ^(e) ad primum ordinem eorum est minor falsa ^(f), quantum vero ad secundarium est conclusio vera, sicut et ipsa minor.

Ad decimum tertium dicendum quod satis miranda est caecitas eius qui minorem ita asseruit quod oppositum dixit esse ductivum in errorem. Sicut enim patet ex omnibus supradictis, et maxime ex sexta parte, non potest sumi distinctio inter mortale et veniale ex esse et non esse contra praeceptum. Et posito quod ex hoc posset sumi, quaero ab isto ex quibus locis Scripturarum ^(g) potest esse semper certissimus de omni peccato quod censemus esse veniale, quod non sit contra aliquod praeceptorum, cum apud omnes certissimum sit de multis nos esse dubios, et hoc merito, an sint mortalia vel venialia. Unde et sapientiores et sanctiores frequenter in huiusmodi plus dubitant quam alii. — Quod autem iste dicit esse periculosum et ductivum in errorem: Augustinus dicit esse expediens, XXI libro *De civitate Dei*, capitulo ultimo, circa finem. Ubi dicit ⁽¹⁾ quod « quae sint illa peccata quae ita impediunt perventionem ad regnum Dei, ut tamen merita sanctorum amicorum, quos sibi per eleemosynas de mammona iniquitatis fecerunt, impetrent in-

(^a) Al. m. mg., del. *post* quod B⁷ habet. (^b) Al. m. mg., in textu ras. (^c) B⁷ *post*. (^d) Rectius *Moyses*. (^e) Al. m. mg. (^f) B⁷ om. e. m. f. (^g) Ex *Scriptura*.

(¹) Cap. 27, n. 5 (PL 41, 750).

dulgentiam, difficillimum est invenire, periculosissimum ^(a) est definire. Ego certe usque ad hoc tempus, cum inde ^(b) satagerem ad eorum indaginem pervenire, non potui. Et fortassis propterea latent, ne studium proficiendi ad omnia cavenda peccata pigrescat ». Et paulo post ⁽¹⁾: « Nunc vero, dum venialis iniquitatis, etiamsi perseveret, ignoratur modus, profecto et studium in meliora proficiendi orando et instando vigilantius adhibetur et faciendi de ^(c) mammona iniquitatis sanctos amicos cura non spernitur ». — Praeterea, ex quibuscunque poterit ipse certus esse quod nullo modo sint contra praeceptum, et nos poterimus esse certi quod non sint contra strictam, sed solum contra perfectam observantiam praecepti. Et tunc aequae certa erit eorum distinctio per hanc viam sicut et per suam.

Ad decimum quartum dicendum quod, sicut ex ^(d) sequenti quaestione plenius patebit, nihil imputatur nobis ad peccatum, etiam veniale, nisi aliquo modo attingat liberum consensum, praeter peccatum originale et corruptiones in ipso inclusas, quamvis et originale quodammodo, licet diverso, liberum arbitrium attingat. Et ideo maior est neganda ^(e).

Ad decimum quintum dicendum quod, quando dicitur quod mortale non potest esse veniale: potest esse sensus de ^(f) mortali quod nunc ^(g) est actu mortale, quod non possit fieri veniale amittendo mortalitatem ^(h) iam habitam. Aut potest esse sensus quod aliquid, quod de se et ex suo genere seu ex aliqua circumstantia est mortale, potest fieri veniale per adventum vel amotionem alicuius circumstantiae. Primo modo est verum, praeterquam in casu in quo idem actus vel habitus peccati refertur ad duplicem ordinem praeceptorum. Et secundum primum est mortale, secundum alterum est veniale. Tunc enim ⁽ⁱ⁾ per Christi passionem potest sibi auferri reatus mortalis absque hoc quod tollatur sibi reatus venialis. Nec tamen tunc venialitas succedit mortalitati, sed fit quod excusatur ab uno absque hoc quod excusetur ab altero. Secundo vero modo est falsum. Eisdem autem modis veniale potuit esse mortale et non aliter. Et ideo maior est neganda ^(k).

^(a) B⁷ om. e. i. p. ^(b) B⁷ om. e. i. ^(c) B⁷ ad. ^(d) In ras.
^(e) Al. m. mg. *Et... neganda.* ^(f) B⁷ om. ^(g) B⁷ non (?). ^(h) B⁷ mortem.
⁽ⁱ⁾ Al. m. mg. ^(k) In mg. *Et... neganda,* B⁷ om.

⁽¹⁾ L. c.

Ad decimum sextum dicendum quod facere contra praeceptum de non moechando est semper mortale secundum utrumque ordinem praeceptorum, non autem facere contra praeceptum de non concupiscendo. Sed hoc non est propter hoc quod primum contineat maiorem rectitudinem quam secundum, sed propter hoc quod transgressio primi semper deviat enormiter a rectitudine ad quam necessario obligamur, etiam post lapsum. Non autem est sic de transgressione secundi, huiusmodi enim praecepta negativa sunt prohibitiva alicuius obliquitatis, quae quanto maior est, tanto praecepti transgressio peior est. E contrario vero est de praeceptis affirmativis, in illis enim praecipitur aliqua rectitudo. Deficere autem ab apice rectitudinis non est tanti reatus sicut deficere a fundamento rectitudinis, quia hoc est deficere a tota rectitudine praecepti vel a maiori parte eius. — Quod autem dicit quod praeceptum de ligno scientiae boni et mali non ^(a) continebat magnam rectitudinem: si de materia extrinseca praecepti loquitur, verum est, si autem de actu interiori qui est « voluntatem oboedire praecepto Dei » falsissimum est, et multo magis, si de actu Dei praecipientis loquatur.

Ad decimum septimum dicendum quod legem impleri potest dupliciter intelligi, aut secundum possibilitatem infirmitatis nostrae, aut simpliciter et absolute. Et primum iterum dupliciter, quia aut potest a nobis impleri quantum ad hoc quod Deus a nobis exigit sub tentione necessario astringente ad mortale, aut potest intelligi quod impleatur secundum totam possibilitatem quam nunc habemus aut quam nunc habere possemus ^(b), nisi sit negligentia nostra. Et secundum hoc potest poni triplex perfectio caritatis. Quarum prima vitat omne mortale, secunda vitat omnem negligentiam seu defectum possibilem a nobis vitari — haec autem non creditur fuisse, ad minus per totam vitam, nisi in sola Virgine —, tertia non potest esse in aliquo habente aliquid de corruptione originali vel vitiosa. Et hinc est quod secundum Augustinum, libro *De natura et gratia* ⁽¹⁾, praeceptum de caritate non implebitur a nobis nisi in patria. Et haec est sententia Augustini, libro *De perfectione iustitiae* ⁽²⁾ et libro *De natura et gratia*, in fine, ubi ^(c) osten-

^(a) B⁷ om. ^(b) B⁷ possumus. ^(c) Al. m. mg.

⁽¹⁾ Cfr. capp. 34-36 (PL 44, 265 sqq.). ⁽²⁾ Cfr. cap. 8 (PL 44, 299 sq.).

dens quomodo caritas legem implet ait ⁽¹⁾: « Caritas ergo inchoata inchoata ^(a) iustitia est, caritas provecta provecta ^(b) iustitia est, caritas magna magna iustitia est ». Et bene ante dicit ⁽²⁾: « Aliud est implere quod praeceptum est ^(c 3), *non concupisces*, aliud per quendam abstinētiaē conatum saltem id agere quod idem scriptum est ⁽⁴⁾, *post concupiscentias tuas ne eas* ». Et ideo subdit quod « facere iustitiam est cum malo concupiscentiaē pugnare, perficere vero est omnino adversarium non habere ». Multaque de hoc tam ibi quam alibi et supra plura tacta sunt. Potest etiam poni quarta perfectio. Quae etsi non vitat omnem negligentiam usque ad unum iota, vitat tamen in magna eminentia. Et talis fuit in apostolis et in apostolicis viris.

Secundum hoc igitur potest poni quadrupliciter ^(d) transgressio contra impletionem praeceptorum quadruplicem et contra perfectionem quadruplicem caritatis. Et ex his potest videri quae transgressio compatitur se cum aliqua perfectione caritatis et quae non. Prima enim transgressio non compatitur se cum prima perfectione, sequentes vero compatiuntur se cum ea. Et per consimilem modum est de sequentibus.

Ad duodevicesimum dicendum quod quidam negant maiorem. Dicunt enim quod actus vel habitus veniales in tantum possunt augeri vel multiplicari quod faciunt mortale. Unde Augustinus, libro *De poenitentia*, dicit ⁽⁵⁾ quod « quamvis singula venialia non letali vulnere ferire ^(e) videantur, tamen omnia simul congregata, velut scabies ^(f), quo plura sunt, necant aut nostrum decus ita exterminant ut ab illius sponsi speciosi forma prae filiis hominum castissimis amplexibus separent ». — Item, in *Sermone de purgatorio* dicit ⁽⁶⁾ quod « non solum maiora peccata, sed etiam minuta, si plura sint, mergant ». — Item, *Homilia I super I canonicam Iohannis*, super illud ⁽⁷⁾, *si dixerimus quia peccata non habemus*, volens ostendere quam sit metuenda multitudo venialium dicit ⁽⁸⁾: « Multa levia faciunt unum

(a) V B⁷ B⁶ om. (b) B⁷ om. (c) B⁷ pon. post non. (d) B⁷ quadruplex. (e) Al. m. ex ferre. (f) B⁷ stabiles.

(1) Cap. 70 (PL 44, 290). (2) Cap. 70 (PL 44, 290). (3) Rom. 7, 7. (4) Eccli. 18, 30. (5) Sermo 351, *De utilitate agendaē poenitentiaē*, cap. 3, n. 5 (PL 39, 1541). (6) Pseudo-Augustinus (Caesarius Arelat.), App. ad Augustin., Sermo 104, n. 1 (PL 39, 1946). (7) 1 Ioh. 1, 8. (8) In epist. Iohannis ad Parthos, tract. I, n. 6 (PL 35, 1982).

grave^(a), multae guttae implent fluvium, multa grana unam faciunt massam». — Item, *Super Psalmum Expectans*, super illud⁽¹⁾, *multiplicati sunt super capillos capitis mei*, dicit⁽²⁾: «Cave, si vitasti grandia, ne obruaris arena minorum peccatorum». — Item, in quadam *Homilia de oratione dominica* dicit⁽³⁾: «Ipsa peccata levia vel minuta non contemnantur, de minutis guttis flumina implentur, non contemnantur vel minora, per angustas rimulas insudat aqua et navis impletur sentina, et si contemnatur sentina, etiam mergitur navis». — Idem per omnia dicit in *Epistola ad Seleucianum*⁽⁴⁾. — Item, in libro *De sententia Iacobi, Ad Hieronymum*⁽⁵⁾, in fine, dicit⁽⁵⁾ quod «quia Iacobus paulo ante dixerat⁽⁶⁾ quoniam *in multis offendimus omnes*, suggerit dominicam tanquam quotidianam⁽⁷⁾ quotidianis, etsi levioribus, tamen vulneribus medicinam, dicens⁽⁷⁾, *iudicium sine misericordia ei qui non facit misericordiam, superexaltat autem misericordia iudicium*». Et paulo post⁽⁸⁾: «Denique sanctus Iacobus iam ex isto loco de misericordiae operibus loquitur, ut quos vehementer illa sententia terruerat^(d) consoletur, cum admonet quomodo etiam peccata quotidiana sine quibus non hic vivitur quotidianis remediis expientur, ne homo, qui *cum in uno offenderit fit omnium reus — in multis enim offendimus omnes* —, propter^(e) magnum aggerem reatus sui minutatim collectum ad tribunal tanti iudicis perveniens eam quam non fecit misericordiam non inveniat». Ecce quod hic vult quod peccata venialia minutatim collecta faciunt magnum aggerem reatus et talem quod nisi misericors misericordiam de eis non inveniat. — Et idem exponens illud Iohannis⁽⁹⁾, *qui incredulus est Filio non videbit vitam*, «peccata», inquit⁽¹⁰⁾, «minima, id est, venialia occidunt, si negligantur». — Item, *Sermone de purgatorio* dicit⁽¹¹⁾ quod «iracundia, si diu teneatur, et ebrietas, si assidua sit, sunt crimina capitalia seu mortalia».

(a) Al. m. mg., del. *grandem*, B⁷ *grande*. (b) B⁷ *idem*. (c) Al. m. mg. (d) Al. m. *ex terrueat*. (e) V B⁷ B⁶ om.

⁽¹⁾ Psalm. 39, 17. ⁽²⁾ *Enarratio in Psalm.* 39, n. 22 (PL 36, 448).
⁽³⁾ *Sermo* 58, cap. 9 (PL 38, 398). ⁽⁴⁾ Cfr. *Epist.*, classis IV, epist. 265, n. 8 (PL 33, 1089). ⁽⁵⁾ *Epist.*, classis III, epist. 168, cap. 6 (PL 33, 740). ⁽⁶⁾ Iac. 3, 2. ⁽⁷⁾ Iac. 2, 13. ⁽⁸⁾ L. c. (PL 33, 741).
⁽⁹⁾ Ioh. 3, 18. ⁽¹⁰⁾ *In Iohannis Evangelium*, tract. XII, n. 14 (PL 35, 1492). ⁽¹¹⁾ Pseudo-Augustinus (Caesarius Arelat.), App. ad Augustin., *Sermo* 104, n. 2 (PL 39, 1946).

Item, Gregorius, in *Pastorali* 1 capitulo, in quo docet qualiter admonendi sunt, qui, licet minima, crebro tamen, illicita faciunt, dicit ⁽¹⁾ quod ⁽²⁾ « si despiciunt ea timere, cum pensant, debent formidare, cum numerant; altos quippe gurgites fluminum parvae, sed innumerae replent guttae pluviarum. Et hoc agit stilla latenter crescens quod patenter procella saeviens. Et minuta sunt quae erumpunt membris per scabiem vulnera, sed cum multitudo eorum innumerabiliter occupat, sic vitam corporis sicut unum grave inflictum pectori vulnus necant. Hinc scriptum est ⁽³⁾, *qui spernit modica paulatim decidet*. Qui enim peccata minima flere ac devitare negligit, a statu iustitiae non quidem repente, sed parvibus totus cadit ».

Item, Augustinus, *Sermone de decem chordis* ⁽⁴⁾, « noli », inquit ⁽⁵⁾, « illa contemnere, quia minora sunt, sed time, quia plura sunt. Attendite, fratres, minuta sunt, non sunt magna, non est bestia quasi leo, ut uno morsu guttur frangat, sed plerumque et bestiae minutae multae necant. Si proicitur quisquam in loco pulicibus pleno, nunquid non moritur ibi? Non sunt quidem maiores, sed infirma est natura humana, quae etiam minutissimis bestiis interimi potest. Sic et modica peccata. Attenditis, quia modica sunt, cavete, quia plura sunt. Quam minutissima sunt grana arenae, quae, si amplius in navi mittantur, mergunt illam, ut pereat. Ergo ista nolite contemnere ». — Item paulo post ⁽⁶⁾: « Quotidiana sunt ista quae dico, sed tamen peccata sunt et non sunt levia, quia plura. Quia vero sunt quotidiana et plura, timenda est ruina multitudinis sive magnitudinis ». Haec Augustinus.

Item, Beda ⁽⁷⁾, in *Commentario* ⁽⁸⁾ *super Apocalypsim*, libro V, in fine, super illud 21 capituli ⁽⁹⁾, *et omnibus mendacibus*: Ecce mendacium tuum leve esset, si tarde accidisset, verum ex iugi continuatione gravissimum atque importabile efficitur. Nam sicut lutum levius est quam plumbum, sed ex multiplicatione sua gravius et periculosius fit, ut in eo saepe

^(a) Add. interl. al. m. ^(b) V libro *De v...* pro *S. d. d. c.*, scriptor, ut videtur, voluit citare *De vera religione*, sed vacillavit et lacunam fecit. ^(c) Sequitur lacuna.

⁽¹⁾ Gregorius M., *Regulae pastorales*, pars III, cap. 33 (PL 77, 116).
⁽²⁾ Eccli. 19, 1. ⁽³⁾ *Sermo IX*, cap. 11, n. 17 (PL 38, 88). ⁽⁴⁾ L. c., n. 18 (PL 38, 89). ⁽⁵⁾ Locus iste in toto Bedae *Commentario super Apocalypsim* non habetur, de cetero non habet nisi tres libros, cfr. PL 93, 195. ⁽⁶⁾ *Apocalypsis* 21, 8.

pecora demergantur: sic et quaedam levia peccata. Ex con...^(a) sua graviora quibusdam quae gravia aestimantur efficiunt. — Item, Isidorus, *De summo bono*, libro II, capitulo 18⁽¹⁾: « Non solum gravia, sed etiam levia cavenda sunt peccata, multa enim levia unum grande efficiunt, sicut solent parvis et minutis guttis immensa crescere flumina, numerositas enim in unum coacta exundantem efficit copiam^(b) ».

Dicunt igitur isti quod, licet unumquodque venialium per se acceptum non faciat^(c) mortale, tamen prout est adiunctum pluribus aliis, potest hoc facere. Et dant huius rei multiplex exemplum. Licet enim nulla unitas per se accepta constituat aliquam speciem numeri, tamen ut adiuncta aliis hoc facit, unde unitas addita ternario variat speciem numeri. Videmus etiam quod, licet homo possit portare tantum pondus, utpote, centum librarum infinities multiplicatum, si quodlibet per se accipiatur, aggregatim tamen hoc non poterit, immo opprimeret^(d) virtutem eius. Sicut etiam videmus quod ultima gutta ut praecedentibus adiuncta cavat lapidem, quamvis nulla per se hoc posset: sic multa vasa simul assumpta sic replent unam domum, quamvis nullum per se hoc posset^(e), sic multae maculae parvae vel multae pustulae simul aggregatae reddunt faciem aspectui aliorum horribilem^(f) et intolerabilem, quamvis nulla per se hoc facere possit, sic multae parvae offensae provocant amicum ad iram, quamvis nulla per se hoc faceret. Consimiliter etiam dicunt quod, licet peccatum veniale, prout est modicae quantitatis et intensionis, non possit esse mortale, tamen tantum potest augeri et intendi quod est mortale. Et dant etiam huius^(g) rei multiplex exemplum. Quamvis enim modicum de veneno sumptum non exstinguat vitam, idem tamen in magna quantitate acceptum exstinguit eam. Sic calor febrilis^(h) in eadem specie manens in aliquo gradu augmentatus exstinguit vitam, qui citra illum hoc facere non posset. Sic et nigredo in certo gradu intensa facit subiectum suum esse et dici simpliciter nigrum et simpliciter non album, quae citra⁽ⁱ⁾ illum gradum non faceret nisi solum secundum quid. Sic et cibus eiusdem

(^a) Sequitur lacuna, forte *congerie* (?). (^b) B⁷ om. Item, *Gregorius... copiam*. (^c) B⁷ faciunt. (^d) Ita B⁷, V *opprimerent*. (^e) B⁷ om. sic... posset. (^f) Ex horribiles. (^g) Ex huiusmodi. (^h) Ex febrili. (ⁱ) B⁷ ante.

speciei, qui sub certa quantitate et proportionem proficit, sub maiori nocet et sub maxima opprimit et exstinguit. Sic lux eiusdem speciei in certo gradu demulcet visum et sub maiori offendit et in maxima excaecat. Et idem est de obiectis aliorum sensuum.

Isti autem respondent ad medium quod contra hoc fit. Quod enim dicitur quod ipsa sunt diversarum specierum, nulla autem species per sui augmentum vel intensionem transit in aliam: respondent dupliciter. Uno modo quod idem actus, quando de veniali fit mortale, non variat speciem, sed solum variat proportionem et respectum ad vitam gratiae et ad Dei voluntatem seu legem, sicut de calore febrili et de aliis exemplis per simile tactum est. Unde dicunt quod mortale et veniale non dicunt differentias reales et essentielles eiusdem actus ^(a), sed solum dicunt diversas proportionem seu quantitates sui reatus. Et ideo non est mirum, ut dicunt, si actus venialis ^(b) per sui augmentum potest fieri mortalis, quamvis in eadem specie semper manens.

Alio etiam modo respondent quod, posito quod veniale et mortale dicant ^(c) diversas differentias specificas secundum genus moris, ita quod, sicut quidam dicunt, actus qui secundum viam naturae ^(d) est eiusdem speciei ^(e) remissus et auctus erit diversae speciei secundum viam moris: adhuc sequitur quod veniale possit fieri mortale, non per hoc quod maneat aut intendatur sua venialitas, sed potius quia amittit differentiam venialitatis per hoc quod augetur natura et naturalis species ipsius actus. Dicunt enim quod sicut multae circumstantiae diversificant speciem actus secundum genus moris quae non diversificant ipsum secundum viam naturae suae: sic facit ^(f) quantitas seu intensio eius, quia quantitas est circumstantia non modicum pensanda a ratione vel lege. Unde et aliquando aggravatur vel alleviatur idem actus quasi in infinitum ratione diversae quantitatis eius et aliarum circumstantiarum suarum, ut, percussio tanta quod occidit in infinitum quasi aggravatur plus quam percussio eiusdem speciei non occidens, quamvis in neutra non intenderet percutiens occidere, sed solum graviter laedere. Unde dicunt falsum esse dictum quorundam qui volunt quod quantitas sola non possit mutare actum de veniali in mortale.

(^a) Corr. (^b) B⁷ om. (^c) V *dicat*, B⁷ *dicunt*. (^d) B⁷ *nec*.
 (^e) B⁷ *per eam*. (^f) Al. m. mg.

Si dicatur quod nullus actus habet speciem nisi illam quae est species suae naturae, et ita actus qui erit idem in specie secundum naturam erit et secundum viam moris: respondent quod quidam actus sunt qui per se sunt morales, ut sunt actus voluntatis interiores, quidam vero non per se ^(a), sed per alios, ut sunt actus extrinseci. In secundis sensus praedictae distinctionis est quod essentia eorum secundum se et absolute accepta est in tali specie, respectus vero quem habet ad actus primos dat eis rationem virtuosi vel vitiosi, meritorii vel demeritorii, sicut et dat eis rationem voluntarii. Unde in istis genus moris non dicitur esse genus naturae, quia genus moris non attribuitur naturae eorum ut tali naturae, sed solum prout est relata aut apta referri ad primos actus moris ^(b). Et ideo intensio ^(c) naturae istorum non variat speciem naturae eorum, variat tamen aliquando speciem ^(d) moris, pro eo quod aliquando respectu voluntatis et rationis et respectu meriti vel demeriti magna est differentia, si sunt parvi vel magni. In primis vero dicunt quod proprie non mutatur species moris per intensionem ^(e) vel remissionem, sicut nec species naturae, quoniam ita sunt per essentiam suam in specie moris sicut in specie naturae, immo natura et mos non differunt realiter in eis. Unde actus vel habitus humilitatis, quantumcunque intensi et remissi, semper sunt in eadem specie, nisi forte aliquis omnino velit quod diversa gravitas reatus, qualem nominant venialitas et mortalitas, debeant dici diversae differentiae specificae peccatorum in genere moris, quod tamen quidam alii negant. Quicquid tamen de hoc sit ^(f), ad propositum non refert.

Si etiam dicatur quod, quamvis intensio ^(g) eiusdem actus possit variare speciem moris aut facere de veniali mortale, non tamen videtur quod multiplex additio diversorum venialium hoc possit, tum quia ex eis non potest fieri aliquod unum peccatum, tum quia cuilibet veniali non debetur proprie poena nisi temporalis, mortali vero debetur poena ^(h) aeterna, poenae autem temporales, in quantocunque numero acceptae, non faciunt poenam aeternam nec aequivalent ei, immo distant ab ea in infinitum: respondent uno modo quod, quamvis constituent unum peccatum, reatus tamen unius aggravatur ex coexistentia ⁽ⁱ⁾ alterius. Vel alio

(a) B⁷ om. *sunt morales... se.* (b) B⁷.om. (c) Sequitur ras.
 (d) B⁷ om. *variat... speciem.* (e) Al. m. mg. p. i. (f) In mg.
 (g) Al. m. mg., del. *intentio.* (h) B⁷ om. *nisi... poena.* (i) B⁷ eo ex-
sentia.

modo dicunt quod voluntas consentiens in omnibus ipsis in simul acceptis vel negligentia vitandi tantum numerum ipsorum est peccatum mortale. Et ita, quamvis ipsa per se non faciant unum peccatum, implicant tamen, prout sunt in simul sumpta, coexistentiam unius ^(a) peccati mortalis a quo eorum aggravatio ^(b) dependet. Vel dicunt quod, sicut diversae maculae faciei non faciunt unam maculam numero quantum ad realem unitatem unius essentiae, quantum vero ad unitatem ordinis et aggregationis unam totalem maculam faciei quodammodo integrant, sicut et duodecim denarii, quamvis inter se distincti, unum solidum integrant et viginti solidi unam libram et multi milites unum exercitum et multi lapides unam domum: sic suo modo dicunt esse et in proposito. Unde et videmus quod plures actus ad unam plenam rationem peccati concurrunt; actus enim exterior non dicitur aliud peccatum a peccato actus interioris a quo dependet. In genere enim moris non exigitur tanta unitas sicut in genere naturae. Per hoc enim quod plura referuntur ad unum finem et ad unam causam voluntariam possunt sortiri quandam unitatem in genere moris, quamvis secundum viam naturae nullo modo sint unum ens. Nec intendunt isti quod poenae temporales ipsis venialibus debitae constituent unam poenam aeternam, sed potius quod ^(c), sicut eorum venialitas transit in mortalitatem, sic debitum poenae temporalis mutatur in debitum poenae aeternae.

Quod autem in argumento quasi pro ratione includitur quod veniale et mortale distant in infinitum, et ita non videtur quod per augmentum possit veniale fieri mortale: dicunt quod quidditas et essentia ipsius mortalis non est infinita nec in ^(d) infinitum excedens essentiam suam remissam ^(e) secundum quam est veniale. Si enim hoc esset, tunc bene ratio valeret. Sed dicitur excedere ipsum per respectum ad vitam gratiae quam simpliciter tollit, facit enim de grato non gratum. Quod non facit veniale nisi secundum quid et per respectum ad poenam aeternam quam meretur, quae maior est in infinitum poena debita veniali, in quantum veniale est. Nihil autem inconueniens ^(f), si per augmentum suae essentiae finitum pertingat ad istos effectus seu respectus, sicut in exemplo de calore febrili supra dato patet. Isti igitur hoc modo intelligunt auctoritates Augustini praedictas.

^(a) B⁷ om. ^(b) Ita B⁷, V *aggregatio*. ^(c) Ita B⁷, V om. ^(d) Al. m. mg. ^(e) Al. m. ex *missam*. ^(f) B⁷ om.

Forte adhuc dicetur, sicut et a multis dicitur, quod cum actus venialis fiendo pertranseat, et ita non sit actu, nisi dum fit, quod non est possibile quod actus venialis idem manens fiat mortalis. — Ad hoc autem respondent praedicti quod, licet actus pro hora pro qua est venialis non possit simul pro eadem hora esse mortalis ^(a), tamen si in hora, qua factus est, voluntas produxisset eum maiorem in tanta quantitate in quanta posset, posset pro eadem hora fuisse mortalis. Constat autem quod voluntas hoc potuit. Dicunt etiam quod posito quod transeat, nihilominus pro tota duratione, pro qua successive durare dicitur, dicitur esse idem actus non solum specie, sed etiam idem numero. Quamdiu enim actus visus vel alterius potentiae absque intermissione super idem obiectum continuatur, dicitur esse idem numero, et nemo dubitat quin saltem sit idem specie. Secundum ergo talem identitatem dictum est supra quod idem actus qui prius erat venialis per hoc quod postea fit maior potest fieri mortalis.

Dicunt etiam quod non omnino est certum an actus potentiarum ^(b) sic transeat sicut transit motus, immo quidam volunt quod tota essentia actus quae fuit in primo nunc eadem semper duret, quamdiu ipse actus durat aequaliter intensus. — Praeterea, dicunt quod haec instantia non habet locum in illis peccatis venialibus, quae non sunt actus, sed sunt passiones seu consensus habituales ^(c) seu quasi habituales. Unde et dormiens potest habere aliquid de avaritia vel de superbia vel de proposito otiiandi vel de aliquo amore carnali et sic de aliis, quae non erunt in eo mortalia, sed solum venialia. Immo vix est aliquis bonus, quin hoc habeat. Huiusmodi autem affectus habituales ^(d) tantum possent intendi quod facerent plenum habitum avaritiae et aliorum vitiorum mortalium. Isti igitur sic dicunt et sic intelligunt verba Augustini ^(e).

Quidam vero dicunt quod veniale nunquam potest fieri mortale, sed dicitur aliquando fieri mortale, quia disponendo est ^(f) occasio quod homo cadat in perpetrationem alicuius mortalis. Et ad hunc sensum nituntur retorquere verba Augustini, quamvis superficie tenus magis sonent alium sensum praemissum.

Ad undevicesimum dicendum quod multi meliores volunt maiorem esse falsam. Dicunt enim quod mendacium,

(a) B⁷ om. *Ad hoc... mortalis.* (b) B⁷ om. (c) B⁷ *habitudinales*; idem subinde. (d) B⁷ *habitudinales.* (e) In mg. *Forte adhuc dicetur... Augustini.* (f) B⁷ add. *dispositio et.*

quod vulgo est veniale, perfectis est mortale, et quod rancor potest imperfectis esse venialis, qui perfectis esset mortalis. Dicit enim Augustinus, *Enchiridion* ^(a), capitulo 73 ⁽¹⁾, quod « diligere inimicum et benefacere iis qui oderunt nos et orare pro eis perfectorum sunt filiorum Dei; non tamen est hoc ^(b) bonum tantae multitudinis quantam in oratione credimus exaudiri, cum in oratione dicitur, *dimitte nobis* et cetera ». Et post ⁽²⁾: « Procul dubio verba sponsonis huius implentur, si homo qui nondum ita proficit ut etiam diligit inimicum, tamen, quando rogatur ab homine qui peccavit in eum, ut ei dimittat, dimittit ex corde ». Et post dicit ⁽³⁾ quod « quando talis parit sic roganti, non debet propter hoc dici ^(c) inimicum diligere, quia rogans non exercet iam inimicitias », sed potius ^(d) dolet de eis. Unde dicit quod « non est sic difficile diligere istum, sicut esset, quando erat inimicus ^(e) ». Et tamen, libro I *De sermone Domini in monte*, super illo praecepto ⁽⁴⁾, *diligite inimicos vestros*, dicit ⁽⁵⁾: « Dilectionem inimici etiam in tota sua perfectione acceptam ponit in hoc praecepto ».

Fundant autem isti se super quatuor. Primo, super diversa proportionem diversarum personarum ad eundem actum seu eiusdem actus ad diversas personas et ad diversos status earum. Sicut enim videmus quod percussio, quae est aequalis et uniformis secundum se, accipit notabilem differentiam gravitatis et levitatis ex diversa proportionem personarum percutientium et percussarum — patrem enim percuti a filio multo gravius est ceteris paribus quam filium percuti a patre, et idem est de subdito et praelato, et sic de aliis —: sic similiter ^(f) videmus quod idem actus ludi vel venationis ^(g), qui in milite censetur esse levis reatus, in beato Petro vel Francisco esset quasi crimen enorme. Quod enim ipsi ^(h) luderent ad aleas vel taxillos aut quod cum magnis clamoribus vel saltibus venarentur esset in eis enorme, pro eo quod huiusmodi actus summam ⁽ⁱ⁾ distantiam et disconvenientiam habent cum excessivo statu et gradu talium per-

^(a) Al. m. ex *Encherion*.

^(b) Ita B⁷, V om.

^(c) B⁷ om.

^(d) B⁷ *post*. ^(e) B⁷ *sicut erat pro sicut... inimicus*. ^(f) Al. m. ras.

s. s. ^(g) B⁷ *venationes*. ^(h) Ita B⁷, V ipse; B⁷ add. *et beata Virgo*.

⁽ⁱ⁾ B⁷ om.

⁽¹⁾ PL 40, 266.

⁽²⁾ L. c.

⁽³⁾ L. c., cap. 74 (PL 40, 267).

⁽⁴⁾ Matth. 5, 44. ⁽⁵⁾ Cap. 20 (PL 34, 1264).

sonarum; sicut et sedes rustici multum distat a throno regali, qui solus regem decet, quamvis ipsi rustico satis conveniat. Et hoc est quod dicit Isidorus, libro X *De summo bono*, capitulo 18 ⁽¹⁾: « Peccata quae incipientibus levia sunt perfectis viris gravia deputantur. Tanto enim maius cognoscitur esse peccatum, quanto maior qui peccat habetur. Crescit enim delicti cumulus iuxta ordinem meritorum, ut saepe quod minori ignoscitur maioribus imputatur ^(a) ». Huius autem evidens signum est quod populus communiter scandalizatur ex huiusmodi, quando sunt in personis gravibus et perfectis, non autem, quando sunt in imperfectis. Nullusque etiam perfectus potest hoc videre in eis sine gravi indignatione et commotione animi. Quod quidem provenit ex eo quod omnes sentiunt haec in eis valde esse enormia. Alias, si scandalum eorum esset irrationabile ^(b), non esset necesse quod propter tale scandalum essent huiusmodi mortalia in viris perfectis, quia posset eis ostendi quod irrationabiliter ^(c) turbantur. Miror autem, si aliquis sanae mentis irrationabiliter turbetur, si deprehendat fratrem minorem vel praedictorem scienter et frequenter mentiri aut ludere ad scacos vel aleas et sic de aliis.

Secundo fundant se super donis maioribus datis a Deo ipsis perfectis. Teste enim Christo ⁽²⁾, *cui plus datum est plus exigitur ab eo*, et secundum Gregorium ⁽³⁾, « cum crescunt dona, rationes etiam crescunt donorum », et ideo secundum eum » tanto humilior debet esse quisque ex munere, quanto ex eo obligatiorem se conspiciat in reddenda ratione. Ergo maius exercitium actuum perfectorum et altior impletio praeceptorum fortius exigitur ab eo qui ad ^(d) huiusmodi peragenda maiores gratias et virtutes accepit. Detur ergo gradus impletionis praeceptorum ad quem imperfecti de necessitate tenentur: utique amplius aliquid exigitur de necessitate a perfectis. Et tunc sequitur quod in illius amplioris transgressione perfectus peccet mortaliter, imperfectus vero venialiter.

Tertio fundant se super maiori difficultate et facilitate perfecte implendi praecepta. Si enim, sicut supra tactum est,

^(a) B⁷ om. *Et hoc est... imputatur.* ^(b) B⁷ mortale. ^(c) B⁷ mortaliter; idem subinde. ^(d) B⁷ om.

⁽¹⁾ *Sententiæ*, II, 18 (PL 83, 621). ⁽²⁾ Luc. 12, 48. ⁽³⁾ Gregorius M., *Homiliae in Evangelia*, lib. I, hom. 9, n. 1 (PL 76, 1106).

infirmetas nostra ^(a) nos excusat quantum ad secundum ordinem praeceptorum et quoad quid ^(b) nos alleviat: constat quod ubi maior erit potestas et facilitas implendi data a Deo ex speciali gratia, tanto magis cessabit ratio praedictae excusationis et alleviationis, nisi forte homo ex magna culpa sua hanc gratiam abiecisset vel respuisset. Sed perfecti habent huiusmodi super imperfectos. Ergo et cetera.

Quarto fundant se super maiori apprehensione et super maiori sensu et horrore gravitatis offensae et damni et deformitatis quam habent in se peccata tam mortalia quam venialia. Constat enim quod, quanto clarius et efficacius est dictamen conscientiae et gratiae et quanto fortius remurmurat malo et retrahit ab eo, tanto ceteris paribus gravius peccatur committendo peccata. Sed in perfectis sunt haec incomparabiliter plus quam in imperfectis. Ergo et cetera. Potest enim conclusio deduci tam in hoc quam in tertio, sicut factum fuit in secunda ratione. — Ex omnibus autem istis rationibus dicunt quod nihil potuit in statu innocentiae esse veniale.

Praeter haec autem est quinta ratio quae specialiter ^(c) spectat ad professores religionum et praecipue sublimiorum. Sicut enim in quaestione « de vivendo simpliciter regulam » fuit tactum, professor religionis non solum obligat se ad illa tria consilia magis vulgata, sed etiam ad perfectiorem cultum Dei concedentem altitudini sui status. Et ideo in declinando a perfectione ^(d) praeceptorum posset citius peccare mortaliter quam alii, tanquam agens non solum contra praecepta ^(e), sed etiam contra votum suae professionis. Unde negligentia orandi et prolixitas otii et sic de aliis citius ceteris paribus esset sibi mortalis quam saecularibus.

Est et aliquando sexta ratio, propter quam quod est aliis veniale est alicui mortale, scilicet, propter erroneam conscientiam, quando scilicet aliquis credit aliquid sibi esse mortale quod secundum veritatem non erat sibi nisi ^(f) veniale. Tunc enim, si contra talem conscientiam illud committat, erit sibi mortale, nisi forte conscientia illa esset potius quaedam vacillatio ^(g) et turbatio mentis quam firma sententia.

Ad vicesimum dicendum quod dicere quod originale non est contra praeceptum est simpliciter haereticum ^(h), et

^(a) Ex nostras. ^(b) Sequitur ras. ^(c) B⁷ praecipue. ^(d) B⁷ ad perfectionem pro a. p. ^(e) B⁷ om. ^(f) B⁷ om. ^(g) Ex vallatio.
^(h) Al. m. mg.

secundum veritatem hoc non est aliud dicere quam quod originale non est peccatum, saltem mortale, sicut ex iis quae supra dicta sunt et specialiter parte prima et secunda satis patet, nec hoc est aliud dicere quam quod nos non nascamur filii irae Dei et filii mortis aeternae. Si enim nihil est tunc in nobis quod sit contra Dei fortem voluntatem, non habet causam quare nobis sit iratus et maxime tam gravi ira, nec habet causam condemnandi nos ad tam grandem mortem. — Praeterea, illud quod sapienti et iusto fortiter displicet, dum est in fieri vel facto esse, aequè fortiter volebat ne fieret; sed originale, dum est in fieri vel facto esse, in tantum displicet Deo quod ira aeterna odit nos propter ipsum^(a); ergo aequè fortiter volebat ipsum non fieri in nobis; sed ita fortis voluntas non est aliud quam prohibitio vel praeceptum. — Praeterea, constat secundum Anselmum⁽¹⁾ quod Deus exigit a nobis ex debito vel tentione necessitatis originale iustitiam; sed eam sic exigere^(b) non est aliud quam praecepto nos astringere et astrictos nos esse velle ad ipsam habendam; ergo eam non habere est contra praeceptum^(c). — Praeterea, constat quod omni naturae rationali praeceptum est quod diligat Deum ex toto corde, et naturalis lex et ratio dictat quod omnis creatura rationalis debeat soli Deo adhaerere tanquam fini ultimo; si igitur contraria horum sunt in habentibus solum originale, constat quod ipsum est contra praeceptum. Quia autem de his plura habent tangi in tractatu de originali, ideo hic omitto.

Inter cetera enim, per quae Augustinus probat parvulos habere peccatum, probat per illud Genesis 17⁽²⁾: *Masculus cuius praeputii caro circumcisa non fuerit deleatur anima illa de populo suo, quia pactum meum irritum fecit*. Dicit enim quod animae etiam infantum pactum divinae legis transgressae sunt in Adam. XVI enim *De civitate*, capitulo 27, movens quaestionem quare anima masculi non circumcisi octavo die debebat perire de populo suo, quia testamentum Dei dissipavit, respondet sic⁽³⁾: « Nisi quia etiam parvuli non secundum suae vitae proprietatem, sed secundum communem humani generis originem omnes in illo te-

(^a) B⁷ om. (^b) B⁷ add. a nobis. (^c) V. om. ergo... praeceptum quae B⁷ habet.

(¹) Cfr. *De conceptu virginali*, capp. 2, 3 (PL 158, 434 sqq.). (²) Gen. 17, 14. (³) PL 41, 506.

stamentum Dei dissipaverunt in quo omnes peccaverunt». Et iterum infra ⁽¹⁾: « Cum enim lex evidentior postea data sit et dicat Apostolus ⁽²⁾, *ubi non est lex, nec praevaricatio*, quo pacto in Psalmo quod legitur ⁽³⁾ verum est, *praevaricatores aestimari omnes peccatores terrae*, nisi quia omnes legis alicuius praevaricatae sunt rei qui aliquo peccato tenentur obstricti? Quamobrem, si parvuli — quod vera fides habet — nascuntur non proprie, sed originaliter peccatores, unde illis gratiam remissionis peccatorum necessariam confitemur: profecto eo modo quo sunt peccatores, et praevaricatores ⁽⁴⁾ legis quae in paradiso data est agnoscuntur, ut verum sit utrumque quod scriptum est, *praevaricatores aestimari omnes peccatores terrae*, et *ubi non est lex, nec praevaricatio* ». Haec Augustinus ⁽⁵⁾. Qui ergo contrarium scripsit et ⁽⁶⁾ dixit, rem diabolicam scripsit et dixit ⁽⁷⁾.

Ad primum igitur medium quod pro se adducit ⁽⁸⁾ dicendum quod aliud est peccatum facere, aliud peccatum ⁽⁹⁾ contrahere. Et ideo aliud est facere aut omittere aliquid contra praeceptum, aliud contrahere aliquid ⁽¹⁰⁾ quod sit contra praeceptum. Qui igitur contrahit originale, non facit aliquid contra praeceptum, sed contrahit aliquod peccatum quod est contra ⁽¹¹⁾ praeceptum. Hanc autem distinctionem ignoravit iste tanquam caecus in divinis.

Ad secundum dicendum quod, si mens Augustini et Anselmi vera est ⁽¹²⁾, omni homini praeceptum est quod in primo instanti suae creationis habeat iustitiam originalem. Quod quantum fuit ex parte Dei, fuit homini simpliciter possibile, quia talem condidit naturam in Adam quod ad omnes veniret munda, nisi per Adam vel per sequentes voluntarie corrumperetur. Non est igitur verum quod dicit quod Deus noluit eam dare sibi. Licet enim naturae, ut iam est infecta, nolit eam ⁽¹³⁾ dare, tamen eidem ⁽¹⁴⁾, ut fuit condita recte, voluit eam dare et dedit Adae, et ita daret ⁽¹⁵⁾ unicuique nostrum, nisi ipsa infectio, quam tunc contrahit anima, Dei voluntati obviaret ⁽¹⁶⁾. Qui autem hoc argumentum facit ad

⁽¹⁾ Ita B⁶, V, om. ⁽²⁾ B⁷ om. XVI enim De civitate... Augustinus. ⁽³⁾ B⁷ om. s. e. ⁽⁴⁾ V om. et dixit quae B⁷ habet. ⁽⁵⁾ B⁷ inducit. ⁽⁶⁾ B⁷ om. f. a. p. ⁽⁷⁾ B⁷ ad. ⁽⁸⁾ B⁷ om. ⁽⁹⁾ B⁷ sola fide tenendum est quod pro si... est. ⁽¹⁰⁾ B⁷ om. dare... eam. ⁽¹¹⁾ B⁷ eadem. ⁽¹²⁾ B⁷ dedit. ⁽¹³⁾ Ex obviare.

⁽¹⁾ L. c. ⁽²⁾ Rom. 5, 14. ⁽³⁾ Psalm. 118, 119.

probandum quod originale non sit contra praeceptum, si bene adverteret ^(a), acque bene posset per hoc probare quod originalis corruptio non potest nascentibus imputari ad culpam. De his autem suo loco magis tangetur.

Ad tertium dicendum quod, secundum Chrysostomum ⁽¹⁾, maior omnium poenarum quae pro peccatis dentur est ^(b) carentia visionis Dei. Et ideo, cum originali haec poena detur ^(c), magis posset per hoc probari quod sit contra praeceptum quam quod non. Praeterea, dicere quod nulla poena sensus eidem ^(d) debeatur est contra fidem, secundum quam tenemus quod mors et aliae poenalitates infantum sunt poena originalis. Quomodo autem illud sit contra fidem et contra sanctos in tractatu de originali plenius ostendetur. Posito autem quod nullam poenam sensus habeant in inferno, non propter hoc sequitur quod non sit contra praeceptum, sicut nec propter hoc sequitur quod non sit ^(e) mortalis offensa Dei. Nemo enim sanae mentis dicet quin ceteris paribus longe gravius debeat puniri qui fecit contra praeceptum quam ille in quo fit aliquid quod est contra praeceptum absque hoc quod ipse per consensum proprium faciat illud. Talis autem differentia est inter mortale actuale et inter mortale originale.

Si autem quis obiiciat quod non videtur posse dari praeceptum speciale contra quod sit peccatum originale magis quam contra alia: dicendum quod originalis corruptio non solum est contra unum praeceptum, sed contra multa et quasi contra omnia. Sicut enim rectitudo originalis rectificabat omnes potentias, sic e contrario ista obliquat ^(f) omnes potentias. Pro quanto autem includit in se corruptionem concupiscibilis, est contra praeceptum de non concupiscendo, et cum in hoc praecepto prohibeatur generaliter omnis intemperantia, eo ipso est contra omnia praecepta de temperantia data, eo modo tamen quo nos inclinatur ad omnem intemperantiam vel eo modo quo necessitatem vel pronitatem habet ad huiusmodi inclinationes et gravitatem seu tarditatem ad omnem amorem sobrietatis. Pro quanto autem includit in se ^(g) corruptionem

^(a) Ita B⁷, V *averteret*.

^(b) B⁷ *cum*.

^(c) Ita B⁷, V *datur*.

^(d) B⁷ om. ^(e) Al. m. mg. *contra... sit*. ^(f) B⁷ om. *omnes... obliquat*.

^(g) V om. *in se* quae B⁷ habet.

⁽¹⁾ Cfr. Iohannes Chrysostomus, *Homiliae in epist. ad Philipp.*, cap. 3, hom. 13, n. 4 (PG 62, 280sq.); *Homiliae in epist. ad Ephes.*, cap. 1, hom. 3, n. 3 (PG 62, 69); *Homiliae in Matth.*, hom. 23, n. 8 (PG 57, 317sq.).

irascibilis, est contra praeceptum decalogi ⁽¹⁾, *non occides*, et contra praeceptum Christi ⁽²⁾, *quicumque irascitur fratri suo* et cetera. Et universaliter, quot corruptiones vitiorum aut quot inclinationes ad vitia diversa habet, contra tot praecepta est, contra quot sunt illa vitia ^(a).

^(a) Al. m. add. *Quaestiones theologicae Super secundum Sententiarum.*

⁽¹⁾ Exodus 20, 13; Deuter. 5, 17. ⁽²⁾ Matth. 5, 22.

APPENDIX.

QUAESTIONES DE DEO COGNOSCENDO

QUAESTIO I.

De Deo volentes aliquid quaerere primo quaeritur an aliquid directe et immediate seu positive a nobis apprehensum sit Deus. Quod non est aliud quaerere quam an Deus videatur a nobis.

Et quod sic videtur.

1. Omne illud quod est actu sequestratum ab omni conditione individuali, ita quod non est hoc neque hoc, est Deus; sed ego video quandam rationem boni quae est huiusmodi, video enim rationem boni abstractam ab omni conditione individuali, ita quod non potest dici hoc bonum vel illud, et hoc ipso video quod est magis ens et plus habens de perfectione et actualitate entis quam si esset hoc vel illud; ergo et cetera.

Et haec ratio videtur esse Augustini, VIII libro *De Trinitate*, capitulo 3, ubi ⁽¹⁾ dicit: « Bonum hoc et bonum illud tolle hoc et illud, et vide, si potes videre, ipsum bonum, ita Deum videbis non alio bono bonum, sed bonum omnis boni ». Et infra eodem ⁽²⁾: « Si ergo », inquit, « potueris illis detractis per se ipsum perspicere bonum, perspexeris Deum et si amore inhaeseris ^(a), continuo beatificaberis ». Et idem ostendit de veritate, eiusdem libri capitulo 2, ubi et dicit ⁽³⁾: « Ecce vide, o anima, si potes, Deus veritas est, hoc enim scriptum est ⁽⁴⁾, quoniam *Deus lux est*, non quam isti oculi vident, sed quam videt cor, cum audis ⁽⁵⁾, Deus veritas est. Noli quaerere quid sit veritas, statim enim opponunt se caligines imaginum corporalium et nubila phantasmatum et perturbabunt serenitatem quae primo ictu diluxit tibi, cum demonstratur veritas ».

(^a) Ita B⁶, B⁷ *inhaesis*.

(¹) N. 4 (PL 42, 949). (²) N. 5 (PL 42 950). (³) PL 42, 949.

(⁴) 1 Ioh. 1, 5. (⁵) Cfr. Ioh. 14, 6.

2. Item, quod est omnino aeternum et incommutabile est Deus; sed omnes veritates necessariae, ut sunt veritates primorum principiorum, sunt huiusmodi, ut videtur dicere Augustinus, II *De libero arbitrio*. Per hoc enim vult probare quod Deus est, quia nos videmus aliquid supra nos quod est simpliciter aeternum et incommutabile. Et ostendit hoc in regulis numerorum et virtutum. Unde inter alia de ista materia ibi posita dicit ⁽¹⁾: « Cum coeperimus tanquam sursum versus recurrere, invenimus ipsos numeros etiam ^(a) mentes nostras transcendere atque incommutabiles in ipsa manere veritate ». Et infra ⁽²⁾: « Docti et studiosi, quanto remotiores sunt a labe terrena, tanto magis numerum et sapientiam in ipsa veritate contuentur et utrumque eorum habent ». Et paulo post dicit ⁽³⁾: quod unum istorum non est altero inferius, quia sunt idem, licet unum, scilicet, numerus, a stultis videatur, sapientia autem non plene nisi a solis sapientibus. Et infra eodem, longe tamen ⁽⁴⁾: « Intra », inquit, « ad artem unde isti numeri, motuum scilicet et corporum, procedunt, quaere in ea tempus et locum, nunquam est, nusquam est. Unus tamen in ea numerus, nec eius regio spatio- rum est nec aetas dierum ». Et statim post: « Transcende ergo et animum artificis, ut numerum sempiternum videas. Iam tibi sapientia de ipsa interiori sede fulgebit et de ipso secretario veritatis ». Et supra eodem ⁽⁵⁾: « Si esset aequalis mentibus nostris haec veritas, mutabilis etiam ipsa esset. Mentes enim nostrae aliquando eam minus, aliquando plus vident, et ex hoc fatentur se mutabiles esse, cum illa in se manens nec proficiat, cum plus a nobis videtur, nec deficiat, cum minus ».

Libro etiam *De immortalitate animae*, arguit ⁽⁶⁾ immortalitatem animi per hoc quod in eo sunt disciplinae et artes immortales. Quod per hoc probat, quia potest eas apprehendere et videre. — Libro etiam *De vera religione*, dicit ⁽⁷⁾: « Haec lex omnium artium cum sit omnino incommutabilis, mens vero humana cui talem legem videre concessum est mutabilitatem pati possit erroris, satis patet supra mentem

(a). Add. interl.

⁽¹⁾ Cap. 11, n. 31 (PL 32, 1258). ⁽²⁾ L. c. ⁽³⁾ Cfr. l. c., n. 32 (PL 32, 1258). ⁽⁴⁾ Cap. 16, n. 42 (PL 32, 1264). ⁽⁵⁾ Cap. 12, n. 34 (PL 32, 1259). ⁽⁶⁾ Cfr. capp. 1, 2, 4, 6 (PL 32, 1021 sqq.). ⁽⁷⁾ Capp. 30, 31 (PL 34, 147).

nostram esse legem quae veritas dicitur. Nec iam illud ambigendum est incommutabilem naturam, quae supra nostram animam sit, Deum esse *. — Idem videtur dicere, II *Soliloquiorum*, in fine, ubi per hoc ostendit ⁽¹⁾ animum immortalem esse, quia veritas immortalis et immutabilis in eo manet et ab eo videtur, quandocunque videt veritatem figurarum et formarum corporalium seu rationes veras earum. Dicit enim quod ipsae figurae quae sunt in corporibus sunt mutabiles ac per hoc, ut dicit, fallaces, ratio tamen et veritas earum quam intellectus videt et secundam quam de eis iudicat immutabilis. Unde et de ista veritate loquens supra aliquantulum praemiseraat: « Ego », inquit ⁽²⁾, « puto corpus aliqua forma et specie contineri, quam si non haberet, corpus non esset, si vero haberet, animus esset ». Veram enim formam appellat ibi, sicut ex immediate praecedentibus et subsequen- tibus patet, rationes disciplinares immutabiles figurarum et formarum corporalium.

3. Item, omne illud quod actu attingit non existentia sicut et existentia est Deus; sed secundum Augustinum, II *De libero arbitrio* ⁽³⁾, regulae numerorum quae a nobis videntur sunt huiusmodi, dans exemplum de illa « omne dimidium tantum distat a suo principio quantum duplum a suo dimidio et e contrario »; et haec regula secundum eum ita est vera in duplis et dimidiis non existentibus sicut in existentibus, et hoc secundum eum videmus ita bene esse verum in illis sicut et in istis.

4. Item, quod actu est in infinitis habens ambitum actualiter infinitum est Deus; sed secundum Augustinum ibidem ⁽⁴⁾, regulae numerorum quas videmus et cognoscimus sunt huiusmodi; vult enim quod regula praedicta et consimiles sunt verae in infinitis numeris, ita quod, licet nos non videamus infinitos numeros certitudinaliter, tamen videmus quod sunt vere in infinitis.

5. Item, omne illud, quod est aequale in magno et minimo et aequaliter et totum ubique, est Deus; sed secundum Augustinum, libro *De Trinitate* XII, capitulo 14 ⁽⁵⁾, ratio quadrati et circuli est tota aequaliter in magno et parvo quadrato et circulo et in utroque aequalis. Quod ostendit libro *De vera religione*: « Quia », inquit ⁽⁶⁾, « si maius esset,

⁽¹⁾ Cfr. capp. 18, 19 (PL 32, 900sq.). ⁽²⁾ Cap. 18 (PL 32, 901).

⁽³⁾ Cfr. cap. 8 (PL 32, 1251sq.). ⁽⁴⁾ Cfr. l. c., cap. 9, n. 25 (PL 32, 1253). ⁽⁵⁾ Cfr. n. 23 (PL 42, 1011). ⁽⁶⁾ Cap. 30, n. 56 (PL 34, 147).

non secundum eam iudicaremus minora, si autem minor esset, non secundum eam iudicaremus maiora. Nunc vero, cum secundum totam quadraturae legem iudicetur forum quadratum et lapis quadratus, et rursus secundum totam aequalitatis legem iudicentur convenire sibi motus pedis currentis formicae et secundum eam gradientis elephantis: quis eam dubitet locorum intervallis ac temporum nec maiorem ^(a) esse nec minorem ^(b), cum potentia superet omnia? Cum igitur hanc videamus et per eam tanquam a nobis bene cognitam de quadratis et circulis iudicemus: ergo et cetera.

6. Item, illud quod manet omni re destructa est Deus; sed ratio senarii et ratio veritatis et rationes motuum et temporalium manent rebus destructis et illis quorum sunt rationes, secundum Augustinum; et tamen secundum eundem a nobis videntur; ergo et cetera. — De primo, scilicet, de ratione senarii, dicit ⁽¹⁾, IV *Super Genesim ad litteram*, 7 capitulo et 8: « Istam senarii numeri perfectionem nec extra nos ipsos cernimus, sicut oculus corpora, nec ita intra nosmetipsos, quemadmodum corporum et visibilium imagines rerum, sed alio quodam longe differenti modo ». Et infra, de eius visione loquens ⁽²⁾: « Gratias itaque Creatori agat animus a quo sic creatus est ut hoc possit videre quod nulla omnium bestiarum ». Et tunc paulo post subiungit ⁽³⁾: « Quamobrem non possumus dicere propterea senarium numerum esse perfectum, quia sex diebus perfecit Deus omnia opera sua; sed propterea Deum perfecisse sex diebus omnia opera sua, quia senarius numerus perfectus est. Itaque etiamsi ista non essent, perfectus ille esset; nisi autem ille perfectus esset, ista secundum eum perfecte non fierent ». Ecce quod hic dicit quod, quamvis ista non essent, perfectus ille esset. — II vero *Soliloquiorum* ⁽⁴⁾ et libro *De vera religione* ⁽⁵⁾ probat veritatem esse per hoc quod, etiamsi ipsa veritas et totus mundus intereat, verum erat mundum et veritatem interisse. Et hanc veritatem dicit se ibidem ⁽⁶⁾ agnoscere et videre et eam esse veritatem qua verum est quicquid est verum. — De tertio vero dicit ⁽⁷⁾, XII *De Trinitate*, capitulo 14: « Non

(a) Ita B⁶, B⁷ maiores. (b) Ita B⁶, B⁷ minores.

(1) Cap. 7, n. 13 (PL 34, 301). (2) L. c. (3) L. c., n. 14 (PL 34, 301). (4) Cfr. cap. 2 (PL 32, 886). (5) Cfr. cap. 11, n. 21 (PL 34, 131 sq.). (6) Cfr. cap. 36, n. 66 (PL 34, 151 sq.). (7) N. 23 (PL 42, 1010).

enim sic fuerunt, ut esse desinerent, aut sic futura sunt, cum non sint, sed id ipsum semper esse habuerunt, semper habitura. Manent autem non tanquam in spatiis locorum fixa veluti corpora, sed natura incorporali sic intelligibilia praesto sunt mentis aspectibus sicut ista in locis visibilia vel contractibilia corporis sensibus. Non autem solum rerum sensibilibus in locis positarum sine spatiis localibus manent intelligibiles incorporealesque rationes, verum etiam motionum in temporibus transeuntium sine temporali transitu stant etiam ipsae, utique intelligibiles, non sensibiles ».

7. Item, illud quod est simul praesens omnibus intellectibus qui sunt et qui fuerunt et potest esse omnibus futuris est solus Deus; sed omnes regulae^(a) virtutum, numerorum et scientiarum a nobis scitae et cognitae sunt huiusmodi, quia illas easdem regulas et scientias et non alias quas priores viderunt et nos, et idem quod tu intelligis et ego, secundum Augustinum. Ait enim, II *De libero arbitrio*⁽¹⁾, prima quaestione qua vult ostendere quod Deus est: « Nullo », inquit, « modo negaveris esse incommutabilem veritatem haec omnia quae incommutabiliter vera sunt continentem, quam non possis dicere tuam vel meam vel cuiuscunque hominis, sed omnibus incommutabilia vera cernentibus tanquam miris modis secretum et publicum lumen praesto esse ac se praebere communiter ». Et paulo post: « Ergo illa quae ego et tu communiter propria quisque mente conspiciamus nequaquam dixeris ad mentis alicuius nostrum pertinere naturam. Duorum enim oculi idque simul vident nec huius nec illius oculos esse poteris dicere, sed aliquid tertium in quo utriusque conferatur aspectus ». Et infra⁽²⁾: « Iudicamus haec secundum illas interiores regulas veritatis quas », inquit « communiter cernimus ». Et paulo post⁽³⁾: « Promiseram autem, si meministi, me tibi demonstraturum aliquod quod sit nostra mente atque ratione sublimius. Ecce tibi ipsa est veritas. Ampectere illam, si potes, et frui illa et delectare in Domino ». Item, supra dicit⁽⁴⁾ quod una sapientia praesto est communiter omnibus. Quod inferius probat per regulas eiusdem sapientiae, proponens sex regulas sapientiae incommutabiles, et de qualibet singillatim ostendit quod communiter

(a) Ita B⁶, B⁷ om.

(1) Cap. 12, n. 33 (PL 32, 1259).
(3) Cap. 13, n. 35 (PL 32, 1260).

(2) L. c., n. 34 (PL 32, 1259).
(4) Cfr. cap. 12 (PL 32 1259 sq.).

a me et a te videntur eadem existentes. Et in fine de omnibus concludit⁽¹⁾: « Satis est quod istas tanquam regulas et quaedam lumina virtutum et vera et incommutabilia et, sive singula sive omnia communiter, adesse ad^(a) contemplan- dum eis, qui hoc valent sua quisque ratione ac mente con- spicere, pariter mecum vides certissimumque esse concedis ».

8. Item, illud secundum quod de omnibus iudicamus et de illo iudicare non possumus est superius mente nostra et Deus, secundum Augustinum^(b), II *De libero arbitrio*; sed omnes leges numerorum et sapientiae et universaliter omnes leges veritatis secundum quas iudicamus de rebus et quas vere vi- demus et cognoscimus et discernimus sunt huiusmodi, secun- dum eundem. Dicit enim, II *De libero arbitrio*: « De ipsis », inquit⁽²⁾, « regulis veritatis quas communiter cernimus nullo modo quis iudicat. Cum enim quis dixerit aeterna tempora- libus esse potiora aut septem et tria decem esse, nemo dicit ita esse debuisse, sed tantum laetatur inventor ». — Item, in libro *De vera religione*: « Aeternam » inquit⁽³⁾ « legem mun- dis animae fas est cognoscere, iudicare fas non est. Hoc au- tem interest quod ad cognoscendum satis est ut videamus esse aliquid aut non ita, ad iudicandum vero addimus aliquid quo significemus posse esse et aliter, velut cum dicitur, ita esse debet aut ita esse debuit aut ita esse debebit, ut in suis operibus artifices faciunt ». — IX etiam *De Trinitate*, capi- tulo 6: « Itaque », inquit⁽⁴⁾, « secundum illam iudicamus et illam cernimus rationalis mentis intuitu ». Et paulo post: « Aliter », inquit, « figurantes animo imagines corporum aut per corpus corpora videntes, aliter autem^(c) rationes artem- que ineffabiliter pulchram talium figurarum super aciem mentis simplici capientes intelligentia ».

9. Item, nihil potest cognosci esse imperfectum nisi ex comparatione eius ad perfectum a quo deficit; non enim co- gnoscitur privatio vel defectus nisi per habitum quem privat et per illud a quo deficit; ergo prius necesse est cognosci ipsum perfectum quam aliquid imperfectum ab eius perfec- tione deficiens; sed omnis unitas creata deficit a perfectione perfectae unitatis quae est increata; ergo primo oportet uni- tatem increatam cognosci quam aliquam creatam.

(^a) Ita B⁶, B⁷ om. (^b) B⁷ add. *et* quod B⁶ om. (^c) B⁷ *autem*
aliter pro *aliter autem* quae B⁶ habet.

(¹) Cap. 10, n. 29 (PL 32, 1256). (²) Cap. 12, n. 34 (PL 32, 1259).
(³) Cap. 31, n. 58 (PL 34, 148). (⁴) N. 11 (PL 42, 967).

Unde dicit ⁽¹⁾ Augustinus, *De vera religionē*: « Porro », inquit, « ipsa vero aequalitas et similitudo atque ipsa vera et prima unitas non oculis carneis neque ullo tali sensu, sed mente intellecta conspicitur. Unde enim qualiscunque in corporibus appeteretur aequalitas aut unde convinceretur longe plurimum differre a perfecta, nisi ea quae perfecta est mente videretur, si tamen quae facta non est perfecta dicenda est ». Et infra ostendens quod haec unitas perfecta quam videmus est abstracta a corporibus, quoniam deficiunt ab ea, post aliqua de hac dicit ⁽²⁾: « Quare, si hoc ita est, flagitabo ut respondeat ubi videat ipse unitatem hanc aut unde videat. Quam si non videret, unde cognosceret et quid imitaretur corporum species et quid implere non posset? Nunc vero cum dicit corporibus, vos quidem nisi aliqua unitas contineret, nihil essetis, sed rursus si vos essetis ipsa unitas, corpora non essetis ^(a), recte illi dicitur. Unde istam nosti unitatem secundum quam iudicas corpora? Quam nisi videres, iudicare non posses quod aeque non impleant ». Et ostendens quod oculus videri non potest, concludit, « mente igitur eam videmus ^(b) ».

10. Item, illud immediate videtur ab intellectu nostro a quo immediate per eius speciem informatur; sed ab aliquibus quae sunt Deus acies intellectus nostri informatur immediate. Dicit ⁽³⁾ enim Augustinus, libro X *Confessionum*, quod rationem quaestionum, si est, quid est, et consimilium non accipimus ab exterioribus, sed ab aliquo quod prius erat intra nos. — Et libro IX *De Trinitate*, capitulo 7: « In illa », inquit ⁽⁴⁾, « aeterna veritate, ex qua temporalia facta sunt omnia, formam secundam quam sumus et secundum quam vel in nobis vel corporibus vera et certa ratione operamur ^(c) visu mentis aspicimus atque inde conceptam rerum veram notitiam tanquam verbum apud nos habemus et dicendo gignimus ». Et eiusdem 9 capitulo ⁽⁵⁾: « Quemadmodum, cum per sensum corporis fit aliqua similitudo eorum in animo nostro, ita, cum Deum novimus, quamvis meliores efficiamur quam eramus, antequam nossemus, fit aliqua Dei similitudo in nobis ». Et capitulo 6 ⁽⁶⁾: « Ipsa forma inconcussa ac sta-

(a) B⁷ om. *sed... essetis* quae B⁶ habet.

(a) Al. m.

(b) Ita B⁶, B⁷ *videamus*.

(1) Cap. 30, n. 55 (PL 34, 146).

(2) Cap. 32, n. 66 (PL 34, 149).

(3) Cfr. cap. 10, n. 17; vide etiam capp. 3, 6, 7 (PL 32, 780sq.).

(4) N. 12

(PL 42, 967). (5) Cap. 11 (PL 42, 969).

(6) N. 11 (PL 42, 967).

bilis veritatis, in qua fruebar homine bonum illum credens et in qua consulo ut bonus sit, eadem luce incorruptibilis sincerissimaeque rationis et meae mentis aspectum et illam phantasiae nubem, quam desuper cerno, cum eundem hominem quem videram cogito, imperturbabili aeternitate perfundit ».

11. Item, omne obiectum intellectus nostri, in quantum tale, quod non est in aliquo nec alicubi nisi in solo Deo, in quantum tale, est vere Deus; sed secundum Augustinum, II *De libero arbitrio* ⁽¹⁾, unitas non potest a me videri nec mihi obici nisi in divina luce et non in aliquo corpore nec alicui creato, quam vocat ibi lucem interiorem. — Libro etiam *De vera religione*, quaerens ubi eam video, hoc est, in quo loco nobis obicitur, ita ait: « Sed ubi », inquit ⁽²⁾, « videmus veritatem? Si hoc loco esset ubi corpus nostrum est, non eam videret qui hoc modo in oriente de corporibus iudicat. Non ergo isto continetur loco et adest ubique iudicanti, nusquam est per spatia locorum et per potentiam nusquam non est ». Idem quaerit ⁽³⁾ infra: « Ubi est unum quod mente conspicitur »? Et dicit quod non est illud una Roma aut unus sol quem in cogitatione mea, ubi volo et quando volo, fingo nec in eis. Unde respondet ⁽⁴⁾ quaestioni factae, scilicet, ubi est illud unum: « Ita » inquit ⁽⁵⁾ « cogitanti dici potest: Illa lux vera est qua haec non esse vera cognoscis. Per hanc illud unum vides, quo iudicas unum esse quicquid aliud vides, nec tamen hoc esse, quod illud est, quicquid mutabile vides ». — Libro etiam XIV *De Trinitate*, capitulo 15, probat quod incommutabiles regulae iustitiae non videntur ab iniustis, nisi in Deo sit, dicens: « Ubi », inquit ⁽⁶⁾, « eas vident? Neque enim in sua natura, cum procul dubio mente ista videantur eorumque mentes constet esse mutabiles, has vero regulas immutabiles, videat quisque in eis et hoc videre potuerit, neque in habitu suae mentis, cum illae regulae sint iustitiae, mentes eorum vero constet esse iniustas ». Et post, factis duabus quaestionibus, ubi scilicet sint et ubi ab iniusto cernuntur, concludit ⁽⁶⁾: « Ubi ergo scriptae sunt nisi in libro lucis illius, quae veritas dicitur, unde omnis lex iusta

(a) Ita B⁶, B⁷ pendet.

(1) Cfr. capp. 8-11 (PL, 32, 1251 sqq.). (2) Cap. 32, n. 60 (PL 34, 149). (3) Cap. 34, n. 64 (PL 34, 151). (4) L. c. (5) PL 42, 1052. (6) L. c.

describitur »? VIII *De Trinitate*, capitulo 6, consimiliter id probat ⁽¹⁾ addens ad hoc duo. Quorum unum est quod non potest cogitari nisi per signa et quod, cum invenitur quid sit iustitia, homo certus est ita esse, et cum aliis dicitur, ipsi approbant tanquam certum, et hoc non est dare de iis quae per cogitationem finguntur aut quae communiter mihi et aliis non sunt immediate praesentia. XII *De Trinitate*, capitulo 15, dicit ⁽²⁾ de puero qui respondebat de geometria, acsi esset peritissimus ⁽³⁾ in ea, volens ostendere ubi ea videbat: « Potius », inquit, « credendum mentis intellectualis ita conditam esse naturam ut rebus intelligibilibus naturali ordine, disponente Creatore, subiuncta sic ista videat in quadam luce sui generis incorporea, quemadmodum lux videt quae in hac corporea luce circumadiacent ». Postea dicit ⁽⁴⁾ quod hoc de solis rebus intelligibilibus fieri potest, non de sensibilibus. Res autem intelligibiles ibi ⁽⁵⁾ vocat res aeternas. Sic enim infra eodem ⁽⁶⁾, distinguit sapientiam a scientia, quod ad sapientiam pertinet aeternarum rerum cognitio intellectualis, ad scientiam vero temporalium rerum cognitio rationalis. De sapientia enim istarum rerum tractat in praedicto libro et de ⁽⁷⁾ distinctione sapientiae a scientia. Et propterea ponit capitulum de puero illo ad ostendendum quod per naturam possumus intelligere aeterna quae spectant ad sapientiam.

12. Item, quicquid intuemur per speciem existentem in memoria intuemur ut absens, quoniam acies intellectus convertit se ad speciem memoriae tanquam ad immediatum eius obiectum et non ad rem. Et haec est doctrina Augustini, XI *De Trinitate* et XV et fere ubique ⁽⁸⁾. Sed veritates regularum praedictarum semper intuemur ut veraciter praesentes et non ut absentes, secundum Augustinum, VIII *De Trinitate*, capitulo 6. « Cum enim », inquit ⁽⁹⁾, « dico, iustus est animus qui scientia atque ratione in vita atque moribus sua cuique distribuit, non aliquam rem cogito absentem, sicut Carthaginem, aut fingo, ut possum, sicut Alexandriam, sive ita sit sive non ita, sed praesens quiddam cerno et cerno apud me, etsi non sum qui cerno. Et multi, si au-

(¹) Ex *permisimus*.

(²) B⁷ *ubi*.

(³) B⁷ *om*.

(⁴) Cfr. PL 42, 953 sqq.

(⁵) N. 24 (PL 42, 1011).

(⁶) Cfr. l. c.

(⁷) Cfr. n. 25 (PL 42, 1012).

(⁸) Cfr. lib. XI, 3, 4; lib. XV, 3, 7, 21, 22 (PL 42, 988 sqq.).

(⁹) PL 42, 955.

diant, approbabant, et quisquis me audit atque scienter approbat, apud se hoc idem cernit et ipse, etsi non sit etiam ipse qui cernit». — Libro etiam *Confessionum* X, dicit⁽¹⁾ quod quaedam sunt in memoria nostra per imaginationem, sicut sunt formae corporum quas videmus, quaedam vero per speciem seu notationem, ut affectiones praeteritae, quaedam vero per ipsam rem seu per se ipsa, ut numeri et disciplinae. Et non loquitur ibi de habitibus per quos comprehenduntur numeri et disciplinae, sed potius de ipsis, secundum quod sunt obiecta animae, non inhaerentia ei, sed solum assistentia disciplinarum in animo. — Libro *De immortalitate animae* ⁽²⁾ et II *Soliloquiorum* ⁽³⁾ et XII *Super Genesim*, capitulo 6⁽⁴⁾: «Dilectio», inquit, «nunquid videtur aliter praesens in specie qua est et aliter absens in aliqua imagine sui simili? Non utique, sed quantum mente cerni potest, ab alio magis, ab alio minus cernitur». Et paulo ante ⁽⁵⁾: «Tertium illud genus visionis quo dilectio intellecta conspicitur eas res continet quae non habent imagines sui similes quae non sunt quod ipsae». Non ergo, ut videtur, intuemur has regulas per speciem memorialem, sed solum per speciem aciem informantem. Omne autem tale directe et immediate videtur. Sed regulae secundum omnia praecepta sunt Deus. Quod ex istis auctoritatibus colligi potest, quia nihil aliud potest esse per se ipsum praesens pluribus et maxime tale quid quod non sit aliquid nostri.

Minor etiam praedictae rationis, scilicet, quod ratio iustitiae et dilectionis virtus non possint apprehendi ut absentes, potest sic ratione probari. Omne enim quod intuemur ut absens possumus dubitare an ita sit vel non. Sed quando intelligimus rationem iustitiae aut virtutum, sumus certi quod ipsae sunt verissimae, nec in hoc possumus falli: nec solum videmus quod ita esse possunt vel potuerunt, sicut de absentibus facimus, sed etiam quod ita sunt ^(a), et hoc necessario, quod non de absentibus. — Praeterea, omne certitudinaliter scitum aut apparet intellectui nostro per sui praesentiam aut concluditur ita se habere per suam causam vel per suum effectum. Sed rationes praedictarum virtutum non concludi-

(a) B⁷ om. *vel... sunt* quae B⁸ habet.

(¹) Cfr. capp. 8-14 (PL 32, 784sq.). (²) Cfr. capp. 4, 6 (PL 32, 1023sq.). (³) Cfr. cap. 19 (PL 32, 901sq.). (⁴) PL 34, 459. (⁵) PL 34, 458sq.

mus nec scimus per causam, cum sint definitiones formales et principia prima, nec per effectum, cum absque omni effectu frequenter a nobis cognoscantur et cognosci possint nec secundum Augustinum ⁽¹⁾ per effectum cognosci valeant. Ergo et cetera.

13. Item, nihil diligimus nisi cognitum nec praesentatur obiectum voluntati nisi per intellectum; sed multa diligimus quae cognoscere non possumus in se ipsis nec diligere, sed solum in Deo et in regulis aeternis, sicut probat ⁽²⁾ Augustinus, X *De Trinitate*, 1 et 2 capitulo, ut, quando desideramus scire quae nescimus. Ubi et ait, loquens de eo qui amat scire significatum vocum: « Quid », inquit ⁽³⁾, « amat, nisi quia novit atque intuetur in rationibus rerum quae sit pulchritudo doctrinae qua continentur notitiae signorum omnium »? Et paulo post ⁽⁴⁾: « Hanc ergo speciem decoram et utilem cernit anima et novit et amat eamque in se perfici studet, quantum potest, quisquis vocum significantium quaecunque ignorat inquirat ». Et infra ⁽⁵⁾: « Illud fieri potest ut quisque amet scire incognita, ut autem amet incognita non potest, quoniam qui amat scire incognita, non ipsa incognita ^(a), sed ipsum scire amat ». Ipsum autem scire et pulchritudinem eius dixerat supra ⁽⁶⁾ conspici in luce veritatis.

14. Item, obiectum intime et praesentialissime movens ad diligendum alia oportet intime et praesentialissime esse cognitum et magis quam illa ad quae diligenda movet; sed caritas quae Deus est movet nos intime et praesentialissime ad diligendos fratres et maxime iustos, secundum Augustinum, VIII *De Trinitate*, capitulo 7 et 8 et 9 et per totum et etiam 6 ⁽⁷⁾, ubi videtur hanc rationem intendere. Unde 11 capitulo dicit loquens ⁽⁸⁾: « Quare diligimus Paulum, quando audimus iustitias eius? Illum, inquit, quem sic vixisse credimus ex hoc quod videmus diligimus. Et nisi hanc formam quam stabilem semper atque incommutabilem cernimus praecipue diligeremus, non in Deo diligeremus eum ». Capitulo etiam 8 dicit ⁽⁹⁾: « Nemo dicat, non novi quid diligam, dili-

(a) B⁷ B⁸ om. n. i. i.; B⁷ se pro sed quod B⁶ habet.

(1) Cfr. *De lib. arb.*, II, 10, 11, 12, 16 (PL 32, 1256sq.); *De magistro*, capp. 11, 12 (PL 32, 1216sq.); *De Trin.*, VIII, 6, 7 (PL 42, 953sqq.).

(2) Cfr. 42, 971sqq.

(3) Cap. 1, n. 2 (PL 42, 973).

(4) L. c. (5) N. 3 (PL 42, 974).

(6) Cfr. cap. 1, n. 2 (PL 42, 973).

(7) Cfr. PL 42, 953sqq.

(8) Cap. 9 (PL 42, 959).

(9) PL 42, 957.

gat eandem dilectionem. Magis autem novit dilectionem quam diligit quam fratrem quem diligit. Ecce iam potest notio- rem Deum habere quam fratrem, plane notio- rem, quia prae- sentio- rem, notio- rem, quia interio- rem, notio- rem, quia certio- rem. Amplexare dilectionem Deum et dilectione amplectere Deum ». Et infra eodem ⁽¹⁾: « Si eum, quem videt humano visu, spirituali caritate diligeret, Deum videret, qui est ipsa caritas, visu interiori quo videri potest. Itaque qui fratrem quem videt non diligit, Deum quidem propterea non videt, quia Deus dilectio est, qua caret qui fratrem non diligit ». Et capitulo 6 ⁽²⁾: « Nisi », inquit, « formam ipsam, ubi vide- mus quid sit iustus animus, diligeremus, nullo modo eum diligeremus quem extra diligimus. Sed dum iusti non sumus, minus eam diligimus quam ut iusti esse valeamus. Homo ergo qui creditur esse iustus ex ea forma et veritate diligitur quam cernit et intelligit apud se ipse qui diligit. Ipsa vero forma et veritas non est, quando aliunde diligatur ».

15. Item, obiectum principale virtutum et beatitudinis est Deus; sed obiectum earum principale est a ^(a) nobis vi- sum immediate et cognitum; ergo et cetera.

Prima patet ex XIV *De Trinitate*, capitulo 15, ubi dici- tur ⁽³⁾ quod « ex libro lucis illius quae veritas dicitur omnis lex iusta describitur et in cor hominis qui operatur iustitiam non migrando sed tanquam imprimendo transfertur, sicut imago ex annullo in ceram transit et ^(b) annullum non relin- quit ». Lex autem iustitiae, quando imprimitur in cor eius qui operatur iustitiam, in affectu imprimitur, et eius impressio sunt iustitiae habitus; quia ^(c) impressio quae fit in intellectu est communis iustis et iniustis, talis modus etiam imprimendi proprie est obiecti. — Patet etiam ex libro *De moribus ec- clesiae*, ubi dicit ⁽⁴⁾ quod animus, cum a se nec ex adhae- sione sui ad se virtutem non habeat, oportet quod aliquid sequatur et ad aliquid convertatur ad hoc ut virtutem inde obtineat. Illud autem, ut dicit, oportet esse summum bonum. — Et idem dicit ⁽⁵⁾, VIII *De Trinitate*, capitulo 3, a medio eius et ultra. III etiam *De Trinitate*, capitulo 7, dicit ⁽⁶⁾ quod mentem nostram iustificando formare non potest nisi Deus.

(a) Ita B⁶, B⁷ om.

(b) Ita B⁶, B⁷ om.

(c) Al. m. mg., del. quem.

(1) PL 42, 958 sq.
cap. 6 (PL 32, 1315).

(2) PL 42, 956.

(3) PL 42, 1052.

(4) Cfr.

(5) Cfr. PL 42, 949 sqq.

(6) Cfr. cap. 8, n. 14
(PL 42, 876).

Et XII *De Trinitate*, capitulo 13, dicit ⁽¹⁾: « Apparet, cum secundum Deum vivimus, mentem nostram in ^(a) invisibilia eius intentam et ex eius aeternitate, veritate, caritate proficenter debere formari ».

Minor vero patet ex II *De libero arbitrio*, ubi dicit ⁽²⁾ quod sapientia non est aliud quam veritas, in qua tenetur et ostenditur, scilicet, divinum bonum. Et ibidem vult ⁽³⁾ quod haec sapientia omnibus sit communis et una et omnibus praesto seu praesens. Vult ⁽⁴⁾ etiam ibidem quod, antequam simus beati vel sapientes, impressa est nobis notitia sapientiae, veritatis vel beatitudinis; quia probat hoc per hoc quod antequam simus beati vel sapientes, volumus esse beati vel sapientes. — X etiam *Confessionum*, cum dixisset quod beatitudo non est aliud quam gaudium de veritate et ostendisset quod omnes de ea gaudent, quaerit ⁽⁵⁾: Quare ergo non sumus beati? Et respondet quod hoc est, quia non tantum de ea gaudemus quod beati dici mereamur. Certum est autem quod nec beatitudo nec pars beatitudinis est gaudium nisi de veritate aeterna, non qualitercunque apprehensa, sed vere visa. — Et hoc expresse dicere videtur, I *De libero arbitrio* ⁽⁶⁾, ubi loquitur de quatuor virtutibus et beatitudine eas consequente. Ubi dicit quod gaudium de adeptione ^(b) boni virtutis beata vita dicitur, nec aliud est beate vivere quam veris certisque bonis gaudere. Et postea ostendit ⁽⁷⁾ quod qui amat haec amat legem illam per quam tributa est beatitudo haec bonae voluntati, et qui amat eam, non temporale quid amat, sed aeternum et incommutabile. — Libro etiam *De utilitate credendi* dicit ⁽⁸⁾ quod « sapiens est Deo ita mente coniunctus ut nihil interponatur quod separet. Deus enim est veritas, nec ullo pacto est sapiens quisquam, si non veritatem mente contingat ^(c) ». Capitulo 24 dixerat ⁽⁹⁾ quod tam eam quam quodcunque intellectuale habere non est aliud quam videre. Per hoc enim ibi ostendit stultum non habere sapientiam, quia nescit eam nec videt. 22 autem dicit ^(d 10) quod virtus

^(a) Ita B³, B⁷ om. ^(b) B⁷ adoptione. ^(c) Ita B⁶, B⁷ contiguat.
^(d) B⁷ aut 3 pro autem dicit quod B⁶ habet.

⁽¹⁾ N. 21 (PL 42, 1009). ⁽²⁾ Cfr. capp. 11, 12, 13, 17 (PL 32, 1257sq.). ⁽³⁾ Cfr. capp. 7, 8, 10 (PL 32, 1249sq.). ⁽⁴⁾ Cfr. cap. 9, n. 26; cap. 15, n. 40 (PL 32, 1254sq.). ⁽⁵⁾ Cfr. cap. 23, n. 33 (PL 32, 793sq.). ⁽⁶⁾ Cfr. cap. 13, n. 27, 29 (PL 32, 1235sq.). ⁽⁷⁾ Cfr. cap. 15, n. 31 (PL 32, 1237sq.). ⁽⁸⁾ Cap. 15 (PL 42, 88sq.). ⁽⁹⁾ Cfr. cap. 13 (PL 42, 85sq.). ⁽¹⁰⁾ Cfr. cap. 12, n. 27 (PL 42, 85sq.).

nulli homini praesto est nisi animo sapientis. Propter quod solus sapiens non peccat, stultus autem omnis peccat, nisi in iis in quibus obtemperat sapienti.

16. Item, omnis qui credit aliquid per fidem non fictam oportet quod sciat quid est illud quod credit secundum aliquam rationem suae speciei vel generis; sed credens Deum vel Trinitatem, quae Deus est, aut caritatem seu iustitiam eius non potest eam scire vel cogitare per aliquid sibi simile nec tantum per se ipsam; ergo omnis credens praedicta cognoscit et videt ea per se ipsa.

Prima patet ex VIII *De Trinitate*, capitulo 4 et 3, ubi eam^(a) probat⁽¹⁾. Quod enim credimus eum^(b) hominem de Virgine natum, non possemus secundum eum, nisi cogitatio nostra informaretur per speciem seu notitiam humanae naturae nec nisi sciremus quid est nasci et quid est virgo. Unde quod talis vel talis fuerit facies eius, non credimus, sed fingimus.

Minor vero ab eo dicitur eiusdem libri 5 capitulo, circa finem, ubi dicit⁽²⁾ hoc ipsum de forma iustitiae. «Nec enim», inquit, «invenimus aliquid tale praeter ipsam, ut eam, cum incognita est, diligamus credendo ex eo quod iam tale aliquid novimus; quicquid enim tale aspexeris ipsa est». Et idem dicit⁽³⁾ de caritate Dei, capitulo 9. Propter quod in fine eiusdem capituli^(c) concludit: «Valet ergo», inquit⁽⁴⁾, «fides ad cognitionem Dei non tanquam omnino incogniti aut omnino non dilecti, sed quomodo cognoscatur manifestius et quomodo firmius diligatur». XV etiam libro *De Trinitate*, capitulo 6, repetit⁽⁵⁾ hanc rationem quam fecerat VIII libro, ubi dicit quod VIII libro^(d) et etiam XIV ostendit nos conspiciere incommutabile bonum, quod nos non sumus. Et concludit ex praedicto modo arguendi quod etiam ibi agnoscimus Trinitatem, quia non possumus eam cognoscere per aliquid sibi simile quod sit aliud ab ea. Et eiusdem libri capitulo 3 dicit⁽⁶⁾, quod «in VIII per veritatem, quae intellecta conspicitur, et per bonum summum, a quo est omne bonum, et per iustitiam, propter quam diligitur animus iustus

(^a) Ita B⁶, B⁷ *enim*. (^b) Forte melius Iesum. (^c) Non clare elucet quid B⁷ habeat, B⁶ *capituli*. (^d) Ita B⁶, B⁷ *liber*.

(¹) Cfr. capp. 4, 5 (PL 42, 951 sqq.). (²) Cap. 6 (PL 42, 956).
(³) Cfr. capp. 8, 9 (PL 42, 957 sqq.). (⁴) Cap. 9 (PL 42, 960). (⁵) Cfr. n. 10 (PL 42, 1063 sqq.). (⁶) N. 5 (PL 42, 1060).

ab animo etiam nondum iusto, et per caritatem, quae in Scripturis sanctis Deus dicta est, per quam coepit utcumque etiam Trinitas intelligentibus apparere, admonui ^(a) quod Deus, qui est incorporealis et immutabilis, intelligeretur, in quantum fieri potest ».

17. Item, non possumus scire definitionem animi aut qualis esse debeat, nisi ex aspectu et visione aeternae veritatis eam colligamus; sed multi nostri hoc sciunt; ergo et cetera.

Prima patet ex Augustino, IX *De Trinitate*, capitulo 6⁽¹⁾: « Manifestum est », inquit, « aliud unumquemque videre in se quod sibi alius dicenti credat, non tamen videat, aliud autem in ipsa veritate quod alius quoque possit intueri. Quorum alterum mutari per tempora, alterum incommutabili aeternitate consistere — supple, videmus —. Neque enim oculis corporeis multas mentes videndo per similitudinem colligimus generalem vel specialem mentis humanae notitiam, sed intuemur inviolabilem veritatem. Ex qua perfecte, quantum possumus, definiamus, non qualis sit uniuscuiusque mens, sed qualis esse sempiternis rationibus debeat ».

18. Item, illud videt acies intellectus nostri quod praesentialiter aspicit et ad quod praesentialiter se convertit; sed ad Deum et ad ea quae sunt idem quod Deus acies praesentialiter se convertit et movet et ea praesentialiter aspicit; ergo et cetera.

Primam dicit ⁽²⁾ Augustinus, *De Trinitate*, in multis locis, ut libro X et XV, et I libro *Soliloquiorum* dicit ⁽³⁾ quod aspectum sequitur visio.

Secunda vero, licet ex praedictis omnibus possit colligi, dicitur tamen ab eo, II libro *De libero arbitrio*. « Si qui », inquit ⁽⁴⁾, « forte fuerint oculis vegetatioribus, sanis et fortissimis praediti, nihil libentius quam ipsum solem intuerentur, qui etiam cetera quibus infirmiores oculi delectantur illustret. Sic », inquit ⁽⁵⁾, « fortis acies mentis et vegetata, cum multa vera et incommutabilia certa ratione conspexerit, dirigit se in ipsam veritatem qua cuncta monstrantur ei que inhaerens tanquam obliviscitur cetera et in illa simul omnibus fruitur ». Supra etiam praemiserat ⁽⁵⁾: « Tantum », inquit, « mens debet intel-

(^a) Ita B⁶, B⁷ amovi. (^b) B⁷ repetit S. i.

(¹) N. 9 (PL 42, 966). (²) Cfr. lib. X, 8, 9; XV, 15 (PL 42, 979sq.).
 (³) Cfr. cap. 6, n. 12 (PL 32, 875). (⁴) Cap. 13, n. 36 (PL 32, 1260).
 (⁵) Cap. 12, n. 34 (PL 32, 1259).

ligere quantum admoventi proprius atque inhaerere potuerit incommutabili veritati». — Et VIII *De Trinitate*, capitulo 3, dicit⁽¹⁾: « Ad hoc », inquit, scilicet, ad summum bonum, « se animus convertit, ut bonus sit a quo habet ut animus sit ». Et paulo post⁽²⁾: « Iam enim erat animus qui converti ad id vellet a quo erat. Et hoc est bonum nostrum ubi videmus utrum esse debuerit aut debeat quicquid esse debuisset aut debere comprehendimus et ubi videmus non potuisse esse, nisi esse debuisset, quicquid etiam quomodo esse debuit non comprehendimus. Hoc ergo bonum non longe positum est ab unoquoque nostrum. *In illo enim vivimus* ^(a), *moremur* ^(b) *et sumus* ⁽³⁾. Sed dilectione standum est ad illud et inhaerendum illi, ut praesente perfruamur a quo sumus, quo absente nec esse possumus ». — Et I *Soliloquiorum*, ostendens quomodo videri possit in hac vita, dicit⁽⁴⁾: « Hunc aspectum sequitur Dei visio qui est finis aspectus ». Et postea dicit⁽⁵⁾, cum animam Deum videre contigerit ac per hoc beatam esse, quod adhuc est ei necessaria fides et spes. Unde ait⁽⁶⁾: « Dum in hoc corpore est anima, etiamsi plenissime videat, hoc est, intelligat Deum, tamen, quia corporis sensus opere utuntur proprio, etsi nihil valeant ad fallendum, valent tamen ad ambigendum, potest dici fides ea qua his resistitur et illud potius verum esse creditur ». De spe autem et beatitudine hoc immediate subiungit⁽⁷⁾: « Item », inquit⁽⁸⁾, « quia in ista vita, quamquam Deo intellecto anima iam beata sit, quia tamen multas molestias corporis sustinet, sperandum est ei post mortem omnia ista incommoda non futura. Ergo nec spes, dum in hac vita est, deserit animam ». Et infra, postquam multa locutus est quo ordine et modo Deus videri possit in hac vita, concludit sic: « Itaque », inquit⁽⁹⁾, « quando fueris talis ut nihil prorsus terrenorum te delectet, mihi crede, eodem momento eodemque puncto temporis videbis quod cupias ».

19. Item, nullam rem possumus distinguere ab omni alia, si nihil eius per se et in se apprehendimus; sed Dei

^(a) B⁷ *sumus*, quid B⁶ habeat non clare elucet.

^(b) Ita B⁶, B⁷ *morimur*.

⁽¹⁾ N. 5 (PL 42, 950). ⁽²⁾ Cap. 3, n. 5; cap. 4, n. 6 (PL 42, 950 sq.).
⁽³⁾ Act. 17, 27. 28. ⁽⁴⁾ Cap. 6, n. 13 (PL 32, 876). ⁽⁵⁾ Cfr. cap. 7 (PL 32, 876 sq.). ⁽⁶⁾ L. c. (PL 32, 876). ⁽⁷⁾ Cfr. l. c. (PL 32, 876 sq.). Augustinus hic non loquitur de beatitudine, sed de fide, spe, caritate.
⁽⁸⁾ L. c. (PL 32, 876 sq.). ⁽⁹⁾ Cap. 14, n. 24 (PL 32, 882).

aeternitatem et consimilia perfecte distinguimus ab omni creato; ergo et cetera.

Minor et maior innuitur⁽¹⁾ ab Augustino, *De vera religione*: « Aeterna vita temporalem vivacitate ipsa superat nec quid sit aeternitas nisi intelligendo conspicio. Mentis quippe aspectu omnem mutabilitatem ab aeternitate se iungo et in ipsa aeternitate nulla spatia temporis cerno ». — Et IX *De Trinitate*, capitulo 6, dicit⁽²⁾ quod sicut in altissimis montibus existens serenissimam lucem supra aspiciet et densissimas nebulas subterius: sic viget et claret de super iudicium veritatis ac sui iuris incorruptissimis regulis finitum est, quando per eas aliquas formas imaginarias aliquibus aliis rationabiliter praefero.

20. Item, illud, quod absque hoc quod sit in rebus creatis a nobis inveniri potest, non autem a nobis fieri, videtur esse solus Deus; sed scientiae et regulae earum sunt^(a) huiusmodi, secundum Augustinum, II *De doctrina christiana*. Per hoc enim distinguit⁽³⁾ ibidem inventionem scientiarum ab iis quae per hominum institutionem sunt adinventae et institutae. — Idem etiam dicit II *De libero arbitrio*⁽⁴⁾ et libro *De vera religione*⁽⁵⁾.

21. Item, nihil possumus commemorari quod hactenus non apprehendimus, nisi ipsum per se ipsum sit praesens nostrae memoriae et nisi per se ipsum possit se ipsi commemoranti offerre; sed nos possumus Dei reminisci, quamvis antea nusquam apprehendimus eum.

Et hanc rationem videtur⁽⁶⁾ facere Augustinus, XIV *De Trinitate*, 13 capitulo et 15, sumens occasionem ex illo verbo⁽⁷⁾, *reminiscentur et convertantur ad Dominum*. Ubi^(b) quasi concludens ait⁽⁸⁾: « Commemoratur et convertatur ad Dominum, tanquam ad eam lucem, qua etiam, cum ab illo averteretur, quodammodo tangebatur. Nam hinc est quod etiam impii cogitant aeternitatem et multa recte reprehendunt recteque laudant in hominum moribus. Quibus ea tandem regulis iudicantur, nisi in quibus vident quemadmodum quisque vivere debeat »?

^(a) Al. m. mg., del. s.
an Ut.

^(b) Ita B⁶, non elucet habeatne B⁷ Ubi

⁽¹⁾ Cap. 49, n. 97 (PL 34, 165).

⁽²⁾ Cfr. n. 10, 11 (PL 42, 966).

⁽³⁾ Cfr. capp. 32-35, 38 (PL 34, 58sq.).

⁽⁴⁾ Cfr. capp. 9-12 (PL 32, 1253sq.).

⁽⁵⁾ Cfr. capp. 30-32 (PL 34, 145sq.).

⁽⁶⁾ Cfr. PL 42, 1049sq.

⁽⁷⁾ Psalm. 21, 28.

⁽⁸⁾ Cap. 15 (PL 42, 1052).

22. Item, verba Scripturae videntur ad hoc facere, ut illud ⁽¹⁾, *erat lux vera quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*, et illud ⁽²⁾, *unus est magister vester Christus*, et illud ⁽³⁾, *ipse docet omnem hominem scientiam*, et illud Apostoli ⁽⁴⁾ quod *oculus non vidit* et cetera, paulo post subiungit ⁽⁵⁾, *nobis autem revelavit Deus per Spiritum Sanctum*, et illud eiusdem ⁽⁶⁾, *nos autem revelata facie gloriam Domini speculantes*, et illud de Moyse dictum ⁽⁷⁾, *palam, non per aenigmata Deum videt*, et multa consimilia.

23. Item, per rationes alias videtur hoc posse probari. Nihil potest cognosci infallibiliter et immutabiliter nisi per aliquod infallibile et immutabile; omnis enim certificatio iudicii est per aliquod unum fixum et immobiliter certum; tale non est nisi solus Deus; ergo et cetera.

24. Item, sicut aliud est significatum propositionis, aliud propositio significans ipsum: ita alia numero erit veritas propositionis significantis a veritate significati sui; sed per propositiones quae dicuntur necessariae significamus ^(a) ipsum significatum non solum esse verum, sed etiam esse necessarium; necessitas autem est perfectissima et actualissima veritas; sed impossibile est quod sit talis, si nihil reale et necessarium ponit in significato seu in compositione rei praedicatae de re subiecta; hoc autem non potest ponere, nisi rebus particularibus non existentibus maneat in aliquo indestructibili, et hoc non est nisi Deus; ergo huiusmodi veritates sunt vere Deus et in Deo; sed istae veritates immediate et directe videntur a nobis in tantum quod nihil intelligimus nisi per eas; ergo et cetera.

25. Item, veritas orationis causatur a veritate rei, ab eo enim quod res est vel non est oratio vera vel falsa dicitur, ad solam enim mutationem rei mutatur oratio de veritate in falsitatem et e contrario; ergo et veritas istarum orationum « mundus non est », pro tempore scilicet, pro quo non erat, et « verum est veritatem creatam non esse » causabatur a veritate rei; ergo si pro tempore illo dicerentur, pro illo tempore esset veritas in re significata; sed tunc non erat nisi veri-

(a) Ita B⁶, B⁷ licet.

(¹) Ioh. 1, 9. (²) Matth. 23, 8. (³) Cfr. Ps. 93, 10; Ioh. 6, 45; Coloss. 1, 28. (⁴) 1 Cor. 2, 9. (⁵) 1 Cor. 2, 10. (⁶) 2 Cor. 3, 18. (⁷) Cfr. Num. 12, 8.

tas increata; ergo ipsa vere per istas orationes et consimiles significabatur; sed nos videmus directe et per se veritatem significatam per istas orationes; ergo et cetera.

26. Item, altera pars contradictoriarum semper est vera, quia altera semper est falsa, una autem existente falsa altera necessario est vera; ergo ab aeterno fuit veritas earum, alias aliquando fuisset possibile dare quod nulla pars contradictoriarum esset vera et sic quod nulla fuisset falsa; veritates autem huiusmodi videmus; ergo et cetera.

27. Item, veritas praecedens omne verum creatum est veritas increata; sed aliqua est veritas a ^(a) nobis visa quae praecedit omne verum creatum; ergo et cetera.

Minor patet per Anselmum, libro *De veritate*, ubi hanc rationem intendere videtur. Dicit ⁽¹⁾ enim ibidem quod veritas est rectitudo sola mente perceptibilis, unde rectitudo, qua rectum est orationem hanc vel illam sic ^(b) vel sic debere significare, est secundum eum veritas earum, tunc est enim secundum eum oratio vera, quando habet in se hanc rectitudinem; sed antequam oratio esset, rectum erat eam sic debere significare, quandocunque esset, et haec rectitudo manet etiam post eius destructionem; et idem dicit esse de omni alio vero creato; ipse autem concludit quod una est veritas omnium verorum; veritates autem orationum et rectitudinem qua rectum est eas sic vel sic debere significare nos videmus; ergo et cetera.

28. Item, absolutissima et universalissima ratio rerum ^(c) est earum definitio, omnis enim alia et diversa a definitione earum est alia a ratione earum; sed ratio rerum quae est in Deo est Deus et idea divina; ergo definitiones rerum sunt Deus et idea divina; sed nihil directius cognoscimus per intellectum quam definitiones; ergo et cetera.

Et hoc videtur dicere Augustinus, *LXXXIII Quaestionum* 35 capitulo, ubi dicit ⁽²⁾ quod «ideae sunt principales formae vel rationes rerum stabiles atque incommutabiles non formatae ac per hoc aeternae ac semper eodem modo sese habentes, quae divina intelligentia continentur». Et statim subiungit ⁽³⁾ quod anima «rationalis, saltem illa quae est sancta et pura, est visioni earum idonea», et multa de hoc ibidem ⁽⁴⁾ per totum. — II etiam *Soliloquiorum* ⁽⁵⁾ et libro

(a) B⁷ B⁸ om. (b) B⁶ B⁷ sicut. (c) Ita B⁶, B⁷ om.

(1) Cfr. cap. 2 (PL 158, 470 sq.).

(2) Cap. 46, n. 2 (PL 40, 30).

(3) L. c. (4) Cfr. l. c. (5) Cfr. cap. 19 (PL 32, 901).

De vera religione ⁽¹⁾ et in pluribus aliis locis videtur dicere quod ratio circuli et quadrati, secundum quam iudicamus circulum esse circulum et quadratum esse quadratum, est aeterna et incommutabilis in mente perfectius quam in ipsis.

29. Item, impossibile est cognoscere unum correlativorum, nisi aequae primo et aequae per se cognoscatur alterum; sed quicquid est in creatura, quantumcunque sit modicum, est secundum se totum relatum ad Deum secundum triplex genus relationis, scilicet, ut ad ^(a) principium efficiens vel conservans et ut ad causam exemplarem ^(b) et ut ad causam finalem; ergo impossibile est cognosci ab intellectu nostro aliquid creatum, nisi cognoscatur Deus ab eo aequae primo et aequae per se.

30. Item, facilius potest converti una res ad aliam sine medio, maxime quando est obliquum, quam per medium, tanto scilicet facilius, quanto propinquius; sed intellectus noster potest converti in Deum et cognoscere ipsum per intermedium creaturam, quae est eius medium et speculum valde obscurum et obliquum; ergo facilius poterit hoc sine medio.

31. Item, nobilior est acies intellectus nostri et Deo propinquior quam res sensibiles; si ergo per intermedia potest se convertere et elevare in Deum, multo magis hoc poterit per se ipsum.

32. Item, fides innitur immediate et per se primae veritati tanquam obiecto suo primo et principali; sed idem est obiectum fidei et cogitationis illius ^(c) quae est materialis in fide; ergo et cogitatio illa informabitur a prima veritate immediate et est obiectum immediatum.

Contra: 1. Nullius rei habemus notionem habitualementiam ab actuali cogitatione ipsius cuius speciem in memoria non habemus; sed beatitudinis et sapientiae habemus notionem habitualementiam nobis impressam, antequam eam actualiter cognoscamus, secundum Augustinum, II *De libero arbitrio* ⁽²⁾, et secundum *Damascenum*, in principio libri sui ⁽³⁾, cognitio existendi Deum omnibus naturaliter inserta est; ergo istorum et consimilium habemus speciem in me-

^(a) B⁷ vel pro s. u. a. quae B⁶ habet. ^(b) B⁷ om. et... exemplarem quae B⁶ habet. ^(c) Ita B⁶, B⁷ alius.

⁽¹⁾ Cfr. capp. 30, 32 (PL 34, 145sq.). ⁽²⁾ Cfr. cap. 9, n. 26 (PL 32, 1254sq.). ⁽³⁾ Cfr. *De fide orthodoxa*, I, 1, 3 (PG 94, 790sq.).

moria; sed ea quae per species memoriales cognoscimus cognoscimus ut absentia et non immediate; ergo et cetera.

2. Item, illud quod paucis est proprium non convenit communiter omnibus; sed secundum Augustinum aeternas regulas videre paucis est concessum et nonnisi mentibus per fidem purgatissimis et iustificatissimis; ergo non omnes communiter vident eas; sed per ea quae communiter omnes vident^(a) procedebant auctoritates superiores Augustini et rationes super eas fundatae; ergo videtur quod nihil valeant ad propositum.

Quod mox patet ex Augustino, I *De Trinitate*, capitulo 2, ubi dicit⁽¹⁾ quod « illud summum bonum a solis purgatissimis mentibus cernitur, quia mentis humanae acies invalida in tam excellenti luce non figitur, nisi per iustitiam fidei nutrita vegetetur ». Et XII *De Trinitate*, capitulo 14, dicit⁽²⁾ quod « ad eas mentis acie pervenire paucorum est ». — II etiam *De libero arbitrio*, « quia », inquit⁽³⁾, « pauci sapere possunt, numerare etiam stultis concessum est, mirantur homines sapientiam numerosque contemnunt ». Ubi vult quod paucis concessum est videre sapientiam. Et loquitur de visione eius in regulis aeternis. — Libro etiam *De utilitate credendi*, capitulo 24, vult⁽⁴⁾ quod stulti non possint cognoscere sapientem, quia non possunt cognoscere sapientiam, cuius participatione sunt sapientes. — II *De doctrina christiana*, circa principium, vult quod in sexto gradu ascensionis in Deum qui est in sexta beatitudine incipiat Deus apparere et videri. Unde ait⁽⁵⁾: « Ascendit », inquit, « in sexto gradu, ubi iam ipsum oculum purgat quo videri Deus potest, quantum potest ab eis qui huic saeculo moriuntur, quantum possunt. Nam in⁽⁶⁾ tantum vident, in quantum moriuntur huic saeculo, in quantum autem huic saeculo vivunt, non vident. Et ideo, quamvis iam certior et non solum tolerabilior, sed etiam iucundior spes lucis illius incipiat apparere: in aenigmate adhuc tamen et per speculum videri dicitur⁽⁶⁾, quia magis per fidem quam per speciem ambulatur, cum in hac vita peregrinamur⁽⁷⁾, quamvis conversationem

(a) Ita B⁶, B⁷ videbant. (b) Add. interl.

(1) PL 42, 822. (2) N. 23 (PL 42, 1010). (3) Cap. 11, n. 31 (PL 32, 1258). (4) Cfr. cap. 13 (PL 42, 85). (5) Cap. 7, n. 11 (PL 34, 40). (6) Cfr. 1 Cor. 13, 12. (7) Cfr. 2 Cor. 5, 6.

habeamus in caelis⁽¹⁾ ». — Et I *Soliloquiorum* dicit⁽²⁾ quod visioni Dei in hac vita sunt semper necessaria fides, spes et caritas et quod oportet visionem praecedere sanitatem et aspectum intellectus. Aspectum autem virtutem vocat. Unde ante ista praemittit⁽³⁾: « Aspectus rectus atque perfectus, id est, is quem visio sequitur virtus vocatur. Est enim virtus vel recta vel perfecta ratio, sed et ipse aspectus, quamvis sanos oculos convertere in lucem non potest, nisi illa tria permaneant, fides, spes, caritas ». — LXXXIII *Quaestionum* capitulo de ideis, scilicet, 35, dicit⁽⁴⁾ quod non omnis anima rationalis visioni earum est idonea, sed solum sancta et pura. Et in fine eiusdem dicit quod « multis conceditur eas appellare, paucissimis videre quod verum est ».

3. Item, huiusmodi regulae, de quibus Augustinus loquitur, secundum eundem, ut videtur, non sunt Deus; sed hoc est illud per quod potissime ex dictis suis arguebatur Deum a nobis videri; ergo et cetera.

Maiores patet ex I *Soliloquiorum*, ubi dicit⁽⁵⁾ regulas disciplinarum differre a Deo sicut terra a sole, ita inquires: « Intelligibilis est Deus⁽⁶⁾ » namque, intelligibilia etiam sunt disciplinarum spectamina; tamen plurimum differunt. Nam et terra nisi luce illustrata videri non potest. Ergo et illa, quae in disciplinis traduntur, quae quisque intelligit, verissima esse nulla dubitatione concedit, credendum est ea non posse intelligi, nisi ab alio quasi suo sole illustrentur ». — II etiam *De libero arbitrio*, facit differentiam inter ipsas et veritatem per quam ostenduntur. Ubi dicit⁽⁷⁾: « Fortis acies mentis et vegetata, cum multa vera et incommutabilia certa ratione conspexerit, dirigit se in ipsam veritatem qua cuncta monstrantur ». Item, in eodem etiam dicit⁽⁷⁾ quod haec propositio « septem et tria sunt decem » et consimiles sunt aeternae, ita quod nullo modo potest fieri quod aliquando septem et tria non sunt decem. Et in eodem dicit de hac propositione et consimilibus quod non potest homo de his iudicare aut dicere ita esse debuisse. Sed nullo modo est credendum quod istas propositiones vel significatum earum velit esse Deum.

(^a) *Est Deus ex D. e.*

(¹) Cfr. Phil. 3, 20. (²) Cfr. capp. 6, 7 (PL 32, 875 sqq.). (³) Cap. 6, n. 13 (PL 32, 876). (⁴) Cfr. cap. 46, n. 2 (PL 40, 30 sq.). (⁵) Cap. 8 (PL 32, 877). (⁶) Cap. 13, n. 36 (PL 32, 1260). (⁷) Cfr. cap. 12, n. 34 (PL 32, 1259).

Ergo videtur quod huiusmodi conditiones differenter eis attribuat et Deo.

[Respondeo]

Ad quaestionem istam dicendum quod quidam aliquando dicere voluerunt moti auctoritatibus Augustini et rationibus praedictis quod Deus in vita ista directe et immediate videtur a nobis, ita tamen quod aliter videant stulti, aliter beati. Stulti enim, ut dicebant, Deum quem videbant, quodcumque aliquam regulam aeternam videbant, non discernunt esse Deum. Sicut enim potest contingere quod aliquis non discernat inter colorem et lucem ipsum monstrantem, licet vere utrumque videat: sic secundum eos stulti non distinguunt inter ipsam lucem aeternam et inter res creatas quas ipsa lux eis ostendit. Sapientes vero ex conditionibus ipsarum regularum quas etiam stulti vident advertunt ipsas regulas esse summum Deum et veritatem aeternam. Qui in hoc etiam stultos excedunt quod plures et altiores regulas veritatis et altiori modo apprehendunt quam stulti. Sapientes autem in hoc solo secundum eos differunt a beatis quod illi perfectissime, isti vero ita tenuiter respectu illorum et cum tanta obumbratione et permixtione errorum aut dubietatum quod nullo modo propter huiusmodi visionem debent dici beati, immo potius respectu illorum miseri.

Dicebant enim quod, sicut conclusiones per prima principia et per propositiones primas cognoscuntur, quod sic omnia creata per regulas primae veritatis. Sicut enim ad hoc quod conclusiones cognoscantur exigitur quod prius cognoscantur eorum principia et certiori modo et quod conclusiones referantur ad ipsa et e contrario: sic dicebant quod ad cognitionem certitudinalem et intellectualem rerum creatarum exigitur quod regulae aeternae prius cognoscantur et quod creata per intellectum referantur ad illas et e contrario. Et quia creata summe dependent ab eis et illae secundum se totas exprimunt ipsa creata, immo, in quantum tales, sunt pura expressio creatorum: ideo secundum eos ipsae regulae non possunt intelligi nisi in summa et intima relatione ad creata nec creata nisi in summa relatione ad illas.

Dicebant etiam quod hoc expresse et clare innuunt omnes auctoritates Augustini praedic-

tae, quibus consimiles sunt aliae innumerae fere in omnibus libris eius. Illae enim quae contrariae esse videntur magis sunt pro secundum eos. Omnes enim illae asserunt quod Deus videatur a sapientibus in via et, ut dicebant, non intendebat Augustinus ponere differentiam simpliciter inter regulas aeternas et Deum nisi solum respectu modi intelligendi; quia regulae dicuntur, in quantum per visionem earum videntur res et in quantum non discernuntur a rebus creatis, sed apprehenduntur solum ut principia quaedam et rationes earum, eadem vero Deus et veritas nominantur, quando ex eisdem secundum primum modum cognitis illustratur intellectus et elevatur ad cognoscendum Deum et ad cognoscendum eas esse Deum. Licet autem praedictae regulae ut plurimum ab Augustino dicantur Deus, tamen in libro *Soliloquiorum* I nominat⁽¹⁾ eas, prout intra se comprehendunt ipsas res creatas, sicut terra illustrata sole simul dicit terram et lumen solare.

Dictum autem huiusmodi meo iudicio plus debet dici esse error quam opinio, continet enim multa catholicae fidei contraria. Quid tamen Augustinus super isto senserit definire non est meum, sententias tamen sapientium super expositione dictorum suorum in sequentibus tangam. Continet autem praedictus modus tria contraria valde periculosa. Quorum unum est quod Deus videatur a nobis in vita ista per se et immediate. Secundum vero est quod veritates omnium propositionum necessariarum et definitiones seu rationes omnium rerum creatarum sint secundum rem incommutabiles et aeternae. Tertium autem est quod ista sint Deus verus.

Et primum⁽²⁾ quidem est contra Scripturam Sacram dicentem⁽³⁾ per Iohannem qui fuit unus de summis speculatoribus Dei quod *Deum nemo vidit unquam*. Dicit autem hoc post summas revelationes divinorum. Dixerat⁽⁴⁾ enim prius, *in principio erat Verbum* et cetera, et dixerat⁽⁴⁾, *vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti*;

^(a) Al. m. corr.

⁽¹⁾ Cfr. cap. 8 (PL 32, 877).
⁽⁴⁾ Ioh. 1, 14.

⁽²⁾ Ioh. 1, 18.

⁽³⁾ Ioh. 1, 1.

et secundum Hieronymum ⁽¹⁾ dixit hoc post revelationes summas factas sibi in Apocalypsi. Dicit ⁽²⁾ etiam in I canonica sua quod *nondum apparuit quid erimus, cum autem apparuerit, similes Deo erimus, quia videbimus eum sicuti est*. In quo manifeste innuit quod nunc non videamus eum sicuti est. — Moysi etiam dictum est ⁽³⁾: *Non videbit me homo et vivet et posteriora mea videbit, faciem autem meam videre non poteris*. Et tamen hic erat tunc summus in speculatoribus Dei. — Paulus etiam qui fuit elevatus in tertium caelum et magister gentium factus dicit ⁽⁴⁾ quod nos *videmus nunc per speculum et in aenigmate*, volens per ⁽⁵⁾ hoc probare quod scientia Dei quam habemus in hac vita, quantumcunque sit magna, per gloriam tamen evacuabitur.

Dionysius etiam qui in omnibus fere libris suis asserit se nihil de divinis dicturum praeter ea quae audivit ab illis qui per revelationem certissimam divina acceperunt dicit ⁽⁶⁾, 4 capitulo *Angelicae Hierarchiae*, quod nullus, quantumcunque altus, in vita ista vidit Deum immediate, probans hoc per auctoritates praedictas et per hoc quod summi, qui inter nos fuerunt, docti fuerint divina per intermedios angelos, dans exemplum de Moyse, etiam pro illo tempore pro quo accepit legem a Deo et in quo factus est legislator, quod fuit eius summum officium, dans etiam exemplum de beata Virgine, etiam pro illo tempore in quo concepit Filium Dei. Et quia in praedicto capitulo intentio sua erat ostendere universalem differentiam hierarchiae humanae et angelicae, quam ponit in ⁽⁷⁾ hoc quod illi vident immediate, nos autem nonnisi per ipsos: etiam pro quanto Christus voluit esse de nostra hierarchia et infra illam angelorum, pro tanto etiam dat huius exemplum de ipso. Ipse etiam in omnibus fere libris suis dicit quod altius ad quod potest ascendere summus Dei contemplator in hac vita est cognitio Dei per negationes seu per sapientiam mysticam. De qua specialiter tractat libro *De mystica theologia* ⁽⁸⁾. Unde in epistola *Ad Caium* 1 et 2 dicit ⁽⁹⁾ quod, si aliquis videns

(^a) Add. interl. (^b) Ita B^a, B⁷ cum.

(¹) Cfr. *De viris illustribus*, cap. 9 (PL 23, 695 sqq.); *Comm. in Evang. Matthaei*, prologus (PL 26, 18 sq.). (²) 1 Ioh. 3, 2. (³) Exod. 33, 20, 23. (⁴) 1 Cor. 13, 12. (⁵) Cfr. § 3, 4 (PG 3, 179 sqq.). (⁶) Cfr. cap. I, § 2, 3; capp. II, III, IV, V (PG 3, 999 sqq.). (⁷) Cfr. PG 3, 1066 sqq. *De div. nom.*, cap. 1; per totum (PG 3, 586 sqq.): *De myst. theol.*, cap. 5 (PG 3, 1047).

Deum intellexerit quod vidit, non Deum vidit, sed aliquid eius ipso inferius.

Secundum et tertium, licet de se appareant non solum falsa, sed etiam haeretica, expresse negantur a Dionysio. Qui dicit ⁽¹⁾, libro *De mystica theologia*, quod summae rationes visorum, in quibus Deus tanquam in locis suis habitat et in quibus videtur, non sunt Deus, sed ipso inferiora et ei subiecta. — Per totum etiam librum *De divinis nominibus* vult ⁽²⁾ quod rationes intelligibiles divinorum nominum sunt effectus Dei et participationes eius et non idem quod ipse. Unde dicit quod solis participationibus cognoscitur a nobis, et quandoque ^(a) per rationes intelligibiles illorum ^(b) nominum a nobis cognoscitur. Quam etiam cognitionem vult esse superiorem cognitioni quae est per negationem eorum tanquam in quodam superexcessu intellectualis operationis existentem.

Rationes autem contra hoc ad praesens alias non affero, quia ex responsione argumentorum satis elucescunt.

[Solutio Obiectorum]

Ad primum igitur dicendum quod minor est falsa, si intelligatur de ratione boni positiva; talis enim ratio est ratio boni creati universaliter ab intellectu accepta. Si autem accipiatur ratio boni cum negatione conditionum creatarum et ipsiusmet rationis boni positivae cum superexcessu nobis ineffabili, sic competit soli Deo. Non tamen per eam videmus aliquid positivum in Deo, nec ista ratio secundum illud per quod praesentatur immediate intellectui est Deus ^(c), sed potius aggregatio et coordinatio specierum repraesentantium per modum negativum et superexcessivum illud quod est in Deo. Sciendum autem quod differenter abstrahit intellectus rationes huiusmodi a rebus et rationes universales seu universalium. Ratio enim universalium, licet non comprehendat intra se condiciones individuales, non tamen in suo intellectu includit negationem earum, quin potius aliquo modo est in

^(a) B⁷ B⁸ *quandocunque*. ^(b) Corr. interl. ex *eorum*. ^(c) B⁷ om. e. D. quae B⁸ habet.

⁽¹⁾ Cfr: cap. I, § 3; cap. 4 (PG 3, 999sqq.). ⁽²⁾ Cfr. cap. I, § 4; cap. II, § 7; cap. V, § 2; cap. VII, § 3 (PG 3, 590sqq.).

potentia ad illas; unde aliquo modo implicat in suo intellectu potentiam habendi eas. Rationes vero negativae per quas Deum intelligimus abstrahunt non solum a conditionibus individualibus, sed etiam a conditionibus universalibus, et implicant in suo intellectu negationem omnium conditionum individualium et negationem cuiuscunque potentialitatis ad eas et negationem omnis imperfectionis quae potest esse vel cogitari in quacunque ratione creata. Si autem Augustinus accepit rationem boni secundum talem abstractionem, sic verum est quod cognoscere eam est cognoscere aliquid divinum. Nec tamen hoc est immediate videre, quia hoc ipsum non cognoscitur nisi per speculum rationum creaturarum.

Ad secundum dicendum quod minor est falsa, nisi in ipsa et maiori sumatur aeternum et incommutabile secundum quid, et non simpliciter, et conditionaliter, non absolute. Non enim veritas primorum principiorum aut quarumcunque propositionum necessariorum ponit aliquid necessario in re, nec oportet quod ponat secundum se aliquid aeternum aut necessarium in aliquo nisi secundum quid. Ratio enim universalis, pro eo quod abstrahit secundum intellectum ab hic et nunc et ab omni tempore et loco et ab omni motu, in quantum talis, cogitatur quasi aeterna et incommutabilis. Et eodem modo est de habitudinibus temporum universalium quas significant propositiones quae dicuntur necessariae, sicut in quaestione de universalibus fuit tactum. Necessitas autem et aeternitas huiusmodi est conditionalis, quia quodcumque ^(a) intellectus intelligit aliquam habitudinem praedicati ad subiectum esse necessariam, prius supponit subiecti existentiam. Unde necessitas habitudinis quam intelligit non est aliud quam quod subiecto posito, sive secundum rem sive secundum intellectum, non potest fieri quin consimiliter praedicatum ponatur.

Et haec est necessitas, secundum Anselmum, libro II *Cur Deus homo*, capitulo 8 ⁽¹⁾, quae sequitur rei positionem. Est enim secundum eum ibidem duplex necessitas. Quaedam quae facit rem esse et est causa rei, et sic est necessarium solem illuminare terram. Alia est necessitas quae sequitur rei existentiam sive positionem, et haec non facit rem esse, sed potius sequitur rei existentiam seu positionem.

(^a) Ita B⁶, B⁷ *quandoque cum*.

(¹) Cfr. capp. 5, 10 (PL 158, 402sq.).

Et sic est necessarium, si Sortes currit, Sortem moveri, vel si Deus praescit aliquid, hoc futurum esse. Ideo haec est necessitas secundum quid. Et etiam est secundum quid, quia non est realis, sed solum est in intellectu seu memoria, eo modo tamen quo obiectum cognitum dicitur esse in cognoscente seu in specie ipsum repraesentante. Cognitio autem huiusmodi non est proprie visio, quia obiectum non praesentatur immediate intellectui, sed solum per speciem quae est in memoria, cum obiectum tale ut plurimum nihil ponat in re, nec unquam secundum rem ponat modum illum qui sibi competit secundum quem est cognitum.

Ad tertium dicendum quod minor propositio est falsa, si per regulas numerorum intelligamus prima principia vel habitudines universales eorum^(a) quas significant propositiones necessariae de terminis numerabilibus formatae, ut est illud « omne duplum tantum distat a suo dimidio quantum dimidium a suo principio » vel « tria et septem sunt decem » et consimiles. Veritates enim per tales propositiones significatae non attingunt non existentia sicut et existentia, quia non sunt actu verae nec secundum rem nisi de solum sic existentibus, de non existentibus autem verificantur solum secundum intellectum, et hoc non nisi in potentia. Intellectus enim, pro eo quod intelligit habitudines numerorum, universaliter ita accipit eas, secundum quod possunt esse in non existentibus sicut et secundum quod sunt in existentibus, immo in quantum sic intellectae, non aliter referuntur ad existentia quam ad non existentia.

Ad quartum dicendum quod minor est falsa, si per regulas intelligamus aliquid de rebus creatis a nobis scitum seu aliquid a nobis positive cognitum, secundum quod propositiones scientiales videntur significare; nihil enim creatum potest esse actu in infinitis. Quia tamen intellectus potest cognoscere infinitatem numerorum et aliarum rerum per negationem finitatis: eo modo quo potest infinitos numeros cogitare, eo modo videt habitudines numerorum et quarumcunque propositionum necessariarum et universalium, in quantum sunt universaliter intellectae, esse veras seu^(b) potius verificabiles in infinitis, si essent. Semper enim intellectus, ut dictum est, intelligit huiusmodi habitudines et necessitates et infinitates seu ambitum earum infinitum cum praesuppositione subiecti. Et tamen istae veritates non sunt praesen-

(^a) Ex earum. (^b) Ita B⁶, B⁷ sed.

tes intellectui per se vel per species memoriales. Et hoc in omnibus prioribus rationibus et subsequentibus semper attendatur.

Ad quintum dicendum quod ratio quadrati et circuli et aliarum figurarum, pro quanto non recipiunt magis et minus, pro tanto verum est quod sunt aequales in magna figura vel parva. Et quia rationes seu definitiones figurarum abstrahunt a tanta vel tanta quantitate — licet non simpliciter abstrahant a quantitate —: idcirco, in quantum sic acceptae, non sunt maiores in uno quam in alio. — Maior tamen ^(a) propositio huius rationis est falsa, si illud, quod dicitur esse aequale in magno et parvo et ubique totum, sit universalium aliquid secundum intellectum tantum, eo modo quo universale dicitur esse unum et idem in multis. Quod enim tali modo est unum et idem in multis, non est Deus. — Vel e contrario minor est falsa, si ratio, quae dicitur esse aequalis in figuris, inaequaliter sumatur pro aliquo uno secundum rem, nisi per rationem circuli intelligamus rationem idealem quae vere est Deus. Illa tamen non videtur a nobis, quando intelligimus rationem circuli aequaliter participatam ab omnibus circulis.

Ad sextum dicendum quod minor est falsa, si ratio senarii et aliorum numerorum sumatur pro eorum definitione aut qualicunque proprietate vel descriptione secundum quas intellectus intelligit illa quorum sunt et ipsorum perfectiones. Non enim definitiones rerum aut perfectiones manent rebus destructis nisi forte secundum intellectum seu in intellectu. Rationes autem earum ^(b) ideales, quamvis maneant rebus destructis, non tamen sunt illae rationes quae a nobis certitudinaliter apprehenduntur, quando cogitamus de perfectionibus et conditionibus rerum, etiam universaliter. Verum est tamen quod ratio senarii et eius perfectio pro tanto manere dicitur rebus destructis et prior fuisse, quia in quantum est absolute et universaliter intellecta, abstrahit ab omni re particulari et ab omni tempore et loco, et eadem ratione omnia alia universalia dicuntur esse ubique et semper. Non enim posito quod omnis veritas aut mundus interisset, verum erit mundum et veritatem interisse secundum rem veritate illa quam proprie significat haec propositio « et hoc praedicatur verum ». Veritas enim per hoc significata non

^(a) B⁷ *Tamen maior* pro *M. t.* quae B⁶ habet.
eorum.

^(b) Ita B⁶, B⁷

est veritas increata, quia veritas per hoc significata est veritas habitudinis et compositionis praedicati cum subiecto et quia eadem veritas per propositionem significatur quae etiam ab intellectu intelligitur et quam intendit per propositionem exprimere et significare.

Possumus autem veritatem talium propositionum intelligere absque hoc quod videamus vel intelligamus Deum aut aliquid divinum. Qui etiam in logicis sic argueret, secundum communem modum arguendi peccaret per secundum quid et simpliciter. Si enim omnis veritas interiit, non sequitur quod sit verum veritatem interisse, nisi forte esset aliquis intellectus hoc intelligens aut aliqua propositio hoc significans. Et tunc non esset verum nisi secundum quid. Non enim esset verum in se et secundum se, sed solum in intelligente vel significante. Et pro tanto verum est quod huiusmodi propositiones fuerunt verae ab aeterno, quia veraciter intelligebantur ab intellectu divino. Illam tamen veritatem qua sic ab aeterno erant verae nos non videmus. Nec oportet quod semper eam intelligamus, quando intelligimus propositiones tales secundum se et per comparisonem ad ea quae affirmant vel negant. Quod autem dixi veritatem istarum propositionum secundum quid esse in intelligente et ita secundum quid fuisse in Deo: intelligo de veritate significati earum quae erat obiectum divini intellectus, non de veritate divini intelligere. Licet enim veritas divini intelligere sit veritas simpliciter et summa, obiecta tamen e contrario, quantum ad naturas et veritates quae eis competunt secundum se, non sunt in Deo nisi secundum quid, quia non sunt ibi nisi sicut in causa vel sicut in exprimente.

Ad septimum dicendum quod universale aut quaecunque veritas propositionum necessariarum non sunt realiter praesentia intelligentibus ea, sed solum per species memoriales. Et ideo non idem secundum rem mihi est praesens et tibi, sed solum idem secundum rationem. Quod autem sic est praesens pluribus intellectibus non oportet quod sit Deus nec etiam res aliqua extra intellectum intelligentium.

Ad octavum dicendum quod de primis principiis et ^(a) propositionibus numerorum seu arithmeticae et aliarum scientiarum non possumus iudicare quare ita sint vel quare ita se habeant, pro eo quod, in quantum talia, non convenit eis

(^a) Add. interl.; *principiis et propositionibus ex propositionibus et principiis.*

habere causam, per « quare » autem vel « propter quid » causam aliquam quaerimus. Cum enim, in quantum sunt sic intellectae, sint universalis et abstracta ab omni conditione particulari, in quantum autem talia, nullum habeant respectum ad causam aliquam actualem, maxime ad causam efficientem vel finalem, quia, in quantum talia, non sunt causabilia in esse vel ponibilia, et quia pro eo quod sunt prima et immediata, praedicatum non inest subiecto per aliquam causam intermediam unientem ea, quasi prius essent secundum suam rationem divisa aut divisibilia: ideo de eis non potest iudicari iudicio reddente causam eius de quo iudicium fertur. Quamvis autem ipsa, in quantum talia, causam non habeant, ac per hoc de eis, in quantum talibus, non possumus iudicare: non propter hoc sequitur quod ponant aliquid secundum rem quod sit realiter tale. Alias sequitur indubitanter quod prima principia seu veritates significatae per primas propositiones immediatas essent aliquid extra intellectum in actu, nullam habentia causam et quod essent increata et sic per consequens Deus. Et tunc quaelibet formalis definitio esset Deus. Illud ^(a) autem cui ex eo, quod secundum rem et in actu habet, convenit non posse sic iudicari est Deus. Et sub hoc sensu prima propositio est vera et etiam minor, si regulae sumantur pro ideis aeternis et non pro principiis et propositionibus primis scientiarum.

Ad nonum dicendum quod, licet imperfectum, in quantum imperfectum, non possit cognosci sine cognitione perfecti: tamen id quod est imperfectum bene potest cognosci sine cognitione perfecti. Et sic unitas creata bene potest cognosci sine unitate increata, licet non possit cognosci eius imperfectio nisi respectu illius quae est perfecta. Et quantum ad illud oportet prius apprehendi rationem unitatis perfectae, quam alia ex eius comparatione iudicetur imperfecta. Non tamen propter hoc oportet quod apprehendatur positive et praesentialiter et immediate; quoniam sufficit ad hoc iudicium quod apprehendatur per rationem negativam et per positivam rationem unitatis creatae non habentem in se ad minus expresse rationem imperfectionis seu conditionum imperfectarum sine quibus actu esse non potest.

Ad decimum dicendum quod, licet in acie nostra fiat aliquando fortassis aliqua species immediate a Deo tanquam a causa immediate efficiente: non tamen secundum commu-

(^a) Ita B^s, B⁷ *Ad illud*.

nem cursum huius vitae informatur immediate ab eo ut ab obiecto immediato. Unde speciem quaestionis, si est, et, quid est, et consimilium formamus ex iis quae ex rebus apprehendimus, scilicet, ex applicatione esse creati et aliarum conditionum realium. Alias nullam rationem quidditatum et definitionum rerum creatarum acciperet acies nostra ab ipsis rebus, sed a solo Deo. Nec curo hic quomocunque acies nostra dicatur aliquid accipere a rebus seu ab obiectis, scilicet, effective sive occasionaliter.

Ad undecimum patet ex praemissis. Unitas enim non obicitur nobis nisi per species memoriales. Si autem esset secundum se praesentialiter obiecta mihi in hoc loco et ei qui est in oriente, concedo quod esset Deus. Quamvis autem non sit aliquid extra reale, non tamen potest a me fingi, quando volo et ubi volo, sicut ^(a) Roma vel sol; quia ipsa, in quantum est repraesentata vel intellecta a specie memoriali vel a specie intellectus, est abstracta ab omni conditione locali et temporis.

Ad id autem quod subiungitur, ubi scilicet videantur regulae iustitiae et consimiles: dicendum quod si per le « ubi » quaeratur locus ipsius obiecti, ut in illo existens vel existere videatur, sicut et verba Augustini secundum superficiem exteriorem sonare videntur tam hic quam in auctoritatibus immediate praemissis, quod sic non est dare locum nec aliquid ^(b) ubi videantur; quia secundum rem, sicut nihil sunt, ita nusquam sunt, nisi forte in particularibus suis actu existentibus, quae tamen ad propositum nihil faciunt, quia ipsae, in quantum tales, non plus respiciunt existentia quam non existentia. Et loquor de regulis, secundum quod per eas accipimus prima principia tam in moralibus quam in aliis scientiis. Quae non sunt incommutabiles simpliciter, sed solum secundum quid et conditionaliter. Et ideo de eis sic acceptis non oportebit quaerere ubi videantur, maxime cum intelligimus quid est iustitia seu definitionem iustitiae, quia hoc possumus absque hoc quod tunc videamus aut intelligamus ideas aeternas.

Si autem per le « ubi » quaeratur ^(c) locus visionis respectu ^(d) ipsius videntis, sic non est dubium quod in mente videntur definitiones et regulae iustitiae et aliarum virtutum, quia visio earum est vere in mente et species ipsas reprae-

^(a) B⁷ add. *per* quod B⁶ om.
interl. ex *quaeretur*.

^(b) In mg., del. *nec*.
^(d) Ita B⁶, B⁷ *unde*.

^(c) Corr.

sentans. Accipiendo autem regulas secundum primum modum et le « ubi » secundum modum secundum: tunc, licet mentes nostrae sint mutabiles, a nobis videri possunt; tum quia immutabilitas regularum primo modo acceptarum est immutabilitas solum secundum quid compatiens se cum mutabilitate reali; tum quia immutabilia bene possunt videri per species et visiones mutabiles. Potest autem intellectus speciem iustitiae ex rebus accipere, sive hoc fiat occasionaliter sive effective, quia potest extrahere rationem sui subiecti ex experimento voluntatis suae, rationem vere generis ex experimento habituum vel habitualium affectionum quarumcunque ipsius voluntatis, rationem vero differentiae sumptam a parte obiecti ex ratione boni moralis. Et sic ex variis potest colligere rationem generis et differentiarum. Aut hic erit intelligere definitionem iustitiae in generali, non autem aliquam iustitiam vel formam iustitiae realiter sibi obiectam videre. Cognito autem quid est iustitia in generali potest per signa exteriora manuduci ad hoc quod cognoscat eam in aliquo homine esse. Intellectus enim seu cognitio significati in generali praecedit cognitionem signi, in quantum signum. Cognitio autem signi praecedit cognitionem existentiae significati in hoc vel in illo, sicut in tractatu de signis habet ostendi. Quia autem in abstractionibus talium rationum non est fictio aut mendacium, sicut est in fictionibus imaginariis: ideo formatio vel inventio talium rationum est in certitudine. Et quia, cum conceptum meum^(a) de rationibus meis huiusmodi aliis profero, ipsi ex his quae experti sunt occasione dicti mei possunt consimilem conceptum formare: ideo, statim cum intelligunt dictum meum, approbant tanquam certum. Hoc autem non est dare in iis de quibus opponebatur.

De puero autem qui de geometria peritissime respondebat dicendum quod intellectus noster ex rebus particulare et actu existentibus potens est statim abstrahere et accipere rationes communes entis et habitudines eorum et per illa deducere se in particulares conclusiones et habitudines entium seu scientiarum. Et secundum quod intellectus est ingeniosior et perspicacior, secundum hoc celerius et perspicacius potest conclusiones ex principiis deducere, maxime quando ex ordinata interrogatione alicuius sapientis iuvatur. Et sic potuit fieri in puero illo.

(a) B⁷ add. *et quod* B⁶ om.

Ad duodecimum dicendum quod intueri aliquid ut absens est duplex. Aut ita quod ratio loci aut temporis alicuius absentis cadat aut concurrat in obiecto repraesentato seu in repraesentatione ipsius. Et sic non quicquid intuemur per speciem memorialem intuemur ut absens, utpote, quando intelligimus rationes rerum abstractas a conditionibus loci et temporis. Et istae quidem videntur intelligi ut praesentes, quia nulla ratio distantiae secundum tempus aut secundum locum in eis cernitur. Alio modo dicitur intueri aliquid ut absens, pro eo quod ipsum secundum se non est praesentia-liter obiectum. Et hoc modo vera est propositio prima.

Probationes autem minoris pro tanto sunt verae secundum primum modum. Ratio enim iustitiae et ceterarum virtutum absolute et universaliter accepta pro tanto videtur nostro animo esse praesens, quia sine omni ratione cuiuscunque distantiae cernitur et intelligitur, quamvis auctoritatem illam Augustini, de XII *Super Genesim*, quidam sic exponant^(a) dicentes quod pro tanto Augustinus dicit dilectionem^(b) et ceteras virtutes per se videri et non per species sui similes, quia non videntur per species facientes^(c) aliud genus visionis, sicut species imaginariae faciunt aliud genus visionis a visione corporali. Quod^(d) ex hoc probant quod occasione trium generum visionis loquitur de hoc ibi et quia obiecta^(e) inde specificat, quod non videntur per species absentes, sicut corpora per species imaginarias. Probant etiam ex hoc, quia XIV *De Trinitate*, capitulo 3, dicit⁽¹⁾ Augustinus quod in patria recordabuntur de fide praeterita per aliquam similitudinem in memoria derelictam. Quamvis autem hoc non asserit Augustinus, tamen intentio esse videtur quod ratio virtutum, prout abstrahit ab hac et ab illa, non videatur nisi per speciem in acie existentem, ita quod non offerant se aciei intellectus per aliquas species memoriales. Virtutes tamen et affectiones istae vel illae in hoc tempore vel illo existentes possunt secundum eum per species memoriales ut praeteritae praesentari, sicut patet per auctoritatem allegatam ex X *Confessionum*. Unde quando dicit quod fidei recordabimur per similitudinem in memoria derelictam: non accipit^(f) ibi nomine fidei rationem fidei

(^a) Ita B⁶, B⁷ *exponunt*. (^b) Ita B⁶, B⁷ *delectationem*. (^c) Ita B⁶, B⁷ *intuentes*. (^d) B⁷ B⁶ *Quia*. (^e) Ita B⁶, B⁷ *aliquando*. (^f) Corr. interl. ex *accipi*.

(¹) Cfr. PL 42, 1038 sq.

generalem et absolutam, sed fidem particularem quae determinatio temporis fuit in animo reminiscentis.

Ad rationes autem quae ad probandam minorem inducuntur dicendum ad primam quod de omni, quod intuemur ut absens, secundo modo possumus dubitare an ita sit sicut cogitamus vel non. Rationem autem universalem iustitiae non ^(a) intuemur hoc modo ut absentem, sed solum secundum primum modum. — Ad secundum autem dicendum quod non solum per causam vel per effectum possumus aliquid certitudinaliter scire, sed etiam per inductionem et experimentum. Per hoc enim rationes primorum principiorum accipimus, sicut dicit Aristoteles, I *Ethicorum* ⁽¹⁾ et in *Posterioribus* suis ⁽²⁾. Et tamen omnes viae istae possunt concurrere ad colligendam definitionem iustitiae et consimilium, sicut ex superioribus patet et pertractanti diligenter potest plenius patere.

Ad decimum tertium dicendum quod hoc fuit unum inter alia quare Plato posuit ⁽³⁾ quod nihil addisceremus, quia omnis addiscens vel quaerens alicuius rei notitiam prius secundum eum sciebat illam. Ad quod respondet Aristoteles, I *Posteriorum* ⁽⁴⁾, quod omnem conclusionem quam addiscimus prius sciebamur in suo universali vel in primis propositionibus, ignorabamus autem in particulari et secundum se. Et sic in proposito dico quod possum diligere aliquid quod ignoro secundum se et in particulari, scio autem in universali et in sua causa. Dilectio tamen huiusmodi non est determinata et specificata ad huiusmodi obiectum, sicut quando est sibi cognitum secundum se et in particulari.

Ad decimum quartum dicendum quod primi positores praedicti erroris imposuerunt Augustino quod in praedictis capitulis vellet dicere quod propter hoc Deus diceretur caritas nostra movens nos ad diligendum alia, quia esset obiectum principale voluntatis et caritatis nostrae et sui praesentia tanquam obiectum immediatum eam intime ad sui amorem inflammans et afficiens. Unde praedicti dicebant quod Magister acceperat ⁽⁵⁾ falso mentem eius, di-

^(a) In mg.

⁽¹⁾ Cfr. lib. VI, 3, 1139 a 26 sqq. ⁽²⁾ Cfr. *Analytica post.*, II, 19, 99 b 15 sqq. ⁽³⁾ Cfr. *Menon*, 85 C sqq. ⁽⁴⁾ Cfr. *Analytica post.*, I, 1, 71 a 23 sqq. ⁽⁵⁾ Cfr. Petrus Lombardus, *Sententiae*, lib. III, dist. 27, n. 3 (PL 192, 812 sq.).

cendo quod Augustinus ibi vellet quod Deus esset motor voluntatis nostrae ad diligendum se et alia quasi per modum habitus et virtutis, ita quod Deus respectu actus^(a) caritatis erat loco habitus, licet non esset habitus, et ita quod non esset in nobis habitus caritatis; quia, ut praedicti dicebant, non aliter voluit Augustinus quod caritas aeterna faceret nos diligere se et alia quam eo modo quo secundum eos voluit quod veritas seu regula aeterna faciat nos intelligere omnia quaecunque intelligimus. Quod secundum eos, ut supra dictum est, facit non sicut efficiens, sed sicut obiectum primo cognitum et sicut primum principium praecognitum ostendit conclusiones ex eo deductas aut deducibiles. De dicto autem istorum quod manifeste erroneum^(b) est non curo.

Quidam autem magni viri volunt quod, licet intellectus viatoris non possit Deum immediate attingere, caritas tamen potest^(c). Et isti dicunt quod quaedam est cognitio experimentalis spectans ad affectum, non autem ad intellectum, et hac potest Deus immediate bene percipi et attingi, etiam in vita ista. Et de hac sufficit quod verificetur prima propositio, quia cognitio est intimissima et certissima magis quam intellectualis.

Quia tamen super hoc contrarie opinati sunt, sicut super librum *Dionysii* habet recitari: ideo possumus etiam aliter dicere secundum alios quod Deus et caritas eius intime movet nos ad diligendum sicut intime et praesentialissime efficiens habitus caritatis nostrae. Et ad hoc non oportet quod praecedat ipsius praesentialis cognitio. In quantum autem obiectum non movet voluntatem nisi secundum quod est cognitum et secundum quod est per intermediam cognitionem voluntati praesentatum: ad hoc sufficit fides et cognitio quae stat cum fide. Quae est cognitio mediata et de absenti et non viso. Licet autem quantum ad hoc Deus non esset obiectum immediatum voluntatis, hoc est, quamvis non sit obiectum immediate voluntati praesentatum: nihilominus tamen respectu caritatis pro tanto semper est obiectum primum et immediatum, quia non per aliud obiectum intermedium a caritate diligitur nec propter aliud obiectum.

Ad decimum quintum dicendum quod prima propositio non est vera secundum omnem modum. Licet enim praedicti inventores erroris praefati imposuerint Augustino

(a) Ita B⁶, B⁷ *actu*.

(b) Al. m. corr. m. e.

(c) Ita B⁶, B⁷ *est*.

quod vellet divinam bonitatem et iustitiam, honestatem et fortitudinem esse immediata obiecta virtutum, etiam illarum quae cardinales dicuntur, ita quod habitus castitatis et eius internus actus immediate attingeret castitatem seu puritatem divinam et quod appetitus beatitudinis determinatae et fixae attingeret summam bonitatem et felicitatem, quamvis appetens non adverteret eam esse Deum: haec tamen indubitanter erronea sunt. Virtutes enim non theologicae habent pro obiecto immediato rationes diversas boni moralis universaliter acceptas. Quae secundum rei veritatem non sunt aeternae nec incommutabiles ac per hoc nec Deus. Appetitus autem beatitudinis, licet bonum summum habeat pro obiecto, non tamen offertur ei nisi per intermedium intellectum et eo modo solum quo est intellectum. Non cognoscitur autem a nobis in via, etiam quando propriissime et determinatissime cognoscitur, nisi per negationem et superpositionem abstractam a ratione boni creati universaliter accepta. Si autem aliquando Deus dicatur esse principale obiectum virtutum, tunc sumitur principale obiectum pro fine ultimo. Qui est obiectum virtutum superiorum per quas movet inferiores virtutes ad sua propria obiecta in ordine ad se ipsum. Nulla autem virtus est completa vel meritoria, nisi sit ordinata ad Deum tanquam ad finem. Et pro tanto potest verificari superficialis intellectus auctoritatum Augustini. De reali enim intellectu earum varias opiniones sapientium, ut iam dixi, inferius recitabo.

Minor etiam non est vera, quia obiectum principale virtutum, sive sit creatum sive increatum, non est immediate visum a nobis communiter, sed per species memoriales oblatum.

Ad decimum sextum dicendum quod, licet Deus et Trinitas, quae Deus est, et quicquid ipse est non possit a nobis cognosci sufficienter per aliquid creatum, quantumcunque sit simile: potest tamen secundum illum modum sufficientissime qui competit huic vitae. Licet etiam Deus nec aliquid eius possit cognosci a nobis per aliquid simile^(a) univocum, quod scilicet sit simile eiusdem speciei vel generis cum Deo, sicut possumus humanitatem Christi per aliam eiusdem speciei et animalitatem suam per aliam eiusdem generis: possumus tamen per simile analogum. Et hoc sufficit ad hoc quod fides nostra de Deo non sit ficta vel falsa,

(a) Al. m. mg.

quia huiusmodi cognitio est certitudinalis et non fictitia. Quorum oppositum habet cognitio seu fictio imaginaria secundum quam cogitamus saepe formam faciei Virginis vel Alexandriae.

Ad decimum septimum dicendum quod regulae^(a) illae seu rationes ex quarum aggregatione colligimus seu componimus definitionem^(b) animi non sunt aliud quam rationes generum et differentiarum ipsius animi nec sunt incommutabiles nisi secundum quid. Alias omnes partes definitionis essent Deus. Possumus autem partes definitionis animi colligere ex experimento nostri proprii animi et ex effectibus aliorum animorum in corporibus propriis. Et quia unusquisque habet animum proprium sibi notum, et aliorum animorum signa et effectus possunt unicuique per proprios sensus innotescere: ideo omnes possunt ex iis quae in rebus et in se experiuntur partes definitionis animi et totam definitionem eius abstrahere et intelligere. Et ideo unus homo hoc potest sicut et alius.

Ad duodevicesimum dicendum quod intellectus noster non potest convertere se ad Deum directe et immediate, sed solum per intermedium speculum creaturae. Et haec est, sicut credo, causa per se et immediata quare non possumus Deum videre in via. Quare autem non possit aspectum suum immediate ad Deum dirigere et figere, credo quod potissima causa est defectus luminis et virtutis intellectus nostri respectu excellentiae tanti obiecti et respectu actus potentis habere ipsum pro obiecto. Hic autem defectus partim sequitur modum creationis intellectualis naturae, partim lapsum ipsius.

Ad undevicesimum dicendum quod minor potest intelligi dupliciter, quia aliquid potest dici per se et in se apprehendi, pro eo quod praesentialiter et per se movet intellectum et in se figit eum. Et secundum hoc propositio est falsa. Possumus enim aliquid perfecte distinguere ab omni alio, quamvis non sit per se et in se sic apprehensum. Potest etiam dici aliquid apprehensum per se et in se, quia licet intellectus per aliud obiectum intermedium apprehendat ipsum, tamen non sistit in illo obiecto intermedio, sed per ipsum vere aspicit illud aliud, etiam in quantum est aliud ab ipso. Et hoc sufficit ad hoc quod ab intellectu possit fieri huiusmodi distinctio.

(^a) Al. m. mg., del. *et*.

(^b) Ita B^s, B⁷ *differentiam*.

Ad vicesimum dicendum quod regulae scientiarum a nobis inveniuntur, quando per inquisitionem vel doctrinam de novo incipimus eas ^(a) scire, non per hoc quod eas realiter attingamus aut aliquam veritatem earum realem, quia ipsae nihil tale habent vel sunt. Sed propter hoc solum dicuntur inveniri, quia intelligentia earum non est fictitia, sed potius sequens leges veri luminis intelligibilis et possibilitatis creaturae. Aspiciendo enim veritates huiusmodi regularum nihil aliud aspicit quam possibilitatem vel impossibilitatem essentiarum et habitudinum rerum creabilium et creatarum.

Ad vicesimum primum dicendum quod reminisci vel commemorare possunt accipi proprie, secundum quod ferantur in praeteritum sub ratione praeteriti. Et sic maior est ^(b) vera, minor falsa. Possunt autem accipi communiter pro reditu ^(c) ad aliquid, quod licet prius non intellexerit nec ad illud prius conversa fuerit, debuit tamen non ignorasse, sed potius intellexisse et ad illud conversa fuisse. Et hoc modo vera est minor, falsa autem maior.

Ad vicesimum secundum dicendum quod illuminatione naturali Deus omnem hominem illuminat, dando sibi lumen intellectuale seu potentiam intellectivam, proponendo obiecta ex quorum aspectu et intelligentia, sive Dei sive rerum, illuminari possit. Neque enim infantes aliter illuminat, cum tunc actu nihil intelligant. Illuminatione tamen gratiae illuminat omnes qui gratiam suscipiunt ^(d) et qui per gratiam et ad gratiam diriguntur. Et quia nullus potest illuminari nisi ab eo, ideo omnes dicuntur illuminari ab eo; sicut quando non est nisi unus magister in una civitate, ipse dicitur docere omnes pueros civitatis, licet multi non doceantur ab eo. Et hoc modo verum est quod unus magister noster Christus est ^(e) et ipse docet omnem hominem scientiam. Haec enim auctoritates, licet possint intelligi secundum primum modum, secundum intellectum tamen litterae unde accipiuntur magis proprie intelliguntur secundum modum secundum, quamvis propter hoc omnino non appareat quod Deus immediate nos doceat; quia etiam posito quod per medios angelos et homines nos illuminet et per intermediam traditionem Scripturarum et Sacramentorum secundum modum Dionysii ⁽¹⁾,

(a) B⁷ B⁶ *ea*. (b) Ita B⁶, B⁷ om. (c) B⁶ *reditu*. (d) Al. m. corr. (e) Ita B⁶, B⁷ om.

(1) Cfr. locos in corpore huius quaestionis allegatos.

adhuc tamen est Christus unus solus principalis et summus magister et omnes illuminans et docens.

Istae etiam auctoritates non multum faciunt ad propositum, quia hic non quaeritur an Deus immediate nos doceat, sed an sit obiectum a nobis immediate visum. Obiectum autem, in quantum obiectum, non habet rationem doctoris vel magistri nisi impropriissime. Apostolus autem non intendit dicere quod sibi et coapostolis suis Deus revelaverit divina per modum clarae visionis, sed per modum certitudinalis contemplationis et per modum intimae et superexcessivae degustationis. Et pro tanto dicit quod *revelata facie gloriam Domini speculantur* ^(a), quia non sub velaminibus figurarum, sed potius intellectualiter et superintellectualiter. Et secundum hunc modum exponit Abbas ⁽¹⁾ illud de Moyse, scilicet, quod palam et non per aenigma Deum vidit.

Ad vicesimum tertium dicendum quod aliquid cognosci infallibiliter et immutabiliter potest intelligi dupliciter. Aut ita quod ista adverbia determinant le « cognosci » respectu obiecti, sub hoc sensu, « hoc cognoscitur infallibiliter et immutabiliter, id est, cognitio scitur esse infallibilis et immutabilis ». Aut possunt determinare le « cognosci » respectu cognoscentis, sub hoc sensu, « hic cognoscitur immutabiliter et infallibiliter, id est, cognoscitur per habitum et actum immutabilem et infallibilem et infalsificabilem ». Primo modo potest aliquid cognosci a nobis infallibiliter et immutabiliter, secundo vero modo non potest nisi pro tanto quod habitus et actus quibus apprehenduntur veritates necessariae non possunt variari de vero in falsum, licet possint totaliter deperire et alii habitus et actus falsi possint eis succedere. Prima ergo propositio huius rationis est falsa acceptis illis adverbiiis secundum primum modum, et tunc secundum hunc modum solum facit contra propositum.

Quod autem ad probationem ipsius affertur quod omnis certificatio iudicii est per aliquod unum fixum et immobili-ter aeternum: aut per le « aliquod » intelligimus potentiam vel habitum vel actum vel quodcunque concurrens ad actum intelligendi ut principium effectivum. Certificatio autem iudicii non oportet quod sit per aliam potentiam vel habitum vel ^(b) quodcunque aliud principium effectivum, quae sint

^(a) B⁶ *speculatur*. - ^(b) Ita B⁶, B⁷ om.

⁽¹⁾ Videtur Abbas Vercellensis — Thomas Gallus — esse, cuius opera nondum edita sunt.

fixa et immobilia nisi fixatione et immobilitate quae competit potentiae creatae et habitui creato. Et idem est de actu. Certificatio autem iudicii per aliquod obiectum fixum potest in nobis esse eodem modo quo de conclusionibus iudicamus per principia prius a nobis cognita. Et sic oportet quod omne obiectum, quod de se non est certum, ex relatione ad aliud obiectum, quod de se est certum, certitudinem recipiat. Obiectum autem quod de se est certum, sicut sunt prima principia, non oportet quod per aliud certificetur. Haec autem, sicut supra dictum est, non sunt certa et immutabilia nisi secundum quid et in quantum intellecta, et non in quantum extra intellectum actu existentia.

Ad vicesimum quartum dicendum quod, sicut est aliud ipsum significatum ab ipsa propositione, ita et veritas significati a veritate propositionis. Sed tamen nec significatum nec veritas significati differt semper realiter a propositione significante, sed solum secundum rationem; sicut nec idea differt semper ab ideato realiter, ita quod ideatum semper ponat actu aliam rem ab idea. Sicut enim in quibusdam passivum nihil ponit aliud actualiter quam suum activum, ut laudari et amari non ponunt aliud quam ponant laudare et amare: sic nec significari aut intelligi oportet quod semper aliud actu ponant quam ponant significare^(a) et intelligere. Et loquor de significato^(b) orationis, secundum quod eius signum dicitur conceptus mentis per quem res intelligitur et oratio formatur. Veritas igitur et necessitas significati nihil ponunt aliud quam veritatem signi vel conceptus mentalis. Nec intelligo quod ponant aliam necessitatem formalem in ipso conceptu, sed eo modo quo obiectum, in quantum obiectum, dicitur esse in intellectu, sic et necessitas intellecta, in quantum est obiectum apprehensum, dicitur esse in intellectu seu in eius conceptu. Non etiam haec necessitas dicitur intellecta, quasi intellectus intelligat aliam necessitatem absolutam, sed solum conditionalem, facta scilicet prius per intellectum praesuppositione subiecti seu antecedentis, sicut in responsione secundi argumenti fuit tactum.

Ad vicesimum quintum dicendum quod veritas orationis simpliciter et proprie non causatur a veritate rei, quia res non est causa effectiva alicuius substantialis vel accidentalis quod sit in ipsa oratione, cum frequenter loquamur de rebus absentibus et de non existentibus. Pro tanto

^(a) Ita B⁶, B⁷ *signare*.

^(b) Ita B⁶, B⁷ *signato*.

tamen potest dici causa, quia oportet orationem conformari rei seu significato suo ad hoc quod sit vera. Et hoc est quod dicitur ab eo quod res est vel non est et cetera. — Quod autem dicitur quod ad solam mutationem rei oratio mutatur de veritate in falsitatem et e contrario: non est intelligendum quod hoc fiat per hoc quod orationi aliquid adveniat formaliter et depereat, quia hoc non est verum, sed eo modo quo Petrus similis Paulo in albedine dicitur esse mutatus et factus dissimilis, sola mutatione facta in Paulo, utpote, facto nigro et nulla reali mutatione facta in Petro. Quod quomodo habeat fieri in tractatu de relationibus habet tangi. Posito etiam quod veritas orationis causaretur a veritate rei, tunc oratio ista « mundus non est » et consimiles causarentur a veritate et a re quam directe significant et non solum a veritate increata. Unde argumentum huiusmodi et consimile probat multas veritates increatas potius quam unam.

Ad vicesimum sextum dicendum quod altera pars contradictoriarum non est vera vel falsa, nisi prius ponatur esse vel in se vel in intellectu. Quod enim nullo modo est, nullam habet veritatem vel falsitatem. Secundum autem quod se habet ad esse, sic se habet ad veritatem. Et quia unus intellectus fuit ab aeterno intelligens omnes contradictiones, ideo in ipso una pars semper fuit vera et altera falsa. Et quia etiam intellectus creatus non potest intelligere contradictionem, quin eo ipso ponatur^(a) ab ipso et in ipso: idcirco nunquam potuit intelligere, quin altera pars esset vera vel falsa in suo intellectu, licet bene potuerit intelligere et possit quod neutra pars esset aliquando vera, aliquando falsa seu quod neutra pars aliquam veritatem vel falsitatem realem poneret in re significata.

Ad vicesimum septimum dicendum quod rectitudo illa quam nos intelligimus, quando affirmamus quod rectum est hanc orationem vel^(b) illam sic vel sic debere significare non est aliud quam ordo debitus signi ad significatum^(c); non enim est aliud quam debitum sic vel sic significandi. Nulla autem res potest aliquid debere seu aliquod debitum habere, nisi prius ponatur in esse; quod enim nihil est nihil^(d) debet habere, et^(e) nulla oratio debet sic vel sic significare, antequam sit. Quod autem a nobis intelligitur hoc debere habere,

^(a) B⁷ B⁶ *ponantur*.

^(b) Al. m. ex *ve*.

^(c) B⁷ B⁶ *signatum*.

^(d) B⁷ om. *e. n.* quae B⁶ habet.

^(e) Ita B⁶, B⁷ om.; B⁶ add. *se ante habere*.

priusquam sit seu dum non est: hoc non fit, nisi prius facta praesuppositione existentiae suae, ut, quod si est, sic debet significare, vel si esset, sic deberet, vel si fuit, sic debuit, vel si erit, sic debebit, nihil est aliud intelligendum de huiusmodi debito quam de aliis habitudinibus necessariis. Sicut enim res quarum sunt non possunt intelligi sine eis, quamvis nec res nec ipsae ponant aliquid in actu: sic nec oratio nec aliquod signum potest intelligi sine huiusmodi debito, quamvis nec ipsa oratio nec ipsum debitum sint aliquid in actu, sicut nec creatura rationalis potest intelligi sine debito honorandi creatorem et sic de consimilibus.

Posito etiam quod huiusmodi rectitudo seu debitum esset aliquid ante ipsam orationem, non video quomodo hoc sane possit dici Deus, licet in divina lege praefixum sit quid res vel signa habere vel non habere debeant. Illa tamen lex non est illa rectitudo nec illud debitum quod nos intelligimus, quandocunque intelligimus quod rectum est et debitum quod sic vel sic significet. Veritas tamen orationis non est aliud quam actualis impletio sui debiti, quando scilicet ita actu significat sicut debet. Rectitudo enim illa qua rectum est quod sic significet est rectitudo debiti, quae est alia a rectitudine impletionis, sicut rectitudo debiti iustitiae praecedit in me rectitudinem ipsius habitus iustitiae.

Ad duodetricesimum dicendum quod rationem rerum in Deo esse potest intelligi dupliciter. Uno modo pro ratione exemplari, et hoc idem est quod idea seu ratio rerum expressiva. Alio modo pro ratione seu definitione et quidditate rerum, et haec non est in Deo tanquam exprimens, sed tanquam expressa, nec est ibi, ut ita dicam, formaliter, sed solum sicut obiectum expressum et intellectum est in exemplari exprimente. Et secundum hos duos modos diversimode possunt verificari maior et minor.

Ad undetricesimum dicendum quod correlativum, in quantum tale, non potest intelligi sine suo correlativo, id tamen quod refertur potest intelligi sine eo. Et quamquam creaturae sit essentialis relatio qua refertur ad Deum: potest tamen intelligi sine illa, sicut ratio scientiae in Deo sine ratione amoris. Quando enim in una simplici essentia duae rationes comprehenduntur, illa essentia potest intelligi secundum unam^(a) illarum rationum, non intelligendo eam secundum alteram, quamvis secundum totam intelligibilitatem

(^a) Al. m. ing., del. viam.

suam non intelligatur, nisi intelligatur secundum omnes rationes suas quas habet.

Ad tricesimum dicendum quod, licet in iis quae de se sunt sufficientia ad tendendum in aliquid sine medio possit verificari maior propositio: non tamen in iis quae per naturam suam sunt determinata ad tendendum in aliquid per medium, ita quod non sunt ordinata ad illud sine medio, nec in iis quae de se non sunt potentia ad tendendum in illud sine medio, sicut videmus quod voluntas non potest movere exteriora corpora nisi per corpus proprium nec proprium corpus nisi per intermedias virtutes motivas nec visus ^(a) potest apprehendere obiectum suum nisi sub distantia intermedia. Sic autem est in proposito. Intellectus enim noster non potest tendere in Deum immediate, nec tamen quando divertit ad creaturam, ut ex ea assurgat ad cognitionem Dei, elongat se aut obliquat à Deo nec obfuscatur se, quia licet medium sit obliquum et fuscum respectu divinae claritatis et cognitionis beatorum, non tamen respectu intellectus et cognitionis nostrae, immo est sibi proportionatum et sic quaedam via et scala.

Ad tricesimum primum dicendum quod intellectus noster potest intelligi elevari per se ipsum in Deum dupliciter. Aut enim per se ipsum sicut per quoddam medium deducens. Et sic fortius potest elevari in Deum per inspectionem suae intellectualis naturae quam per inspectionem sensibilem. Aut per se ipsum potest intelligi elevari sicut per sufficiens principium suae actionis absque exigentia aliquius obiecti intermedii. Et hoc modo non sequitur quod, si per sensibilia intermedia, quod per se hoc modo possit, licet posset sequi quod, si per sensibilia hoc posset tanquam per principium efficiens et sufficiens, quod tunc hoc multo magis posset per se. Sciendum tamen quod, licet intellectus noster de sui natura sit nobilior medium ad divinam cognitionem: non tamen est omnino melius respectu cognitionis nostrae, quia non quantum excedit natura intellectus nostri naturam sensibilem, non tantum clarius cognoscimus naturam nostram quam naturam sensibilem. Potentiores enim sumus ad cognoscenda sensibilia quam intellectualia, et pro tanto sensibilia habent rationem nobilioris medii.

Ad tricesimum secundum dicendum quod fides dicitur inniti primae veritati per se et immediate, non quia

(^a) Ita B⁶, B⁷ unus.

per fidem apprehendamus Deum nude et clare et sine medio, cum eius actus potius sit credere invisum quam apprehendere, sed quia veritates articulorum absolute credit, non propter aliquam ^(a) rationem vel causam concludentem ipsas. De hoc tamen alibi magis.

Ea vero quae in contrarium obiciuntur pro tanto possunt concedi, in quantum probant Deum non ab omnibus immediate videri.

Quia tamen primum aliquod falsum assumit, ideo dicendum quod Augustinus non videtur velle dicere quod notio habitualis beatitudinis ^(b) et sapientiae impressa nobis dicat aliquam ^(c) speciem in nostra memoria existentem, quia si hoc, tunc intellectus ante apprehensionem rerum potuisset in memoria sua intueri rationem sapientiae, beatitudinis et consimilium, et cum ipse dicat ⁽¹⁾, XIV *De Trinitate*, quod si ^(d) anima semper et naturaliter habuerit et habet cognitionem sui, tunc semper habuisset aliquam ^(e) speciem sui in memoria sua. Quod tamen est contra ^(f) eundem ibidem, sicut etiam intellectus qui ab Aristotele dicitur ⁽²⁾ habitus principiorum diceret species ipsorum principiorum in memoria existentes. Per notionem igitur non aliud hic bono modo potest intelligi quam naturale lumen intellectus nostri per quod sumus potentes faciliter devenire in cognitionem communem entis et primorum ^(g) principiorum et ex cognitione istorum postea in cognitionem Dei, adiuti tamen in omnibus istis ex rebus exterioribus et ex actuali apprehensione earum ^(h).

^(a) Ita B⁶, B⁷ *aliam*. ^(b) Ita B⁶, B⁷ *habitudinis*. ^(c) Ita B⁶, B⁷ *aliam*. ^(d) B⁷ B⁶ om.; B⁷ *quia* pro *quod* quod B⁶ habet. ^(e) Ita B⁶, B⁷ *aliam*. ^(f) Ita B⁶, B⁷ om. ^(g) Ita B⁶, B⁷ *priorum*. ^(h) Ita B⁶, B⁷ *eorum*.

⁽¹⁾ Cfr. capp. 5, 6 (PL 42, 1010sq.). ⁽²⁾ Cfr. *Analytica post.*, II, 19, 100b 7sq.; *Eth.*, VI, 3, 1139b 13sqq.

QUAESTIO II.

Quoniam autem auctoritates Augustini in praemissa quaestione positas indiscussas pertransii, ut plenius videatur quomodo a magistris modernis varie exponuntur, ideo ad huius evidentiam quaerenda sunt duo, iuxta hoc scilicet: An rationes aeternae sint nostro intellectui ratio intelligendi omnia, et an lux increata irradiet intellectum nostrum quadam speciali irradiatione in omni actu intelligendi seu quodocunque aliquid actu intelligit.

Quod autem rationes seu ideae aeternae sint nobis ratio intelligendi omnia videtur ^(a).

1. Augustinus, III *De libero arbitrio*, « humana », inquit ⁽¹⁾, « anima naturaliter divinis ex quibus pendet connexa rationibus, cum dicit, melius hoc fieret quam illud, si verum dicit et videt quod dicit, in illis quibus connexa est rationibus videt ». Et paulo post ⁽²⁾: « Non enim cogitatione videt fuisse faciendum nisi in his rationibus quibus facta sunt omnia ». In praemissis etiam auctoritatibus multa consimilia verba sunt.

2. Item, Augustinus vult quod eadem sapientia sint omnes homines sapientes et participatione eiusdem sapientiae. Unde ait ⁽³⁾, VII *De Trinitate*, capitulo 1: « Quaecunque anima participatione sapientiae fit sapiens ^(b), si rursus desipiat, manet tamen in se sapientia, nec cum fuerit anima in stultitiam commutata, illa mutatur. Non enim ita est in

^(a) Obiectiones vel 'rationes ita appposito numero numeratae sunt ut — sicut in aliis quaestionibus — seriei in solvendis obiectis respondeant, quamvis hic alia capita interserantur. ^(b) Ita B⁶, B⁷ om.

⁽¹⁾ Cap. 15, n. 13 (PL 32, 1277). ⁽²⁾ L. c. ⁽³⁾ N. 2 (PL 42, 935).

eo qui ex ea fit sapiens, quemadmodum est candor in corpore quod ex illo est candidum. Cum enim corpus in alium colorem fuerit commutatum, non manebit candor ille ». Sed hoc non potest esse, nisi increata sapientia sit nostro intellectui loco speciei et rationis. Ergo et cetera.

Contra: Deus nullius potest esse forma; sed ratio intelligendi est forma intellectus; ergo et cetera.

Quod autem Deus irradiet in intellectu, quandocunque intelligit, videtur.

3. Augustinus, I *Soliloquiorum*, « quomodo » inquit⁽¹⁾, « in hoc sole tria quaedam licet animadvertere, quod est, quod fulget, quod illuminat, ita in illo secretissimo Deo quem vis intelligere tria quaedam sunt, quod est, quod intelligit, et quod cetera facit intelligi ».

Contra: Omnis irradiatio manans a Deo est quid creatum; sed huiusmodi irradiatio propter hoc solum ponitur esse necessaria ad actum intelligendi, quia nulla lux creata potest per se infallibiliter et immutabiliter certificare; ergo et cetera.

[Respondeo]

Ad quaestiones istas et ad evidentiam auctoritatum Augustini sciendum quod quidam magni voluerunt et volunt quod Deus sit ratio intelligendi nobis. Unde omnes auctoritates praemissas Augustini retorquere nituntur ad istum intellectum.

Ad quod, prout credo, ex duobus moti fuerunt, tum quia Augustinus regulas aeternas vocat frequenter rationes per quas cetera intelligimus, tum quia, licet secundum verborum superficiem auctoritates Augustini videantur innuere sensum illum erroneum quem superius reprobavi et nullo modo credendum videatur quod Augustinus talem mentem habere potuerit, idcirco nisi sunt magistri exponere dicta eius secundum illum modum quem sine errore praedicto magis sonare videntur. Et iste est ille, ut istis videtur.

⁽¹⁾ Cap. 8 (PL 32, 877).

Adducunt autem rationes aliquas ad confirmationem sui dicti.

4. Dicunt enim quod, cum intellectus non possit simul configurari duabus speciebus, duo autem termini propositionum, ut huius propositionis « homo non est asinus », non possunt apprehendi simul per species creatas, nisi intellectus duabus speciebus simul ^(a) configuretur, veritas autem propositionis non possit ab intellectu intelligi, nisi simul termini eius apprehendantur: oportet quod intellectus apprehendat eos simul in aliqua una ratione simplici, quae non potest esse nisi lux et ratio increata.

5. Praeterea, omne aeternum et immutabile et infallibile est Deus; sed omne quod scimus certitudinaliter est necessarium et immutabile et infallibile et aeternum; ergo illud quo scimus certitudinaliter aliquid est Deus seu lux increata; sed illud quo scimus aliquid est nobis ratio intelligendi; ergo Deus est nobis ratio intelligendi.

6. Praeterea, nullum fallibile et mutabile potest infallibiliter certificare aut actum infallibilem et immutabilem generare; sed omnis species seu ratio creata est fallibilis et mutabilis; ergo impossibile est quod intellectus per speciem creatam aut lumen creatum infallibiliter et immutabiliter certificetur; et ita oportet quod certificetur ^(b) per rationem aeternam et lumen aeternum.

Isti igitur his et consimilibus rationibus sic ponunt, licet in speciali dubium sit quomodo hoc ponere intendant, an videlicet velint quod ratio aeterna repraesentet omnia quae certitudinaliter scimus et intelligimus expresse et distincte et in speciali, aut solum confuse et indistincte et in generali, et an velint quod ipsa ratio aeterna immediate et per se repraesentet intellectui ea quae intelligimus, aut quod ratio aeterna imprimat et ingignat sui similitudinem in acie intellectus, ita quod non repraesentet intellectui nostro intelligibilia per se et immediate, sed mediante specie quam ingignit. Ideo autem dubium est quid horum amplius intendant, quia alicubi videntur velle quod exprimat ^(c) omnia distincte et in speciali,

(^a) B⁶ *solum*. (^b) B⁷ *om. et... certificetur* quae B⁶ habet. (^c) B⁷
B⁶ *exprimant*.

alicubi vero quod solum indistincte et in generali. Et aliquando videntur velle quod repraesentet immediate, aliquando autem quod sui speciem ingignat^(a) in acie intellectus. Quin potius in quaestione illa qua quaeritur * an Deus in patria videatur per speciem creatam aut per essentiam increatam * erroneam isti reputant positionem illorum qui volunt quod divina essentia sit beatis locò speciei respectu actus visionis.

Isti etiam ad secundam quaestionem dicunt quod non solum divina lux concurrit ad actum intelligendi ut ratio intelligibilia repraesentans, sed etiam ut illustrans et irradians. Volunt enim quod, sicut species creatae non sunt sufficientes ad repraesentandum certitudinaliter, sic nec lux intellectus agentis est sufficiens ad irradiandum infallibiliter in intellectum possibilem et in species imaginarias et in phantasmata. Unde, et quidam horum voluerunt quod in nobis non esset alius intellectus agens nisi solum Deus. Et hunc etiam intellectum attribuunt Augustino, immo extraxerunt ex dictis eius propter aliqua verba eius in quibus dicit quod sic intelligimus omnia in lumine divino^(b) sicut visus noster videt omnia visibilia in lumine solari.

Alii autem, etiam magni, voluerunt et volunt quod Augustinus in hac parte fuerit Platonius et dicunt quod sancti dicta philosophorum quos sequebantur, prout potuerunt, traxerunt ad fidem, corrigentes ea quae ibi contra fidem erant.

Plato autem, quem Augustinus multum in libris suis sequitur, et quem libro *De civitate Dei* dicit⁽¹⁾ se magis sequi, quia prae ceteris philosophis de Deo clarius sensit, quia secundum eum ipse voluit⁽²⁾ quod Deus esset causa essendi et ratio intelligendi et ordo vivendi, hic, inquam,

(a) Ita B^s, B^r *ingignant*. (b) Al. m. mg., del. *Dei non*.

(1) Cfr. lib. VIII, 4-12 (PL 41, 227sq.). (2) Cfr. l. c., capp. 5, 11 (PL 41, 229sq.).

Plato, secundum quod imponit⁽¹⁾ sibi Aristoteles et secundum quod aliqui Platonici voluisse videntur, posuit⁽²⁾ multitudinem per se entium universalium et aeternorum, quae ideas vocavit. Voluitque⁽³⁾ quod intellectus noster ab istis informaretur, quandocunque intelligeret^(a) aliquid, quia huiusmodi ideas seu universalia posuit ipse causas et extra exemplaria omnium formarum quae sunt in materia seu in natura et earum quae in^(b) intellectu. Cuius rationes aliquas in libris suis tangit⁽⁴⁾ Aristoteles, et sunt ad litteram aliquae de illis quae in praemissa quaestione sunt factae.

Dicunt igitur praedicti magistri quod Augustinus cum aliquibus aliis Platonice multitudinem huiusmodi entium negans pluralitatem idearum in uno summo Deo sine reali differentia ponens⁽⁵⁾ in reliquo Platonem secutus est, scilicet, quod ab huiusmodi ideis voluit⁽⁶⁾ in intellectu nostro species imprimi per quas posset intelligere cuncta quae intelligit. Et tunc dicunt praedicti quod quantum ad hoc inter Platonem et Aristotelem fuit differentia, quia Aristoteles posuit⁽⁷⁾ lumen intellectus agentis a Deo datum animae, quod posset abstrahere species a phantasmatibus, Plato⁽⁸⁾ autem secundum intellectum Augustini⁽⁹⁾ posuit quod ipsae species essent immediate a Deo. Et huic dicto est similis positio Avicennae, qui posuit⁽¹⁰⁾ species per quas intellectus noster intelligit influi et imprimi ab intelligentia separata.

Praedicti igitur magistri in hoc sequuntur Aristotelem⁽¹¹⁾ nihil amplius ponentem esse necessarium ad actum

(^a) Al. m. corr. (^b) Ita B⁶, B⁷ om.

(¹) Cfr. *Metaph.*, I, 9 (per totum caput), 999a 33sq.; XIII, 4 (per totum caput), 1078b 31sq. (²) Cfr. *Phaedon*, 65 D, 78 D, 100 Bsq.; *Symp.*, 211 Asq.; *Resp.*, 596 A, 597 A. (³) In sequente explicatione doctrinae Platonis veris falsa adiuncta sunt. (⁴) Cfr. locos modo citatos.

(⁵) Cfr. *De diversis quaest. LXXXIII*, quaest. 46 (PL 40, 29sq.), et alibi saepius. (⁶) Cfr. l. c.; huc spectant plurimi illi loci in praecedente quaestione allegati, quibus obiciendi gratia ostendebatur nos Deum in hac vita videre. (⁷) Cfr. *De anima*, III, 5, 8, 430a 10sq.

(⁸) Cum Augustinus vix opera ipsius Platonis, excepto *Timaeo*, cognoverit, sed eius doctrinam ex Neoplatonismo hauserit, hic vero genuinam Platonis doctrinam transformaverit secundum proprium conceptum Dei et religionis: mirum non est, si Augustinus aliter, ac Aristotelis docuit et ipsa veritas historica patitur, doctrinam Platonis de ideis concepit.

(⁹) Cfr. *De diversis quaest. LXXXIII*, quaest. 46 (PL 40, 29); *De civitate Dei*, VIII, 7 (PL 41, 232). (¹⁰) *De intelligentiis*, cap. 3 (f. 63rsq.).

(¹¹) Cfr. Aristoteles, *De anima*, III, 4-8, 429a 10sq.

intelligendi quam intellectum agentem et phantasmata et species a phantasmatibus per intellectum agentem abstractas et in intellectu possibili repositas. In plerisque tamen locis aliter, quam praedictum est, exponunt verba Augustini in quibus dixit quod omnia videantur lumine primae veritatis. Dicunt ⁽¹⁾ enim quod lumen intellectus agentis, de quo, ut dicunt, scriptum est ⁽²⁾, *signatum est lumen vultus tui super nos*, est similitudo primae veritatis. Et ideo quae videntur in isto lumine dicuntur ab Augustino in lumine primae veritatis, et etiam quia effectus instrumentalis agentis potest attribui agenti principali, intellectus autem agens instrumentum est Dei, sicut et omne agens creatum. Praeterea autem, istorum expositio satis parum videtur distare a modo illo erroneo superius improbato, maxime si ipsi intenderent Augustinum voluisse quod species intellectus essent ab ideis sicut a primis obiectis.

Modus autem ultimus quo Augustini dicta exponunt etiam modicum intelligenti faciliter apparere potest quia non sapit mentem Augustini. Quia autem demonstratio ^(a) Aristotelis quem isti sequuntur alibi est locus aliquid disserere seu recitare, ideo ad praesens tota haec positio ^(b) relinquitur.

In prima autem, quam sine errore magis sequi desidero, quia est magistrorum non minus sollemnium nec minus catholicorum, ut sine errore possit sane intelligi, tria ex parte rationum aeternarum videntur mihi cavenda, scilicet, circa modum informandi, circa modum repraesentandi et circa modum cooperandi. Ex parte autem intellectus nostri cavendum est, ut non auferatur sibi possibilitas vere et certitudinaliter iudicandi, sicut abstulerunt Academici, et non ponatur omnium scientia in intellectu ab initio seu natura, sicut posuit Plato, qui propter hoc dixit ⁽³⁾ quod discere ^(c) non erat nisi reminisci.

Circa autem modum informandi est attendendum quod veritas et ratio increata non ponatur taliter

(a) Al. m. corr. (b) Ita B⁶, B⁷ *posito*. (c) B⁷ B⁶ *dicere*.

(1) Cfr. S. Thomas, *Summa theol.*, I, q. 84, a. 5. (2) Psalm. 4, 7.
(3) Cfr. *Menon.*, 85 Csqq.

se habere ad intellectum nostrum, ex quo sequatur quod vere informet ipsum et ponat eum in aliquo actu essendi formali. Ab omnibus enim ponentibus species et rationes intelligendi secundum viam philosophorum, et maxime Aristotelis⁽¹⁾, ponitur quod intellectus constituitur in actu primo per huiusmodi species seu rationes, ita quod sine eis est tantum in potentia passiva respectu actus intelligendi. Unde sicut ignis sine calore non potest calefacere, per calorem autem calefacit sicut per formam suam et per eum est factus formaliter calidus: sic volunt quod intellectus noster possibilis sine speciebus seu rationibus intelligendi non possit intelligere et quod per eas tanquam per formas suas exeat in actum intelligendi et quod per eas sit factus habitualiter et formaliter sciens. Et ideo oportet quod, quantumcunque ideae aeternae assistant intellectui nostro, quod propter huiusmodi assistantiam intellectus non sit formaliter perfectior neque potentior respectu alicuius habitus vel actus intelligendi, sed ita formaliter impotens sicut si non assisterent ei.

Si autem dicatur quod veritas aeterna potest esse forma quantum ad actum intelligendi, non autem quantum ad actum essendi, quia per eam non potest aliquod ens constitui in esse suo speciali, potest tamen per eam fieri intelligens — hoc enim a magnis dictum est ad sustentationem positionis illius quae ponit quod beati per essentiam divinam videant Deum et non per speciem creatam —: sed si esse intelligentem est aliquod esse et non minus quam esse album, et si esse scientem seu habere scientiam dicit aliquid perfectionis intra nos, quod vere sit nostrum et in nostro supposito formatum, eo ipso quo divina essentia ponetur forma respectu actus intelligendi, ponetur et quod sit forma respectu actus essendi.

Item, secundum Augustinum⁽²⁾, acies nostri intellectus non informatur a ratione intelligendi, nisi dum^(a) actu intelligit; vult enim quod species per quas habitualiter sciimus sint in memoria et quod species quae sunt in acie causentur^(b) ab illis. Si ergo rationes aeternae assistant nostro intellectui et hoc a natura: tunc assistant eo modo quo

^(a) Al. m. mg., del. *de*. ^(b) Al. m. corr.

⁽¹⁾ Cfr. *De anima*, III, 4-8, 429a 10sqq. ⁽²⁾ Cfr. *De Trinit.*, XI, 3, 4, 5, 7, 11, 12 (PL 42, 988sqq.); XV, 3, 7, 21, 22 (PL 42, 988sqq.).

species memoriales assistunt nostro intellectui, et non eo modo quo species quae sunt in acie intellectus assistunt eidem. Et tunc est cavendum quod non omnino ponantur se habere ad aciem sicut se habent species memoriales, nec acies ad eas sicut se habet ad species memoriales; quia secundum Augustinum⁽¹⁾, species quae sunt in memoria se habent ad aciem sicut se habet obiectum visibile ad aciem oculi. Unde sunt primum et immediatum obiectum aciei, et acies convertitur ad eas et aspicit eas sicut oculus suum obiectum et informatur a specie genita ab obiecto visibili. Et ideo, si sic se haberet ad rationes aeternas, tunc essent eius obiectum primum et immediatum. Quod superius est tanquam erroneum iudicatum.

Quantum autem ad modum repraesentandi est praecavendum quod non ponantur repraesentare nobis intelligibilia per modum obiecti prius inspecti et cogniti, sicut facit species quae est in memoria secundum Augustinum⁽²⁾, aut sicut facit imago picta in tabula vel cera; quia tunc sequeretur quod rationes aeternae a nobis immediate viderentur eo modo quo error suprapositus asserebat. Non debent etiam poni quod repraesentent per modum assimilantis aciem intuentis, ita quod se ipsis assimilent eam^(a) formaliter, sicut facit species quae est in acie, quia tunc sequeretur quod vere essent forma eius. Sequeretur etiam tunc quod homo semper actu et certitudinaliter intelligeret omnia quae repraesentant et ad quae assimilant. Si enim se ipsis assimilarent, semper uniformiter assimilarent. Unde si repraesentant per hoc quod gignunt sui similitudines in ipsa acie, tunc etiam cavendum est quod non gignant per hoc quod acies convertat se ad eas aspiciendo eas, et quod similitudines ab eis genitae non repraesentent eas ipsi aciei, licet sint earum similitudines, et licet ipsae, quantum est de se, sint perfecte repraesentabiles tanquam entia fixissima, quia adhuc sequeretur quod viderentur immediate a nobis.

Cavendum est^(b) etiam a nobis quod non ponantur repraesentare distincte et in speciali, quia tunc sine speciebus creatis a rebus abstractis posset homo ab initio et absque doctrina

(^a) B⁷ B⁸ ea. (^b) Ita B⁸, B⁷ om.; B⁸ autem si ponuntur distincte repraesentare pro a... distincte.

(¹) Cfr. *De Trinit.*, XI, 2, 3, 4, 5; XII, 2 (PL 42, 985 sqq.). (²) Cfr. locos modo citatos.

intelligere omnia quae per doctrinam vel per inquisitionem possumus scire.

Si autem ponantur repraesentare solum in generali et indistincte, tunc est attendendum prius quid per hoc significetur, an scilicet dicantur ^(a) repraesentare in generali solum, quia tantum repraesentant ^(b) generales rationes entium, ut est ratio entis et consimilium, non autem speciales, ut est ratio hominis, bovis et consimilium, aut quod ex hoc dicantur repraesentare in generali solum et indistincte, quia repraesentant rationes entium tam speciales quam generales, sed nonnisi semiplene et obscure et imperfecte. Si autem primo modo intelligatur, tunc caute explicandum erit quomodo etiam rationes generales entium non possimus apprehendere sine apprehensione particularium aut sine praevio ^(c) usu sensuum et sine speciebus ab eis abstractis, et quomodo tunc per rationes aeternas certificemur in ^(d) iudicando de specialibus rationibus entium, et quomodo non magis nobis repraesentent ea quae perfectius sentimus, ut sunt particularia sensibilia, aut quomodo per eas non possimus intelligere Deum sine praevio ^(e) usu sensuum et absque investigatione rationis seu doctrinae ^(f), et quomodo per eas possumus certificari de cognitione Dei, si divinum obiectum quod ipsae sunt non possunt nobis repraesentare, nec in idem quod Deus est ut in obiectum ducere, sed solum in res creatas, quia tunc facerent nos videre Deum praesentialiter. Si autem secundo modo intelligatur, tunc etiam explicandum est quomodo sine abstractione specierum a rebus non possimus etiam imperfecte et obscure intelligere res omnes et quomodo ista imperfectio sit intelligenda. Non enim potest intelligi quod unam partem rationum illarum repraesentent et aliam non, cum rationes generales sint simplicissimae nec possint repraesentare tam speciales rationes quam generales, quin repraesentent totum.

Quantum autem ad modum cooperandi est attendendum quod non attribuatur eis operatio sicut naturali principio aut sicut totali aut sicut instrumentali seu secundario. A Deo enim nihil creatum nec aliqua actio creaturae exit nisi voluntarie et sicut ab artifice potius quam ut a naturali agente. Et ideo rationes aeternae non possunt

(^a) Ita B⁶, B⁷ *dicatur*. (^b) Ita B⁶, B⁷ *praesentant*. (^c) Ita B⁶, B⁷ *primo*. (^d) Add. interl. (^e) B⁷ *non primo pro sine praevio* quae B⁶ habet. (^f) Ita B⁶, B⁷ *doctrina*.

poni cooperari ad actum intelligendi per hoc quod ex natura sua habeant nobis repraesentare aut naturali ordine similitudinem suam intellectui imprimere ^(a) aut per modum formalis principii actum intelligendi originare. Unde quomodocunque cooperentur, immediatius principium illius cooperationis est Deus, in quantum est voluntas et voluntarium efficiens, quam in quantum idea aliquid repraesentans. Immo non aliter est ab idea huiusmodi actio quam ceterae actiones a Dei voluntate manantes ^(b), quin eo ipso ponatur agere aliquo modo per modum naturalem.

Non etiam potest eis attribui sicut principio totali, quia tunc actio intelligendi non posset dici actio intellectivae potentiae nec nostra, sed solum actio ideae seu Dei. Cum autem actio intelligendi non ponatur a philosophis esse ab intellectu sicut a principio activo nisi ratione speciei seu propter rationem intelligendi, si idea aeterna est nobis ratio intelligendi, tunc quantum ad illum actum intelligendi, qui est a ratione aeterna, intellectus non habebit ex se aliquam rationem principii activi, et cum ratio aeterna non fundetur in nobis sicut in supposito, nos non habebimus rationem suppositi agentis respectu talis actionis, sed solum rationem suppositi seu subiecti patientis. Si dicatur quod per species abstractas nos in actu intelligendi aliquid operamur, cum duae rationes repraesentativae duas faciant numero repraesentationes et unus actus immediate a duabus formis esse non possit, tunc explicandum est quomodo eadem actio intelligendi potest esse a duabus rationibus repraesentativis. Si enim dicatur quod eo modo quo generatio specierum coloris est a luce et colore, qui hoc dicit scire debet quod species coloris non generatur a luce immediate nec sicut a forma suam similitudinem exprimente, cum species coloris non sit similitudo ipsius lucis, et etiam scire debet quod lux illa, per quam color est factus potens ad generandum suam speciem, non est solum assistens, sed coloratum vere informans et perficiens. Unde sicut prior forma ex adventu posterioris redditur actualior, sic et color ex adventu talis illuminationis; et sicut prior forma cum sequenti unam rationem perfectae formae constituunt, sic quodammodo color et lux illa quae advenit ^(c) et est in colorato. Ratio autem aeterna non formaliter inest intellectui nec unam rationem formae

^(a) Al. m. corr.

^(b) B⁷ B⁸ *manentes*.

^(c) Ita B⁶, B⁷ *ad idem*;

B⁸ *om. est.*

potest aliquo modo constituere cum specie creata, nec actio intelligendi attribuitur ei a praedictis sicut rationi repraesentanti.

Non etiam debet ei attribui huiusmodi actio sicut agenti secundario aut instrumentali. Omnis enim ratio seu forma habet quodammodo rationem agentis instrumentalis respectu suppositi agentis aut respectu potentiae agentis. Illud etiam agens ex quo principaliter dependet actio, ita scilicet quod ipso insistente actioni statim illud agens insistet eidem ^(a), et ita quod ratio et causa agendi semper ab eo incipit, illud, inquam, est principale agens respectu talis actionis, alia autem sunt instrumentalia. Sed actio intelligendi dependet a nobis, et nos primo incipimus insistere ad intelligendum quam ratio aeterna nobis cooperetur, et ratio et causa huiusmodi actionis incipit a nobis et non ab ipsa ratione aeterna. Ergo tali modo est ei huiusmodi actio attribuenda quod non implicetur ibi ratio agentis instrumentalis.

Attendendum est etiam an cooperatio irradiationis sit semper alia et alia, ita quod habeat continuam partium successionem, et an semper fiat, vel tantum quando homo movet se sine errorē phantasmatum ad intelligendum, et an recipiatur in speciebus imaginationis aut in ^(b) intellectu possibili ^(c) aut in ^(d) intellectu agente aut in omnibus simul. Et si in omnibus, an in omnibus sit eiusdem speciei, et an praeter hoc quod cooperatur ad abstractionem specierum cooperetur ad certificationem iudicii seu actus intelligendi. Et si hoc, quomodo possit ei cooperari et quomodo lumen naturale intellectus et species creatae et rationes aeternae et haec irradiatio ad unum simplicem actum intelligendi cooperentur, et quomodo certificatio actus sit tale quid quod possit esse tantum a rationibus aeternis et ab irradiatione et non ab aliis a quibus est ipse actus. Haec enim omnia multas dubitationes continent, si subtilius inquirantur.

Ex parte etiam intellectus cavendum est, ut non auferatur sibi possibilitas vere et certitudinaliter iudicandi et intelligendi. Si enim verum est quod nihil creatum potest infallibiliter certificare: tunc nec ipsa actio intelligendi, cum sit creata, haberet in se infallibilitatem, et ita nullum intelligere nostrum esset certum et infallibile. Sicut enim intelligere creatum potest esse certum et infallibile, ita, ut vi-

^(a) Ita B⁶, B⁷ *idem*. ^(b) Ita B⁶, B⁷ *om*. ^(c) Corr. ^(d) Ita B⁶, B⁷ *om*.

detur, et habitus creatus. Cum etiam actio intelligendi non sit a nobis nisi per virtutem creatam, tunc in quantum esset a nobis, nunquam esset certa et infallibilis. Cum etiam ratio aeterna non videatur posse repraesentare aliquid nostro intellectui nisi creando aliquam speciem sui in acie eius, et ita nihil possit nobis repraesentare infallibiliter, si species ab ea creata non potest hoc^(a): nihil poterimus intelligere infallibiliter, quin potius etiam in patria de nullo poterunt beati esse certi infallibiliter, posito quod Dēum videant per speciem creatam. Cum etiam lux a Deo infusa et irradiata sit lux creata, si sola lux creata potest nos certificare: tunc per nullam irradiationem ipsius poterimus certificari, maxime cum nulla irradiatio possit ab ea esse per modum naturalis originationis, sed est ab ea solum per modum creationis et voluntatis, sicut et lumen naturale intellectus nostri.

Cum etiam uno de concurrentibus ad actionem aliquam existente fallibili et mutabili tota actio sit fallibilis et mutabilis, maxime si illud est tale quod ad eius cessationem et variationem cesset actio et varietur, a praedictis autem magistris ponatur quod species creata et a rebus abstracta sit necessaria ad actionem intelligendi, in tantum quod ipsa deficiente deficit actio et ipsa variata et falsificata variatur et falsificatur: si igitur ipsa non potest esse infallibilis, nec nos poterimus aliquid intelligere infallibiliter^(b). Sicut enim ex necessario et contingenti non potest necessarium sequi et constitui, ita nec ex fallibili et infallibili aliquid infallibile. Cum etiam divina voluntas non dependeat a nobis nec sit in potestate nostra, si actio intelligendi non potest in nobis esse infallibilis sine operatione a sola voluntate sua dependenti, sicut est actio repraesentationis idearum et sicut est actio irradiationis: tunc actio intelligendi et per consequens nec volendi non est in potestate nostra. Cum etiam voluntas nostra non sit minoris altitudinis quam noster intellectus nec caritas quam scientia, si divina lux potest esse nobis ratio intelligendi et hoc est de altitudine intellectus et scientiae nostrae quod sine ratione aeterna non possint in actum exire, ergo et divinus amor est nostrae voluntati ratio amandi, saltem illa quae virtuose amabimus, aut saltem

^(a) B⁷ *hoc potest* pro *potest hoc* quae B⁶ habet; B³ om. *poterimus*.

^(b) B⁷ om. *si... infallibiliter* quae B⁶ habet, solummodo B⁶ habet *fallibiliter* pro *infallibiliter*.

illa quae ex caritate, et tunc frustra asseritur Magistrum *Sententiarum* opinionem periculosam tenuisse dicendo⁽¹⁾ quod caritas Dei sit caritas nostra. Et ideo dico quod positio ista de rationibus aeternis caute est intelligenda.

Cavendum est etiam ut non ponatur omnium scientia in intellectu nostro ab initio seu natura. Plato enim propter huiusmodi idearum positionem posuit⁽²⁾ hoc. Unde et dixit⁽³⁾ quod nostrum addiscere non erat nisi reminisci. Et Augustinus aliquando hoc ipsum dixit⁽⁴⁾, licet in libro *Retractionum* hoc postea retractet⁽⁵⁾. Si enim rationes ideales sunt praesentes nostro intellectui, et hoc tanquam rationes eius, et possunt ingignere species suas in intellectu, tantummodo sit conversus ad eas: cavendum est ne hoc ad scientiam habitualement sufficere videatur. Si etiam species non possunt abstrahi a rebus aut phantasmatibus sine irradiatione lucis aeternae: tunc oportet quod huiusmodi irradiatio praecedat abstractionem specierum. Et si irradiatio haec non fit nisi intellectu ad lucem aeternam prius converso: tunc et huiusmodi conversio praecedet abstractionem specierum. Cum etiam intellectus non convertatur proprie de uno intelligibili ad aliud nisi a voluntate ipsum movente, voluntas autem nihil moveat nisi per ipsum suum velle, intelligere autem praecedat actum volendi: ergo intelligere praecedet conversionem illam qua intellectus dicitur converti ad rationes aeternas per excitationem factam a speciebus abstractis.

Hoc autem idcirco dico, quia quidam pro praecipua causa ponunt quare rationes aeternae non sufficiant ad scientiam, quia ut dicunt, intellectus noster non potest ad eas converti nisi excitatus a speciebus a rebus abstractis. Erit enim cum praedictis explicandum cuiusmodi excitatio est ista, et quomodo species abstracta potest esse in acie intelligentiae, quin tunc necessario in eodem instanti intelligat obiectum illius speciei et quomodo species excitet aliter quam faciendo intelligi obiectum. Praedicta enim excitatio ponitur fieri ante actum intelligendi, quia actus intelligendi non ponitur nisi post cooperationem rationum aeternarum et post irradiationem lucis aeternae.

Ista, quia plene exponere nescio, idcirco solum tanquam cavenda propono, quia licet prae-

(¹) Cfr. Petrus Lombardus, *Sententiae*, lib. III, dist. 27, n. 3 (PL 192, 812sq.). (²) Cfr. *Phaedrus*, 249 Bsqq.; *Menon*, 80 Dsqq.; *Phaedon*, 72 Esqq. (³) Cfr. *Menon*, 85 Csqq. (⁴) Cfr. *De quant. animae*, cap. 20 (PL 32, 1054sq.). (⁵) Cfr. lib. I, 8 (PL 32, 594).

dicta positio in se sit sollemnis et sana, istis tamen non diligenter observatis posset esse valde periculosa. Et ideo praedictam positionem secundum se teneo, quia virorum valde sollemnium est. Praedictorum tamen expositionem eorum sapientiae derelinquo.

Quia tamen alia opinio etiam magnorum est, ideo ad argumenta utriusque partis respondeo.

[Solutio Obiectorum]

Ad primum enim quod est contra istam partem dicendum quod divina lux non ponitur esse ratio intelligendi omnino eodem modo quo species informans intellectum dicitur ratio intelligendi. Et ideo minor est duplex et in uno sensu tantum vera. Licet etiam Deus non sit forma inhaerens, est tamen forma exemplans^(a) seu exprimens.

Ad illud autem de irradiatione dicendum quod necessitas irradiationis non est ex hoc quod nulla lux creata possit intellectum^(b) illustrare, sed quia lux a natura data seu naturalis non potest ad hoc sufficere, sicut nec potentiae possunt perfecte agere sine habitibus superadditis. — Quidam tamen ad hoc dicunt quod irradiatio illa continuatur immediate luci aeternae. Et ideo ratione praesentiae et continuationis lucis aeternae potest aliquid quod nulla alia lux creata posset. Intelligitur enim magis esse aliquid per modum actionis et influentiae quam per modum habitus seu permanentis formae. Et ideo id quod fit per huiusmodi irradiationem potius debet attribui luci increatae quam luci creatae.

Sed istud dubium videtur. Cum enim haec irradiatio sit a Deo per creationem quam continuationem vel praesentiam, potest habere maiorem ad Deum, in quantum est causa efficiens, quam lumen naturale intellectus nostri aut quam aliquis habitus eius^(c). Unde istud dictum videtur procedere ex imaginatione qua quidam cogitaverunt illuminationes huius-

(a) B⁶ *existens*. (b) Non clare elucet utrum B⁷ *intellectum* an *in intellectum* vel simile quid habeat, B⁶ *sufficientes* habet quod certe immediate sequentibus contradicit. (c) Haec phrasis, cum nullum sensum exhibeat, corrupta est. Invenitur autem eodem modo in B⁷ et B⁶. Forte ita corrigenda est: Cum haec irradiatio sit a Deo potius per creationem quam per continuationem vel praesentiam, potest habere maiorem relationem ad Deum, in quantum est causa efficiens, quam lumen naturale intellectus nostri.

modi procedere a Deo per modum originationis naturalis, sicut illuminatio aeris procedit a sole. Cum etiam omnis effectus immediatus sit similitudo agentis et omne receptum in alio aliquo modo informet ipsum: ista irradiatio est similitudo quaedam Dei et informans intellectum in quo recipitur. Et ita est quaedam forma et qualitas. Quomocunque autem aliquid fiat per eam, licet hoc non fiat nisi in virtute primae causae: illud tamen nullo modo posset fieri per eam, si esset actio competens proprie et immediate soli Deo, quia actionibus talibus nihil creatum potest cooperari. Alias idem potest dici de omni virtute, nulla enim virtus creata potest agere nisi in virtute et praesentia primae causae.

Ad primum autem quod contra aliam partem obicitur dicendum quod, licet Augustinus dicat quod in rationibus aeternis anima videat quid est faciendum, non tamen distinguit quomodo videat in eis nec dicit quod videat in eis sicut in rationibus intelligendi aut sicut in speciebus informantibus. Et ideo ex dictis eius non potest hoc specialiter probari, nisi prius ex eisdem dictis probetur quod hunc sensum specialiter intellexerit.

Ad secundum dicendum quod Augustinus tam ibi quam libro *De utilitate credendi* ⁽¹⁾ sapientiam increatam vocat sapientiam nostram, eo modo quo, VIII *De Trinitate* ⁽²⁾, caritatem increatam vocat caritatem nostram. Quae ad praesens uno modo potest dici nostra, in quantum est causa et exemplar nostrum. Participatione autem eiusdem efficimur sapientes, participando scilicet eam per similitudinem ab ea expressam. Quae similitudo potest dici habitus sapientiae creatae.

Ad tertium dicendum quod similitudines et comparationes non currunt secundum omnem modum. Alias, quando Deus dicitur habere oculos aut aliquid simile, intelligetur secundum omnia ita se habere. Secundum enim Dionysium, libro *Angelicae hierarchiae*, capitulo 2 ^(a 3), similitudines sensibilibus et inferioribus debent coaptari intelligibilibus ^(b) et superioribus secundum modum eis convenientem, et non se-

(^a) B⁷ add. *quod* quod B⁶ om.

(^b) Ita B⁶, B⁷ *intellectibus*.

(1) Cfr. cap. 15 (PL 42, 88sq.).

(2) Cfr. locos citatos in decima quarta obiectione quaestionis praecedentis (pag. 465sq.).

(3) Cfr. capp. 2, 3 (PG 3, 122sq.).

cundum modum sensibilibus aut inferiorum^(a). Quando ergo dicitur quod, sicut sol illuminat alia, ita Deus cetera facit intelligi: intelligendum est hoc secundum modum quo potest competere intellectibus et rebus et artibus supremis.

Ad quartum quod ad confirmationem sui dicti afferunt dicendum quod nullus negat communiter quin intellectus possit simul configurari duabus speciebus, quando illae species coordinantur ad unum. Licet enim communiter magistri negent quod intellectus non possit intelligere plura ut plura, concedunt tamen quod possit intelligere plura aliquo modo unita, sicut uniuntur duo termini in propositione aut duo extrema relationis in relatione. Nec mirum, quia et Aristoteles hoc probat⁽¹⁾ de sensu communi, II *De anima*, ubi vult quod in eodem nunc apprehendat contraria et diversa objecta sensuum et quod in eodem nunc iudicet de eis. Non est autem minoris latitudinis et capacitatis spiritualis simplicitas intellectus quam sensus communis aut quam sensus particularis. De quo videmus quod tactus simul apprehendit plura tangibilia, etiam ut plura, ut, quando manu tango baculum et lapidem pede. Memoria etiam in qua manent post actum intelligendi species intelligibiles, quamvis sit simplex, multa tamen simul capit species et quasi infinitas. Et tamen posito quod intellectus nunquam informetur simul duabus speciebus creatis duorum terminorum, tunc nunquam informaretur per species creatas ad intelligendum aliquam propositionem talem; quia una species per se accepta nihil facit ad intellectum propositionis, si nunquam cum alia potest simul accipi. Et tunc etiam oporteret quod ratio aeterna esset intellectui ratio intelligendi per se sola et totalis absque aliqua specie ab ea impressa aut a rebus abstracta aut etiam innata.

Ad quintum dicendum^(b) quod prima est vera, sumpto aeterno et immutabili simpliciter et non secundum quid, minor autem e contrario, sumpto scilicet aeterno et immutabili secundum quid et non simpliciter. In conclusione autem ponitur quartus terminus qui non fuerat positus in praemissis, et fit syllogismus ex quatuor terminis. Ponitur enim in conclusione sic «ergo quo scimus certitudinaliter», sumpto le «quod» in accusativo et non in ablativo, et ita in

(^a) Aut inferiorum ex inferiorum aut. (^b) Ita B⁶, B⁷ om.

(¹) Cfr. lib. III, 2, 426 b 8 sqq.

conclusionem deberet poni in accusativo et non in ablativo (^a). Et tunc non concludetur aliud (^b) quam error praedictus in praemissa quaestione positus secundum modum quo per priora argumenta praedictae quaestionis concluderetur. Et tamen, si argumenta quorundam in materia ista facta inspicias, in pluribus argumentis similem modum syllogizandi reperies.

Ad sextum dicendum quod aliqua species et lux creata secundum unum modum potest esse infallibilis, quantum ad hoc scilicet quod, quamdiu existit, non possit falso aliquid repraesentare aut falsum actum generare. Et hoc etiam modo unaquaeque species intellectualis ponitur sic necessario et determinato modo repraesentare illud a quo est abstracta, quia non potest ipsum aliter repraesentare et ita nec falso. Multi etiam conceptus creati ponuntur esse in mente quos impossibile est unquam esse falsos, et huiusmodi sunt omnes conceptus propositionum necessariarum. Species autem creata potest esse immutabilis quantum ad hoc quod ipsa manente non possit (^c) variari in essentia sua aut in modo repraesentandi, saltem hoc modo quod de modo vero mutetur in modum contrarium et falsum. Et ultra hoc naturalis lux intellectus est immutabilis eo modo quo et natura mentis. Species tamen (^d) creata est mutabilis, id est, annihilabilis seu destructibilis, et etiam lux naturalis intellectus, licet non omnino eodem modo. Quando ergo in maiori huius rationis dicitur quod nullum fallibile et mutabile potest infallibiliter et immutabiliter certificare aut actum infallibiliter et immutabiliter certum generare, si sumatur fallibile et mutabile pro annihilabili et infallibiliter et immutabiliter pro indestructibiliter et invertibiliter seu pro annihilabiliter, sic est vera. Sic autem nullus intellectus creatus certificatur, nec aliquis actus est in eo ita certus cuius certitudo non possit cum ipso annihilari. Si autem praedicta adverbia « infallibiliter et immutabiliter » sumantur pro non variabili de vero in falsum, sic nihil inconveniens inde sequitur, si illud, quod est fallibile et mutabile per annihilationem, infallibile tamen et immutabile per insusceptibilitatem falsitatis, super se possit generare actum consimili modo et non ampliori infallibilem

(^a) B^s ergo illud quo scimus certitudinaliter aliquid est Deus. In enim propositione positum fuit minori extremitate (?), omne autem certitudinaliter sumpto le quod actio (?) et non in abtio (?) pro ergo... ablativo.

(^b) B^s alium. (^c) Ita B^s, B⁷ possunt. (^d) Al. m. mg., del. in.

et certum. Si autem dicatur quod de nullo sumus ita certi quin in ipso errare possimus per aggenerationem credulitatis contrariae seu assensus contrarii: hoc ita tangit^(a) certificationem factam per rationem et lucem aeternam, sicut factam per speciem et lucem creatam, quia eodem modo poterunt destrui in contrarios assensus et errores certificationes factae per rationem et lucem aeternam, sicut factae per speciem et lucem creatam.

QUAESTIO III.

Tertio quaeritur an Deum esse sit per se notum aut per rationes necessarias demonstrabile an sola fide creditum.

Quod autem sit per se notum videtur.

Quia^(b) secundum Damascenum⁽¹⁾ cognitio existendi Deum a natura est omnibus inserta.

Item, propositio immediata per se est nota; nulla autem immediatior est illa, in qua^(c) idem de se praedicatur, et maxime si est summe idem, nulla etiam immediatior^(d) illa in qua praedicatum non tantum per causam intermediam non potest inesse subiecto, immo nec^(e) subiectum nec praedicatum possunt nunquam habere aliquam^(f) causam; talis autem est haec propositio « Deum esse » seu « Deus est »; ergo et cetera.

Item, omne indubitabile^(g) est per se notissimum; sed Deum esse est ita indubitabile quod non possumus ipsum cogitare non esse, sicut probat Anselmus in *Proslogion*⁽²⁾; ergo et cetera.

(^a) *H. i. t. ex t. i. h.* (^b) Ita B⁶, B⁷ *Quod*. Non omnes variantes B⁶ adducuntur, quia textus saepe nimis corruptus est. (^c) B⁶ repetit *i. q.* (^d) Ita B⁶, B⁷ *mediator*. (^e) Ita B⁶, B⁷ *om.* (^f) Ita B⁶, B⁷ *aliam*. (^g) Ita B⁶, B⁷ *individuale*; idem subinde.

(¹) Cfr. *De fide orthodoxa*, I, 1, 3 (PG 94, 970sq.). (²) Cfr. cap. 4 (PL 158, 229).

**Quod autem sit per rationes necessarias
demonstrabile videtur.**

Omne quod per investigationem rationis est nobis certum et non aliter est nobis certa ratione demonstratum; sed Deum esse est huiusmodi, non enim possumus Deum scire sine investigatione rationis, quia tunc rustici et vetulae hoc possent per se scire, philosophi autem per rationem in hoc certitudinaliter devenerunt; ergo et cetera.

Quod autem sit sola fide creditum videtur.

Nulla affirmatio vel negatio potest simul ab eodem esse scita et fide credita; sed Deum esse est ab omni catholico^(a), quantumcunque sapiente, fide creditum, secundum Augustinum, I *Soliloquiorum*, qui vult⁽¹⁾ quod, quantumcunque sciamus^(b) et videamus Deum esse, adhuc tamen est nobis fides necessaria qua firmiter teneamus^(c) ipsum esse; ergo et cetera.

Contra, et primo quod non sit per se notum.

Quia illud de quo potest dubitari, etiam a multa sciente et apprehensis rationibus suorum terminorum, non est per se notum; sed Deum esse est huiusmodi, *dixit*⁽²⁾ *enim insipiens Deum non esse*, et hoc dicendo non intendebat negare esse de aliquo creato neque de alio quam de eo qui vere a catholicis per nomen Dei significatur; ergo postquam scivit rationes terminorum, hanc negationem credidit; multi etiam sapientes saepe patiuntur super hoc motus dubitationis, quos nisi per fidem voluntarie abigerent^(d), totaliter tunc dubitarent; ergo et cetera.

**Quod etiam non sit ratione demonstrabile vel
probabile videtur.**

Quia si hoc est possibile, maxime videtur posse fieri per rationes illas quae a philosophis et magistris^(e) et a

^(a) B⁷ add. *secundum quod* B⁸ om.

^(b) Ita B⁶, B⁷ *facimus*.

^(c) Ita B⁶, B⁷ om. ^(d) B⁷ B⁸ *ambigerent*.

^(e) B⁷ *a magistris et philosophis* pro *a. p. e. m.* quae B⁸ habet.

⁽¹⁾ Cfr. cap. 7 (PL 32, 876). ⁽²⁾ Psalm. 13, 1.

sanctis sollemnibus et communibus fiunt; sed per illas non videtur hoc necessario concludi, ut probabo; ergo et cetera.

Probatio minoris:

1. Non enim rationes^(a) Aristotelis ad hoc valere videntur. Quarum unam facit II *Metaphysicae*, probans⁽¹⁾ statum esse in causis omnibus quae per se sunt causae, et ita statum esse in causa efficiente, et ita oportet dare causam efficientem primam quae est Deus.

Haec enim ratio non videtur esse bona, quia non apparet esse necessaria, ut videtur, quod si est causa efficiens prima, quod propter hoc sit Deus; tum quia ex ratione terminorum non videtur necessario sequi « est causa efficiens prima, ergo est summum bonum »; tum quia aliquid potest esse causa efficiens alicuius, et tamen sua causa efficiens non est huiusmodi efficiens nisi per accidens, sicut Augustinus est causa patris Sortis, et tamen non est causa Sortis per se eo modo quo Aristoteles arguit⁽²⁾ de causis per se. Argumentum enim suum non valet nisi de illis causis solum quae operantur ad fieri ipsius effectus, dum fit, aut ad eius esse, dum est; in talibus enim solum concluditur quod necesse est dare primam causam. Multae autem sic possunt esse primae quae simpliciter et totaliter non sunt primae. Ergo et cetera.

2. Secunda ratio quam ibidem innuit⁽³⁾ est quod omne quod habet maxime aliquam naturam seu rationem causa est omnium eorum quae participant eam, ut, ignis qui est summe calidus causa est caloris in omnibus aliis calidis; ex hoc autem sequitur quod omnia entia sunt ab aliquo quod summe participat entitatem.

Et haec etiam non videtur necessaria, quia^(b) maior non videtur necessario vera. Non enim quod maxime habet albedinem causa est albedinis in omnibus albis, et calor potest fieri ab alio quam ab igne, etiam a non calido, utpote, a motu locali seu rarefactionis. Et posito quod esset vera, non propter hoc sequitur quod omnia quae habent aliquam^(c) rationem non in summo sint ab aliquo quod habet eam in summo, quia ipsa maior non est vera nisi supposita existentia subiecti. Non enim est verum quod summum causaret ea quae non sunt summa, nisi praesupposito quod ipsum sum-

(a) Al. m. mg. (b) Ita B⁶, B⁷ *tum quia*. (c) Ita B⁶, B⁷ *aliam*.

(1) Cfr. cap. 2, 994a 1sqq. (2) Cfr. *Metaph.*, V, 1, 2, 1012b 13sqq.; *Phys.*, II, 3, 4, 194b 17sqq. (3) Cfr. *Metaph.*, II, 2, 994a 34sqq.

mum sit. Et ita nec e converso ^(a) oportet quod habeat veritatem nisi eodem praesupposito.

3. Tertia eius ratio fit XI *Metaphysicae* ⁽¹⁾, sumens fundamentum ab iis quae probavit VII et VIII *Physicorum* ⁽²⁾ de motu et motore. Quae sic potest formari catholice: Omnis primus motor motus est omnino immobilis, quia nullus motor ab alio motus est prima causa totius motus; sed primus motor immobilis est Deus; ergo si est necessario dare motum, est necessario dare Deum. Secundum vero eum sic ^(b) potest formari: Omne immobile per se et per accidens et infinitum et aeternum est ^(c) prima causa et Deus; sed motor primi mobilis est huiusmodi, quia motus aeternus et ^(d) primus et infinitus, qualis secundum eum est motus primi mobilis, non potest esse nisi a motore tali; ergo ex motu primi mobilis necessario probatur Deum esse.

Haec autem ratio non videtur necessaria nec secundum primum modum formandi nec iuxta secundum, quia Aristoteles non probat ⁽³⁾ in *Physicis* quod primus motor non possit moveri nisi respectu illorum motuum quibus movetur suum mobile aut saltem respectu illorum qui redderent eum difformem respectu motus quo movetur suum mobile, licet hoc ipsum per multos anfractus et valde dubios ibi probetur. Sed non ex hoc sequitur quod sit simplex et ^(e) invariabilis aut saltem quod non sit ab alio. Et posito etiam quod sit omnino immobilis et nec ens ^(f) ab alio, non videtur ex hoc probatum ^(g) quod sit Deus, nisi prius ostendatur quod omne tale est summum bonum habens omnem perfectionem in summo. Posito enim quod aliquod ens esset immobile, aeternum et infinitum, si tamen non haberet omnem perfectionem entitatis et bonitatis in summo, nondum esset Deus. Ex secundo autem modo minus videtur sequi, quia assumit non solum falsa, sed etiam haeretica, quae ab eo non sunt probata nisi falso et per falsa principia.

4. Avicenna ⁽⁴⁾ nititur probare, libro *Metaphysicae*, per rationem ipsius necesse esse, arguens ita: Omne quod

(a) B⁷ B⁶ *conversa pro e converso.* (b) B⁷ add. *ponit* quod B⁶ om.; *potest formari ex f. p.* (c) Ita B⁶, B⁷ om. (d) Ita B⁶, B⁷ om. (e) Ita B⁶, B⁷ om. (f) B⁶ om. (g) Ita B⁶, B⁷ *probatus.*

(1) Cfr. capp. 6-8, 1071 b 4sqq. (2) Cfr. totum librum VII et VIII, 241 b 24sqq. (3) De motore immobili cfr. *Phys.* VIII, 5, 6, 256 a 4sqq. (4) Cfr. tractat. VIII, cap. 4 (f. 98 v bsq.).

non est necesse, possibile est ^(a) non esse et omne tale per aliud habet esse, et si illud aliud non est necesse esse, iterum per aliud et non per se habet esse; et ita oportet necessario devenire ad aliquod ens quod est necesse et non ab alio nec per aliud ens; omne autem tale est Deus; ergo necessarium est ponere Deum esse, ex quo est dare aliquid quod non est necesse esse.

Haec autem ratio non videtur sufficere, quia posito quod materia prima habeat necessario esse vel quodcunque ens non summe bonum, quamvis non esset ab alio, non tamen propter hoc esset Deus. Non etiam videtur sequi quod, si illud, quod non est necesse esse, est ab alio, quod oporteret devenire ad aliquid quod non sit ab alio, quia non oportet, ut ^(b) videtur, statum esse in causis simpliciter, sed in causis per se actu concurrentibus ad productionem seu constitutionem effectus, sicut in prima ratione Aristotelis dictum est.

5. Magistrorum autem rationes ⁽¹⁾ sumuntur a divisionibus entis. Supponentes enim quod omne ens est ens simpliciter vel secundum quid, primum aut posterius, necessarium aut possibile, per se aut per accidens, ex se aut ab alio, unum aut multa, simplex aut compositum, participans aut participatum, perfectum aut imperfectum, summum aut non summum, aeternum aut temporale seu non aeternum, mutabile vel immutabile seu invariabile, dicunt consequentias istas esse necessarias et per se esse notas: Si est ens secundum quid, est ens simpliciter; si est ens posterius, est ens primum; si est ens possibile, est ens necessarium; si est ens per accidens, est ens per se; si est ens ab alio, est ens ex se; et omnis multitudo ab aliquo uno ente, seu si sunt ^(c) multa, est ens unum a quo sunt; et si est compositum, est ens simplex; si est ens participans, est ens participatum; et sic de aliis. Sed antecedens ^(d) istarum consequentiarum secundum eos nobis est notissimum. Notissimum enim est nobis quod multa sunt possibilia, et composita, et sic de aliis; ergo necessarium et certissimum est quod est unum ens primum, simplex, et sic de aliis; sed omne tale est Deus; hoc enim vocamus ^(e) Deum et solum quod est tale.

^(a) B⁷ esse possibile pro p. e. quae B⁶ habet. ^(b) Ita B⁶, B⁷ quod.
^(c) B⁶ sint. ^(d) Ita B⁶, B⁷ lacuna. ^(e) Al. m. corr.

⁽¹⁾ Cfr. Petrus Lombardus, *Sententiae*, lib. I, dist. 3 (PL 192, 529sq.).

Responsiones autem istae non videntur necessariae, quia aut prima consequentia non est in omnibus certa aut non minor propositio. Non enim est certum quod, si est ens secundum quid, est ens simpliciter, sumpto ente secundum quid pro ente quod non habet omnem entitatem. Quamvis enim sequatur, sumpto ente secundum quid pro ente sic diminuto quod non potest in se ipso subsistere^(a), eo modo quo sequitur quod, si est pars, est totum, vel quod, si est ens in potentia, est ens in actu: tamen tale ens secundum quid non videtur necessario concludere ens simpliciter quod est summum, sed solum ens simpliciter quod est tale quod potest in se ipso subsistere. In secunda vero consequentia posterius non videtur concludere primum simpliciter, sed solum primum respectu eius. Quod autem omne^(b) ens quod non est. Deus sit ens posterius et possibile et per accidens et ab alio et compositum et participans et variabile non videtur de se certum, immo est ita ignotum sicut Deum esse. Consequentia autem quod, si sunt multa, est unum a quo ipsa sunt, non videtur esse certa. Non enim ex multitudine videtur sequi necessario alia unitas nisi solum illa quae est pars constitutiva multitudinis, nec ex composito aliud simplex nisi illud quod est constitutivum eius, nec ex participante aliud participatum nisi ratio participata quae est in ipso sicut superius in inferiori aut sicut forma in materia vel subiecto. Non enim videtur sequi^(c) quod, si est bonum non summum aut ens temporale, quod sit^(d) ens summum aut aeternum. Et ita breviter: Aut consequentiae videntur dubiae aut propositiones assumptae.

6. Ratio etiam Anselmi quam facit in principio *Monologion* ⁽¹⁾ non videtur bona. Arguit enim sic: Quaecunque ad invicem dicuntur aliquid secundum magis et minus vel aequaliter, per aliquid dicuntur quod non aliud et aliud intelligitur in diversis, sed idem, sive in illis consideretur esse aequaliter sive inaequaliter, ut, quaecunque dicuntur iusta ad invicem, sive aequaliter sive magis vel minus, non possunt intelligi iusta nisi per iustitiam quae non est aliud et aliud in diversis. Et eodem modo omnia, quaecunque sunt magna vel entia, per aliqua sunt magna et entia. Et sic de aliis. Sed illud, per quod alia sunt iusta, bona et magna et entia, est

^(a) *Ipsa subsistere ex s. i.*
om. ^(d) Ita B⁶, B⁷ non (?).

^(b) B⁵ esse pro a. o.

^(c) Ita B⁶, B⁷

⁽¹⁾ Cfr. cap. 1 (PL 158, 145).

per se ipsum bonum, magnum ^(a), iustum et ens, alia autem non per se, sed per ipsum. Ergo si est dare aliqua plura entia, iusta, magna, bona: est necessario dare aliquod ens quod per se ipsum est tale et per quod ipsa sunt talia. Hoc autem Deum vocamus.

Maior enim propositio non videtur necessario vera, nisi illud per quod sunt iusta dicatur esse idem in diversis iustis secundum rationem et non secundum rem. Per eandem enim rationem iustitiae in hoc et in illo multiplicatam iste et illi sunt iusti. Et ita non sequitur aliquid ad propositum. Videtur etiam propositio in pluribus esse falsa. Non enim alba per aliquam albedinem separatam acceperunt propriam albedinem, ut sic per aliquam certam et communem et quartam albedinem sint facta alba. Et idem est de omnibus formis sensibilibus.

7. Ratio etiam eius quam facit in *Prosligion* ⁽¹⁾ non videtur necessaria. Arguit enim sic: Illud quo maius ^(b) cogitari non potest, si est in solo intellectu et non in re, non est quo maius cogitari non potest; quia maius est illud quod in re est et in intellectu quam illud quod est in solo intellectu. Ergo illud quo maius ^(c) cogitari non potest non potest esse in solo intellectu. Sed illud quo maius cogitari nequit potest esse in intellectu cuiuscunque, etiam insipientis; potest enim ab omnibus intelligi et cogitari. Intellectum autem est in intellectu intelligentis seu cogitantis. Ergo illud quo maius cogitari nequit necessario est in re, alias enim non posset intelligi nec esse in intellectu cogitantium ipsum. Solum autem Deus est illud quo magis cogitari nequit et e contrario. Ergo Deus necessario est in re.

Haec autem ratio videtur in hoc deficere, quia licet ab intellectu non possit ^(d) intelligi vel cogitari illud quo magis cogitari nequit, nisi ab eodem intellectu supponatur et cogitetur esse in re, quia in ratione ipsius implicatur quod sit in re, alias enim non haberet rationem summi: tamen videtur posse cogitari absque hoc quod veraciter sit. Quamvis enim, si ^(e) ipsum est in solo intellectu, iam non sit summum: nihilominus tamen bene poterit cogitari quod, si tale esset in re,

^(a) Bonum magnum ex m. b. ^(b) Ita B⁶, B⁷ minus. ^(c) B⁷ quod minus, B⁶ quo magis pro quo maius. ^(d) Ita B⁶, B⁷ posset. ^(e) Ita B⁶, B⁷ non.

⁽¹⁾ Cfr. capp. 3-5 (PL 158, 228sq.).

ipsum esset summum. Ex prima igitur propositione non videtur sequi quod ipsum non possit esse in solo intellectu ut obiectum, sed solum quod ipsum non possit esse actu, si est in solo intellectu, sed tamen esset ibi ut intellectum. Bene etiam sequitur quod non cogitari potest esse in solo intellectu, sed oportet conditionaliter ibi intelligi quod, si tale quid esset actu, necessario esset in re.

8. Ratio etiam quae solet fieri ab aliquibus consimilis isti, haec scilicet, « optimum est suum esse, sed optimum est optimum, ergo optimum est seu habet necessario suum esse », non videtur valere, quia secundum hoc sequeretur, « esse hominis aut cuiuscunque alterius creaturae est suum esse, ergo esse hominis est seu habet suum esse quod est omnino idem sibi ». Si enim in prima aut in minori praedicatum absolute attribueretur subiecto actualiter seu secundum existentiam actualem et non potius per modum cohaerentiae seu cum praesuppositione existentiae subiecti, sicut in ista, « homo est animal omni animali destructo »: tunc sequeretur conclusio ex praemissis, alias non; sicut nec in ista sequitur, « homo est animal, ergo homo est », cum tamen esse animalis non distrahat a ratione essendi.

9. Ratio etiam quae attribuitur Augustino⁽¹⁾ ab aliquibus non videtur valere, haec scilicet: Nihil possumus intelligere, nisi Deus sit praesens nostro intellectui aut secundum rationem lucis irradiantis vel rationis repraesentantis, aut nisi secundum alios sit praesens in ratione obiecti praecogniti et praeintellecti; sed multa intelligimus; ergo necessario Deus est actu praesens nobis. Prima autem probatur per rationes factas in quaestionibus praemissis.

Prima enim propositio secundum ultimam partem sui est erronea, secundum autem duas priores partes a multis iudicatur non vera aut saltem non clara et certa.

10. Alia etiam ratio fit a quibusdam quae sibi attribuitur, haec scilicet: Omnis veritas incorruptibilis et aeterna est Deus; sed necessario est dare aliquam veritatem incorruptibilem et aeternam; ergo necessarium est dare Deum esse. Minor sic probatur: Illud, quod ex sui destructione^(a) probatur esse et quod ex eo, quod ponitur non esse, neces-

(^a) Ita B⁶, B⁷ *ductione* (?).

(¹) Huc spectant multi ex illis locis qui in obiectionibus paenultima quaestionis ex Augustino allegati sunt.

sario ponitur esse, habet esse aeternum et incorruptibile; sed veritas est huiusmodi, destructa enim omni veritate adhuc est veritas qua ^(a) verum est veritatem non esse; ergo veritas necessario est aeterna ⁽¹⁾.

Per hanc enim ^(b) rationem plus videtur probari ^(c) veritatem significatam per huiusmodi enuntiabile « verum est veritatem non esse aeternam ac per hoc esse Deum » quam quod Deus sit. Probatio etiam minoris videtur decipere per secundum quid et simpliciter. Destructio enim veritatis non probat veritatem destructam esse, licet apparenter probet esse aliam veritatem a veritate destructa. Quae alia veritas non ex hoc probatur quod sit indestructibilis, sed solum quod, si destrueretur, esset alia veritas qua ^(d) verum esset ipsam esse destructam et sic in infinitum.

Omnes autem aliae rationes sanctorum ad aliquas praedictarum videntur reduci. Non igitur videtur quod possit ratione probari.

Quod etiam non sit fide creditum videtur.

Illud quod a tota fide praesupponitur tanquam eius fundamentum et principium non est fide creditum; sed tota fides catholica praesupponit Deum esse tanquam eius fundamentum et principium; quicquid enim credimus, idcirco credimus, quia Deus hoc dixit et quia Deus hoc vult a nobis credi; ergo in omni credito secundum fidem praesupponitur non solum Deum esse, sed etiam Deum hoc quod credimus dixisse et praecepisse quod crederetur.

Iuxta hoc quaeritur an Deum esse unum sit eodem modo ratione probabile sicut et Deum esse.

Ad quaestionem primam dicendum

Quod Deum esse est per se notum et ratione necessaria probabile seu probatum et fide creditum.

^(a) Ita B⁶, B⁷ *quoniam* al. m. corr. ^(b) Ita B⁶, B⁷ om. ^(c) Ita B⁶, B⁷ *probare*. ^(d) Ita B⁶, B⁷ *etiam*.

⁽¹⁾ Huc etiam spectant multi ex locis in paenultima quaestione ex Augustino allatis. De facto argumentum Augustino proprium — vulgo argumentum « ideologicum » — huc fere redit.

Per se autem notum est quidem secundum se plus quam aliquid creatum, quanto praedicatum est subiecto immediatius et magis idem.

Quoad nos autem est per se notum aliquo modo. Respectu enim nostri tres sunt modi notorum. Quaedam enim sunt quae fere nullum actu intelligentem latere possunt, qualia sunt illa sine quibus nihil potest intelligi, ut sunt primae ^(a) rationes entis et habitudines. — Alia sunt quae a solis sapientibus intelliguntur, quia quamvis sint principia immediata, rationes tamen terminorum non sciuntur nisi a sapientibus solis. Principia autem cognoscimus, in quantum terminos cognoscimus. Cuiusmodi sunt: Punctus est cuius pars non est, et spiritualia non esse in loco. — Tertius autem modus est eorum ^(b) quae cognitis rationibus terminorum non sciuntur, nisi rationes terminorum et habitudo eorum cognoscantur in magna profunditate et plenitudine. Sunt enim quidam termini quorum ratio comprehendit tantam perfectionem quod non quaelibet intelligentia ipsius sufficit ad cognoscendum principium seu propositionem ex talibus terminis constitutam. Et huiusmodi est Deum esse. Et ideo, licet istud principium possit esse nobis per se notum, quia possumus cognoscere immediatam habitudinem terminorum et realem ^(c) identitatem: non tamen hoc possumus sine multa investigatione rationis et illustratione. Per multam enim investigationem rationum entium creatorum devenimus in cognitionem perfectionis divinae essentiae et divini esse.

Est etiam ratione probabile, licet probari non possit ratione sumpta per causam. Clamat enim hoc omnis perfecta ratio in summa abstractione seu superexcessu a nobis intelligibilis seu intellecta, quae sunt proprie significata divinorum nominum. Clamat etiam ^(d) hoc omnis imperfectio creaturae. Clamat quidem hoc specialiter et internus instinctus conscientiae et gustus spiritualis experientiae.

Clamat quidem hoc omnis ratio perfecta in summo abstracta. Rationes autem perfectas et summe abstractas voco quae in se nihil implicant imperfectionis, sed potius per negationes et superexcessus omnem imper-

^(a) Ita B⁶, B⁷ *propriae*.
^(d) Ita B⁶, B⁷ *et*.

^(b) Add. interl.

^(c) Ita B⁶, B⁷ *rerum*.

fectionem a se excludunt. Huiusmodi enim rationes nihil dicunt impossibile respectu actualis existentiae, immo quicquid dicunt dicunt summe compossibile ^(a) esse, et hoc in tantum quod in sua ratione implicant rationem essendi. Sed si huiusmodi rationes non sunt actu aut si aliquo modo sunt possibiles non esse: summe sunt impossibiles ad esse et summam contradictionem et impossibilitatem includunt in se respectu ipsius esse. Ergo impossibile est quin sint actu absque omni possibilitate non essendi.

Minor patet: Quod enim modo non est actu, impossibile est quod unquam possit aut potuerit habere esse summe necessarium et aeternum et summe perfectum, immo etiam est impossibilissimum. Sed si huiusmodi rationes non essent actu, et tamen cum hoc essent possibiles ad esse: tunc illud quod non est actu posset esse summe necessarium et perfectum, cum istae rationes omne quod dicunt dicant ^(b) summe necessarium et perfectum. Si etiam veritas istarum rationum non esset actu in re, tunc tam rationes quam conceptus vel cogitatus earum implicarent in se summam contradictionem. In rationibus enim ipsis implicatur summa existentia cum summo esse et hoc cum omnimoda identitate. Et conceptus rationes huiusmodi cogitans sic cogitat et sic in cogitatu tenet. Summum autem esse in ratione, cuius veritas nihil est in re, non potest implicari, et maxime cum omnimoda identitate, sine ^(c) contradictione summa, immo nec quaecunque esse. Ergo impossibile est istas rationes aliquo modo non esse. Et idem sequitur, si ponantur aliquo modo possibiles non esse.

Et si secundum hanc viam intelligatur ratio Anselmi quam facit in *Proslogion*, est, ut credo, omnino incalumnialis. Illud enim quo maius excogitari non potest, si non sit actu in re, implicat in sua ratione et in suo significato summam impossibilitatem essendi seu summam contradictionem et impossibilitatem cum ipso esse. Et tunc non est ratio intelligibilis nec cogitabilis nec ratio dans summam perfectionem, sed potius erit falsissimum quid cum non entitate et defectu plenum. Intelligo autem hic per rationes istas seu per veritatem earum ^(d) illud quod per conceptus talium rationum exprimere et significare intendimus. Intendimus autem per eas significare aliquid quod sit supra omnem perfectionem et universalitatem et abstractionem nobis intel-

^(a) Ita B⁶, B⁷ lacuna.

^(b) B⁷ dicunt, B⁶ om.

^(c) Ita B⁶, B⁷ seu.

^(d) Ita B⁶, B⁷ arum.

ligibilem et quod sit carens omni imperfectione et limitatione. Et hoc semper Deum vocamus. Et ideo bene secundum Anselmum iste processus investigandi Deum esse est super omnes manifestus; tum quia ex ipsismet rationibus a nobis intellectis seu cogitatis immediate formatur et formari potest; tum quia non est aliquis ita simplex quin apprehendat multas rationes generales entium quae de se nihil dicunt imperfectionis, ut ens, bonum, verum, unum et consimilia, et quin statim possit in eis superexcessum abstractionis formare, addendo enim hoc quod dico summum seu omni imperfectione carens seu quo maius cogitari non possit ^(a). Quicumque enim cogitat bonum cito potest addendo cogitare summum bonum carens omni imperfectione seu bonum quo maius bonum cogitari non possit. Et in hoc apparet quanta sit praesentia Dei ad intellectum nostrum et e contrario, quia ex rationibus perfectis entium statim potest formare superexcessus. In quibus omnibus Deus verissime apprehenditur et attingitur et ex quibus potest necessariissime probari Deum esse.

In tantum etiam iste processus est manifestus quod intuens ipsum, quamdiu eum videt, non potest cum assensu cogitare Deum non esse aut posse non esse. Iste autem processus nihil facit nisi ostendere habitudinem istarum rationum ad esse. Quam qui bene intellexerit videt quod haec propositio « Deum esse » est immediatissima et necessariissima. Et iste processus mirabilis ^(b) est, quia non solum convincit Deum esse, sed deducit ad cognoscendum hoc ut per se notissimum et ad ^(c) cognoscendum perfecte rationes et habitudines terminorum. Unde et tenet continue mentem ipsum intuentem in summis abstractionibus et superexcessibus sine quibus affectus contemplantium non potest Deo ecstatische uniri.

Clamat etiam hoc ^(d) secundo omnis conditio et imperfectio creaturae seu rationis creatae. Omnis enim creatura seu omne quod non est summum ens ^(e) ostendit suis defectivis conditionibus se non esse a se, sed potius ab alio. Et cum ^(f) hoc ostendit se talem esse quod esse non potuit nisi a summo ente et summo bono. Et sic

^(a) B⁷ *possit cogitari* pro c. n. p. quae B⁶ habet; B⁷ *Quodcumque* pro *Quicumque* quod B⁶ habet. ^(b) B⁷ add. *hoc* quod B⁶ om. ^(c) Ita videtur B⁶ habere, B⁷? ^(d) Ita B⁶, B⁷ om. ^(e) Al. m. mg.; *summum* corr. ^(f) Corr.

omne ens quod non est summum statim ostendit Deum esse consideranti subtiliter huiusmodi processum. Omne autem non summum ens seu omnis creatura septem proprietatibus suis ostendit se esse ab alio et non a se. Habet enim septem ad minus proprietates quarum nulla potest aliquo modo esse in eo quod non est ab alio, sed solum a se. Omne enim quod est a se oportet quod sit summe independens et summe absolutum et summe simplex et summe abstractum^(a) seu extra omne genus et summe infinitum tam in essentia quam in virtute et summe intellectuale et summe liberum.

Quod enim est a se nulli debet essentiam suam nec suum esse nec aliquid quod a se vel per se habeat. Et ideo non dependet ab aliquo secundum aliquid quod a se habeat. Cum etiam illud quod a se habet nunquam ab altero habere possit vel potuerit, quia si ab altero habere pctuisset, totum illud esset possibile et non conveniret ei per se, et etiam quia summe impossibile est quod aliquod ens increatum et incausatum, quale est omne ens a se, posset esse creatum vel factum: ergo omne ens a se non solum non dependet quantum ad aliquid sui ab altero, sed nec aliquo modo dependere potest. Ergo nihil quod est a se dependet ab aliquo sicut ab efficiente aut qualitercunque originante nec ab aliquo sicut a materia aut sicut a forma aut qualitercunque substantificante aut in esse aut in essentia conservante et per consequens nec ab aliquo sicut a fine. Si enim ab aliquo horum dependeret, tunc quantum ad essentiam suam habendam aut quantum ad suum esse indigeret aliquo altero et ita haberet esse valde possibile nec iam esset a se. Omne enim quod est a se, omni alio moto praeter se, semper erit, sicut et semper a se fuit. Unde omne ens a se est summe necessariū et omnino impossibile non esse.

Omne etiam tale est summe absolutum. Non enim potest ad aliquid extra se inclinari vel esse inclinatum. Quocunque enim modo ad aliud esset inclinatum, secundum suam inclinationem aliquo modo ab illo dependeret. Non etiam potest esse inclinatum ad aliquid sicut ad suum originans vel efficiens, vel sicut materia ad formam et ita

(^a) Ita B⁶, B⁷ *extractum*.

nec sicut recipiens ad receptum, nec sicut forma ad materiam, nec sicut substantificatum et^(a) conservatum ad substantificans et conservans, nec sicut pars ad totum, nec sicut totum ad partem, nec sicut pars ad partem, nec sicut agens ad suam actionem indigens patiente inclinatur ad patiens, nec e contrario sicut patiens ad agens, nec sicut ea quae sunt ad finem inclinantur ad suum finem vel terminum.

Et quidem de originante et efficiente clarum est, quia hoc non posset esse, nisi esset causatum ab altero et factum; et etiam de forma, quia tunc dependeret a materia quantum ad esse, et pro tanto quantum ad essentiam, in quantum forma se tota et essentialiter refertur ad materiam; et hoc ipsum de materia, quia materia dicit ens in potentia et sit de se informe et indeterminatum, quod per se non potest esse. Non etiam potest referri ad aliud sicut recipiens ad receptum, quia omne recipiens habet aliquid in se informe, alias non posset informari et perfici a recepto. Si etiam referetur ad aliquid sicut ad suum substantificans vel conservans^(b), tunc a substantificante reciperet suum existere et a conservante etiam aliquid^(c) reciperet et dependeret ab eo quantum ad suum esse, quia sine istis esse non posset.

Non etiam sicut pars ad totum, quia pars non habet esse per se nec in se nec est sua, sed totius, nec esse quod habet in toto potest habere sine toto et sine aliis partibus. Pars etiam non potest esse, quin sit materia^(d) vel forma aut aliquid habens utrumque vel aequivalens. Non etiam sicut pars ad partem, quia tunc dependeret tam a parte quam a toto quantum ad suum esse. Non etiam sicut totum ad partem, quia totum a partibus dependet quantum ad suum esse et essentiam sicut ex ipsis constitutum in essentia et esse, unde et per divisionem ipsarum^(e) potest amittere suum esse. Cum etiam totum non dicat aliud quam suas partes ex quibus constituitur, si illud quod est a se non potest habere rationem partis, non poterit esse constitutum ex partibus. Quodsi etiam totum ultra partes aliquid adderet, illud totum additum non esset ipsum totum, sed haberet rationem partis et dependeret necessario quantum ad suum esse ab aliis partibus. Non etiam potest sicut patiens ad agens, quia omne patiens habet aliquid informe, quod per se non potest esse.

(^a) Ita B⁶, B⁷ *ad*. (^b) Ita B⁶, B⁷ *conservatum*. (^c) Ita B⁶, B⁷ *om*. (^d) *Corr*. (^e) B⁷ B⁶ *ipsorum*.

Omne enim patiens est subiectum agenti, quod autem est a se nulli potest esse subiectum. Cum enim ab aliis nihil habeat, nisi ipsum se ei subiceret, per virtutem aliorum non posset ei subici: quomocunque ei subiceretur, haec subiectio opereretur quod esset in eo causata.

Non etiam possunt inclinari, sicut ista agentia particularia inclinantur ad sua patientia quibus indigent in sua actione, quia ^(a) nihil tale potest habere aliquam proprietatem sequentium, sicut infra ostenditur. Quas tamen habet necessario omne ens a se. Nullum enim agens ad patiens sic inclinatum potest esse summe simplex nec summe abstractum nec summe intellectuale nec summe liberum. Omne enim quod inclinatur ad aliud est compositum ex inclinatione et inclinabili quod per talem inclinationem est inclinatum. Alias esset pura inclinatio in nullo inclinabili fundata, et tunc omne inclinabile sic informe haberet iam aliquid informe et aliquid informans. Omne etiam sic inclinatum est determinatum ad certum patiens. Quod non esset, nisi haberet determinatam formam et virtutem, et ita non est summe abstractum et infinitum. Omne etiam summe intellectuale et summe liberum est summe in se absolutum et summe abstractum et indeterminatum, sicut inferius tangetur ^(b). Non etiam ^(c) potest esse relatum in finem, quia quod est a se nullum finem habere potest, cum finis non sit aliud nisi illud quod movet efficientem ad faciendum effectum suum. Quod etiam tendit in finem habet aliquid perficibile et informe, cum unumquodque sit perfectius, quando attingit suum finem.

Et breviter, cum omne quod est a se nihil habeat nisi a se et per se et in se, ad ^(d) nihil aliud debet dici inclinatum nisi ad se, quamvis hoc inclinatio dici non debeat, sed potius summa absolutio qua in se ipso absolutissime existit. Cum etiam omne quod est ad aliud relatum et inclinatum, pro tanto sit a se ipso distractum, quod autem ponitur a se, eo ipso ponatur sibi ipsi intimum et a se nullo modo distractum, cum omne distrahens sit aliquo modo contrarium et distractivum eius quod per eum distrahitur ^(e): apparet quod nullum ens per se potest esse ad aliud aliquo modo impendens et inclinatum.

Omne etiam ens a se necessario est summe simplex, quia non potest esse ex partibus compositum nec

^(a) B⁷ B⁸ tum quia.

^(b) Ita B⁸, B⁷ om.

^(c) B⁷ enim, B⁸ omne.

^(d) Add. interl.

^(e) Ita B⁸, B⁷ distrahitur ^(?).

alteri componibile. Si enim esset compositum, tunc dependeret et constitueretur ex partibus. Alteri etiam componi non posset, nisi ad ipsum inclinaretur et inclinatione tali per quam amitteret suum esse, ut fieret alterius entis tanquam pars. Nulla res etiam potest habere a se et per se aliquid quod sit ab ea diversum. Si enim illud diversum esset ab illo ente quod dicitur esse a se, tunc esset ab illo factum, et ita diversum non esset a se, sed ab altero. Impossibile est autem quod effectus talis cum tali causa posset constituere tertium, quamvis etiam ille effectus posset esse aeternus. Nulla enim pars dependet ab altera parte sicut effectus a sua causa efficiente, maxime a tali a qua recipit totam suam essentiam. — Praeterea, omne compositum habet necessario in se aliquid informe et aliquid informatum, et omne componibile habet ista aut est aliquid istorum. Impossibile est autem in eo quod est a se esse aliquid istorum, sicut superius est ostensum.

Praeterea, omnis compositio est ab aliquo efficiente quod dominatur partibus compositi et tenet eas in composito. Compositio enim nulli partium compositarum potest inesse ^(a) per se et a se nec uni partium per alteram. Per se quidem non, quia tunc posset eam habere sine altero extremo, quod est impossibile, immo si per se et a se haberet eam, necessario haberet eam sine aliquo alio a se, in tantum ^(b) quod non posset intelligi sine huiusmodi compositione, saltem pleno intellectu. Esset enim aliquid suae quidditatis, immo omnino idem quod ipsum, nisi forte intelligas quod hanc compositionem haberet a se non per identitatem vel per negationem omnis causae, sicut hic communiter accipimus esse a se, sed potius sicut a causa efficiente, ita quod pars esset causa efficiens suae compositionis, qua alteri parti componitur vel unitur. Sed si ^(c) hoc esset, tunc huiusmodi compositio seu unio esset in parte illa sicut accidens in subiecto. Compositio enim seu unio est in ipso ^(d) componibili, et esse quo esset diversa ab eo oporteret quod esset in eo sicut in materia vel ^(e) subiecto. Si etiam esset causa efficiens suae compositionis, cum prius quam hoc efficeret, esset non composita et ita ens in se et quoddam totum, post compositionem autem sit ens alterius in ipso subsistens et non in se: tunc efficiendo huiusmodi compositionem in se de-

(^a) Corr. interl. ex esse. (^b) Ita B³, B⁷ *creatum*. (^c) Ita B³, B⁷ *om*. (^d) Corr. interl. (^e) B⁷ *materiali* pro *m. v.* quae B³ habet.

struxisset suam existentiam qua in se subsistebat. Impossibile est autem quod aliqua res destruat se, et maxime si est ens a se, cum tale non possit etiam se ipsum aliquo modo mōvere vel immutare. Unum etiam componibile non potest ab alia parte hanc compositionem habere, quia unum non posset hoc dare alteri nisi ipsum causando et dando sibi essentiam inclinatum ad se aut ipsum immutando a statu suo et trahendo ad se. Componibilia autem non possunt se causare, quod tamen oporteret, si secundum primum modum mutuo compositiones ^(a) in se causarent. Nec possent mutuo sibi proprias essentias tollere, nisi prius sint contraria et contrarias inclinationes habentia. Et tamen hoc oportebit, si secundum secundum modum mutuo ^(b) in se suas compositiones causarent. Contraria autem, cum de natura sua contrarias inclinationes habeant, quantum est de natura sua ^(c); de se nunquam tertiam naturam constituerent. Igitur verum est quod omnis compositio necessario est ab aliquo efficiente quod dominatur partibus compositi et tenet eas in composito. Et posito quod quaecunque alia componibilia possent se mutuo trahere in compositionem et in composito mutuo se tenere, tamen nullum ens a se posset ab aliquo trahi, quia tunc esset passibile et habens aliquid informe et mobile et destructibile. Impossibile est ergo quod aliquod ens a se sit compositum vel alicui componibile.

Praeterea, impossibile est quod aliquod necessarium constituatur ex duobus possibilibus aut ex necessario et possibili ^(d). Sed omne ens a se est necessarium. Si enim esset aliquo modo possibile, tunc necessario esset ab alio dependens et factum. Nulla enim res potest de ente fieri non ens, nisi per hoc quod deficit sibi causa per quam tenebatur in esse. Quamdiu enim uniformiter adest ei illud per quod tenetur in esse, dum est, tamdiu existet, sicut et existit, quando est. Idem autem sibi non potest non uniformiter adesse, et ideo nullum ens a se potest aliquo modo non esse. Impossibile est igitur ^(e) quod aliquod ens a se possit esse compositum ex aliquo possibili. Semper enim sequeretur quod posset non esse. Impossibile est etiam quod necessarium uniatur alteri possibili ad constitutionem alicuius tertii aut sicut subiectum et accidens uniuntur, quia omnis unio qua aliquid componitur cum possibili est possibilis non esse et

^(a) Ita B⁶, B⁷ *componens*. ^(b) Ita B⁶, B⁷ *mutuo*. ^(c) B⁷ add. *nec*.

^(d) Ita B⁶, B⁷ *impossibili*. ^(e) Ita B⁶, B⁷ *sibi*.

ita creata et facta et non ens a se et esset accidentalis et adventitia ipsi necessario aut ipsum necessarium accidens eius. Quae omnia sunt impossibilia. Necessarium etiam cum necessario componi non potest seu ens a se cum alio ente a se, tum quia non possunt esse duo talia, ut infra patebit, tum quia sequeretur quod ambo essent possibilia. Utrumque enim amitteret suum esse in compositione et essent partes entis alterius. Et cum omne compositum sit dissolubile in componentia, tunc possibile et necessarium fierent ex puris necessariis.

Est etiam omne ens a se summe abstractum seu extra omne genus. Nihil enim quod est in genere potest esse summe simplex et summe absolutum. Omne enim quod est in genere est compositum vel componibile. Omne etiam quod est in genere in actu et in re non potest esse nisi particulare determinatum ad hic et nunc, alias aequaretur rationi generis aut speciei suae universaliter intellectae. Nullum autem ens a se potest esse tale. Quod enim est determinatum ad nunc non est mere necessarium, sed habet esse in continuo fluxu et acquirit existentiam maiorem sub alio et alio nunc. Quod autem est determinatum ad hic seu ad partialem locum non est summe simplex et absolutum, nec aliquid quod ad ista possit specificari et determinari est etiam^(a) summe simplex et^(b) absolutum et necessarium seu independens.

Praeterea, nulla actualitas entis potest maior cogitari quam sit esse a se et per se. Omnis enim alia sine hac est purus defectus et respectu huius quasi non ens. Omne enim quod est vel esse potest ab alio, relatum ad illud quod est a se et per se, quasi nihil habet de actualitate entis. Sed nihil a nobis cogitatur in summa actualitate entis, nisi cogitetur a nobis ut summe abstractum et ut^(c) ineffabile nostro intellectui. Ergo omne ens a se est huiusmodi.

Praeterea, omnis ratio entis a nobis cogitata citra summam abstractionem intelligitur a nobis ut de se possibilis non esse, pro eo quod in sua ratione nihil implicat repugnans ad non esse et quia implicat in sua ratione multiplices defectus entitatis et unitatis et consimilium. Implicat quidem hoc actu vel potentia, distincte vel indistincte. Si enim nullum defectum implicaret, tunc non intelligeretur deficere in aliquo a summa entitate et unitate et ita non intel-

(^a) B⁶ *non*. (^b) Ita B⁶, B⁷ om. ... (^c) Add. interl.

ligeretur citra summam abstractionem. Nihil autem potest deficere a summa entitate, quin in infinitum et infinitissime deficiat ab ea. Si enim finite deficeret, tunc per additionem alicuius finiti ^(a) posset ei aequari, et ita ratio summi ^(b) entis et summe ineffabilis non esset infinitissima. Quod autem in infinitum deficit ^(c) ab entitate, oportet quod sit summe dependens, et quantum est de se, valde proximum nihilo. Et breviter, si diligenter rationes a nobis ^(d) intelligibiles et cogitabiles consideres: illa solum quae sunt in summo abstractionis implicant in se necessitatem essendi seu incompassibilitatem cum non esse.

Praeterea, quaecunque sunt ^(e) citra summam abstractionem, quantum est de se, possunt intelligi habere superius a quo contineantur et cuius potestati sint subiecta. Non enim in ratione sua implicant aliquid huic repugnans, immo eo ipso quod habent entitatem et esse citra summum, est valde rationi eorum conveniens posse habere aliquid superius se. Sed nullum ens a se potest intelligi ut subicibile alicui alteri, non enim potest inniti alteri quam sibi soli, nec aliquid poterit sibi aliquid adimere aut conferre. Ergo necessario omne ens a se erit in summo abstractionis.

Est etiam ^(f) omne ens a se summe ^(g) infinitum tam in essentia quam in virtute, quia ^(h) summe independens seu summe actuale et necessarium. Summe enim actuale esse ⁽ⁱ⁾ non potest, nisi comprehendat omnem perfectionem essentiae et virtutis. Quod enim non habet omnem perfectionem deficit ab actualitate alicuius perfectionis et ita potest intelligi ut perfectibile et ut appetens illam; appetit enim omnis res perfectionem sibi convenientem. Omnis autem summa perfectio conveniens est enti a se et ita non esset omnino independens. Si etiam deficeret ab aliqua perfectione, tunc deficeret in infinitum a summo ente. Non enim potest aliquid deficere ab eo finite, sicut supra fuit ostensum.

Si etiam omne ens a se est simplex in summo, oportet quod sit infinitum in summo tam in essentia quam in virtute, quia quanto aliquid simplicius, tanto perfectius et virtuosius et e contrario. Ergo summe simplex est summe perfectum et virtuosum. Omne enim summe absolutum est summe

^(a) Ita B⁶, B⁷ *finalae*. ^(b) Ex *summae*. ^(c) Ita B⁶, B⁷ *deficiat*.

^(d) B⁷ *a nobis rationes* pro *r. a. n.* quae B⁶ habet. ^(e) Ita B⁶, B⁷ *om*.

^(f) Ita B⁶, B⁷ *in*. ^(g) Ita B⁶, B⁷ *summum*. ^(h) B⁷ B⁶ *tum quia*.

⁽ⁱ⁾ Ita B⁶, B⁷ *om*.

infinatum; quod enim non habet omnem perfectionem essentiae et virtutis potest intelligi referri tam ad perfectionem qua caret quam ad aliquod perfectum perfectione illa. Poterit enim perfectio illa intelligi esse in aliquo alio ente, ex quo non est in eo, et ita poterit referri unum ad alterum per relationem diversitatis et similitudinis et distantiae vel praesentiae et per relationem amicitiae seu amantis et amati, sive per naturalem amorem et inclinationem unius ad alterum sive per alium modum amoris. Impossibile enim est esse aliqua duo aequalia aut non summe entia sine mutuis inclinationibus.

Si etiam omne ens a se est summe abstractum, oportet quod sit summe infinitum, quia omnis perfectio in summo abstracta est necessario una et eadem secundum rem cum omni perfectione in summo abstractionis intelligibili, tum quia in ratione omnis talis perfectionis cadit ratio summi entis et summi boni et summe unius et summe simplicis et summe potentis et consimilium. Sine his enim ^(a) non potest intelligi ut summum seu in summo, quia ^(b) si duae perfectiones tales essent realiter diversae, posset eis intelligi una communis ratio in eis realiter multiplicata. Quae ^(c) ratio secundum intellectum esset maioris ambitus quam aliqua earum, et ita ipsae essent vere particulares et limitatae nec ratio earum ^(d) universalis esset ^(e) adhuc in summo abstractionis, quia omnis ratio summe abstracta abstrahit etiam ab omni ratione universali et habet rationem per se entis. Nulla enim ratio participata et quae non potest esse nisi in suis participantibus aut in suis individuis habet summam abstractionem. Omne ergo ens a se habet omnem perfectionem in summo abstractionis intelligibilem et ita habet omnem perfectionem essentiae et virtutis quae in summo potest esse vel intelligi et ita est vere infinitissimum. Omne etiam summe abstractum habet ^(f) summum ambitum tam in longum quam in latum. Et loquor de dimensionibus, secundum quod sunt intelligibiles et non sensibiles. Alias enim non intelligitur ut summe abstractum, nisi intelligatur in summo altitudinis intelligibilis. Nihil enim quod potest habere superius est in summo abstractionis vel etiam est summe abstractum, si non habet summam latitudinem intelligibilem, quia omni

(a) Ita B⁶, B⁷ om. (b) B⁷ tum quia, B⁶ et tamen. (c) B⁷ Quod, B⁶ om. (d) B⁷ B⁶ eorum. (e) Universalis esset ex esset universalis. (f) B⁷ Cum etiam omne summe abstractum habeat pro Omne... habet.

non habenti eam potest intelligi extremum vel medium secundum latum seu secundum aequalitatem. Non enim occupabit omnes gradus vel partes intelligibiles illius latitudinis, sed tantum unum gradum vel partem. Si autem omne summum abstractum est summe altum^(a) et latum: ergo continet omnia alia quae esse vel intelligi possunt sub se et sub sua potestate. Sed hoc est esse infinitissimum in essentia et virtute. Ergo et cetera.

Praeterea, omne ens a se sine omni successione et variatione habet totam suam essentiam et totum suum esse in tota aeternitate nec aeternitas sui esse differt a sua essentia. Si enim sua duratio esset successiva aut qualitercunque dependens ab alio, tunc necessario sequeretur quod suum esse esset causatum et dependens ab alio, sequerentur etiam multa alia contraria praedictis proprietatibus. Sed aeternitas dicit quid infinitum secundum prius et posterius, et maxime illa quae est simplicissima et a nullo dependens. Talis enim sua simplicitate attingit omne praesens, praeteritum et futurum et omnem possibilitatem prioris et posterioris. Ergo essentia entis a se est actu infinita. Si autem essentia est infinita, et virtus, quia secundum gradum et mensuram essentiae est gradus et mensura virtutis.

Est etiam omne ens a se summe intellectuale, quia^(b) nihil potest trahere praedictas condiciones in simul nec aliquam^(c) earum, nisi sit summe intellectuale, sicut discurrenti per eas tam faciliter quam multipliciter potest apparere. Summa etiam intellectualitas est una de summis perfectionibus entis, summa enim est perfectio nobilissime et in summo^(d) cognoscere omnem ambitum entis et omne intelligibile. Et ideo ista non poterit deficere enti summe abstracto nec enti habenti alias condiciones praedictas.

Ex eisdem etiam potest concludi multipliciter quod omne ens a se est summe liberum. Nihil enim est summe independens et summe actuale, nisi hoc sit sua gratia et summe dominativum et imperiosum et nisi sit in se ipso perfecte subsistens. Nec aliquid potest esse sine his summe simplex et summe absolutum et summe abstractum ab omni imperfectione et alligatione et limitatione et ab omni inferioritate. Sine libertate etiam nihil potest esse summe infinitum in essentia et virtute. Quod enim non est

(^a) Ita B⁶, B⁷ *alte*.

(^b) B⁷ B⁶ *tum quia*.

(^c) B⁷ *aliam*, B⁶ *aliqua*.

(^d) Ita B⁶, B⁷ *summīs*.

liberum non agit ut a se motum nec sui gratia nec agit dominative, sed est necessario determinatum ad agendum hoc et non aliud et ad agendum sic et non aliter. Unde solum agens per suum velle est summe infinitum et absolutum in sua actione et in sua essentia et virtute et in sua subsistentia et personalitate. Hoc enim solum est quod potest esse summum bonum et summe beatum, sine quibus non solum nihil potest esse ^(a) summe ens, sed nec sibi ipsi aliquid valere. Res enim, quae nec se nec alia per libertatem habet nec aliquid delectationis vel gaudii de se nec de aliis habet, nihil utilitatis vel valoris proprie consequitur ex suo esse. Unde omnis res non libera comparata ad liberam est tanquam nihil respectu sui ipsius, et sic omnis non intellectualis comparata ad intellectualem.

Verum est igitur quod omne ens a se habet complete et in summo omnes conditiones praedictas. Et etiam ex praedictis clarum est quod omne ens habens aliquam praedictarum conditionum in summo est a se et ens omnino immobile et invariabile. Ergo omne ens quod deficit ab aliqua praedictarum proprietatum evidenter ostendit se non esse a se. Si autem infinitissime deficit ab omnibus et a qualibet earum, tunc in summa evidentia clamat se non esse a se. Talia autem sunt omnia quae nostris intellectibus et sensibus in hoc mundo occurrunt. Sicut autem omnia huiusmodi evidenter clamant se non esse a se, sic evidenter clamant se non esse vel fuisse nisi a summo ente a se seu per se. Clamat enim hoc eorum essentia et convenientia, eorum ordo et connexio et eorum variatio et successio et eorum magnitudo et operatio.

Et primo quidem ^(b) clamat hoc eorum essentia. Quod enim secundum suam essentiam non est ens a se sed ab alio, nunquam potest esse ens a se seu per se; nec illud, quod per essentiam suam est ab alio, potest aliquid habere in summa essentia nisi quod accipit a sua causa. Ergo omne ens ab alio semper est ab alio, quamdiu durat in esse, sicut et in ^(c) initio vel exitu sui esse. Alias pro illa hora, in qua non esset ab alio, esset ens per se et a se et ita haberet.

(a) Ita B⁶, B⁷ om.

(b) B⁷ *quod*, B⁶ om.

(c) Ita B⁶, B⁷ om.

aliquid in sua essentia seu in se quod non accepisset a sua causa. Nullus enim effectus potuit accipere a sua causa quod esset a se et per se et multo minus potuit hoc accipere in hora qua ab ipsa^(a) fiebat et erat, quia tunc simul esset a se et ab alio. A causa autem sua nihil essenziale potuit accipere nisi in illa hora qua ab ipsa fiebat et erat. Si etiam defectus septiformis praedictae proprietatis ostendit se esse ens ab alio et non a se: ergo, quamdiu habet hunc defectum, tamdiu oportet quod sit ab alio. Non etiam dependeret semper ab alio sicut a causa efficiente et conservante vel sicut a causa finali, si non semper, quamdiu est, esset et conservaretur ab alio. Omne igitur quod non est a se semper est ab alio et ita semper habet suam causam praesentem et non praeteritam seu transactam. Si autem causa sua non est ens a se, tunc iterum habet de praesenti causam aliam et sic in infinitum, nisi sit devenire ad causam quae non habet esse ab alio, sed ex se. Licet autem in effectibus qui possunt manere causa sua destructa posset contingere per accidens causarum infinitas, non tamen in causis quae semper praesentialiter exiguntur ad existentiam suorum effectuum, quia^(b) tunc unus et idem effectus esset simul ab infinitis causis, nec dum fieret, esset sibi dare primam causam sui fieri et ita per consequens nullam. Et in huiusmodi causis tenet argumentum Aristotelis⁽¹⁾ contra causarum infinitatem quod facit II *Metaphysicae*, quales sunt omnes causae quae causant essentiam et esse rei et non solum suum fieri. Sicut enim causae rerum secundum solum fieri non possunt non esse, dum est ipsum fieri, sic causae rerum secundum essentiam et esse non possunt non esse, dum est rerum sic factarum essentia et esse. Omni autem effectui, dum fit et est a sua causa, est dare causam primam et causas finitas, non autem infinitas. Omnis igitur res quae non est a se ostendit semper sua essentia et suo esse et se habere causam quae est a se et se semper esse et dependere ab ea. Si autem nihil potest esse ens a se, quin sit summum bonum: ergo eo ipso^(c) ostendit se esse non posse, nisi actu esset et dependeret a summo bono.

Praeterea, omnis actio quae nullum praeexigit patiens est a^(d) virtute absolutissima summeque independente^(e) et simplici summeque libera et solum agentis per suum velle,

(^a) Ita B⁶, B⁷ *ipso*. (^b) B⁷ *tum quia*, B⁶ *tamen quia*. (^c) B⁷ B⁶ add. *quo*. (^d) B⁷ *ea* pro *est a* quae B⁶ habet. (^e) Ita B⁶, B⁷ *independent*.

(1) Cfr. cap. 2, 944a 1sqq.

sicut in ^(a) quaestione « an a sola tali virtute possit esse creatio » habet tangi. Sed in omni ente ab alio est necessario dare aliquid quod per talem actionem et modum exivit in esse. Aut enim quicquid est in eo fuit factum sine praeexistentia patientis, aut si aliquid fuit in patiente aliquo factum, ad minus fuit ibi primum patiens quod non fuit ex alio nec in alio patiente factum. Patiens autem illud, cum deficiat infinitissime a praedictis septem conditionibus non potuit esse a se, sicut nec aliquod patiens. Ergo necessario fuit a virtute infinitissima et summe actuali. Si ^(b) autem quod est in re vilius ^(c) minusque actuale non potuit esse nec potest, nisi fieret a summo ente: ergo nec aliquid eorum quae in entibus sunt magis actualia magisque formalia potest esse, quin saltem per intermediarias causas totaliter et immediatissime sit et dependeat a summo ente.

Rerum etiam convenientia hoc ostendit. Omnia enim conveniunt in rationibus generalibus entis. Sed ratio convenientiae et similitudinis entium non potuit trahi a diversitate nec a causis, in quantum diversae essent. Causae autem primae et in summo abstractae, si essent plures, in nullo convenire possent, quia tunc posset intelligi aliquid commune eis et magis abstractum. Omnia igitur entia ostendunt se esse ab una et eadem causa prima. Ab ea autem esse non possunt, nisi in summo habeat rationem omnium entium, cum omne causatum assimiletur suae causae. Per eandem etiam rationem patet quod omnia possibile esse non possunt nisi per eandem primam causam, quia et illa, si essent, convenirent cum entibus, nihil enim potest esse quod non contineatur sub ente.

Praeterea, quicquid est causa alicuius speciei vel generis in aliquo individuo per se et absolute absque relatione ad patiens in quo vel de quo fiat et est causa eius in illo secundum essentiam et esse et non solum secundum fieri, est causa totius illius speciei vel generis. Si enim non esset causa totius alicuius speciei vel generis, tunc non fuisset causa eius in hoc individuo nec occasione materiae patientis. Sed esse et essentia omnis entis quod non est a se oportet quod fuerit et sit ab aliqua causa secundum praedictum modum. Ergo causa uniuscuiusque entis secundum praedictum modum est causa entitatis secundum totum ambitum. Et ita omnia adhuc ostendunt se esse ab una causa prima habente in

^(a) Ita B⁶, B⁷ *a.* ^(b) Ita B⁶, B⁷ *Sed.* ^(c) Ita B⁶, B⁷ *iustius.*

summo rationes et perfectiones omnis entis facti et omnis entis possibilis.

Rerum etiam ordo et connexio hoc ostendit. Impossibile enim est quod variae perfectiones et partes sic intime possint connecti in uno supposito et in causa rationabili et ^(a) necessario ordine, nisi omnes ^(b) essent ab aliquo uno primo. Et eodem modo impossibile est quod omnia entia sic efficaciter mutuo ad se inclinarentur sicque fortiter sibi invicem connecterentur et in tanto ordine, nisi essent ab aliquo uno primo ea componente et continente et ordinante, maxime cum partibus et perfectionibus essentialissimae sint ^(c) mutuae uniones et connexiones, et inclinationes et ordines entium ad entia radicalissime fundentur in ipsis entibus. Diversorum etiam et difformium et contrariorum ordo et connexio ortum non potuit habere a diversis causis et difformibus, quales oporteret causas esse eorum primas, si essent aliquo modo realiter plures.

Ordinati etiam gradus entium seu gradati ordines, quo quaedam sunt infima, quaedam media, quaedam suprema, et quo sic se habent ordinate ad invicem quod infima reguntur et continentur et terminantur et uniuntur a mediis et media a supremis et etiam sic quod gradus entium superiorum excedit quasi in infinitum inferiora, quamvis utraque sint finita, sicut sol et caelestia excedunt terrestria et ^(d) elementaria et viventia non viventia et sentientia ea quae non sentiunt et intelligentia ea quae non intelligunt et sancti seu sanctae iniquos vel iniquas et beati non beatos ^(e), quadam probabili manuductione inducunt esse unum summum bonum simplicissimum in quod omnia terminantur et uniuntur et a quo reguntur et continentur.

Rerum etiam variatio et successio hoc ipsum ostendit. Omnis enim variatio et successio necessario ortum habent ab aliquo secundum se necessario, invariabili et aeterno. Omnis enim variatio et omne variabile omnisque successio et omne successivum manifeste indicant se habuisse aliquid prius ante se et se esse facta ^(f) ab aliquo priori se et se esse totaliter dependentia ab aliquo fixo et independenti. Quia tamen efficaciam huius consequentiae in responsione obiectorum factorum contra rationes Aristotelis tangam, ideo hic brevius transeo.

^(a) Add. interl. ^(b) B⁷ *ordinarie omnes enim pro o. n. o. quae B⁵ habet.* ^(c) B⁷ B⁸ *sunt.* ^(d) Ita B⁶, B⁷ *etiam.* ^(e) B⁷ add. *bonos* quod B⁶ om. ^(f) Ita B⁶, B⁷ *factum.*

Magnitudo etiam rerum et nobilitas hoc ipsum ostendit. Quae et magna sunt secundum se et maxime in universitate. Quaecunque enim in eis sunt in se ipsis subsistentia aut post suum fieri, quo ab agentibus per motum fiunt, sunt permanentia, non poterunt esse totaliter a causis agentibus per motum aut per aspectum virtutis virtualiter directum et inclinatum in patiens, tum quia possunt manere cessante actione talium agentium, tum quia ipsum patiens fuit ante actionem eorum, tum quia essentia eorum non potuit influi a talibus agentibus. Non enim talia agentia potuerunt in productione istorum cooperari nisi ^(a) per similitudines quas patientibus imprimunt ad fieri eorum. Quaecunque autem sic sunt subsistentia quod per motum fieri non potuerunt, sicut sunt omnes substantiae incorruptibiles, secundum quod incorruptibiles, sive sint corporales sive spirituales, non potuerunt ^(b) fieri ab aliquo quod non potest in productionem rerum nisi per impressionem specierum primam et nisi per passiones et motus, qualia sunt omnia entia, quae non habent esse a se et per se, et ideo statim ostendunt se non potuisse esse nisi ab ente a se. Quaecunque vero sunt tantae altitudinis quod non solum sunt per motum ingenerabiles et incorruptibiles, sed etiam sunt tantae capacitatis quod possunt intellectualiter capere omne ens, per cognitionem scilicet et amorem, immo et possunt ascendere supra omne ens possibile et infinitum, cogitando et amando ens ineffabile et aeternum et summum bonum, manifestissime indicant tanquam expressae imagines se non potuisse esse nisi a summo ente et infinitissimo et summe intellectuali et summe libero et bono.

Rerum etiam operatio hoc ostendit tam ratione suae productionis quam ratione suae directionis et ordinis et finis. Omnis enim operatio rerum, saltem prima et immediata, sic producitur ab eis quod non producitur de aliquo, et essentia earum exit veraciter ab ipsis rebus agentibus. Impossibile enim est quod productio alicuius essentiae competat alicui nisi per eum qui est absolute et per se causa essentiae et totius entitatis, et impossibile est etiam quod aliqua essentia possit esse ita quod nullo modo sit a causa habente posse absolute et generaliter super ens. Sed essentiae actionum vel passionum non possunt esse totaliter a duabus causis efficientibus, nisi inter se habeant ordinem et ita quod una sit instrumentalis respectu alterius. Omnis igitur

(^a) B⁷ B⁶ *nisi cooperari* pro c. n.

(^b) Ita B⁶, B⁷ *poterunt*.

tur operatio rerum sua productione clamat se et suas causas particulares esse ab universali causa totius entis. Causae enim eius particulares non poterunt esse instrumentales ad productionem respectu primae causae, nisi sint ab ea productae. Non enim possunt esse instrumenta primae causae, nisi vel quia sunt ab ea vel quia tantum^(a) moventur ab ipsa. Hoc autem ultimo modo solum esse non possunt, sicut ex praedictis patet et sicut facilliter investiganti potest clarescere. Esse etiam quod per agens creatum producitur, aliquo modo est de non ente productum; terminus enim productionis secundum se et in se non erat prius. Si enim esse formarum est tantum terminus huius productionis, illud positivum quod realiter ponit huiusmodi esse, in quantum est terminus talis productionis, non erat prius. Alias ante productionem res productae haberent eodem modo illud esse quod habent post productionem et per productionem. Quod est impossibilissimum. Et idem est de omni alio termino productionis per se et intrinseco et immediato. Ergo omnis producens aliquid aliquo modo attingit non ens et ens et aliquo modo facit de non ente ens, quantum scilicet ad terminum productionis et quantum ad veritatem quidditatis suae. Licet enim materia esset possibilis recipere ipsum aut mutari in ipsum, non tamen quidditas ipsius termini seu illud quod realiter de se ponit erat prius aliquid secundum se. Sed attingere ens aut non ens aut facere de non ente ens non potest aliquid, nisi habeat infinitam virtutem superexcedentem totum ens et non ens aut nisi sit instrumentum talis virtutis. Ergo omnis productio rerum ostendit res ipsas esse instrumenta primae causae.

Directio etiam et ordo et finis operationum ipsarum ostendit hoc. Omnes enim directe et ordinate tendunt ad certos fines et determinatos. Quod apparet, quia^(b) quantum est de se, semper eos introducunt, et non obstante defectibilitate materiae ut plurimum eos introducunt. Sed omnis virtus et operatio directa et ordinata ad certum finem aut praestituit sibi et praeordinat ipsum finem aut praestituitur sibi et praeordinatur ab altero. Aut enim ipsa dirigit se in finem aut dirigitur ab altero. Sed nulla virtus naturaliter operans, et maxime virtus non intellectualis, potest se dirigere in finem aut praestituere sibi finem, cum non cognoscat ipsum aut nisi deliberet de dirigendo se in ipsum. Ergo oportet quod

(^a) Corr. (^b) Ita B⁶, B⁷ om.

omnis virtus naturaliter operans, et maxime non intellectualis, applicetur et dirigatur ab aliqua virtute intellectuali ad suum finem. Et cum intellectuali virtuti nullus finis sit sufficiens, nisi sit ultimus et summus, oportet virtutem naturaliter operantem ab aliqua intellectuali substantia et virtute sic applicari et dirigi ^(a) ad suum finem proprium ut hoc fiat propter finem ultimum qui est universalis et summus. Et ita omnes virtutes naturales dirigentur ad unum et eundem ultimum finem. Quod esse non potest, nisi et ipse ultimus finis sit vere aliquid et nisi causa primo movens et dirigens sit una et summa. Quod etiam operationes rerum tendant in summum finem apparet ex hoc quod nulla res est contenta operari solum ad utilitatem suam, immo omnes cooperantur ad utilitatem et bonum totius universi, iuxta tamen facultatem suam. Sicut igitur omnia entia septem praedictas proprietates nobiles non habentia septiformiter clamant se non esse a se: sic septiformiter clamant se non posse nec potuisse esse nisi ab aliquo quod sit ens a se et quod sit summum ens. Unde evidentissime clamant ⁽¹⁾: *Ipse fecit nos et non ipsi nos*.

Clamat hoc etiam tertio specialiter internus instinctus conscientiae. Est enim mens sibi conscia praecedentis nihilitatis. Sentit enim intime se aliquando non fuisse et est conscia suae nihilitatis ^(b), passibilitatis et defectibilitatis et indigentiae. Sentit enim se multis et quasi infinitis indigere et multa et quasi infinita se posse pati et multipliciter se posse deficere. Et ideo, cum audit vel per se concipit altitudinem summi entis summamque eius iustitiam et potestatem et bonitatem, quodam naturali instinctu timore tam reverentiae quam poenae concutitur et in ipsius cogitatu et auditu admirationis stupore repletur et quodam naturali amore eius afficitur. Statim enim quodam naturalissimo instinctu ex sensu inferioritatis sentit se posse habere superius quem timere et revereri debeat, immo, acsi ipsum sentiret, mens ^(c) cogitatu vel auditu sic afficitur, quantum est de se vi naturalis instinctus. Qui multo magis appareret, si non esset corruptio perversarum ^(d) affectionum. Unde in parvulis et simplicibus nondum malitia imbutis iste instinc-

^(a) B⁷ add. *et quod B⁶ om.* ^(b) Ita B⁶, B⁷ *multiplicitatis*. ^(c) Ita B⁶, B⁷ *sensus*. ^(d) Ita B⁶, B⁷ *parvularum*.

⁽¹⁾ Psalm. 99, 3.

tus magis apparet. Et iste est qui movit semper humanum genus ad divinum cultum. Sed propter caecitatem hominum et perversitatem affectuum et astutias daemonum non potuit esse sufficiens ad movendum sine omni errore.

Clamat etiam quarto hoc specialius gustus experientiae spiritualis. Sentit enim mens sancta in summi boni contemplatione, desiderio et amore se modo ineffabili elevari, dilatari, roborari, illustrari, delectari, rectificari seu bonificari, verificari seu veritatis zelo et amore repleri et se modo ineffabili refici et perfici, et in tantum quod certissime sentit et discernit quod nullo modo talem elevationem nec tales perfectiones posset accipere de aliquo alio objecto nec in aliquo alio, quin potius experientia interna^(a) videt quod ex aversione sui a summo bono et conversione sui ad alia bona contraria praedictarum conditionum immediate assumit. Statim enim tota inferioratur non solum ab altitudine unionis et contemplationis summi boni, sed etiam a naturali dignitate sua statimque summe coarctatur, debilitatur, distrahitur et divariçatur, depravatur et falsificatur et obtenebratur et statim turbatione infinitarum passionum et^(b) sollicitudinum et desideriorum agitur et molestatur. Unde in aversione a summo bono statim tota exinanescit^(c) et quasi annihilatur. Sed hoc est impossibilissimum, si summum bonum non esset. Tunc enim per cogitatum, desiderium et amorem non verificaretur, sed potius summa falsitate et malitia et obliquitate et^(d) vilitate seu nihilitate repleretur. Tendere^(e) enim in summe non ens et in summe falsum et in summam contradictionem et impossibilitatem tanquam in summe ens, verum et bonum est summa falsitate et aliis consimilibus defectibus repleri. Si autem summum bonum non est in re, cogitare de ipso sicut de summo ente est plenum summa falsitate et impossibilitate, ita quod nulla contradictio alia tanta esset vel esse posset. Omnis enim mens, quantumcunque perversa, sentit se naturalissime et intimissime desiderare summam beatitudinem et summum bonum, nec hoc desiderium sentit sibi inesse ex corruptione suae naturae, sed potius ex naturali perfectione^(f) sua, et in tantum quod sentit et videt se non posse esse perfectam et rectam nec iucundam sine ipso. Sed impossibile est quod summa falsitas sit naturae indita radicalissime et

(a) Corr. (b) Add. interl. al. m. (c) Corr. (d) Ita B⁶, B⁷ seu.

(e) Ita B⁶, B⁷ Tandem. (f) Ita B⁶, B⁷ affectione.

maxime ita quod sit pars suae perfectionis naturalis. Sed si non esset summum bonum, hoc contingeret in proposito.

Haec autem praedicta non solum experitur homo in se, sed etiam in omni homine et in omni rationali creatura, pro quanto potest de ea notitiam habere. Statim enim videt quod, si homines aut quaecunque aliae creaturae rationales avertantur a summo bono, et maxime in tantum quod nullo modo credatur esse nec aliquo modo desideretur nec diligatur nec timeatur, quod nihil boni humani aut boni moralis manebit in eis, immo totus mundus erit plenus falsitate ineffabili et malignitate et ineffabili discordia et perturbatione. Si autem e contrario ab omni creatura rationali summum bonum perfecte diligatur et timeatur, statim sentit homo apud se totum mundum plenum omni bono et omni pace.

Probat igitur ratio necessario Deum esse, inchoando ab unitate et summitate divinarum rationum, et procedendo per multiformitatem seu septiformitatem creaturarum conditionum, et redeundo per internum conscientiae instinctum quodam naturali dictamine impellentis ad divinum amorem et cultum, et consummando seu adhaerendo per spiritualem gustum, ita quod, sicut ab uno Deo ratio investigans exiit, ita in Deum et experientiam eius investigationem suam finit.

Est etiam fide creditum. Licet enim magna sit illustratio rationis convincentis Deum esse, non tamen perfecte facit adhaerere seu assentire nec quantum decet et expedit alte; tum quia ratio non potest repellere a nobis phantasticos dubitationum motus nec potest nos facere assentire, nisi dum actualiter et complete ipsa ratio cogitatur et videtur, quod non potest fieri nisi valde raro et a valde paucis; tum quia quamdiu sequimur solam rationem, solum lumen nostrum sequi videmur et ita quodammodo superbe incedimus non subiciendo nos totaliter divino lumini, quod ^(a) est Deus ipse; tum quia quamdiu propter solam rationem assentimus, non absolute et indistanter et immobiliter adhaeremus veritati divini esse, sed semper in relatione ad principium probans et semper cum conditione principii et consequentiae probantis, ita quod, si illa nobis deficeret, deficeret assensus. Fides autem facit firmissime et continuissime et subitissime

(^a) B⁷ B⁶ *qui*.

et indistantissime seu immediatissime et immobilissime assentire et adhaerere veritati creditae et universalissime omnes tam simplices quam sapientes. Per fidem enim una simplex vetula maiores et altiores veritates de Deo credit^(a) et tenet quam toto tempore vitae suae per rationem Plato aut quicumque alius sapiens posset, sicut dicit⁽¹⁾ Augustinus, epistola *Ad Volusianum*. Et ideo fides elevat mentem nostram altiori modo ad divinum lumen quam ratio, et non solum altiori modo, sed etiam ad altius elevat et attingit. Non enim sic ratione possum apprehendere altitudinem Dei et suum esse sicut possum fide credere et tenere. Unde multa lumina divinitatis et suae providentiae et gratiae per fidem sumus potentes inspicere quae sine fide modo bono non possemus. Et ideo fides multas superaddidit illustrationes de quibus suis locis habet aliquid tradi. Ratio igitur inchoat in nobis divinam cognitionem, fides autem et gratia consummat, sicut dicit⁽²⁾ Augustinus, VIII *De Trinitate*, capitulo 10. Quomodo autem ista duo sunt sibi compossibilia in responsione argumentorum tangetur.

[Ad quaestionem secundam dicendum]

Ad id autem quod iuxta hoc quaerebatur dicendum quod eo modo Deum esse unum est per se notum et fide creditum quod^(b) omnes rationes quae probant Deum esse convincunt Deum non posse esse nisi solum unum.

Nam omnes rationes nobiles et in summo abstractae necessario^(c) sunt eadem omnino. Alias esset intelligere aliquid eis communius et magis abstractum, sicut supra ostensum fuit, nec posset esse in eis summa absolutio, quia necessario unum ad alterum haberet aliquam^(d) aliam relationem nec posset esse in eis perfectionum summarum infinitas secundum essentiam et virtutem, quia id quod haberet unus deficeret alteri. Quamvis enim non habere perfectionem creaturae nullum defectum ponat in Deo, tum quia talis perfectio non est sui generis nec competit aliquo modo sibi, tum quia eius est, pro

^(a) Ita B⁶, B⁷ *credet*. ^(b) B⁷ B⁶ add. *Deum esse*. ^(c) Ita B⁶, B⁷ *necessariae*. ^(d) Al. m. mg.

⁽¹⁾ Cfr. cap. 3, n. 12 (PL 33, 521); cap. 5, n. 17, 18 (PL 33, 524).
⁽²⁾ Cfr. cap. 9 (PL 42, 960).

quanto ab eo est: tamen non habere aliquam perfectionem divinam semper ponet defectum in Deo, tum quia omnis perfectio divina est divini generis et Deo conveniens, et quia si non esset in eo formaliter, nullo modo esset sua nec in eius potestate, quia nullo modo esset ab eo.

Si etiam essent plures dii, tunc essent sibi invicem praesentes et se invicem intelligerent et amarent. Alias non haberent infinitam essentiam, intelligentiam et amorem deficeretque eis praesentia, amor et intelligentia summi boni. Sibi etiam esse intime praesentes non possent, nisi mutuo se ipsos caperent, et ita non nisi mutuo potentiam sui susceptivam haberent, qualis in Deo esse non potest. Intelligere autem se et amare non possent, nisi sui ipsorum species haberent et mutuas uniones, quales sunt in amore. Et tunc aut species ^(a) unius esset ab altero deo accepta aut eius exemplaris. Et aut cognoscerent se et amarent per mutuam protensionem intellectuum et voluntatum suarum in se invicem, aut posset unus alterum intelligere et amare, posito per impossibile quod alter esset annihilatus. Quorum utrumque impossibilissimum est in Deo.

Summa etiam simplicitas in eis esse non posset, quia omnis forma seu perfectio in se ipsa subsistens absque omni inclinatione et dependentia sui ad illud nullo modo est participata nec secundum varias participationes multiplicabilis aut multiplicata. Si ergo est multiplicabilis vel multiplicata, apparet quod est participata ab aliquo cui impendit et ad quod est inclinata tanquam in ipso et non in se ipsa, saltem absolutissime, existens. Si ergo deitas est in duobus diis multiplicata, tunc erit hoc idem dare in ea.

Quidam tamen aliter arguunt ad hoc dicentes quod, si sunt duo dii, necessario sunt compositi ex aliquo in quo conveniunt et ex aliquo in quo differunt. Non enim, ut dicunt, illud in quo conveniunt potest esse realiter idem cum eo in quo differunt. Erit etiam, ut dicunt, compositum ex genere et differentia et essentia et esse et ex principiis individuantibus cum natura specifica. Si enim sunt duo dii, tunc aut erunt eiusdem speciei aut diversae, et sive eiusdem sive diversae, semper habent aliquod genus, quia omnis species habet genus ex quo ^(b) cum differentia addita constituitur. Quiditas autem generis in pluribus speciebus habet diversum

^(a) Aut species ex species aut.
quae B⁶ habet.

^(b) B⁷ aliquod ex eo pro g. e. q.

esse, sicut et species in pluribus individuís, et ita differunt in eis essentia et esse, quia essentia generis, quantum est de se, est una, sed diversificatur secundum varia esse quae suscipit in suis inferioribus. Et sic erit de ratione divinae essentiae quod diversificabitur secundum varia esse quae suscipit in pluribus diis et non ratione sui.

De principiis autem istarum rationum alibi in suis locis factus est sermo, quia fuerunt de eo varie opinantes^(a). Clarum tamen est quod convenientia et ordo et connexio universorum et^(b) contrariorum satis indicat causam primam eorum esse unam. Si etiam essent plures dii, diversa operarentur, unusque non haberet potestatem in altero nec in eius operibus et sic non esset summe potens, aut si haberet, unus esset altero maior et potentior.

[Solutio Obiectionum]

Ad argumenta igitur quae probant Deum esse per se notum^(c) dicendum quod quantum ad tertium modum per se notum bene arguunt. Non enim Deum esse est secundum omnem modum indubitabile nobis, sed solum cogitanti plene rationes terminorum.

Verbum autem Damasceni, illud scilicet, quod Dei cognitio est nobis a natura inserta, non est sic accipiendum quod aliquis habitus vel actus divinae cognitionis sit nobis proprie a natura insertus, sed quia lumen intellectivae potentiae quo in Dei cognitionem devenire possumus est nobis naturale, ideo Dei cognitio dicitur nobis a natura inserta, eo modo loquendi quo effectus dicitur esse in sua causa.

Ad id autem quod probat quod sit demonstrabile^(d) concedi debet esse demonstrabile, sed non per causam.

Quod autem dicitur quod Deum esse non potest esse nobis certum nisi per rationem: non est verum de omni certitudine, quia non de certitudine fidei, sed solum de certitudine scientiae.

Ad illud per quod probatur quod sit solum fide creditum dicendum quod prima est falsa. Eadem

^(a) B⁶ *opiniones*. ^(b) Ita B⁶, B⁷ *etiam*. ^(c) Al. m. mg. ^(d) B⁷ add. *quod*.

enim affirmatio vel negatio potest simul ab eodem esse scita et fide credita, sicut et verbum Augustini allegatum ex I *Soliloquiorum* utrumque de Deo simul aliquando esse concedit. Quamvis enim eadem affirmatio non possit ab eodem esse simul scita et opinata, secundum quod opinio implicat in se defectum pleni assensus et aliquam dubitationem aut vacillationem super opinato, pro eo quod haec cum certitudine et firmo assensu scientiae sunt impossibilia: fides tamen de qua hic loquimur plenissimum et firmissimum dicit assensum ad rem creditam absque omni dubitatione et vacillatione et ideo firmitati et assensui scientiae non est impossibilis, immo ipsum perficiens. Sicut enim idem possum per rationes probabiles tenere et per rationes necessarias, tantum ^(a) neuter assensus habeat in se vacillationem: sic nihil inconueniens, si idem teneamus et per rationem necessariam et absolute seu per voluntatem. Potest enim fieri quod in assentiendo innitar duabus causis. Potest etiam fieri quod aliquod principium teneam propter aliquam rationem concludentem ipsum et quod teneam per se et absolute, ita quod si ratio ^(b) illa vel alia deesset, nihilominus tenerem ^(c) ita. Sic autem se habent assensus scientiae et fidei. Et maxime in istis hoc potest fieri, quia non se habent de pari, immo assensus fidei quodammodo dominatur assensui scientiae et est maior et immobilior ^(d) eo.

Si autem dicatur quod idem non potest esse simul apprens et visum et non apprens et invisum, fides autem est de non apparenti et invisum, scitum autem, in quantum scitum, est apprens et visum: sciendum quod fides non est necessario de omnino non apparenti et invisum, sed solum negat apparentiam et visionem sui obiecti talem quae totaliter convincat nostrum intellectum, ita quod sui clara praesentia trahit et absorbet ipsum totaliter, ita quod de eo nullum potest motum dubitationis habere. Scientia autem quam habemus de Deo non sic nobis exhibet Deum, cum per eam Deum praesentialiter non aspiciamus et cum ipsa stante de Deo et eius esse multos dubitationum motus habere possimus.

Ad id autem quod probatur quod non sit per se notum dicendum quod, licet apprehensis aliququaliter ra-

^(a) Sensus est: *tantummodo*. ^(b) Ita B⁸, B⁷ *positio*. ^(c) Ita B⁸, B⁷ *teneret*. ^(d) Ita B⁸, B⁷ *mobilior*.

tionibus terminorum Deum esse possit dubitari aut negari, non tamen apprehensis plene.

Ad ea autem quibus arguitur hoc non posse ratione necessaria probari respondendum.

Ad primum igitur dicendum quod ratio Aristotelis bene probat statum esse in causis simul concurrentibus ad productionem alicuius effectus, quales sunt semper causae producentes non solum secundum fieri, sed etiam secundum essentiam et esse. Aristoteles autem non probat illud quod prima causa sit Deus. Hoc tamen verum esse rationes superius factae convincunt ^(a), ubi probatum est quod respectu omnis effectus est necessario dare causam quae sit simpliciter et totaliter prima et non solum secundum quid nec solum respectu huius vel illius effectus.

Ad secundum dicendum quod prima propositio est vera, quando ratio seu natura pro tanto maxime habetur, quia habetur per se et primo, ita quod per nullum alterum est causata in eo. — Unde exemplum de igne non est simpliciter verum, nisi forte secundum illos qui volunt quod, quantum est in aliquo, de calore, tantum sit ibi de forma substantiali ignis, quam sequitur calor sicut passio suam propriam causam. Unde motus secundum hoc non causabit calorem nisi causando aliquid de natura et forma substantiali ignis. — Instantia igitur data de albedine: Quia albedo non est prius per naturam in uno albo quam in alio nec magis per se. Si tamen des duo subiecta albedini, quorum unum sit primum et per se subiectum, reliquum vero non: tunc non poterit inesse huic nisi per illud quod est primum et per se. — Quod autem dicitur quod maior non est vera nisi supposita existentia subiecti: dicendum quod immo simpliciter et absolute, si intelligatur secundum modum praedictum. Omne enim quod per se et primo habet aliquid, causa eius est in omnibus quae non habent ^(b) illud per se et primo. Omne enim quod non est per se in aliquo, necessario est ibi per aliud, et omne quod non habet aliquid primo, habet illud per illud cui inest primo. Omne enim posterius praesupponit suum prius. Et loquor de prioritate naturae, non temporis. Et semper erit devenire ad aliquam causam per se et primam.

Ad tertium dicendum quod prima propositio primi modi est vera, quamvis forte Aristoteles non probet eam

(^a) Ita B⁶, B⁷ *convincant*. (^b) Ita B⁶, B⁷ *habet*.

multum sufficienter, saltem de illa immobilitate quae competit soli Deo. Omnis enim motor, qui non est ens a se, ab alio habuit et habet fixationem sui esse et suae virtutis motivae; et nullus motor, qui non est aeternus et sine omni successione, potest esse primus motor vel prima causa virtutum secundarum moventium, quia quod non est aeternum, aliquando non fuit et ita per aliud in esse exivit, et omne, quod habet suum esse in successione, ab altero est a quo fit eius successio et sui esse continuatio. Et erit devenire ad aliquam primam causam. Non enim infinitae concurrent simul ad productionem huius et suae successionis, et ita oportet ^(a) devenire ad aliquem motorem qui sic est immobilis quod est ens a se a nullo dependens. — Secundus vero modus non plus habet de vi probandi quam rationes sumptae de motu vel mobili in communi. Ita enim quodlibet mobile et quilibet motus probat Deum esse sicut caelum et motus eius, nisi pro quanto illud est magis manifestum et magis virtuosum et ordinatum. — Quod autem dicitur quod quamquam ex motu possit probari quod sit aliquis motor ens a se et non ab alio, quod propter hoc non videtur probatum quod illud sit Deus, nisi prius ostendatur quod ipsum sit summum bonum: dicendum quod, licet sine huiusmodi ostensione non sit evidens quod ens a se sit Deus, nihilominus tamen est per se vera et in se manifeste implicans illam unde hoc possit ostendi, sicut supra septiformiter est ostensum.

Et idem est dicendum ad quartum. Nihil enim praeter summum ens potest habere esse pure necessarium.

Ad quintum dicendum, ad rationem scilicet magistrorum, quod licet omnes praedictae consequentiae et propositiones sint verae, sane tamen intellectae ^(b) et prout vere sufficiunt ad propositum ^(c). Earum tamen evidentia non apparet sine deductione ^(d) facta in secunda via probandi Deum esse aut consimili. Quod enim omnis multitudo causetur ab aliquo uno sicut a causa efficiente aut quod omne ens secundum quid sive omne ens non summum sit ab aliquo ente simpliciter seu summo aut quod omne compositum sit ab aliquo simplici sicut a causa effectiva et non solum sicut a principio intrinseco et constitutivo, non apparet nisi per hoc quod probatur quod omne quod non est summe simplex et summe unum et summe perfectum non potest esse ens a se,

^(a) Ita oportet ex oportet ita. ^(b) B⁶ intelligas. ^(c) Ita B⁶, B⁷ propositionem. ^(d) Ita B⁶, B⁷ educatione.

et per hoc quod non potest esse, nisi prima causa sui esse sit summum ens quod habet omnes conditiones nobiles in summo. Et eodem modo evidentiae consequentiarum ex consimili deductione dependent.

Ad sextum similiter dicendum quod evidentia primae propositionis dependet ex praedicta deductione. Quaecunque enim ad invicem dicunt aliquid secundum magis vel minus vel aequaliter, non sunt summe abstracta nec summum ens et ita per aliquod summum ens quod est omnibus praesens participant illud, secundum quod dicunt magis vel minus. Et nisi secundum hunc modum accipiantur maior et minor, vera est, ut credo, obiectio quae fit contra huiusmodi rationem. Quando tamen illud, secundum quod aliqua dicunt magis vel minus, implicat aliquam imperfectionem ^(a) secundum rationem sui nominis, sicut albedo et consimilia: secundum illud nomen ^(b) non poterit significari illud ens summum a quo acceperunt formam illam secundum quam dicunt magis vel minus, sed sufficit quod sit in eo aliquid aequivalens aut praevalens, sicut est idea albedinis et totum illud per quod Deus creat albedinem. Si quis tamen diligenter non caveat, ratio ista Anselmi videtur assimilari illis rationibus quae in praecedentibus quaestionibus sunt factae, quas, sicut ibi ^(c) dictum est, aliqui erronee concesserunt.

Ad septimum dicendum quod, ut mihi videtur, evidentia huius rationis dependet ex prima via probandi Deum esse superius in corpore responsionis tacta. Si enim illud quo maius cogitari nequit non sit in re, sed sit solum obiectum intellectus, tunc in actu intellectus quo huiusmodi obiectum cogitatur et in ipso obiecto, in quantum est obiectum intellectus, implicabitur summa contradictio, et maior, quam si cogitando « quid est lapis » cogitarem ipsum esse asinum. Quod enim in ratione alicuius obiecti non existentis in re actu cadat necessitas essendi seu necessario et aeternaliter actu esse, maius est impossibile quam in ratione albi cadat ratio nigri. Tunc enim in non ente actu cadit necessario esse actu, et tunc, quodocunque cogitarem id quod significatur ^(d) per summum verum aut per summum ens, tam cogitatum quam cogitatus essent summe falsa et de summe falso. Huic autem sana ratio apertissime contradicit. Impos-

(a) Corr. interl. ex *perfectionem*.

(b) B⁷ repetit.

(c) Ex *idem*.

(d) Ita B⁶, B⁷ *signatur*.

sibile enim est quod cogitando significatum aut rationem summi veri cogitem summum falsum.

Ad octavum dicendum quod huiusmodi ratio non credo quod necessario concludat, nisi in prima propositione aliquid addatur seu explicetur, ut dicatur « optimum est idem cum esse actu necessario et aeternali, et hoc esse non potest, si realiter vel actu non habeat tale esse, quia implicaretur ibi summa contradictio ». Et tunc potest assumi « sed optimum est optimum, ergo et cetera ». Et sic reducit haec ratio ad primam viam praedictam.

Ad nonum sufficiat quod in praemissis quaestionibus est dictum. Bona est enim haec ratio secundum illos qui primam eius propositionem concedunt quantum ad duas partes eius priores.

Ad decimum dicendum quod non clare video quomodo illa ratio bene probet.

Ad illud autem quo probatur quod Deum esse non sit fide creditum dicendum quod Deum esse, secundum quod praecedit fidem, non est fide creditum. Potest autem praecedere fidem et fide teneri, licet aliter et aliter, quia antequam actu Deo credamus seu antequam per fidem Deum esse credamus, praecedit ut plurimum instinctus quidam^(a) movens occulte ad aliquam aestimandum Deum esse. Non enim^(b) posset homo simplex qui fidem non habet in auditu divinae potentiae et iustitiae timore ipsius concuti, nisi aliquam aestimaret aut suspicaretur illa vera esse quae audit aut saltem vera esse posse. Totum illud etiam quod per rationem necessariam et certam de Deo possumus apprehendere potest praecedere fidem, saltem quantum ad magnam sui partem. Potest etiam dici quod illud est falsum quod in obiectione assumitur. Non enim quicquid credimus idcirco credimus, quia Deus hoc dixit, quia etiam hoc ipsum quod Deus hoc dixerit et praeceperit credimus.

^(a) Ita B⁶, B⁷ *quoddam*.
B⁶ habet.

^(b) B⁷ *Enim non pro Non enim quae*

TABULAE VARIAE.

- A. Loci Sacrae Scripturae.
- B. Allegationes sanctorum.
- C. Allegationes philosophorum.
- D. Generales conspectus historici
ipsius auctoris.
- E. Indoles speculativo-historica
doctrinae auctoris.
- F. Tabula rerum.
- G. Index generalis.

A. Loci Sacrae Scripturae.

Genesis

- 1, 1: I 95 329 703 -
 II 78
 2: I 95
 4: I 313
 11: I 512
 20: I 531
 21: I 514
 29: I 513
 31: I 313 - III 289
 2, 1: III 289
 2: I 513
 4: I 513
 7: II 77 183 608
 614
 9: III 316 318
 10: III 319
 17: III 315 316
 23: II 89
 24: II 187 - III 282
 25: III 318
 3, 1: II 602 - III 316
 319
 5: III 316
 13: III 319
 14: III 318
 19: III 315 316
 24: III 318
 6, 5: III 315
 8, 21: II 79 - III 327
 13, 10: III 318
 14, 21: II 86
 15, 1: III 329
 17, 7: III 326
 13: III 326
 14: III 312 326 449
 18, 1: III 319
 2: II 96
 19, 25: III 315
 43, 22: III 475
 46, 26: II 86
- ### Exodus
- 3, 14: I 446 155
 7, 1: I 456
 12, III 315
 13: III 315
 46: II 95

- 13, 1: III 329
 2: III 329
 20, 3: III 404
 12: III 404
 13: III 452
 17: III 329
 24, 3: III 326
 8: III 326
 33, 18: III 329
 19: III 326 329
 20: I 679 - III 479
 23: III 479

Leviticus

- 4, 2: III 329
 11, 44: III 328
 12, 4: III 329
 6: III 329
 17, 10: II 6
 11: II 6 9 64
 14: II 64
 19, 11: III 381
 20, 14: III 379
 47: III 379

Numeri

- 9, 12: II 95
 12, 8: III 472

Deuteronomium

- 5, 17: III 452
 18: III 379
 21: III 329 379
 9, 4: III 315
 6: III 326
 7: III 326
 45: III 325
 10, 14: III 325
 15: III 325
 12, 23: II 6 9
 18, 13: III 328
 20, 16: III 315
 26, 17: III 479
 27, 16: III 383
 18: III 383
 24: III 383

- 26: III 383 385
 28, 15: III 315
 31, 27: III 327

Iosue

- 6, 21: III 315

Liber Iudicum

- 16, 4: II 636

III Regum

- 3, 10: II 522
 8, 46: III 327

I Esdrae

- 9, 2: III 313

Iob

- 3, 14: III 100
 4, 18: III 312
 19: III 312
 5, 2: III 224
 7, 20: II 80 - III 327
 21: III 327
 9, 20: III 327
 21: III 229
 30: III 327
 31: III 327
 10, 10: II 78
 11: II 78
 12: II 78
 22: I 109
 14, 4: III 312
 15, 4: III 312
 19, 25: II 98 - III 330
 26: II 77 98 - III 330
 27: II 98
 25, 4: III 312
 6: III 312
 39, 25: III 223 233
 40, 12: III 231
 14: I 730 - II 389
 41, 24: I 730 - II 389

Liber Psalmorum

- 4, 3: III 255
 7: III 505
 40, 6: III 412
 44, 9: I 98
 13, 1: II 386 - III 518
 45, 40: II 77
 46, 4: III 428
 17, 2: III 234
 48, 13: III 329
 24, 28: III 471
 24, 7: III 329
 47: III 426
 31, 5: III 327
 6: III 327
 32, 9: I 513
 35, 7: III 286
 38, 6: III 343
 39, 47: III 439
 44, 42: III 414
 50, 6: III 312
 7: III 312
 8: III 312
 9: III 312
 57, 4: III 313
 68, 3: III 334
 79, 17: III 234
 81, 6: I 456
 93, 10: III 472
 20: III 375
 99, 3: III 544
 103, 45: II 228
 115, 2: III 343
 148, 4: III 377 385 431
 21: III 383
 73: III 427
 119: III 450
 136, 9: III 345
 142, 2: III 313 402
 146, 5: I 56 59

Proverbia

- 44, 30: III 225
 20, 9: III 343
 22, 15: III 327
 27, 17: II 436

Ecclesiastes

- 1, 14: III 327
 15: III 327
 7, 21: II 80
 7, 27: III 327
 7, 30: III 327
 8, 17: III 286
 11, 40: III 327

Canticum Canticorum

- 4, 10: III 439
 4, 14: III 439

Liber Sapientiae

- 3, 1: II 389
 3: I 747
 21: II 389
 9, 45: II 531
 41, 16: III 248
 24: I 753 - III 246
 248
 12, 10: III 314
 14: III 314

Ecclesiasticus

- 3, 48: III 383
 7, 30: II 206
 8, 6: III 328
 10, 14: III 239
 45: III 224 232 234
 239
 48, 1: I 467 369 513 -
 III 289
 48, 30: II 362 - III 328
 438
 19, 1: III 440
 25, 33: III 314
 31, 40: I 694
 33, 29: III 430
 40, 1: III 328
 40, 4: III 328

Isaias

- 3, 46: III 384
 5, 8: III 384
 20: III 334
 6, 5: III 384
 14, 12: I 703
 40, 22: I 578
 43, 26: III 313
 27: III 313
 45, 12: I 578
 48, 8: III 313
 53, 5: III 330
 6: III 330
 11: III 330
 59, 9: III 286
 64, 6: III 343
 65, 17: III 329
 66, 22: III 329

Jeremias

- 47, 5: III 383
 48, 10: III 383

Ezechiel

- 1, 44: III 206
 9, 5: III 345
 6: III 315
 16, 3: III 313
 4: III 313
 5: III 313
 6: III 313
 18, 14: III 314
 32: III 314
 28, 14: I 730
 12: I 703 707 730
 13: I 703 707 730
 14: I 704 730
 15: I 704
 16: I 734
 18: I 734
 31, 2: I 730
 8: III 319
 37, 7: II 78
 8: II 88
 9: II 78
 10: II 78

Daniel

- 3, 52: III 335
 86: II 183
 7, 14: III 330
 9, 24: III 330
 12, 13: III 329

Osee

- 6, 7: III 313 318

Amos

- 5, 15: III 402

Habacuc

- 1, 13: III 402

Zacharias

- 8, 17: III 402

Malachias

- 4, 2: III 326
 3: III 326
 3, 44: II 386
 15: II 386

Evangelium
secundum Matthaeum

- 5, 8: III 439
 9: III 391

5, 13: I 723

17: III 385

18: III 391

19: III 385

20: III 417

21: III 382 404

22: III 332 385 452

23: III 386

24: III 386

26: III 386 407

27: III 404

28: II 278 - III 332

33: III 404

34: III 386

38: III 404

43: III 404

44: III 446

48: III 332 386

6, 21: I 657

22: III 184

7, 1: III 387

2: III 387

12: III 386 387 412

14: III 386 428

26: III 386

8, 29: II 381

10, 5: III 387

46: II 603

30: II 7

11, 4: III 387

30: III 375

12, 35: III 334

36: III 379 387

37: III 387

15, 17: II 207

18, 10: I 578

19, 12: III 405

17: III 375

21: III 405

23: III 428

24: III 428

22, 13: II 388

21: III 392

30: I 760

37: III 381 328 384

406

38: III 328

23, 8: III 472

25, 34: III 140

41: II 388

26, 24: III 372

27, 4: III 176

Evangelium secundum Marcum

7, 19: II 207 221

16, 5: II 96

Evangelium secundum Lucam

1, 37: I 35

3, 41: III 388

13: III 388

4, 4: II 397 - III 402

41: II 381

6, 24: III 387

25: III 387

31: III 412

37: III 387

9, 24: II 183

10, 12: I 578

30: II 81

11, 34: III 184

12, 7: II 7

34: I 657-

48: III 447

15, 3: I 752

4: III 330

16, 22: I 577 578 - II

393 - III 401

23: I 577

24: II 393

25: II 381 393 513

26: II 393

18, 24: III 428

25: III 428

19, 24: II 390

21, 18: II 7

34: III 390

24, 3: II 83

39: II 97 - III 4

Evangelium secundum Iohannem

1, 4: I 96 112 703 -

III 478

9: III 472

14: III 478

18: I 679 - III 478

3, 5: III 331

6: III 351

18: III 439

4, 24: II 184

5, 17: I 197 200 201

26: I 321

6, 45: III 472

54: II 88 - III 331

55: III 331

8, 44: I 702

13, 34: III 387 406

14, 6: III 455

24: III 375

15, 16: III 481

16, 25: III 139

17, 3: III 141

19, 25: II 98

19, 26: II 98

30: II 33 92

33: II 95

34: II 92

35: II 92

36: II 95

38: II 83 96

39: II 83

40: II 83

20, 2: II 96

Actus Apostolorum

2, 27: II 33 77 - III 470

17, 28: I 200 202 205 -

III 470

20, 24: II 183

Epistola Pauli ad Romanos

2, 4: III 387

23: III 375

3, 8: III 225 403

23: II 80

12: III 331 396

14: III 450

20: III 427

6, 6: III 332

7, 5: II 80

7: III 243 266 397

400 401 438

8, 27: III 396

10: III 397 426

11: III 397

13: III 400

14: II 79 - III 332

398 428

15: II 80 - III 376

399

17: III 399

22: III 477 399

23: II 79

24: III 399

25: III 399

8, 4: III 397 423

14: II 397

24: I 679

9, 16: II 315

10, 2: II 125

11, 33: III 286

36: I 201

12, 9: III 402

13, 8: III 379 384

10: III 379 384 406

I ad Corinthios

2, 4: III 228

4: III 228

- 2, 9: III 472
 10: III 472
 14: II 183
 3, 3: III 227 228
 4: III 228
 6: I 6 19
 15: III 407
 18: II 59
 6, 16: II 33 - III 282
 7, 2: III 231 377
 7: III 251
 12: III 406
 25: III 405
 28: III 251 406
 38: III 251 406
 41, 26: II 88
 43, 4: III 235
 5: III 235
 8: II 59
 12: I 679 - II 472
 - III 139 475 479
 44, 14: II 183
 15: II 183
 34: III 388
 45, 19: II 202
 24: III 138
 45: II 183
 50: II 98

II ad Corinthios

- 3, 5: II 315
 6: III 427 332
 7: III 332
 18: III 140 472
 5, 6: I 679 - III 138
 475
 7: III 438
 8: III 438
 11, 13: I 731
 14: I 731
 15: I 731

Ad Galatas

- 5, 17: II 80 184 - III
 266 391 410
 49: III 227
 20: III 227

Ad Ephesios

- 1, 4: III 181
 9: I 751
 10: I 751
 2, 3: III 331
 11: III 331
 5, 4: III 388
 6, 12: I 577

Ad Philippenses

- 3, 20: III 476

Ad Colossenses

- 4, 28: III 472
 3, 3: III 139
 4: III 139

I ad Thessalonicenses

- 5, 23: II 183

I ad Timotheum

- 3, 2: III 388
 6, 10: III 234
 13: III 388
 17: III 388

II ad Timotheum

- 3, 2: III 235

Ad Titum

- 1, 2: I 111

Ad Hebraeos

- 7, 4: II 82
 18: II 82
 10, 31: II 389
 11, 1: I 95 679

Epistola Iacobi

- 4, 5: III 427
 2, 10: III 375

- 2, 13: III 439
 3, 2: II 80 - III 332 402
 408 410 439
 427
 3, 8: III 332 426 427
 17: III 427

Epistola I Petri

- 2, 18: III 423
 24: III 423
 3, 19: I 577
 5, 8: I 577

II Petri

- 2, 4: II 388
 11: II 389

Epistola
I Iohannis

- 1, 5: III 455
 8: II 80 - III 331
 423 438
 9: III 423
 2, 1: III 423 433
 5: III 384
 12: III 423
 16: III 266 332 337
 3, 2: II 472 - III 440
 479
 4: III 412
 8: I 703
 4, 7: II 93
 5, 3: III 375
 6: II 77
 7: II 77
 8: II 32 - II 77

Apocalypsis

- 3, 14: I 752
 6, 8: II 123
 12, 12: I 750
 13, 18: I 98
 16, 13: I 98
 21, 8: III 440

B. Allegationes sanctorum ⁽¹⁾.

ALEXANDER HALENSIS

Peccatum veniale contra Dei praeceptum est III 381

AMBROSIIUS

Diabolus ne integritatem foecundam Beatae Virginis videret impeditus est III 101

ANSELMUS

1. DE LIBERA VOLUNTATE.

Se ipsam movet I 345 708 II 518

Quo sensu peccabilitas ei essentialis non sit I 683 689 sqq.

† De non velle ad velle transire nequit, nisi aliqua res eam moveat II 399 433 sqq. III 151

Non movet se nisi per habitus II 315 375 sq. 564 III 151

Voluntati Adae et angelorum duae affectiones, iustitiae et beatitudinis, inditae sunt I 717 II 376 III 151

Alia est necessitas consequentis, alia consequentiae, seu alia est antecedens, alia consequens II 348 III 481 sq.

Libertas humana rebus physicis non dominatur II 373 sq.

Exercitium iustitiae in potestate hominis est II 374

In somno voluntas actus ponere potest II 522

Habitus eius ad eam se habent sicut instrumenta ad principale agens II 564

Habitualis dilectio sui et beatitudinis accidentaliter animae inest III 151

2. DE IUSTITIA ORIGINALI, VIRTUTE, PECCATO, POENA.

Angeli gloriam prius mereri debuerunt quam eam acciperent I 681

Affectio virtuosa affectus iustitiae est I 717

Si diabolus poenam peccati experimentaliter scivisset, non peccasset I 725

Diabolus solo timore poenae a peccato abstinuisse non decuit I 725

Angelis peccantibus redemptor dari non debuit I 725

Peccata venialia per gratiam Christi remittuntur II 296

Non est volentis bonum supernaturalae appetere II 315

Lex secundum Apostolum praecepta Dei significat III 177

(1) Distinctio apud scholasticos usitata in sanctos et philosophos hic tenta est, ut habitu Olivi ad fontes clarius pateat, licet quoad aliquos auctores nisi aegre applicari nequeat. Ipse cum ceteris scholasticis a sanctis et philosophis magistros, qui doctores magis coetanei sunt, distinguit, de eorum sententiis more illius aetatis nominibus tacitis refert. Hae sententiae mox sub titulo «generales conspectus historici» allegantur, cum non parvae utilitatis viris historiae rerum scholasticarum studiosis esse possint. Loci ex Augustino et Aristotele desumpti speciali modo tractantur. Cum enim ad penitus indolem speculativam scholasticorum saeculi decimi tertii cognoscendam maximi momenti sit scire quas partes in fervidis illis controversiis inter veterem Augustinismum et modernum Aristotelismum tenuerint, utilissimum erit ad complexam Olivi doctrinam facilius intelligendam et historice diiudicandam distinctiore modo locos horum duorum ducum proponere. Signum † sententiis variorum auctorum appositum significat Olivi eas oppugnare vel ab eis dissentiri.

Culpa in carentia iustitiae debita consistit III 258

In creatura ratio prima meriti eo solum esse potest quia cum gratia libere cooperatur III 296

Homo iustitiam in Adam acceptam habere tenetur III 305 449

Non membra puniuntur, sed voluntas in eis III 307

Exemplum poenarum per peccatum originale inflictarum servus est cui propter crimen verberato post culpae indulgentiam plagae non tolluntur III 316

Opera mala mediate solum a Deo sunt, quatenus eorum causas efficientes conservat III 337

Numerum sufficientem angelorum et hominum salvari decuit III 366

Potius homo interitum totius mundi permittere quam aliquid contra voluntatem divinam facere debet III 376 405

Impotentia praecepta implendi ex peccato proveniens non excusat, immo accusat III 378 425

Ipsi leves motus irae culpabiles sunt III 385.

Peccatum veniale contra Dei praeceptum est I 20 21 III 392 sqq. 405

Homo pro peccato ex sese satisfacere nequit III 392

Omne peccatum, etiam leve, infiniti reatus et solum per infinitam satisfactionem expiabile est I 21 III 393 sq. 421

Ipsi involuntarii motus concupiscentiae contra divinum praeceptum habendi iustitiam originalem et eatenus peccata sunt seu reatum iustitiae originalis amissae habent III 397 sq. 423 sq. 431 sq.

Peccatum veniale contemptum Dei includit III 413

Peccare in eo est quod Deo debitum non redditur III 413

Nemo satisfacit nisi eo quod aliquid quod prius dare non debebat dat III 421

3. DE DEO.

In eo essentia et existentia coincidunt I 151

Res continue ab eo in esse conservantur I 202

Annihilatio creaturarum non ex positivo actu divino, sed ex eisdem cessatione provenit I 206

Omnia entia, substantiae, actiones, qualitates, in quantum entia sunt, a Deo sunt, mala solum mediate, quatenus eorum causas conservat III 335 sqq.

Deum non possumus concipere non esse III 517

Ex gradibus perfectionum finitarum Deus ut ens perfectissimum concluditur per cuius participationem cetera entia sunt III 522 sq. 553

Argumentum ontologicum quo ex ipso Dei conceptu ut entis necessario existentis realis eius existentia probatur proponitur III 523 sq., 553 sq.

4. CAPITA VARIA SIVE METAPHYSICAE GENERALIS SIVE PSYCHOLOGIAE.

Essentia et existentia realiter coincidunt I 151

Solum divinum esse successivum non est I 174 sqq.

Omnium entium corruptibilibus unum tempus est I 188

Accidentia essentiam cum habere significant I 521

Nulla res se ipsam gignit I 543

Aliud est cogitare rem, aliud cogitare eam existere I 634

Ex oculo radii corporales usque ad rem visam emittuntur III 58 sq. 62

Ipsa actus intellectualis quo obiectum cognoscitur species rei est nec alia praevia requiritur III 112

Omnia entia bona sunt et eatenus a Deo causantur III 335

Anima se ipsam immediate cognoscit III 148

PSEUDO-ANSELMUS (Eadmerus)

Oculi radios corporales usque ad rem visam emittunt III 58

AUGUSTINUS

A. Sententiae quae opinionibus auctoris loco fundamenti aut gravioris argumenti serviunt.

1. QUAESTIONES ONTOLOGIAE GENERALIS.

Mundus ab aeterno fieri non potuit I 106 109

Essentia et existentia in creaturis realiter non distinguuntur I 155, licet arguendi gratia contrarium probetur I 151sq.

Conservatio a creatione non differt I 199sq. 205sq.

Materia prima independenter a forma actum habet I 306sq.

Omnes omnino creaturae ex materia et forma componuntur I 319 329sq. 538 II 189.

Omne ens, quatenus natura est, et bonum et a Deo est, maliactus mediate solum a Deo sunt, quatenus eorum causas conservat I 259 III 245 250sq. 259 333sq.

Omne ens modum, speciem, ordinem habet III 245sq.

2. QUAESTIONES PSYCHOLOGICAE.

Potentia peccandi pars libertatis positiva est I 693

In homine praeter animam aliae formae sunt II 33 93sq.

Sensitiva hominis a generante non est II 125sq.

Anima separata actus sensitivos exercere potest II 125sq. 155 195sq. 513sq.

A corpore species intellectivae in anima non causantur II 437sq.

Distinctio specierum in acie intellectus existentium et memorialium I 639 II 462 467sq.

Actus cognitivi similitudines praesentativae rerum sunt II 471 sq. 543 III 120

Species imaginativae simplices sunt II 500sq.

Variae trinitates in potentiis animae II 404 439 501 508 598 631

Sensus communis actus et obiecta sensuum particularium percipit adeoque ab his differt II 588sq. 594sq. 616

Sensus communis, phantasia, vis aestimativa, vis cogitativa, vis memorativa realiter non differunt II 597sq. 609 614

Nullum corpus in ullum spiritum vel animam agere potest II 437sq. III 15sq. 275

Per viam colligantiae anima a corpore et corpus ab anima influxum habere potest I 523 III 3 15sq. 30sq. 276

Actus cognitivi a potentia sine praevia specie producuntur, ipsa vero actualis cognitio species ob-

iecti repraesentativa est, locum demum obiectorum absentium species memoriales gerunt I 620sq. 632 639 II 457 462 467sq. 473sq. 506sq. 561 III 112sq. 113. 121

Anima se ipsam immediate cognoscit III 148

Idem actus se ipsum pro obiecto habere nequit III 163

3. QUAESTIONES MORALES.

In omni peccato privatio modi, speciei, ordinis est III 245sq.

Peccatum veniale contra Dei praeceptum est III 384sq. 388sq. 398sq. 407sq. 425sq.

4. QUAESTIONES THEOLOGICAE ORDINIS SUPERNATURALIS.

Essentia divina in beatis vicem speciei repraesentativae non gerit III 138sq.

Peccatum originale a corpore prolis per generationem paternam infecto in anima ipsius via colligantiae causatur I 523 III 3 13sq. 272sq. 305sq.

Corruptio peccati originalis contra Dei praeceptum est, unde etiam ipsi involuntarii motus concupiscentiae per se peccaminosi sunt III 398sq.

Praeceptum habendi perfectam caritatem Dei in hac vita impleri nequit II 80 III 381 384 391 400sq. 408sq. 437sq.

B. Loci qui ab auctore ad confirmandam vel illustrandam opinionem propriam allegantur.

1. QUAESTIONES ONTOLOGICAE.

Deus creaturae potentiam creandi communicare nequit I 6

De creatione formarum I 18 19

De divina scientia infinitorum I 30

Proportio quaedam inter numeros I 46

Quidam philosophi Deum infinita nescire putaverunt II 56

De numero finito et infinito I 59

Quidam philosophi aeternitatem mundi docuerunt I 93 106

Ignis seu lux eiusque splendor tempore simul sunt I 93 447 675 705

Deus potentia et bonitate ad mundum bene faciendum inclinabatur I 116

Ante creationem tempus solum potentialiter fuit I 119

Num in substantiis spiritualibus seu aeviternis successio sit I 161 181

Materia prima tempore caret I 187 196 340

Tempus et motus realiter coincidunt I 195sq.

Nulla res se ipsam gignere vel formare potest I 215 543 II 232 243 409

Idea universalis a particulari differt I 232

Veritas est id quod est I 259

Distantia maxima inter spiritum et materiam I 299 II 105

Entia ex relatione ad universum perfectiora fiunt I 313

Mutabilitas rerum materiam in eis supponit I 319 358

Spiritus affectus motu mensurabiles habent I 345

Corpora substantialiter in invicem mutantur I 349

Materia sine forma esse nequit I 368sq.

Primae impressiones in instanti fiunt I 447

Agens patiente praestat I 514

Ultima materia inchoatio quaedam formae est I 553

Habitus est id quo quis operari potest, cum opus est I 648

Numerus senarius sapienter in creatione mundi electus est I 753sq.

Materia spiritualis nobilior forma corporali est II 105 438

Omne intelligens nobilius non intelligente, vivens nobilius non vivente est II 103

Omnis materia spiritualis ad suscipiendam vitam apta et omnis forma spiritualis viva est II 441 sq.

Omne corpus in omne corpus mutari potest, num corpus in spiritum et spiritus in corpus mutari possit II 89sq. 203 409 III 45

Num natura spiritualis sine intellectu esse possit dubio obnoxium est III 193

Profitetur se prae ceteris philosophis Platonem sequi III 503

Idaeae quas Plato in se subistere dixit Deo immanentes rerumque causae sunt III 504

2. QUAESTIONES PSYCHOLOGICAE.

a. *Vita vegetativa.*

Unde post divisionem annullosorum actiones vitales adeoque principium vitale procedat certo decidi nequit I 563

Nutrimendum in carnem humanam convertitur II 207sq.

Animalia in somnis somniantur II 506

In somno homo actus sensitivos, intellectivos, volitivos ponit II 521sq. 533 556

Discrimen inter vigiliam et somnum quoad actus sensitivos II 549 533 III 212

Mens in consummatione actus coniugalisis abripitur II 551

b. *Vita sensitiva.*

Radii oculorum eodem tempore ad remotiora et propinquiora objecta perveniunt I 452

Rerum quas nunquam vidimus certam cognitionem habere non possumus I 631

Processus sensationis describitur, varia elementa singularum sensationum enumerantur II 9sq.

Corporalis visio sine spirituali esse nequit, spiritualis vero sine corporali II 194 503

Timor passio est, timiditas passionalis qualitas est II 274

Cur una res ut duae percipiatur, quando oculus divaricatur II 406

Cur post visionem oculus lumen videre sibi videatur II 406

Species imaginativae paulatim debilitantur II 507sq.

Actus sensitivi, quamvis simplices sint, in organo recipiuntur II 512

Non est in potestate hominis quibus visis tangatur II 520 III 118.

In somnis anima actus sensitivos elicit II 521sq. 556

In componendis phantasmatibus anima partem habet II 523

Ex timore, nimia affectione et occupatione species imaginariae ipsae res esse putantur II 537

Bestiae memoriam habent II 555

Quae ad actum visionis requirantur II 474 543 III 120

Quinque sensus exteriores distinguuntur II 575sq.

Sensus communis habituum capax est II 605.

Localisatio variarum potentialium sensitivarum II 608 614

Sensus communis actus per quos species in memoria conduntur committatur III 116

Anima novas compositiones specierum formare nequit nisi ex iis quas per experientiam hausit III 121

Secundum quam legem appetitus varia corporis membra moveat III 204sq.

c. *Cognitio intellectualis.*

Species quae in absentia actuum remanent in memoria sunt I 630 639

Animus est ubi intentionem figit I 657

Intelligere actus vitalis est II 293

Ratio inferior temporalia, superior aeterna considerat II 294

Visio cogitationis de visione scientiae oritur II 408 514

Ante actum cogitationis acies intelligentiae informe quiddam est quod per actum formatur II 408

Qui aliquid scit etiam illud scire scit, qui actus numero distinguuntur II 435 III 163

Nihil de distinctione inter intellectum agentem et possibilem II 461

Species memoriales motiones sunt II 505sq.

In somnis actus intelligendi elici possunt II 521sq. 556

Actus memoriales actus intelligentiae sequuntur II 524 555

Corpus animae nullum obiectum intellectuale offerre potest II 529 567

In somnis mens saepe errat II 533

Homo multa sine phantasmate cognoscit II 536

Per habitus scientiae species memoriales, non autem aliae in anima relinquuntur II 561

Quomodo anima se ipsam cognoscit III 148

Mens super se reflectere potest III 160

Actus intendendi ad superiorem mentis aspectum pertinet III 184

Si anima semper et naturaliter se cognosceret, semper aliquam sui speciem in memoria haberet III 499

Species memoriales ad aciem intellectus sicut obiectum visibile ad aciem oculi se habent III 507

d. *Voluntas.*

Essentialiter impeccabilis non est I 684

Cum anima in se voluntatem sentit, etiam se moveri sentit II 363

In somnis actus volendi elici possunt II 521sq. 556

In statu innocentiae voluntas inter somnum forte actus liberos elicere potuit II 524

Finem homo libere vult I 533

Frui est alicui propter se inhærere III 418

e. *Essentia et facultates animae.*

Natura intellectualis imago Dei est I 311sq.

Explicatio variarum partium et nominum quae Sacra Scriptura enumerat II 183sq.

Pars suprema animae mens est II 252

De habitudine memoriae ad intellectum II 280, 281, 485, 612

Distinctio rationis superioris et inferioris in unitate animae II 294

Imago Trinitatis in memoria, intelligentia, voluntate consistit, haec tria inter se aequalia sunt II 404

f. *Relatio inter animam et corpus.*

Peccatum originale a corpore prolis in eius animam transit non migrando, sed afficiendo I 523 III 3

Ex frequentibus actibus irae et consimilium affectuum dispositio in corpore relinquitur I 524 II 496 III 3sq. 276

Anima omnes corporis partes informat omnibusque immediate adest I 12

Secundum quid anima separata magis quam coniuncta a corpore dependet II 528

Anima in intelligendo non iuvatur corpore II 529

Difficultas regendi corpus animam ab aliis actibus impedit II 531

Omnis motus animae in corpus redundat III 3sq.

Quomodo anima corpus moveat III 204sq.

3. QUAESTIONES MORALES.

Meritum praemium praecedere debet I 681sq.

Duas civitates, Dei et diaboli, duo amores, Dei et sui ipsius, fecerunt I 718 III 234

Malus consensus rationis inferioris peccatum veniale est II 295

Duas voluntates oppositas in se sensit II 385

Superbia initium omnis peccati est III 234sq. 240

Cupiditas generaliter sumpta ratio communis omnis peccati est III 243

Amor Dei filios regni caelestis a filiis perditionis separat III 244

Modus in rebus moralibus idem ac debita mensura est III 245

Solum illa imperfectio quae abesse debet peccatum est III 250sq.

Peccatum poena peccati est III 256

Virtus ordo amoris est III 264

Naturalis honestas publicam concupiscentiae manifestationem horret III 266

Peccatum non quid positivi est, contra legem Dei est III 333 388sq.

Malum vel peccatum contra naturam est III 357 389

Mendacium independentem ab omni prohibitionem malum est III 381sq.

Definitio legis aeternae III 389

Nullum peccatum unquam utile esse potest III 402sq.

Pro peccatis venialibus poenae temporales infliguntur III 407

Peccatum veniale contra caritatem est III 409sq. 416

Per peccatum bonum intellectuale amittitur III 413

In peccato veniali aversio a Deo et perversio finis recti est III 415sq.

Difficultas peccata venialia a gravibus discernendi ad fervorem stimulat III 435sq.

Secundum aliquos Augustinus vel peccata venialia ad mortale

coalescere posse, secundum alios non III 438sq. 445

Peccata quae imperfectis venialia sunt perfectis gravia esse possunt III 446

Quomodo virtutes praesentes esse conspiciantur III 464 488sq.

4. QUAESTIONES THEOLOGICAE ORDINIS SUPERNATURALIS.

a. *Christus.*

Eius generatio, cum sine concupiscentia conceptus sit, a vulgari differt II 82sq.

Eius corpus in triduo corruptum non est II 96

Peccata per eius gratiam remittuntur II 296 III 433

Pro peccatis satisfecit III 438

b. *Angeli.*

Secundum esse aeviterni sunt, secundum activitatem tempore participant I 187 196

Probabiliter in primo instanti creationis Deum viderunt, postea vero confirmationem beatitudinis meruerunt I 673sq. 678 681sq.

Cognitio eorum matutina et vespertina qua res in Verbo et in se ipsis viderunt I 673sq.

In primo nunc creationis peccare non potuerunt, ex aliis locis forte contrarium efficitur I 703sq.

Daemones coniecturas de secretis hominum cogitationibus et affectibus ex signis facere possunt, experimentaliter in scientia proficiunt II 381

Angeli in loco sunt III 101

Primum peccatum diaboli superbia fuit III 234sq. 240

Quo sensu sapientia et caritas increata nostra sit III 500sq. 514

Quantumcunque Deum naturaliter cognoscimus, Dei existentia fide tenenda est III 518 549sq.

Per fidem homo simplex multo altiora de Deo cognoscit quam per solam rationem philosophi III 547

Ratio cognitionem Dei inchoat, fides consummat III 547

c. *Gratia, fides, peccatum originale.*

Eadem gratia semper in fieri est I 455

Corruptio originalis a patre et corpore prolis in eius animam transit non migrando, sed afficiendo I 523 III 3

De inordinata concupiscentia quae ex peccato originali provenit II 80

Ideo concupiscentia mala est, quia ad malum inclinatur II 362

Gratia saepe pro voluntate Dei hominem amante et regente sumitur II 374

Forte in statu innocentiae voluntas inter somnum actus liberos elicere potuit II 524

In regeneratis peccatum originale actu manet, reatu transit III 310

Melius est animis peccato originali infectis esse quam non esse III 372

Motus concupiscentiae involuntarii omnibus prohibiti sunt III 398sq. 423sq.

d. Praeceptum, peccatum.

Non omnia peccata homo vitare potest II 80 III 391 400sq.

Vetus lex iram et mortem operabatur III 322

Quo sensu Apostolus concubitus coniugalem permittendo deordinationem coniugii venialem indulserit III 377 430

Omnis motus iniquus homicidii a Christo in homicidii genere deputatur III 385

Peccatum veniale contra Dei praeceptum est III 388sq. 408sq.

Praecepta in Sacra Scriptura tam gravia quam levia complectuntur III 388

Baptismo omnia peccata remittuntur III 422

Licet praecepta ab homine lapsa plene observari nequeant, tamen culpa non caret, quia homini in iustitia originali condito data sunt ex qua propria culpa decedit III 425sq.

Mandata caritati levia, timori dura sunt III 428

e. Novissima.

Forte beati per aspectum oculi Deum, prout actu in corporibus est, vident I 589sq.

Beati uno aspectu omnia quorum in memoria species habent videre possunt I 622sq.

Quid sit liber vitae I 622sq.

Si materia corporis interiusset, Deus eam in resurrectione reparare posset II 91

Orationibus et eleemosynis animae in purgatorio iuvantur II 296

Spiritus defunctorum in loco sunt III 101

Divina essentia in beatis vicem speciei Deum repraesentantis non gerit III 138sq.

Aliquae poenae purgatorii maiores omnibus huius vitae sunt III 407

C. Loci ab auctore falso in favorem doctrinae suae explicati.

Rationes seminales apud Augustinum et veterem Augustinismum sollemnes ad meram potentialitatem materiae deprimuntur et evancuantur I 513sq. 543sq. 561sq.

Anima rationalis ex tribus formis partialibus componitur II 185sq.

Licet auctor in quaestione de habitudine potentialium ad animam candidè ab Augustino se discedere fateatur, ex altera tamen parte varios eius locos ad partes suas trahit II 256 273sq. 280sq. III 151 157

D. Opiniones quas auctor aut corrigit aut relinquit aut impugnat.

Probabiliter anima prolis semine spirituali patris transfunditur II 91 III 305sq.

Modus animi immortalitatem probandi ex eo, quod veritas disciplinarum in ipso habitat, aeternum autem in non aeterno inveniri nequit, ex sese efficax non est II 204

Potentiae animae angelorumve cum eorum substantia identificantur II 230sq. 233 236sq. 241sq. 263 269 273sq. 280 III 151 157

Corpora in sensus particulares species imprimunt, ita ut sentire pati quoddam sit II 404 462 482

Clare et critice auctor inter auctoritatem Augustini, quatenus pater ecclesiae et theologus est, et inter opiniones eius mere philosophicas distinguit, in his ab eo ex

gravibus rationibus recedi posse non obscure innuit II 482

Non est nisi una potentia sensitiva appetitiva sequens varios cognoscitivos II 630sq.

Radii corporales ab oculis usque ad obiectum ubi reapse visio fit emittuntur, simile quid de auditu et olfactu valet, immo anima in corpore manens usque ad loca obiectorum vadit III 55sq. 61sq. II 482sq.

Actus sensuum particularium ex duobus integratur, ex specie ab obiecto in corpore impressa et ex attentione animae advertentis ipsam passionem seu impressionem III 112sq. 119sq. 123sq. II 278 484

Ratio cur Augustinus dubie putaverit animas per vim generativam patris produci, quia alias infectionem peccati originalis proli ad culpam imputari non posse putabat, efficax non est III 305sq.

Tota doctrina de cognitione rerum in rationibus aeternis et de speciali illustratione Dei in actu intelligendi saeculo decimo tertio tantopere agitata verbo tenus quidem propter auctoritatem «sollemnium magistrorum» - verisimiliter Alexandrum Halensem, Bonaventuram aliosque Franciscanos auctor prae oculis habet - sustinetur, de facto tamen acri et subtili crisi subicitur, ita ut omnino ad mentem S. Thomae vertatur III 455sq. 408 503sq., immo aperte oppugnatur I 679

Consequenter etiam argumentum «ideologicum» S. Doctoris ex veritate petitum quo existentiam Dei probat defectibus involutum esse ostenditur II 524sq. 554

PSEUDO-AUGUSTINUS

1. *De spiritu et anima* (Alcher Claravallensis?).

Anima intellectiva ex sensitiva non aretatur II 159

Ex eo quod corpus sine anima sentire non potest instantia contra distinctionem intellectivae et sensitivae partis animae affertur, quae tamen solvitur II 185sq.

Licet anima tota in omnibus partibus corporis sit, intensius tamen in corde et cerebro est II 194

Licet ex aliquo loco argui possit animam separatam sentire non posse, ex aliis tamen locis contrarium efficitur II 195

Potentiae animae cum eius substantia identificantur II 236

2. *Contra Felicianum, De unitate Trinitatis* (Vigilius).

Creatura ab aeterno nec est nec esse potuit I 109sq.

3. *De fide ad Petrum* (Fulgentius).

Creatio ab aeterno nec est nec esse potuit I 111

Animae sensitivae per virtutes naturales de materia corporali educuntur I 514

4. *Hypnognosticon*.

Gratia arbitrium liberum sicut sensor iumentum movet II 315

Omne ens bonum et a Deo est, mali actus solum mediate a Deo sunt, quatenus eorum causas conservat III 333sq.

5. *Sermo de uno martyre* (Caesarius Arelatensis).

Malitia a Deo non est III 335

6. *Sermo de purgatorio* (Caesarius Arelatensis).

Non solum peccata maiora, sed etiam minora, si plura sunt, mergunt III 438sq.

7. *De praedestinatione*.

Deus eatenus peccatores indurat, quatenus eis gratias efficaces non dat III 343

BASILIIUS

Creatio ab aeterno nec est nec esse potuit I 112

BEDA

Angeli in loco sunt I 578

Corpus Christi in triduo corruptum non est II 96

BERNARDUS

Anima verius ibi est ubi amat
quam ubi animat I 657

Peccatum veniale contra prae-
ceptum Dei est III 385 sq. 392 395

Regulares observantiae in prae-
cepta et remedia distinguuntur III
395

BOETHIUS

Etiam si mundus ab aeterno es-
set, non tamen Deo aequalis esset
I 94

Loci quidam, in quibus realis di-
stinctio essentiae et existentiae
doceri videtur, in oppositam partem
explicantur I 154

† Individuatio meram collectio-
nem accidentium significat I 212

Si Deus bonus non esset, nec
entia bona essent I 257

Id rei essentiale est sine quo in-
telligi nequit I 295 II 230

Omnes substantiae creatae ex
materia et forma compositae sunt
I 303

Deus ipsum esse est I 319

Solus Deus simplex est, omnes
creaturae compositae sunt I 326 sq.

Bonum sui ipsius praemium est
I 677

Virtutes superiores ad omnia, ad
quae inferiores, se extendunt idque
gradu altiore II 26

Ens et unum convertuntur II 180

Quod est et quo est realiter non
differunt II 236 272

Humanitas quantitatem non ha-
bet II 401

PSEUDO-BOETHIUS

(Dominicus Gundissalinus)

Solus Deus simplex est, omnes
creaturae ex materia et forma con-
stant I 330

Forma materiae actualitatem
quandam dat II 178

BONAVENTURA

Quaedam lux soli substantialis,
quaedam ei accidentalis est, quae
quidem prioris fulgor est III 134

CAESARIUS ARELATENSIS

(Pseudo-Augustinus)

Malitia a Deo non est III 335

Non solum peccata maiora, sed
etiam minora, si plura sunt, mer-
gunt III 438

CASSIODORUS

Quo sensu peccatum veniale con-
tra Dei praeceptum sit et quo non
III 376 sq. 430

CHRYSOSTOMUS IOHANNES

Diabolus ne integritatem Beatae
Virginis videret impeditus est III
101

Maxima poena peccati carentia
visionis Dei est III 451

DAMASCENUS IOHANNES

Deus homini potentiam creatri-
cem communicare nequit I 6

Angeli, licet spirituales sint, ta-
men ex materia et forma constant
I 342

Angeli localiter moventur I 345

Angeli in loco sunt I 578

Plura individua eiusdem speciei
in angelis esse possunt I 605

Voluntas essentialiter impeccabi-
lis non est I 684

Potentia peccandi pars libertatis
est I 692 sq.

Omnis substantia actum substan-
tialem habet II 24

Anima humana non obstante
simplicitate partes essentielles ha-
bet II 126 184 sq.

Agens aliter de potentia, aliter
de supposito dicitur II 138

† Actus sentiendi in eo est ut
anima impressionem in corpore
factam percipiat II 240 278

Omnis substantia propriam ope-
rationem habet II 412

Diabolus ne integritatem Beatae
Virginis videret impeditus est III
101

Cognitio existentiae Dei omni-
bus hominibus naturaliter inserta
est III 474 517 549

PSEUDO-DIONYSIUS**I. QAESTIONES METAPHYSICAE
GENERALIS.**

Aeternum invariabile est I 161
181

Similitudo ab alio resultans rationem eius semiplene et analogice participat I 240

Bonum cum ente et pulchro realiter coincidit, immo communior ratio quam ens est I 259

Denominationes subiectorum formis eorum altiore modo quam ipsis subiectis insunt I 262

Et angeli et spiritus humanus materiam spiritualem habent I 325 sqq. 342

Diversi radii et species in eodem puncto concurrunt I 661

Perfectiones, quanto simpliciores, tanto maiores sunt, entia vero, quanto perfectiora sunt, tanto plures perfectiones habent II 26 41

Materia seu ens in potentia bonitatem suam habet et bonum appetit III 245

Bonum ex una causa, malum ex multis defectibus est III 254

Bonum finis et principium omnium est, malum ut malum non appetitur III 255 sq.

Omnia entia bona sunt, malum privatio entitatis et bonitatis est III 335 354

Malum contra naturam est III 357

Comparisones sensibilibus rebus intelligibilibus secundum modum eis convenientem coaptari debent III 514 sq.

2. DE DEO.

Deus omnia continet et ab omnibus participatur I 108

Mundus ab aeterno nec creatus est nec creari potuit I 111 sq.

In Deo concretum et abstractum non distinguitur, e contra in creaturis I 325

Omnia finita participationes Dei sunt I 326

Nulla creatura naturaliter Deum facie ad faciem videre potest I 679 III 103 479 sq.

Deus solum per effectus et participationes cognoscitur III 480

3. DE ANGELIS.

Spiritus corporales non sunt, at materiam spiritualem habent I 299 342

Quo sensu ordines inferiores dona superiorum participant et quo

non, et quatenus hi universalitatem respectu illorum habeant I 591 sq. 605

Quo sensu cognitio ordinum superiorum simplicior et amplior quam inferiorum sit I 595 613

Nullus angelus in primo instanti creationis suae Deum vidit I 679

Ordines superiores per medios ad inferiores ordinantur I 752 sq.

Angeli in substantias, virtutes, operationes dividuntur II 235 270 sq.

Nomen virtutis ordini medio appropriatur II 270 sq.

Eatenus solum non discursive cognoscere dicuntur, quatenus res in Verbo divino cognoscunt II 381 sq.

Si ordini suo conformiter non agerent, ex eo caderent III 420

4. DE HOMINE.

Supremus actus contemplationis caligo vocatur, quo sensu operationes intellectuales in eo cessant II 241 279

Imaginatio aspectum in intellectum figere nequit III 18.

EADMERUS

(Pseudo-Anselmus)

Oculi radios corporales usque ad rem visam emittunt III 58

FRANCISCUS ASSISIENSIS

Ita in regula oboedientia in omnibus rebus praecipitur ut tamen transgressio peccatum mortale non sit III 594 sq.

Peccata venialia ex mente regulae contra animam sunt, unde sub obligatione oboedientiae non cadunt III 412

FULGENTIUS

(Pseudo-Augustinus)

Creatio ab aeterno nec est nec esse potuit I 111

Animae sensitivae per virtutes naturales de materia corporali educuntur I 514

GENNADIUS

Sensitiva hominis a generante non est II 125

Anima separata actus sensitivos exercet II 196

GLOSSA

Variae partes et nomina animae in Sacra Scriptura enumerata explicantur II 183 sq.

«Incensa igni et suffossa» (Psalm. 79, 17): incensa cupiditates, suffossa timorem malum significat III 234

In verbo Apostoli «concupiscen-
tiam nesciebam, nisi lex diceret,
non concupisces» (Rom. 7, 7) cu-
piditas loco omnis pravi amoris stat
III 243

Quo sensu peccatum veniale con-
tra praeceptum sit et quo non
III 376 sq. 400 430

Lex omnem concupiscentiae mo-
tum prohibet III 401

GROSSETESTE

(Lincolniensis)

Creatio ab aeterno non est. I 111

GREGORIUS MAGNUS

Quaedam prophetiae de praeteri-
to agunt I 95

Lucifer supremus angelus fuit I
730

Homo in carne sua eaque palpa-
bili resurget II 77 97 sqq.

Beati corpora sua nobis palpabi-
lia reddere possunt III 4

Angeli in loco sunt III 100 sq.

Vitia capitalia eatenus talia vo-
cantur, quatenus ex eis multa alia
effluunt, non vero quatenus plura
capitalia statui nequeant III 223 sqq.

Inter septem capitalia quinque
spiritualia, duo carnalia sunt III
227

Multa vitia apparenter virtutes
aut eis simillimae sunt III 229

Num aliquando mala vel peccata
minora ad vitanda maiora permitti
possint III 231

Quo sensu superbia radix om-
nium peccatorum sit III 233 240.

Num peccata venialia in mortale
accrescere possint III 440

Maiora dona strictiore respon-
sabilitatem secum afferunt III 447

GUNDISSALINUS DOMINICUS

(Pseudo-Boethius)

Solus Deus simplex est, omnes
creaturae ex materia et forma con-
stant I 330

Forma materiae actualitatem
quamdam tribuit II 178

HIERONYMUS

Mundus ab aeterno nec est nec
esse potuit I 111

Quo sensu Deo soli esse conve-
niat I 155

Solum divinum esse successivum
non est I 175

Angeli in loco sunt I 578.

Verbum Apostoli «omnia instau-
rare in Christo» (Eph. 1, 9. 10) edi-
cit Deum in Christo omnes gratias
colligere et quasi recapitulare I 752

Doctrina Origenis et Origenista-
rum de resurrectione corporum II
99 sqq.

Corpus Christi in vita passibili,
in sepulchro, in vita gloriosa eadem
fuit et est II 101

Deus hominem libertate donavit
III 426

Quod Deum nemo vidit dixit S. Io-
hannes post revelationes in Apo-
calypsi sibi factas III 478 sq.

PSEUDO-HIERONYMUS

(Pelagius)

Potentia peccandi positivum quid
est I 691 sq

Deus impossibile praecipere ne-
quit III 375

Peccatum veniale contra prae-
ceptum Dei est III 386 sq., 392

Discrimen inter praecepta et con-
silia III 392

HILARIUS

In Deo essentia et existentia co-
incident I 146, 156

Intentio dictorum ex causis di-
cendi petenda est I 546

HUGO DE S. VICTORE

† Opus gubernationis ab opere
creationis differt I 197

Oculus contemplationis caecus,
rationis lippus, carnis apertus est
I 671

† Libertas voluntatis non actuum praesentium, sed futurorum est I 705, II 348sq.

† Nutritum in carnem humanam non convertitur II 209 226sqq.

† Velle motus successivus est II 399sq. 436

† Ex necessitate moriendi, propter peccatum inflicta, concupiscentia orta est III 283

PSEUDO-HUGO

Adam toti generi humano gratiam mereri non potuit III 308

INNOCENTIUS III

Aqua de latere Christi profluens probat eum verum corpus ex elementis compositum habuisse II 92sq.

ISIDORUS

Peccata levia ad grave coalescere possunt III 441

Viris perfectis ea, quae imperfectis venialia peccata sunt, aliquando gravia sunt III 447

IUS CANONICUM

Aqua ex latere Christi profluens probat eum verum corpus ex elementis compositum habuisse II 92sq.

MAXIMUS CONFESSOR

Creatio ab aeterno non est I 111sq.

ORIGENES

† Corpora spiritibus in poenam data sunt, unde eis nocent II 119

PELAGIUS

(Pseudo-Hieronymus)

Potentia peccandi positivum quid est I 691sq.

Deus impossibile praecipere nequit III 375

Peccatum veniale contra praeceptum Dei est III 386sq. 392

Discrimen inter praecepta et consilia III 392

PETRUS LOMBARDUS

† Deus homini potentiam creatricem communicare potest I 5

† Nihil nutrimenti in corpus humanum convertitur II 209 226sqq.

In quo casu consensus rationis inferioris peccatum mortale sit II 296sq.

Duae opiniones quoad cooperationem Dei cum actu peccaminoso referuntur: alii volunt eum nullam boni rationem habere nec ullo modo a Dei cooperatione exire; alii dicunt eum, in quantum ens est, Deum pro causa habere. Neutra sententia alteri praeferenda est III 333sqq.

Quo sensu peccatum veniale vel motus concupiscentiae contra praeceptum Dei sit et quo non III 376sq. 400 404 429sq.

† Falso Augustini doctrinam ad eum sensum vertit ut Deum respectu actus caritatis locum habitus habere dicat, ita ut in homine habitus caritatis non sit III 489sq. 512

RICHARDUS DE S. VICTORE

In septima consideratione quarti gradus contemplationis imago Trinitatis consideratur II 273

RUFINUS

Corpus Christi in vita passibili, in sepulchro, in vita gloriosa idem fuit et est; homo in carne sua resurget II 100sq.

STRABUS WALAFRIDUS

Angeli in loco sunt I 578

THOMAS GALLUS

(Abbas Vercellensis)

† Potentiae animae cum substantia eius identificantur II 273

VIGILIUS (Pseudo-Augustinus)

Creatio ab aeterno nec est nec esse potuit I 109sq.

C. Allegationes philosophorum ⁽¹⁾.

ALGAZEL

† Voluntas libera non est II 369

ALHAZEN

(Auctor *Perspectivae*)

† Agentia corporalia impressiones suas in tempore agunt I 448

Quomodo et qua causa radii in variis mediis frangantur II 491 sq.

† Eius auctoritas a coaevis scholasticis nimis magni fit II 499

ARISTOTELES

A. Opiniones quibus auctor ad instar gravioris argumenti utitur.

Agere et pati, movere et moveri re idem sunt I 442 II 261 345 403 sq. 446

Primae impressiones agentium in instanti fiunt I 448 sq.

Forma corrupta eadem numero per agens creatum educi nequit I 505 sqq. 549

Rationes seminales nihil aliud quam potentialitas materiae sunt ex qua per agens extrinsecum formae educi possunt I 548 sqq. 559 sqq.

Potentia peccandi positivum quid et pars libertatis creatae est I 694 sqq.

Aliquando ab uno extremo vitioso ad aliud recedendum est, ut ad medium virtutis perveniatur III 231

B. Loci quos auctor ad confirmandam vel illustrandam opinionem suam allegat, etsi eis non semper undequaque consentiat.

1. QUAESTIONES LOGICAE ET ONTOLOGIAE GENERALIS.

De arte definiendi I 144

Albedo qualitas est I 149

In unoquoque ordine unum primum et simplicissimum invenitur quod mensura aliorum est I 189 196

Habitus per actus generantur et conservantur I 198 346

Quod fit principium habet I 199

Accidens subiecto posterius est I 214

Individuum per universale suum definitur I 218

Quo sensu universalia semper et ubique sint I 233 252 sqq.

Quo sensu scientia universalium sit I 233 253

(1) Iuvat has «*Allegationes philosophorum*» diligenter pervolvere, si quis mentem habitudinemque Petri Ioh. Olivi ad scientias profanas, praesertim ad philosophiam, perscrutari velit. Saepe enim usque ad hanc horam etiam in libris ceteroquin doctis legere licet Olivi aliosve Spirituales quos vocant scientiam profanam repudiassent et parvipendissent. Provoquant autem hi scriptores passim ad commentarium Olivi «*De perlegendis philosophorum libris*» (Card. Ehrle, in *Archiv für Literatur u. Kirchengesch.*, III, 480 sq., secundum manuscripta cod. Borgh. 358, fol. 87r-89r et Borgh. 106, fol. 1r-2v, eum publici iuris fecit). Probabiliter opponunt isti: Quomodo potest idem auctor, qui in dicto commentario philosophiam mundanam tam parvi facit, philosophos paganos et Arabes tam saepe et tam honorifice allegare? Huic quaestioni ipse aliam oppono: Quomodo potest idem auctor, qui Aristotelem et Averroem tam honorifice citat, specie tenus tam inhonorifice de eis loqui, uti ex mox sequente tabula «*De auctoritate Aristotelis Aristotelicorumque et generatim philosophorum*» elucet? Hae contrarietates et inconcinnitates solum ex acri ingenio et temperamento vivido seu excitato explicari possunt.

Prima substantia a secunda distinguitur I 233

Alia sunt principia particularium, alia universalium I 233

Universalia ingenerabilia et incorruptibilia sunt I 233 254

Universalia in se realiter non subsistunt I 241 254 381

Scitum ad obiectum suum realem relationem non habet I 260 II 239

Accidens sine subiecto definiri nequit II 260sq.

Numerus vel unitas in praedicamento quantitatis est I 264

Distinctio decem praedicamentorum distinctionem realem non supponit I 264sq. 333sq. 483 II 446

Ex substantia et accidentibus unum per se non fit I 278

Primae substantiae altiore sensu substantiae sunt quam secundae I 287

Actus et forma convertuntur I 292 367

Materia, forma privatioque principia substantiarum sunt I 295

Materia potentiam ad esse et non esse dicit I 300

Motus materiam supponit I 303

Agere ratione formae, pati ratione materiae est I 303sq. 354

Quaedam materia pura potentia non est I 307

Substantia subiectum accidentium est I 314

Materia et forma ad invicem referuntur I 334sq. 370

Materia naturaliter ingenerabilis et incorruptibilis est I 340 II 548

Eductio novae formae formam incontinentem supponit I 347

Substantia contrariorum susceptibilis est I 355

Eductio formae materiam ei appropriatam supponit I 356 361 370 550

Potentia et impotentia in secunda specie qualitatis sunt I 356 II 233

In fundamento naturae nihil distinctum est I 372 379

Solus actus dividit I 372 379

Omnis praedicatio ratione formae est I 372 378 380

Definitiones et species rerum ad instar numerorum sunt I 388 390

Omne quod fit ex contrario seu incontinenti fit I 417

Omni quod in aliud agit immediatum et primum patiens adest I 450sq.

Generatio de non subiecto in subiectum, corruptio de subiecto in non subiectum est I 412 420

Inter contraria distantia intelligibilis est I 479

Materia in potentia ad formas est quae per agens ex ea educuntur I 511 512 559

Privatio inter principia rerum connumeratur I 511 559

Artificialia principium intrinsicum motus non habent I 512 560

Movens a mobili differt I 540

Forma extensa et homogenea materiam suam movere nequit I 541

Privatio realiter a materia non differt I 548

Privatio principium fiendi per accidens est I 549

Forma et finis numero, forma et efficiens specie coincidunt I 549 561

Diversi numero motus diversos numero terminos intrinsecos habent I 549

Quantitas gradus in eodem praedicamento ponitur in quo eius forma est I 556

Privatio aliquando formam eamque contrariam significat I 560

Actu primo completo per se actus secundus sequitur I 648 653

Analoga (aequivoca) sunt quibus eadem ratio diverso modo inest I 699

Corruptio in non-ens terminatur II 24

Formae non est alia forma II 25 110

Genus in diversis speciebus univocum non est II 26 36sq. 159

Id quod fit ex non-ente fit II 27

Quod definitione unum est maxime unum est II 27

Materiae secundum formas varias variantur II 30

Materia formae et forma materiae immediatius uniuntur quam accidentia ei II 30 529

Res ex materia praeiacente fiunt II 37 529

Substantia prius accidentibus est II 60

Substantiae specie diversae etiam numero diversae sunt II 84

«Primo», «per se», «in quantum» idem sunt II 137

Habitus ad actum primum pertinet II 165

Forma prior toto est II 231

Ad diversos terminos diversae potentiae ordinantur II 233

Accidens sine subiecto definiri nequit II 260sq.

Qualitates activae in tertia, habitus operativi in prima specie qualitatis sunt II 268

Diversae artes ad diversas potentias spectant II 268

Omne alterabile corruptibile est II 312

Distinctio potentiae in essentialem et accidentalem II 347

«Impossibile» et «necesse» vel simpliciter vel secundum quid sumuntur II 348

Principium contradictionis ex ipsa consideratione terminorum verum esse cognoscitur II 386

Actus potentiis praestant II 396

Alia est quantitas intensionis, alia extensionis II 449

Inter contraria maxima distantia est II 449

Intellectus conclusiones in earum propositionibus universalibus generaliter scit, in particulari et secundum se nescit III 489

Habitus seu intellectus principiorum species eorum cognoscibiles non continet III 499

De ideis Platonis subsistentibus III 504

Series causarum agentium infinita repugnat III 559

2. QUÆSTIONES COSMOLOGICAE.

De partibus continui determinate et indeterminate sumptis. I 70sq.

Quaenam continua sint I 77

De compositione motus I 77

De minimis carnis partibus I 77

Motus subiectum temporis est, definitio temporis I 160

Tempus ex nunc fluentibus componitur I 165 178

De relatione inter tempus et motum I 177

Unum omnium corruptibilium tempus est I 188

Res corruptibiles modo moventur, modo quiescunt I 192

Embryo humanus prius animal quam homo rationalis est I 224

Si substantia movetur, eius accidentia commoventur I 233

Homo generatur, quia individualis homo generatur I 233sq. 254

Materia et forma ad naturam spectant I 283 558 II 257

Rerum mutatio materiam in eis supponit I 319

Mixta respectu elementorum simplicium composita sunt I 395sq.

Corpora in locum sibi proprium tendunt I 433

Quando sol movetur, in qualibet parte caeli motus est I 454

Generationis et corruptionis tempus aequale est I 454

Motus localis continue per spatium transit eique commensuratur I 456sq.

Inter virtutem motivam, spatium, tempus certa proportio est I 459

In corpore finito virtus infinita esse nequit I 459

Natura principium motus et quietis est I 511

Per calefactionem sanitas et introducit et constituitur I 512 559sq.

Ad naturam privatio spectat I 512 560

Naturae rebusque naturalibus certus terminus praefixus est I 669

Quid sit condensatio et rarefactio corporum II 69

Nun in iis quae formam in materia habent alia caro sit secundum speciem, alia secundum materiam II 208 225

Unumquodque propria periodo mensuratur II 210

Natura est principium intrinsicum operandi seu vis rebus insita ex similibus similia procreans; et materia et forma ad naturam pertinent II 257

Si combustibile virtutem activam combustivam haberet, ex se solo combureretur II 519

Corpus ex indivisibilibus non componitur III 47

3. QUÆSTIONES PSYCHOLOGICAE.

Actus visionis in instanti fit, non est motus alterationis I 451 II 312 436

In semine anima potentialiter inest I 512 550

Anima et forma et finis et causa efficiens corporis animati est I 512 550

Animae annulosorum per divisionem corporis multiplicantur I 514sq.

Intellectum in actu et intellectus in actu idem sunt I 595 II 520 562

Mens simul plura scire potest, intelligere autem nequit I 657

Sensus communis actus et obiecta sensuum particularium apprehendere nequit, nisi dum actu sunt I 661

Sicut anima forma totius corporis est, sic potentia visiva oculi, auditiva auris, ita porro in aliis sensibus II 2

Corpus vivum simile regno est, anima vero regi qui in uno certo loco residet II 7 22

Actus sentiendi ab anima exit II 7

Oculus erutus solum aequivoce oculus est II 27

Si oculus animal esset, visus anima eius esset II 55 73 158

Anima embrionis ante infusionem animae rationalis actus sensitivos elicit II 102

Non omnis pars corporis intellectiva et libera est II 106

Forma sensitiva hominis ab intellectiva eius non informatur II 110

Principalis pars hominis intellectiva est et per eam homo beatificatur II 134

Scientia animae rationalis ad physicum spectat II 146

Anima generaliter definitur: actus corporis organici, physici, potentia vitam habentis II 164

Intellectiva pars animae est II 190

Intellectus presse sumptus cognitio principiorum est II 195 499

Cognitio homini delectationem confert II 240

De variis functionibus speculativis et practicis unius intellectus II 284sq.

Potentiae rationales ad opposita se extendunt II 309

Omnis forma actu intellectualis actu intelligit II 458

Somnus quies virium animalium est II 524

Pueri firmiter memorari nequeunt II 524 555sq.

Memorari in eo est ut per species res ut praeterita cognoscatur II 524 526

Quando voluntas se movet, neque motor essentialis neque accidentalis est II 557

Sensatum in actu et sentiens in actu idem sunt II 562

Num sensus tactus compositus sit II 575

Habitus seu intellectus principiorum species eorum cognoscibiles non continet III 499

Sensus communis simul plura cognoscit III 515

4. QUAESTIONES ETHICAE.

Habitus boni et mali per actus gignuntur et crescunt I 346

A natura homini seminaria virtutum indita sunt I 524

Perfectio habituum virtuosorum in repentinis apparet I 707

Cum scientia contrariorum sit, per electionem unius partis actio determinanda est II 309 360

Electio deliberationem sequitur, quapropter voluntarium praeconsiliatum est II 310

Peccans universalem propositionem boni peccato suo contrarii actu formare potest III 190

Non omnes actiones morales medium virtutis habent III 220

Finis qui actui extrinsecus est circumstantia actus moralis est III 222

Quaedam vitia virtutibus similia sunt quam alia III 229sq.

Aliquando minus peccatum licite eligitur III 231sq.

Bonum in delectabile, utile, honestum dividitur III 233

Passiones per se moraliter indifferentes, quaedam vero malae sunt III 267sq.

5. QUAESTIONES THEOLOGICAE.

In serie causarum agentium ad causam primam incausam pervenitur quae Deus est III 519 551

Maximum in aliquo genere causa omnium sub eo contentorum est III 519sq. 551 I 189 196

Ex rebus motis ad primum motorem immobilem pervenitur qui Deus est III 520 551sq.

C. Loci maiore vel minore ex parte falso explicati.

Mundus propterea ab aeterno est, quia quicquid Deus agit necessario agit et quia res necessario a

Deo per emanationem exeunt I 96 sq. — Deus ad extra non agit, sicut probabilis Aristoteles docet; quod autem res a Deo emanent posterior explicatio Neoplatonicorum vel Arabum falsificavit.

Deus mundum necessario ab aeterno fecit I 130 — Mundus a Deo factus non est.

Corruptibile et incorruptibile plus quam genere differunt I 301, 348 353. — Ad summum genere differunt.

Virtutes nihil absoluti, sed tantum relativi quid dicunt I 346 — Cum virtutes habitus difficulter ex anima amovibiles sint, iam inde patet eas etiam absoluti quid esse.

Si in anima motus esset, corrumpi posset I 347 — Utique, si in ea motus seu mutatio substantialis esset, corrumpi posset, cum autem in ea varii actus unus alterum sequantur, accidentales mutationes in ea sunt, et tamen corrumpi nequit.

Intelligentiae omnino immobiles sunt, sicut et anima I 353 sq. — Excepto Deo habent mutationes accidentales, non substantiales.

In mixtis formae elementares remisse manent I 396 sqq. — Contra formae priores corrumpuntur, alia tertia forma educitur quae quidem qualitates priorum remisse continet.

Actio in distans impossibilis est I 422 433 — Hoc utique verissimum est, at non in sensu auctoris, qui verbum ita ad sententiam suam trahit ut virtus agentis esse possit, ubi nequaquam eius substantia est. Hic est sensus Aristoteli contrarius.

In uno ente v. g. homine plures formae esse possunt, ita ut omnes rationem unius totius formae constituent II 25 37 sq. — Patet quantopere haec explicatio doctrinae Aristotelis contradicat.

Philosophus ad confirmandam thesim trahitur quod intellectiva pars animae forma corporis per se non sit II 106. — Commentarius superfluous est.

Adagium «vegetativum in sensitivo est, utrumque autem in intellectivo sicut trigonum in tetragono et tetragonum in pentagono» ad theoriam compositionis animae humanae ex tribus partibus formulis trahitur II 109 51 sqq., — cum

tamen sensus sit quod una anima eaque rationalis corpori per informationem vitam sensitivam et vegetativam tribuat adeoque eam virtualiter contineat, sicut pentagonum tetragonum et trigonum virtute continet. Simile quid de aliis locis valet, si v. g. intellectum vel alias potentias partes animae vocat, quae quidem secundum philosophum ut accidentia a substantia realiter distinguuntur (II 190 251 sq. 256 268), licet omnino efferri debeat doctrinam philosophi de unitate animae eiusque potentiis sat magna obscuritate laborare.

Memoria intellectiva cum intellectu possibili identificatur vel potius negatur, cum species per quam actu cognoscimus eadem cum specie memoriae sit II 281. — Reapse aliae sunt species memoriales, aliae a phantasmatibus per intellectum agentem abstractae et in intellectu possibili impressae.

Potentiae intellectivae apprehensivae totaliter passivae sunt, ita ut earum actus totaliter ab objectis esse videantur II 403 sq. 461 519 — Ex tertio libro *De anima* patet objectum quidem influxum in potentias exercere, ex altera vero parte tota theoria abstractionis per intellectum agentem effatum praedictum de totali passivitate intellectionis refellit. Ne sensus quidem totaliter passivi sunt, licet philosophus in secundo libro *De anima* momentum passivum emphatice efferat, magis quam de intellectione.

Posita causa effectus necessario sequitur II 305 sqq. 338 sqq. 395 419 518 588 sqq. III 38 — Concedendum quidem est ex hoc et similibus adagiis erui posse philosophum libertatem voluntatis negare. Ex altera vero parte tam clare eam asserit et tanti momenti pro ordine ethico eam esse vult ut immerito ab auctore adversarius libertatis statuatur.

Intellectus, quamdiu habitum scientiae habet et in actu primo est, specie iam informatus est III 519. Non sibi cohaeret, si praeter habitum cognitivum praesentiam obiecti et conversionem ad illud tam in intellectu quam in sensibus requirit II 559 sq. Species per quam aliquid habitualiter scitur non est diversa

ab illa per quam actualis consideratio fit, et ideo in intellectualibus vult loco memoriae intellectum possibilem esse II 561 Intellectus solum universalis et non particularis cognoscit II 616sq. Oculus in exteriora agit, ita ut corpora illuminet. Sensus est mere passiva potentia, ita ut sensatio immediate ab objecto sit. Etiam intellectio ante habitum acquisitum passio a phantasmate per abstractionem intellectum agentis facta esse videtur. Modus quo ab istis habitibus actus exire videtur perplexus et contradictionibus mixtus videtur esse III 110sqq. — Longum est totum rectificare. Facile apparet auctorem aut ex impuris fontibus hausisse aut textus non recte interpretatum esse vel forte potius utroque defectu laborare. Quod mirum non est, si et quandam obscuritatem primaevi textus et lacunas ipsas in psychologia cognitionis Aristotelicae prae oculis habeas, si insuper viam consideres qua et scripta et doctrina philosophi satis corrupta ad scholasticos pervenerunt, si demum exemplum aliorum scholasticorum tunc temporis in conciliando Aristotelismo cum Augustinismo in problemate originis cognitionis inspicias.

Pars intellectiva, etsi non sit forma alicuius partis corporis, est tamen forma totius corporis II 538 — Est forma et totius corporis et partium eius.

Sensus abstrahere possunt III 15. — Hoc philosophus nec docet nec cohaeret cum eius systemate.

E. Doctrinae impugnatae.

Rationes cur plures mundi esse non possint I 129sqq.

Primum subiectum motus et temporis primum caelum est I 130 192 195

Numerus solum ex divisione materiae oritur nec in intelligentiis invenitur I 264sq.

In definitione substantiae materia non cadit I 294 336.

In spiritibus materia non est I 299sq. 304 353

Materia meram potentialitatem et nihil actualitatis dicit I 305

In praedicamentis solum motus corporalis et non etiam spiritualis ponitur I 348

Substantia magis et minus non suscipit I 390sqq.

Motus immediate ad formam substantialem non terminatur I 418sqq.

Argumentum quod, si aliquid in vacuo moveretur, in instanti moveretur I 459sqq.

Theoria divisionis entis in decem praedicamenta crisi subicitur I 482sqq. II 446

Caelum totam materiam occupat I 593 607

Caelum, utpote incorruptibile, non eiusdem generis cum elementis sublunaribus iisque corruptibilibus est I 757

Sensitiva hominis a generante est solusque intellectus ab extrinseco in corpus intrat II 104sqq.

Ignorantia et falsa aestimatio praecedit peccatum. Hoc ut regulam universalem statuere haereticum est II 360sq. 380 311sq.

Positio qua processum cognitionis intellectivae explicat plena contradictionibus esse videtur II 561 519

Corpora in spiritum agere possunt III 13sqq.

Actus cognitionis mediantibus speciebus fit, sentire et intelligere pati est, intelligere per abstractionem a phantasmatibus fit III 13sqq. 110sqq. 506 I 639 II 404 482 504sqq. 519 534 561

Materia principium individuationis est III 37

Anima sese cognoscit abstrahendo species a phantasmatibus, unde non immediate se cognoscit III 145sqq. 365 461

Electio solum circa finem est III 179sqq.

Stante iudicio practico voluntas necessario agit. Habitus scientiae practicae per passionem concupiscentiae et irae ligatur III 187sqq.

F. De auctoritate Aristotelis Aristotelicorumque et generatim philosophorum ⁽¹⁾.

Licet dictum Aristotelis veritati fidei in aliquibus repugnet, sicut et multa alia dicta eius I 192

⁽¹⁾ Ut haec effata, quae certe parum moderate sonant, rite intelligantur, primo tota dictio Olivi prae oculis habenda est quae sibi in vividis coloribus

Licet mihi non sit cura quid hic vel alibi senserit, eius enim auctoritas et cuiuslibet infidelis et idolatrae mihi est nulla et maxime in iis quae sunt fidei christianae I 337

Christiano viro sola Scriptura Sacra et fides catholica debet esse in robur et culmen veritatis. Et ideo posito quod omnes pagani falso dicti philosophi contrarium senserint aut aliqui eorum, non est mihi cura I 342

Licet ista falsissima sint in se, ut tamen inanitas et fallax philosophia Aristotelis et sequacium eius in iis et in aliis erroneis evitetur, scienter ista apposui I 355

Illam argumentatio Aristotelis non est bona, quamvis captivantes intellectus suos sibi tanquam deo eorum illam et quamcunque aliam rationem eius, quantumcunque sophisticatedam, optimam arbitrentur, tanquam scilicet a deo ipsorum conscriptam et prolatam I 461

Est periculosus modus arguendi in fide dicere «Aristoteles non posuit hoc, ergo non est ita», aut «Aristoteles hoc dicit, ergo est ita»; hoc enim est occulte et etiam aperte astruere quod Aristoteles est regula infallibilis omnis veritatis I 479

Licet eius auctoritas mihi valde displiceat I 548

Multae etiam aliae viae sunt quibus ex Aristotele et eius Commentatore posset trahi propositum, sed omitto tam ratione brevitatis quam horrore suae auctoritatis I 551

Licet sit satis credibile Aristotelem contrariae positionis fuisse tanquam paganum et assertorem multarum horribilium haeresum II 134

Breviter hic et ubique habeo pro regula quod dicere «Aristoteles et

eius Commentator ita dixit, ergo ita est» non habet vim argumenti, quia nulla habitudo necessaria est inter conclusionem et praemissas; sed si rationem pro illa conclusione fecerunt, dicatur ratio, et si bona est, concedatur, si vero falsa, pro viribus dissolvatur II 225.

Posito quod hoc Aristoteles voluisset de potentiis animae, non est ipse nobis deus seu auctoritas, ut ei credere teneamur II 269

Licet autem quid super hoc Aristoteles intenderit non sit multum curandum II 285

Averroes ponit unum intellectum in omnibus nobis et fuit Saracenus, Aristoteles autem paganus et idolatra II 341

In praedictis verbis Aristoteles non solum est mentitus, sed etiam sequi eum in hoc est haeticum II 356.

Nec curo si Aristoteles et eius sequaces contrarium dicant II 365

Aristoteles nulla sufficienti ratione, immo fere nulla ratione probat suum dictum, sed absque ratione creditur sibi tanquam deo huius saeculi II 482

Indubitanter verum est quod posito destruens unam scientiam est insana, sed non minus verum est quod dicere librum seu inquisitionem unius Saraceni — Alhazen, *Opticae thesaurus* — talem esse quod debeat sic firmiter censi esse ipsa scientia perspectiva, acsi ipse esset fons inerrabilis illius scientiae, est idolatrare. Hoc enim est satis plus attribuere eis quam Christo, quia hodie pro magno habetur quod verba Christi, tantis miraculis confirmata et de se tam rationabilia, per modum simplicis fidei tenentur, de dictis vero istorum communiter tenetur quod sint prima principia

placet. Secundo considerandum est — prout in dissertatione «*Descriptio manuscriptorum*» haec tomo praemissa notavi — Aristotelismum partim sententis fidei oppositis permixtum tunc temporis periculose propagatum esse et Augustinismo, qui et saeculo decimo tertio in Ecclesia regnabat et certe ab auctoritate ecclesiastica longe Aristotelismo praeferebatur, ne dicam, unice fere protegebatur, magnas difficultates facesebat. Accedit quod multi scholastici, ut ab Averroistis Latinis abstrahamus, non solum auctoritatem Arabum, sed etiam Aristotelis omnino exaggeraverunt. Ipse S. Thomas, uti inter alios Denifle et Mandonnet annotaverunt, vix ac ne vix quidem Philosophum crisi subiecit, sed ad veritatem christianam trahit, sicut Leo XIII in *Encyclica «Aeterni Patris»* effert.

per se nota et rationes necessariae sufficienter scientiam generantes, ita quod omnis qui audit vel legit stultus iudicatur, nisi credat totum esse certum tanquam demonstrationes infallibiles. II 499

Nec mirum, quia etiam in multis aliis verba eius contradictionis calumniam patiuntur II 560

AVERROES

1. QUAESTIONES ONTOLOGIAE GENERALIS.

Potentia ad divisionem in destructionem entis vergit I 71

Solus intellectus universalitatem facit I 234

† Materia definitionem substantiae non intrat I 294sq. 336

† Principium individuationis materia est, spiritus materiam non habet I 300 304 354sq.

Eductio formae materiam appropriatam supponit I 355sq. 361

Forma extensa et homogenea materia suam movere nequit I 541

Principium in activum seu formale et passivum seu materiale dividitur I 558

Privatio aliquando pro forma contraria sumitur I 560

† Qui in opposita potest aut simul utrumque operatur aut simul ab utroque cessat II 341

2. QUAESTIONES COSMOLOGICAE.

† Caelum simplex est, carens materia I 354sq.

Num forma per motum educta cum eo identificetur I 469

Ad naturam privatio pertinet I 512 559

Varia acceptatio nominis « principium » I 550sq. 558 559

In materia rationes seminales non inveniuntur I 550sq.

Quaedam entia secundum locum, augmentum, alterationem ex principio intrinseco moventur I 559

Caro secundum speciem formae, secundum materiam materia carnis est II 208

3. QUAESTIONES PSYCHOLOGICAE.

† Intellectus in possibilem et agentem distinguitur I 304 II 458

Virtus seminis ad animam educendam se habet sicut forma domus in mente artificis ad domum realem I 550

† Sensitiva a generante est II 104

† Intellectiva nec forma hominis nec individualis vel immortalis est unusque in omnibus hominibus intellectus est II 135 341 618

† Libertatem voluntatis negat II 369

Forma animae rationalis, voluntatis intellectusque est intellectualis II 520

† Phantasma ad intellectum agentem se habet sicut instrumentum vel materia ad artificem II 534

4. DE AUCTORITATE AVERROIS.

Multae etiam aliae viae sunt quibus ex Aristotele et eius Commentatore posset trahi propositum, sed omitti tam ratione brevitatis quam horrore suae auctoritatis I 551

Breviter hic et ubique habet pro regula quod dicere « Aristoteles et eius Commentator ita dixit, ergo ita est » non habet vim argumenti, quia nulla habitudo necessaria est inter conclusionem et praemissas; sed si rationem pro illa conclusione fecerunt, dicatur ratio, et si bona est, concedetur, si vero falsa, pro viribus dissolvetur II 225

Averroes igitur hic sicut et in multis aliis insanit I 336

Si autem dicatur quod Averroes primam posuit, sciendum quod similiter unum intellectum in omnibus posuit et fuit Saracenus II 341

AVICENNA

1. QUAESTIONES ONTOLOGIAE GENERALIS.

Relativa relationibus referuntur, relationes autem se ipsis I 23

† Distinctionem formalem ex natura rei reicit I 145

Res continue a Deo conservantur seu fiunt I 177 199 455 509

Solus intellectus universalitatem facit I 234

† Unum ad ens aliquid accidentale addit I 259sq.

† Formae substantiales contrarium non habent I 411

Doctrinam Aristotelis de decem praedicamentis crisi subicit I 444 484

† Formae rebus a datore imprimuntur I 509

Non illud, quod formas de materia educit, sed quod eas influit, causa earum est III 9

† Posita causa effectus necessario sequitur II 307

Ex contingentia rerum Deus ut ens necessarium probatur III 520sq.

2. QUAESTIONES COSMOLOGICAE.

Punctum non extra lineam est I 554, 557 II 456

Compositio corporis humani omnium corporum maxime proportionata est II 177

Natura ab Aristotele definita aut tota forma aut pars eius est II 257

Radii solis per mundum diffusi non corpora subsistentia, sed accidentia a subiectis suis nunquam recedentia sunt III 59

3. QUAESTIONES PSYCHOLOGICAE.

† Libertatem voluntatis negat II 307 344sq. 369

† Species visuales in loco contactus et intersectionis nervorum optidorum, qui usque ad oculum pertingunt, in unam speciem concurrunt II 406

† Species imaginariae extensae sunt II 407

Potentiae animae sese in operando impediunt II 524

† Species per quam intellectus humanus intelligit ab intelligentia separata imprimitur III 504

DE CAUSIS LIBER (1)

† Principium individuationis materia est, spiritus vero per se unum quid et sine materia est I 300

Omnis virtus superior se extendit ad omnia ad quae inferior idque altiore modo II 26

CICERO

Mens in consummatione actus coniugalis abripitur II 551

PLATO

† Mundus ab aeterno est I 94

† Universalia per se subsistunt I 254 393

Universalia ab eo statuta ab Aristotele refelluntur I 381

Irascibile et concupiscibile partes animae sunt II 126

Superior pars animae in cerebro, inferior in corde, infima in hepate sedem habet II 189

† Homo per ideas innatas cognoscit ideoque cognoscere reminisci est II 482 III 505 512

† Potentia visiva cum quibusdam radiis corporalibus realiter usque ad res visas emittitur ibique speciem corporalem ab obiecto recipit III 55

† Homo nihil addiscere potest, quia omnis addiscens rem iam scire debet III 489

† Intellectus humanus in cognoscendo per universalia ut exemplaria et causas formarum corporaliū informatur III 504

† Species cognitivae, prout Augustinus Platonem explicat, immediate a Deo fiunt III 504

(1) Operae pretium est annotare auctorem «*Liber de causis*», quem omnes fere scholastici praeter S. Thomam Aristoteli ascripserunt, ipsi non ascribere. Postquam enim Aristotelem ut defensorem materiae in omnibus substantiis — obiciendi gratia — allegavit, pergit: «Omnes etiam philosophi tam Platonici quam Peripatetici hoc idem videntur sentire, sicut patet in libro *De causis* et in libro Procli et in dictis Averrois» (I 300). Certe, secundum hoc auctor libri dicti aut est Platonici aut Peripateticus, inde non Aristoteles ipse. Immo, ut videtur, Platonici est, alias non debuit primo loco poni ubi Platonici modo positi sunt. Porro, expressio «in libro Procli» supponit Olivi «*Institutione theologica*» cognovisse. Iamvero pronum est inferre eum, cum immediate «*Liber de causis*» et «in libro Procli» unum post alterum enumeret eosque, ut videtur, inter Platonicos reponat, affinitatem quae de facto quam maxime inter hos duos libros adest scivisse.

Quod Olivi hoc critico et sagaci iudicio perspexerit minime mirandum foret, cum etiam de authenticitate «*De spiritu et anima*» Augustino adscripti (II 185) et similiter «*De unitate*» Boethio adscripti (I 330) dubitaverit.

PORPHYRIUS

† Individuatio collectionem individuorum dicit I 212

PROCLUS

† Principium individuationis ma-

teria, spiritus per se unum quid et immaterialis est I 300

SIMPLICIUS

Tria genera motuum sunt: intellectualis, animalis, naturalis I 348

LOCI AUT FALSO AB AUCTORE INDICATI
AUT AB EDITORE NON INVENTI.

Quidam magnus doctor: locum « numerus eius sescenti sexaginta sex » (Apoc. 13, 18) explicat I 98⁽¹⁾

Averroes: Potentia ad divisionem potentia ad sui destructionem est I 71

Aristoteles: Si plurâ corpora in eodem loco esse possent, etiam infinita I 134 655

Augustinus: Sicut ab eo quod est esse appellatur essentia, ita ab eo quod est subsistere substantiam dicimus (*De civ. Dei*, VII, 4) I 151

Aristoteles: Duo corpora in eodem loco esse nequeunt II 220

Abbas Vercellensis (*Thomas Gallus*): Potentiae animae cum eius substantia identificantur II 273

Aristoteles et Averroes (*Super VIII Physicorum*): Si quid opposita agere potest, contrarias rationes in se habet II 341 306

Augustinus (*Ad Orosium*): Corporalis visio sine spirituali esse non potest II 503

Augustinus (*VI Musicae*): Ex frequenti usugustandi vinum maior peritia iudicandi bonitatem eius acquiritur, simile quid de aliis sensibus valet II 605 632

Augustinus (*De Trinitate* IX, 3): Plato asserit radios oculorum restringi in speculis et ex eis postmodum retorqueri III 56

Anselmus: Adam toti generi humano gratiam mereri potuit III 308

Bernardus (*Epistola* 20): Homo peccatis venialibus Deum contemnit opponendo maculas suas sanctitati absolutae Dei III 414

Bernardus (*Sermo de conversione Sauli*): Ne quis peccata venialia contemnat III 423

Beda (*Commentarius super Apocalypsim*, lib. V in fine, super 21, 8): Peccata venialia ad gravia coalescere possunt III 440sq.

Abbas: quod Moysi dictum est (*Num.* 12, 8), *palam, non per aenigmata Deum videt*, explicat III 494

⁽¹⁾ Ferdinandus Delorme O. F. M. monstrat (*La France Franciscaine*, t. VIII 1925, p. 519-525) auctorem S. Bonaventuram prae oculis habuisse, quando in Collatione VIII *De donis Spiritus Sancti*, n. 16 (ed. Quaracchi, tom. V, p. 497 b) ait: « Tres sunt errores cavendi in scientiis qui sacram Scripturam et fidem christianam et omnem sapientiam exterminant; quorum unus est contra causam essendi, alius contra rationem intelligendi, et tertius contra ordinem vivendi. Error contra causam essendi est de aeternitate mundi, ut ponere mundum aeternum... Isti errores significantur in Apocalypsi in numero nominis bestiae. Dicitur ibi, quod habuit nomen, cuius numerus sexcenti sexaginta sex, qui est numerus cyclicus. Primi fundant se super circulum motus et temporis... Totum istud est falsum. Primus error refellitur per id quod scriptum est in veteri testamento: *In principio creavit Deus caelum et terram* ».

D. Generales conspectus historici ipsius auctoris.

QUAEST. I. — *An Deus creaturae potentiam creandi communicare possit.*

Licet hoc Magister Sententiarum concedat, sententia tamen negans communis est I 5sq.

QUAEST. VII. — *De distinctione formali ex natura rei.*

Quidam absque temeraria assertionem eam ad difficultates rerum fidei excogitaverunt et ad Deum et res creatas multipliciter applicaverunt estque magis excogitatio quam opinio I 134sq. Communis autem opinio cum Avicenna et aliis philosophis eam negat I 145sq.

QUAEST. VIII. — *De distinctione essentiae et existentiae in creaturis.*

Hodie circa eam tres modi sollemnes sunt. Primi volunt quod existentia addat accidens ad essentiam sicut ad subiectum; secundi quod sit actus eius substantialis; tertii quod realiter coincidunt, ratione solum differunt I 147sq.

QUAEST. IX. — *An esse rerum creaturarum successivum sit.*

Aliqui dicunt esse rerum motui non subiectarum successionem non habere, aliarum vero in tempore esse; alii volunt esse omnium creaturarum successivum esse I 164sq.

QUAEST. X. — *Utrum duae durationes rerum sint an plures vel una.*

Aliqui dixerunt tot esse durationes et tempora quot sunt durabilia. Haec via hodie plane derelicta est, omnes enim communiter volunt duas mensuras, scilicet, tempus et aevum, esse, licet quidam magnorum unum aevum, alii plura ponant I 189 193

QUAEST. XI. — *An conservatio cum creatione identificetur.*

Quidam negant, alii non mediocres affirmant I 198

QUAEST. XII. — *De principio individuationis.*

Quidam, ut Porphyrius et Boethius, volunt individuationem collectionem accidentium dicere, alii esse aliquid materiale. Quorum quidam dicunt quod materia per se individua sit et per eam non-materialia individuentur; quia in ea recipiuntur, quod vero in spiritibus puris species et individuum coincidunt. Alii volunt quod individuat aliquid formale ad naturam communem addat, quod formale varii varie explicant. Quidam demum volunt quod nihil addat. « Videsne infinitam silvam opinionum? » I 212sq. Multo sollemnior et communior opinio est quae vult quod aliquid addat I 231

QUAEST. XIII. — *De universalibus.*

Circa hanc quaestionem variae opiniones sunt. Quidam volunt quod universalia secundum universalitatem suam in rebus distincta sint a suis individuis, alii quod universalia quoddam esse habitudinale seu potentiale in se ipsis habeant, tertii quod solum in intellectu universalitatem habeant I 234sq.

QUAEST. XIV. — *De notis transcendentalibus.*

Circa hanc quaestionem variae opiniones sunt, sicut circa illam de individuatione. Quidam enim volunt quod unum aliquid essentiale ad ens addat, quidam quod aliquid accidentale, inter quos Avicenna, quidam quod nihil secundum rem;

sed solum secundum rationem addat, quorum quidam quod rationem negativam, alii quod positivam addat. De bonitate et veritate fere eisdem modis opiniones diversificantur I 259sq. Sollemnior et communior opinio est quae vult quod aliquid addant I 271

QUAEST. XV. — *An suppositum seu persona aliquid ad naturam addat.*

Aliqui dixerunt quod aliquid addat. Quorum aliqui dicunt quod modum per se addat, alii quod suppositum accidentia includat, natura vero non. Alii senserunt quod nihil addat. Quorum aliqui dicunt quod non addat nisi rationem negativam, scilicet, negationem existendi in alio, alii quod, licet positivi quid dicat, illud tamen nihil realiter differens sit a natura I 276sq.

QUAEST. XVI. — *An in spiritibus materia sit.*

Aliqui tenuerunt et tenent sententiam negativam, communis tamen opinio positivam tuetur. Prior multum appropinquat errori philosophicae et paganicae infidelitatis I 304. Augustinus I 318sq. 329sq., Dionysius « tanquam christianissimus theologus » I 325sq., Boethius I 326sq. eam affirmaverunt, Aristoteles, Averroes I 336sq. 353sq. eam negaverunt.

QUAEST. XIX. — *An Deus materiam sine forma facere possit.*

Quidam hoc affirmant, licet Deus eam non sine esse formali facere possit, alii hoc negant III 365

QUAEST. XX. — *An materia differentias materiales ex se habeat.*

Quidam, etiam moderni, hoc aliquando voluerunt I 372sq.

QUAEST. XXI. — *An materia in omnibus corporalibus una numero sit.*

Quidam hoc affirmant, ita ut solum secundum diversa esse forma-

lia diversificetur, haec autem opinio multis sapientibus non placet I 380sq.

QUAEST. XXII. — *An substantia magis et minus suscipiat.*

Quidam Aristotelici hoc nolunt, alii dicunt eam secundum rem magis et minus suscipere, non vero secundum viam logicam I 390sq.

An inter substantias contrarietas sit.

Omnes concedunt inter materiam et materiam non esse contrarietatem. Quoad formas aliqui nolunt contrarietatem inter eas esse, alii vero hoc affirmant, praesertim de formis elementaribus, non autem de formis intellectualibus vel animâ sensitiva I 411sq.

QUAEST. XXIII. — *An omne agens patienti suo praesens sit.*

Omnes in hoc conveniunt quod agens sit praesens suo proximo patienti et primo effectui. Sed an virtus agentis sit praesens alicui effectui suo, ita quod non substantia agentis vel virtutis praesens sit, de hoc non modica dubietas apud profundantes se in materia ista est.

Quibusdam enim visum est quod agens per se agit in superficiem corporis quod immediate est post eum, in reliqua vero quae post illam superficiem consequuntur non agit nisi per intermedias impressiones. Quibusdam vero aliis visum est quod tota impressio quae per profundum seu per continuum sequitur ab aliquo agente, sicut totus radius a luce solari, per se et primo ab agente est I 423sq. Prima opinio communior est I 432

QUAEST. XXIV. — *Utrum species seu similitudo agentis quae ipsius impressio dicitur de potentia materiae seu patientis educatur an solum per simplicem influxum agentis fiat.*

Aliqui volunt quod omne quod fit de potentia materiae educatur, via autem ista aliis sapientioribus communiter non placet I 434sq.

QUAEST. XXV. — *An species agentis et passio facta idem quod actio sit.*

Secundum Aristotelem et eius sequaces idem sunt. Quidam vero alii dicunt quod actio non est omnino idem quod species nec idem quod passio. Volunt enim quod exitus, quem proprie importat actio, et recipi, quod proprie dicit passio, differunt realiter a se invicem et a specie quae exit ab agente et quae recipitur in patiente I 442 445 sq.

QUAEST. XXVI. — *An primae impressiones omnium agentium in instanti fiant.*

Quidam, inter quos Alhazen, dicunt quod fiant in tempore, licet nobis imperceptibili; alii, inter quos Aristoteles, e contra volunt quod fiant in instanti I 448

QUAEST. XXVII. — *An motus et forma per eumeducta idem sint.*

Multi dicunt quod forma secundum primum suum esse realiter cum motu identificatur et solum secundum rationem ab eo differt, quod vero secundum continuationem sui esse a motu differt sicut perfectum et permanens ab imperfecto et successivo I 466 sq. Alii volunt quod motus ad formam aliquid imperfectum et successivum addat I 481 sq.

QUAEST. XXVIII. — *De distinctione decem praedicamentorum.*

Quidam sequaces Aristotelis putant ea esse genera rerum realiter inter se distinctarum, alii vero ea solum secundum distinctionem rationis cum fundamento in re seu etiam formalem differre, alii totam distinctionem, utpote, sine sufficienti fundamento factam, crisi subiciunt II 482 sqq.

QUAEST. XXIX. — *Quae sit causa immediata motus.*

Quidam — Aristoteles eiusque asseclae, inter quos longe plurimi scholastici saeculi decimi tertii v. g. Albertus M., S. Thomas — volunt

quod motus immediate a motore fiat. Alii — Iohannes Philoponus, Alpe-tragius, ipse Olivi, saeculo decimo quarto Nominales Parisienses — volunt quod primo fiat aliqua similitudo seu impressio a motore in mobili, ex qua impressione causetur in eo successive inclinatio mobilis ad terminum, ad quam inclinationem demum motus ipse sequatur. Tertii cum his concordant in omnibus, quando contingit motum durare in absentia motoris, secus cum primis concordant I 499. In hac quaestione auctor ingeniose anticipat modernam theoriam inertiae et motus, relinquens veterem Aristotelis.

QUAEST. XXXI. — *De rationibus seminalibus.*

Ad quaestionem istam est varius modus respondendi. Quidam enim volunt quod essentiae formarum sint in materia et de eis formae educantur. Alii volunt quod in materia nihil sit formarum nisi mera potentialitas ad eas.

Primi autem in varias vias abierunt et quantum ad essentiam formae contentae et quantum ad modum educendi et quantum ad terminum educendum.

Quantum ad primum quidam de sollemnioribus volunt quod ibi sit tota essentia, quidam quod ibi sit solum essentia generis. Alii volunt quod ibi sit essentia generis et differentiae distincte, quorum quidam quod sit ibi complete, alii vero incomplete. Quantum ad modum existendi quidam dicunt quod ibi forma sit solum in potentia, alii vero quoad hoc solum explicationem negativam dant, quod scilicet ibi quidem forma sit, sed non ut informans materiam. Aliqui demum dicunt quod, quantum ibi de essentia est, tantum ibi de esse actuali sit.

Quantum ad modum eductionis quidam dicunt quod ista essentia formae latentis excitetur primum ab agente exteriore, excitata vero sese perfecte actuet. Alii e contra volunt quod totaliter ab agente moveatur et educatur.

Quantum ad terminum eductionis quidam dicunt quod aliquod

complementum ipsius essentiae formalis educatur. Quorum aliqui volunt quod illud complementum de incompleto ibi contento extrahatur, alii vero quod ipsum incompletum in completum convertatur. Alii e contra dicunt quod solum ipsa forma educatur, tertii quod ei novus modus essendi perfectior detur. Haec theoria rationum seminalium non solum est « magnorum, sed etiam potissimorum magistrorum meorum » — vetus Schola Franciscana, praesertim Alexander Halensis et Bonaventura. — Opposita vero quae rationes seminales Augustini et Augustinismi ad meram potentialitatem materiae sensu Aristotelis evacuat est « multorum sollemnium et modernorum » — Albertus M., Thomas, alii Aristotelici I 515sq. — Patet quanti momenti sit haec exacta descriptio historica gravissimae illius quaestionis tunc temporis tantopere agitatae.

QUAEST. XXXII. — *An substantia angeli in loco corporali sit.*

Quidam dicunt quod non sunt in loco nisi ratione operationis, alii quod sunt, non tamen dimensionaliter. Quorum quidam quatuor rationes afferunt quae aliis non placent, unde alias faciunt I 571sq.

QUAEST. XXXIII. — *An in quolibet angelo tota sua species sit.*

Licet quidam sequentes paganos philosophos et Saracenos dixerint et dicant quod quilibet angelus comprehendit totam suam speciem, fundantes se praecipue in duobus, scilicet, in omnimoda privatione materiae et in causa multiplicationis numeralis individuorum speciei, quam volunt esse materiam: sequendo tamen doctores in hac parte saniores et magis catholicos credo quod haec positio non solum est rationi et veritati contraria, sed etiam in fide valde periculosa I 596sq.

QUAEST. XXXIV. — *An in angelis species universales sint.*

Licet sequaces praecedentis positionis hoc teneant et praeterea

dicant quod in superioribus universaliores sunt quam in inferioribus, volentes quod universalitas earum talis sit quod per unam similitudinem apprehendatur tota una natura specifica cum omnibus individuis suis et totum genus cum omnibus speciebus: sequendo tamen viam magis catholicam contrarium teneo I 609sq.

De specie per quam Deus et res in Deo videntur.

Videtur doctorum modernorum triplex sententia esse. Primi volunt quod Deus et pariter unaquaque ratio vel idea in Deo specie particulari videtur, alii quod per unam speciem universalem hoc fiat, tertii — « haec positio quorundam doctorum nostrorum », id est, Franciscanorum, est — quod species qua Deus et res in Deo videntur particularis et simplex sit et quod in sua simplicitate sine omni reali differentia efficax ad Deum et res in eo repraesentandum sit I 616sq.

QUAEST. XXXVI. — *An angelus omnia per species innatas videat.*

Quidam magni dixerunt et dicunt quod sic. Quorum quidam volunt quod Angelus habet species fere omnium quae Deus facere disposuit quaeque varie combinare et ad res individuales applicare potest; alii vero volunt quod Deus concreavit in eo species tam formae quam materiae, et quia materia principium individuationis est, potest res individuales cognoscere I 629sq.

QUAEST. XLI. — *An potentia peccandi pars libertatis creatae sit.*

Aliqui sequentes Anselmum hoc negaverunt, alii sequentes Hieronymum, Damascenum, Augustinum, Aristotelem hoc affirmaverunt I 695sq.

QUAEST. L. — *De unitate et pluralitate formarum in homine.*

Quidam dicunt quod in nulla re plures formae sunt, unde dicunt

quod in corpore humano non est forma substantialis nisi anima rationalis et quod haec virtute continet in se omnes rationes aliarum formarum inferiorum. Fundamentum sumunt a duobus. Quorum unum est quod per quamlibet formam substantialem res est ens simpliciter, ergo aliae post primam advenientes accidentales sunt. Aliud est ex parte unionis harum formarum II 29. — Tota quaestio et praesertim eius appendix vividis coloribus controversiam tunc temporis acerrime agitatam ostendit et argumenta philosophica et theologica utriusque positionis acute et fuse evolvit.

QUAEST. LI. — *An sensitiva hominis a generante sit.*

Quidam physicam Aristotelis et Averrois Saraceni sequentes hoc affirmaverunt et affirmant, ita quod non sit radicata in substantia animae rationalis. Haec autem positio contra communem opinionem theologorum est II 104.

QUAEST. LIII. — *An alimentum in corpus humanum convertatur.*

Hugo et Magister hoc negant, omnes moderni hoc affirmant, sed quidam volunt quod in aequivalentem priori et radicali, alii vero quod non in aequivalentem II 209.

QUAEST. LIV. — *De habitudine potentiarum animae humanae vel angeli ad eorum substantiam.*

Quidam aliquando dicere voluerunt quod potentiae animae essent omnino idem cum anima et ad se invicem II 242. Alii e contra dicunt quod sunt omnino diversae a substantia animae et ad se invicem, in tantum quod ponunt eas accidentia diversa II 248. Tertii dixerunt quod potentiae animae partim sunt eadem cum substantia animae, partim diversae. Verumtamen isti in duas vias dividuntur. Quidam volunt substantiam animae radicem esse ipsarum potentiarum, ita quod ab ea oriantur, quin in aliud genus transeant. Alii volunt quod potentiae sint partes animae

constitutivae et quod differant ab anima sicut pars a suo toto, a se ipsis vero sicut pars a parte. Prior positio huius tertiae partis est «valde sollemnis et valde magnorum» — S. Bonaventurae inter alios — II 253.

QUAEST. LVI. — *An intellectiva pars animae rationalis eiusdem speciei cum spiritu angelico sit.*

Secundum quosdam qui volunt quod anima secundum totam suam essentiam formalem corpus informet simpliciter specie differunt. Secundum alios vero qui negant animam secundum partem sui intellectivam formam corporis esse non differunt secundum essentias suas absolutas, sed solum quoad aliquos respectus et modos essendi eis annexos II 301 sq. — Secundum hoc auctor non esset primus qui famosas illam theoriā informationis corporis per animam quae a Concilio Viennensi damnata est docuerit.

QUAEST. LVIII. — *An voluntas libera activa sit.*

Omnes tam catholici quam philosophi consentiunt quod voluntas, in quantum subiectum actuum suorum et habituum est, passiva est. Aliquid vero est in quo catholici a multis philosophis dissentiunt, quia omnes catholici dicunt et secundum rectam fidem dicere tenentur quod voluntas, in quantum libera est, potentia activa est. Multi vero philosophorum paganorum et Saracenorum contrarium sentire videntur. Licet enim concedant quod voluntas per habitus suos possit esse principium aliquorum actuum, semper tamen volunt quod secundum essentiam suam nudam sit solum passiva. Unde volunt quod semper moveatur ab obiecto suo, prout est apprehensum ab intellectu.

Aliquid vero est in quo etiam catholici doctores inter se dissentiunt, sicut et de aliis potentiis. Quidam enim volunt quod voluntas, in quantum non libera est, totaliter passiva sit. Alii vero volunt quod partim activa et partim

passiva sit; volunt enim quod non possit agere nisi prius mota et excitata ab obiecto sit, sed post excitationem volunt quod habeat virtutem activam per quam possit cooperari motioni factae ab obiecto. Quosdam etiam vidi, minoris tamen auctoritatis quam praedicti, qui dicebant quod voluntas totaliter activa est respectu actuum suorum, ita quod nihil penitus recipit ab obiecto nec ab intellectu, sed ipsa est sufficiens principium effectivum actuum suorum, sive liberorum sive non liberorum. Nihilominus tamen volebant quod praesentia obiecti sit semper necessaria ad actus eius in ratione obiecti vel termini, nunquam autem in ratione principii effectivi II 409 sq.

De activitate obiecti, specierum, potentiarum in processu cognitionis.

Quidam volunt quod obiecta, etiam corporalia sensibilia, possint generare impressiones simplices, vivas et intellectuales et potentiis mentis proportionales in ipsis potentiis. Quidam tamen horum volunt quod hoc per se non possint, sed per irradiationem intellectus agentis. Quidam autem innitentes dictis Augustini potius quam paganorum philosophorum dixerunt quod ab obiectis, saltem corporalibus, nullo modo potest fieri aliqua talis impressio in potentiis mentis nostrae II 437.

Quidam catholici dicunt quod generatim actus potentiarum sunt totaliter et immediate ab ipsis obiectis. Quidam vero dicunt quod actus non generantur immediate ab ipsis obiectis, sed a speciebus ipsorum obiectorum quae quidem ab his gignuntur. Et horum quidam volunt quod ipsi actus non sint ab ipsis potentiis tanquam a principio activo, sed solum sicut a subiecto sustentativo specierum agentium et receptivo ipsorum actuum, volunt enim quod ipsae species sint eorum principium effectivum totale et solum. Alii vero volunt quod species non sint tota causa effectiva eorum, sed quod potentiae aliquid coefficient. Quidam autem concedunt actus esse a speciebus,

volunt autem quod species solum ab anima producantur. Horum tamen quidam volunt quod anima excitetur ab obiectis ad species in se generandas. Alii vero volunt quod actus non generentur nec ab obiectis nec a speciebus, sed solum ab ipsis potentiis. Horum tamen quidam volunt hoc ita se habere tam in potentiis sensitivis quam in intellectivis, alii vero hoc concedunt de omnibus, exceptis sensibus particularibus. Alii hoc concedunt de solis potentiis intellectivis et negant hoc universaliter de omnibus potentiis sensitivis II 461 sq.

Simile quid dicitur in q. LXXII III 13 sqq. et in q. LXXIV III 109 sqq. Raro tam copiosa descriptio illius quaestionis saeculo XIII acerrime controversae invenitur.

QUAEST. LIX. — Quare infantes, dormientes, furiosi actus liberos elicere non possint.

Omnes communiter consentiunt quod in his statibus pars intellectiva aliquos actus aliquando habere possit, nunquam autem liberos, dissentiunt autem in assignando modum et causam huius impedimenti. Quidam dixerunt quod hoc ex nimia attentione animae ad corpus regendum provenit, alii quod hoc propter errorem phantasiae circa sensibilia est, alii quod causa huius perturbatio imaginis est, alii quod causa impedimenti unio partis intellectivae cum corpore est II 530 sqq. Ex ultimo membro in quo auctor monstrat partem intellectivam per se corpus non informare iterum elucere videtur iam ante eum alios illam doctrinam docuisse.

QUAEST. LXI. — An potentia tactus in plures potentias tactivas dividatur.

Circa hoc sunt opiniones variae ipsismet opinantibus dubiae. Aristoteles enim videtur opinari quod tactus sit quoddam genus ad plures potentias tactivas diversarum inter se specierum. Alii vero opinantur tactum esse tantum unam potentiam II 575

QUAEST. LXIII-LXVI. — *An sensus communis ab imaginativa, aestimativa, memorativa, cogitativa differat.*

Quidam philosophantes volunt omnes realiter differre, sequentes vero positionem Augustini eas identificant II 596 sqq.

QUAEST. LXIX. — *An vis concupiscibilis et irascibilis eadem potentia sint.*

Est quorundam philosophantium opinio quod sint duae, aliis videtur quod sint una II 626

QUAEST. LXX. — *De numero sensitivarum appetitivarum.*

Communis opinio est quod non sit nisi una, quibusdam vero est aliquando visum quod omnis actus delectandi et tristandi est necessario alicuius potentiae appetitivae specie et genere differentis ab omni cognitiva et quod omnis actus delectandi includit actum amandi tanquam sui radicem et causam, et consimiliter actus tristandi et dolendi actum odii II 630 sq.

QUAEST. LXXI. — *An vegetativa animalium a sensitiva eorum differat, ita quod ex ambabus una perfecta anima integretur.*

Est communis opinio quod sic, praeterquam quorundam tenentium quod in nullo ente est nisi unica et simplex forma substantialis II 637 644

QUAEST. LXXII. — *An corpora in spiritu agere possint.*

Circa hanc quaestionem tres vel etiam quatuor opiniones sunt.

Prima Aristotelis et sequacium eius est dicentium quod in spiritum corpori formaliter coniunctum corpora per impressivum influxum agunt. Secunda opinio differt a priori in hoc quod ponit corpora tam in intellectum quam in sensum posse per se influere species simplices et spirituales. Tertia a duabus differt in hoc quod ponit non solum intellectum, sed etiam sensus irradiative agere in obiecta et ab eis abstrahere species. Quarta

est beati Augustini dicentis in nulum spiritum posse fieri aliquid a corpore per rectum influxum, sed solum per modum colligantiae et termini obiectivi III 13 sqq.

QUAEST. LXXIII. — *An virtus cognitiva vel alia ab extrinseco et distante obiecto absque eius influxu mutari possit.*

Ab antiquo multorum opinio fuit quod praedictas mutationes impossibile esset dare in virtute vel potentia alicuius agentis secundum suam essentiam exteriori non emissa, et praecipue hoc dixerunt esse impossibile in potentiis animae vel spiritus separati. Quidam vero Platonici dixerunt potentiam visivam cum quibusdam radiis corporalibus realiter emitti usque ad res visas ibique recipere corporalem speciem ab obiecto. Horum autem opinionem secutus est Augustinus et videtur sequi Anselmus III 54 sqq.

QUAEST. LXXV. — *An essentia divina in beatis vicem speciei representantis gerat.*

Aliqui hoc dicunt. Haec autem positio multis catholicis et magnis theologis displicet tanquam in fide calumniabilis et periculosa III 135 sq.

QUAEST. LXXVI. — *Ex praedictis facile est videre quod a multis laboriose quaeritur et a quibusdam erronee pertractatur quomodo anima sciat se ipsam, an per speciem seu per essentiam, et an per immediatam reflexionem sui aspectus super se aut primo dirigendo aspectum ad phantasmata.*

Hoc enim secundum tenent cultores Aristotelis. Defenditur sententia quod experimentaliter anima se immediate cognoscat provocando ad Augustinum et Anselmum III 145 sqq.

QUAEST. CXVI. — *An Deus sit causa eius quod peccatum positive dicit.*

Circa hoc Magister Sententiarum duas sententias recitat. Quidam

enim dixerunt quod actus peccatorum, etiam secundum illud quo sunt actus et res quaedam, non sunt a Deo nec habent ullam rationem boni. Alii vero dicunt quod Deus est causa omnium tam substantiarum quam actionum et qualitatium, in quantum entia sunt. Hactenus Magister.

Qui secundum modum tenent in duas partes dividuntur. Quidam dicunt quod essentia omnium actionum tam naturalium quam vitiosarum ita immediate a Deo est sicut essentiae quas creat. Et quidam horum dicunt quod Deus applicat omnes virtutes agentium creatorum ad suas operationes, sine qua applicatione voluntas non posset actum volendi producere. Alii vero dicunt quod actiones agentium creatorum, saltem malae, non sunt a Deo nisi per hoc quod fecit et tenet et conservat in esse omnes causas activas et passivas aut qualitercunque ad productionem earum cooperantes. Hi ultimi ad Augustinum provocant, sicut et primi de quibus Magister refert. Credunt etiam Dionysium et omnes sanctos, praeterquam forte Anselmum qui pro secunda opinione Magistri allegatur, huius sententiae fuisse III 333 sqq.

QUAEST. CXVIII. — *An peccatum veniale contra Dei praeceptum sit.*

Quidam dicunt et omnino volunt quod veniale nullo modo sit aut esse possit contra praeceptum. Unde dicunt quod non est lege Dei prohibitum, sed solum cohibitum et detestatum et ostensum esse peccatum.

Alii dicunt quod de divinae legis praeceptis possumus dupliciter loqui. Primo modo, secundum quod data sunt naturae rationali secundum primarium ordinem iustitiae originalis. Et sic dicunt quod omne peccatum, quantumcunque nunc sit veniale, est absolute contra Dei praeceptum. Secundo modo possumus de eis loqui secundum hoc quod sunt data homini lapso. Et tunc dicunt quod esse contra praeceptum potest intelligi dupliciter, aut contra praecepti obligationem strictam et necessariam aut contra eius perfectam intentionem. Primo modo

dicunt quod veniale non est contra praeceptum, maxime in regeneratis. Secundo vero modo dicunt quod est contra praeceptum III 380

An peccata venialia ad mortale coalescere possint.

Quidam hoc affirmant. Allegantur Augustinus, Gregorius M., Beda, Isidorus. Alii hoc negant et trahunt Augustinum ad se III 438 sqq.

An peccatum quod imperfectis veniale est perfectis ad mortale imputari possit.

Multi meliores hoc volunt. Allegantur Augustinus, Isidorus, Gregorius M. Alii hoc negant III 445 sqq. 379

QUAEST. I. (APP.). — *An Deus in hac vita videatur.*

Quidam aliquando dicere voluerunt moti auctoritatibus Augustini et rationibus in arguendo allegatis quod Deus in vita ista directe et immediate videtur a nobis. Aliter tamen stulti, aliter beati eum vident. Stulti enim Deum, quem vident, non discernunt esse Deum, e contra sapientes. Sapientes autem a beatis in hoc differunt quod hi perfectissime Deum vident, illi vero ita tenuiter respectu illorum quod in comparatione cum illis miseri dicendi sunt. Dicebant enim quod sicut conclusiones per prima principia cognoscuntur, quod sic omnia creata per regulas primae veritatis. Dicebant etiam quod hoc expresse et clare innunt plurimae auctoritates Augustini III 477 sqq.

QUAEST. II. (APP.). — *Quoniam autem auctoritates Augustini in praemissa quaestione positas indiscussas pertransiit, ut plenius videatur quomodo a magistris modernis varie exponantur, ideo quaerenda sunt duo: An rationes aeternae sint nostro intellectui ratio intelligendi omnia, et an lux increata irradiet intellectum nostrum quadam speciali irradiatione in omni actu intelligendi.*

Ad quaestiones istas et ad evidentiam auctoritatum Augustini sciendum quod quidam magni vo-

luerunt et volunt quod Deus sit ratio intelligendi nobis. Unde omnes auctoritates praemissas Augustini retorquere nituntur ad istum intellectum.

Dubium autem est quomodo hoc intendant, an velint quod ratio aeterna repraesentet omnia quae certitudinaliter scimus expresse et distincte et in speciali aut solum confuse et indistincte et in generali, et an velint quod ipsa ratio aeterna immediate et per se repraesentet intellectui ea quae intelligimus, aut quod ratio aeterna imprimat sui similitudinem in acie intellectus, ita quod non repraesentet intellectui nostro intelligibilia per se et immediate, sed mediante specie quam ingignit... In quaestione « an Deus in patria videatur per speciem creatam aut increatam » erroneam isti reputant positionem illorum qui volunt quod divina essentia sit beatis loco speciei respectu actus visionis.

Isti etiam ad secundam quaestionem dicunt quod non solum divina lux concurrit ad actum intelligendi ut ratio intelligibilia repraesentans, sed etiam ut illustrans et irradians. Volunt enim quod sicut species creatae non sunt sufficientes ad repraesentandum certitudinaliter, sic nec lux intellectus agentis est sufficiens ad irradiandum infallibiliter in intellectum possibilem et in species imaginarias et in phantasmata. Unde et quidam horum voluerunt quod in nobis non esset alius intellectus agens nisi solum Deus. Et hunc etiam intellectum attri-

bunt Augustino, immo extraxerunt ex dictis eius.

Alii autem magistri, etiam magni, sequuntur Aristotelem nihil amplius ponentem esse necessarium ad actum intelligendi quam intellectum agentem et phantasmata et species a phantasmatibus per intellectum agentem abstractas et in intellectu possibili repositas. In plerisque tamen locis aliter, quam praedictum est, exponunt verba Augustini in quibus dixit quod omnia videantur lumine primae veritatis. Dicunt enim quod lumen intellectus agentis, de quo, ut dicunt, scriptum est, *signatum est lumen vultus tui super nos* (Psalm. 4, 7), est similitudo primae veritatis. Et ideo quae videntur in isto lumine dicuntur ab Augustino in lumine primae veritatis, et etiam quia effectus instrumentalis agentis potest attribui agenti principali, intellectus autem agens instrumentum Dei est. Praeterea, istorum expositio satis parum videtur distare a modo illo erroneo superius improbo, maxime si ipsi intenderent Augustinum voluisse quod species intellectus essent ab ideis sicut a primis obiectis. Modus autem ultimus quo Augustini dicta exponunt etiam modicum intelligenti faciliter apparere potest quia non sapit mentem Augustini III 502 sqq. Prior expositio est sollemnior III 512 sq.

Fidelissime et copiose auctor hic de celeberrima illa quaestione inter Augustinismum et Aristotelismum saeculo XIII fervide disputata refert.

E. Indoles speculativo-historica doctrinae auctoris.

Finis huius conspectus secum fert ut solum specimina quaedam ex multitudine quaestionum efferantur.

Miretur forte lector attentus quod editor mentem auctoris in iis quaestionibus, in quibus caute et prudenter decisionem declinat, immo anceps haerere videtur, ad determinatas partes trahit. Quanto iure hoc post longas inquisitiones et diuturnam familiaritatem cum ingenio speculativo auctoris et particularibus eius thesibus ab editore acquisitam fiat, idem sagax lector post acquisitam eandem familiaritatem ultro et sua sponte concedet.

Insuper ex « *tabula rerum* » luculenter apparet auctorem alibi de omnibus istis thesibus in utramque partem sine finali decisione disceptatis certum et fixum ferre iudicium. Qui procedendi modus psycholice facilius intelligitur, si ex una parte prae oculis habeatur auctorem per totam vitam et iam inde ab ipsis incunabulis magisterii sui gravibus oppositionibus obnoxium fuisse et propterea in materiis delicatis satius duxisse mentem suam potius velare quam aperire, et si ex altera parte consideretur quaestiones ex primaeva intentione auctoris unitatem litteralem non effecisse.

Quod omnibus scholasticis temporibus auctoris florentibus (c. 1250-1300) ipsorum habitudo ad Augustinismum et Aristotelismum notam quam maxime characteristicam impresserit ingeniose primum Eminentissimus Cardinalis Fr. Ehrle demonstravit. Post varias discussiones haec thesis communiter recepta est, et quo magis inquisitio historico-critica illius aetatis procedit et novam lucem affert, eo magis inductive roboratur. Totam litteraturam dispositae congestam invenies in eiusdem illustrissimi indagatoris recenti commentario: *L' Agostinismo e l' Aristotelismo nella Scolastica del secolo XIII*, Roma 1925, in « *Xenia Thomistica* », III, 517-588.

Quapropter in depingenda indole scientifica auctoris relatio eius ad Augustinismum et Aristotelismum in primis describenda est. Secundo vero eius locus intra scholam Franciscanam tam veterem quam iuniorem figendus est. Tertio veniunt theses ei omnino propriae. Accedunt denum specimina variarum partium et functionum eius ingenii speculativi. Quo tandem id effici videtur ut et individualitas eius scientifica determinatis omnino et clavis finibus circumscribatur et simul quantopere in tota adiacentia intellectuali aetatis suae radicans sit evincatur.

I. — Theses Augustinismo et Aristotelismo vel scholasticis christianis saeculi decimi tertii communes vel saltem inter eos non disputatae.

Creaturae potentia creandi communicari nequit I 1sq.

Creatio passive spectata nihil reale ad creaturam addit I 23sq.

Infinita actu, sive continua sive discreta, creari nequeunt I 30sq.

Continuum ex partibus semper divisibilibus constat I 76sq.

Mundus ab aeterno non est I 95sq.

Solus unus mundus est et esse potest I 129sq.

Conservatio et creatio re idem sunt I 197sq.

Universales conceptus ut tales ab intellectu formantur, reale tamen fundamentum in similitudine essentialium finitarum specifica habent I 231sq.

Effectus causae similis est I 240 364

Notae transcendentales, unum, verum, bonum, solum ratione ab ente differunt I 256sq.

Suppositum seu persona solum ratione a natura differt I 272sq.

Potentialitas materiae nihil reale ad eius essentiam addit I 355sq.

Materia ex sese principium efficiens esse nequit I 363sq.

In materia differentiae materiales non sunt I 370sq.

Creatura ex sua ipsius essentia inerrabilis et impeccabilis a Deo creari nequit I 683sq.

Potentia peccandi pars libertatis positiva est I 689sq.

Anima immediate omnes partes corporis informat II 1sq.

Immortalitas animae varie per rationem probatur II 198sq.

In homine liberum arbitrium est II 298sq.

Voluntas in actibus liberis se ipsam determinat II 409

Cognitio vera seu veritas logica adaequatio intellectus cum re seu repraesentatio intentionalis rerum est II 463sq. 470sq. III 1035sq. 146sq.

Quinque sensus particulares distinguendi sunt II 570sq.

Sensus communis a particularibus differt II 586sq.

Intellectus potentia immaterialis est II 615sq.

Res sensibiles seu corporales homo ope experientiae sensuum cognoscit III 1sq.

Beati Deum immediate vident III 135

Animalia vi motrice praedita sunt III 198sq.

Actus ab obiectis suis formalibus specificantur. Licet haec fundamentalis veritas passim applicetur, expresse tamen enuntiatur III 215sq.

Distinctio septem vitiorum capitalium III 256sq.

Omne peccatum modo, specie, ordine privat III 244sq.

Omne ens bonum est, malum vero non positivi quid, sed privatio entis est III 244 252 268 333sq. 348sq. I 259sq.

Peccatum poena peccati est III 256sq.

Omne peccatum pravitatem libere commissam vel contractam supponit III 258sq.

Deus plena iustitia peccatum originale permisit III 286sq. 359sq.

Peccatum originale stricto sensu peccatum est, licet non personale sit III 304sq.

Peccatum originale multipliciter per Sacram Scripturam probatur III 312sq.

Deus nullo modo auctor malitiae actus peccaminosi est III 333sq.

Peccatum veniale contra perfectam observationem praecepti divini est III 380sq.

Deus in hac vita videri nequit III 477sq.

Veritates aeternae seu ordo metaphysicus ultimatim in essentia Dei radicata sunt III 480sq.

Deum analogice tantum in hac vita cognoscimus III 491

Existentia Dei ut entis a se existentis, incausati, immobilis, necessarii, personalis, infiniti cognosci ac variis viis scientifice probari potest III 525sq.

Eadem via cognosci ac probari potest Deum unum esse III 547sq.

II. — Theses quibus auctor veterem Augustinismum profitetur.

Mundus ab aeterno fieri non potuit I 92sq.

In omnibus substantiis compositio materiae et formae est I 291sq.

Materia prima ex sese et independentem a forma actum habet I 305sq.

In homine praeter animam rationalem aliae formae sunt II 23sq. 47sq. 637

Potentiae superiores, nominatim voluntas libera, activae sunt II 409sq. 461sq.

Actus sensitivi simplices sunt II 479sq. 500sq., anima brutorum simplex est I 563sq.

Corpora nullo modo in potentias animae spiritualis agere possunt I 17sq.

Cognitio intellectualis non per species a phantasmatibus abstractas fit III 13sq. 119sq. II 464sq. 473sq.

Multa intellectus sine phantasmate cognoscit, immo saepe iis impletur II 365

Beati Deum per speciem cognoscunt nec essentia divina locum speciei tenet III 135sq. I 616sq.

Anima se ipsam immediate cognoscit III 146sq.

Inordinatus amor sui primum omnium peccatorum est III 235 sqq.

Peccatum originale positive et principaliter est amor sui propter se in appetitu superiore naturaliter ingenuus et in potentias rationali voluntati subiectas efficaci redundantia diffusus, et in Deum tanquam in finem ultimum non relatus, immo ei rebellans. Negative aversio mentis a Deo est. Secundario infectionem virium voluntati subditarum dicit, id est, in appetitu inferiore concupiscentiam, in intellectu pronitatem ad res mere sensitivas et ignorantiam divino- rum et superiorum III 261 sqq.

Peccatum originale ab aliqua vitiosa dispositione corporis causatur, haec autem dispositio ab aliqua vitiosa qualitate virtutis seminalis causatur, quae vicissim ab aliqua vitiosa qualitate virtutis generativae patris causatur III 272 sqq.

Omnis motus concupiscentiae, etiam involuntarius, per se peccatum est III 396 sqq. 425 sqq.

Peccatum veniale per respectum ad primarium ordinem, secundum quem Deus hominem in iustitia originali condidit quemque Deus ab homine etiam lapso requirit, mortale est. Unde in infidelibus non iustificatis reatum mortalem originalis iustitiae amissae habet III 431 sqq.

Rigidior conceptio peccati venialis, quae inde elucet, quod omnis motus concupiscentiae, etiam involuntarius atque etiam in regeneratis, peccatum est III 396 425 sqq., quod tam in Vetere quam in Novo Testamento indistincte peccata mortalia et venialia prohiberi dicuntur III 383 sqq., licet essenziale discrimen inter ea sit III 407 sqq., quod contemptum Dei aversionem-

que ab eo et perversionem finis includit, quod mandato Deum perfecte amandi obviat III 413 sqq., quod denique ut probabilior illa sententia defendi videtur quae vult quod levia peccata ad grave coalescere possint III 438 sqq., et quod ea, quae imperfectis levia sunt, perfectis gravia esse possint III 445 sqq.

III. — Theses quibus auctor veterem Augustinismum relinquit vel oppugnat.

In materia rationes seminales concreatae non sunt I 508 sqq.

Potentiae animae non simpliciter cum eius substantia identicae sunt II 242 sqq. 253 sqq.

Licet verbo tenus, « quia est magistorum non minus sollemnium nec minus catholicorum », theoria celeberrima veteris Augustinismi et speciatim veteris scholae Franciscanae defendatur, secundum quam rationes aeternae intellectui humano ratio intelligendi omnia sunt et secundum quam lux increata irradiat intellectum humanum speciali irradiatione in omni actu intelligendi III 501 sqq.: tot tamen clausulae huic theoriae adiciuntur, ut plane illusoria et impossibilis fiat III 505 sqq., immo alibi expresse negatur I 679

Unde etiam celeberrimum argumentum ideologicum ex veritate petitur, quo primo loco vetus Augustinismus existentiam Dei cum Augustino probat, ut infirmum declinatur III 524 sqq. 554.

IV. — Theses quibus auctor modernum Aristotelismum oppugnat ⁽¹⁾.

Mundus nec ab aeterno est nec ab aeterno esse potuit I 95 sqq.

(1) In hac enumeratione non distinguitur, inter Aristotelismum christianum, qui vicissim varios gradus, v. g. apud Albertum M., S. Thomam, Godfridum, Aegidium Romanum, admittebat, et Aristotelismum quasi paganism, sive Arabum sive Latinorum, v. g. Averroismum Latinum Sigeri de Brabantia, licet hi et isti in fundamentalibus thesibus differant, immo inter se pugnaverint. Philosophos Arabes auctor moderate allegat. Ad Averroem et Avicennam saepius ut ad auctoritates provocat, saepius autem eos impugnat, Algazel semel ut adversarius allegatur, Alhazen ut « auctor perspectivae » bis vel ter citatur. De auctoritate Arabum eadem aversione et impetu ac de auctoritate Aristotelis loquitur, licet de facto eos alleget, sicut etiam Stagiritam. Cfr. de hac re « *Allegationes philosophorum* ».

Aeviterna successionem habent I 165sqq.

Principium individuationis materia non est I 213sqq. 341

Materia definitionem substantiae intrat I 336sq.

Substantiae magis et minus suscipiunt I 391sqq.

Inter substantias contrarietas esse potest I 412sqq.

Divisio entis in decem praedicamenta sufficiens fundamentum non habet I 482sqq.

Angeli in loco sunt I 570sqq.

In quolibet angelo tota species est I 591sqq.

In angelis species universales sunt I 609sqq.

Angeli non per species innatas cognoscunt I 629sqq.

Corpora caelestia essentialiter ex eadem materia constant ac terrestria I 757 II 294 I 291 354sqq.

In homine praeter animam humanam aliae formae sunt II 23sqq. 47sqq. 637

Potentiae animae accidentia eius non sunt II 230sqq.

Essentia ad existentiam non se habet sicut potentia ad actum, sed realiter identificantur II 266 I 149sqq. II 236, 272

Liberum arbitrium totaliter actuum est nec ullum influxum ab objecto cognito vel bonitate finis patitur II 409sqq.

Quae sit causa immobilitatis ad bonum in beatis et ad malum in damnatis II 378sqq.

Occasione huius septem errores in assignanda causa eius improbantur I 5*

Primus est quod intellectus in statibus alterius vitae nihil apprehendit sine discursu rationis II 381sq.

Secundus est quod voluntas in omnibus sequitur modum apprehensionis, ita quod, si intellectus habet modum immobilem in apprehendendo, voluntas id ipsum habet in volendo II 382

Tertius quia voluntas angeli suo solo actu acquirit immobilitatem in bono vel in malo, voluntas vero nostra acquirit ex eo quod per mortem datur sibi altitudo consimilis altitudini substantiarum separatarum et simul cum hoc ex defectu divinae influentiae seu gra-

tiae trahentis ipsam ad bonum II 382sqq.

Quartus est quod voluntas totaliter convertitur, quandocunque convertitur, quia est simplex II 385sq.

Quintus est quod sensitiva habet statum immobilem in omni statu alterius vitae II 386

Sextus est quod error circa finem non potest emendari nisi per causam superiorem potentem influere in intellectum et voluntatem II 386sq.

Septimus est quod error circa finem non potest esse nisi perverso habitu voluntatis acquisito vel innato II 387

Sensus communis, imaginativa, aestimativa, memorativa, cogitativa realiter coincidunt II 596sqq.

Vis concupiscibilis et irascibilis realiter coincidunt II 626sqq.

Corpora nullo modo, nec sub influxu intellectus abstrahentis, in animam eiusque potentias agere possunt I 18sqq.

Cognitio intellectualis non fit per ullas species praevias, unde nec per species quas intellectus agens a phantasmatibus abstrahit III 16sqq. 119sqq. II 437sqq. 462sqq. 473sqq.

Animas se ipsam immediate cognoscit III 145sqq.

Electio voluntatis non solum media, sed etiam finem complectitur III 179sqq.

Actus electionis propter finem factus non idem numero cum velle ipsius finis est III 181sqq.

Habitus scientiae practicae per passiones non necessario impeditur in consideratione boni honesti particularis III 186sqq.

Idem et ratione cognosci et fide credi potest III 549sq.

V. -- Theses quibus auctor modernum Aristotelismum profitetur.

Movere et moveri, agi et pati re identificantur, ratione differunt I 442sqq.

Primae impressiones agentium in instanti fiunt I 448sqq.

In materia actu rationes seminales seu formae non sunt, sed solum potentia I 508sqq.

Veritates aeternae seu necessariae solum in intellectu eas cogi-

tante veritatem formalem habent III 480 sqq.

Posthabita theoria cognitionis Augustinismo propria, omnis cognitio intellectualis ab experientia sensuum incipit, ad conceptus universales et prima principia per se nota formanda procedit et inde alias cognitiones solum mediate notas syllogistice deducit. Quae omnia intellectus suis naturalibus viribus praestat, solum eatenus res in lumine divino videt, quatenus eas intellectus suo, qui quidem participatio luminis divini est, cognoscit III 505 sqq. 480 sqq. 117. 121. 147.

Posthabito argumento ideologico Augustinismo proprio tria argumenta Aristotelicorum quo existentia Dei ut primae causae incausatae et motoris immobilis et ipsius necesse esse ex causis et motibus et rebus contingentibus huius mundi probatur vindicantur, quartum vero eorum ex gradibus entium finitorum desumptum pleno assensu sustinetur III 518 sqq. 525 sqq. 551 sqq.

VI. — Theses veteri scholae Franciscanae propriae⁽¹⁾.

Mundus ab aeterno nec est nec esse potuit I 95 sqq.

Distinctio formalis ex natura rei habetur seu in aliquo ente diver-

sae rationes reales esse possunt quae nullam differentiam realem inter se habent I 333 sqq.⁽²⁾

In omnibus substantiis creatis compositio materiae et formae est I 92 sq.

Materia prima non mera potentia est, sed independenter a forma actum habet I 305 sqq.

Plura individua eiusdem speciei in angelis esse possunt I 591 sqq.

In homine praeter animam rationalem aliae formae sunt II 23 sqq.

Activitas facultatum superiorum, imprimis voluntatis liberae, multum effertur II 409 sqq. 437 sqq. 462 sqq. III 18 sqq. 119 sqq.

Intellectus res individuales immediate cognoscit (licet haec doctrina ab auctore non ex professo statuatur, clare tamen aliis subest) III 13 sqq. 145 sqq. II 462 sqq. 617.

Ratio per quam peccatum originale in anima causatur est aliqua qualitas vitiosa corporis prolis per semen paternum transfusa III 272 sqq.

Peccatum veniale contra praeceptum divinum est III 375 sqq.

Licet arguendi gratia argumentum ontologicum, quo existentia Dei a priori ex ipso conceptu entis perfectissimi probatur, subtili crisi subiciatur, valor tamen eius scientificus omnino vindicatur III 522 sqq. 553 sq.

(1) Licet vetus schola Franciscana generatim cum Alexandro Halensi, Bonaventura eiusque numerosis discipulis Augustinismum profiteatur, aliquae tamen theses vel ei propriae sunt vel magis ab ea quam ab aliis Augustinianis efferuntur. Quare visum est hanc tabulam addere.

Vulgaris opinio, proh dolor, etiam hodie ex parte vicens, differentiam inter veteres Franciscanos et Scotum omnino exaggerat. De facto evolutio organica, sicut solet, et non interrupta obtinet. Ipse Olivi cum aliis sodalibus, v. g. Richardo de Mediavilla et Guilelmo Varrone, aliquas theses veteri scholae fundamentales relinquit et Scoto appropinquat. Ipse vero Doctor Subtilis multo maiore ex parte cum Bonaventura consentit quam ab eo discrepat. Cfr. Ephrem Lôngpré O. F. M., *La philosophie du B. Duns Scot*, Paris 1924.

(2) Licet distinctio formalis ex natura rei apud Scotum eiusque assecclas sub aliquibus respectibus magis promineat, essentialiter tamen omnino eadem in vetere schola Franciscana inde a S. Bonaventura, Olivi, Matthaeo ab Aquasparta, Guilelmo Varrone invenitur. Quare, ut tritis praeiudiciis obviam, eam hic iam inserendam duxi, quamvis eam in sequenti categoria poni aequè conveniens fuerit. Immo Alexander de Alexandria, Min. Gen. O. F. M., coaevus Scoti, distinctionem formalem in completius systema scientificum redegit et multiplicioribus rationibus fulsit quam ipse Duns Scotus. Quae omnia mox elucubrationibus et editis et manuscriptis nixus distinctius probabo.

VII. — Theses quae viam ad iuniorum scholam Franciscanam pandunt.

Rationes seminales tantum eatenus in materia sunt, quatenus sensu Aristotelico formae eis viam potentia educi possunt I 508 sq.

Theoria cognitionis: Intellectus humanus veritates, in rationibus aeternis non videt, ne necessarias quidem et aeternas, nec speciali illustratione divina in cognoscendo eas indiget, sed viribus suis eas cognoscit incipiendo ab experientia sensuum, formando conceptus universales et prima principia per se nota, et inde veritates mediate solum cognoscibiles syllogistice deducendo III 480 sqq. 505 sqq. 117 121 147

Argumenta, per quae existentia Dei probatur, ex causalitate, motu, variis gradibus, possibilitate rerum finitarum petuntur indeque ad Deum ut ad ens incausatum, immobile, infinitum, necessarium concluditur, argumentum vero ideologicum ex notis veritatis desumptum et Augustino proprium crisi subicitur III 519 sqq. 551 sqq.

VIII. — Theses ipsi auctori propriae.

Virtus agentis effectui praesens esse potest, quin ipsa substantia agentis vel substantia, id est, physicum et reale esse istius virtutis ei praesens sit. Aliis verbis, tota actio seu impressio per profundum seu medium distans immediate et in instanti ab ipso agente est I 423 sqq. 448 sqq.

Motus ita fit ut primum impressio seu impetus mobili ab agente imprimatur, vi cuius mobile etiam in absentia motoris movetur I 499 sqq. — Haec doctrina, adversa theoriae Aristotelis et Aristotelicorum saeculi XIII, ingeniose theoriam modernam anticipat.

Intellectiva pars animae rationalis, quae quidem ex materia spirituali et tribus partibus formalibus unam formam totalem integrantibus constat, per se corporis forma non est, licet substantialiter cum eo per sensitivam coniuncta sit II 104 sqq. 136 sqq. 537 sqq. 637 sqq.

Potentiae animae nec totaliter cum anima identificantur nec accidentaliter ab ea differunt, sed partes ipsius constitutivae sunt, ita ut ab ea differant sicut partes a toto et idem cum ea sint sicut partes cum toto. Principaliter naturam formalem dicunt, comprehendunt autem etiam materiam in se II 256 sqq.

Intellectiva pars animae rationalis absolute considerata eiusdem speciei est ac spiritus angelicus II 301 sqq.

Via methodusque libertatem voluntatis probandi ex factis internis seu ex introspectione psychologica II 316 sqq.

Demonstratio quod libere se determinare optime cum principio causalitatis conciliatur II 338 sqq.

Voluntas libera undequaque potentia activa est, ita ut nihil causalitatis ab obiecto intento vel cognitione ipsius boni recipiat II 409 sqq.

Omnis actus delectandi et tristandi est necessario alicuius potentiae appetitivae speciei et genere differentis ab omni cognitiva, omnis actus delectandi actum amandi et actus tristandi actum odii includit II 631 sqq.

Per viam colligantiae aliquid a corpore in anima fieri potest. Quid illa colligantia sit ingeniose explicatur III 30 sqq. II 546 sqq. III 273 sqq.

Virtutes cognitivae et etiam aliae, licet ad extra non egrediantur nec ullum realem influxum ab obiecto vel medio distanti patiantur, nihilominus ab eis immutari possunt III 63 sqq.

Unde obiectum cognitivum nullam causalitatem vel influxum in potentiam vel actum cognitivum exercet, licet essentialiter in ratione termini vel occasionis requiratur III 35 sqq. II 414 sqq. 462 sqq.

Ipsae potentiae cognitivae, et sensitivae et intellectivae, adaequatum principium intrinsecum actuum suorum sunt, ita ut nulla species praevia requiratur, licet aliquando habitus aut necessarii aut utiles sint et species memoriales locum obiecti absentis gerant III 114 sqq. II 464 sqq. 473 sqq.

IX. — Specimina quaedam
indolis scientificae auctoris.

1. SPECIMINA INDOLIS SPECULATIVO-
CONSTRUCTIVI.

Notae transcendentales ratione solum ab ente et inter se differunt I 256 sqq.

Suppositum vel persona cum natura identificatur I 272 sqq.

Omnes creaturae ex materia et forma constant I 291 sqq. ⁽¹⁾

Potentiae creatae ex sua essentia inerrabiles et impeccabiles esse nequeunt I 683 sqq.

Potentia peccandi pars libertatis est I 691 sqq.

Doctrina fidei de lapsu daemonum vindicatur I 716 sqq.

Immortalitas animae ratione probatur II 198 sqq.

Voluntas humana libera est II 316 sqq.

Obstinatio damnatorum explicatur II 387 sqq.

Voluntas libera activa est II 411 sqq.

Per viam colligantiae aliquid a corpore in anima fieri potest III 30 sqq.

Quomodo anima se ipsam cognoscat III 146 sqq.

Quae sit causa effectiva peccati originalis III 268 sqq.

Qua iustitia Deus peccatum originale permiserit III 286 sqq.

De malitia intrinseca peccati venialis III 407 sqq.

Veritates aeternae seu necessariae solum in intellectu eas cogitante veritatem formalem habent III 480 sqq.

Existentia Dei ratione multipliciter probatur III 517 sqq.

2. SPECIMINA INGENII
SPECULATIVO-CRITICI ⁽²⁾.

Potentia creatrix creaturae communicari nequit I 5 sqq.

(1) Operae pretium videtur annotare quod argumenta pro compositione materiae et formae in omnibus creaturis magna ex parte plane eadem sunt quibus Thomistae realem compositionem essentiae et existentiae in eisdem evincere student.

(2) Quam serio auctor quaestiones defendendas ad examen criticum revocet quantaque sollicitudine vim singulorum argumentorum ponderet inde etiam elucet quod mentem quoad varias theses mutaverit idque candide profiteatur. Ita in initio corporis q. XXVII (I 466) «an motus sit idem cum forma quae per motum educitur» effert: «Quamvis oppositam aliquando tenuerim». In q. LVII (II 376) «an in homine sit liberum arbitrium» habetur: «Nota quod huius contrarium determinavi melius in quaestione «an habitualis dilectio sui et suae beatitudinis sit accidens, ubi et salvo rationes hic factas». Porro in q. LXXIV (III 128sq.) «an principium effectivum actum cognitivi sit species repraesentativa obiecti aut habitus aut potentia aut utrumque simul» auctor dicit: «Sciendum tamen quod quidam habitus insunt potius eis ex redundantia essentialis efficaciae et ordinis ipsius potentiae quam ex praeexigentia ipsorum ad actus peragendos. Et hoc modo insunt intellectui et voluntati habitus naturalis notitiae et amoris sui et suorum connaturalium, prout in quaestione «an hi habitus sint accidentia» ostendi. Ubi et probavi quod sunt accidentia, quamvis in quaestione «an in homine sit liberum arbitrium» in responsione ad duodetrigesimum argumentum contrarium scripsissem». De facto in q. LXXVII (III 150sqq.) «an habitualis dilectio sui et suae beatitudinis sit accidens» defenditur quod accidens sit.

Hoc loco in memoriam revocandum videtur quod in tabula «*Allegationes philosophorum*» occasione libri *De causis* dictum est, scilicet, auctori litterario-criticam quam vocant minime defuisse. Speciminis gratia eius habitudo ad librum *De causis*, vulgo tunc temporis Aristoteli adscriptum, ad *De spiritu et anima*, vulgo Augustino adscriptum, ad *De unitate*, vulgo Boethio adscriptum, annotata est. Alia exempla huius ingenii litterario-critici suppeditant. Ita in q. XLVII (I 751sq.) significationem verbi «instaurare» subtiliter inquit, in q. XXXI (I 560) obiectionem ex Averroe petitam solvit ostendendo verba allegata truncata.

Infinitum actu creari nequit I 30sqq.

Essentia et existentia realiter non differunt I 147sqq.

Conservatio a creatione realiter non differt I 197sqq. ⁽¹⁾.

Universalia qua talia in rebus non sunt I 234sqq.

Distinctio decem praedicamentorum sufficiens in rebus fundamentum non habet I 488sqq.

Forma corrupta eadem numero educi nequit I 505sqq.

In materia rationes seminales non sunt I 515sqq.

De specie qua Deus et res in Deo videntur I 616sqq.

In homine praeter animam aliae formae sunt II 29sqq. 47sqq.

Potentiae animae nec simpliciter cum ea identificantur nec accidentaliter ab ea differunt II 242sqq.

Quod libera voluntas se ipsam determinet contra principium causalitatis non est II 305sqq. 338sqq.

Theoria specierum, prout tunc temporis a variis auctoribus proposita videtur esse, multiplici respectu improbat II 464sqq. III 18sqq. 119sqq.

Deus non est causa immediata actus peccaminosi III 337sqq.

Theoria cognitionis Augustini et Augustinismi acerrimae et iustae crisi subicitur III 505sqq.

Animadversiones in varia argumenta de cognitione, credulitate, probatione existentiae Dei III 517sqq.

3. — SPECIMINA INGENII EMPIRICO-SPECULATIVI ⁽²⁾.

a. *Facta psychologica vel physiologica quibus deductiones speculativae superstruuntur.*

Natura, ambitus, unitas conscientiae psychologicae consideratae I

658sq. II 122 199sq. 280 413sq. 540 620 III 146 174 236

Anima immediate omnes partes corporis informat II 8sqq.

Pluralitas formarum in homine ex phaenomenis corporis tam vivi quam mortui petitur II 30sqq. 62sqq.

Ex appetitu beatitudinis et amore boni honesti immortalitas animi probatur II 203

Alimentum in carnem humanam convertitur II 209sqq.

Libertas humana egregie septiformiter ex introspectione affectuum evincitur II 316sqq.

Causa indicatur cur homo oculis iam clausis post lumen visum lumen videre sibi videatur II 495sq.

Ubi res in speculis conspiciantur II 498

Activitas voluntatis liberae ex intimitate conscia actuum seu ex eorum intima relatione ad ipsum 'ego' deducitur II 513sq.

Species imaginariae simplices sunt II 502sqq.

Tactus una potentia est II 575sq.

Sensus communis a particularibus differt II 587sqq.

Sensus communis, imaginativa, aestimativa, memorativa, cogitativa realiter non differunt II 596sqq.

An varias potentias sensitivas cognitivas una vel plures sensitivae appetitivae sequantur II 630sqq.

Leges reflexionis et fractionis radiorum visualium III 67sqq. II 490sqq.

Varia phaenomena optica et describuntur et explicantur III 90sqq.

Inter quae hoc eminet quod homo multa per sensus exteriores videre sibi videtur quae reapse tantum per sensum interiorum percipit III 98sq.

Structura physiologica oculi describitur, eius teleologia monstratur III 95sqq.

Quo ordine motus corporis animalium procedant III 198sqq.

⁽¹⁾ Quod auctor cum aliis Franciscanis inter essentiam et existentiam realem differentiam non ponat, licet in q. VIII (I 146sqq.) aliquando anceps haerere videatur, confirmatur egregie doctrina in *Quodlibeta* eius proposita quae 1509 Venetiis prelo submissa sunt.

⁽²⁾ Hoc ingenium auctori non defuisse eo magis exemplis ostendendum est, quia etiam hodie praeiudicium tenaciter sustinetur scholasticos quasi a priori speculationi se dedisse.

- b. *Specimina ordinis physici vel mathematici quae speculationem auctoris fundant.*

Infinitum actu creari nequit I 35sq.

Continuum ex semper divisibilibus constat I 78sq.

Mundus ab aeterno fieri non potuit I 99sq.

Motus non immediate a motore fit, sed mediate solum, ita ut motor mobili primum impulsum imprimat, vi cuius impulsus mobile etiam in absentia motoris movetur I 499sq.

- c. *Phaenomena ordinis moralis ex quibus theoria oritur.*

Vita moralis voluntatem liberam esse arguit II 335sq.

Habitus scientiae agendorum per passiones non ita ligatur ut homo actu de honestate agendorum iudicare nequeat III 187sq.

Distinctio septem vitiorum capitalium III 223sq.

Quaedam vitia virtutibus similia apparent III 229sq.

Inordinatus sui amor primum omnium peccatorum est III 232sq.

Causa peccati originalis III 268sq.

- d. *Historice vel per auctoritatem, sive divinam sive humanam, argumentatio aut fulcitur aut amplificatur et illustratur.*

Quod in omnibus creaturis compositio materiae et formae est per copiam effatorum Augustini et Aristotelis evincitur I 291sq.

Idem valet de quaestione rationes seminales tractante I 508sq.

Quod peccatum veniale contra praeceptum divinum est nubes testimoniorum Patrum, in primis Augustini, acclamata III 375sq.

Singularis prorsus eruditio auctoris in scriptis Augustini elucet — praeter allegationes per omnes fere elucubrationes sparsas — in quaestionibus prima et secunda Appendicis de cognitione rerum in rationibus aeternis III 445

Verba Sacrae Scripturae passim occurrunt, cumulantur autem in quaestione « quomodo originale peccatum probari valeat per Vetes

et Novum Testamentum » III 312sq. et in quaestione « an peccatum veniale sit contra Dei praeceptum » III 375sq.

X. — Quaestiones secundum varias disciplinas speculativas dispositae.

Certe, auctor hanc collectionem, prout in Codice Vaticano Latino 1116 habetur, in primo exarandis singulis quaestionibus minime intendit, ut in descriptione fontium monstratum est, sed postea eas quadam arte architectonica ad instar liberioris commentarii in Secundum librum Sententiarum disposuit. Eo ipso quaestiones philosophicae omnino praevalent.

Ut omni vel parum in historia scholasticae speculationis versato notum est, argumentatio philosophica et theologica seu per rationem et per auctoritatem divinam in scriptis scholasticorum seiungi nequit. Idem in quaestionibus auctoris observandum est. Aliqua exempla afferre sufficiat. Mundus ab aeterno non fuit I 95sq. In homine praeter animam aliae formae sunt II 32sq. 76sq. Alimentum in carnem convertitur II 228sq. Deus in hac vita videri nequit III 478sq. In his quaestionibus argumenta stricte theologica argumentis ex sola ratione naturali petitis immiscentur. E contra in materiis theologicis ordinis revelati ratio amplum locum obtinet, ut secundum adagium Augustini et Anselmi a fide ad intelligentiam procedatur. Ita primae quaestiones de angelis fere nihil aliud sunt ac mera speculatio de intelligentiis, prout tunc temporis usitatae erant I 571sq. Idem valet de inquisitione de cognitione beatorum III 135sq. 170sq. In diffusa inquisitione de peccato originali consideratio philosophica et stricte theologica fere ex aequo stant III 261sq. Quod peccatum veniale essentialiter foeditatem et malitiam in se includat speculatione philosophica de natura eius efficitur III 401sq.

Nihilominus non abs re videtur esse singulas quaestiones ad quaedam capita revocare itaque con-

spectum clariorem facilioremque reddere.

1. QUAESTIONES PHILOSOPHICAE.

a. *Ontologiae generalis.*

Qq. I-XXXI. I 1-570, nisi forte quis ex rationibus mere historicis et non speculativis duas primas quaestiones de creatione theologo reservet.

b. *Psychologiae rationalis tam intellectivae quam sensitivae.*

Qq. XLIX-LXXXIX. II 1-644
III 1-214 excepta q. LXXV III 135-144.

c. *Ethicae.*

Qq. XC-CIX. III 215-260,
qq. CXVI et CXVII. III 333-374.

d. *Theologiae naturalis.*

Qq. I-III Appendicis III 455-554.

2. QUAESTIONES THEOLOGICAE.

a. *De angelis.*

Qq. XXXII-XLVIII. I 571-763.

b. *De cognitione beatorum.*

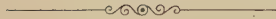
Q. LXXV. III 135-144, q. LXXX
III 170-174.

c. *De peccato originali.*

Qq. CX-CXV. III 261-374.

d. *De peccato veniali.*

Q. CXVIII. III 375-452.

F. Tabula rerum.

Accidens. — De novem accidentibus in tabula praedicamentorum II 482sqq.

Quaedam per resultationem fiunt I 483

Sine subiecto definiri nequit II 260sq.

Actus. — Differentes specie possunt ab eadem potentia elici, non autem differentes genere II 275sq.

Obiectum actum specificat III 35sqq.

Differentia inter obiectum proximum actus moralis et circumstantias eius III 222

Actus liberi peccaminosi intrinsecam malitiam habent; non liberi moraliter indifferentes sunt, boni vel mali ex respectu ad actus liberos fiunt III 348sqq.

Actus morales ex ordine ad obiectum formale specificantur III 348sq.

Aevum, aeviterna. — Aevum non ex partibus infinitis constat I 72

Esse aeviternorum in successione est I 164sqq.

Utrum unum aut plura aeva rerum simplicium sint I 188sqq.

Affectus. — Ex variis affectibus libertas voluntatis probatur II 317sq.

In omni affectu concupiscibile includitur II 626sq.

Amor omnibus affectibus dominatur II 628

Agere. — Nec substantia agentis nec virtus eius physice considerata effectui suo praesens esse debet, aliis verbis, tota impressio per profundum immediate ab ipso agente fit I 422sqq.

Species seu similitudo agentis per simplicem eius influxum fit I 434sqq.

Agere et pati, movere et moveri realiter idem sunt, aliis verbis, species seu similitudo agentis idem est quod eius actio I 439sqq.

Primae impressiones agentium in instanti fiunt I 446sqq.

Quo sensu adagium « agere sequitur esse » verum sit I 668

Quatuor modi agendi et patiendi III 6sqq.

Omnes virtutes, nominatim cognitivae, in longinquum agentes, v. g. lux solis, influunt ubi realiter non sunt III 76sqq.

Eaedem virtutes aspectum seu incessum per varia obiecta mutant, quin ullum ab eis influxum recipiant III 80sqq.

Quod in concreto nullus actus moraliter indifferens sit innuitur III 267sq.

Creaturae in instanti aliquid de potentia patientis educere possunt III 279

Deus non immediate cum actionibus concurrat, sed solum mediate, quatenus earum causas conservat III 336sqq.

Amor. — Radix omnium affectuum est I 718sq.

Omnibus affectibus dominatur II 628

Habitualis amor sui et suae beatitudinis accidens est III 150sqq.

Idem amoris actus se ipsum pro obiecto habere nequit III 158sqq.

Ab inordinato amore sui omne peccatum incipit III 232sqq.

Essentia et origo inordinati amoris describitur III 235sqq.

In amore sui inordinato essentia peccati originalis primario consistit III 260sqq. 269 271 274sq. 280

Praeceptum de perfecta caritate Dei habenda in hac vita impleri nequit III 384 391 437sq.

Peccatum veniale contra caritatem est III 409sq.

Analoga. — Ea analoga sunt quibus eadem ratio diverso modo inest I 699

Homo Deum analogice cognoscit III 491

Angeli. — Ex materia et forma componuntur I 327 342

In potentia ad formas accidentales sunt I 345sq.

In loco sunt, licet non dimensionaliter I 570sq.

Unaquaeque species plura individua sub se continere potest I 591sq.

Species universales non habent I 609sq.

Eorum intelligere et velle cum substantia intellectus et voluntatis non identificatur I 626sq.

Non cognoscunt per species innatas I 629sq.

Simul plura sub unitate quadam se habentia cognoscere possunt I 654sq.

In eodem instanti in quo meruerunt glorificati non sunt I 673sq.

Gloriam prius habitam per subsequentes actus non meruerunt I 680sq.

Essentialiter inerrabiles et impeccabiles esse nequeunt I 683sq.

In primo nunc suae creationis peccare non potuerunt I 702sq.

Quod non discurrunt illis solum per habitus annexos convenit II 303sq.

Sensus non habent II 621sq.

Ita corporalia obiecta percipiunt ut nullum influxum realem ab eis recipiant III 63sq. 99sq.

Quomodo corpora moveant III 201sq.

Anima humana. — Substantia incompleta est I 352

Immediate omnes partes corporis informat II 1sq.

Quomodo in partibus de novo aggeneratis praesens fiat II 15sq.

Quo sensu simplex et quo non sit II 14 17sq.

Praeter animam rationalem aliae formae in homine sunt II 23sq. 637

Sensitiva pars animae humanae a generante non est II 101sq.

Sensitiva in spirituali materia partis intellectivae conradicata est II 121sq.

Pars intellectiva et libera animae rationalis per se forma corpo-

ris non est, sed solum mediante sensitiva et vegetativa II 104sq. 136sq. 302sq.

Pars intellectiva forma corporis est, contrarium haereticum est II 121sq.

Anima separata actus sensitivos elicere potest II 125sq. 155 195sq. 518sq.

Utrum ante infusionem animae rationalis sensitiva adsit quae tunc esse desinit decidi nequit II 129sq.

Tredecim argumenta quibus adversarius probat partem intellectivam per se formam corporis esse exponuntur et refutantur II 137sq.

Ultiores probationes adversarii quomodo intellectiva per se forma corporis sit earumque refutatio II 163sq. 176sq.

Impugnatio adversarii quod intellectivum, sensitivum, vegetativum non tres partes formales unius materiae spiritualis sint refellitur II 181sq.

Immortalitas animae variis rationibus probatur II 198sq.

Per vires naturae gigni nequit II 205

Ideo imago Dei est, quia in specifica ratione, id est, intellectualitate ei similis est II 289

Pars intellectiva animae specificae a spiritu puro non differt II 298sq. I 757sq.

Quomodo anima ad agendum disponatur II 480sq.

Anima separata actus sensitivos elicere potest II 513

Pars intellectiva corpori unitur unione consubstantiali, non tamen formali, unione intima et fortissima, non tamen immediata, unione ordinata, non tamen secundum habitudinem aequiparantiae, sed inaequalitatis II 537sq.

Pars intellectiva sensitivam et corpus regit et movet tanquam principale agens instrumentum II 541sq. (¹).

(¹) Ad penitius intelligendum sensum definitionis Concilii Viennensis scripsi secundum auctorem partem intellectivam per se, id est, sine medio partis sensitivae nullam aliam relationem ad corpus habere quam regentis et moventis et eatenus sententiae Platonis appropinquare. Ex altera vero parte auctor longissime ab ipso distat, quia intellectiva per sensitivam substantialiter cum corpore coniuncta est, sicut saepius conceptis verbis effert. Quod quidem Plato negat. Commune duorum auctorum est — et hoc fuit unicum intentum comparationis — quod pars intellectiva non unio-

Cum anima humana sine corpore perfectam subsistentiam non habeat, omnis eius operatio aliquo modo a corpore dependet II 542

Anima separata perfectum superpositum non est II 566

Anima immediate se cognoscit, scientifica sui ipsius cognitio per ratiocinationem procedit III 145 sqq. II 365.

Annihilatio. — Non est terminus actionis positivae divinae, sed eius cessationis I 205 sq.

Appetitus. — Parallelismus inter superiorem et inferiorem II 124

Appetitus in beatitudinem perfectam per se frustrari nequit II 203

Sensitivus ab intellectivo differt II 625 sq.

Quo ordine appetitus corpus moveat III 198 sq.

Malum ut tale appeti nequit III 255 sq.

Astrologia. — De influxu astrorum in voluntatem humanam II 369 sqq.

Attributio. — vide *Praedicatio*.

Auditus. — Leges reflexionis aspectus auditivi III 67 sqq. 72

Beati, beatitudo. — De specie qua Deus et res in Deo a beatis videntur I 616 sqq.

Beati scientia superiore Deum et inferiorem res creatas videre possunt I 662 sq.

Mens beatitudinem naturaliter appetit eamque aeternam II 203

Beatitudo naturalis finis supernaturalis hominis est, ita ut solis viribus naturalibus acquiri nequeat II 301

In visione beatifica essentia divina vicem speciei representantis non gerit III 135 sqq.

An beati uno actu correlationes Dei et creaturae videant III 170 sqq.

Homo beatitudinem indeterminate sumptam necessario diligit III 180

Nemo ex sola substantia sui esse beatus est III 237

Beatitudo perfecta ultimus finis hominis est III 237 sq.

Bonitas, bonum. — Quo sensu effatum « bonum est diffusivum sui » verum sit I 114

An bonum aliquid ad ens addat I 256 sqq.

Omne ens bonum est I 259 sqq. III 244 252 268 333 sqq. 348 sqq.

Omne bonum obiectum voluntatis est II 353

Quo sensu bonum morale genus omnium virtutum sit III 221

Quod in concreto omnis actus aut moraliter bonus aut malus sit obscure forte innuitur III 267 sq.

Bruta. — Unde animae eorum producuntur difficilis et indecisa quaestio est I 514 sq. 563 sqq. 568 sqq.

Quaedam animalia imperfecta sensum communem habere non videntur, immo solum sensum tactus II 590

Bruta intellectu carent II 625

Probabile videtur sensitivam eorum a vegetativa realiter differre II 637 sqq.

Quo ordine eorum motus ab appetitu procedat III 198 sqq.

Bruta beatitudinis perfectae capacia non sunt III 322 sq.

Causa. — Omnis effectus causae aliquo modo similis est, sed non semper univoce I 364 II 265 452 III 491

In effectu diversitas esse potest quae in causa non est II 416 sqq.

Quid sit causa terminativa III 10 sqq. II 414 sqq.

Virtutes in longinquum agentes immediate effectum influunt, ubi etiam non sunt III 76 sqq.

Virtutes influxum super obiecta mutant, quin influxum ab eis recipiant III 80 sqq.

Cerebrum. — Eius positio et functio in corpore et relatio ad cor et nervos II 590 sqq.

Christus. — Simul viator et comprehensor erat I 676 sq. 681

Corpus eius formas corporeas praeter animam habuit quae post mortem in eo remanserunt II 32 sq. 83 sqq. 86 sqq. 94 sqq.

Eius generatio longe a vulgari differt II 82 sq.

nem essendi seu formalem cum corpore init. Hanc unionem essendi seu formalem ipsius partis intellectivae cum corpore, per habitudinem formae ad materiam, Concilium Viennense definivit.

Ab initio visionem Dei habuit III 172

Per eius merita peccatum originale indulgetur III 310

In Vetere Testamento promissus universaliter expectabatur III 330

Pro omnibus peccatis omnium hominum satisfecit III 423 sq.

Quod peccata venialia, quae relate ad primarium ordinem iustitiae originalis mortalia sunt, in fidelibus mortalem reatum non habeant, satisfactioni eius debetur III 429 431 sqq.

Cognoscere. — Intellectus omne ens cognoscere potest II 112 sq.

Anima humana sine phantasmate cognoscere potest II 365

Cognoscere non fit per species abstractas II 453 sqq. III 27 sqq.

Non fit immediate per obiecta nec per ulla species impressas II 463 sqq. III 119 sqq.

Cognitio similitudo expressiva obiecti est II 470 sqq. 463 sqq. III 10 35 sqq. 146 sqq.

Omnes actus cognitivi simplices sunt II 479

Potentiae cognitivae nihil ab obiectis patiuntur vel recipiunt II 482 sqq. 515 III 10 sqq.

Intellectus singularia directe cognoscit II 617

Obiectum actus cognitivos specificat III 35 sqq.

Quid sit aspectus cognitivus III 63 sqq.

Aliquando ad cognitionem habitus requiritur III 117 sqq.

Potentiae cognitivae adaequata causa efficiens actuum sunt III 124 sqq.

Quomodo anima se cognoscat III 145 sqq.

Plures termini disparati uno actu non sciuntur III 157 sqq.

Idem actus sciendi se ipsum pro obiecto habere nequit III 158 sqq.

Deus in hac vitia videri nequit III 477 sqq.

Cognitio primorum principiorum ope experientiae sensuum fit, ex illis immediate aliae cognitiones deducuntur III 480 sqq.

Rationes aeternae intellectui humano ratio intelligendi non sunt nec lux increata intellectum specialiter irradiat III 505 sqq. I 678 sq. II 204

De cognitione existentiae Dei

eiusque scientifica probatione III 517 sqq.

Idem ratione cognosci et fide credi potest III 549 sqq.

Colligantia. — Immutatio liberi arbitrii a parte sensitiva per eam efficitur II 546 sqq. 563.

Per viam colligantiae aliquid a corpore in anima fieri potest idque quatuor vel quinque modis. Explicatur quid sit haec colligantia III 30 sqq.

In corpore animato per eam unum membrum motum alia movet III 200 sqq.

Varia exempla enumerantur quomodo per eam aliquid a corpore in anima fiat III 274 sqq.

Per eam vitiosa dispositio corporis peccatum originale in anima causat III 273 sqq.

Concupiscentia, Concupiscibile. — Concupiscibile ab irascibili realiter non differt II 290 sqq.

Passiones concupiscentiae et irae non ligant habitum scientiae agendorum ne in actualem considerationem boni honesti transire possit III 186 sqq.

Per peccatum veniale concupiscentia appetitus inferioris rebellis facta est III 262

Non omnis rebellio partis inferioris peccatum est III 264 sqq.

Concupiscentia per viam propagationis homini inserta vitiosa facta est III 265 sqq. 283 sqq.

Fomes concupiscentiae in homine iustificato manet III 285

Motus involuntarii concupiscentiae contra praeceptum habendi iustitiam originale sunt III 396 sqq.

Quo sensu hi motus in infidelibus peccata, sive venialia sive gravia, sint III 431 sqq.

Concursus divinus. — Deus non immediate cum actionibus creaturarum concurrit, sed solum mediate, quatenus earum causas conservat III 336 sqq.

Multo minus immediate cum actibus liberis ac peccaminosis concurrit III 336 sqq.

Conscientia. — Eius officia et functiones III 174 sqq.

Quid apprehendere possit I 658 sq. Eius ambitus et unitas II 122 280 413 sq. 540 III 146

Perfecta reflexio eius II 199 sqq.

Refert actus intellectivos et liberos sensibus dominari II 620

Aut actum aut habitum aut potentiam significat III 174

In omni actu sciendi et volendi includitur III 236

Conservatio. — A creatione realiter non differt I 197 sq.

Quid in creaturis ponat I 204 sq.

Ex factis conscientiae seu ex experientia interna via ad Deum cognoscendum aperitur III 544

Consilia. — Discrimen inter consilia et praecepta III 392 sq. 405 sq.

Contemplatio. — Quare a phantasmate abstrahat I 671 sq.

Quo sensu in ea operationes intellectus et affectus cessent II 241 279 sq.

Utrum in ea anima passive an active se habeat II 425 sq.

Continuum, continuitas. — Quo sensu potentia continui infinita sit I 68 sq.

Continuum, sive permanens sive successivum, ex semper divisibilibus constat I 78 sqq.

Qualis continuitas in corpore animato sit II 20 sq.

Cor. — Principalis et prima sedes sensuum et sensationum est, completur vero cerebro II 590 sqq.

Duplex causa motuum eius II 203

Corpus. — In mixtis formae remissae manent I 396 sqq.

Corpora caelestia essentialiter ex eadem materia constant ac terrestria I 757 II 294; ex materia et forma componuntur I 291 sqq. 354 sq.

Materia omnium corporum unius speciei est II 204

Nihil in animam vel spiritum se ipso efficere potest II 453 sqq. III 1 sqq. 18 sqq.

Non componitur ex punctis seu atomis III 47

Omne corpus situm habet III 50

Corpus humanum. — Omneseius partes immediate ab anima informantur II 1 sqq.

Quomodo anima partibus eius de novo aggenerati praesens fiat I 15 sqq.

Qualis continuitas inter varias eius partes sit II 20 sq.

In eo praeter animam rationalem aliae formae sunt II 23 sqq. 92 sqq.

Idem numero corpus resurget quod cum anima coniunctum erat II 97 sqq.

De discrimine inter partes eius

radicales et nutrimentales. Alimentum solum in posteriores convertitur. Calor humidum radicale paulatim consumit, qui processus per nutrimentum retardatur. Principales corporis partes cor et cerebrum sunt II 207 sqq.

Sine eo anima humana perfectam subsistentiam non habet II 542

Per viam colligantiae aliquid ab eo in anima fieri potest III 30 sqq. 274 sq. 276 sq.

Quomodo ab appetitu moveatur III 198 sqq.

Creatio. — Creaturae potentia creatrix communicari nequit I 1 sqq.

Creatio passive spectata nihil reale ad ipsam rem creatam addit I 23 sqq.

Infinitum actu creari nequit I 30 sqq.

Mundus ab aeterno nec creatus est nec creari potuit I 86 sqq.

Quid creatio in creatura ponat I 208 sq.

Res per velle divinum creantur I 207

Conceptus creationis determinatur I 437

Opus creationis respectu omnium sequentium primitatem, fundamentalitatem, exemplaritatem, respectu Dei expressivam eius imaginem, secundum se perfectam integritatem et unitatem habet III 287 sqq.

Licet Deus propagationem generis humani absolute decreverit, numerum tamen certum animarum creandarum conditionaliter, id est, praevisto lapsu angelorum et Adae decrevit III 299 sq.

Finis ultimus creationis gloria Dei est III 362

Daemones. — Doctrina fidei de eorum casu defenditur I 714 sqq.

Per experientiam humanam eorum malitia constat I 716

Visionem beatificam non habuerunt I 717

Duplex in eis erat affectio, naturalis et virtuosa I 717

Aliqua addiscere, oblivisci, concludere possunt I 734 sqq.

Eorum malitia radicaliter crescere nequit, licet usque ad diem iudicii eam latius explicare possint I 744 sqq.

De variis eorum affectibus 747 sqq.

Eorum casu hierarchia caelestis sic diminuta est ut eam restaurari decuerit I 751sqq.

Haec restauratio, per homines fieri debuit I 754sqq.

Deus. — Quomodo infinitum cognoscat I 57sqq.

De potentia eius I 63sq.

Continue omnes res conservat I 197sqq.

Omnes creaturae continue ab eo dependent I 205sqq.

Ipsium esse est I 319sq. 362sq.

Deus et res in eo non per speciem universalem, sed per particulares cognoscuntur I 616sqq.

Quare contemplatio eius a phantasmate abstrahat I 671sq.

Summum obiectum intellectus et appetitus humani est II 201

Iustitia eius postulat in altera vita praemia pro virtutibus et poenas pro peccatis dari II 201sq.

Omnia ad honorem suum fecit, quare animam humanam in aeternum conservat II 202sq.

Essentia divina in beatis locum speciei repraesentantis non tenet III 135sqq.

Uno actu beati relationes creaturae ad Deum vident III 170sqq.

Per lumen gloriae intellectus potens fit ad Deum videndum III 173

Licet summum bonum hominis sit, non tamen necessario ab eo diligitur III 179sq.

Malum, in quantum entitati positivae inhaeret, eum pro causa habet, non vero, in quantum defectus est III 257

Humanam naturam integram condidit III 268sqq. 283

Praedestinatio divina ad poenam demerita hominum praevisa sequitur III 300

Licet absolute propagationem generis humani decreverit, numerum tamen certum sub conditione decrevit, praeviso scilicet lapsu angelorum et Adae III 299sq.

Non immediate cum actionibus creaturarum concurrit, sed mediate solum, quatenus earum causas conservat. Multo minus cum actibus liberis et peccaminosis concurrit III 336sqq.

Inconveniens fuit omnes angelos vel homines damnari, licet distributive unusquisque damnari potuerit; salus vel damnatio merita

vel demerita eorum secuta est III 365sqq.

Eius praescientia contingentiam seu libertatem actuum relate ad eorum causas secundas non tollit III 369sq.

Peccatum veniale offensae eius est eaque aliquo sensu infiniti reatus III 401sqq.

In hac vita videri nequit III 477

Homo eum analogice cognoscit III 491

Existentia eius tam a priori quam variis modis a posteriori probari potest III 517sqq.

Eadem via eius unitas probatur III 547sqq.

Existentia eius simul cognosci et credi potest III 518 549sq.

Differentia specifica. — Ratio generis ab ea realiter differt, quando utraque propriam virtutem habet et una sine altera esse potest II 34sq. 45

Distinctio formalis. — Quid sit, unde ortum habeat, ad quas materias applicetur I 133sqq.

Inter intellectum et voluntatem divinam, inter Dei naturam absolutam et notiones relativas, in creaturis varie locum habet I 249

Inter distinctionem essentialiam seu realem et mere intentionalem tertiam, id est, formalis habetur I 264 II 262

In materia plures potentiae formaliter differunt sine distinctione reali I 360 cfr. 228 230 277 360sqq. II 257

Falsum est principium quod, ubi est diversitas rationum realium, ibi etiam diversitas essentialis, id est, realis sit I 356 II 247sq.

Non omnis diversitas rationis realis ponit semper diversitatem realem I 377 II 280

Diversitas attributionum sequitur diversitatem rationum realium, id est, formalem I 474

Distinctio praedicamentorum distinctionem rationum realium seu formalem sequitur II 262sq.

Duratio rerum. — Esse omnium rerum creaturarum, etiam aeviternarum, successivum est I 159sqq.

Ecstasis. — vide *Contemplatio*.

Effectus. — vide *Causa*.

Echo. — Non differt a prima voce vel primo sonitu III 72

Electio. — Sunt fines in quos

electio non cadit et sunt in quos cadit III 179

Esse, ens, essentia, existentia. — Essentia et existentia in creaturis realiter coincidunt I 146sq. (1).

Esse omnium rerum creaturarum successivum est I 159sq.

Essentiae rerum similes fundamentum conceptuum universalium praebent I 248sq.

Notae transcendentales nihil reale ad ens addunt I 256sq.

Omne ens bonum est I 259sq. III 244 252 268 333sq. 348sq.

Esse in aliquo varie sumitur I 521

Quod est et quo est realiter non distinguuntur II 236 272

Essentia ad existentiam non se habet sicut potentia ad actum II 266

Ens genus non est, quia omnes differentias in se continet III 221

In omni ente sunt modus, species, ordo III 245sq.

Etiam malum ens supponit cui inhaeret III 248sq. 354sq.

Eucharistia. — Quomodo in ea accidentia sine subiecto sint I 332sq.

Fides. — Fides divina actus intellectus altissimus est II 288sq.

Existentia Dei simul fide credi et ratione cognosci potest III 518 550

Finis. — Finis naturalis hominis solum per gratiam supernaturalem acquiri potest II 301

Quomodo finis voluntatem moveat II 356

Num voluntas finem libere eligat II 358sq. III 179

Actus electionis factus propter finem cum velle ipsius finis non coincidit III 181sq.

Finis malus qui ipsi actui extrinsecus est circumstantia peccati est, finis vero malus qui cum ipso obiecto actus coincidit principale vitium eius est III 221sq.

Ultimus finis primum appetibile est propter quod reliqua appetuntur II 237

Finis ultimus operum Dei eius gloria est III 362

Forma. — In oppositione ad materiam est ens determinans I 308sq. 341

Forma in materia non recepta absoluta, universalis, illimitata est I 320sq.

Forma per motum educta cum eo coincidit I 465sq.

Forma corrupta eadem numero educi nequit I 505sq.

Tripliciter forma dicitur specifica II 13sq. 51sq.

Formae cadavericae nulla causa efficiens habetur II 30 62sq.

Quomodo ex pluribus formis vera unitas formalis exurgat II 35sq. III 12sq.

Quo sensu in entibus plures formas habentibus prima per superiores perficiatur et quo sensu non II 39sq.

Formae substantiales intenduntur et remittuntur II 42

Quo sensu adagium « sicut se habet forma ad materiam, ita se habet materia ad formam » verum sit et quo non II 43

Forma substantialis quae ante adventum ulterioris totale esse dat post eius adventum non iam totale dat; habitudo earum ad invicem describitur II 49sq. III 12sq.

Errores theologicj qui ex doctrina unitatis formae in homine sequuntur II 76sq.

Eadem forma simul duas materias inter se ordinem habentes formare potest II 132

Forma propriam materiam exigit II 210

Quando plures formae in eodem supposito sunt, non requiritur inter eas ordo inferioris et superioris, sed sufficit prioris et posterioris II 282

Quomodo intellectiva hominis ad corpus eius se habeat, vide *Anima humana*.

Quid forma materiae communicet II 538

Fractio. — Causae et leges fractionis radiorum visualium et aspectus auditivi II 490sq. III 65sq.

Furiosi. — Cur actus liberos ponere nequeant II 518sq.

Generativa vis. — Per peccatum originale maxime corrupta est III 281sq.

Genus. — vide *Differentia specifica*

(1) Ita etiam in *Quodlibeta* auctoris habetur, de quo in *Descriptio manuscriptorum*.

Gratia. — Prima sub merito non cadit I 680sq.

De habitudine inter eam et libertatem II 373sq. 422 sqq.

Gratia iustificans, licet hominem iustificet, fomitem peccati non tollit III 285 310 317

Gratia baptismatis omnia peccata delentur III 422sq.

Imaginatio. — Species imaginariae simplices sunt II 500sq.

Imaginativa potentia cum sensu communi realiter identificatur II 596sq.

Imaginationis est absentes formas sensibilibus imaginari II 596sq.

Incorruptibilitas. — Quibus modis substantiis inesse possit I 349

Individuatio. — Nihil realiter diversum ad rem individuatum addit I 210sq. 388

Forma et materia ex sese individuales sunt I 341

Infantes. — Cur actus liberos elicere nequeant II 518 sqq.

Memorari imperfecte possunt II 555sq.

Infininitum. — Quomodo a Deo cognoscatur I 57sq.

Infininitum actu, sive continuum sive discretum, esse nequit I 30sq. 92sq.

Intellectus. — Notas individuales ab earum essentiis seiungit et ita conceptus universales efformat I 248sq. 352 II 257

Intelligere spiritus cum eius substantia non identificatur I 626sq.

Plura sub unitate se habentia simul cognoscere potest I 654sq.

Ex essentia sua inerrabilis esse nequit I 683sq.

Eius obiectum est omne ens I 684 II 286 292 sq.

Actus sensitivos apprehendit II 123

Ex eius simplicitate et superiori-
tate immortalitas animae probatur II 199sq.

Simplex est II 199

Deum pro summo obiecto habet II 201

Immortalis est, utpote aeternae veritatis capax II 203 sq.

Aliter ac sensus a corpore dependet II 206

Eo a voluntate differt quod haec sibi res unit, ipse eas exprimit II 275

Unus in homine intellectus est II 284 sqq.

Varii eius actus enumerantur II 286sq.

Per intellectum homo imago Dei est II 289

Ratio superior et inferior ab Augustino distincta realiter coincidunt II 294sq.

Quando quidditates rerum sensibilibus intelligit, eas non denudatas ab omnibus conditionibus particularibus et sensibilibus denudatas accipit II 450sq.

Distinctio intellectus agentis et possibilis, eius facultas abstrahendi species ex phantasmatis negatur II 457sq.

Actus et obiecta sensuum particularium animadvertere nequit nisi per medium actum sensus communis II 600

Non est potentia organica II 615 sqq.

Singularia directe cognoscit II 617

Corpora in eum nullo modo agere possunt III 27sq.

Omnis habitualis intelligentia accidens intellectus est; quare etiam habitualis intelligentia primorum principiorum III 154sq.

Passiones concupiscentiae vel irae eius habitum scientiae practicae non ligant ne actualiter bonum honestum cognoscere possit III 186sq.

Defectus eius ex peccato originali resultantes III 266sq.

Irascibile. — Identificatur cum concupiscibili II 291sq.

Ius naturale. — Actus ei oppositi directe a Deo prohibentur III 349

Lex. — Triplex eius significatio III 177sq.

Lege Dei peccata venialia prohibentur III 383sq. 403sq.

Lex habendi perfectam Dei caritatem in hac vita non impletur III 384 391. 437sq.

Quid sit lex aeterna III 389

Libertas voluntatis. — Potentia peccandi pars libertatis creatae est I 687 sqq.

Definitio libertatis ab Anselmo statuta crisi subicitur I 697 689sq.

In quo libertas increata et creata differant I 699

Ex libertate immortalitas animae probatur II 198sq.

Libera voluntas a substantia animae realiter non differt II 249

Una in homine potentia libera est II 284sq.

Libertas potestati dominativae aequivalet II 290

Variis rationibus, praesertim ex analysi affectuum, probatur II 305sq.

Duplex necessitas distinguenda est; antecedens cum libertate stare nequit, e contra consequens II 348

De relatione inter gratiam et libertatem II 373sq.

Arduum est gratiam cum libertate conciliare II 374 422sq.

De habitudine inter potentiam liberam eiusque habitus II 375sq.

Voluntas libera rationem motoris habet, adaequata causa actuum suorum est II 394sq.

Quo sensu se ipsam moveat et quo non II 433sq.

Cur infantes, dormientes, furiosi libere agere nequeant II 518sq.

Triplex libertas distinguenda est II 543

Ex libertate voluntatis immaterialitas intellectus probatur II 618

Voluntas libera nihil ab intellectu recipit II 354

Habitudo intellectus ad liberam electionem II 356 sq.

Libertas primario in eo consistit quod voluntas operatur tanquam a se et non ab alio mota, secundario in eo quod in utramque partem oppositorum agere potest II 358

Quae sit causa praelectionis II 360sq.

Voluntas, qua libera, rationes motoris et mobilis in se combinat II 364

Astra voluntatem non necessitant II 369sq.

Nullum agens creatum voluntatem ab usu libero alienare potest II 371sq.

Iudicium ultimo practicum voluntatem non necessitat III 185sq.

Deus non immediate cum actibus liberis concurrat, sed solum mediate, quatenus eorum causas conservat III 336sq.

Actus liberi peccaminosi intrinsicam malitiam habent, alii ex relatione ad eos mali sunt III 348sq.

Praescientia Dei contingentiam vel libertatem actuum relate ad

causas secundas non tollit III 369sq.

Lignum vitae. — Triplici ratione ad perpetuationem vitae conferebat II 228sq.

Malum. — Malum privatio entis est, enti positivo inhaeret III 215sq. 244sq. 248sq. 354sq.

Quo sensu malum morale genus omnium vitiorum sit III 221

Qua tale appeti nequit III 255

In quantum positivae entitati inhaeret, Deum pro causa habet, non autem, in quantum defectus est III 257

B. V. Maria. — Non fuit in primo instanti conceptionis a peccato originali immunis III 278 285

Nulla dispositio vitiosa in ea erat III 285

Nulla negligentia nec ullus defectus moralis in ea erat III 437

Materia. — Omnes creaturae eam habent, sive corporalem sive spirituales I 291sq.

Abstrahendo a forma ex sese actum habet I 305sq.

Rationem plurimum potentiarum habet I 307

In oppositione ad formam ens indeterminatum, determinabile, informe, receptivum est I 308sq. 316sq. 363sq.

Per se cognoscibilis est I 310sq.

A forma realiter distincta est I 316
Eius actus essentialiter ab actu formae differt I 333

Quid sit eam formae uniri I 335sq.

Definitionem substantiae intrat I 336sq.

Discrimen inter materiam corporalem et spirituales I 343sq.

Potentia eius ratione solum ab ipsa differt I 355sq.

Nulla modo principium efficiens cuiusquam est I 363sq.

Ne a Deo quidem sine forma fieri potest I 365sq. 527

Differentias inter se oppositas non habet I 370sq.

Ex sua ipsius natura in qualibet re numero diversa est ab alia I 379sq.

In ea rationes seminales non sunt I 508sq.

Corpora caelestia essentialiter ex eadem materia constant ac terrestria I 757 II 294

Materia spiritualis essentialiter in anima humana esse debet, cum vinculum inter tres partes formales eius et vinculum ultimum inter partem intellectivam et corpus sit II 101 sqq. 539 sq.

Plures materiae inter se ordinem habentes eadem forma informari possunt II 132 134

Materia omnium corporum unius speciei est II 204

Forma propriam materiam exigit II 210

Omnes sensus, et particulares et communis, in eadem materia concurrunt II 589

Memoria. — Homo memoriam spirituales habet I 734 sqq. II 610 sq.

Causae, cur res in ea conditae paulatim evanescant, aliae vero tenacius perseverent, enumerantur I 734 sqq.

Aliquo modo ab intellectu differt II 281 485 sq.

De compositione specierum memorialium II 504 sqq.

De conservatione earum II 507 sqq.

Memoria sensitiva a sensu communi, imaginativa, aestimativa, cogitativa realiter non differt II 607 sqq.

In cognitione rerum absentium species memoriales earum locum tenent III 115 sqq.

Mors. — Contra rectum ordinem naturae humanae est III 320 sqq.

Motus. — Non constat ex actu infinitis I 72

Ex indivisibilibus non constat I 76 sqq.

Motus et forma per eum educta simpliciter identificantur, secundum quid differunt I 465 sqq.

Infiniti termini in potentia in eo sunt I 469

Non immediate a motore fit, sed primo impressio seu impulsus mobili a movente datur, vi cuius impulsus etiam in absentia motoris movetur I 499 sqq. 563 II 420

Qua ratione animalia corpus suum moveant III 198 sqq.

Quo modo spiritus separati corpus moveant III 201 sq.

Mundus. — Nec ab aeterno est nec ab aeterno creari potuit I 86 sqq.

Non est nisi unus mundus nec plures esse possunt I 129 sqq.

Numerus. — Infinitus repugnat I 30 sqq. 103 sq.

De natura eius I 264 sqq.

Obiectum. — Nullam causalitatem vel influxum in actus liberos exercet, attamen necessario requiritur in ratione termini quem voluntas respicit II 394 sqq. 462 sqq.

Tripliciter actus speciem ab eo trahit II 414

Obiecta corporalia nullam speciem in potentiis animae imprimere possunt II 453 sqq.

Actus potentiarum non immediate ab obiectis fiunt II 463 sq.

Actus cognitivi similitudines expressivae obiecti sunt II 470 sqq. 463 sqq. III 10 35 sqq. 146 sqq.

Licet aspectum potentiae cognitivae necessario terminet, non tamen rationem efficientis habet III 10 sqq.

Quomodo actus specificet III 35 sqq.

Ad cognitionem rerum absentium species memoriales locum praesentis obiecti habent III 115 sqq.

Actus morales ex habitudine ad obiecta formalia specificantur III 348 sq.

Obstinatio damnatorum. — Reiecta explicatione Aristotelicorum, praesertim S. Thomae, alia statuitur II 387 sqq.

Oculus. — Anatomia eius describitur III 95 sqq.

Passiones. — In se sumptae moraliter indifferentes sunt, in concreto vero propter circumstantias aut bonae aut malae sunt III 267 sq.

Pati. — Agere et pati re idem sunt I 439 sqq.

Quatuor modi agendi et patiendi statuuntur III 6 sqq.

Peccatum. — Quandam infinitatem malitiae habet quae solum poena aeterna deleri potest II 202

In definitione sua positivum quid a quo deficit includit III 215 sq.

Ab obiecto proximo specificatur III 216 sq.

Quando plures vitiositates actum in duabus speciebus ponant, quando non III 217 sq.

Quando circumstantia addita speciem peccati variet, quando non III 218

Quando plures actus unam speciem vitii integrent III 219

Virtus ex excessu vel defectu vitii non componitur, sed ex aliquo materiali utriusque ad medium reducto III 219sq.

Quo sensu malum morale genus omnium vitiorum sit III 221

Qui finis circumstantia peccati, qui vero principale vitium sit III 221sq.

Quis sit sensus distinctionis septem vitiorum capitalium III 223sq.

Quaedam vitia carnalia, quaedam spiritualia, quaedam media sunt III 227sq.

Sub quo respectu carnalia et sub quo spiritualia peiora sint III 228sq.

Quaedam vitia virtutibus similiora aliis apparent III 229sq.

Num ab uno extremo vitioso ad aliud recedere liceat III 231sq.

Inordinatus amor sui et boni concupiscibilis primum omnium peccatorum est III 232sq.

Quo sensu superbia initium omnis peccati sit III 239sq.

Qua ratione cupiditas radix omnis peccati sit III 243

In omni peccato privatio modi, speciei, ordinis est III 244sq.

Non omnis imperfectio moralis peccatum est III 250sq.

Obiecta perfecta ex adiuncta mala circumstantia malitiam moralem, imperfecta vero ex bona bonitatem nanciscuntur III 253sq.

Peccatum qua malum appeti nequit III 255sq.

Peccatum poena peccati est III 256sq.

Peccatum, in quantum poena, magis a Deo est, quam in quantum culpa III 256sq.

Peccatum, in quantum entitati positivae inhaeret, non autem in quantum defectus est, a Deo causatur III 257

Reatus culpae pravitatem actus supponit III 258sq.

Deus cum actibus peccaminosis non concurrat, solum eorum causas conservat III 336sq.

Actus liberi internam malitiam habent, non liberi solum per respectum ad eos mali sunt III 348sq.

Malitia privatio boni est III 354sq.

Baptismo omnia peccata delentur III 422sq.

Peccatum originale. — Supposita unitate formae in homine eius transmissio explicari nequit II 79sq.

Eius essentia: Primario idque positive amore inordinatum in appetitu superiore et in potentiis ei subiectis, negative aversionem mentis a Deo et privationem virtutis dicit. Secundario perversitatem in potentiis appetitui superiori subiectis dicit, id est, concupiscentiam et rebellionem in appetitu inferiore, obscuracionem in intellectu, aestimationem sensibilibus in aestimativa III 261sq.

Causa eius est dispositio vitiosa corporis quae immediate a vi eius formativa, mediate a vi generativa eaque defectiva patris provenit. Quae dispositio mala per viam colligantiae in animam redundat III 268sq.

Maxime vis generativa per peccatum originale corrupta est III 281sq.

Iuste Deus peccatum originale permisit III 286sq.

Plena eius explicatio rationem humanam superat III 286sq.

Iuste infectio eius animae ad culpam imputatur, licet ei non tantum subiecto imputetur III 304sq.

Quo titulo personale peccatum Adae posteris eius imputetur, licet non eorum personale sit III 306sq.

Peccatum actuale personale et originale simpliciter loquendo analogice se habent III 309sq.

Habitus vitiosi ex peccato originali resultantes in variis hominibus inaequales sunt III 310sq.

Nullus decedens in solo originali puniatur aliqua poena affligente voluntatem liberam III 311

Multipliciter per Vetus et Novum Testamentum probatur III 312sq.

Narratio Genesis de peccato primorum parentum quoad substantiam historica est III 318sq.

Est contra divinum praeceptum III 448sq.

Peccatum veniale. — Malus consensus solius inferioris rationis veniale est II 295sq.

Respicendo originalem iustitiam ad quam habendam homo secundum primarium ordinem a Deo in-

stitutum obligatur, veniale absolute contra Dei praeceptum est. Respicendo vero ordinem naturae lapsae, non est contra observantiam praeceptorum strictam et necessariam, praesertim in regeneratis, sed contra perfectam eorum intentionem. Aliis verbis, simpliciter et totaliter non est contra praeceptum, sed secundum quid, id est, contrariatur alicui gradui eius III 380sq.

Offensa Dei est eaque aliquo sensu infinita III 401sq.

Poenam temporalem hic et in purgatorio meretur, multi damnati aeternaliter pro eo puniuntur III 406sq. 424sq.

Discrimen est inter veniale et mortale III 407sq. 430

Contra caritatem est III 409sq.

Contra animam est III 412

Contemptum aliquem Dei et aversionem ab eo includit III 413sq. 429

Perversionem finis ultimi et fructum boni commutabilis includit III 417sq.

Relate ad primarium ordinem iustitiae originalis et non praesupposita satisfactione Christi omne veniale mortale est nec se cum caritate compatitur III 429 431sq.

Num venialia ad mortale coalescere possint III 438 sqq.

Num ea quae imperfectis venialia sunt perfectis mortalia esse possint III 445sq.

Persona. — Nihil reale ad naturam addit I 288sq.

Animam rationem personae habere ex eo ostenditur quod libera sui domina et sui ipsius reflexiva est II 199sq.

Quia actiones et proprietates supposito attribuuntur, parentes genitores filiorum sunt, licet solum corpus eorum producant II 205sq.

Ratio personalitatis vetat potentias animae vel angelorum realiter ab eis differre II 249sq.

Personae est plene in se reflectere posse et plene sui ipsius esse II 250

Ex una parte anima rationalis sine corpore perfectam subsistentiam non habet, ex altera parte radix subsistentiae hominis in parte intellectiva est II 542

Anima separata perfecte suppositum seu persona non est II 566

Phantasma. — Secundum omnem statum anima immediate sine eo reflectere potest, immo ad hoc per illud impeditur II 365

Species intelligibiles ex eis non abstrahuntur II 457sq. III 13sq. 145sq.

Simplicia sunt II 500sq.

Plantae. — Earum principium vitale, licet ad quandam simplicitatem accedat, dividi tamen potest II 223 sqq.

Potentiae animae. — Quo sensu infinitae sint I 66sq.

Quo sensu adagium « pluribus intentus minor ad singula sensus est » verum sit et quo non I 669sq.

Nequeunt essentialiter innerrabiles et impeccabiles esse I 683sq.

Differentiam realem actuum non necessario realis differentia potentiarum sequitur II 42

Potentiae animae vel angeli partes eorum constitutivae sunt dicentes principaliter aliquam naturam formalem et comprehendentes aliquo sensu materiam, dicuntur autem potentiae propter relationem ad obiecta et actus. Unde non quid addunt ad substantiam animae, sed non dicunt eam totam. Differunt ergo ab ea sicut pars a toto, ab invicem sicut pars a parte II 253sq. 258sq.

Non resultant vel originantur ab anima II 253sq. 230sq.

Una est in homine potentia intellectiva et una volitiva II 284sq.

Non omnis diversitas generica vel specifica actuum diversitatem potentiarum arguit II 293

Potentiae adaequantur principium efficiens actuum sunt II 462sq. 482sq.

Quare potentiae sensitivae, quamvis simplices sint et actus suos efficiant, organo indigeant II 512sq. 500sq.

Sensus communis, imaginativa, aestimativa, memorativa, cogitativa realiter identificantur II 596sq.

Quando ex unitate vel diversitate obiectorum unitas vel diversitas potentiarum inferri possit II 583

Formales essentiae potentiarum partes formales ipsius animae sunt. II 589

Potentiae habituum capaces et susceptibiles sunt, aliquando eis indigent III 118sq. II 605

Potentiae cum aspectibus et habitibus suis unam completam rationem efficientis integrant III 124sq.

Potentiae sensitivae, licet simplices sint, tamen in partibus corporis sicut in propria materia recipiuntur III 272sq.

Praedestinatio. — Praedestinatio ad poenam demerita praevisa sequitur III 300

Reiectis tribus modis eam explicandi quartus statuitur: Primo, inconveniens Deo et inde impossibile erat omnes angelos vel homines damnari, licet distributive unusquisque damnari potuerit; secundo, salvatio vel damnatio merita vel demerita libera praevisa sequitur III 365sq.

Praedicamenta. — Num eorum distinctio diversitatem realem aut solum formalem supponat, num principium divisionis habeat, num bene facta sit I 482sq.

Eorum distinctio secundum diversitatem formalem fit II 262sq.

Tabula eorum crisi subicitur II 446

Praedicatio. — Aliud est praedicatio, aliud esse reale I 391 467
Diversitas eius diversitatem formalem sequitur I 474

Diversitas eius non necessario diversitatem realem infert I 485sq.

Probabilitas. — Aliquid probabiliter solum scire non modicum est II 290

Propositio. — Ad eam formandam duo termini requiruntur I 657

Punctum. — Terminus lineae non aliquid extra eam est I 554 557 II 456

Purgatorium. — Quare animae in eo mereri nequeant II 392sq.

Peccatum veniale poenas purgatorii meretur III 407

Quantitas. — Non accidens substantiae superadditum est I 487sq.

De eius natura disputatur II 440sq.

Rationes seminales. — Nihil aliud sunt nisi potentialitas materiae ad formas ex ea per agens extrinsecum educendas I 508sq.

Relatio. — Est entis ens II 263

Sanguis. — Quas partes in corpore animato agat II 19sq. 92sq.

Scriptura Sacra. — Narratio Genesis de peccato primorum homi-

num historica est, licet ei aliqua mystice interserantur III 318sq.

Sensitiva anima. — Sensitiva hominis a generante non est II 101sq.

In materia spiritali animae rationalis cum intellectiva conradicata est, quae quidem per eam forma corporis est II 121sq. 619

Num ante infusionem animae rationalis homo sentiat decidi nequit II 129sq.

Sensitiva animalium ab eorum vegetativa differt II 637

Sensus, sentire. — Sensus communis actus particularium apprehendit I 660sq., de obiectis eorum iudicat II 502sq.

Actus sentiendi solius animae est II 512

Omnes actus sensitivi simplices sunt II 479sq., 500sq. cur tamen organo indigeant II 512sq.

Quinque sensus particulares distinguendi sunt II 570sq.

Tactus probabilis una potentia est II 574sq.

Specifica obiecta sensuum particularium enumerantur II 576 578sq.

Quilibet sensus actum suum aliquo modo percipit, imperfecte etiam reflectit II 581

Sensus communis pro obiecto omnes actus sensuum particularium eorumque obiecta habet II 582sq.

Sensus communis a particularibus ita differt ut tamen in una communi radice cum eis connectatur II 586sq.

Sensus communis simul obiecta et actus variorum sensuum particularium apprehendit et diiudicat, insuper hos regit et connectit II 587sq.

Omnes sensus particulares et communis in eadem materia concurrunt II 589

Unus sensus obiecto valde intentus alium impedit II 589

Quaedam animalia sensum communem habere non videntur, immo nullum particularem praeter tactum II 590

Fundamentalis et prior et maxime radicalis sedes sensuum et sensationum cor est, hoc vero consummatur et completur per cerebrum unde omnes nervi sensuales derivantur II 590sq.

Intima relatio inter sensus particulares et communem tam in essendo quam in agendo obtinet II 592sqq.

Sensus communis speciem rei repræsentativam ab ipsa re discernit II 599

Intellectus actus et obiecta sensuum particularium animadvertere nequit nisi per intermedium actum sensus communis II 600

Aestimativæ potentiae est utile et inutile apprehendere; cum aliis internis sensibus realiter identificatur II 602sqq.

Memoria sensitiva a sensu communi et aliis sensibus internis realiter non differt II 607sqq.

Localisatio variarum potentialium sensitivarum II 607

Potentia cogitativa cuius est omnium aliorum sensuum obiecta ad invicem conferre ab aliis sensitivis non differt II 609sqq.

Sensus imperfecte solum reflectere possunt II 624

Appetitus sensitivus cognitionem sensitivam sequitur, ab appetitu vero superiore differt II 625sq.

Vis concupiscibilis et irascibilis realiter identificantur II 626sqq.

In omni affectu seu passione concupiscibile includitur II 626sq.

Amor omnibus affectibus dominatur II 628

Affectiones irascibilis determinationes concupiscibilis sunt II 626sq.

Sensitivæ appetitivæ a cognitivis differunt II 630sqq.

An omnis actus delectandi et tristandi alicuius potentiae appetitivæ ab omni cognitiva differens sit et an omnis actus delectandi actum amoris et tristandi actum odii includat II 631sqq.

Sensus particulares nullam speciem ab obiectis recipiunt III 83sqq.

Sensus particulares nullum realem influxum ab obiectis recipiunt, licet haec essentialiter in ratione termini seu occasionis requirantur actusque specificent III 83sqq. 35 sqq.

Idem de sensu communi valet III 97sqq.

Multa homo per sensus exteriores videre sibi videtur quæ solum sensus internus percipit III 98sq.

Potentiae sensitivæ, licet simplices sint, in organis tamen corporis sicut in materia propria recipiuntur III 272sq.

Somnus. — Cur in somno, licet actus memorandi, intelligendi, volendi elici possint II 521sq. 556 563sqq., nunquam tamen liberi poni queant II 518sqq.

Cur dormientes aliquando actus habeant, aliquando non, quare non sine errore apprehendant III 551 sqq.

Species. — An species seu similitudo agentis quæ ipsius impressio dicitur per simplicem influxum eius fiat aut de potentia patientis educatur I 434sqq.

Species in patiens influxa cum actione agentis realiter coincidit I 439 sqq.

Primæ species seu impressiones agentium in instanti fiunt I 446 sqq.

In spiritibus seu angelis species universales cognitivæ non sunt I 609 sqq.

Deus et res in Deo per species particulares cognoscuntur I 616sqq.

Triplex actus ab obiecto speciem trahit II 414

Nullum corpus in potentiis animæ species producere potest II 453 III 13sqq.

Lux vel aliae formae corporales species simplices in aëre producere nequeunt II 456

Species intelligibiles non abstrahuntur ab intellectu agente ex phantasmatibus ex impressione rerum corporalium causatis II 457 sqq.

Actus potentialium non a solis speciebus fiunt II 464sqq., neque partim a speciebus et partim a potentiis II 466sqq.

Ipsi actus cognitivi species seu similitudines rerum sunt II 470sqq.

Ipsa anima in se species praevidias generare nequit ut principia cognitionis, nec ab obiectis ad generandum in se tales species excitari potest II 473sqq.

Species imaginariae simplices sunt II 500sqq. 617

De compositione specierum imaginariarum et memorialium II 504sqq.

Quomodo obiectum, licet realem influxum in potentias non exerceat, actus specificet III 35sqq. 41 134sq.

Sensus nullam speciem ab obiectis recipiunt III 88sq.

In cognitione rerum absentium species memoriales locum earum tenent III 115sq.

Anima in acie potentiae species ut principia activa cognitionis non producit III 119sq.

Qua ratione aliquid specificam essentiam rei constituat III 132

In visione Dei beatifica essentia divina vicem speciei non gerit III 135sq.

Unde vitia speciem trahant III 215sq.

An idem actus numero in diversis speciebus esse possit III 217sq.

An circumstantia vitiosa speciem peccati variet III 218

An species unius peccati ex pluribus actibus vitiosis integrari possit III 219

Speculum. — Leges reflexionis aspectus visivi a speculis III 67sq.

Spiritus. — Ita obiecta externa percipiunt ut nullum influxum ab eis recipiant III 63sq. 99sq.

Qua ratione corpora moveant III 201sq.

Substantia. — Anima humana substantia incompleta est I 352

Logice seu abstracte considerata magis et minus non suscipit, attamen physice vel metaphysice considerata I 388sq. II 40

Quoad materiam contrarietatem non habet, quoad formas an habeat controvertitur I 411

Suppositum. — vide *Persona*.

Syllogismus. — Quae ad eum formandum sciri debeant I 657sq.

Tempus. — In quaestione «an esse rerum creaturarum successivum sit» varia de eo tanguntur I 159sq.

Utrum unum tempus omnium rerum mutabilium sit an tot tempora sint quot subiecta durationis I 188sq.

Transcendentales notae. — Nihil reale ad ens addunt I 256sq.

Unitas, unum. — Quid sit principium unitatis I 210sq.

Nihil reale ad ens addit I 256sq.

Universalialia. — Qua ratione semper et ubique sint I 121

Non sunt in re, sed solum in intellectu I 235sq., habent tamen fundamentum in re, id est, in similitudine rerum finitarum, a quarum essentiis per operationem intellec-

tus separantem notae individuales abscinduntur I 248sq. 322

Vegetativa vita. — Tres functiones, nutritionem, augmentationem, generationem, complectitur II 207sq.

Principium vegetativum animalium ab eorum sensitivo differt II 637sq. Aliis tamen videtur solam sensitivam sufficiens principium esse II 638sq.

Veritas, verum, veritates aeternae. — Verum nihil reale ad ens addit I 256sq.

Quid sit veritas logica II 470sq. 463sq. III 10 35sq. 146sq.

De omnibus necessariis et aeternis dubitare possumus II 287

De contrarietate erroris et scientiae II 287

Veritates necessariae et aeternae veritatem formalem non habent nisi in intellectu, sive divino sive humano, eas cogitante vel signis exprimente III 480sq. I 121sq. II 204

Virtus. — Non est substantia vel essentia creaturae, sed eius accidens I 683sq. 686sq.

Non ex defectu vel excessu vitii, sed ad summum ex aliquo materiali utrorumque ad medium reducto componitur III 219sq.

Quo sensu bonum morale genus omnium virtutum sit III 221

Virtus stat in medio III 219sq. 230 232

Visus, videre. — Visus in instanti fit I 451sq.

Non fertur super punctum I 660sq.

Actus visivi simplices sunt II 479

Visio non fit per species ab obiectis venientes II 486sq.

Quid sit radius virtualis visionis; secundum quas leges frangatur et reflectatur II 490sq.

Quare obiectum, licet ambobus oculis videatur, tamen ut unum videatur II 493sq.

Quare oculis clausis post intensam visionem homo lumen videre sibi videatur II 495sq.

Quomodo quantitas et distinctio partium per virtutem visivam simplicem percipi possint II 497sq.

Species rei non in speculo, sed potius ipsa res per radios reflexos in speculo videtur II 498sq.

Leges reflexionis a speculis III 67sq.

Leges fractionis et disgregationis per varia media III 73sq.

Leges retractionis aspectus visivi ab obiecto ad oculum III 74sq.

Varia phaenomena optica describuntur et explicantur III 89sqq.

Quare sensus externus varia phaenomena percipere videatur quae solum sensus internus percipit III 98sq.

Vitium. — vide *Peccatum*.

Voluntas, velle. — Velle spiritus cum voluntate ipsa coincidere nequit I 628

Ex essentia sua voluntas creata impeccabilis esse nequit I 683sqq.

Simplex et libera est II 198

Voluntas eo ab intellectu differt quod hic res exprimit, illa eas sibi unit II 275

Partim necessario partim libere agit II 291

Vertibilitas humanae et invertibilitas angelicae voluntatis differentiam essentialem inter eas non constituunt II 303sq.

Ex variis eius affectibus libertas eius deducitur II 317sqq.

Summe indeterminata, inde libera est II 326sqq.

Quid consensus sit et quomodo ex eo libertas arguatur II 329sq.

Summa sunt eius altitudo, ambitus, primatus, unde libera est II 330sqq.

Omne bonum apprehensum, sive verum sive apparens, eius obiectum est II 353 I 684

Quae sit ratio immobilitatis eius in altera vita II 378sqq.

Quatenus libera, adaequata causa efficiens actuum suorum est II 394sqq.

Quomodo actus subitanei vel passionales ab ea exeant II 427 430

Sunt fines in quos electio non cadit et sunt in quos cadit III 179sqq.

Beatitudinem indeterminate sumptam necessario vult III 180

Actus electionis factus propter finem non idem est cum velle ipsius finis III 181sqq.

Iudicium ultimo practicum eam non necessitat III 185sqq.

Malum ut malum appeti nequit III 255sq.

Actus liberi peccaminosi internam malitiam habent III 348sqq.

G. Index generalis.

TOMUS PRIMUS.

Praefatio	<i>Pag.</i> v
Prolegomena	vii
Index ipsius auctoris omnium 118 quaestionum cum variis additionibus	1*

Primo quantum ad actum creationis vel creabilitatis quaeruntur sex.

QUAESTIO I. Primo quaeritur an Deus alicui creato vel creabili possit communicare potentiam creandi	1
QUAESTIO II. Secundo quaeritur an creatio passio, id est, an creari ad-dat aliquid realiter diversum super essentias rerum creatarum	23
QUAESTIO III. Tertio quaeritur an Deus possit facere aliquod in-finitum. Et loquor de infinito secundum dimensionem seu se-cundum infinitam partium quarumcunque aggregationem; infra enim quaeretur de alio genere infinitatis	30
QUAESTIO III. APP. Quoniam autem in praemissis responsionibus argumentorum praedictae quaestionis multa est difficultas seu potius intricatio, unde propter praedicta argumenta et consi-milia quidam antiqui posuerunt quod continuum sit composi-tum ex indivisibilibus tam in permanentibus quam successivis: ideo ad plenioram evidentiam praedictorum iuxta hoc quaera-tur an hoc ita sit vel non	76
QUAESTIO IV. Quarto quaeritur an mundus factus fuerit ab aeterno	86
QUAESTIO V. Quinto quaeritur an Deus potuerit mundum facere ab aeterno	92
QUAESTIO VI. Sexto post hoc quaeritur an sint plures mundi vel solum unus et an sit possibile plures mundos esse	129

Deinde quantum ad generales rationes entis et esse creati quaeruntur novem.

QUAESTIO VII. Primo quaeritur utrum in aliquo ente sint diversae rationes reales nullam habentes inter se differentiam realem.	133
QUAESTIO VIII. Secundo quaeritur an esse et essentia sint idem	146
QUAESTIO IX. Tertio quaeritur an esse rerum creatarum, spiritua-lium saltem, sit successivum vel habeat totam durationem suam simul	159
QUAESTIO X. Quarto quaeritur an sint solae duae durationes nu-mero rerum creatarum vel plures seu an sint solum duae nu-mero mensurae existentiae rerum creatarum seu plures aut una sola numero.	188
QUAESTIO XI. Quinto quaeritur an conservatio rerum in esse sit aliud quam earum creatio vel fieri	197

QUAESTIO XII. Sexto quaeritur an individuatio aliquid addat ad essentiam individui specificè acceptam	<i>Pag.</i> 210
QUAESTIO XIII. Septimo quaeritur an universalia sint in individuis suis secundum suam universalitatem an tantum in intellectu	231
QUAESTIO XIV. Octavo iuxta hoc quaeritur an unitas addat aliquid ad ens et maxime an aliquid accidentale; et gratia huius quae- ratur idem de veritate et bonitate	256
QUAESTIO XV. Nono quaeritur an suppositum seu persona addant aliquid ad naturam in qua et per quam subsistunt	272

Deinde quantum ad essentiam substantiae creatae et intrin-
secorum ac constitutivorum principiorum eius quaerun-
tur septem.

QUAESTIO XVI. Primo quaeritur an in angelis et in omnibus sub- stantiis intellectualibus sit compositio materiae et formae	291
QUAESTIO XVII. Secundo quaeritur an potentia materiae addat ali- quid realiter diversum ad essentiam eius	355
QUAESTIO XVIII. Tertio quaeritur an materia possit esse per se principium efficiens alicuius	363
QUAESTIO XIX. Quarto quaeritur an Deus possit facere materiam sine omni forma	365
QUAESTIO XX. Quinto quaeritur an materia habeat diversas diffe- rentias materiales per quas specificetur, sicut in formis vi- demus	370
QUAESTIO XXI. Sexto quaeritur an materia per essentiam suam sit una numero in omnibus, corporalibus saltem	379
QUAESTIO XXII. Septimo quaeritur an substantia suscipiat magis et minus	388
Iuxta hoc quaeritur an inter substantias seu inter formas sub- stantiales sit contrarietas	390

Deinde de generalibus proprietatibus agentium seu actionum
et motuum quaeruntur novem.

QUAESTIO XXIII. Primo quaeritur an omne agens sit semper prae- sens suo patienti seu suo primo effectui	422
QUAESTIO XXIV. Secundo quaeritur an species seu similitudo agen- tis, quae ipsius impressio dicitur, educatur de potentia materiae seu patientis vel fiat solum per simplicem influxum agentis	434
QUAESTIO XXV. Tertio quaeritur an ipsa species seu similitudo agentis sit idem quod eius actio	439
QUAESTIO XXVI. Quarto quaeritur an primae impressiones omnium agentium fiant ab eis in instanti	446
QUAESTIO XXVII. Quinto quaeritur an motus sit idem cum forma quae per motum educitur	465
QUAESTIO XXVIII. Sexto ad id quod secundo quaerebatur [ad quae praedicamenta motus terminari possit].	482
QUAESTIO XXIX. Septimo ad tertio quaesitum [an motus fiat im- mediate a motore]	499
QUAESTIO XXX. Octavo quaeritur an agens creatum possit for- mam iam corruptam eandem numero educere in esse	505

QUAESTIO XXXI. Nono quaeritur an omnia quae educuntur de potentia materiae sint ibi prius secundum suas essentias seu secundum rationes seminales vel secundum potentias activas. *Pag.* 508

Deinde de angelis communiter quaeruntur sex.

QUAESTIO XXXII. Primo quaeritur an substantia angeli sit in loco corporali	571
QUAESTIO XXXIII. Secundo quaeritur an in quolibet angelo sit tota sua species secundum totum ambitum suum, ita quod extra ipsum non possit esse aliud individuum eiusdem speciei	591
QUAESTIO XXXIV. Tertio ad illud quod iuxta hoc quaerebatur [an in angelis sint species universales]	609
QUAESTIO XXXV. Quarto quaeritur de angelico intellectu an suum intelligere sit idem cum substantia sui intellectus aut saltem an Deus posset hoc facere	626
QUAESTIO XXXVI. Quinto quaeritur an intelligat et videat omnia per species innatas	629
QUAESTIO XXXVII. Sexto quaeritur an intellectus angeli possit per virtutem suae naturae simul cognoscere plura	654

Deinde de merito angelorum quaeruntur duo.

QUAESTIO XXXVIII. Primo quaeritur an angeli in primo instanti quo meruerunt fuerint glorificati.	673
QUAESTIO XXXIX. Secundo quaeritur an gloriam prius habitam possint mereri per actus subsequentes	680

Deinde pro peccato et casu daemonum quaeruntur octo.

QUAESTIO XL. Primo quaeritur an Deus possit facere aliquam potentiam intellectivam aut liberam essentialiter inerrabilem et impeccabilem	683
QUAESTIO XLI. Secundo quaeritur an potentia peccandi sit pars nostrae libertatis	689
QUAESTIO XLII. Tertio quaeritur an angelus potuerit peccare in primo nunc suae creationis	702
QUAESTIO XLIII. Quarto, quia vero quibusdam philosophantibus videtur incredibile quod primus angelus sic peccaverit sicut doctrina fidei tradit, idcirco aliquid breviter de hoc subdo	714
QUAESTIO XLIV. Quinto quaeritur an daemones possint aliquid addiscere vel oblivisci	734
QUAESTIO XLV. Sexto quaeritur an eorum habitualis malitia usque ad diem iudicii augeatur	744
QUAESTIO XLVI. Septimo quaeritur an citra diem iudicii habeant aliquas complacentias et gaudia in iis quae pro voto volunt et agunt; et an aliquando habeant intensiores actus irae et tristitiae seu alacritatis et complacentiae et astutiae, aliquando minores; quaero etiam an timor poenae retrahat eos ab aliquo malo quod alias facere volunt et possunt	747
QUAESTIO XLVII. Octavo quaeritur an decor et integritas universalitatis angelicae hierarchiae sic fuerit per casum daemonum imminutus quod omnino egerit restaurari	751

QUAESTIO XLVIII. Nono quaeritur an ruinam angelicam decuerit ex hominibus reparari	Pag. 754
---	----------

TOMUS SECUNDUS.

Praefatio.	VII
--------------------	-----

Deinde de homine quoad eius substantialem formam quaeruntur quatuor communia.

QUAESTIO XLIX. Primo quaeritur an anima immediate informet omnes partes corporis sui	1
QUAESTIO L. Secundo quaeritur utrum in corpore humano sit aliqua forma substantialis praeter animam	23
QUAESTIO L. APP. Quia vero pro defensione positionis de unitate formae substantialis in homine et in omnibus dantur quaedam evasiones contra rationes superius semiplene tactas, idcirco recitentur, ut quantum valeant plenius innotescat. - Quia etiam circa rationes pro ipsa superius factas et dissolutas fit magna vis in quatuor rationibus, idcirco adhuc primo tangantur, ut evidentius dissolvantur	47
QUAESTIO LI. Tertio quaeritur an sensitiva hominis sit a gene- rante.	101
QUAESTIO LI. APP. Quia circa quandam positionem, quam in quae- stione «an sensitiva hominis sit a generante» recitavi, scilicet, quod pars animae intellectiva non sit forma corporis, quamvis sit forma hominis quantum ad formale quod in se essentialiter habet, pervenerunt ad me impugnationes cuiusdam zelo veri- tatis, ut aestimo, factae: placet eodem veritatis zelo pacifice respondere ad illas	136
QUAESTIO LII. Quarto quaeritur an possit per rationes probari ani- mam rationalem esse immortalem	198

Deinde quoad eius corpus.

QUAESTIO LIII. Deinde quoad eius corpus quaeritur an de alimento aliquid convertatur in speciem carnis humanae	207
---	-----

De potentiis animae.

QUAESTIO LIV. Deinde quaeritur an potentiae animae vel angeli sint totaliter eadem cum substantia eorum et ad se invicem aut totaliter diversae aut partim eadem aut partim diversae	230
--	-----

Deinde de potentiis intellectualibus quaeruntur quinque.

QUAESTIO LV. Primo quaeritur an in nobis sint plures potentiae in- tellectivae et plures volitivae praeter appetitivam sensualem	284
QUAESTIO LVI. Secundo quaeritur an pars intellectiva animae ra- tionalis, quae communiter mens vocatur, sit eiusdem speciei cum parte intellectiva angeli, vel an nostrae potentiae sint eiusdem speciei cum intellectualibus potentiis angelorum	298

QUAESTIO LVII. Tertio quaeritur an in homine sit liberum arbitrium, hoc est, an in homine sit dare aliquid per quod possit agere aliqua libere	Pag. 305
DIGRESSIO: De causa immobilitatis voluntatis in altera vita	378
QUAESTIO LVIII. Quarto quaeritur an liberum arbitrium seu voluntas libera sit potentia activa vel passiva	394
DIGRESSIONES: An obiecta corporalia species simplices et intellectuales in potentiis mentis humanae generare possint	437
Potentiae apprehensivae totaliter activae sunt et totalis causa actuum suorum	462
Species imaginariae simplices sunt	500
QUAESTIO LIX. Quinto quaeritur an infantes, dormientes et furiosi possint exercere opera liberi arbitrii	518

De distinctione potentiarum sensitivarum inter se invicem et etiam ab aliis aliqua investigare volentes duodecim videntur quaerenda ad praesens, octo videlicet de apprehensivis et tria de appetitivis et unum de differentia sensitivae ad vegetativam animalium.

QUAESTIO LX. Quantum ergo ad primum, quod scilicet quinque sensus exteriores sint una et eadem potentia	570
QUAESTIO LXI. Quantum ad secundum, quod scilicet tactus in plures tactivas potentias dividatur	574
QUAESTIO LXII. Quantum autem ad tertium, quod scilicet sensus communis sit una potentia cum sensibus particularibus	586
QUAESTIO LXIII. Quantum autem ad quartum, an scilicet sensus communis sit eadem potentia cum imaginativa quae imaginatur absentes formas sensibilium	596
QUAESTIO LXIV. Quantum autem ad quintum, an scilicet sensus communis et imaginativa sint eadem potentia cum aestimativa	602
QUAESTIO LXV. Quantum autem ad sextum, an scilicet sensus communis et imaginativa et aestimativa sint eadem potentia cum memorativa	607
QUAESTIO LXVI. Quantum autem ad septimum, an scilicet cogitativa quae omnium praedictarum actus et obiecta componit et confert [differat a praedictis].	609
QUAESTIO LXVII. Quantum autem ad octavum, an scilicet noster intellectus includat in se omnes nostras potentias sensitivas, ita quod noster intellectus sit nostra potentia visiva et auditiva et sic de aliis	615

De appetitivis autem quaeruntur tria.

QUAESTIO LXVIII. Quantum autem ad nonum, an scilicet appetitus sensualis sit alia potentia ab appetitu intellectivo	625
QUAESTIO LXIX. Quantum autem ad decimum, an scilicet vis concupiscibilis et irascibilis, prout spectant ad appetitum sensitivum, sint eadem potentia	626
QUAESTIO LXX. Quantum autem ad undecimum, an scilicet secundum numerum sensitivarum cognitarum sit numerus sensitivarum appetitivarum	630
QUAESTIO LXXI. Quantum autem ad duodecimum, an scilicet vegetativa animalium differat ab anima sensitiva eorum, ita quod ex ambabus integretur una perfecta anima et vita eorum	637

TOMUS TERTIUS.

Praefatio	Pag. VII
Descriptio manuscriptorum. — Ratio editionis	XI
Prolegomena	XLIX
De actionibus quae fiunt in spiritu humano vel in angelico et in eorum potentiis aliqua quaesituri.	
QUAESTIO LXXII. Quaeritur primo an corpora possint agere in spiritum et in eius potentias apprehensivas et appetitivas . . .	1
QUAESTIO LXXIII. Secundo quaeritur an aliqua virtus cognitiva vel alia secundum suam essentiam exterius non emissa possit ab extrinseco et distante medio vel obiecto absque eorum in- fluxu mutari	52
QUAESTIO LXXIV. Tercio quaeritur an principium effectivum actus cognitivi sit species repraesentativa obiecti aut habitus aut po- tentia vel utrumque simul	106
QUAESTIO LXXV. Ad secundum dicendum quod quidam ex hoc argumento et consimilibus moti tenent quod Dei essentia sit sic unita intellectui beatorum quod gerat eis vicem speciei repraesentantis ac formalis principii actus videndi Deum et res in Deo	135
QUAESTIO LXXVI. Ex praedictis autem facile est videre quod a multis laboriose quaeritur et a quibusdam erronee pertracta- tur, quomodo scilicet anima sciat se ipsam, an scilicet per spe- ciem seu per essentiam et an per immediatam reflexionem sui aspectus super se aut primo dirigendo aspectum ad phantas- mata, id est, ad species imaginarias per actus sensuum exte- riorum acceptas	145
QUAESTIO LXXVII. Sexto quaeritur an habitualis dilectio sui et suae beatitudinis sit accidens	150
QUAESTIO LXXVIII. Septimo quaeritur an unico simplici actu sciantur plures termini eiusdem propositionis aut plura extrema eiusdem correlationis aut plures partes eiusdem totius	157
QUAESTIO LXXIX. Iuxta hoc quaeritur an actus scientiae vel amoris possit se ipsum habere pro obiecto, utpote, cum scio me scire vel amo vel volo me amare, an idem numero actus sit ille actus qui designatur per infinitivum cum illo qui de- signatur per indicativum	158
QUAESTIO LXXX. Nono quaeritur an aspectus beatorum sic fera- tur super Creatorem et creaturas in proprio genere visas quod uno aspectu et uno actu iudicet mutuas correlationes Dei et creaturae	170
QUAESTIO LXXXI. Decimo quaeritur an conscientia dicat potentiam unam vel plures aut actum vel habitum	174
QUAESTIO LXXXII. Undecimo quaeritur etiam an lex naturalis dicat aliquid concreatum intellectui vel voluntati vel utrique. . .	174
QUAESTIO LXXXIII. Duodecimo post hoc nota de actu electionis quod dictum Aristotelis in <i>Ethicis</i> , dicentis quod electio non est de fine, sed solum de his quae sunt ad finem, et quod semper sequitur actum consilii seu deliberationis, non est	

usquequaque verum, nisi ad sanum intellectum aliququaliter re- ducatur	Pag. 179
QUAESTIO LXXXIV. Tertio decimo ulterius circa materiam istam adverte falsum esse dictum quorundam dicentium quod actus electionis factus propter aliquem finem est idem actus numero cum velle illius finis, quamvis iste cum primo sumptus sit perfectior	181
QUAESTIO LXXXV. Decimo quarto quaeritur de possibilitate prac- tici defectus et erroris, an scilicet sciens actu et in particulari hoc vel illud esse agendum tanquam honestum necessario ha- beat illud agere et an nesciens actu et in particulari illud esse agendum non possit illud agere, sed necessario habeat illud non agere	185
QUAESTIO LXXXVI. Decimo quinto quaeritur utrum habitus scien- tiae bonorum et honestorum agendorum ligetur per passionem pravae concupiscentiae vel irae, ne scilicet illis perdurantibus praedictus habitus exeat aut exire possit in actualementem con- siderationem boni honesti in singulari sumpti et obiecto praefatae concupiscentiae contrarii	186
Quoniam contra sublimem et utilem veritatem, qua dicimus quod voluntas libera movet se ipsam, quidam ex proces- sivo motu cordis et membrorum philosophari se putant: idcirco de praefato motu animalium tria quaerantur ad praesens.	
QUAESTIO LXXXVII. Primo scilicet, an motus eorum voluntati vel appetitui sensitivo subiectus causetur immediate ab intrin- seco actu appetitus motivi, quo scilicet sufficienter vult et ap- petit se movere	198
QUAESTIO LXXXVIII. Secundo quaeritur an in motu corporis pro- cessivo seu voluntario moveatur aliqua una pars corporis ab appetitu primo et immediate et reliquae per primam ut mo- tam ab eo	203
QUAESTIO LXXXIX. Tertio quaeritur an, quodcumque anima mo- vet unam partem corporis, aliqua alia stet tunc fixa quo in- choetur motus alterius partis	204
De vitiis in communi quaeruntur viginti.	
QUAESTIO XC. Primo enim quaeritur an species et genera vitio- rum sumantur a positivo fundamento vitiorum vel a priva- tione ipsorum	215
QUAESTIO XCI. Secundo quaeritur an genus vitii sumatur a suo proximo obiecto	216
QUAESTIO XCII. Tertio quaeritur an idem actus numero possit esse in duabus speciebus vitiorum et an diversae vitiositates eiusdem actus se habeant sicut genus et differentia eiusdem vitii	217
QUAESTIO XCIII. Quarto quaeritur an omnis circumstantia vitiosa addita actui vitioso variet speciem vitii	218
QUAESTIO XCIV. Quinto quaeritur an species unius vitii possit esse pars integralis alterius vitii seu an unus actus vitiosus possit	

integrari ex pluribus actibus vitiosis habentibus vitiositates specie differentes	Pag. 219
QUAESTIO XCV. Sexto quaeritur an omne vitium sit extremitas opposita medio alicuius virtutis et hoc sic quod extremitas illa remissam sumpta sit pars medii ipsius virtutis, ut medium illud componatur ex pluribus extremis, sicut mixtum dicitur componi ex quatuor elementis vel rubeum ex albo et nigro	219
QUAESTIO XCVI. Septimo quaeritur an morale bonum sit genus omnium virtutum moralium et morale malum sit genus omnium vitiorum moralium	221
QUAESTIO XCVII. Octavo quaeritur an malus finis sit circumstantia vitii vel potius sit principale vitium	221
QUAESTIO XCVIII. Nono quaeritur an distinctio septem capitalium seu principalium vitiorum data a Gregorio, XXXI libro <i>Moralium</i> , super illud Iob, 39 capitulo: <i>procul odoratur bellum exhortationem ducum et ululatum exercitus</i> , an, inquam, sit solius congruentiae vel necessitatis nequeuntis dividi in plura capitalia vitia vel pauciora	223
QUAESTIO XCIX. Decimo quaeritur an omnia vitia sint spiritualia vel omnia sint carnalia	227
QUAESTIO C. Undecimo quaeritur an spiritualia sint peiora quam carnalia et e contrario	228
QUAESTIO CI. Duodecimo quaeritur an quaedam vitia sint virtutibus magis similia vel minus contraria	229
QUAESTIO CII. Tertio decimo quaeritur an ab uno extremo vitio sit recedendum ad aliud extremum ad hoc quod tandem perveniatur ad medium virtutis.	231
QUAESTIO CIII. Quarto decimo quaeritur an inordinatus amor sui sit primum peccatum cuiuscunque qui primo incidit in peccatum	232
QUAESTIO CIV. Quinto decimo quaeritur an in omni peccato sit privatio modi, speciei et ordinis	244
QUAESTIO CV. Sexto decimo quaeritur an omnis imperfectio moralis seu in moralibus sit peccatum	250
QUAESTIO CVI. Septimo decimo quaeritur an omne imperfectum ex genere sit imperfectum ex circumstantia et an omne perfectum ex circumstantia sit perfectum ex genere et e contrario	253
QUAESTIO CVII. Decimo octavo quaeritur utrum peccatum, in quantum malum, possit ab aliquo intendi vel appeti	255
QUAESTIO CVIII. Nono decimo quaeritur an peccatum sit poena sui ipsius et ultra hoc aliquando alterius peccati et an, in quantum habet rationem poenae, sit a Deo plus quam in quantum habet rationem culpae	256
QUAESTIO CIX. Vicesimo quaeritur an reatus culpae possit esse in aliquo in quo non est nec fuit aliquis actus vel habitus pravus	258

De originali.

QUAESTIO CX. Circa primum [quidditatem peccati originalis].	261
QUAESTIO CXI. Secundo videndum quae sit causa eius effectiva	263
QUAESTIO CXII. Post hoc transeundum ad tertium quod spectat ad iustitiam et providentiam Dei.	286

- QUAESTIO CXIII. Post hoc igitur de quarto principali videndum, scilicet, qua iustitia vel ratione praedicta infectio imputetur animae vel personae prolis ad culpam et ad reatum damnationis aeternae. Pag. 304
- QUAESTIO CXIV. Transeundum igitur ad quintum principale, an scilicet praedicta infectio habeat univocam rationem culpae cum peccato actuali manante a proprio consensu personae 309
- QUAESTIO CXV. Post hoc igitur videndum quomodo originale peccatum probari valeat per Vetus et Novum Testamentum 312

Deinde ad evidentiam praedictorum subduntur duae quaestiones ceteris praedictis communes.

- QUAESTIO CXVI. Post hoc igitur de septimo, an scilicet Deus sit causa eius quod peccatum positive dicit, aliquid breviter tangamus 333
- QUAESTIO CXVII. Post hoc igitur ultimo transeundum est ad octavum, an scilicet negatio seu deformitas culpae includatur essentialiter in actu vel habitu sibi substrato 348
- QUAESTIO CXVIII. App. Sed adhuc contra aliqua superius in tertio principali dicta videtur posse obici 359

Deinde de peccato veniali.

- QUAESTIO CXVIII. Deinde quaeritur an peccatum veniale sit contra Dei praeceptum 375

APPENDIX.

QUAESTIONES DE DEO COGNOSCENDO.

- QUAESTIO I. De Deo volentes aliquid quaerere primo quaeritur an aliquid directe et immediate seu positive a nobis apprehensum sit Deus. Quod non est aliud quaerere quam an Deus videatur a nobis 455
- QUAESTIO II. Quoniam autem auctoritates Augustini in praemissa quaestione positae indiscussas pertransii, ut plenius videatur quomodo a magistris modernis varie exponuntur, ideo ad huius evidentiam quaerenda sunt duo, iuxta hoc scilicet: An rationes aeternae sint nostro intellectui ratio intelligendi omnia, et an lux increata irradiet intellectum nostrum quadam speciali irradiatione in omni actu intelligendi seu quodocunque aliquid actu intelligit 500
- QUAESTIO III. Tertio quaeritur an Deum esse sit per se notum aut per rationes necessarias demonstrabile an sola fide creditum 517

TABULAE VARIAE.

- A. Loci Sacrae Scripturae 557
- B. Allegationes sanctorum 561
- C. Allegationes philosophorum 573
- D. Generales conspectus historici ipsius auctoris 583
- E. Indoles speculativo-historica doctrinae auctoris 592
- F. Tabula rerum 602
- G. Index generalis. 618

Errata

Corrige

TOMUS I.

Pag. xi	nota 1	<i>Olibis</i>	<i>Olivis</i>
» 5*	lin. 2	<i>undevicesimum</i> (error Vatican)	<i>undetricesimum</i>
» 4	» 10	<i>videtur quod videtur quod</i>	<i>videtur quod</i>
» 5	nota 1	p. 776	p. 776 (ed. Quaracchi 1916), PL 192, 852
» 10	lin. 12	<i>materiam</i>	<i>materia</i>
» 232	var. i	<i>B¹, B³</i>	<i>B⁷ B³</i>
» 234	» k	<i>B³ B³</i>	<i>B⁷ B³</i>
» 262	lin. 18	<i>Dionisyus</i>	<i>Dionysius</i>
» 271	» 6	<i>susttenere</i>	<i>sustinere</i>
» 286	» 12	<i>sit</i>	<i>fit</i>
» 317	» 23	<i>tum</i>	<i>tunc</i>
» 334	» 17	<i>actus</i>	<i>actus,</i>
» 338	» 23	<i>quantatem</i>	<i>quantitatem</i>
» 351	» 24	<i>liberti</i>	<i>libertati</i>
» 457	var. o	Ita B ⁸ <i>puctus</i>	Ita B ⁸ , V <i>puctus</i>
» 520	lin. 22	<i>corporalis</i> (error Vatican)	<i>corruptibilis</i>
» 524	» 26	<i>corruptione</i>	<i>corruptione</i>
» 567	» 14	<i>videter</i>	<i>videtur</i>
» »	» 38	<i>solam</i>	<i>solum</i>
» 597	» 9	<i>efficace</i>	<i>efficaciae</i>
» 614	» 4	<i>magigister</i>	<i>magister</i>
» 619	» 12	<i>posito</i>	<i>positio</i>
» 638	» 28	<i>divibilitatem</i>	<i>divisibilitatem</i>
» 645	» 13	<i>intellegi</i>	<i>intelligi</i>
» 647	» 21	<i>universalis</i>	<i>universale</i>
» 655	nota 1	<i>εσται</i>	<i>εσται</i>
» 661	var. c	<i>extrema</i>	<i>extrema</i>
» 705	lin. 34	<i>eodum</i>	<i>eodem</i>
» 732	» 32	<i>exiberi</i>	<i>exhiberi</i>

TOMUS II.

Pag. xiv	lin. 18	<i>experentia</i>	<i>experientia</i>
» 18	var. u	<i>corr.</i>	<i>mg</i>
» 36	» h	<i>qnae</i>	<i>quae</i>
» 136	lin. 11	<i>cartermulo</i>	<i>quaternulo</i>
» 142	» 26	<i>humani scilicet; haec</i>	<i>humani, secundum hoc</i>
» 187	» 12	<i>Augustinus</i>	<i>Augustinus</i>
» 259	» 23	<i>certe;</i>	<i>certe</i>
» 274	» 35	<i>expresionis</i>	<i>expressionis</i>
» 290	var. b	<i>Al. mg.</i>	<i>Al. m. mg.</i>
» 303	lin. 29	<i>discutendi</i>	<i>discutiendi</i>
» 315	nota 2	19, 16	9, 16
» 335	lin. 21	<i>cuius defectus</i>	Hic non debuit a linea incipi
» 344	» 33	<i>Sarraceni</i>	<i>Saraceni</i>
» 388	nota 3	<i>Petr.</i>	2 Petr.
» 402	lin. 23	<i>vaso</i>	<i>vase</i>
» 415	» 5	<i>hunc</i>	<i>hanc</i>
» 419	» 31	<i>praexiguntur</i>	<i>praeeiguntur</i>
» 420	» 16	<i>tenent</i>	<i>tenet</i>

Errata

Pag. 436	lin. 27	<i>aggeneratur</i>
» 439	» 37	<i>comunes</i>
» 441	» 28	<i>puntus</i>
» 446	» 5	<i>differe</i>
» 451	» 24	<i>intelllgibile</i>
» 467	» 32	<i>tunt</i>
» 493	» 5	<i>mulplex</i>
» 515	» 23	<i>actos</i>
» 533	» 8	<i>nenessitate</i>
» 561	» 22	<i>configantur</i>
» 583	» 5	<i>iudicaria</i>
» 590	» 37	<i>prima</i>
» 591	» 21	<i>inalterationem</i>
» 613	» 33	<i>comprobramus</i>
» 628	» 5	<i>ipsa</i>
» 631	» 33	<i>multitiplex</i>
» 633	» 28	<i>vet</i>

Corrige

aggeneraretur
communes
punctus
differre
intelligibile
tunc
multiplex
actus
necessitate
configantur
iudiciaria
primo
inaltationem
comprobamus
ipse
multiplex
vel

TOMUS III.

» 32	» 32	<i>sommo</i>
» 135	» 8	<i>unica</i> (error Vaticani)
» 206	» 33	<i>fulgoris</i>
» 308	nota 2	<i>et merito</i>
» 447	lin. 26	<i>eum</i> « tanto... ratione »
» 457	» 10	<i>secundam</i>
» 460	» 19	<i>animae</i>
» 461	» 28	<i>secundam</i>
» 470	nota 3	17, 27. 28
» 575a	lin. 40	<i>continua</i>

somno
unita
fulguris
at immerito
eum « tanto... ratione »
secundum
animis
secundum
17, 28
contigua

IMPRIMATUR.

Florentiae, 12 Martii 1926.

Can. IOACHIM BONARDI, *Vic. Gen.*

208.5

01 4

26752

OLIVI, PETER JOHN, O. F. M.

Quaest. in Sec. Lib. Sententiarum
quas primum ad Fidem Codd MSS.

TITLE

Vol. III

Quaestiones 72-118

DATE
LOANED

BORROWER'S NAME

STORAGE - CBPL

26752

